T.C.
EGE ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü

MİMAR SİNAN'IN İSTANBUL CAMİLERİNDE MİHRAP

DOKTORA TEZİ

Onurhan BOZKURT

Sanat Tarihi Anabilim Dalı

İZMİR
2021

T.C.
EGE ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü

MİMAR SİNAN'IN İSTANBUL CAMİLERİNDE MİHRAP

Doktora Tezi

Onurhan BOZKURT

Tez Danışmanı: Doç. Dr. Sevinç GÖK İPEKÇİOĞLU

Sanat Tarihi Anabilim Dalı

Sanat Tarihi Anabilim Dalı Doktora Programı

ETİK KURALLARA UYGUNLUK BEYANI

Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü'ne sunduğum **Mimar Sinan'ın İstanbul Camilerinde Mihrap** adlı doktora tezinin tarafımdan bilimsel, ahlak ve normlara uygun bir şekilde hazırlandığını, tezimde yararlandığım kaynakları bibliyografyada ve dipnotlarda gösterdiğimi onurumla doğrularım.

Onurhan BOZKURT

ÖNSÖZ

Anadolu Türk Mimarisinin en önemli yapı elemanlarından biri olan mihrap, her daim ilgi çeken litürjik elemanların başında gelmiştir. İslam Sanatı'nın ilk örneklerinden itibaren karşılaştığımız mihrap, tarihsel süreç içerisinde birçok eklemeler ile günümüze gelmiştir. Hem fiziki yapısı hem de manevi yönüyle önemi büyük olan mihrap üzerine birçok çalışma da gerçekleştirilmiştir.

Yaptığımız çalışma, Doç. Dr. Sevinç GÖK İPEKÇİOĞLU ve Doç. Dr. Şakir ÇAKMAK tarafından ilk önerildiğinde, Mimar Sinan'ın inşa ettiği camilerdeki mihrapların bugüne kadar bütünüyle ele alınmamış olması bizi çok şaşırtmış ve Sinan'a dair bir çalışma gerçekleştirecek olmak da bir o kadar heyecanlandırmıştı. Çalışmaya başlamadan önce, araştırmanın sınırlarının belirlenmesi gerektiği ve yapıda yer alan hangi mihrapların konuya dahil edileceği gibi hususlar üzerinde durulmuştur. Yapılan ön çalışmanın ardından, İstanbul'da yer alan mihraplar, bulundukları yerlere gidilerek detaylı bir şekilde incelenmiştir. Ancak bu çalışmalar esnasında, tüm dünyayı etkisi altına alan Covid-19 virüsünün ortaya çıkması ve bazı yapıların restorasyon çalışması içerisinde olması, çalışmalarımızın ilerleyişini olumsuz yönde etkilemiştir. Bu ve benzeri olumsuz durumlar, danışmanım Doç. Dr. Sevinç GÖK İPEKÇİOĞLU'nun bilgi, deneyim, tecrübe ve olumlu yönlendirmeleri sayesinde en az kayıp ile atlatılmıştır.

Yaptığımız çalışmayla, Mimar Sinan'ın mihraplarına farklı bir açıdan bakılabilmesini ve konu hakkındaki soru işaretlerinin giderilebilmesini sağlamak en büyük temennimizdir.

Bu çalışma, 1999 yılında vefat eden babam öğretmen Bahir BOZKURT'a ithaf edilmiştir.

İzmir, 2021 Onurhan BOZKURT

ÖZET

Yüzyıllar boyunca birçok medeniyete ev sahipliği yapmış olan İstanbul, tarihi ve kültürel açıdan büyük bir öneme sahiptir. Kültürlerin harmanlandığı bu bölgede, zengin mimari eserler ortaya konmuştur. Bu eserlerin oluşmasında büyük katkısı olan kişilerin başında ise Mimar Sinan gelmektedir. Mimar Sinan yaşamış olduğu döneme damgasını vurmuş ve Osmanlı Devleti'ne mimari açıdan altın çağını yaşatmıştır.

Mimar Sinan'ın İstanbul Camileri'ndeki ana mihrapları konu alan bu çalışma, özgün ve özgünlüğünü büyük ölçüde koruyan mihrapların; form, biçim, süsleme gibi özelliklerinin yanı sıra, nasıl bir etkileşim ve gelişim izlediklerini irdelemektedir. Bu bağlamda, çalışmanın ana hattını meydana getiren yirmi iki ana mihrabın bulunduğu yapıların tarihlendirme ve mimari özelliklerinin verilmesinin ardından, "Mihrabın Yeri, Malzeme ve Teknik, Mihrabın Elemanları" başlıkları altında detaylı bir şekilde incelenmiştir.

Mimar Sinan'ın İstanbul Camileri'ndeki mihraplarından elde edilen veriler; "Mihrap Mekan İlişkisi, Mihrap/Taçkapı Tasarım İlişkisi, Malzeme ve Teknik, Mihrap Elemanları, Süslemelerin Motif Özellikleri" gibi ana başlıklar altında ayrıntılı bir şekilde değerlendirilmiştir. Ortaya çıkan veriler, Sinan'ın İstanbul dışı örneklerinin yanı sıra, Erken ve Geç Osmanlı Dönemi'ne ait bazı mihrap örnekleriyle de karşılaştırılarak, değerlendirme bölümü tamamlanmıştır. Değerlendirme sonucunda ortaya çıkan veriler tablolar ile gösterilmiştir.

Bu çalışma ile birlikte, Mimar Sinan'ın inşa ettiği mihraplara farklı bir bakış açısıyla bakılabilmesi ve mihrapların bilinmeyen yönlerinin ortaya çıkartılabilmesi sağlanmıştır. Ayrıca, Sinan'ın inşa ettiği mihraplardaki özgün uygulamalara, etkilenilen unsurlara ve yapılan yeniliklere dikkat çekilmeye çalışılmıştır.

Anahtar kelimeler: *Mimar Sinan*, *Mihrap*, *İstanbul*, *Osmanlı*, *Süsleme.*

ABSTRACT

Hosting many civilizations throughout the centuries, Istanbul has a substantial importance in terms of history and culture. Quite rich works of art has been revealed in this region blending various cultures. Mimar Sinan, also known as "Sinan, the Great Architect" or the "Grand Sinan" is among the individuals having the greatest contributions to the accomplishment of these works of arts. Mimar Sinan has left his mark in his period and eternized the Ottoman State to enjoy the golden age in architectural terms.

This study related to the main mihrab of Mimar Sinan's Mosques of Istanbul scrutinizes the features such as form, shape and decorations of the mihrabs sustaining their genuineness and authenticity as well as the interactions and developments thereof. In this context, the dating and architectural characteristics of the structures hosting the twenty-two main mihrabs constituting the main line of this study are presented and subsequently, has been scrutinized in detail under the heading of "Location of the Mihrab, Materials and Technique, Elements of Mihrab".

Data acquired from the mihrabs of Mimar Sinan's Mosques of Istanbul have been assessed in detail under the main headings of "Correlation Between Mihrab and Venue, Design Correlation Between Mihrab and Recessed Arch, Materials and Technique, Elements of Mihrab, Motive Characteristics of Decorations". The data revealed have been compared with the samples of other works of Sinan outside of Istanbul as well as certain mihrab samples belonging to Early and Late Ottoman Period and the assessment part has been concluded. Data revealed as a result of the assessment have been presented by tables.

It is ensured with this study that the mihrabs constructed by Mimar Sinan have been approached through a different perspective and the aspects of mihrabs that have remained to be unknown have been revealed accordingly. Moreover, it has been endeavored to emphasize on certain unique and authentic applications on the mihrabs constructed by Sinan, the factors affected, and the innovations performed.

Keywords: *Mimar Sinan*, *Mihrab*, *Istanbul*, *Ottoman*, *Decoration.*

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ I
ÖZET II
ABSTRACT III
İÇİNDEKİLER IV
PLANLAR LİSTESİ VII
FOTOĞRAFLAR LİSTESİ IX
ÇİZİMLER LİSTESİ XVII
TABLOLAR LİSTESİ XXVII
KISALTMALAR XXIX

BİRİNCİ BÖLÜM

1. GİRİŞ 1
1.1. Konunun Amacı, Sınırları ve Önemi 1
1.2. Metot ve Düzen 2
1.3. İlgili Yayın ve Araştırmalar 3

İKİNCİ BÖLÜM

2. MİHRABIN TANIMI VE TARİHÇESİ 9
2.1. Mihrap Elemanları 12

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. KATALOG 15
3.1. Şehzade Mehmed Camii Mihrabı 16
3.2. Üsküdar Mihrimah Sultan Camii Mihrabı 28
3.3. Hadım İbrahim Paşa Camii Mihrabı 41
3.4. Sinan Paşa Camii Mihrabı 53
3.5. Süleymaniye Camii Mihrabı 66
3.6. Rüstem Paşa Camii Mihrabı 81
3.7. Ferruh Kethüda Camii Mihrabı 95
3.8. Edirnekapı Mihrimah Sultan Camii Mihrabı 108
3.9. Kadırga Sokullu Mehmed Paşa Camii Mihrabı 121
3.10. Piyale Paşa Camii Mihrabı 133
3.11. Azapkapı Sokullu Mehmed Paşa Camii Mihrabı 147

3.12. Kılıç Ali Paşa Camii Mihrabı 160
3.13. Şemsi Ahmed Paşa Camii Mihrabı 167
3.14. Atik Valide (Nurbanu) Sultan Camii Mihrabı 180
3.15. Çarşamba Mehmed Ağa Camii Mihrabı 193
3.16. Hacı Evhad (Evhadüddin) Camii Mihrabı 204
3.17. Ramazan Efendi (Hüsreviye) Camii Mihrabı 217
3.18. Mesih Ali (Mehmed) Paşa Camii Mihrabı 229
3.19. Nişancı Mehmed Paşa Camii Mihrabı 244
3.20. Çatalca Damat Ferhat Paşa Camii Mihrabı 255
3.21. Kara Ahmed Paşa Camii Mihrabı 262
3.22. Zal Mahmud Paşa Camii Mihrabı 277

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

4. DEĞERLENDİRME VE KARŞILAŞTIRMA 290
4.1. Mihrap/Mekân İlişkisi 291
4.2. Mihrap/Taçkapı Tasarım İlişkisi 298
4.3. Malzeme ve Teknik 301
4.3.1. Mermer 302
4.3.2. Çini 305
4.3.3. Taş 308
4.3.4. Alçı 309
4.4. Mihrap Elemanları 310
4.4.1. Çerçeve 310
4.4.2. Niş 314
4.4.3. Sütunçeler 318
4.4.4. Kavsara 323
4.4.5. Köşelik 328
4.4.6. Alınlık 331
4.4.7. Tepelik 334
4.5. Süslemelerin Motif Özellikleri 339
4.5.1. Mukarnas 339
4.5.2. Bitkisel Süsleme 342

4.5.2.1. Palmet, Rumi, Kıvrım Dal. 343
4.5.2.2. Rozet Çiçek. 347
4.5.2.3. Lotus. 349
4.5.2.4. Hatayi. 350
4.5.2.5. Penç. 352
4.5.2.6. Natüralist Çiçekler (Gül, Lale, Bahar Dalı, Hançer Yaprak). 353
4.5.3. Geometrik Süsleme 355
4.5.3.1. Piramit 355
4.5.3.2. Yıldız 357
4.5.3.3. Meander (Menderes). 359
4.5.3.4. Zencerek/Zencirek 360
4.5.3.5. Çarkıfelek. 361
4.5.4. Yazı 362

BEŞİNCİ BÖLÜM

5. TABLOLAR 367

ALTINCI BÖLÜM

6. SONUÇ 390
BİBLİYOGRAFYA 396
TEŞEKKÜR 429
ÖZGEÇMİŞ 430

PLANLAR LİSTESİ

Sayfa

Plan 1. Şehzade Mehmed Camii planı. (Ülgen, 1989) 17
Plan 2. Şehzade Mehmed Camii mihrabı. Plan. (2020, O. B.-F. F.) 23
Plan 3. Üsküdar Mihrimah Sultan Camii planı. (Ülgen, 1989) 29
Plan 4. Üsküdar Mihrimah Sultan Camii mihrabı. Plan. (2020, İstanbul Vakıflar 1. Bölge Müdürlüğü Arşivi'nden işlenerek) 33
Plan 5. Hadım İbrahim Paşa Camii planı. (Ülgen, 1989) 42
Plan 6. Hadım İbrahim Paşa Camii mihrabı. Plan. (2020, İstanbul Vakıflar 2. Bölge Müdürlüğü Arşivi'nden işlenerek) 46
Plan 7. Sinan Paşa Camii planı. (Ülgen, 1989) 54
Plan 8. Sinan Paşa Camii mihrabı. Plan. (2020, İstanbul Vakıflar 2. Bölge Müdürlüğü Arşivi'nden işlenerek) 58
Plan 9. Süleymaniye Camii planı. (Kuran, 1986) 67
Plan 10. Süleymaniye Camii mihrabı. Plan. (2020, İstanbul Vakıflar 2. Bölge Müdürlüğü Arşivi'nden işlenerek) 73
Plan 11. Rüstem Paşa Camii planı. (Ülgen, 1989) 82
Plan 12. Rüstem Paşa Camii mihrabı. Plan. (2020, İstanbul Vakıflar 2. Bölge Müdürlüğü Arşivi'nden işlenerek) 86
Plan 13. Ferruh Kethüda Camii planı. (Ülgen, 1989) 96
Plan 14. Ferruh Kethüda Camii mihrabı. Plan. (2020, İstanbul Vakıflar 2. Bölge Müdürlüğü Arşivi'nden işlenerek) 100
Plan 15. Edirnekapı Mihrimah Sultan Camii planı. (Ülgen, 1989) 109
Plan 16. Edirnekapı Mihrimah Sultan Camii mihrabı. Plan. (İstanbul Vakıflar 2. Bölge Müdürlüğü Arşivi'nden işlenerek) 113
Plan 17. Kadırga Sokullu Mehmed Paşa Camii planı. (Ülgen, 1989) 122
Plan 18. Kadırga Sokullu Mehmed Paşa Camii mihrabı. Plan. (2020, O. B.-F. F.) 127
Plan 19. Piyale Paşa Camii planı. (archnet.org) 134
Plan 20. Piyale Paşa Camii mihrabı. Plan. (2020, İstanbul Vakıflar 2. Bölge Müdürlüğü Arşivi'nden işlenerek) 140
Plan 21. Azapkapı Sokullu Mehmed Paşa Camii planı. (Ülgen, 1989) 148

Plan 22. Azapkapı Sokullu Mehmed Paşa Camii mihrabı. Plan. (2020, İstanbul Vakıflar 1. Bölge Müdürlüğü Arşivi'nden işlenerek) 152
Plan 23. Kılıç Ali Paşa Camii planı. (Ülgen, 1989) 161
Plan 24. Kılıç Ali Paşa Camii mihrabı. Plan. (2020, O. B.-F. F.) 164
Plan 25. Şemsi Ahmed Paşa Camii planı. (Ülgen, 1989) 168
Plan 26. Şemsi Ahmed Paşa Camii mihrabı. Plan. (2020, İstanbul Vakıflar 2. Bölge Müdürlüğü Arşivi'nden işlenerek) 172
Plan 27. Atik Valide (Nurbanu) Sultan Camii planı. (Kuran, 1986) 181
Plan 28. Atik Valide (Nurbanu) Sultan Camii mihrabı. Plan. (2020, O. B.-F. F.) 186
Plan 29. Çarşamba Mehmed Ağa Camii mihrabı. Plan. (2020, O. B.-F. F.) 198
Plan 30. Hacı Evhad (Evhadüddin) Camii planı. (Ülgen, 1989) 204
Plan 31. Hacı Evhad (Evhadüddin) Camii mihrabı. Plan. (2020, İstanbul Vakıflar 2. Bölge Müdürlüğü Arşivi'nden işlenerek) 209
Plan 32. Ramazan Efendi (Hüsreviye) Camii mihrabı. Plan. (2020, İstanbul Vakıflar 2. Bölge Müdürlüğü Arşivi'nden işlenerek) 221
Plan 33. Mesih Ali (Mehmed) Paşa Camii planı. (Ülgen, 1989) 230
Plan 34. Mesih Ali (Mehmed) Paşa Camii mihrabı. Plan. (2020, İstanbul Vakıflar 2. Bölge Müdürlüğü Arşivi'nden işlenerek) 235
Plan 35. Nişancı Mehmed Paşa Camii planı. (Ülgen, 1989) 245
Plan 36. Nişancı Mehmed Paşa Camii mihrabı. Plan. (2020, O. B.-F. F.) 250
Plan 37. Çatalca Damat Ferhat Paşa Camii planı. (Ülgen, 1989) 256
Plan 38. Çatalca Damat Ferhat Paşa Camii mihrabı. Plan. (2020, O. B.-F. F.) 259
Plan 39. Kara Ahmed Paşa Camii planı. (Ülgen, 1989) 263
Plan 40. Kara Ahmed Paşa Camii mihrabı. Plan. (2020, İstanbul Vakıflar 2. Bölge Müdürlüğü Arşivi'nden işlenerek) 268
Plan 41. Zal Mahmud Paşa Camii planı. (Ülgen, 1989) 278
Plan 42. Zal Mahmud Paşa Camii mihrabı. Plan. (2020, İstanbul Vakıflar 2. Bölge Müdürlüğü Arşivi'nden işlenerek) 282

FOTOĞRAFLAR LİSTESİ

Sayfa

Fot. 1. Şehzade Mehmed Camii mihrabı. Genel görünüm. (2018, O. B.) 23
Fot. 2. Şehzade Mehmed Camii mihrabı. Çerçeve hattında yer alan sütun başlığı. (2018, O. B.) 24
Fot. 3. Şehzade Mehmed Camii mihrabı. Niş. (2018, O. B.) 25
Fot. 4. Şehzade Mehmed Camii mihrabı. Sütunçe. (2018, O. B.) 25
Fot. 5. Şehzade Mehmed Camii mihrabı. Sütunçe başlığı. (2018, O. B.) 25
Fot. 6. Şehzade Mehmed Camii mihrabı. Kavsara ve köşelik. (2018, O. B.) 26
Fot. 7-8. Şehzade Mehmed Camii mihrabı. Kavsara bölümünde yer alan rozet çiçekler. (2018, O. B.) 26
Fot. 9. Şehzade Mehmed Camii mihrabı. Alınlık. (2018, O. B.) 27
Fot. 10. Şehzade Mehmed Camii mihrabı. Tepelik. (2018, O. B.) 27
Fot. 11. Üsküdar Mihrimah Sultan Camii mihrabı. Genel görünüm. (2019, O. B.) 34
Fot. 12. Üsküdar Mihrimah Sultan Camii mihrabı. Niş. (2019, O. B.) 36
Fot. 13. Üsküdar Mihrimah Sultan Camii mihrabı. Sütunçe. (2019, O. B.) 36
Fot. 14. Üsküdar Mihrimah Sultan Camii mihrabı. Sütunçe başlık detayı. (2019, O. B.) 37
Fot. 15. Üsküdar Mihrimah Sultan Camii mihrabı. Sütunçe başlık detayı. (2019, O. B.) 37
Fot. 16. Üsküdar Mihrimah Sultan Camii mihrabı. Kavsara ve köşelik. (2019, O. B.) 38
Fot. 17. Üsküdar Mihrimah Sultan Camii mihrabı. Kavsarada yer alan kartuş. (2019, O. B.) 39
Fot. 18. Üsküdar Mihrimah Sultan Camii mihrabı. Köşelik üzerinde yer alan rozet çiçek. (2019, O. B.) 40
Fot. 19. Üsküdar Mihrimah Sultan Camii mihrabı. Alınlık. (2019, O. B.) 40
Fot. 20. Hadım İbrahim Paşa Camii mihrabı. Genel görünüm. (2019, O. B.) 47
Fot. 21. Hadım İbrahim Paşa Camii mihrabı. Niş. (2019, O. B.) 49
Fot. 22. Hadım İbrahim Paşa Camii mihrabı. Sütunçe. (2019, O. B.) 49
Fot. 23. Hadım İbrahim Paşa Camii mihrabı. Sütunçe başlık detayı. (2019, O. B.) 50

Fot. 24. Hadım İbrahim Paşa Camii mihrabı. Kavsara ve köşelik. (2019, O. B.) 50
Fot. 25. Hadım İbrahim Paşa Camii mihrabı. Tepelik. (2019, O. B.) 52
Fot. 26. Sinan Paşa Camii. Genel görünüm. (2019, O. B.) 59
Fot. 27. Sinan Paşa Camii. Niş. (2019, O. B.) 61
Fot. 28. Sinan Paşa Camii. Sütunçe. (2019, O. B.) 61
Fot. 29. Sinan Paşa Camii. Sütunçe başlık detayı. (2019, O. B.) 62
Fot. 30. Sinan Paşa Camii. Kavsara ve köşelik. (2019, O. B.) 62
Fot. 31. Sinan Paşa Camii. Köşelik üzerinde yer alan rozet çiçek. (2019, O. B.) 64
Fot. 32. Sinan Paşa Camii. Alınlık. (2019, O. B.) 65
Fot. 33. Süleymaniye Camii mihrabı. Genel görünüm. (2019, O. B.) 74
Fot. 34. Süleymaniye Camii mihrabı. Sütun altlığı. (2018, O. B.) 75
Fot. 35. Süleymaniye Camii mihrabı. Sütun başlığı. (2018, O. B.) 75
Fot. 36. Süleymaniye Camii mihrabı. Niş. (2019, O. B.) 76
Fot. 37. Süleymaniye Camii mihrabı. Sütunçe. (2019, O. B.) 77
Fot. 38. Süleymaniye Camii mihrabı. Sütunçe başlık detayı. (2018, O. B.) 77
Fot. 39. Süleymaniye Camii mihrabı. Kavsara ve köşelik. (2018, O. B.) 78
Fot. 40. Süleymaniye Camii mihrabı. Alınlık. (2018, O. B.) 79
Fot. 41. Süleymaniye Camii mihrabı. Tepelik. (2018, O. B.) 80
Fot. 42. Rüstem Paşa Camii mihrabı. Genel görünüm. (2020, İstanbul Vakıflar 2. Bölge Müdürlüğü Arşivi'nden) 87
Fot. 43. Rüstem Paşa Camii mihrabı. Niş. (2020, İstanbul Vakıflar 2. Bölge Müdürlüğü Arşivi'nden) 90
Fot. 44. Rüstem Paşa Camii mihrabı. Kavsara ve köşelik. (2020, İstanbul Vakıflar 2. Bölge Müdürlüğü Arşivi'nden) 92
Fot. 45. Rüstem Paşa Camii mihrabı. Köşelik üzerinde yer alan rozet çiçek. (2020, İstanbul Vakıflar 2. Bölge Müdürlüğü Arşivi'nden) 94
Fot. 46. Rüstem Paşa Camii mihrabı. Alınlık. (2020, İstanbul Vakıflar 2. Bölge Müdürlüğü Arşivi'nden) 94
Fot. 47. Ferruh Kethüda Camii mihrabı. Genel görünüm. (İstanbul Vakıflar 2. Bölge Müdürlüğü Arşivi'nden) 101
Fot. 48. Ferruh Kethüda Camii mihrabı. Genel görünüm. (2020, O. B.) 102

Fot. 49. Ferruh Kethüda Camii mihrabı. Genel görünüm. (2021, İstanbul Vakıflar 2. Bölge Müdürlüğü Arşivi'nden) 103
Fot. 50. Ferruh Kethüda Camii mihrabı. Niş. (2020, O. B.) 104
Fot. 51. Ferruh Kethüda Camii mihrabı. Kavsara. (2020, O. B.) 106
Fot. 52. Ferruh Kethüda Camii mihrabı. Kavsara, köşelik, tepelik. (2020, İstanbul Vakıflar 2. Bölge Müdürlüğü Arşivi'nden) 107
Fot. 53. Edirnekapı Mihrimah Sultan Camii mihrabı. Genel görünüm. (2018, O. B.) 114
Fot. 54. Edirnekapı Mihrimah Sultan Camii mihrabı. Çerçeve hattında yer alan sütun altlığı. (2018, O. B.) 115
Fot. 55. Edirnekapı Mihrimah Sultan Camii mihrabı. Çerçeve hattında yer alan sütun başlığı. (2018, O. B.) 115
Fot. 56. Edirnekapı Mihrimah Sultan Camii mihrabı. Niş. (2018, O. B.) 116
Fot. 57. Edirnekapı Mihrimah Sultan Camii mihrabı. Sütunçe. (2018, O. B.) 117
Fot. 58. Edirnekapı Mihrimah Sultan Camii mihrabı. Sütunçe başlığı. (2018, O. B.) 117
Fot. 59. Edirnekapı Mihrimah Sultan Camii mihrabı. Kavsara ve köşelik. (2018, O. B.) 118
Fot. 60. Edirnekapı Mihrimah Sultan Camii mihrabı. Alınlık. (2018, O. B.) 119
Fot. 61. Edirnekapı Mihrimah Sultan Camii mihrabı. Tepelik. (2018, O. B.) 120
Fot. 62. Kadırga Sokullu Mehmed Paşa Camii mihrabı. Genel görünüm. (2019, O. B.) 127
Fot. 63-64. Kadırga Sokullu Mehmed Paşa Camii mihrabı. Çerçeve hattında yer alan sütun altlığı ve başlığı. (2019, O. B.) 128
Fot. 65. Kadırga Sokullu Mehmed Paşa Camii mihrabı. Niş. (2019, O. B.) 129
Fot. 66. Kadırga Sokullu Mehmed Paşa Camii mihrabı. Sütunçe. (2019, O. B.) 129
Fot. 67. Kadırga Sokullu Mehmed Paşa Camii mihrabı. Sütunçe başlığı. (2019, O. B.) 129
Fot. 68. Kadırga Sokullu Mehmed Paşa Camii mihrabı. Kavsara ve köşelik. (2019, O. B.) 130
Fot. 69. Kadırga Sokullu Mehmed Paşa Camii mihrabı. Kavsarada yer alan kartuş. (2019, O. B.) 130

Fot. 70. Kadırga Sokullu Mehmed Paşa Camii mihrabı. Köşelik üzerinde yer alan rozet çiçek. (2019, O. B.) 131
Fot. 71. Kadırga Sokullu Mehmed Paşa Camii mihrabı. Alınlık. (2019, O. B.) 131
Fot. 72. Kadırga Sokullu Mehmed Paşa Camii mihrabı. Tepelik. (2019, O. B.) 131
Fot. 73. Piyale Paşa Camii mihrabı. Genel görünüm. (2019, O. B.) 141
Fot. 74. Piyale Paşa Camii mihrabı. Çerçeve hattının en dış bölümünde yer alan ince bordür. (2019, O. B.) 142
Fot. 75. Piyale Paşa Camii mihrabı. Çerçeve hattında yer alan bordür. (2019, O. B.) 142
Fot. 76. Piyale Paşa Camii mihrabı. Niş. (2019, O. B.) 143
Fot. 77. Piyale Paşa Camii mihrabı. Kavsara ve köşelik. (2019, O. B.) 144
Fot. 78. Piyale Paşa Camii mihrabı. Birinci nişin köşeliği. (2019, O. B.) 145
Fot. 79. Piyale Paşa Camii. Alınlık. (2019, O. B.) 145
Fot. 80. Piyale Paşa Camii. Tepelik. (2019, O. B.) 146
Fot. 81. Azapkapı Sokullu Mehmed Paşa Camii mihrabı. Genel görünüm. (2019, O. B.) 153
Fot. 82. Azapkapı Sokullu Mehmed Paşa Camii mihrabı. Niş. (2019, O. B.) 155
Fot. 83. Azapkapı Sokullu Mehmed Paşa Camii mihrabı. Sütunçe. (2019, O. B.) 155
Fot. 84. Azapkapı Sokullu Mehmed Paşa Camii mihrabı. Sütunçe başlığı. (2019, O. B.) 156
Fot. 85. Azapkapı Sokullu Mehmed Paşa Camii mihrabı. Kavsara ve köşelik. (2019, O. B.) 156
Fot. 86. Azapkapı Sokullu Mehmed Paşa Camii mihrabı. Köşelik üzerinde yer alan rozet çiçek. (2019, O. B.) 158
Fot. 87. Azapkapı Sokullu Mehmed Paşa Camii mihrabı. Alınlık. (2019, O. B.) 158
Fot. 88. Azapkapı Sokullu Mehmed Paşa Camii mihrabı. Tepelik. (2019, O. B.) 159
Fot. 89. Kılıç Ali Paşa Camii mihrabı. Genel görünüm. (2018, O. B.) 164
Fot. 90. Kılıç Ali Paşa Camii mihrabı. Niş. (2018, O. B.) 165
Fot. 91. Kılıç Ali Paşa Camii mihrabı. Kavsara ve köşelik. (2018, O. B.) 166
Fot. 92. Kılıç Ali Paşa Camii mihrabı. Alınlık. (2018, O. B.) 166
Fot. 93. Şemsi Ahmed Paşa Camii mihrabı. Genel görünüm. (2019, O. B.) 173
Fot. 94. Şemsi Ahmed Paşa Camii mihrabı. Niş. (2019, O. B.) 175

Fot. 95. Şemsi Ahmed Paşa Camii mihrabı. Sütunçe. (2019, O. B.) 175
Fot. 96. Şemsi Ahmed Paşa Camii mihrabı. Sütunçe başlığı. (2019, O. B.) 176
Fot. 97. Şemsi Ahmed Paşa Camii mihrabı. Kavsara ve köşelik. (2019, O. B.) 176
Fot. 98. Şemsi Ahmed Paşa Camii mihrabı. Kavsara bölümünde yer alan rozet çiçek. (2019, O. B.) 177
Fot. 99. Şemsi Ahmed Paşa Camii mihrabı. Kavsara bölümünde yer alan çarkıfelek motifli rozet. (2019, O. B.) 178
Fot. 100. Şemsi Ahmed Paşa Camii mihrabı. Alınlık. (2019, O. B.) 179
Fot. 101. Şemsi Ahmed Paşa Camii mihrabı. Tepelik. (2019, O. B.) 179
Fot. 102. Atik Valide (Nurbanu) Sultan Camii mihrabı. Genel görünüm. (2019, O. B.) 186
Fot. 103. Atik Valide (Nurbanu) Sultan Camii mihrabı. Niş. (2019, O. B.) 187
Fot. 104. Atik Valide (Nurbanu) Sultan Camii mihrabı. Sütunçe. (2019, O. B.) 188
Fot. 105. Atik Valide (Nurbanu) Sultan Camii mihrabı. Sütunçe başlığı. (2019, O. B.) 188
Fot. 106. Atik Valide (Nurbanu) Sultan Camii mihrabı. Kavsara ve köşelik. (2019, O. B.) 189
Fot. 107. Atik Valide (Nurbanu) Sultan Camii mihrabı. Kavsarada yer alan rozet çiçek. (2019, O. B.) 189
Fot. 108. Atik Valide (Nurbanu) Sultan Camii mihrabı. Kavsarada yer alan rozet çiçek. (2019, O. B.) 189
Fot. 109. Atik Valide (Nurbanu) Sultan Camii mihrabı. Kavsarada yer alan kartuşlar. (2019, O. B.) 190
Fot. 110. Atik Valide (Nurbanu) Sultan Camii mihrabı. Köşelik bölümünde yer alan rozet çiçek. (2019, O. B.) 191
Fot. 111. Atik Valide (Nurbanu) Sultan Camii mihrabı. Alınlık. (2019, O. B.) 191
Fot. 112. Atik Valide (Nurbanu) Sultan Camii mihrabı. Tepelik. (2019, O. B.) 192
Fot. 113. Çarşamba Mehmed Ağa Camii mihrabı. Genel görünüm. (2019, O. B.) 198
Fot. 114. Çarşamba Mehmed Ağa Camii mihrabı. Çerçeve hattında yer alan sütun altlığı. (2019, O. B.) 199

Fot. 115. Çarşamba Mehmed Ağa Camii mihrabı. Çerçeve hattında yer alan sütun başlığı. (2019, O. B.) 199
Fot. 116. Çarşamba Mehmed Ağa Camii mihrabı. Niş. (2019, O. B.) 200
Fot. 117. Çarşamba Mehmed Ağa Camii mihrabı. Sütunçe. (2019, O. B.) 200
Fot. 118. Çarşamba Mehmed Ağa Camii mihrabı. Sütunçe başlığı. (2019, O. B.) 200
Fot. 119. Çarşamba Mehmed Ağa Camii mihrabı. Kavsara ve köşelik. (2019, O. B.) 201
Fot. 120. Çarşamba Mehmed Ağa Camii mihrabı. Kavsarada yer alan kartuşlar. (2019, O. B.) 201
Fot. 121. Çarşamba Mehmed Ağa Camii mihrabı. Köşelik üzerinde yer alan rozet çiçek. (2019, O. B.) 202
Fot. 122. Çarşamba Mehmed Ağa Camii mihrabı. Alınlık. (2019, O. B.) 202
Fot. 123. Çarşamba Mehmed Ağa Camii mihrabı. Tepelik. (2019, O. B.) 203
Fot. 124. Hacı Evhad (Evhadüddin) Camii mihrabı. Genel görünüm. (2019, O. B.) .. 210
Fot. 125. Hacı Evhad (Evhadüddin) Camii mihrabı. Niş. (2019, O. B.) 212
Fot. 126. Hacı Evhad (Evhadüddin) Camii mihrabı. Sütunçe. (2019, O. B.) 212
Fot. 127. Hacı Evhad (Evhadüddin) Camii mihrabı. Sütunçe başlığı. (2019, O. B.) .. 213
Fot. 128. Hacı Evhad (Evhadüddin) Camii mihrabı. Kavsara ve köşelik. (2019, O. B.) 213
Fot. 129. Hacı Evhad (Evhadüddin) Camii mihrabı. Köşelik üzerinde yer alan rozet çiçek. (2019, O. B.) 215
Fot. 130. Hacı Evhad (Evhadüddin) Camii mihrabı. Alınlık. (2019, O. B.) 215
Fot. 131. Hacı Evhad (Evhadüddin) Camii mihrabı. Tepelik. (2019, O. B.) 216
Fot. 132. Ramazan Efendi (Hüsreviye) Camii mihrabı. Genel görünüm. (2020, O. B.) 222
Fot. 133. Ramazan Efendi (Hüsreviye) Camii mihrabı. Niş. (2020, O. B.) 224
Fot. 134. Ramazan Efendi (Hüsreviye) Camii mihrabı. Niş içerisinde yer alan rozet çiçek. (2020, O. B.) 224
Fot. 135. Ramazan Efendi (Hüsreviye) Camii mihrabı. Sütunçe, sütunçe başlığı ve altlığı. (2020, O. B.) 225
Fot. 136. Ramazan Efendi (Hüsreviye) Camii mihrabı. Sütunçe başlık detayı. (2020, O. B.) 225

Fot. 137. Ramazan Efendi (Hüsreviye) Camii mihrabı. Kavsara ve köşelik. (2020, O. B.) 226
Fot. 138. Ramazan Efendi (Hüsreviye) Camii mihrabı. Alınlık. (2020, O. B.) 227
Fot. 139. Ramazan Efendi (Hüsreviye) Camii mihrabı. Tepelik. (2020, O. B.) 228
Fot. 140. Mesih Ali (Mehmed) Paşa Camii mihrabı. Genel görünüm. (İstanbul Vakıflar 2. Bölge Müdürlüğü Arşivi'nden) 236
Fot. 141. Mesih Ali (Mehmed) Paşa Camii mihrabı. Çerçeve hattında yer alan sütun altlığı. (2020, O. B.) 237
Fot. 142. Mesih Ali (Mehmed) Paşa Camii mihrabı. Çerçeve hattında yer alan sütun başlığı. (2020, O. B.) 237
Fot. 143. Mesih Ali (Mehmed) Paşa Camii mihrabı. Niş. (İstanbul Vakıflar 2. Bölge Müdürlüğü Arşivi'nden) 238
Fot. 144. Mesih Ali (Mehmed) Paşa Camii mihrabı. Sütunçe. (2020, O. B.) 239
Fot. 145. Mesih Ali (Mehmed) Paşa Camii mihrabı. Sütunçe altlığı. (2020, O. B.) ... 239
Fot. 146. Mesih Ali (Mehmed) Paşa Camii mihrabı. Kavsara. (2020, O. B.) 240
Fot. 147. Mesih Ali (Mehmed) Paşa Camii mihrabı. Kavsarada yer alan rozet çiçek. (2020, O. B.) 241
Fot. 148. Mesih Ali (Mehmed) Paşa Camii mihrabı. Köşelik üzerinde yer alan rozet çiçek. (2020, O. B.) 242
Fot. 149. Mesih Ali (Mehmed) Paşa Camii mihrabı. Alınlık. (2020, O. B.) 242
Fot. 150. Mesih Ali (Mehmed) Paşa Camii mihrabı. Tepelik. (2020, O. B.) 243
Fot. 151. Nişancı Mehmed Paşa Camii mihrabı. Genel görünüm. (2019, O. B.) 250
Fot. 152. Nişancı Mehmed Paşa Camii mihrabı. Çerçeve hattında yer alan sütun altlığı. (2019, O. B.) 251
Fot. 153. Nişancı Mehmed Paşa Camii mihrabı. Çerçeve hattında yer alan sütun başlığı. (2019, O. B.) 251
Fot. 154. Nişancı Mehmed Paşa Camii mihrabı. Niş. (2019, O. B.) 252
Fot. 155. Nişancı Mehmed Paşa Camii mihrabı. Sütunçe. (2019, O. B.) 252
Fot. 156. Nişancı Mehmed Paşa Camii mihrabı. Sütunçe başlığı. (2019, O. B.) 252
Fot. 157. Nişancı Mehmed Paşa Camii mihrabı. Kavsara ve köşelik. (2019, O. B.) .. 253

Fot. 158. Nişancı Mehmed Paşa Camii mihrabı. Köşelik üzerinde yer alan rozet çiçek. (2019, O. B.) 253
Fot. 159. Nişancı Mehmed Paşa Camii mihrabı. Alınlık. (2019, O. B.) 254
Fot. 160. Nişancı Mehmed Paşa Camii mihrabı. Tepelik. (2019, O. B.) 254
Fot. 161. Çatalca Damat Ferhat Paşa Camii mihrabı. (2019, O. B.) 259
Fot. 162. Çatalca Damat Ferhat Paşa Camii mihrabı. Niş. (2019, O. B.) 260
Fot. 163. Çatalca Damat Ferhat Paşa Camii mihrabı. Kavsara. (2019, O. B.) 261
Fot. 164. Kara Ahmed Paşa Camii mihrabı. Genel görünüm. (2019, O. B.) 269
Fot. 165. Kara Ahmed Paşa Camii mihrabı. Çerçeve hattında yer alan sütun altlığı. (2019, O. B.) 271
Fot. 166. Kara Ahmed Paşa Camii mihrabı. Çerçeve hattında yer alan sütun başlığı. (2019, O. B.) 271
Fot. 167. Kara Ahmed Paşa Camii mihrabı. Niş. (2019, O. B.) 272
Fot. 168. Kara Ahmed Paşa Camii mihrabı. Sütunçe. (2019, O. B.) 272
Fot. 169. Kara Ahmed Paşa Camii mihrabı. Sütunçe başlığı. (2019, O. B.) 273
Fot. 170. Kara Ahmed Paşa Camii mihrabı. Kavsara ve köşelik. (2019, O. B.) 273
Fot. 171. Kara Ahmed Paşa Camii mihrabı. Köşelik üzerinde yer alan rozet çiçek. (2019, O. B.) 275
Fot. 172. Kara Ahmed Paşa Camii mihrabı. Alınlık. (2019, O. B.) 276
Fot. 173. Kara Ahmed Paşa Camii mihrabı. Tepelik. (2019, O. B.) 276
Fot. 174. Zal Mahmud Paşa Camii mihrabı. Genel görünüm. (2019, O. B.) 283
Fot. 175. Zal Mahmud Paşa Camii mihrabı. Niş. (2019, O. B.) 285
Fot. 176. Zal Mahmud Paşa Camii mihrabı. Sütunçe. (2019, O. B.) 286
Fot. 177. Zal Mahmud Paşa Camii mihrabı. Sütunçe başlığı. (2019, O. B.) 286
Fot. 178. Zal Mahmud Paşa Camii mihrabı. Kavsara ve köşelik. (2019, O. B.) 287
Fot. 179. Zal Mahmud Paşa Camii mihrabı. Köşelik üzerinde yer alan rozet çiçek. (2019, O. B.) 288
Fot. 180. Zal Mahmud Paşa Camii mihrabı. Alınlık. (2019, O. B.) 289

ÇİZİMLER LİSTESİ

Sayfa

Çiz. 1. Mihrap elemanları (İstanbul Vakıflar 2. Bölge Müdürlüğü Arşivi'nden işlenerek) 14
Çiz. 2. Şehzade Mehmed Camii mihrabı. Niş ölçüleri. (2020, O. B.-F. F.) 24
Çiz. 3. Şehzade Mehmed Camii mihrabı. Alınlık. (2020, O. B.-F. F.) 27
Çiz. 4. Üsküdar Mihrimah Sultan Camii mihrabı. Genel görünüm. (İstanbul Vakıflar 1. Bölge Müdürlüğü Arşivi'nden işlenerek) 33
Çiz. 5. Üsküdar Mihrimah Sultan Camii mihrabı. Çerçeve. (İstanbul Vakıflar 1. Bölge Müdürlüğü Arşivi'nden işlenerek) 35
Çiz. 6. Üsküdar Mihrimah Sultan Camii mihrabı. Niş ölçüleri. (2020, O. B.-F. F.) 35
Çiz. 7. Üsküdar Mihrimah Sultan Camii mihrabı. Sütunçe, başlık ve altlık. (İstanbul Vakıflar 1. Bölge Müdürlüğü Arşivi'nden işlenerek) 36
Çiz. 8. Üsküdar Mihrimah Sultan Camii mihrabı. Kavsara. (İstanbul Vakıflar 1. Bölge Müdürlüğü Arşivi'nden işlenerek) 38
Çiz. 9. Üsküdar Mihrimah Sultan Camii mihrabı. Kavsara alttan görünüş. (İstanbul Vakıflar 1. Bölge Müdürlüğü Arşivi'nden işlenerek) 38
Çiz. 10. Üsküdar Mihrimah Sultan Camii mihrabı. Kavsarada yer alan kartuş. (2020, O. B.-F. F.) 39
Çiz. 11. Üsküdar Mihrimah Sultan Camii mihrabı. Köşelik. (İstanbul Vakıflar 1. Bölge Müdürlüğü Arşivi'nden işlenerek) 39
Çiz. 12. Üsküdar Mihrimah Sultan Camii mihrabı. Köşelik üzerinde yer alan rozet çiçek. (2021, O. B.-Gamze Çiğit) 40
Çiz. 13. Üsküdar Mihrimah Sultan Camii mihrabı. Alınlık. (İstanbul Vakıflar 1. Bölge Müdürlüğü Arşivi'nden işlenerek) 40
Çiz. 14. Hadım İbrahim Paşa Camii mihrabı. Genel görünüm. (2020, İstanbul Vakıflar 2. Bölge Müdürlüğü Arşivi'nden işlenerek) 46
Çiz. 15. Hadım İbrahim Paşa Camii mihrabı. Çerçeve. (2020, İstanbul Vakıflar 2. Bölge Müdürlüğü Arşivi'nden işlenerek) 48
Çiz. 16. Hadım İbrahim Paşa Camii mihrabı. Niş ölçüleri. (2020, O. B.-F. F.) 48

Çiz. 17. Hadım İbrahim Paşa Camii mihrabı. Sütunçe, başlık ve altlık. (İstanbul Vakıflar 2. Bölge Müdürlüğü Arşivi'nden işlenerek) 49
Çiz. 18. Hadım İbrahim Paşa Camii mihrabı. Kavsara. (İstanbul Vakıflar 2. Bölge Müdürlüğü Arşivi'nden işlenerek) 51
Çiz. 19. Hadım İbrahim Paşa Camii mihrabı. Kavsara alttan görünüm. (İstanbul Vakıflar 2. Bölge Müdürlüğü Arşivi'nden işlenerek) 51
Çiz. 20. Hadım İbrahim Paşa Camii mihrabı. Köşelik. (İstanbul Vakıflar 2. Bölge Müdürlüğü Arşivi'nden işlenerek) 51
Çiz. 21. Hadım İbrahim Paşa Camii mihrabı. Tepelik. (İstanbul Vakıflar 2. Bölge Müdürlüğü Arşivi'nden işlenerek) 52
Çiz. 22. Sinan Paşa Camii mihrabı. Genel görünüm ve plan. (İstanbul Vakıflar 2. Bölge Müdürlüğü Arşivi'nden işlenerek) 58
Çiz. 23. Sinan Paşa Camii. Çerçeve. (İstanbul Vakıflar 2. Bölge Müdürlüğü Arşivi'nden işlenerek) 60
Çiz. 24. Sinan Paşa Camii. Niş ölçüleri. (2020, O. B.-F. F.) 60
Çiz. 25. Sinan Paşa Camii. Sütunçe, başlık ve altlık. (İstanbul Vakıflar 2. Bölge Müdürlüğü Arşivi'nden işlenerek) 61
Çiz. 26. Sinan Paşa Camii. Kavsara. (İstanbul Vakıflar 2. Bölge Müdürlüğü Arşivi'nden işlenerek) 63
Çiz. 27. Sinan Paşa Camii. Kavsara alttan görünüm. (İstanbul Vakıflar 2. Bölge Müdürlüğü Arşivi'nden işlenerek) 63
Çiz. 28. Sinan Paşa Camii. Köşelik. (İstanbul Vakıflar 2. Bölge Müdürlüğü Arşivi'nden işlenerek) 64
Çiz. 29. Sinan Paşa Camii. Köşelik üzerinde yer alan rozet çiçek. (İstanbul Vakıflar 2. Bölge Müdürlüğü Arşivi'nden işlenerek) 64
Çiz. 30. Sinan Paşa Camii. Alınlık. (İstanbul Vakıflar 2. Bölge Müdürlüğü Arşivi'nden işlenerek) 65
Çiz. 31. Süleymaniye Camii mihrabı. Genel görünüm. (2020, İstanbul Vakıflar 2. Bölge Müdürlüğü Arşivi'nden işlenerek) 73
Çiz. 32. Süleymaniye Camii mihrabı. Çerçeve. (İstanbul Vakıflar 2. Bölge Müdürlüğü Arşivi'nden işlenerek) 75

Çiz. 33. Süleymaniye Camii mihrabı. Çerçeve hattında yer alan sütunlar. (İstanbul Vakıflar 2. Bölge Müdürlüğü Arşivi'nden işlenerek) 75
Çiz. 34. Süleymaniye Camii mihrabı. Niş Ölçüleri. (2020, O. B.-F. F.) 76
Çiz. 35. Süleymaniye Camii mihrabı. Sütunçe, başlık ve altlık. (İstanbul Vakıflar 2. Bölge Müdürlüğü Arşivi'nden işlenerek) 77
Çiz. 36. Süleymaniye Camii mihrabı. Kavsara. (İstanbul Vakıflar 2. Bölge Müdürlüğü Arşivi'nden işlenerek) 78
Çiz. 37. Süleymaniye Camii mihrabı. Köşelik. (İstanbul Vakıflar 2. Bölge Müdürlüğü Arşivi'nden işlenerek) 79
Çiz. 38. Süleymaniye Camii mihrabı. Alınlık. (İstanbul Vakıflar 2. Bölge Müdürlüğü Arşivi'nden işlenerek) 80
Çiz. 39. Süleymaniye Camii mihrabı. Tepelik. (İstanbul Vakıflar 2. Bölge Müdürlüğü Arşivi'nden işlenerek) 80
Çiz. 40. Rüstem Paşa Camii mihrabı. Genel görünüm. (2020, İstanbul Vakıflar 2. Bölge Müdürlüğü Arşivi'nden işlenerek) 86
Çiz. 41. Rüstem Paşa Camii mihrabı. Çerçeve. (2020, İstanbul Vakıflar 2. Bölge Müdürlüğü Arşivi'nden işlenerek) 88
Çiz. 42-43. Rüstem Paşa Camii mihrabı. Çerçeve hattında yer alan bordür detayı. (2020, İstanbul Vakıflar 2. Bölge Müdürlüğü Arşivi'nden işlenerek) 89
Çiz. 44. Rüstem Paşa Camii mihrabı. Çerçeve hattında yer alan ince bordür detayı. (2020, İstanbul Vakıflar 2. Bölge Müdürlüğü Arşivi'nden işlenerek) 89
Çiz. 45. Rüstem Paşa Camii mihrabı. Niş ölçüleri. (2020, O. B.-F. F.) 90
Çiz. 46. Rüstem Paşa Camii mihrabı. Niş. (2020, İstanbul Vakıflar 2. Bölge Müdürlüğü Arşivi'nden işlenerek) 91
Çiz. 47. Rüstem Paşa Camii mihrabı. Niş içerisinde yer alan süsleme detayı. (2020, İstanbul Vakıflar 2. Bölge Müdürlüğü Arşivi'nden işlenerek) 92
Çiz. 48. Rüstem Paşa Camii mihrabı. Kavsara. (2020, İstanbul Vakıflar 2. Bölge Müdürlüğü Arşivi'nden işlenerek) 93
Çiz. 49. Rüstem Paşa Camii mihrabı. Köşelik. (2020, İstanbul Vakıflar 2. Bölge Müdürlüğü Arşivi'nden işlenerek) 93

Çiz. 50. Rüstem Paşa Camii mihrabı. Köşelik üzerinde yer alan rozet çiçek. (2021, O. B., Nurdan Eskemen) 94
Çiz. 51. Rüstem Paşa Camii mihrabı. Alınlık. (2020, İstanbul Vakıflar 2. Bölge Müdürlüğü Arşivi'nden) 94
Çiz. 52. Ferruh Kethüda Camii mihrabı. Genel görünüm. (İstanbul Vakıflar 2. Bölge Müdürlüğü Arşivi'nden işlenerek) 100
Çiz. 53. Ferruh Kethüda Camii mihrabı. Niş ölçüleri. (2020, O. B.-F. F.) 104
Çiz. 54. Ferruh Kethüda Camii mihrabı. Niş içerisinde yer alan çini süslemeler. (2020, İstanbul Vakıflar 2. Bölge Müdürlüğü Arşivi'nden işlenerek) 105
Çiz. 55. Ferruh Kethüda Camii mihrabı. Niş içerinde yer alan çini süslemelerden detay. (2020, İstanbul Vakıflar 2. Bölge Müdürlüğü Arşivi'nden işlenerek) 105
Çiz. 56. Ferruh Kethüda Camii mihrabı. Kavsara. (2020, İstanbul Vakıflar 2. Bölge Müdürlüğü Arşivi'nden işlenerek) 106
Çiz. 57. Edirnekapı Mihrimah Sultan Camii mihrabı. Genel görünüm. (İstanbul Vakıflar 2. Bölge Müdürlüğü Arşivi'nden işlenerek) 113
Çiz. 58. Edirnekapı Mihrimah Sultan Camii mihrabı. Çerçeve hattında yer alan sütun, başlık ve altlık. (İstanbul Vakıflar 2. Bölge Müdürlüğü Arşivi'nden işlenerek) 115
Çiz. 59. Edirnekapı Mihrimah Sultan Camii mihrabı. Niş ölçüleri. (2020, O. B.-F. F.) 116
Çiz. 60. Edirnekapı Mihrimah Sultan Camii mihrabı. Sütunçe, başlık ve altlık. (İstanbul Vakıflar 2. Bölge Müdürlüğü Arşivi'nden işlenerek) 117
Çiz. 61. Edirnekapı Mihrimah Sultan Camii mihrabı. Kavsara. (İstanbul Vakıflar 2. Bölge Müdürlüğü Arşivi'nden işlenerek) 118
Çiz. 62. Edirnekapı Mihrimah Sultan Camii mihrabı. Köşelik. (İstanbul Vakıflar 2. Bölge Müdürlüğü Arşivi'nden işlenerek) 119
Çiz. 63. Edirnekapı Mihrimah Sultan Camii mihrabı. Alınlık. (2020, O. B.-F. F.) 119
Çiz. 64. Edirnekapı Mihrimah Sultan Camii mihrabı. Tepelik. (İstanbul Vakıflar 2. Bölge Müdürlüğü Arşivi'nden işlenerek) 120
Çiz. 65. Kadırga Sokullu Mehmed Paşa Camii mihrabı. Niş ölçüleri. (2020, O. B.-F. F.) 128

Çiz. 66. Kadırga Sokullu Mehmed Paşa Camii mihrabı. Kavsarada yer alan kartuş. (2020, O. B.-F. F.) 130
Çiz. 67. Kadırga Sokullu Mehmed Paşa Camii mihrabı. Köşelik üzerinde yer alan rozet çiçek. (2020, O. B.-F. F.) 131
Çiz. 68. Kadırga Sokullu Mehmed Paşa Camii mihrabı. Tepelik. (2020, O. B.-F. F.) 132
Çiz. 69. Piyale Paşa Camii mihrabı. Genel görünüm. (İstanbul Vakıflar 2. Bölge Müdürlüğü Arşivi'nden işlenerek) 140
Çiz. 70. Piyale Paşa Camii mihrabı. Niş ölçüleri. (2020, O. B.-F. F.) 143
Çiz. 71. Piyale Paşa Camii mihrabı. Kavsara. (İstanbul Vakıflar 2. Bölge Müdürlüğü Arşivi'nden işlenerek) 144
Çiz. 72. Piyale Paşa Camii mihrabı. Köşelik. (İstanbul Vakıflar 2. Bölge Müdürlüğü Arşivi'nden işlenerek) 145
Çiz. 73. Piyale Paşa Camii. Alınlık. (2020, O. B.-F. F.) 146
Çiz. 74. Piyale Paşa Camii. Tepelik. (2020, O. B.-F. F.) 146
Çiz. 75. Azapkapı Sokullu Mehmed Paşa Camii mihrabı. Genel görünüm ve plan. (İstanbul Vakıflar 1. Bölge Müdürlüğü Arşivi'nden işlenerek) 152
Çiz. 76. Azapkapı Sokullu Mehmed Paşa Camii mihrabı. Çerçeve. (İstanbul Vakıflar 1. Bölge Müdürlüğü Arşivi'nden işlenerek) 154
Çiz. 77. Azapkapı Sokullu Mehmed Paşa Camii mihrabı. Niş ölçüleri. (2020, O. B.-F. F.) 154
Çiz. 78. Azapkapı Sokullu Mehmed Paşa Camii mihrabı. Sütunçe, başlık ve altlık. (İstanbul Vakıflar 1. Bölge Müdürlüğü Arşivi'nden işlenerek) 155
Çiz. 79. Azapkapı Sokullu Mehmed Paşa Camii mihrabı. Kavsara. (İstanbul Vakıflar 1. Bölge Müdürlüğü Arşivi'nden işlenerek) 157
Çiz. 80. Azapkapı Sokullu Mehmed Paşa Camii mihrabı. Köşelik. (İstanbul Vakıflar 1. Bölge Müdürlüğü Arşivi'nden işlenerek) 157
Çiz. 81. Azapkapı Sokullu Mehmed Paşa Camii mihrabı. Köşelik üzerinde yer alan rozet çiçek. (İstanbul Vakıflar 1. Bölge Müdürlüğü Arşivi'nden işlenerek) 158
Çiz. 82. Azapkapı Sokullu Mehmed Paşa Camii mihrabı. Alınlık. (İstanbul Vakıflar 1. Bölge Müdürlüğü Arşivi'nden işlenerek) 158

Çiz. 83. Azapkapı Sokullu Mehmed Paşa Camii mihrabı. Tepelik. (İstanbul Vakıflar 1. Bölge Müdürlüğü Arşivi'nden işlenerek) 159
Çiz. 84. Kılıç Ali Paşa Camii mihrabı. Niş ölçüleri. (2020, O. B.-F. F.) 165
Çiz. 85. Kılıç Ali Paşa Camii mihrabı. Alınlık. (2020, O. B.-F. F.) 166
Çiz. 86. Şemsi Ahmed Paşa Camii mihrabı. Genel görünüm. (İstanbul Vakıflar 2. Bölge Müdürlüğü Arşivi'nden işlenerek) 172
Çiz. 87. Şemsi Ahmed Paşa Camii mihrabı. Çerçeve. (İstanbul Vakıflar 2. Bölge Müdürlüğü Arşivi'nden işlenerek) 174
Çiz. 88. Şemsi Ahmed Paşa Camii mihrabı. Niş ölçüleri. (2020, O. B.-F. F.) 174
Çiz. 89. Şemsi Ahmed Paşa Camii mihrabı. Sütunçe, sütunçe başlığı ve altlığı. (İstanbul Vakıflar 2. Bölge Müdürlüğü Arşivi'nden işlenerek) 175
Çiz. 90. Şemsi Ahmed Paşa Camii mihrabı. Kavsara. (İstanbul Vakıflar 2. Bölge Müdürlüğü Arşivi'nden işlenerek) 177
Çiz. 91. Şemsi Ahmed Paşa Camii mihrabı. Kavsara alttan görünüm. (İstanbul Vakıflar 2. Bölge Müdürlüğü Arşivi'nden işlenerek) 177
Çiz. 92. Şemsi Ahmed Paşa Camii mihrabı. Kavsara bölümünde yer alan rozet çiçek. (İstanbul Vakıflar 2. Bölge Müdürlüğü Arşivi'nden işlenerek) 177
Çiz. 93. Şemsi Ahmed Paşa Camii mihrabı. Kavsara bölümünde yer alan çarkıfelek motifli rozet. (İstanbul Vakıflar 2. Bölge Müdürlüğü Arşivi'nden işlenerek) 178
Çiz. 94. Şemsi Ahmed Paşa Camii mihrabı. Köşelik. (İstanbul Vakıflar 2. Bölge Müdürlüğü Arşivi'nden işlenerek) 178
Çiz. 95. Şemsi Ahmed Paşa Camii mihrabı. Alınlık. (İstanbul Vakıflar 2. Bölge Müdürlüğü Arşivi'nden işlenerek) 179
Çiz. 96. Şemsi Ahmed Paşa Camii mihrabı. Tepelik. (İstanbul Vakıflar 2. Bölge Müdürlüğü Arşivi'nden işlenerek) 179
Çiz. 97. Atik Valide (Nurbanu) Sultan Camii mihrabı. Niş ölçüleri. (2020, O. B.-F. F.) 187
Çiz. 98. Atik Valide (Nurbanu) Sultan Camii mihrabı. Kavsarada yer alan rozet çiçek. (2020, O. B.-F. F.) 190
Çiz. 99. Atik Valide (Nurbanu) Sultan Camii mihrabı. Kavsarada yer alan rozet çiçek. (2020, O. B.-F. F.) 190

Çiz. 100. Atik Valide (Nurbanu) Sultan Camii mihrabı. Kavsarada yer alan kartuşlar. (2020, O. B.-F. F.) 190
Çiz. 101. Atik Valide (Nurbanu) Sultan Camii mihrabı. Köşelik bölümünde yer alan rozet çiçek. (2020, O. B.-F. F.) 191
Çiz. 102. Atik Valide (Nurbanu) Sultan Camii mihrabı. Alınlık. (2020, O. B.-F. F.) .192
Çiz. 103. Atik Valide (Nurbanu) Sultan Camii mihrabı. Tepelik. (2020, O. B.-F. F.) 192
Çiz. 104. Çarşamba Mehmed Ağa Camii mihrabı. Niş ölçüleri. (2020, O. B.-F. F.) .. 199
Çiz. 105-106. Çarşamba Mehmed Ağa Camii mihrabı. Kavsarada yer alan kartuşlar. (2020, O. B.-F. F.) 201
Çiz. 107. Çarşamba Mehmed Ağa Camii mihrabı. Alınlık. (2020, O. B.-F. F.) 202
Çiz. 108. Çarşamba Mehmed Ağa Camii mihrabı. Tepelik. (2020, O. B.-F. F.) 203
Çiz. 109. Hacı Evhad (Evhadüddin) Camii mihrabı. Genel görünüm. (İstanbul Vakıflar 2. Bölge Müdürlüğü Arşivi'nden işlenerek) 209
Çiz. 110. Hacı Evhad (Evhadüddin) Camii mihrabı. Çerçeve. (İstanbul Vakıflar 2. Bölge Müdürlüğü Arşivi'nden işlenerek) 211
Çiz. 111. Hacı Evhad (Evhadüddin) Camii mihrabı. Niş ölçüleri. (2020, O. B.-F. F.) 211
Çiz. 112. Hacı Evhad (Evhadüddin) Camii mihrabı. Sütunçe, başlık ve altlık. (İstanbul Vakıflar 2. Bölge Müdürlüğü Arşivi'nden işlenerek) 212
Çiz. 113. Hacı Evhad (Evhadüddin) Camii mihrabı. Kavsara. (İstanbul Vakıflar 2. Bölge Müdürlüğü Arşivi'nden işlenerek) 214
Çiz. 114. Hacı Evhad (Evhadüddin) Camii mihrabı. Kavsara alttan görünüm. (İstanbul Vakıflar 2. Bölge Müdürlüğü Arşivi'nden işlenerek) 214
Çiz. 115. Hacı Evhad (Evhadüddin) Camii mihrabı. Köşelik. (İstanbul Vakıflar 2. Bölge Müdürlüğü Arşivi'nden işlenerek) 214
Çiz. 116. Hacı Evhad (Evhadüddin) Camii mihrabı. Köşelik üzerinde yer alan rozet çiçek. (İstanbul Vakıflar 2. Bölge Müdürlüğü Arşivi'nden işlenerek) 215
Çiz. 117. Hacı Evhad (Evhadüddin) Camii mihrabı. Alınlık. (İstanbul Vakıflar 2. Bölge Müdürlüğü Arşivi'nden işlenerek) 215
Çiz. 118. Hacı Evhad (Evhadüddin) Camii mihrabı. Tepelik. (İstanbul Vakıflar 2. Bölge Müdürlüğü Arşivi'nden işlenerek) 216

Çiz. 119. Hacı Evhad (Evhadüddin) Camii mihrabı. Tepeliğin alt bölümünde yer alan dendanlı (diş) bölüm. (İstanbul Vakıflar 2. Bölge Müdürlüğü Arşivi'nden işlenerek) 216
Çiz. 120. Hacı Evhad (Evhadüddin) Camii mihrabı. Tepeliğin alt bölümünde yer alan dendanlı (diş) bölümün alttan görünümü. (İstanbul Vakıflar 2. Bölge Müdürlüğü Arşivi'nden işlenerek) 216
Çiz. 121. Ramazan Efendi (Hüsreviye) Camii mihrabı. Genel görünüm. (İstanbul Vakıflar 2. Bölge Müdürlüğü Arşivi'nden işlenerek) 221
Çiz. 122. Ramazan Efendi (Hüsreviye) Camii mihrabı. Çerçeve. (İstanbul Vakıflar 2. Bölge Müdürlüğü Arşivi'nden işlenerek) 223
Çiz. 123. Ramazan Efendi (Hüsreviye) Camii mihrabı. Niş ölçüleri. (2020, O. B.-F. F.) 223
Çiz. 124. Ramazan Efendi (Hüsreviye) Camii mihrabı. Niş içerisinde yer alan rozet çiçek. (İstanbul Vakıflar 2. Bölge Müdürlüğü Arşivi'nden işlenerek) 224
Çiz. 125. Ramazan Efendi (Hüsreviye) Camii mihrabı. Sütunçe, sütunçe başlığı ve altlığı. (İstanbul Vakıflar 2. Bölge Müdürlüğü Arşivi'nden işlenerek) 225
Çiz. 126. Ramazan Efendi (Hüsreviye) Camii mihrabı. Kavsara. (İstanbul Vakıflar 2. Bölge Müdürlüğü Arşivi'nden işlenerek) 226
Çiz. 127. Ramazan Efendi (Hüsreviye) Camii mihrabı. Kavsara alttan görünüm. (İstanbul Vakıflar 2. Bölge Müdürlüğü Arşivi'nden işlenerek) 226
Çiz. 128. Ramazan Efendi (Hüsreviye) Camii mihrabı. Köşelik. (İstanbul Vakıflar 2. Bölge Müdürlüğü Arşivi'nden işlenerek) 227
Çiz. 129. Ramazan Efendi (Hüsreviye) Camii mihrabı. Alınlık. (İstanbul Vakıflar 2. Bölge Müdürlüğü Arşivi'nden işlenerek) 227
Çiz. 130. Ramazan Efendi (Hüsreviye) Camii mihrabı. Tepelik. (İstanbul Vakıflar 2. Bölge Müdürlüğü Arşivi'nden işlenerek) 228
Çiz. 131. Mesih Ali (Mehmed) Paşa Camii mihrabı. Genel görünüm ve plan. (İstanbul Vakıflar 2. Bölge Müdürlüğü Arşivi'nden işlenerek) 235
Çiz. 132. Mesih Ali (Mehmed) Paşa Camii mihrabı. Çerçeve. (İstanbul Vakıflar 2. Bölge Müdürlüğü Arşivi'nden işlenerek) 237
Çiz. 133. Mesih Ali (Mehmed) Paşa Camii mihrabı. Çerçeve hattında yer alan sütun ve başlık detayı. (İstanbul Vakıflar 2. Bölge Müdürlüğü Arşivi'nden işlenerek) 237

Çiz. 134. Mesih Ali (Mehmed) Paşa Camii mihrabı. Niş ölçüleri. (2020, O. B.-F. F.) 238
Çiz. 135. Mesih Ali (Mehmed) Paşa Camii mihrabı. Sütunçe, sütunçe başlığı ve altlığı. (İstanbul Vakıflar 2. Bölge Müdürlüğü Arşivi'nden işlenerek) 239
Çiz. 136. Mesih Ali (Mehmed) Paşa Camii mihrabı. Kavsara. (İstanbul Vakıflar 2. Bölge Müdürlüğü Arşivi'nden işlenerek) 240
Çiz. 137. Mesih Ali (Mehmed) Paşa Camii mihrabı. Kavsarada yer alan rozet çiçek. (İstanbul Vakıflar 2. Bölge Müdürlüğü Arşivi'nden işlenerek) 241
Çiz. 138. Mesih Ali (Mehmed) Paşa Camii mihrabı. Köşelik. (İstanbul Vakıflar 2. Bölge Müdürlüğü Arşivi'nden işlenerek) 241
Çiz. 139. Mesih Ali (Mehmed) Paşa Camii mihrabı. Köşelik üzerinde yer alan rozet çiçek. (İstanbul Vakıflar 2. Bölge Müdürlüğü Arşivi'nden işlenerek) 242
Çiz. 140. Mesih Ali (Mehmed) Paşa Camii mihrabı. Alınlık. (İstanbul Vakıflar 2. Bölge Müdürlüğü Arşivi'nden işlenerek) 242
Çiz. 141. Mesih Ali (Mehmed) Paşa Camii mihrabı. Tepelik. (İstanbul Vakıflar 2. Bölge Müdürlüğü Arşivi'nden işlenerek) 243
Çiz. 142. Nişancı Mehmed Paşa Camii mihrabı. Niş ölçüleri. (2020, O. B.-F. F.) 251
Çiz. 143. Nişancı Mehmed Paşa Camii mihrabı. Köşelik üzerinde yer alan rozet çiçek. (2020, O. B.-F. F.) 253
Çiz. 144. Nişancı Mehmed Paşa Camii mihrabı. Alınlık. (2020, O. B.-F. F.) 254
Çiz. 145. Çatalca Damat Ferhat Paşa Camii mihrabı. Niş ölçüleri. (2020, O. B.-F. F.) 260
Çiz. 146. Kara Ahmed Paşa Camii mihrabı. Genel görünüm. (İstanbul Vakıflar 2. Bölge Müdürlüğü Arşivi'nden işlenerek) 268
Çiz. 147. Kara Ahmed Paşa Camii mihrabı. Çerçeve. (İstanbul Vakıflar 2. Bölge Müdürlüğü Arşivi'nden işlenerek) 270
Çiz. 148. Kara Ahmed Paşa Camii mihrabı. Çerçeve hattında yer alan sütun, başlık ve altlıklar. (İstanbul Vakıflar 2. Bölge Müdürlüğü Arşivi'nden işlenerek) 270
Çiz. 149. Kara Ahmed Paşa Camii mihrabı. Niş ölçüleri. (2020, O. B.-F. F.) 271
Çiz. 150. Kara Ahmed Paşa Camii mihrabı. Sütunçe, sütunçe başlığı ve altlığı. (İstanbul Vakıflar 2. Bölge Müdürlüğü Arşivi'nden işlenerek) 272

Çiz. 151. Kara Ahmed Paşa Camii mihrabı. Kavsara. (İstanbul Vakıflar 2. Bölge Müdürlüğü Arşivi'nden işlenerek) 274
Çiz. 152. Kara Ahmed Paşa Camii mihrabı. Kavsara alttan görünüm. (İstanbul Vakıflar 2. Bölge Müdürlüğü Arşivi'nden işlenerek) 274
Çiz. 153. Kara Ahmed Paşa Camii mihrabı. Köşelik. (İstanbul Vakıflar 2. Bölge Müdürlüğü Arşivi'nden işlenerek) 274
Çiz. 154. Kara Ahmed Paşa Camii mihrabı. Köşelik üzerinde yer alan rozet çiçek. (İstanbul Vakıflar 2. Bölge Müdürlüğü Arşivi'nden işlenerek) 275
Çiz. 155. Kara Ahmed Paşa Camii mihrabı. Alınlık. (İstanbul Vakıflar 2. Bölge Müdürlüğü Arşivi'nden işlenerek) 276
Çiz. 156. Kara Ahmed Paşa Camii mihrabı. Tepelik. (İstanbul Vakıflar 2. Bölge Müdürlüğü Arşivi'nden işlenerek) 276
Çiz. 157. Zal Mahmud Paşa Camii mihrabı. Genel görünüm. (İstanbul Vakıflar 2. Bölge Müdürlüğü Arşivi'nden işlenerek) 282
Çiz. 158. Zal Mahmud Paşa Camii mihrabı. Çerçeve. (İstanbul Vakıflar 2. Bölge Müdürlüğü Arşivi'nden işlenerek) 284
Çiz. 159. Zal Mahmud Paşa Camii mihrabı. Çerçeve hattında yer alan çini plakalardan detay. (İstanbul Vakıflar 2. Bölge Müdürlüğü Arşivi'nden işlenerek) 284
Çiz. 160. Zal Mahmud Paşa Camii mihrabı. Niş ölçüleri. (2020, O. B.-F. F.) 285
Çiz. 161. Zal Mahmud Paşa Camii mihrabı. Sütunçe, sütunçe başlığı ve altlığı. (İstanbul Vakıflar 2. Bölge Müdürlüğü Arşivi'nden işlenerek) 286
Çiz. 162. Zal Mahmud Paşa Camii mihrabı. Kavsara. (İstanbul Vakıflar 2. Bölge Müdürlüğü Arşivi'nden işlenerek) 287
Çiz. 163. Zal Mahmud Paşa Camii mihrabı. Köşelik. (İstanbul Vakıflar 2. Bölge Müdürlüğü Arşivi'nden işlenerek) 288
Çiz. 164. Zal Mahmud Paşa Camii mihrabı. Köşelik üzerinde yer alan rozet çiçek. (İstanbul Vakıflar 2. Bölge Müdürlüğü Arşivi'nden işlenerek) 288
Çiz. 165. Zal Mahmud Paşa Camii mihrabı. Alınlık. (İstanbul Vakıflar 2. Bölge Müdürlüğü Arşivi'nden işlenerek) 289
Çiz. 166. Üçgen prizma ve açılımı. (2021, O. B.-F. F.) 354
Çiz. 167. Üçgen piramit. (2021, O. B.-F. F.) 354

TABLOLAR LİSTESİ

Sayfa

Tablo 1. Mimar Sinan'ın İstanbul Camilerinde yer alan mihraplar. (Fot. O. B.) 367
Tablo 2. Mimar Sinan'ın İstanbul Camilerinde yer alan bazı mihrapların boyutları. (Çiz. İstanbul Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivinden işlenerek) 368
Tablo 3. Mimar Sinan'ın İstanbul Camilerinde yer alan mihraplarındaki nişler. (Fot. O. B.) 369
Tablo 4. Mimar Sinan'ın İstanbul Camilerinde yer alan mihraplarındaki niş ölçüleri. (Çiz. O. B.-F. F.) 370
Tablo 5. Mimar Sinan'ın İstanbul Camilerinde yer alan mihraplarındaki sütunçeler. (Çiz. İstanbul Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi'nden işlenerek) 371
Tablo 6. Mimar Sinan'ın İstanbul Camilerinde yer alan mihraplarındaki sütunçe başlıkları. (Fot. O. B.) 372
Tablo 7. Mimar Sinan'ın İstanbul Camilerinde yer alan mihraplarındaki sütunçe başlıkları. (Çiz. İstanbul Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi'nden işlenerek). 373
Tablo 8. Mimar Sinan'ın İstanbul Camilerinde yer alan mihraplarındaki çerçeve sütun başlıkları. (Fot. O. B.) 374
Tablo 9. Mimar Sinan'ın İstanbul Camilerinde yer alan mihraplarındaki kavsaralar. (Fot. O. B.) 375
Tablo 10. Mimar Sinan'ın İstanbul Camilerinde yer alan bazı mihraplarındaki kavsaralar. (Çiz. İstanbul Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi'nden işlenerek) 376
Tablo 11. Mimar Sinan'ın İstanbul Camilerinde yer alan bazı mihraplarındaki kavsaraların alttan görünümü. (Çiz. İstanbul Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi'nden işlenerek) 377
Tablo 12. Mimar Sinan'ın İstanbul Camilerinde yer alan mihraplarındaki kartuşlar. (Çiz. O. B.-F. F.) 378
Tablo 13. Mimar Sinan'ın İstanbul Camilerinde yer alan bazı mihraplarındaki köşelikler. (Çiz. İstanbul Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi'nden işlenerek) 379
Tablo 14. Mimar Sinan'ın İstanbul Camilerinde yer alan mihraplarındaki rozet çiçekler. (Fot. O. B.) 380

Tablo 15. Mimar Sinan'ın İstanbul Camilerinde yer alan mihraplarındaki rozet çiçekler. (Çiz. İstanbul Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi'nden işlenerek) 381
Tablo 16. Mimar Sinan'ın İstanbul Camilerinde yer alan mihraplarındaki alınlıklar. (Fot. O. B.) 382
Tablo 17. Mimar Sinan'ın İstanbul Camilerinde yer alan mihraplarındaki alınlıklar. (Çiz. İstanbul Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi'nden işlenerek) 383
Tablo 18. Mimar Sinan'ın İstanbul Camilerinde yer alan mihraplarındaki tepelikler. (Fot. O. B.) 384
Tablo 19. Mimar Sinan'ın İstanbul Camilerinde yer alan mihraplarındaki tepelikler. (Çiz. İstanbul Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi'nden işlenerek) 385
Tablo 20. Mimar Sinan'ın İstanbul Camilerinde yer alan mihraplarındaki tepelikler. (Çiz. İstanbul Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi'nden işlenerek) 386
Tablo 21. Mimar Sinan'ın İstanbul Camilerinde yer alan mihraplarda kullanılan malzeme ve teknikler. (O. B.) 387
Tablo 22. Mimar Sinan'ın İstanbul Camilerindeki mihraplarda yer alan elemanlar. (O. B.) 388
Tablo 23. Mimar Sinan'ın İstanbul Camilerindeki mihraplarında yer alan süslemelerin, motif özelliklerine göre dağılımı. (O. B.) 389

KISALTMALAR

bkz.	:	Bakınız
cm.	:	Santimetre
Çev.	:	Çeviren
Çiz.	:	Çizim
Der.	:	Derleyen
Ed.	:	Editör
F. F.	:	Faruk Fidanci
Fot.	:	Fotoğraf
H.	:	Hicri
Haz.	:	Hazırlayan
Hz.	:	Hazreti
M.	:	Miladi
m.	:	metre
No.	:	Numara
O. B.	:	Onurhan Bozkurt
pp.	:	Pages of page
s.	:	Sayfa
ss.	:	Sayfadan sayfaya
T.C.	:	Türkiye Cumhuriyeti
TDV.	:	Türkiye Diyanet Vakfı
vb.	:	ve benzeri

BİRİNCİ BÖLÜM

1. GİRİŞ

1.1. Konunun Amacı, Sınırları ve Önemi

Mimar Sinan, üç büyük Osmanlı padişahı döneminde yaşamış, dünyanın en önemli mimar ve yapı sanatçılarından biridir. Yaşamış olduğu süreçte, Osmanlı toprakları içerisinde -bugün bazıları mevcut olmasa dahi- birçok yapı inşa ettiği bilinmektedir. Sinan, kendisinden önce gelişen mimari form ve biçimleri çok iyi gözlemleyip, yapılarında başarılı bir şekilde uygulamıştır. Yaratmış olduğu üslubunu, kendisinden sonra gelen döneme de miras bırakmıştır. Bu etkileşim sadece plan şeması ile kalmayıp, yapı elemanları üzerinde de kendini hissettirmiştir.

Tezimiz kapsamında Mimar Sinan'ın İstanbul'da inşa ettiği camilerinin ana mihrapları ele alınmıştır. Bu noktada Mimar Sinan'ın yapmış olduğu bütün eserlerin kataloğa neden alınmadığı sorusunun cevaplanması gerekmektedir. Sinan'ın 99 yıllık yaşamında başmimar olduktan sonra Osmanlı toprakları içerisinde yaklaşık 144'e yakın cami ve mescit inşa ettiği bilinmektedir. Bu bağlamda, bu yapıların tamamının kataloglanması zaman ve imkanlar dahilinde mümkün değildir. Bu nedenle, tezimizin ana bölümlerinden biri olan Katalog Bölümü'nde, İstanbul'daki özgün ve özgünlüğünü büyük ölçüde korumuş mihraplar ele alınmış; ancak Sinan'ın İstanbul dışındaki diğer yapılarıyla da değerlendirilerek karşılaştırılmıştır.

Tez konusu olarak mihrabı ele almamızın amacı ise bu konunun ayrıntılı bir şekilde incelenmemiş olmasıdır. Nitekim Mimar Sinan yapıları hakkında birçok yayın bulunmasına karşın, yalnızca bazı mihrapların detaylı olarak ele alındığı dikkati çekmektedir. Amacımız, Sinan'ın inşa ettiği camilerdeki ana mihrapların ortak özelliklerini belirlemek ve bir tipoloji ortaya çıkararak özgün bir çalışma gerçekleştirebilmektir. Sinan'ın İstanbul'da harim içerisinde inşa ettiği ana mihrapların; form, biçim, süsleme gibi özelliklerinin yanı sıra, nasıl bir etkileşim ve gelişim izlediği irdelenmiştir. Bu bağlamda, Sinan'ın İstanbul'da inşa ettiği camilere ait mihrapların tamamı yerinde incelenmiş, özgün ve büyük ölçüde özgünlüğünü koruyan mihrapların tespiti gerçekleştirilmiştir. Özgün durumunu kaybetmiş mihraplar ise çalışmamız içerisine dâhil edilmemiştir.

Özgünlüğü tespit edilen mihrapların genel özelliklerinin saptanması öncelikli amacımızdır. Bu amaç doğrultusunda, 22 mihrabın planı çıkartılmış ve mihrap elemanları detaylı bir şekilde incelenmiştir. Mihrap elemanları üzerinde yer alan süslemeler tanımlanmıştır. Yapılan çalışma sonrasında elde edilen veriler ise Erken Osmanlı ve Geç Osmanlı Dönemi'ne ait bazı özgün mihraplarla karşılaştırılmıştır. Bunun yanı sıra, İstanbul dışında yer alan diğer Sinan camilerindeki özgünlüğünü koruyan mihraplar da, Değerlendirme ve Karşılaştırma Bölümü'nün içerisine dâhil edilmiş; başkent İstanbul'da karşılaşılan üslubun, İstanbul dışına nasıl yansıdığı incelenmiştir. Sinan'ın İstanbul dışında yer alan camilerinin, yerel unsurlardan yararlandığı da bilinen bir gerçektir. Bu bağlamda, Sinan'ın İstanbul dışında inşa ettiği camilerindeki mihrapların, nasıl bir etkileşime uğradığı ve ne tür unsurlardan beslendiğinin ortaya çıkarılması da, bu çalışmanın amaçlarından biridir.

1.2. Metot ve Düzen

Çalışma konumuzun içeriğini meydana getiren Mimar Sinan'ın inşa ettiği camilerdeki mihraplar için, yerli ve yabancı kaynakların taranmasına yönelik kapsamlı bir çalışma yürütülmüştür. Bu bağlamda, 2018 yılında Erasmus değişim programı ile Almanya'nın Mainz kentinde yer alan Johannes Guttenberg Universitat Mainz Üniversitesi'nde altı aylık bir çalışma gerçekleştirilmiştir. Bu çalışma kapsamında, başta üniversite kütüphanesi olmak üzere, yerel ve çeşitli ülkelere ait kütüphanelerde kaynak tarama işlemi tamamlanmıştır. Ayrıca, 2019 yılında ortaya çıkan Covid-19 virüsü sebebiyle yerel ve ulusal kütüphanelere ait online veri tabanlarının erişime açılması, birçok yayına ulaşılabilirliği arttırmıştır. Söz konusu durum, arşiv çalışmalarının da geniş boyutlara ulaşabilmesini sağlamıştır.

Araştırma konumuzu meydana getiren mihraplar yerinde incelenmiş ve profesyonel makine eşliğinde fotoğraflama işlemi gerçekleştirilmiştir. Mihrapların ölçüleri lehim teli ve lazer metre ile alınmış, bu veriler hem çizimlerde hem de değerlendirmelerde kullanılmış, ayrıca tablo ve istatistiksel çalışmalara da yer verilmiştir. Bunun yanı sıra, İstanbul Vakıflar 1. ve 2. Bölge Müdürlüğü Arşivi'nde kapsamlı bir çalışma gerçekleştirilerek, projesine ulaşılabilen mihraplara ait çizimler

işlenerek tez içerisine yerleştirilmiştir. Projesi eksik olan yapılara ait bazı mihrap elemanları ise tarafımızca çizilmiştir.

"Mimar Sinan'ın İstanbul Camilerinde Mihrap" başlıklı çalışma; *Giriş*, *Mihrabın Tanımı ve Tarihçesi*, *Katalog*, *Değerlendirme ve Karşılaştırma*, *Tablolar* ve *Sonuç* olmak üzere altı ana bölümden oluşmaktadır. Çalışmamızın Birinci bölümünü oluşturan "Giriş"ten sonra gelen "Mihrabın Tanımı ve Tarihçesi" bölümünde; mihrabın kökeni, ortaya çıkışı ve Anadolu sınırları içerisindeki kullanımından bahsedilmiştir. Tezimizin ana hattını meydana getiren "Katalog" yani Üçüncü Bölüm'de, 22 adet camiye ait mihrap kronolojik düzende sıralanmıştır. Araştırma konumuzu meydana getiren mihraplar, bulunduğu yapıların tarihlendirme ve mimari özelliklerinin verilmesinin ardından, "Mihrabın Yeri, Malzeme ve Teknik, Mihrabın Elemanları" başlıkları altında kapsamlı bir şekilde incelenmiştir. Mihraplara ait fotoğraf ve çizimler ise mihrap elemanlarının sıralanışına göre her bir kataloğun ardından verilmiştir. Mihrap nişlerine ait ölçüler, şematik çizimler üzerinde gösterilmiştir.

Çalışmamızın Dördüncü Bölümü'nü oluşturan "Değerlendirme ve Karşılaştırma" başlığı altında, Mimar Sinan'ın İstanbul camilerindeki mihrapları; "Mihrap Mekan İlişkisi, Mihrap/Taçkapı Tasarım İlişkisi, Malzeme ve Teknik, Mihrap Elemanları, Süslemelerin Motif Özellikleri" gibi ana başlıklar altında ayrıntılı bir şekilde değerlendirilmiştir. Ortaya çıkan veriler, Sinan'ın İstanbul dışı örneklerinin yanı sıra, Erken ve Geç Osmanlı Dönemi'ne ait bazı mihrap örnekleriyle de karşılaştırılarak değerlendirme işlemi tamamlanmıştır. Elde edilen veriler sonucunda oluşturulan "Tablolar", çalışmamızın Beşinci Bölümü'nü meydana getirmektedir. Altıncı Bölümü oluşturan "Sonuç" başlığı altında ise yapılan değerlendirme ve karşılaştırma sonucunda elde edilen bilgiler verilmiştir.

Dünya mimarlık tarihine mal olmuş Mimar Sinan'ın hayatı hakkında sayısız ayrıntılı yayın bulunduğu için ve tekrara düşmek endişesiyle tezimiz kapsamında Sinan'ın hayatını konu alan bir bölüm ele alınmamıştır.

1.3. İlgili Yayın ve Araştırmalar

Mimar Sinan ve eserleri hakkında birçok yayın bulunmasına karşın, Sinan'ın mihrapları üzerine kapsamlı bir çalışma tespit edilememiştir. Ancak, mihrap ile ilgili

dönemsel[1], bölgesel[2] veya yapı[3] bazında gerçekleştirilen bazı çalışmalarda, belli başlı Sinan mihraplarının ele alındığı görülmüştür. Bunun yanı sıra, mihrap ile ilgili çalışmalar için temel kaynak görevi üstlenen eserler de mevcuttur. Bu doğrultuda;

Ömür Bakırer, *Onüç ve Ondördüncü Yüzyıllarda Anadolu Mihrabları*[4] adlı çalışmasında 89 yapıya ait mihrabı, belirlemiş olduğu ana ve ara başlıklar altında değerlendirmiştir. Değerlendirme Bölümü'nde, malzeme yönünden mihrapların dağılımını göstermiş ve mihraplara ait elemanları detaylı bir şekilde ele alarak

[1] Mehmet Top, **Erken Dönem Osmanlı Mihrabları (XIV-XV. Yüzyıl)**, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Arkeoloji ve Sanat Tarihi Anabilim Dalı Sanat Tarihi Bilim Dalı, Van, 1997, (Erken Dönem Osmanlı); İclal Erdil, **Anadolu Selçuklu Devri Çini Mozayik Mihrapları,** (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sanat Tarihi Ana Bilim Dalı, İzmir, 1998; Tolga Bozkurt, **Osmanlı Selatin Camii Mihrapları,** (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sanat Tarihi Anabilim Dalı, Konya, 2007, (Osmanlı Selatin Camii); Hacer Şahan, **Karamanoğulları Dönemi Cami ve Mescitlerinde Yer Alan Mihrapları**, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sanat Tarihi Ana Bilim Dalı Sanat Tarihi Bilim Dalı, Kayseri, 2009; Nesrin Aydoğan İşler, "II. Bayezid Dönemi İstanbul Camilerinde Mihrap", **Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi**, Cilt: 1 Sayı: 1, ss. 63-76; Beste Çok, **Anadolu Selçuklu Dönemi Çinili Mihraplarda Tezyinat**, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İslam Tarihi ve Sanatları Anabilim Dalı, Isparta, 2018; Sıddıka Berat Ak, **Anadolu Selçuklu Dönemi Çini Mihraplarda Kufi Yazı**, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Necmettin Erbakan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İslam Tarihi ve Sanatları Ana Bilim Dalı Türk ve İslam Sanatı Bilim Dalı, Konya, 2019.

[2] Ayşe Daşçı, **Yozgat Mihrapları**, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Bölümü İslam Tarihi ve Sanatları Ana Bilim Dalı Türk İslam Sanatları Bilim Dalı, Konya, 2010; Banu Parlak, **Antalya Cami ve Mescitlerinde Yer Alan Mihraplar**, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sanat Tarihi Ana Bilim Dalı Sanat Tarihi Bilim Dalı, Kayseri, 2011; Mehmet Pınar, **Nevşehir Mihrapları**, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sanat Tarihi Ana Bilim Dalı Sanat Tarihi Bilim Dalı, Kayseri, 2011; Nebi Butasım, **Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde Osmanlı Dönemi Mihrapları (1515-1915)**, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sanat Tarihi Anabilim Dalı, Van, 2016; Kasım Kara, **Bursa Selâtin Camii Mihraplarında Yazı Kullanımı**, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Necmettin Erbakan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İslam Tarihi ve Sanatları Ana Bilim Dalı Türk-İslam Sanatı Bilim Dalı, Konya, 2017; Mustafa Kaya, **Hatay Mihrapları**, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sanat Tarihi Ana Bilim Dalı, Van, 2018; Bilal Kakız, **Diyarbakır Mihrapları**, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İslam Tarihi ve Sanatları Ana Bilim Dalı, Samsun, 2019; Sariye Uçar, **18-20. Yüzyıl Konya Camilerinde (Merkez) Ahşap Mihrap ve Minberler**, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sanat Tarihi Ana Bilim Dalı, Konya, 2019.

[3] Ferda Akgül, **Ankara Arslanhane ve Ahi Elvan Camiilerinin Mihrap Süslemeleri**, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Resim Ana Bilim Dalı, Ankara, 1992; Nihat Kağnıcı, "Konya Alâeddin Camii Mihrap Yüzeyindeki Selçuklu Sülüsü Yazıların Hat Sanatı Açısından Değerlendirilmesi", **Konya Sanat**, Sayı: 3, ss. 79-94; Mustafa Yıldırım ve Kasım Kara, "Bursa Ulu Camii Mihrap Yazıları", **21. Yüzyılda Eğitim ve Toplum Eğitim Bilimleri ve Sosyal Araştırmalar Dergisi**, Cilt: 4, Sayı: 12, ss. 29-48.

[4] Ömür Bakırer, **Onüç ve Ondördüncü Yüzyıllarda Anadolu Mihrabları**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1976, (Onüç ve Ondördüncü Yüzyıllarda).

yorumlamıştır. Mihrap yüzeyinde süsleme bulunan örneklere ait kompozisyonlar ise ayrıntılı bir şekilde tanımlamıştır. Eser içerisindeki bölümlere ait başlıklar ile kullanılan terminolojik kelimeler, çalışmamıza büyük destek olmuştur.

Mehmet Top'un, *Erken Dönem Osmanlı Mihrabları (XIV-XV. Yüzyıl)*[5] adlı doktora tezi, çalışmamız aşamasında en çok başvurulan yayınların başında gelmektedir. Erken Osmanlı Dönemi'ne ait 107 mihrabın incelendiği kapsamlı araştırmada, birçok ana ve ara başlıklar altında değerlendirme yapılmıştır. Bu doğrultuda, Erken Osmanlı Dönemi'ne ait mihraplar hakkında başvurulan en değerli yayınların başında gelmektedir.

Bekir Eskici, *Ankara Mihrabları*[6] adlı çalışmasında, Ankara ve çevresinde yer alan 56 yapıya ait mihrap ve elemanları detaylı bir şekilde incelemiştir. Çalışma sonucunda, bölgede en çok alçı mihrapların inşa edildiği ve bu mihrapların yüksek ihtimalle merkeze bağlı bir firmaya ait ustalarca yapıldığı görüşüne ulaşmıştır. Çalışma, tezimizin Katalog ve Değerlendirme Bölümü'ndeki alt başlıkların şekillenmesine büyük katkıda bulunmuştur. Ayrıca karşılaştırma bölümünde yer verdiğimiz, Ankara bölgesindeki Erken Osmanlı Dönemi'ne ait mihrap örneklerinin birçoğu için de bu kaynağa başvurulmuştur.

Tolga Bozkurt, *Osmanlı Selatin Camii Mihrapları*[7] adlı doktora tez çalışmasında, üçü Mimar Sinan Cami mihrabı olmak üzere toplamda 36 mihrap incelemiştir. Bozkurt, Katalog Bölümü'nü; "Erken, Klasik ve Geç Dönem Osmanlı Selatin Camii Mihrapları" şeklinde üç bölüme ayırmış ve mihrapların tamamını kapsamlı bir şekilde ele almıştır. Mihrapları; yapıdaki yeri, malzeme ve teknik, mihrap elemanları ve süsleme gibi ana başlıklar altında değerlendirmiştir. Üç dönem içerisinde incelediği mihrapları ise kendi içlerinde karşılaştırmıştır.

Mihrap ile mekan arasındaki ilişkiyi değerlendirme aşamasında, Ahmet Sacit Açıkgözoğlu'nun "Osmanlı Camisinde Mihrap Önü Mekânı" başlıklı doktora tezi önemli bir yayın olarak dikkati çeker. Araştırmacı, Klasik ve Geç Osmanlı Dönemi'ne ait 50 mihrap sofasını, "Plan Tipleri ve Mihrabın Bulunduğu Alanlar" başlığı altında

[5] Top, Erken Dönem Osmanlı, 1997.
[6] Bekir Eskici, **Ankara Mihrabları**, 1. Baskı, Başbakanlık Basımevi, Ankara, 2001, (Ankara Mihrabları).
[7] T. Bozkurt, Osmanlı Selatin Camii, 2007.

değerlendirmiştir. Bu düzenlemenin, Osmanlı mimarisindeki mekân işleyişi üzerine etkisini çeşitli örneklemelerle anlatmıştır[8].

Tezimiz içerisinde oluşturduğumuz *Taçkapı/Mihrap Tasarım İlişkisi* başlığının şekillendirilmesinde, Şakir Çakmak'ın, *Erken Dönem Osmanlı Mimarisinde Taçkapılar (1300-1453)*[9] adlı çalışmasından faydalanılmıştır. Erken Osmanlı Dönemi'ne ait 100 adet taçkapı, fotoğraf ve çizim desteğiyle detaylı bir şekilde değerlendirilmiştir. Bu kapsamlı çalışma, Erken Osmanlı Dönemi'ne ait mihraplar ile taçkapıların karşılaştırılması aşamasında büyük kolaylık sağlamıştır. Araştırma konumuzu meydana getiren yapılara ait taçkapılar hakkında ise Murat Karademir'in *Mimar Sinan Dönemi Yapılarında Taçkapılar*[10] adlı doktora çalışmasına başvurulmuştur. Araştırmacı, Mimar Sinan Dönemi'ne ait cami, medrese, hamam, imaret, darüşşifa ve tabhane gibi yapı gruplarına ait taçkapıları, detaylı bir şekilde incelemiş ve kapsamlı bir değerlendirme yapmıştır. Çalışmamıza, Sinan camilerine ait taçkapı elemanlarının detay ve görsellerine ulaşılması açısından katkı sağlamıştır.

Mihrap ile ilgili yayınların yanı sıra, Mimar Sinan ve eserleri üzerine yazılan birçok kitap ve makale de incelenmiştir. Bu bağlamda;

Mimar Sinan'ın inşa ettiği yapıların tespiti aşamasında, Mustafa Sai Çelebi'ye ait *Tezkiretü'l-Bünyan ve Tezkiretü'l-Ebniye*[11] ile Aptullah Kuran'ın *Mimar Sinan*[12] adlı çalışmaları esas alınmıştır.

Araştırma konumuzu meydana getiren mihraplara sahip yapıların özelliklerinin tanımlanması aşamasında da birçok esere başvurulmuş ve söz konusu eserler kapsamlı bir şekilde incelenmiştir.

Aptullah Kuran ve diğer araştırmacılar tarafından yazılan *Mimar Başı Koca Sinan Yaşadığı Çağ ve Eserleri*[13] adlı çalışmanın birinci cildinde, Sinan Çağı'nı

---

[8] Ahmet Sacit Açıkgözoğlu, **Osmanlı Camisinde Mihrab Önü Mekanı**, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Türk Sanatı Anabilim Dalı, İstanbul, 2002, (Mihrab Önü Mekanı).

[9] Şakir Çakmak, **Erken Dönem Osmanlı Mimarisinde Taçkapılar (1300-1453)**, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 2001.

[10] Murat Karademir, **Mimar Sinan Dönemi Yapılarında Taçkapılar**, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sanat Tarihi Anabilim Dalı, Konya, 2014.

[11] Sâî Mustafa Çelebi, **Yapılar Kitabı: Tezkiretü'l- Bünyan ve Tezkiretü'l- Ebniye**, Haz. Hayati Develi, K Kitaplığı Yayınları, İstanbul, 2003.

[12] Aptullah Kuran, **Mimar Sinan**, Hürriyet Vakfı Yayınları, İstanbul, 1986, (Mimar Sinan).

hazırlayan dönem ile Sinan Dönemi ayrıntılı bir şekilde ele alınmıştır. Özellikle Sinan'ın inşa ettiği yapı gruplarına ait eser ve elemanlar, ayrı başlıklar altında değerlendirilmiştir. Çalışmanın ikinci cildinde ise bu çalışmalara ait görsellere yer verilmiştir.

Oktay Aslanapa; Mimar Sinan'ın hayatı ve eserlerini, *Mimar Sinan*[14] adlı kitabında görseller eşliğinde detaylı bir şekilde ele almıştır. Mimar Turgut Cansever'in kendine özgü yorum ve anlatımıyla hazırladığı *Mimar Sinan*[15] adlı kitap ise yazarın İslam Mimarisi hakkındaki düşünceleri ile başlamakta, Mimar Sinan Çağı ve eserleriyle devam etmektedir.

Gülru Necipoğlu'nun 2013 yılında basılan *Sinan Çağı Osmanlı İmparatorluğu'nda Mimari Kültür* adlı kitabı[16], üç kısım ve 15 bölümden oluşmaktadır. Çalışmanın birinci kısmında Klasik Dönem'in mimari düzeni, ikinci kısımda ise Mimarbaşı'nın hayatı ile Hassa Mimarlar Ocağı dönemindeki ilerleyişi ele alınmıştır. Kitabın son kısmında, Sinan'a atfedilen camiler ve cami külliyeleri, bütüncül bir yaklaşımla ele alınıp değerlendirilmiştir.

Selçuk Mülayim, *Sinan bin Abdülmennan: Bir Dünya Mimarının Hayat Hikayesi, Eserleri ve Ötesi*[17] adlı kitabında, Sinan'ın hayat hikayesini, Osmanlı devşirme sistemine dahil oluşunu ve Hassa Mimarlar Ocağı üzerindeki hakimiyetini, akıcı bir anlatımla okuyucuya sunmaktadır. Prof. Dr. Selçuk Mülayim, Mimar Sinan'ı ve mimari yeteneğini detaylı tanıtmasının ardından, Sinan'ın bazı yapılarından örneklemelerle mekan algısı üzerinde durmuştur. Eserin son kısmındaki "Sinan Çağı Kronolojisi" başlığı altında ise Sinan Dönemi'nde gerçekleşen önemli olayları sıralamıştır.

---

[13] Aptullah Kuran ve diğerleri, **Mimar Başı Koca Sinan Yaşadığı Çağ ve Eserleri**, Cilt: 1-2, T.C. Başbakanlık Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları, İstanbul, 1988.

[14] Oktay Aslanapa, **Mimar Sinan**, 1. Baskı, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1992, (Mimar Sinan).

[15] Turgut Cansever, **Mimar Sinan**, 1. Baskı, Albaraka Türk Yayınları, İstanbul, 2005.

[16] Gülru Necipoğlu, **Sinan Çağı Osmanlı İmparatorluğu'nda Mimari Kültür**, Çev. Gül Çağalı Güven, 1. Baskı, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2013.

[17] Selçuk Mülayim, **Sinan bin Abdülmennan: Bir Dünya Mimarının Hayat Hikayesi, Eserleri ve Ötesi**, 2. Basım, İsam Yayınları, İstanbul, 2013, (Sinan bin Abdülmennan).

Türkiye Turing ve Otomobil Kurumu tarafından 2016 yılında hazırlanan çok yazarlı *Mimar Sinan'ın İstanbul'u*[18] adlı çalışma, Sinan'ın İstanbul içerisinde inşa ettiği birçok yapı gurubuna ait eserleri kapsamlı bir şekilde okuyucuya sunmaktadır.

Sinan'ın camileri içerisinde yer alan çini süslemelerin anlatılması aşamasında[19], Belgin Demirsar Arlı ve Ara Altun'un, *Anadolu Toprağının Hazinesi Çini Osmanlı Dönemi* kitabından yararlanılmıştır. Kronolojik düzende ilerleyen Osmanlı Dönemi'ne ait çini süslemeli eserler ayrıntılı bir şekilde yorumlanmıştır.

Gözde Ramazanoğlu, *Mimar Sinan'da Tezyinat Anlayışı*[20] isimli kitabında, ağırlıklı olarak İstanbul camileri olmak üzere, Sinan tarafından inşa edilen bazı camilerin süslemeye sahip unsurlarını ele almıştır. Araştırmacı özellikle; mihrap, minber, minare ve giriş kapısı üzerinde yer alan süslemeleri tanıtmıştır.

[18] Coşkun Yılmaz ve diğerleri, **Mimar Sinan'ın İstanbul'u**, 1. Baskı, Türkiye Turing ve Otomobil Kurumu Yayınları, İstanbul, 2016.
[19] Belgin Demirsar Arlı ve Ara Altun, **Anadolu Toprağının Hazinesi Çini Osmanlı Dönemi**, Kale Grubu Kültür Yayınları, İstanbul, 2008.
[20] Gözde Ramazanoğlu, **Mimar Sinan'da Tezyinat Anlayışı**, 1. Baskı, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1995.

İKİNCİ BÖLÜM

2. MİHRABIN TANIMI VE TARİHÇESİ

Mihrap, camide ibadet eden insanların, yüzlerini Kâbe'ye doğru çevirmeleri için geliştirilmiş litürjik elemandır. "Mihrap" sözcüğünün kökeni tam olarak bilinmemesine karşın, Arapça "çatışmak-savaşmak" anlamlarına gelen *harb* kökünden türediği düşünülmektedir. Arapça'da; "sarayın harem kısmı veya hükümdarın tahtının bulunduğu bölüm, çardak, oda, köşk, yüksekçe yer, meclisin baş tarafı, en şerefli kısım"[21] gibi anlamlar taşıyan mihrap, zamanla "cami, mescit gibi yerlerde Kâbe yönünü gösteren, duvarda bulunan ve imama ayrılmış olan oyuk ya da girintili yer"[22] anlamını kazanmıştır[23].

İslam Sanatı'nın önemli ögelerinden biri olan mihrabın kökeni hakkında ise çeşitli görüşler bulunmaktadır. Bu bağlamda dini mimaride mihrabın şekillenmesinde; Hıristiyan kiliselerindeki apsislerin, Budist tapınaklarında heykel koyulan nişlerin ve saraylardaki kabul-taht salonlarında yer alan girintilerin etkili olduğu düşünülmektedir[24].

Kur'an-ı Kerim'de mihrap, Al-i İmran Suresi 3/37.-3/39., Meryem Suresi 19/11., Sebe Suresi 34/13. ve Sad Suresi'nin 38/21. ayetlerinde geçmektedir. Al-i İmran Suresi 3/37. ayeti (*Bunun üzerine rabbi ona hüsnükabul gösterdi ve onu güzel bir şekilde yetiştirdi. Zekeriyyâ'yı da onun bakımı ile görevlendirdi. Zekeriyyâ onun bulunduğu yere, mâbeddeki odaya her girdiğinde yanında (yeni) bir rızık bulur ve "Ey Meryem! Bu sana nereden? diye sorar, o da "Allah tarafından" cevabını verirdi. Kuşkusuz Allah dilediğine sayısız rızık verir.*)[25] ile aynı surenin 39. ayetinde (*O mâbedde durmuş namaz kılarken melekler ona şöyle seslendiler: "Allah'ın bir kelimesini (Hz. İsâ'yı) tasdik edici, efendi, iffetli ve sâlih kullardan bir peygamber olarak Yahyâ'yı Allah sana*

[21] Ernst Diez ve Oktay Aslanapa, "Mihrab", **İslam Ansiklopedisi**, İstanbul, 1960, VIII, s. 294.
[22] http://www.dildernegi.org.tr/TR,274/turkce-sozluk-ara-bul.html (Erişim Tarihi: 22. 04. 2021).
[23] Tuğba Erzincan, "Mihrap", **TDV İslam Ansiklopedisi**, Cilt: 30, İstanbul, 2005, s. 30.
[24] Ayla Ödekan, "Mihrap", **Eczacıbaşı Sanat Ansiklopedisi**, Cilt: 2, Yem Yayınları, İstanbul, 1997, s. 1244; Mehmet Top, "Ortaçağ Türk Mimarisinde Mihrap", **Türkler**, Cilt: 6, Ed. Hasan Celâl Güzel, Kemal Çiçek, Salim Koca, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 2002, (Ortaçağ Türk Mimarisinde), s. 128.
[25] https://kuran.diyanet.gov.tr/tefsir/%C3%82l-i%20%C4%B0mr%C3%A2n-suresi/330/37-ayet-tefsiri (Erişim Tarihi: 22. 04. 2021).

müjdeliyor.)[26] geçen "mâbed" kelimesiyle, mihrap ifade edilmiş olmalıdır. Nitekim araştırmacıların tamamı ve Kur'an tefsirlerinde bu alan mihrap olarak geçmektedir.

Meryem Suresi'nin 19/11. ayetinde de (*Bunun üzerine Zekeriyyâ, mâbedden kavminin karşısına çıkarak onlara, özel bir işaret diliyle, "Sabah akşam Allah'ı tesbih edin dedi.*)[27] "mabet" kelimesiyle dile getirilen mihrap, "özel ibadet yeri" anlamına gelmektedir. Bu alan, Zekeriyyâ'nın özel ibadet ve dualarını gerçekleştirdiği yerdir.

Sebe Suresi 34/13. ayetinde (*Onlar Süleyman'a, isteğine göre yüksek ve görkemli binalar, heykeller, havuz gibi lengerler, yerinden kalkmaz kazanlar imal ederlerdi. Ey Dâvûd ailesi! Şükür için çaba gösterin. Kullarım arasında hakkıyla şükredenler pek azdır.*)[28] yüksek ve görkemli binalar şeklinde çevrilen "mehârîb"[29] kelimesi korunaklı yüksek mekânlar, kaleler, ihtişamlı yüksek binalar, saraylar, mâbedler gibi anlamlarla açıklanmıştır.

Sad Suresi'nin 38/21. (*Davalaşanlara dair bilgi sana ulaştı mı? Bu adamlar mâbedin duvarına tırmanıp Dâvûd'un yanına girmişlerdi. Dâvûd onları görünce telâşlanmıştı. "Korkma" dediler, "Birimizin diğerini haksızlık etmekle suçladığı iki davacıyız biz. Aramızda âdil bir hüküm ver; doğruluktan sapma, bize de doğru yolu göster.*)[30] ayetinde geçen "mâbed", Davud'un ibadetini gerçekleştirdiği mihraptır.

Hz. Muhammed ve dört Halife'nin ilk dönemlerinde kıble; taş, çizgi veya ağaç gibi malzeme ile belirtilirken, Emevi Dönemi'ne gelindiğinde bu malzemeler yerini mihrap nişine bırakmıştır[31]. Ana hatları Emevi Dönemi içerisinde şekillenen mihraplar, yarım daire girinti yapan niş şeklinde tasarlanmaya başlamıştır. Bu bağlamda dini mimarinin en önemli yapı elemanlarından biri olan mihrabın oluşumu, Hz. Muhammed'in hicret sonrası, Medine'de inşa ettiği yapı ile başlar. Hz. Muhammed Miladi 622 yılının sonbaharında, Mekke'den Medine'ye ulaşmış ve yaklaşık bir yıl

[26] https://kuran.diyanet.gov.tr/tefsir/%C3%82l-i%20%C4%B0mr%C3%A2n-suresi/331/38-41-ayet-tefsiri (Erişim Tarihi: 22. 04. 2021).
[27] https://kuran.diyanet.gov.tr/tefsir/Meryem-suresi/2261/11-ayet-tefsiri (Erişim Tarihi: 22. 04. 2021).
[28] https://kuran.diyanet.gov.tr/tefsir/Sebe'-suresi/3619/13-ayet-tefsiri (Erişim Tarihi: 22. 04. 2021).
[29] Mehârîb: Mihrap kelimesinin çoğuludur, mihraplar anlamına gelmektedir.
[30] https://kuran.diyanet.gov.tr/tefsir/S%C3%A2d-suresi/3991/21-23-ayet-tefsiri (Erişim Tarihi: 22. 04. 2021).
[31] Top, Ortaçağ Türk Mimarisinde, s. 128.

sonra Mescid-i Nebevî'nin inşasına başlamıştır[32]. Tarih boyunca birçok ekleme ve onarım geçiren Mescid-i Nebevî'ye ilk mihrap, Medine Valisi Ömer bin Abdülazîz'in yapıyı yeniden inşa ettirme aşamasında eklenmiştir[33]. Bu dönemde mihrap yapımı, Fustat Amr Camii (641-642), Şam Emeviye Cami (706-714), Kayrevan Seydi Ukba Camii (670-726) gibi yapılarla devam etmiştir.

Türklerin, 1071 Malazgirt Savaşı'ndan sonra Anadolu'ya girmesiyle beraber, Anadolu Türk Mimarisi'nin temelleri atılmış ve ilk önemli eserler verilmeye başlanmıştır. Bu bağlamda, Anadolu Selçuklular Dönemi'nde inşa edilen cami, mescit, medrese gibi yapı gruplarında; taş[34], çini[35] veya alçı[36] mihrap örneklerine yer verilmiştir. Özellikle bu dönemde, çinili seçkin mihrap örnekleri ortaya konmuş ve bu eserler, kendilerinden sonraki dönemleri de etkilemiştir. Ayrıca, bu süreç içerisinde faaliyet gösteren ustalar; gerek geleneksel mimari üslup özelliklerini gerekse Anadolu'nun yerel unsurlarını başarılı bir şekilde harmanlayarak, özgün eserler inşa etmişlerdir.

Beylikler Dönemi'ne ait mihraplar, Anadolu Selçuklu Dönemi örneklerinin devamı niteliğinde olup, bazı yeni ekleme ve denemelerle varlığını devam ettirmiştir. Gerek motif gerekse kullanılan teknik anlamında gerçekleşen bu yenilikler, özellikle

---

[32] İbrahim Ateş, "Mescid-i Nebevî'nin Yapıldığı Günden Bu Yana Geçirdiği Genişletme Girişimleri", **Vakıflar Dergisi**, Cilt: 24, Sayı: 24, Ankara, 1994, ss. 5-6.

[33] Nebi Bozkurt ve Mustafa Sabri Küçükaşcı, "Mescid-i Nebevî", **TDV İslam Ansiklopedi**, Cilt: 29, Ankara, 2004, s. 285.

[34] Anadolu Selçuklu Dönemi'nde taş ile inşa edilen bazı mihrap örnekleri: *Diyarbakır Kale Camii* (1160), *Erzurum Ulu Camii* (1179), *Dunaysır Ulu Camii* (1204), *Konya Kızılören Han Mescidi* (1210), *Niğde Alâeddin Camii* (1223), *Silvan Ulu Camii* (1227), *Divriği Ulu Camii* (1228), *Aksaray Sultan Han Mescidi* (1229), *Kayseri Sultan Han Mescidi* (1236), *Kayseri Huand Hatun Camii* (1238), *Aksaray Ağzıkara Han Mescidi* (1242), *Kayseri Hacı Kılıç Camii* (1249), *Bünyan Ulu Camii* (1256), *Afyon Ulu Camii* (1273), *Erzurum Kale Mescidi*'nde (12. yüzyıl) görülür. Anadolu'daki taş mihraplar hakkında bkz. Bakırer, (Onüç ve Ondördüncü Yüzyıllarda), ss. 85-104.

[35] Anadolu Selçuklu Dönemi'nde çini ile kaplanan bazı mihrap örnekleri: *Konya Akşehir Ulu Camii* (1213), *Kayseri Külük Camii* (1210), *Konya Alâeddin Camii* (1220), *Konya İç Karaaslan Mescidi* (1219-1236), *Konya Sırçalı Medrese* (1242), *Konya Sahip Ata Camii* (1258), *Sivas Gök Medrese* (1271), *Konya Sadreddin Konevi Camii* (1274), *Afyon Çay Taş Medrese* (1278), *Harput Arap Baba Mescidi* (1279), *Konya Beyhekim Mescidi* (1280), *Ankara Arslanhane Camii* (1290), *Konya Beyşehir Eşrefoğlu Camii* (1297-1299), *Konya Sırçalı Mescid* (13. yüzyılın ikinci yarısı), *Amasya Burmalı Minare Camii* (13. yüzyıl), *Konya Tahir ile Zühre Mescid*'inde *Mescidi*'nde (13. yüzyıl) görülür. Bkz. Çok, 2018.

[36] Anadolu Selçuklu Dönemi'nde çok az örnekleri ile karşılaştığımız alçı mihrap uygulaması, *Harput Ulu Camii* avlusu ve *Konya Sakahane Mescidi*'nde karşımıza çıkar. Alçının tek başına kullanıldığı örneklerin yanı sıra, çini ile beraber kullanıldığı örnekler de mevcuttur. Bkz. Bekir Eskici, "Anadolu Selçuklu ve Beylikler Dönemlerinde Alçı Mihrablar", **Sanat Tarihi Dergisi**, Sayı: 15, Cilt: 1, 2006, (Alçı Mihrablar), ss. 57-75.

Batı Anadolu Bölgesi'nde yer alan beyliklere ait örneklerde kendini gösterir[37]. Mihrapların birçoğu taş[38], alçı[39], çini[40]veya mermer[41] olmasına karşın, ahşap[42] malzeme ile inşa edilen ünik örnekler de mevcuttur.

2.1 Mihrap Elemanları

Mihrap elemanlarının tanıtılması, aşağıdan yukarıya doğru yapılmıştır (Çiz. 1). Ayrıca mihrap bölümleriyle ilgili de farklı isimler bulunmasına karşın, bize en doğru gelen tanımlamaların kullanılması tercih edilmiştir.

Tez kapsamında ele aldığımız mihraplar, genel mihrap özellikleri açısından bazı elemanları içermemektedir. Bu bağlamda; sütunçe, alınlık, tepelik gibi elemanların kullanımı mihraplara göre değişiklik göstermiştir. Mihrabın en alt kademesinde yer alan oturtmalık bölümü ise incelediğimiz örnekler kapsamında tespit edilememiştir. Bu nedenle, genel olarak mihrap elemanlarını kısaca tanıtmanın gerekli olduğu düşüncesindeyiz.

Çerçeve: Tepelik haricindeki mihrap elemanlarını, silme veya bordür kuşaklarıyla en dış kademeden çevreleyen elemandır.

Oturtmalık: Kaide görevi üstlenerek, mihrabı zemin seviyesinden yükselten bölümdür.

---

[37] Batı Anadolu Bölgesinde yer alan Beyliklere ait mihraplar hakkında bkz. Onurhan Bozkurt, **Osmanlı Beyliği Dışında Batı Anadolu Beyliklerinde Mimari Süsleme**, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sanat Tarihi Anabilim Dalı Sanat Tarihi Bilim Dalı, İzmir, 2016, ss. 232-234.

[38] Beylikler Dönemi'nde taşla inşa edilmiş bazı mihrap örnekleri: *Ermenek Akça Mescid* (1300), *Niğde Sungur Bey Camii* (1335), *Hasankeyf Sultan Süleyman Camii* (1351), *Hasankeyf Ulu Camii* (1394), *Ermenek Sipas Camii* (1371), *Karaman Çelebi Mescidi* (14. yüzyıl), *Niğde Ak Medrese* (1409) gibi yapılarda görülür.

[39] Beylikler Dönemi'nde alçıyla inşa edilmiş bazı mihrap örnekleri: *Ermenek Ulu Camii* (1302), *Çanakçı Mescidi* (1338), *Kastamonu Kasaba Köyü Mahmud Bey Camii* (1367), *Akçaşehir Ulu Camii* (14. yüzyıl), *Karaman Yollarbaşı Ulu Camii* (14. yüzyıl), *Kazirzade Camii* (14. yüzyıl), *Yayla Fakih Mescidi*'nde (14. yüzyıl) görülür. Bkz. Eskici, Alçı Mihrablar, ss. 57-75.

[40] Beylikler Dönemi'nde çininin kullanım alanı bulduğu bazı mihrap örnekleri: *Birgi Ulu Camii* (1312), *Karaman İbrahim Bey İmareti* (1433), *Konya Kazım Karabekir Ulu Camii* (15. yüzyıl), *Yollarbaşı* (Silistra) *Ulu Camii*, *Sivrihisar Haznedar Camii* yapılarında görülür.

[41] Beylikler Dönemi'nde mermer ile inşa edilmiş bazı mihrap örnekleri: *Niğde Hüdavent Hatun Türbesi* (1312), *Selçuk İsa Bey Camii* (1375), *Balat İlyas Bey Camii* (1404), *Niğde Ak Medrese* (1409-1410), *Konya Alevi Sultan Mescidi*'nde (14. yüzyıl) görülür.

[42] Anadolu Türk Mimarisi'nin erken döneminden özgünlüğünü koruyarak günümüze gelebilen tek ahşap mihrap örneği, Karamanoğulları Dönemi'ne ait *Ürgüp Damsa Köy Taşkın Paşa Camii* mihrabıdır. Bkz. Ömür Bakırer, "Ürgüp'ün Damsa Köyü'ndeki Taşkın Paşa Camii'nin Ahşap Mihrabı", **Belleten**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Cilt: XXXV, Sayı: 139, Temmuz 1971, ss. 367-382.

Niş: Mihraplarda, zemin seviyesinden başlayıp, kavsaranın en alt kademesinde son bulan bölümdür. Çeşitli plan şemasının uygulandığı bu bölüm, kıble duvarından içeriye doğru girinti yapar.

Sütunçe: Niş bölümünün kenar noktalarına yerleştirilen elemanlardır.

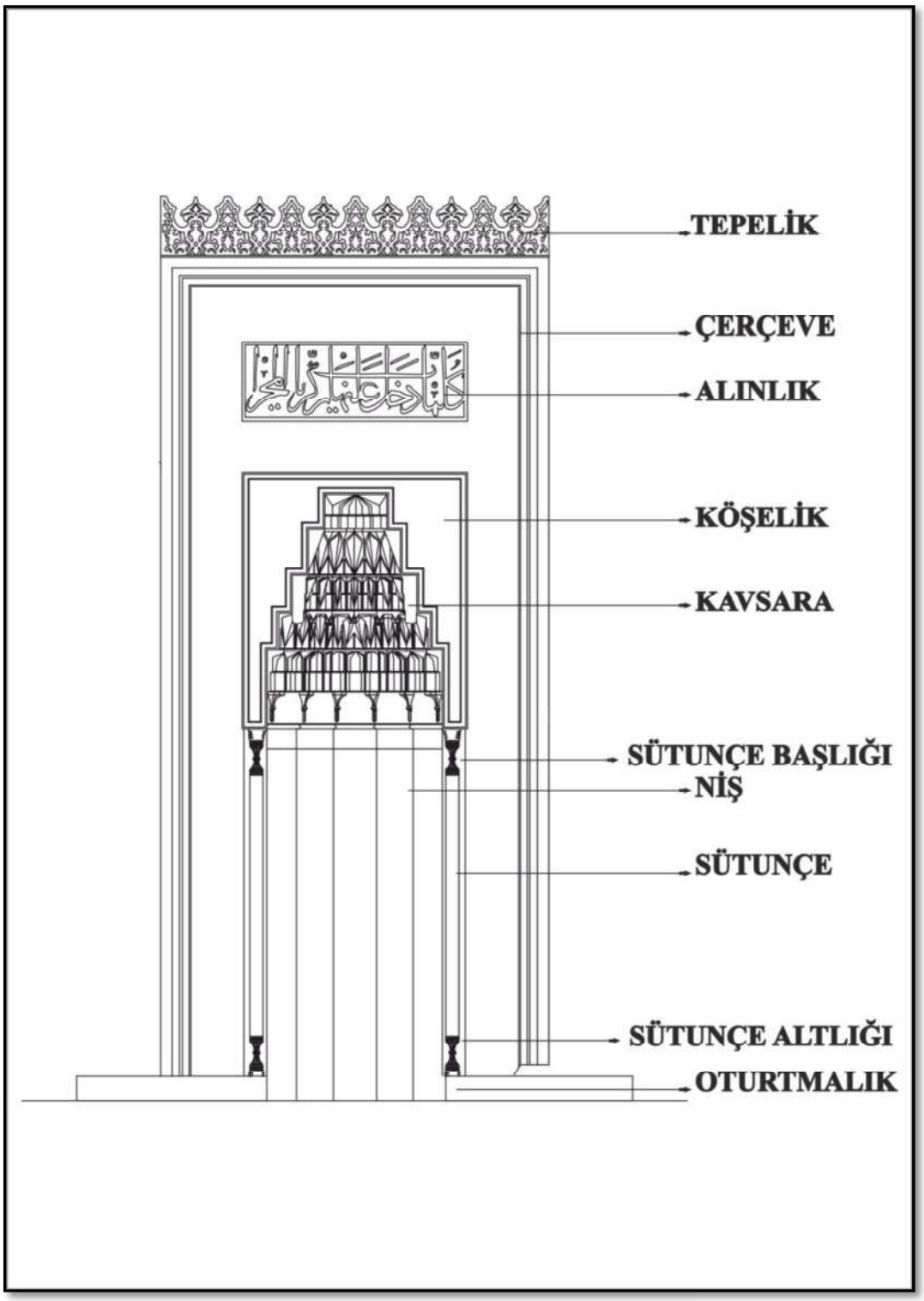
Sütunçe Başlığı ve Altlığı: Sütunçenin alt ve üst bölümüne yerleştirilen, çeşitli formlara sahip unsurlardır.

Kavsara: Nişin üst kısmında yer alan örtü elemanıdır.

Köşelik: Kavsarayı üç yönden kuşatan, üçgen biçimli yüzeylerden meydana getirilmiş bölüme verilen addır.

Alınlık: Çerçeve ve köşelik elemanları arasında yer alan bölümdür.

Tepelik: Mihrabın en üstünde yer alan bölümdür.

Çiz. 1. Mihrap elemanları (İstanbul Vakıflar 2. Bölge Müdürlüğü Arşivi'nden işlenerek).

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. KATALOG

Araştırma konumuzu meydana getiren yapılara ait mihraplar, çalışmanın "Katalog" Bölümü'nde ele alınmıştır. Bu bağlamda, 22 adet camiye ait mihraplar; "Tarihlendirme, Yapının Mimari Özellikleri, Mihrabın Yeri, Malzeme ve Teknik, Mihrabın Elemanları" başlıkları altında kapsamlı bir şekilde incelenmiştir.

Mimar Sinan'ın inşa ettiği camilerdeki mihraplarda, bazı mihrap elemanlarına yer verilmediği görülür. Örneklere göre değişiklik gösteren bu durum, mihrapların şekillenmesinde büyük rol oynamıştır. Mihraplarda sütunçe, alınlık, tepelik gibi elemanların kullanımları değişiklik göstermesine karşın, oturtmalık bölümü, Sinan'ın İstanbul'da inşa ettiği camilerdeki mihraplarda tercih edilmemiştir. Katalog içerisinde, mihrap elemanı bulunmayan örneklere alt başlık açılmamıştır.

3.1. ŞEHZADE MEHMED CAMİİ MİHRABI

Katalog No: 1.

Fotoğraf No: 1-10.

Çizim No: 2-3.

Plan No: 1-2.

İnşa Tarihi: M. 1544-1548/ H. 951-955.

Yaptıran: Kanuni Sultan Süleyman.

Mimarı: Mimar Sinan.

Yeri: İstanbul'un Fatih İlçesi'nin Kalenderhane Mahallesi'nde bulunan Şehzadebaşı Caddesi üzerindedir.

Tarihlendirme

İnşa kitabesine göre caminin yapımına 1544 yılında başlanmış ve 1548 yılında inşası tamamlanmıştır[43].

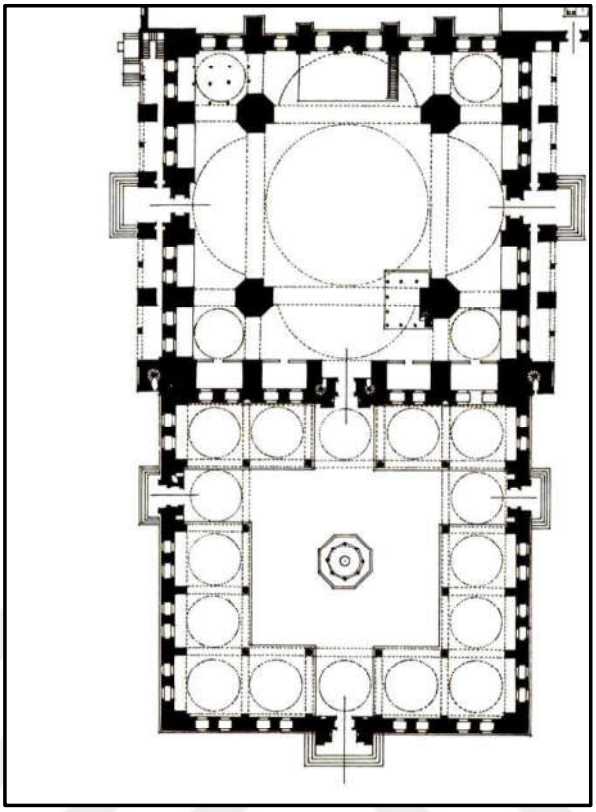
Yapının Mimari Özellikleri

Cami; medrese, kervansaray, imaret, tabhane ve türbeleriyle birlikte büyük bir külliyedir. Merkezi plan şemasına sahip caminin kuzeyinde, dört yönden revaklar ile çevrili avlu yer almaktadır[44]. Avlunun ortasına, sekizgen plan şemasına sahip şadırvan yerleştirilmiştir.

---

[43] Oktay Aslanapa, **Osmanlı Devri Mimarisi**, (Osmanlı Devri Mimarisi), 1. Baskı, İnkılap Kitabevi, İstanbul, 1986, ss. 222-224; Gönül Cantay, **Osmanlı Külliyelerinin Kuruluşu**, 1. Baskı, Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları, Ankara, 2002, (Osmanlı Külliyelerinin Kuruluşu)**,** s. 59; Cansever, s. 137.

[44] Caminin plan şeması hakkında bkz. Reşat Ekrem Koçu, "Şehzade Camii", **Hayat Tarih Mecmuası**, Cilt: 1, Sayı: 6, 1966, ss. 34-39; Tahsin Öz, **İstanbul Camileri**, Cilt: 1, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1962, ss. 137-138; Semavi Eyice, "Mimar Sinan'ın Külliyeleri", **VI. Vakıf Haftası**, Türk Vakıf Medeniyeti Çerçevesinde "Mimar Sinan ve Dönemi" Sempozyumu (5-8 Aralık 1988), Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları, İstanbul, 1989, s. 182; Beyhan Erçağ, "İstanbul Şehzade Camii Restorasyonu", **VIII. Vakıf Haftası Kitabı**, Türk Vakıf Medeniyeti Çerçevesinde Yunus Emre ve Dönemi, Restorasyon ve Kıbrıs Vakıfları Seminerleri (4-5-9 Aralık 1990), Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları, Ankara, 1991, s. 213; İsmail Orman, "Şehzade Külliyesi", **TDV İslam Ansiklopedisi**, Cilt: 38, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 2010, s. 484; Şükrü Sönmezer, **İstanbul'daki Sinan Camilerinde Mekan ile Serbest Düşey Taşıyıcılar Arasındaki Boyut İlişkisi**, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul, 2003, (Boyut İlişkisi)**,** ss. 19-22; Seyit Ali Kahraman ve Yücel Dağlı, **Günümüz Türkçesiyle Evliya Çelebi Seyahatnâmesi: İstanbul**, Kitap: 1, Cilt: 1, 5. Baskı, Yapı Kredi Kültür ve Sanat Yayınları, İstanbul, 2008, ss. 121-123; Necipoğlu, ss. 264-266.

Plan 1. Şehzade Mehmed Camii planı (Ali Saim Ülgen'den).

Kare plan şemasına sahip harimin merkezinde bulunan ana kubbe, dört yönden yerleştirilen yarım daire kubbe ve her iki yanda yer alan çeyrek kubbeler ile genişletilmiştir (Plan 1)[45]. Örtü sistemi, köşelerde sekizgen kasnaklara oturan küçük birer kubbe ile tamamlanmıştır. Mimar Sinan tarafından gerçekleştirilen bu uygulama, mimarlık tarihi açısından oldukça önemli bir düzenlemedir. Sinan, kendisinden önce yapılan bu tip uygulamalardaki sorunları ortadan kaldırmış ve en başarılı örneklerinden birisini Şehzade Camii ile bizlere sunmuştur. Mimar Sinan, 1548 yılında tamamladığı söz konusu yapıyı, "çıraklık eserim" şeklinde ifade etmektedir[46]. Ayrıca, Şehzade Mehmed'in anısına yaptırılan Şehzade Mehmed Camii, Mimar Sinan'ın İstanbul'daki ilk selâtin camisi olma özelliğini de taşımaktadır[47].

[45] Caminin taşıyıcı sistemi hakkında bkz. Ömer İskender Tuluk, **Mekana Bağlı Strüktür Analizi: Osmanlı Dini Mimarisinde Örnekleme (15.-17. yy.)**, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Karadeniz Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Trabzon, 1999, ss. 146-153.

[46] Ekrem Akurgal, "Sanat Tarihi Bakımından Sinan", **Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi**, Cilt: 2, Sayı: 3, 1944, s. 375.

[47] Suphi Saatçi, "Şehzade Mehmet Camii", **Mimar Sinan'ın İstanbul'u**, Ed. Tülay Taşdemir, 1. Baskı, Türkiye Turing ve Otomobil Kurumu Yayınları, İstanbul, 2016, s. 431.

Mihrabın Yeri

Yapının güney duvarının giriş ekseni üzerinde yer alan mihrap, kıble duvarı üzerinde inşa edilmiştir. Mihrabın bulunduğu bölüm, iki yandan duvar payeleri ile silme şeklinde sınırlandırılıp belirgin hale getirilmiştir. Mihrabın tepe noktası, üst hattı sınırlayan bordürün hemen altından başlayıp zemine kadar inmektedir.

Malzeme ve Teknik

Mermer ile yapılmış mihrapta, oyma ve boyama tekniklerinin bir arada kullanıldığı görülür.

Mihrabın Elemanları

Dikdörtgen kuruluşa sahip 897 cm. x 425 cm. ölçülerindeki mihrap; çerçeve, niş, sütunçeler, kavsara, köşelik, alınlık ve tepelik bölümlerinden meydana gelmektedir (Fot. 1-Plan 2).

Çerçeve

Mihrabın sağ ve sol yanında, altı köşeli forma sahip iki adet iri sütun yer almaktadır. Mihrabı en dıştan çerçeve içerisine alan sütunların, tepelik hizasında son bulduğu görülür.

Aynı form ve süslemeye sahip sütunların başlığı, dört kademeli şekilde düzenlenmiştir. Aşağıdan yukarıya doğru genişleyen kademelerin bezemesi, birbirinden farklıdır. Alt sırada piramit formlu mukarnas ve birbirine düğümler ile bağlanmış sivri kemerli süslemeler görülür. Bu bezemenin üstünde yüzeysel mukarnaslar yer alır. Başlık, palmet motiflerinden oluşan yüksek kabartmalı bir bordür ile son bulur (Fot. 2). Motifleri meydana getiren hatların, yaldız ile belirginleştirildiği görülür. Ancak, yaldızlı bölümlerin birçoğu günümüzde hasar görmüş durumdadır.

Sütun başlığının üst bölümünde, üç boğumlu alem yükselmektedir. Boğumları yuvarlak yüzeyli derin oyma tekniği ile yivlenmiş olan alemin kova bölümü, dilimli şekilde meydana getirilmiş damla motifi ile bezelidir. Doğuda yer alan damla motifinin içerisine “Muhammed”, batıdakine ise “Allah” yazılmıştır. Doğudaki damla motifinin

tepe noktası, üç loblu palmet motifi ile son bulmaktadır. Damla motifini oluşturan dilimli hatlar ile içerisindeki yazıların yüzeyi, yaldız ile bezelidir.

Sütun düzenlemesinden sonra çerçeve kavsaraya yönünde, dıştan içe doğru sırasıyla; düz, dış bükey ve iç bükey hatlar ile kademeli bir şekilde ilerlemektedir.

Niş

Yedi kenarlı mihrap nişi, 160 cm. genişliğinde ve 84 cm. derinliğindedir. Niş yüzeyini meydana getiren dış iki kenar 6 cm. diğerleri ise 45 cm. genişliğindedir (Çiz. 2). Poligonal plan şemasına sahip mihrap nişi ile kavsara, iç bükey silme ile birbirinden ayrılmıştır (Fot. 3).

Sütunçeler

Nişin pahlanan kenar köşelerine iki adet sütunçe yerleştirilmiştir (Fot. 4). 23 cm. çapa sahip silindirik gövdeli sütunçelerin kaide ve başlıkları, iki kademeli tarzda düzenlenmiştir. Kum saati formlu sütün başlığı, yüzeysel mukarnaslardan meydana gelen iki kademeli düzenlemeye sahiptir (Fot. 5). Bu uygulamanın sütun kaidesinde de tekrarlandığı görülür. Yuvarlak yüzeyli derin oyma tekniği ile işlenmiş kum saatleri, yaldız ile boyanmıştır. Kum saatinin yüzeyi yuvarlak yüzeyli derin oyma tekniği ile dilimlere ayrılmış ve tam ortasına örgü motifli bir kelepçe yerleştirilmiştir.

Kavsara

Mihrap kavsarası on sıra kademeden meydana gelmektedir (Fot. 6). Alt ve üst bölüm hariç bütün kademeler mukarnaslıdır. Mukarnas dizilerinde yer alan geometrik formlar, yıldız ve çokgen parçalardan meydana gelmiştir. Bitkisel motifli örnekler ise sadece en alt sırada yer alan rozet çiçeklerde karşımıza çıkar.

Aşağıdan yukarıya doğru daralan kademelerin düzenlenişi birbirlerinden farklıdır. On sıralı kademe aşağıdan yukarıya doğru incelendiğinde, birinci sıranın, yarım yıldız formundaki konsollar ile yedi bölüme ayrıldığı görülür. Bu bölümlerden beş tanesinin içerisine, yüzeyi bitkisel motifler ile bezeli rozet çiçekler yerleştirilmiştir (Fot. 7-8). Kenarlarda yer alan rozet çiçekler daha küçük boyutlu olup, yüzeyi iç içe geçmiş taç yapraklı motifler ile bezenmiştir. Orta bölümdeki örneklerin iç kısımları ise

stilize çiçek etrafında dolanan yapraklar ile süslüdür. Yuvarlak yüzeyli derin oyma tekniği ile meydana getirilen rozet çiçeklerin yüzeyi, altın yaldız ile boyanmıştır. Merkezde yer alan rozet çiçek, günümüzde hasar görmüş durumdadır.

İkinci sıra, yedi adet derin mukarnas yuvasından meydana gelmektedir. Bu mukarnas yuvalarının tepe noktasına, yedi dilimli püskül yerleştirilmiştir. Püsküller ve mukarnas dizisinin üst kısmındaki ince hat, yaldızlıdır. Derin niş şeklinde tasarlanmış mukarnas yuvalarının arasında kalan bölümler ise çeşitli boyuttaki piramitler ile hareketlendirilmiştir. Köşe noktalarda yer alan mukarnas yuvaları ve püsküller, tasarlanan kavsara düzenine göre yarım uygulanmıştır.

Üçüncü sıra, yarım yıldız formuna sahip konsollar ile altı eşit bölüme ayrılmıştır. Bu bölümlerin içerisi, yan yana yerleştirilmiş iki adet piramit ile doldurulmuştur. Yıldız formlu konsol ile aralarda yer alan nişleri meydana getiren hatların yüzeyi yivlidir.

Dördüncü sıra, beş adet çokgen kesitli konsol ile altı bölüme ayrılmış ve içleri ikişer adet badem şekilli piramit ile doldurulmuştur. Piramitlerin etrafı, çokgen parçalar ile hareketlendirilmiştir.

Beşinci sıra, beş adet yarım yıldız formundaki konsollar ile altı eşit bölüme ayrılmıştır. Piramitler, yıldız kolları arasında meydana gelen nişlerin içerisine iki kademe oluşturacak şekilde yerleştirilmiştir.

Altıncı sıra, altı adet derin mukarnas yuvasından meydana gelmektedir. İçerisi piramitler ile doldurulan mukarnas yuvaları, ayrıtlı bir düzenlemeye sahiptir. Derin niş şeklinde tasarlanmış mukarnas yuvalarının tepe noktasına ise beş dilimli püsküller yerleştirilmiştir. Püskül ve mukarnas dizisinin üst kısmındaki ince hat, yaldız ile boyalıdır. Bu bölümde karşımıza çıkan düzenleme, ikinci sıradaki düzenleme ile benzerdir.

Yedinci sıra, üçüncü sırada yer alan mukarnas düzenlemesi ile benzerlik göstermektedir. Yarım yıldız formuna sahip konsollar ile beş eşit parçaya ayrılan bölümün içerisi piramit ile doldurulmuştur.

Sekizinci sıra, yan yana yerleştirilmiş beş adet sivri kemerli niş düzenlemesine sahiptir. Derin bir şekilde tasarlanmış nişlerin içerisi iki kademeli ve bezemesizdir.

Dokuzuncu sırada, iri piramitler konsol görevi üstlenmiş ve aralarda kalan bölümler çokgen parçalar ile doldurulmuştur.

Onuncu sıra, istiridye kabuğu formunda bir düzenleme ile son bulur. Beş dilimli olarak düzenlenmiş istiridye kabuğu formu iki kademelidir.

Köşelik

İç ve dış bükey hatlar ile kademelendirilen üçgen biçimli köşelikler, kavsarayı üç yönden kuşatmaktadır. Mihrap yüzeyinden hafif dışa taşkın olan köşeliklerin yüzeyi boş bırakılmıştır (Fot. 6).

Alınlık

Mihrabın alınlık bölümündeki dikdörtgen çerçevenin içerisinde, Al-i İmran Suresi'nin 37. ayetinden bir bölüm yer alır (Fot. 9). Ayetin Türkçe meâli: "*Zekeriyya ne zaman onun* (Hazreti Meryem'in) *bulunduğu yere girdiğinde*" şeklindedir. Ayeti meydana getiren harfler, Celî sülüs hat ile yazılmıştır. Harflerin bazı noktalarında, küçük palmet ve rumi motiflerine yer verildiği görülür.

Çerçevenin kısa kenarları, zarif kıvrım dallar üzerinde yer alan iri rumiler ile bezelidir. Kendi içerisinde helezonik daire oluşturan kıvrım dallar, dilimli hatlar ile çerçeve içerisine alınmıştır (Çiz. 3). Düz yüzeyli derin oyma tekniği ile meydana getirilen motif, yazı ve çerçeve yüzeyleri altın yaldız ile boyalıdır.

Tepelik

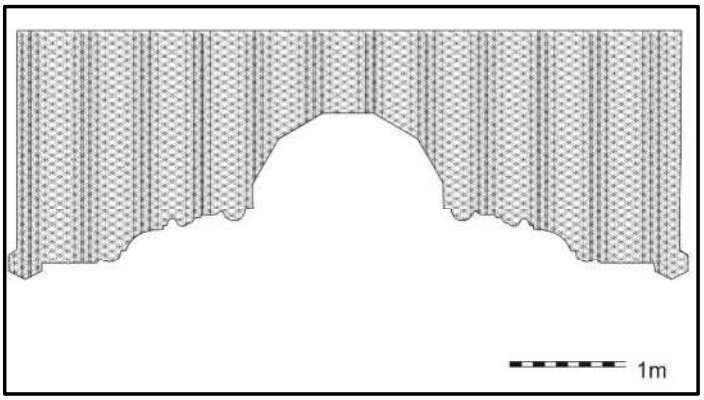
Mihrabın üst bölümü üçgen formlu tepelik ile son bulmaktadır. Bitkisel süsleme motifleri ile meydana getirilen tepelikte, düz ve yuvarlak yüzeyli derin oyma tekniklerinin bir arada kullanıldığı görülür. Üçgen formlu tepeliğin bitkisel süsleme kompozisyonu, merkezdeki lotus motiflerinden başlamaktadır. Üst üste yerleştirilmiş lotusların alt ve üst noktalarından uzayan kıvrım dallar, tepeliğin bütün yüzeyine yayılmıştır. Rumi, palmet ve düğüm motifleri ile bezeli kıvrım dallar, belli noktalarda helezonik daireler oluşturmaktadır. Bu bölümde yer alan bitkisel süslemelerin, düz yüzeyli derin oyma tekniği ile meydana getirildiği görülür. Motiflerin yüzeyi ise altın yaldız ile boyalıdır (Fot. 10).

Tepelik, üstte farklı düzenlemeye sahip palmetlerin atlamalı olarak yerleştirildiği bir kompozisyona sahiptir. Söz konusu düzenleme, tepe noktada yer alan iri palmetin

sağ ve sol yönüne doğru ilerlemektedir. İri palmetin aşağıya doğru bakan kolları, dilimli rumi şeklinde son bulmaktadır. Bu bölümden uzayan hatlar, atlamalı şekilde ilerleyen üç ve beş loblu palmetleri meydana getirmektedir. İri palmetin alt noktasından iki yöne doğru uzayan kıvrım dallar ise üç loblu palmetlerin içini dolduran küçük stilize çiçeklerle son bulur. Süslemeyi meydana getiren palmetlerin, yuvarlak yüzeyli derin oyma tekniği ile yapıldığı görülür.

FOTOĞRAF VE ÇİZİMLER

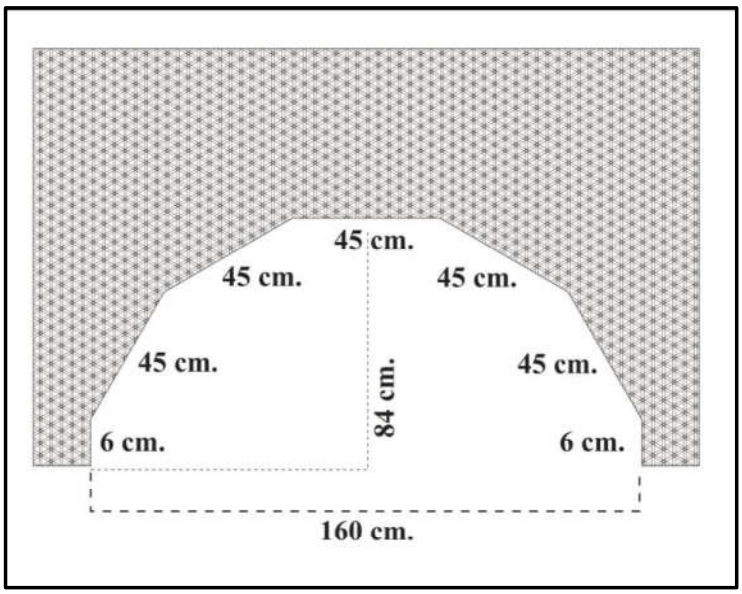

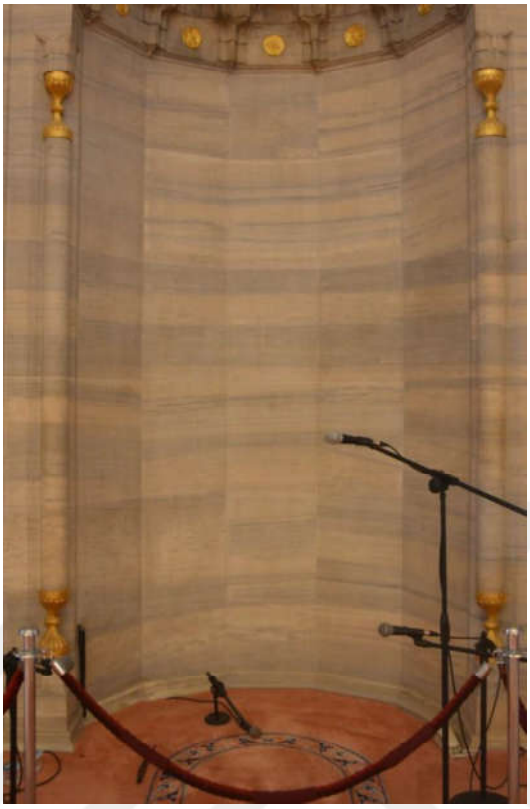
Fot. 1. Şehzade Mehmed Camii mihrabı. Genel görünüm. (2018, O. B.)
Plan 2. Şehzade Mehmed Camii mihrabı. Plan. (2020, O. B.-F. F.)

Fot. 2. Şehzade Mehmed Camii mihrabı. Çerçeve hattında yer alan sütun başlığı. (2018, O. B.)

Çiz. 2. Şehzade Mehmed Camii mihrabı. Niş ölçüleri. (2020, O. B.-F.F.)

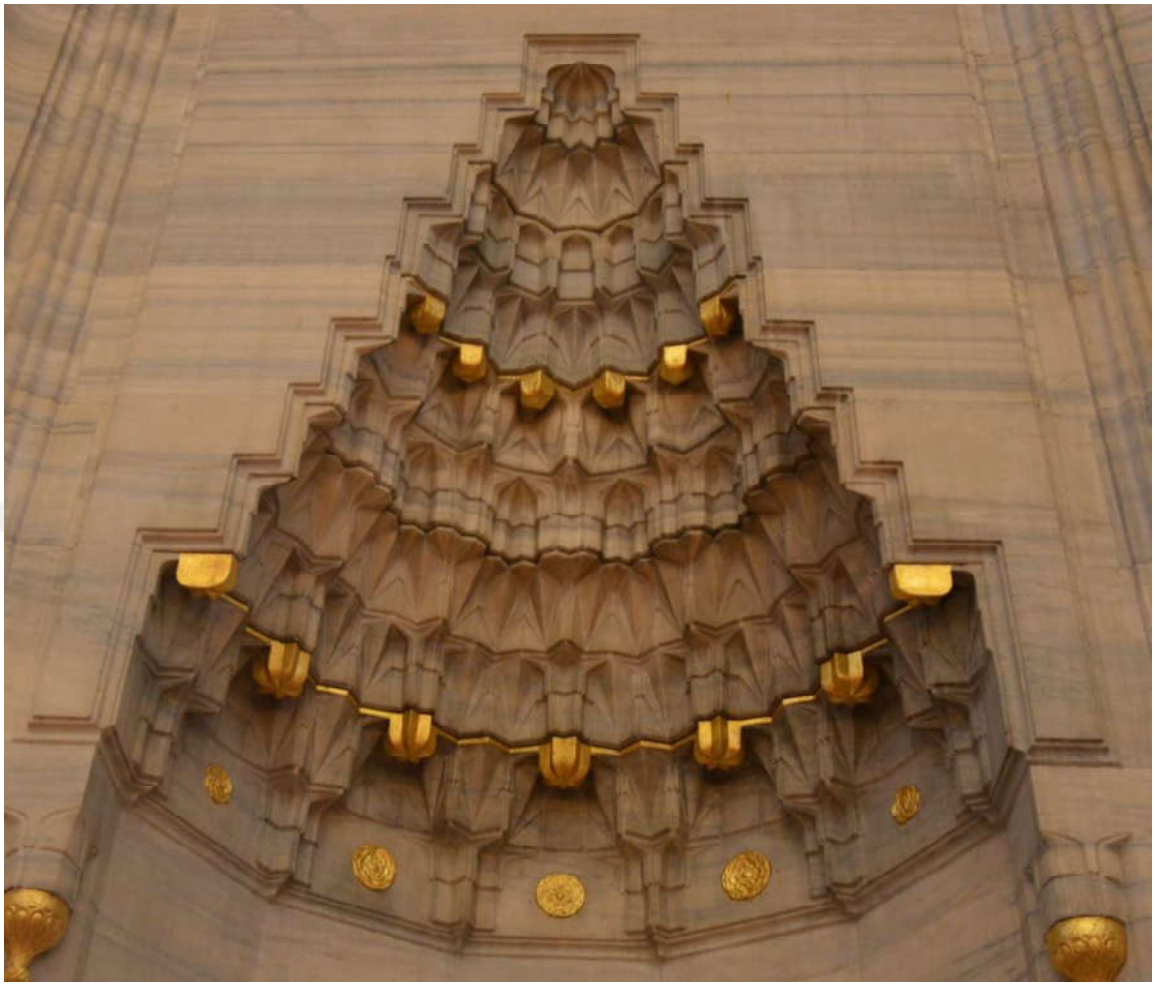

Fot. 3. Şehzade Mehmed Camii mihrabı. Niş. (2018, O. B.)

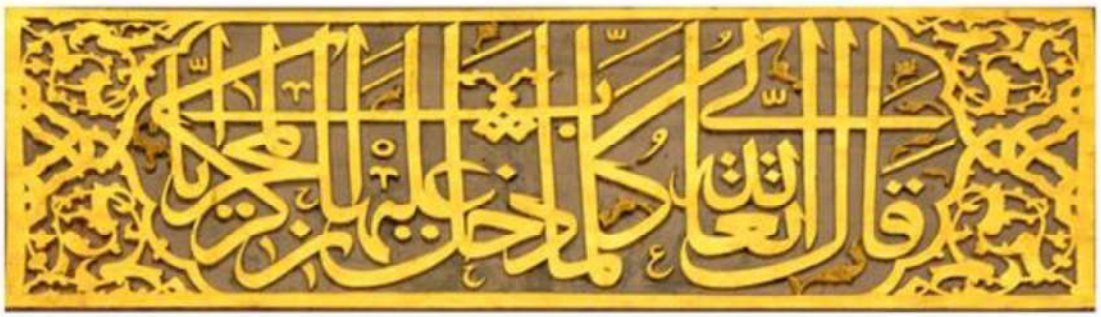
Fot. 4. Şehzade Mehmed Camii mihrabı. Sütunçe. (2018, O. B.)
Fot. 5. Şehzade Mehmed Camii mihrabı. Sütunçe başlığı. (2018, O. B.)

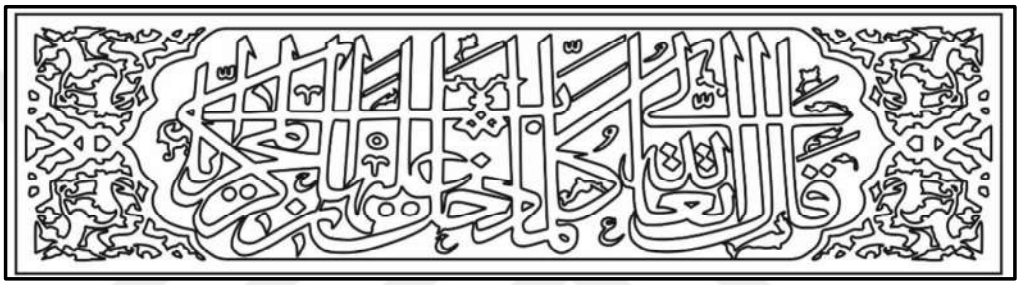
Fot. 6. Şehzade Mehmed Camii mihrabı. Kavsara ve köşelik. (2018, O. B.)

Fot. 7-8. Şehzade Mehmed Camii mihrabı. Kavsara bölümünde yer alan rozet çiçekler. (2018, O. B.)

Fot. 9. Şehzade Mehmed Camii mihrabı. Alınlık. (2018, O. B.)

Çiz. 3. Şehzade Mehmed Camii mihrabı. Alınlık. (2020, O. B.-F. F.)

Fot. 10. Şehzade Mehmed Camii mihrabı. Tepelik. (2018, O. B.)

3.2. ÜSKÜDAR MİHRİMAH SULTAN CAMİİ MİHRABI

Katalog No: 2.

Fotoğraf No: 11-19.

Çizim No: 4-13.

Plan No: 3-4.

İnşa Tarihi: M. 1547-1548/ H. 954-955.

Yaptıran: Kanuni Sultan Süleyman.

Mimarı: Mimar Sinan.

Yeri: İstanbul'un Üsküdar İlçesi'nde bulunan, Mimar Sinan Mahallesi'ndeki İskele Meydanı'nda yer alır.

Tarihlendirme

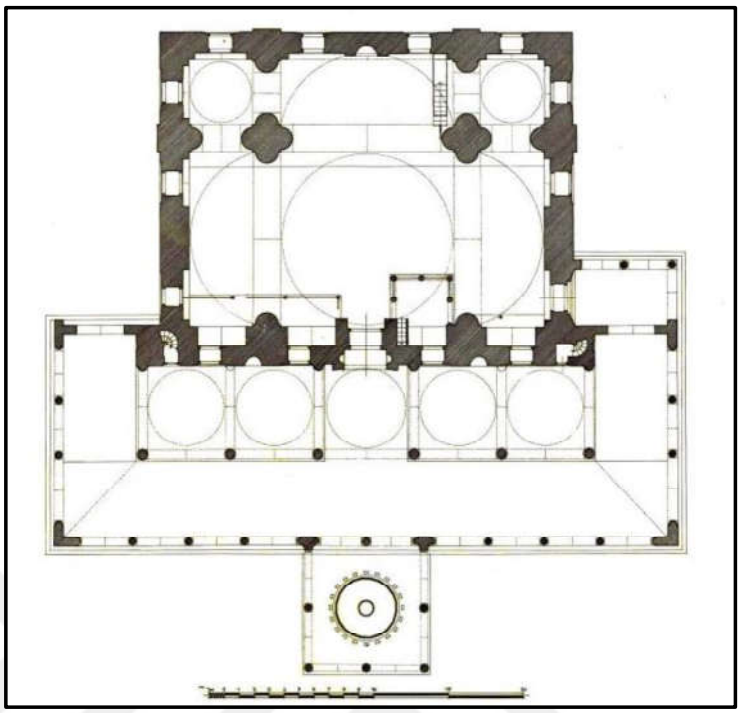
Caminin, giriş kapısı üzerinde yer alan beş satırlık Arapça kitabesine göre, inşasının 1547-48[48] yılında tamamlandığı anlaşılmaktadır. Caminin yapımına başlandığı tarih hakkında ise çeşitli görüşler bulunmaktadır. İsmail Orman, yapının inşasına başlandığı tarihi 1540'ların[49] ilk ayları, Turgut Cansever ise 1542[50] yılı olarak vermektedir.

Yapının Mimari Özellikleri

Cami; bünyesinde bulunan medrese, sıbyan mektebi, hamam, tabhane, imaret ve han ile büyük bir külliyeyi meydana getirir. Ancak külliyenin birçok birimi, günümüze ulaşamamıştır. Dikdörtgen plan şemasına sahip caminin pandantif geçişli ana kubbesi, dört ayak ve duvarlar üzerine oturan sivri kemerler ile taşınmaktadır[51]. Harim, ana kubbenin üç yönüne eklenen yarım daire formlu kubbeler ve bu kubbelerin köşe noktalarına yerleştirilen çeyrek kubbeler ile genişletilmiştir. Bu düzenleme sonucunda, güney bölümün köşe noktalarında meydana gelen boş alanlar kubbe ile örtülmüştür.

---

[48] Aptullah Kuran, "Üsküdar'da Mihrimah Sultan Külliyesi", **Boğaziçi Üniversitesi Dergisi**, Volume: III, İstanbul, 1975, s. 46.
[49] İsmail Orman, "Mihrimah Sultan Külliyesi", **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, Cilt: 30, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 1997, s. 40.
[50] Cansever, s. 121.
[51] Caminin taşıyıcı sistemi hakkında bkz. Tuluk, ss. 154-161.

Plan 3. Üsküdar Mihrimah Sultan Camii planı (Ali Saim Ülgen'den).

Harimin kuzeyine, beş birimli bir son cemaat yeri eklenmiş, orta birim yan birimlere oranla daha geniş ve yüksek tutulmuştur. Bu bölümün hemen önüne, son cemaat yerini üç yönden çevreleyen revak düzenlemesi eklenmiştir. Caminin kuzeydoğu ve kuzeybatı köşesine, tek şerefeli iki adet minare yerleştirilmiştir. Camide inşa malzemesi olarak kesme küfeki taşın kullanıldığı görülür.

Mihrabın Yeri

Yapının güney duvarının giriş ekseni üzerinde yer alan mihrap, kıble duvarı üzerinde inşa edilmiştir. Güney duvarın köşe noktalarında bulunan üzeri kubbe ile örtülü kare mekânlar, mihrabın bulunduğu alanı belirgin hale getirmiştir.

Malzeme ve Teknik

Mermer ile yapılmış mihrapta, oyma ve boyama tekniklerinin bir arada kullanıldığı görülür.

Mihrabın Elemanları

Dikdörtgen kuruluşa sahip 690,27 cm. x 289 cm. ölçülerindeki mihrap; çerçeve, niş, sütunçeler, kavsara, köşelik ve alınlık bölümlerinden meydana gelmektedir (Fot. 11, Çiz. 4-Plan 4).

Çerçeve

Çerçeve kavsara yönünde, dıştan içe doğru sırasıyla; düz, dış bükey, düz, iç bükey ve tekrarlanan dış bükey hatlar ile kademeli bir şekilde ilerlemektedir (Çiz. 5). Bu düzenleme çerçevede, profillerin yanı sıra mihrabı üç yönden çevreleyen bir bordür meydana getirmiştir. Bordürün içerisi boş bırakılmıştır.

Niş

Yedi kenarlı mihrap nişi, 146 cm. genişliğinde ve 72 cm. derinliğindedir. Niş yüzeyini meydana getiren iç kenarlar 39 cm., dış iki kenar ise 12 cm. genişliğindedir (Çiz. 6). Poligonal plan şemasına sahip niş ile kavsara, dış bükey silme ile birbirinden ayrılmıştır (Fot. 12).

Sütunçeler

Nişin pahlanan kenar köşelerine, iki adet ince silindirik gövdeli sütunçe yerleştirilmiştir (Fot. 13). Silindirik gövdeli sütunçelerin kaide ve başlıkları, aynı tarzda düzenlenmiştir (Çiz. 7). Doğu bölümde yer alan sütunçenin kum saati formlu sütun başlığı, yüzeysel mukarnaslardan meydana gelen, iki kademeli düzenlemeye sahiptir (Fot. 14). Kum saatinin yüzeyi boş bırakılmış ve ortasına yüzeyi bezemesiz bir kelepçe yerleştirilmiştir. Sütunçenin kaide bölümünde yer alan kum saati ise meander motifli bordürler ile sınırlandırılmıştır.

Batı bölümde yer alan sütunçenin başlığındaki kum saati, üstten meander motifli bordür, alttan ise balıksırtı motifli bordür ile sınırlandırılmıştır (Fot. 15). Sütunçenin kaidesindeki kum saatinin yüzeyi ise boş bırakılmıştır.

Kavsara

Mihrap kavsarası, dokuz kademeden meydana gelmektedir (Fot. 16). Alt ve üst bölüm hariç, bütün kademeler mukarnaslıdır (Çiz. 8-9). Dokuz sıralı kademe aşağıdan yukarıya doğru incelendiğinde, birinci sıranın, üst üste oturtulmuş iki adet yarım yıldız formundaki konsollar ile yedi bölüme ayrıldığı görülür. Üst bölümde yer alan yarım yıldızlar, iki kademeli yüzeysel mukarnasların, belirli açılarda yerleştirilmesi ile meydana getirilmiştir. Alt bölümde yer alan yüzeyi yivli yarım yıldızlar ise alt noktalarından aşağıya doğru uzatılmış ve ortasına, yüzeyi balıksırtı şeklinde işlenmiş kelepçeler yerleştirilmiştir. Birinci sıranın tam ortasında yer alan bölümün içerisinde, kare formlu bir kartuş yer almaktadır. Kartuşun içerisine sülüs hat ile "*Allah Cellecelâluhu*" yazılmıştır (Fot. 17, Çiz. 10). Kartuşun hatlarını belirleyen çerçeve ve harfler yaldızla, zemin ise siyah renk ile boyalıdır.

İkinci sıra, yedi adet derin mukarnas yuvasından meydana gelmektedir. Derin niş şeklinde tasarlanan mukarnas yuvalarının içerisi, ikişer adet badem şekilli piramit ile doldurulmuştur. Ayrıtlı düzenlemeye sahip mukarnas yuvalarının tepe noktasına, altı dilimli püskül yerleştirilmiştir. Mukarnas yuvalarının arasında kalan bölümlerde ise küçük boyutlu nişlerin meydana geldiği ve nişlerin içerisine, iri badem şekilli piramitlerin yerleştirildiği görülür. Bu nişlerin tepe noktası da, beş dilimli küçük püsküller ile bezenmiştir. Köşe noktalarda yer alan mukarnas yuvaları ile altı dilimli püsküller, tasarlanan kavsara düzenine göre yarım uygulanmıştır.

Üçüncü sıra, altı adet yarım yıldız formundaki konsollar ile yedi bölüme ayrılmıştır. Yıldız kolları arasında, ikişer adet niş meydana gelmiş ve bu nişlerin içerisi iri badem şekilli piramit ile doldurulmuştur.

Dördüncü sıra, yan yana sıralanmış yedi adet derin nişten oluşmaktadır. Nişlerin içerisine, üçer adet badem şekilli piramit yerleştirilmiştir. Nişlerin tepe noktası ise yedi dilimli püsküller ile hareketlendirilmiştir. Köşe noktalarda yer alan mukarnas yuvaları ile püsküller, yarım uygulanmıştır.

Beşinci sıra, beş adet yarım yıldız formundaki konsollar ile yedi bölüme ayrılmıştır. Yıldız kollarından uzayan hatlar, aralarda nişleri meydana getirmiş ve nişlerin içerisi, badem şekilli piramitler ile doldurulmuştur.

Altıncı sıra, yan yana sıralanmış beş adet nişten meydana gelmektedir. Nişlerin içerisi, ikişer adet badem şekilli piramit ile doldurulmuş ve tepe noktasına yedi dilimli püsküller yerleştirilmiştir. Püskülün dilimlerini meydana getiren hatların yuvarlatılması, dilimlerin tam olarak algılanamamasına neden olmaktadır.

Yedinci ve sekizinci sıralarda, iri piramitler konsol görevi üstlenmiş ve aralarda kalan bölümler çokgen parçalar ile doldurulmuştur.

Dokuzuncu sıra, istiridye kabuğu formunda düzenleme ile son bulur. Altı dilimli olarak düzenlenmiş istiridye kabuğu formu iki kademelidir.

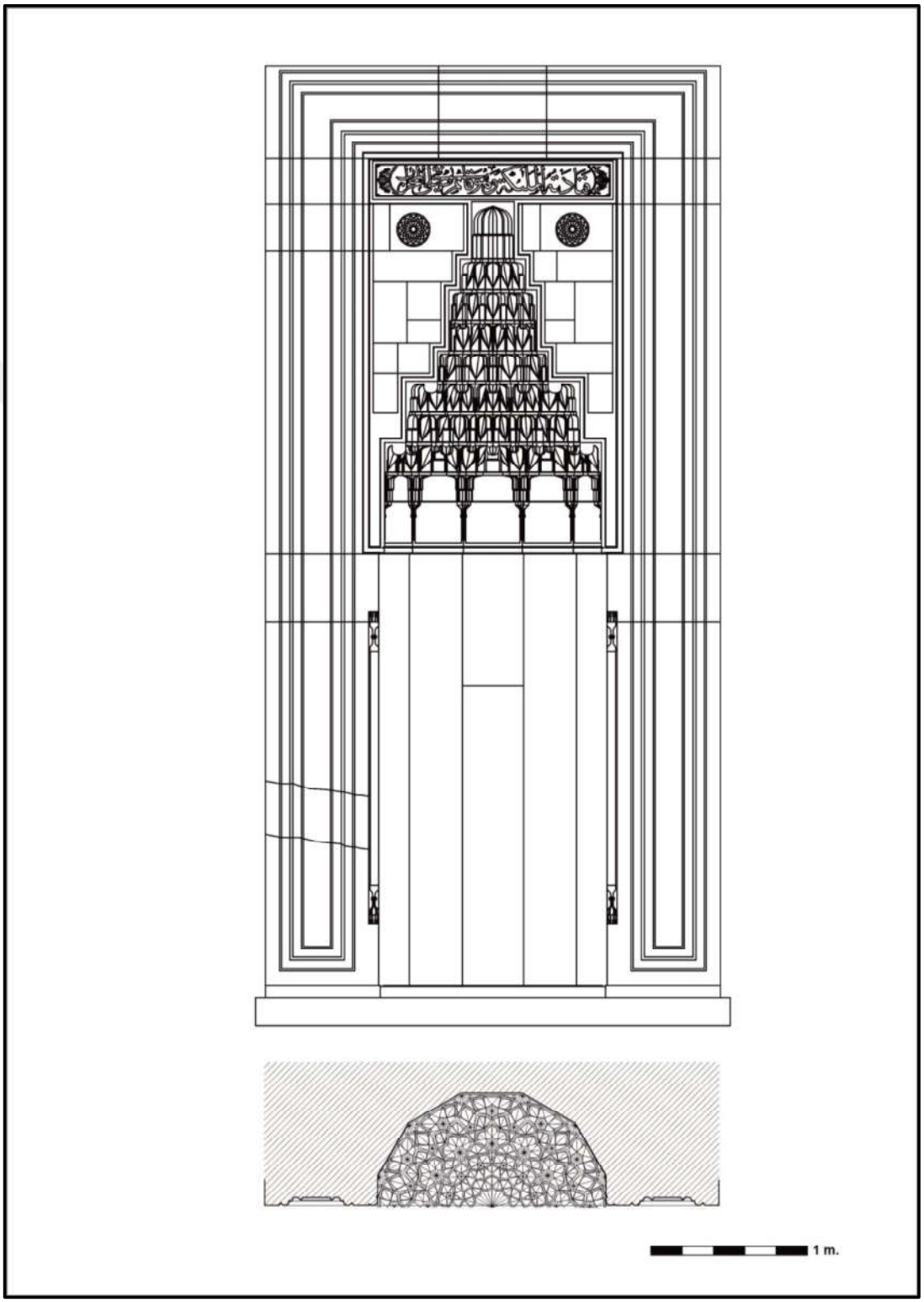
Köşelik

İç ve dış bükey hatlar ile kademelendirilen üçgen biçimli köşelikler, kavsarayı üç yönden kuşatmaktadır (Fot. 16, Çiz. 11). Mihrap yüzeyinden hafif dışa taşkın olan bu köşeliklerin ortasına rozet çiçekler yerleştirilmiştir. Yuvarlak yüzeyli derin oyma tekniği ile meydana getirilen, iç içe geçmiş taç yapraklı süslemenin merkezinde tepecik (çiçeğin tohum bölümü) bulunmaktadır (Fot. 18, Çiz. 12). Bitkisel süslemede dıştan içe doğru yapılan kademelendirmede, yaprak boyutlarının küçülmüş olması dikkati çeker. En dış bölümde yar alan taç yaprakların arasında kalan bölümlere, düz yüzeyli derin oyma tekniği ile yapılmış küçük üçgenler yerleştirilmiştir. Bitkisel süslemenin yüzeyi yaldız ile boyalıdır.

Alınlık

Mihrap yüzeyinden hafif dışa taşkın şekilde yerleştirilmiş dikdörtgen çerçevenin içerisindeki kartuşta, Al-i İmran Suresi'nin 3/39 ayetinden bir bölüm yer alır (Fot. 19, Çiz. 13). Ayetin Türkçe meali: "*O* (Zekeriyya) *mihrapta* (odada) *ibadet ederken* (Namaz kılarken) *melekler ona seslendi*" şeklindedir. Ayeti meydana getiren harfler, sülüs hat ile yazılmıştır. Kartuşun kısa kenarlarının bulunduğu alana, yatay formda yaprak motifi yerleştirilmiştir. Yazı, motif ve çerçeveyi meydana getiren hatlar yaldızla, zemin ise siyah renk ile boyalıdır.

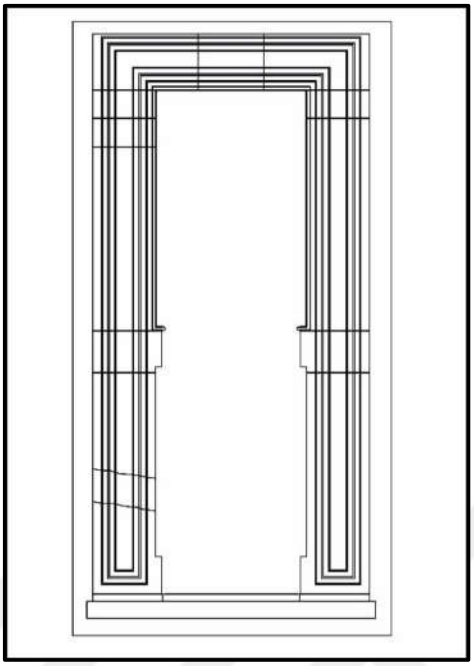
FOTOĞRAF VE ÇİZİMLER

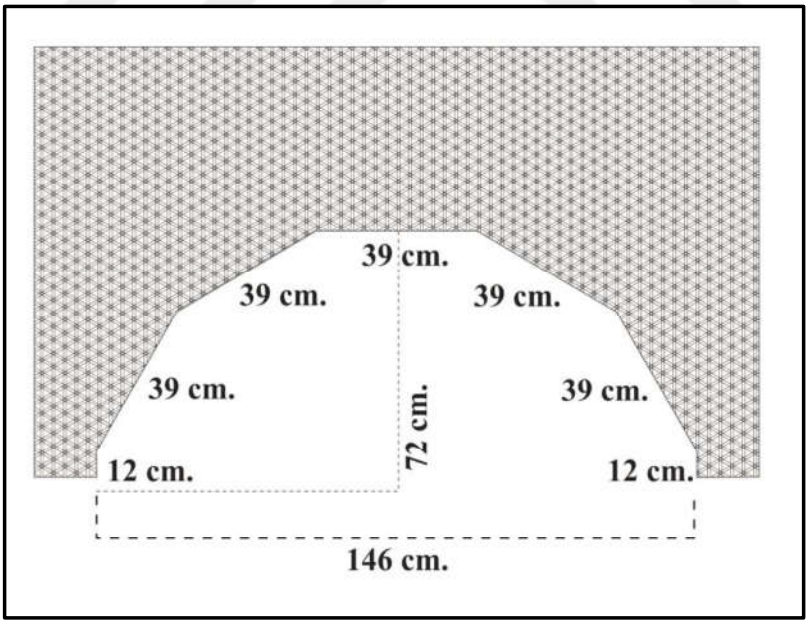
Çiz. 4-Plan 4. Üsküdar Mihrimah Sultan Camii mihrabı. Genel görünüm ve plan. (İstanbul Vakıflar 1. Bölge Müdürlüğü Arşivi'nden işlenerek)

Fot. 11. Üsküdar Mihrimah Sultan Camii mihrabı. Genel görünüm. (2019, O. B.)

Çiz. 5. Üsküdar Mihrimah Sultan Camii mihrabı. Çerçeve. (İstanbul Vakıflar 1. Bölge Müdürlüğü Arşivi'nden işlenerek)

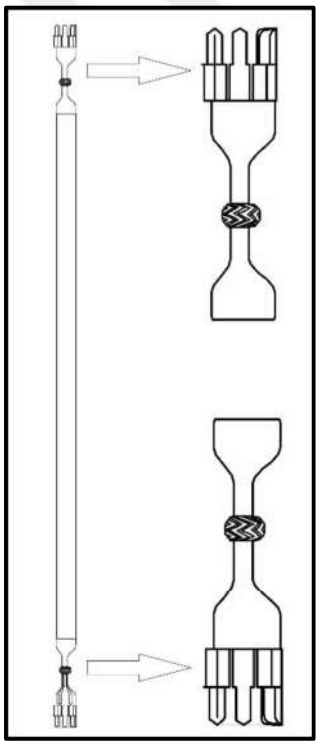
Çiz. 6. Üsküdar Mihrimah Sultan Camii mihrabı. Niş ölçüleri. (2020, O. B.-F. F.)

Fot. 12. Üsküdar Mihrimah Sultan Camii mihrabı. Niş. (2019, O. B.)

Fot. 13. Üsküdar Mihrimah Sultan Camii mihrabı. Sütunçe. (2019, O. B.)

Çiz. 7. Üsküdar Mihrimah Sultan Camii mihrabı. Sütunçe, başlık ve altlık. (İstanbul Vakıflar 1. Bölge Müdürlüğü Arşivi'nden işlenerek)

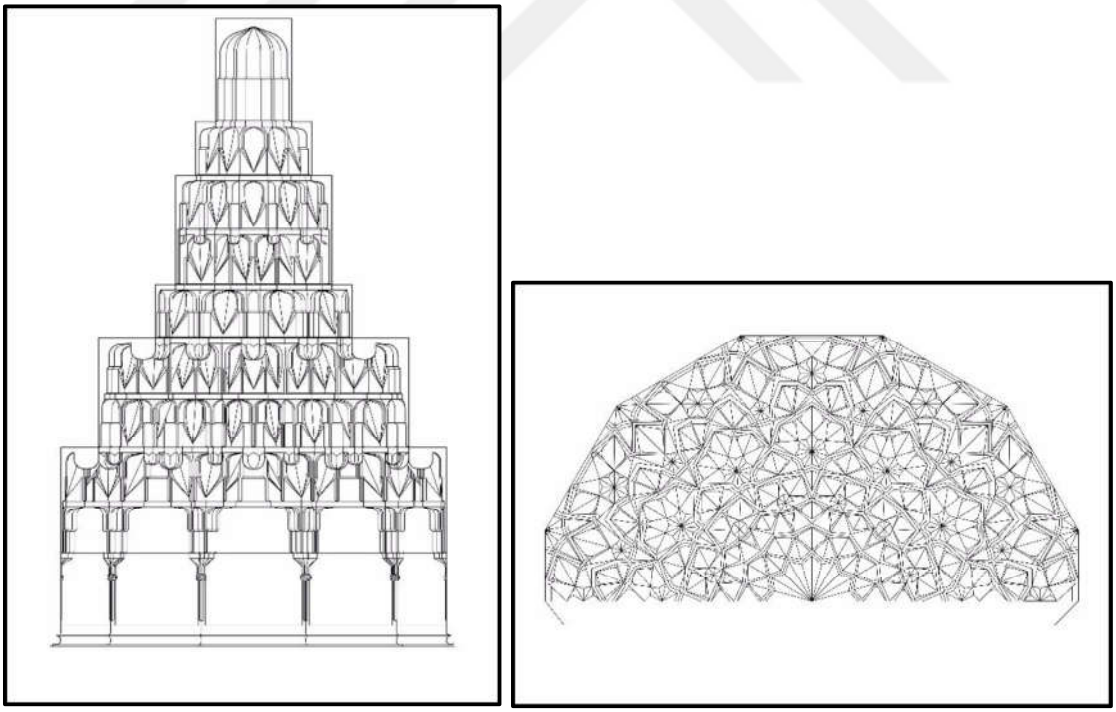
Fot. 14. Üsküdar Mihrimah Sultan Camii mihrabı. Sütunçe başlık detayı. (2019, O. B.)

Fot. 15. Üsküdar Mihrimah Sultan Camii mihrabı. Sütunçe başlık detayı. (2019, O. B.)

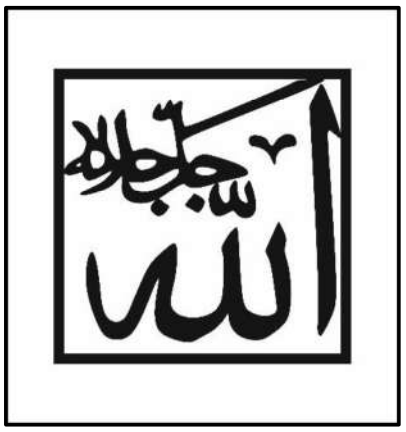
Fot. 16. Üsküdar Mihrimah Sultan Camii mihrabı. Kavsara ve köşelik. (2019, O. B.)

Çiz. 8. Üsküdar Mihrimah Sultan Camii mihrabı. Kavsara. (İstanbul Vakıflar 1. Bölge Müdürlüğü Arşivi'nden işlenerek)

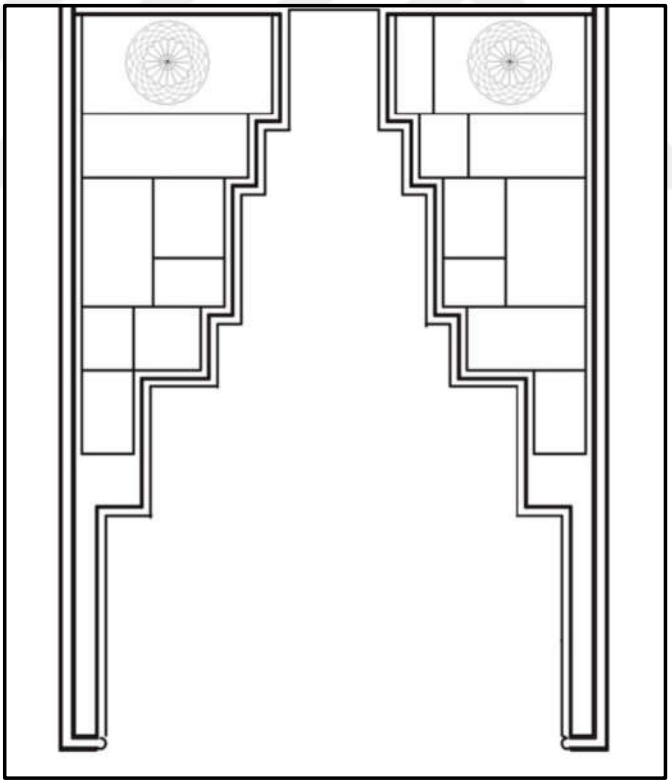
Çiz. 9. Üsküdar Mihrimah Sultan Camii mihrabı. Kavsara alttan görünüş. (İstanbul Vakıflar 1. Bölge Müdürlüğü Arşivi'nden işlenerek)

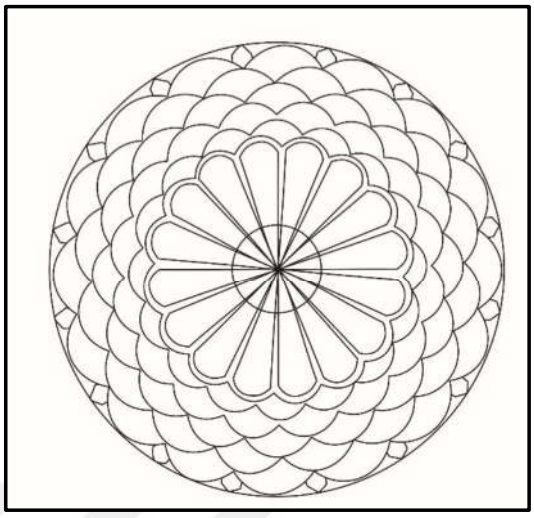
Fot. 17. Üsküdar Mihrimah Sultan Camii mihrabı. Kavsarada yer alan kartuş. (2019, O. B.)

Çiz. 10. Üsküdar Mihrimah Sultan Camii mihrabı. Kavsarada yer alan kartuş. (2020, O. B.-F. F.)

Çiz. 11. Üsküdar Mihrimah Sultan Camii mihrabı. Köşelik. (İstanbul Vakıflar 1. Bölge Müdürlüğü Arşivi'nden işlenerek)

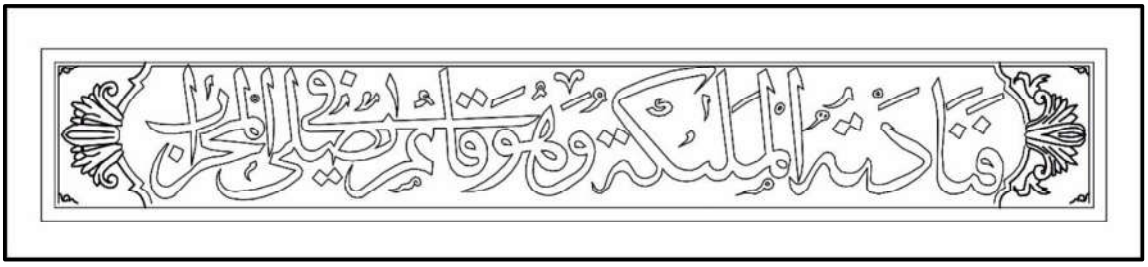

Fot. 18. Üsküdar Mihrimah Sultan Camii mihrabı. Köşelik üzerinde yer alan rozet çiçek. (2019, O. B.)
Çiz. 12. Üsküdar Mihrimah Sultan Camii mihrabı. Köşelik üzerinde yer alan rozet çiçek. (2021, O. B.-Gamze Çiğit)

Fot. 19. Üsküdar Mihrimah Sultan Camii mihrabı. Alınlık. (2019, O. B.)

Çiz. 13. Üsküdar Mihrimah Sultan Camii mihrabı. Alınlık. (İstanbul Vakıflar 1. Bölge Müdürlüğü Arşivi'nden işlenerek)

3.3. HADIM İBRAHİM PAŞA CAMİİ MİHRABI

Katalog No: 3.

Fotoğraf No: 20-25.

Çizim No: 14-21.

Plan No: 5-6.

İnşa Tarihi: M. 1551/ H. 959.

Yaptıran: Hadım İbrahim Paşa.

Mimarı: Mimar Sinan.

Yeri: İstanbul'un Silivrikapı Mahallesi içerisinde yer alan Silivrikapı Caddesi no: 139'da bulunmaktadır.

Tarihlendirme

Cami, avlu giriş kapısı üzerinde yer alan kitabesine göre 1551 yılında inşa edilmiştir[52]. Bunun yanı sıra cami kapısının üzerinde Şair Kandi'nin yazdığı, yapının tarihini veren bir kitabe de yer almaktadır[53].

Yapının Mimari Özellikleri

Cami, bünyesinde bulunan türbe, hamam, medrese ve çeşme ile külliyeyi meydana getirmektedir. Bu yapılar içerisinden hamam ve medrese günümüze ulaşamamıştır. Kare plan şemasına sahip harim, yüksek sekizgen kasnak üzerine oturan tromp geçişli kubbe ile örtülüdür[54]. Kubbenin taşıyıcı elemanlar üzerindeki baskısını hafifletmek ve mekanda biraz daha geniş alan yaratmak amacıyla, giriş duvarının içinde ve yan duvarlardaki payeler arasında, küçük bölümler açılmıştır[55].

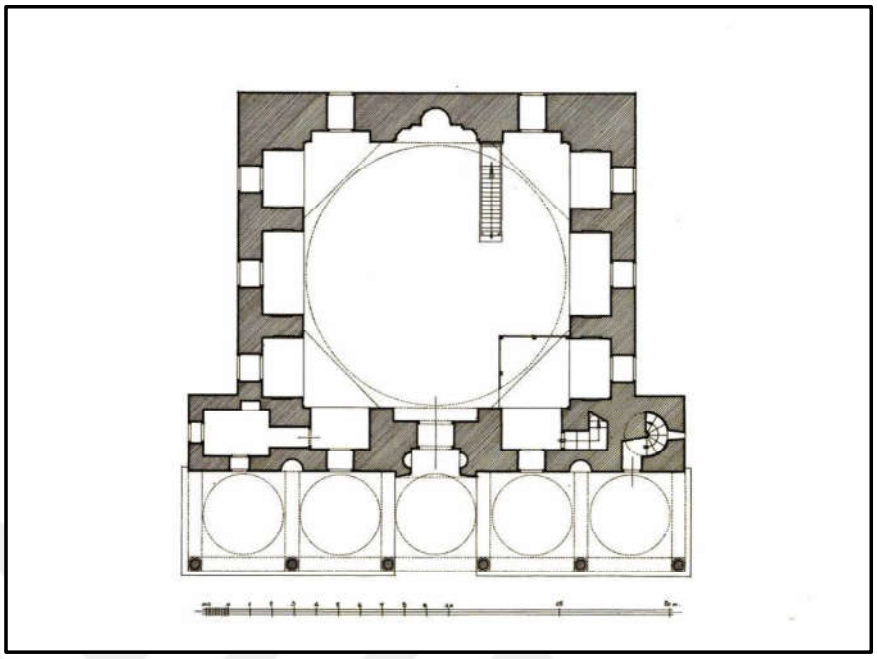
---

[52] Semavi Eyice, "İbrahim Paşa Külliyesi", **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, Cilt: 21, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 2000, s. 342; Öz, s. 75.

[53] Şerare Yetkin, "Hadım İbrahim Paşa Çinileri**"**, **İlgi Dergisi**, Sayı: 45, İstanbul, 1986, (İbrahim Paşa Çinileri), s. 23. Kitabe için bkz. Abdülkadir Erdoğan, "Silivrikapı'da Hadım İbrahim Paşa Camii", **Vakıflar Dergisi**, Sayı: 1, Ankara, 1938, ss. 29-30.

[54] Cami hakkında bkz. Kahraman ve Dağlı, Evliya Çelebi Seyahatnâmesi (Kitap: 1), s. 265; İlknur Aktuğ Kolay, "Hadım İbrahim Paşa Camii", **Mimar Sinan'ın İstanbul'u**, Ed. Tülay Taşdemir, 1. Baskı, Türkiye Turing ve Otomobil Kurumu Yayınları, İstanbul, 2016, s. 113; Ayşe Denknalbant Çobanoğlu, "Silivrikapı Hadım İbrahim Paşa Camii'nin Planın Özellikleri ve Klasik Osmanlı Mimarlığı İçinde Benzer Örnekler Üzerine Bir Değerlendirme", **Art-Sanat Dergisi**, Sayı: 11, 2019, ss. 103-107.

[55] Sinan'ın camide plan şeması üzerine yaptığı yenilikler hakkında bkz. Selçuk Batur, "Osmanlı Camilerinde Sekizgen Ayak Şemasının Gelişmesi Üzerine", **Anadolu Sanatı Araştırmaları 2**, Cilt: 1, İstanbul, 1968, s. 143; Aptullah Kuran, "Mimar Sinan'ın Camileri", **Mimar Koca Sinan'ın Yaşadığı**

Plan 5. Hadım İbrahim Paşa Camii planı (Ali Saim Ülgen'den).

Harimin kuzeyinde, beş birimli son cemaat yeri bulunmaktadır. Sivri kemerli düzenleme ile avluya açılan birimlerin her biri kubbe ile örtülüdür. Orta birim yan birimlere göre daha yüksek ve geniş tutulmuştur. Caminin güneybatı köşesinde tek şerefeli minare yükselmektedir. 1648 ve 1754 depremlerinde büyük zarar gören yapı, 1763-1764 senelerinde onarım geçirmiştir[56].

Mihrabın Yeri

Yapının güney duvarının giriş ekseni üzerinde yer alan mihrap, kıble duvarı üzerine yerleştirilmiştir.

Malzeme ve Teknik

Taş ile yapılmış mihrapta, oyma ve çini süsleme tekniğinin kullanıldığı görülür.

Çağ ve Eserleri, Cilt: 1, T.C. Başbakanlık Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları, İstanbul, 1988, (Mimar Sinan'ın Camileri), s. 196.

[56] Tarkan Okçuoğlu, "Hadım İbrahim Paşa Camii", **Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi**, Cilt: 3, Türk Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul, 1994, ss. 490-491; Necipoğlu, s. 526.

Mihrabın Elemanları

Dikdörtgen kuruluşa sahip 747,11 cm. x 375,21 cm. ölçülerindeki mihrap; çerçeve, niş, sütunçeler, kavsara, köşelik ve tepelik bölümlerinden meydana gelmektedir (Fot. 20, Çiz. 14-Plan 6).

Çerçeve

Çerçeve kavsara yönünde, dıştan içe doğru sırasıyla; düz, dış bükey ve iç bükey hatlar ile kademeli bir şekilde ilerlemektedir (Çiz. 15).

Niş

Yedi kenarlı mihrap nişi; 133 cm. genişliğinde ve 67 cm. derinliğindedir. Niş yüzeyini meydana getiren iç kenarlar 35 cm., dış kenarlar ise 17,5 cm. genişliğindedir (Çiz. 16). Poligonal plan şemasına sahip mihrap nişi ile kavsara arasındaki bölüm, iç bükey silme ile birbirinden ayrılmıştır (Fot. 21).

Sütunçeler

Nişin pahlanan kenar köşelerine, iki adet sütunçe yerleştirilmiştir (Fot. 22). Silindirik gövdeli sütunçelerin kaide ve başlıkları, iki kademeli tarzda düzenlenmiştir. Kum saati formlu sütün başlığının yüzeyi, yuvarlak yüzeyli derin oyma tekniği ile dilimlere ayrılmış ve ortasına yüzeyi balıksırtı motifi ile işlenmiş bir kelepçe yerleştirilmiştir (Fot. 23). Bu uygulamanın sütunçe kaidesinde de tekrarlandığı görülür (Çiz. 17).

Kavsara

Mihrap kavsarası, yedi kademeden meydana gelmektedir (Fot. 24). Alt ve üst bölüm hariç bütün kademeler mukarnaslıdır (Çiz. 18-19). Mukarnas dizilerinde yer alan geometrik formlar, yıldız ve çokgen parçalardan meydana gelmiştir. Yedi sıralı kademe aşağıdan yukarıya doğru incelendiğinde, birinci sıranın yarım yıldız formundaki konsollar ile yedi bölüme ayrıldığı görülür. Yıldızların alt noktası, yüzeyi yivli hatlar ile aşağıya doğru uzatılmış ve ortasına dilimli kelepçe yerleştirilmiştir. Köşe noktalarda yer alan konsollar yarım uygulanmıştır.

İkinci sıra, yarım yıldız formundaki konsollar ile yedi bölüme ayrılmıştır. Yıldız köşe noktalarından uzayan hatlar, arada kalan her bir bölümde, birer adet derin niş meydana getirmiştir. Nişlerin içerisine, badem şekilli iri piramitler yerleştirilmiştir.

Üçüncü sıra, beş adet yarım yıldız formundaki konsol ile altı mukarnas yuvasına ayrılmıştır. Bu yuvaların iki köşe noktasına, badem şekilli piramitler yerleştirilmiştir. Nişlerin tepe noktasına ise beş dilimli püsküller yerleştirilmiştir. Yuvarlak yüzeyli derin oyma tekniği ile yapılan püsküller, çiçek motifini anımsatmaktadır.

Dördüncü sıra, yan yana sıralanmış altı adet geniş nişten meydana gelmektedir. İki kademeli düzenlemeye sahip nişlerin içerisi, çokgen parçalar ile doldurulmuştur.

Beşinci ve altıncı sırada, badem şekilli iri piramitler konsol görevi üstlenmiş ve aralarda kalan bölümler çokgen parçalar ile doldurulmuştur. İri piramitler, çevresindeki hatlar ile belirgin hale getirilmiştir.

Yedinci sıra, istiridye kabuğu formunda düzenleme ile son bulur. Beş dilimli olarak düzenlenmiş istiridye kabuğu formu, iki kademelidir.

Köşelik

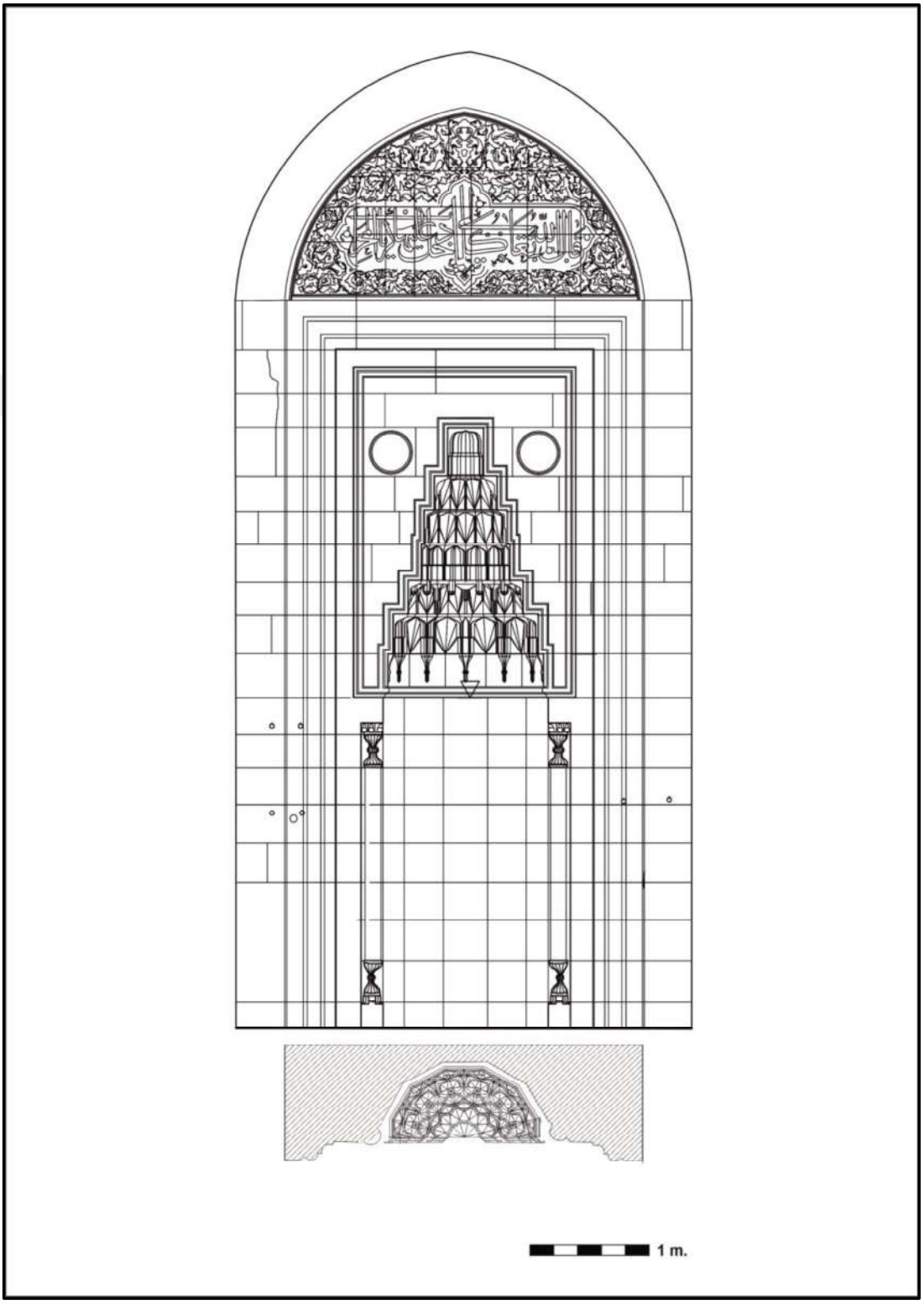
İç ve dış bükey hatlar ile kademelendirilerek çerçeve içerisine alınan üçgen biçimli köşelikler, kavsarayı üç yönden kuşatmaktadır (Fot. 24). Mihrap yüzeyinden hafif dışa taşkın olan köşeliklerin ortasına, kakma tekniği ile yapılmış kabara yerleştirilmiştir. Kabaraların yüzeyi bezemesizdir (Çiz. 20).

Tepelik

Tepeliğin süslemesini meydana getiren kare kesitli çini levhalar, çok renkli sır altı tekniği ile yapılmıştır. Çini levhaların bitkisel süsleme kompozisyonu, palmet, rumi ve kıvrım dallardan meydana gelmektedir (Fot. 25). Tepeliğin üst noktasında, ters palmet motifiyle başlayan ve rumili kıvrım dallar ile yayılan bitkisel süsleme, helezonik daireler oluşturarak zemin boyunca yayılmıştır. Kıvrım dallar üzerinde, rumilerin yanı sıra, alt kolları aşağıya dönük üç dilimli palmet ve düğüm motiflerinin de yer aldığı görülür (Çiz. 21). Orta bölümde ise firuze zemin üzerine lacivert renkte Celî sülüs hat ile yazılı Al-i İmran Suresi'nin 3/37. ayetinden bir bölüm yer alır. Ayetin Türkçe meâli: "*Allâhü Teâlâ şöyle buyurdu: "Zekeriyya ne zaman onun* (Hazreti Meryem'in)

bulunduğu yere girdiğinde" şeklindedir[57]. Ayetin yer aldığı çerçevenin kısa kenarları, dilimli şekilde tasarlanmış ve uç noktalarına üç dilimli palmet yerleştirilmiştir. Uzun kenarların orta bölümü ise dilimli hatlar ile kademeli şekilde dışa doğru genişletilmiştir. Harfler arasında, kıvrım dallar üzerinde yer alan çiçek ve yaprak motifleri dikkati çekmektedir. Süslemeyi oluşturan çini levhalarda, lacivert, firuze, beyaz, turkuaz, zeytin yeşili gibi renklerin kullanıldığı görülür.

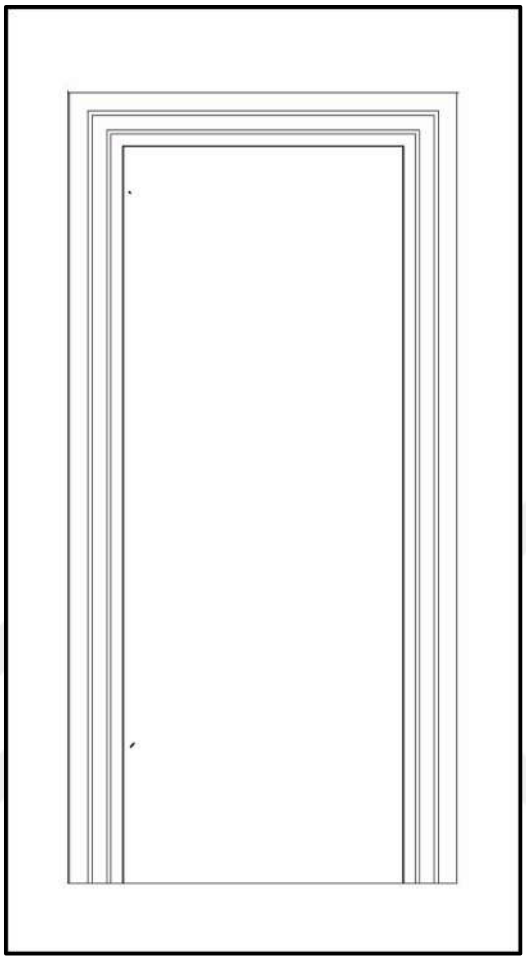
[57] Tepelikte yer alan çini süslemeler hakkında ayrıca bkz. Ş. Yetkin, İbrahim Paşa Çinileri, s. 24.

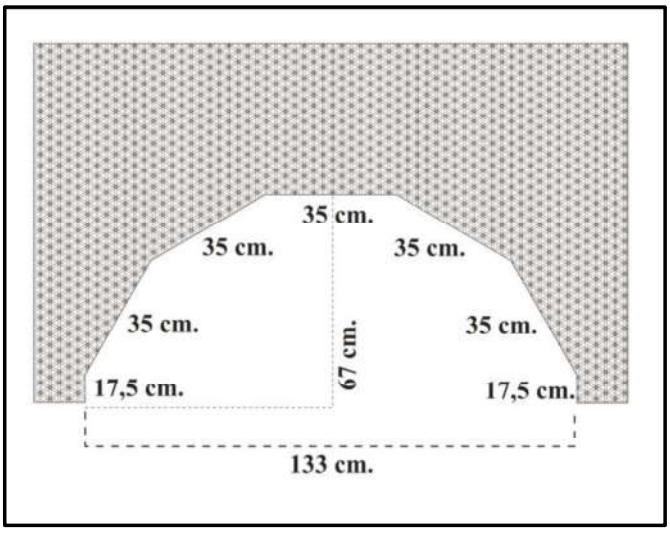
Çiz. 14-Plan 6. Hadım İbrahim Paşa Camii mihrabı. Genel görünüm ve plan. (2020, İstanbul Vakıflar 2. Bölge Müdürlüğü Arşivi'nden işlenerek)

Fot. 20. Hadım İbrahim Paşa Camii mihrabı. Genel görünüm. (2019, O. B.)

Çiz. 15. Hadım İbrahim Paşa Camii mihrabı. Çerçeve. (2020, İstanbul Vakıflar 2. Bölge Müdürlüğü Arşivi'nden işlenerek)

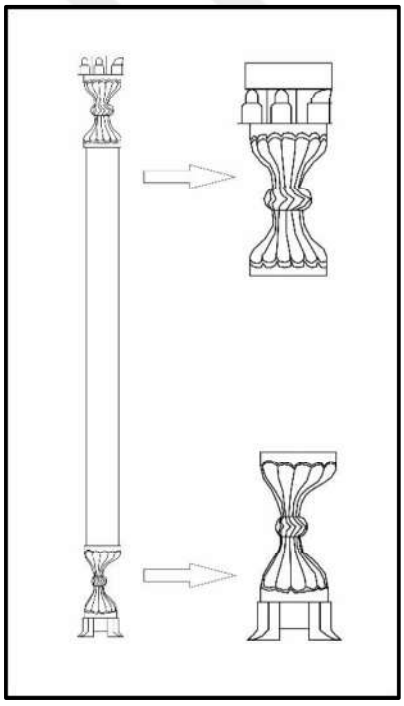

Çiz. 16. Hadım İbrahim Paşa Camii mihrabı. Niş ölçüleri. (2020, O. B.-F. F.)

Fot. 21. Hadım İbrahim Paşa Camii mihrabı. Niş. (2019, O. B.)

Fot. 22. Hadım İbrahim Paşa Camii mihrabı. Sütunçe. (2019, O. B.)

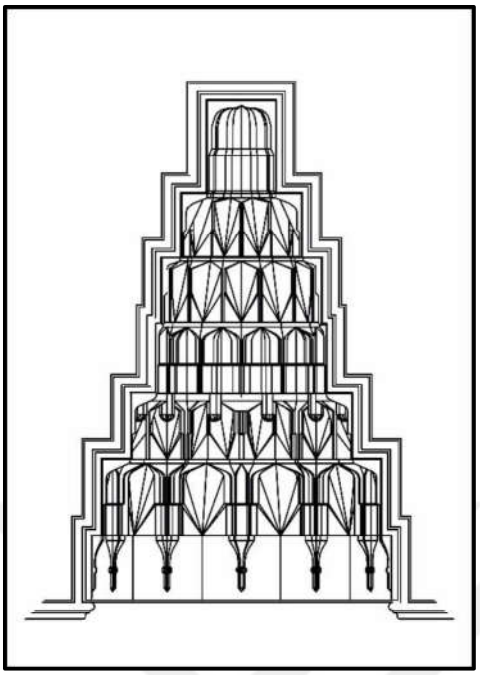
Çiz. 17. Hadım İbrahim Paşa Camii mihrabı. Sütunçe, başlık ve altlık. (İstanbul Vakıflar 2. Bölge Müdürlüğü Arşivi'nden işlenerek)

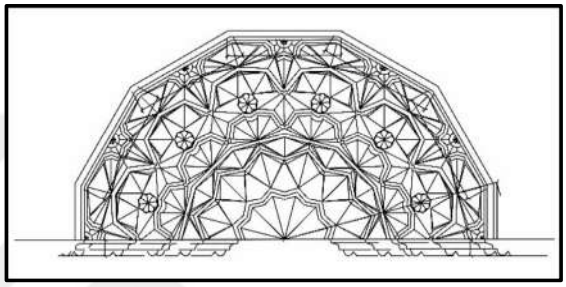

Fot. 23. Hadım İbrahim Paşa Camii mihrabı. Sütunçe başlık detayı. (2019, O. B.)

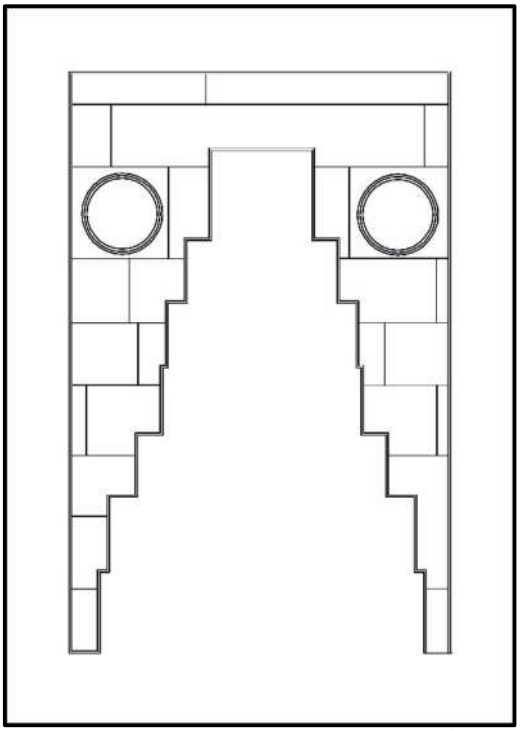
Fot. 24. Hadım İbrahim Paşa Camii mihrabı. Kavsara ve köşelik. (2019, O. B.)

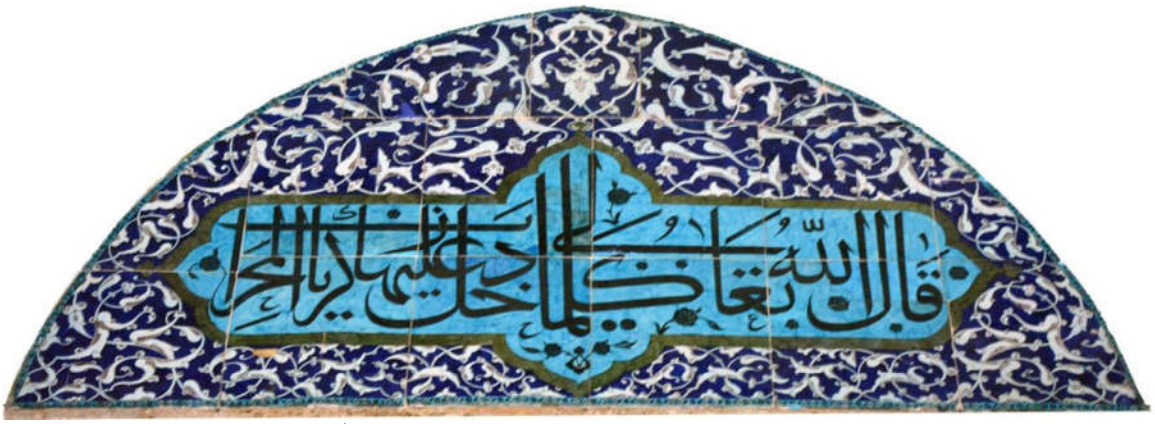

Çiz. 18. Hadım İbrahim Paşa Camii mihrabı. Kavsara. (İstanbul Vakıflar 2. Bölge Müdürlüğü Arşivi'nden işlenerek)

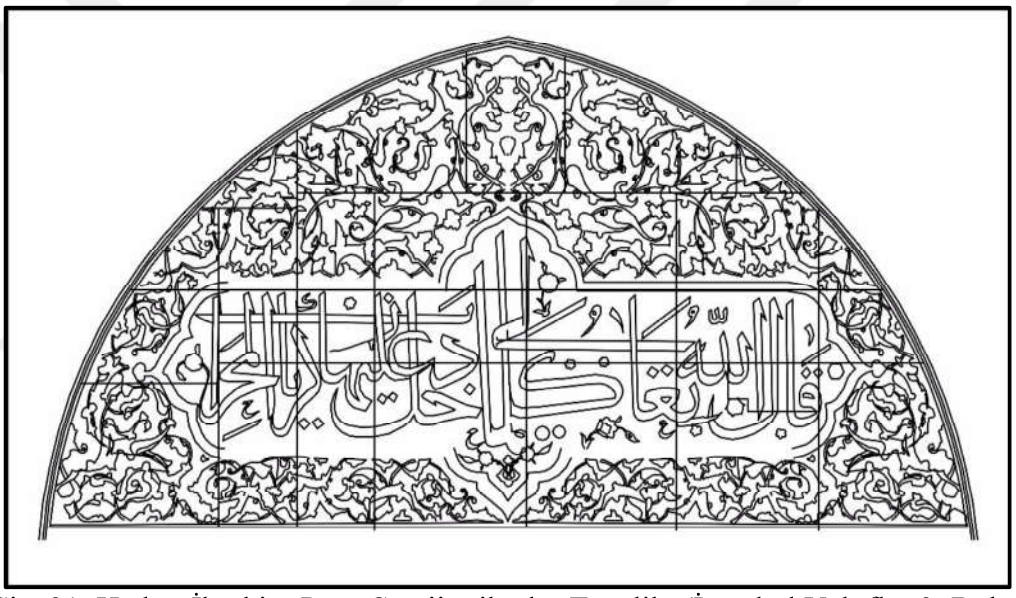
Çiz. 19. Hadım İbrahim Paşa Camii mihrabı. Kavsara alttan görünüm. (İstanbul Vakıflar 2. Bölge Müdürlüğü Arşivi'nden işlenerek)

Çiz. 20. Hadım İbrahim Paşa Camii mihrabı. Köşelik. (İstanbul Vakıflar 2. Bölge Müdürlüğü Arşivi'nden işlenerek)

Fot. 25. Hadım İbrahim Paşa Camii mihrabı. Tepelik. (2019, O. B.)

Çiz. 21. Hadım İbrahim Paşa Camii mihrabı. Tepelik. (İstanbul Vakıflar 2. Bölge Müdürlüğü Arşivi'nden işlenerek)

3.4. SİNAN PAŞA CAMİİ MİHRABI

Katalog No: 4.

Fotoğraf No: 26-32.

Çizim No: 22-30.

Plan No: 7-8.

İnşa Tarihi: M. 1555-1556/ H. 963-964.

Yaptıran: Kaptanıderya Sinan Paşa.

Mimarı: Mimar Sinan.

Yeri: İstanbul'un Beşiktaş İlçesi'nde, Sinan Paşa Mahallesi'ndeki Beşiktaş Caddesi ile Barbaros Bulvarı'nın kesiştiği yerde bulunur.

Tarihlendirme

Caminin giriş kapısı üzerinde yer alan kitabesine göre yapımının 1555-1556 yıllarında tamamlandığı anlaşılmaktadır[58].

Yapının Mimari Özellikleri

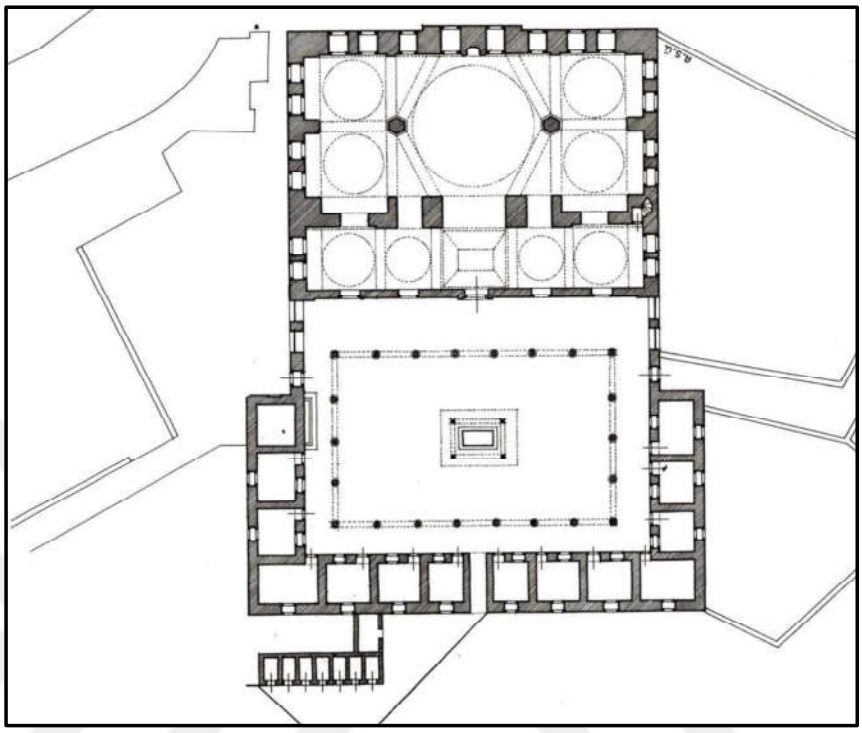
Cami[59], bünyesinde bulunan medrese, mektep, çeşme ve çifte hamam ile külliyeyi meydana getirir; ancak çeşme, hamam ve mektep günümüze ulaşamamıştır. Dikdörtgen plan şemasına sahip caminin harimi, altıgen baldaken düzen üzerine oturan kubbe ile örtülüdür[60]. Ana kubbenin yükünü, kuzey ve güneyde duvar içindeki ayaklar, doğu ve batıda altıgen formlu ayaklar taşımaktadır. Altıgen baldaken düzenlemeden kaynaklı kubbenin köşe noktalarında meydana gelen üçgen boşluklar, küçük kubbeler ile örtülmüştür. Harim, baldaken düzenlemenin iki yanına eklenen ikişer birimli sahınlar

[58] Filiz Gündüz, "Sinan Paşa Külliyesi", **TDV İslam Ansiklopedisi**, Cilt: 37, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 1997, (Sinan Paşa Külliyesi), s. 232; Doğan Kuban, **Sinan'ın Sanatı ve Selimiye**, Türk Tarih Vakfı Yayınları, 1. Baskı, İstanbul, 1997, (Sanatı ve Selimiye), s. 94; Wolfgang Müller-Wiener, **İstanbul'un Tarihsel Topografyası**, Çev. Ülker Sayın, 1. Baskı, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2001, s. 459.

[59] Cami hakkında bkz. Hikmet Ülgen, **İstanbul Camileri**, Kitapçılık Ticaret Ltd. Şirketi Yayınları, İstanbul, 1966, s. 92; Necipoğlu, ss. 557-563; Demet Binan, "Sinan Paşa Cami", **Mimar Sinan'ın İstanbul'u**, Ed. Tülay Taşdemir, 1. Baskı, Türkiye Turing ve Otomobil Kurumu Yayınları, İstanbul, 2016, ss. 290-293.

[60] Cami harimindeki baldaken düzenleme hakkında bkz. Alev Eraslan, "Mimar Sinan'ın Altıgen Baldaken Sistemli Camilerinde Taşıyıcı, Örtü ve Mekân İlişkisi", **Osmanlı Mirası Araştırmaları Dergisi (OMAD)**, Cilt: 5, Sayı: 13, Kasım 2018, s. 35.

ile yanlara doğru genişletilmiştir. Bu birimlerin üzeri kubbe ile örtülüdür. Caminin kuzeybatı köşesinde, kare kaide üzerinde tek şerefeli minare yükselir.

Plan 7. Sinan Paşa Camii planı (Ali Saim Ülgen'den).

Caminin kuzeyinde beş birimli son cemaat yeri bulunmaktadır. Ortadaki birim aynalı manastır tonoz, diğer birimler ise kubbe ile örtülüdür. Üç yönü medrese odaları ile çevrili avlunun ortasına ise şadırvan yerleştirilmiştir. Yapı, taş ve tuğla malzemenin bir arada kullanıldığı almaşık düzende inşa edilmiştir.

Mihrabın Yeri

Yapının güney duvarının giriş ekseni üzerinde yer alan mihrap, kıble duvarı üzerine yerleştirilmiştir. Mihrabın bulunduğu bölüm, iki yandan duvar payeleri ile silme şeklinde sınırlandırılmıştır.

Malzeme ve Teknik

Yüzeyi alçıyla sıvalı mihrapta, oyma ve boyama tekniklerinin bir arada kullanıldığı görülür[61]. Alçılı mihrabın alınlık bölümü hariç bütün yüzeyi, geç dönemde yapılmış kalem işi süslemeler ile bezelidir. Bitkisel süsleme kompozisyonu, palmet, rumi, stilize çiçek, kıvrım ve bahar dallarından meydana gelir.

Mihrabın Elemanları

Dikdörtgen kuruluşa sahip 574,02 cm. x 216,42 cm. ölçülerindeki mihrap; çerçeve, niş, sütunçeler, kavsara, köşelik ve alınlık bölümlerinden meydana gelmektedir (Fot. 26, Çiz. 22-Plan 8).

Çerçeve

Çerçeve kavsara yönünde, dıştan içe doğru sırasıyla; dış bükey, düz, dış bükey ve iç bükey hatlar ile kademeli bir şekilde ilerlemektedir (Çiz. 23).

Niş

Yedi kenarlı mihrap nişi, 125 cm. genişliğinde ve 41 cm. derinliğindedir. Niş yüzeyini meydana getiren iç kenarlar 47 cm., dış iki kenar ise 15 cm. genişliğindedir (Çiz. 24). Poligonal plan şemasına sahip niş ile kavsara, iç bükey silme ile birbirinden ayrılmıştır (Fot. 27).

Sütunçeler

Nişin pahlanan kenar köşelerine iki adet silindirik gövdeli sütunçe yerleştirilmiştir (Fot. 28). Silindirik gövdeli sütunçelerin kaide ve başlıkları, aynı tarzda düzenlenmiştir (Çiz. 25). Kum saati formlu sütün başlığı, iki kademeli düzenlemeye sahiptir. Kum saatinin yüzeyi bezemesiz bırakılmış ve ortasına yaldız boyalı kelepçe yerleştirilmiştir (Fot. 29).

[61] Filiz Gündüz, mihrabın mermer olduğunu belirtir. Ancak, günümüzde mihrap alçı ile sıvalı olup, yüzeyi kalemişi ile süslüdür. Bkz. Filiz Gündüz, Sinan Paşa Külliyesi, s. 233.

Kavsara

Mihrap kavsarası, altı sıra kademeden meydana gelmektedir (Fot. 30). Alt ve üst bölüm hariç bütün kademeler mukarnaslıdır.

Aşağıdan yukarıya doğru daralan kademelerin düzenlenişi birbirlerinden farklıdır (Çiz. 26-27). Altı sıralı kademe aşağıdan yukarıya doğru incelendiğinde, birinci sıranın, belirli aralıklar ile yan yana sıralanmış iki dar, bir geniş nişlerden meydana geldiği görülür.

İkinci sıra, yarım yıdız formundaki konsollar ile dört bölüme ayrılmıştır. Konsollar arasında meydana gelen derin nişler, piramitler ile doldurulmuştur. Nişlerin içerisi, kademeli bir düzenlemeye sahiptir.

Üçüncü sıra, dört adet derin mukarnas yuvasından meydana gelmektedir. İçerisi ikişer adet badem şekilli piramit ile doldurulan mukarnas yuvaları, ayrıtlı bir düzenlemeye sahiptir. Derin niş şeklinde tasarlanmış mukarnas yuvalarının tepe noktasına ise püskül yerleştirilmiştir.

Dördüncü sıra, dört adet derin nişten oluşmaktadır. İki kademeli şekilde tasarlanmış nişlerin içerisi, istiridye kabuğunu anımsatan dilimlere ayrılmıştır.

Beşinci sırada, iri piramitler bir nevi konsol görevi üstlenmiş ve aralarda kalan bölümler çokgen parçalar ile doldurulmuştur.

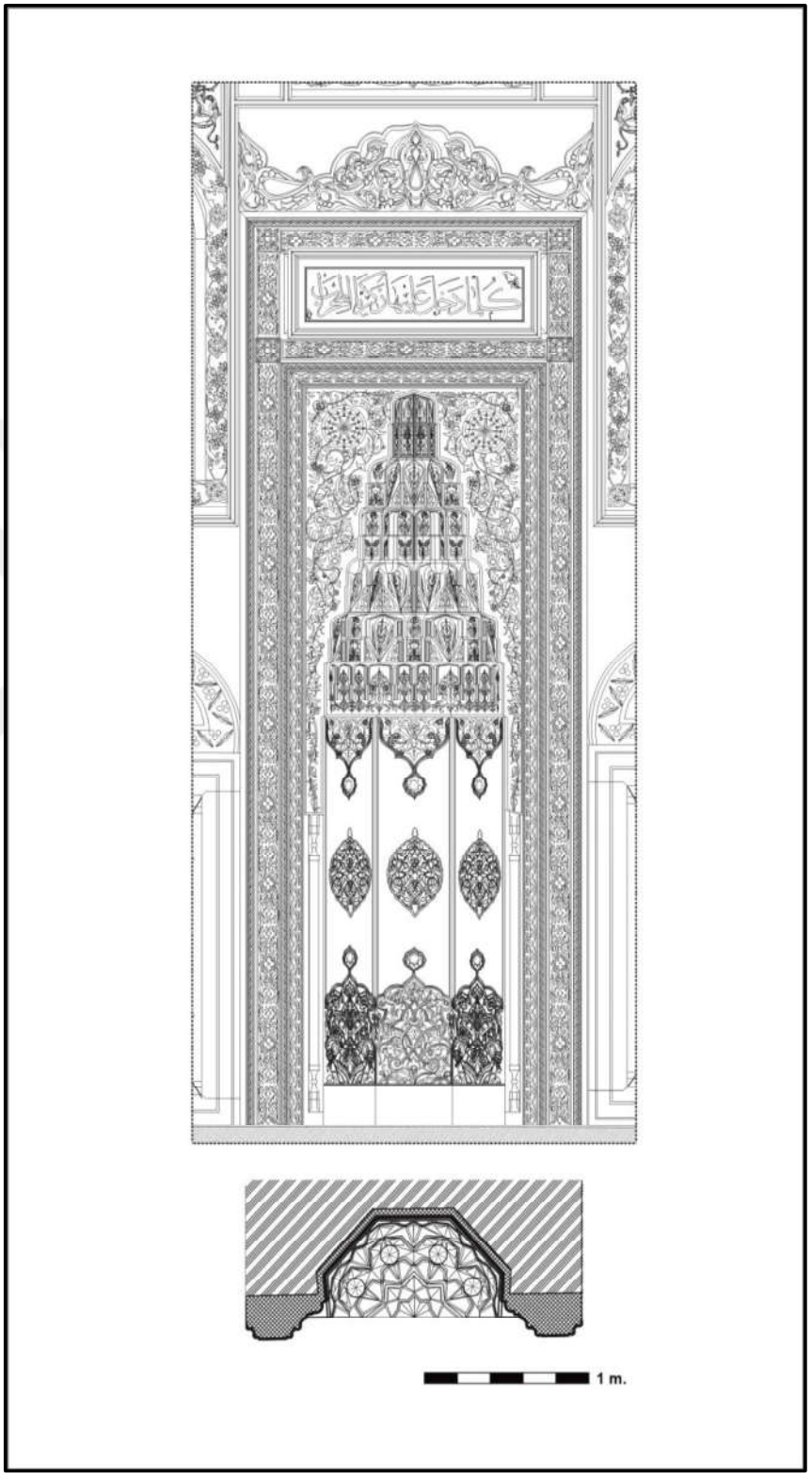
Altıncı sıra, istiridye kabuğu formunda bir düzenleme ile son bulur. Dört dilimli olarak düzenlenmiş istiridye kabuğu formu, iki kademelidir.

Köşelik

İç ve dış bükey hatlar ile kademelendirilen üçgen biçimli köşelikler, kavsarayı üç yönden kuşatmaktadır (Fot. 30, Çiz. 28). Mihrap yüzeyinden hafif dışa taşkın olan köşeliklerin ortasına, birer iri rozet çiçek yerleştirilmiştir (Fot. 31). İç içe geçmiş taç yapraklar ile meydana getirilen süslemenin merkezi, yedi köşeli yıldız ile bezelidir (Çiz. 29). Yıldızın yüzeyi, yuvarlak yüzeyli derin oyma tekniği ile çiçek motifi şeklinde işlenmiştir. İçten dışa doğru genişleyen taç yaprakların arasına, küçük üçgenler yerleştirilmiştir. Rozet çiçeklerin yüzeyi, yaldız ile boyalıdır.

Alınlık

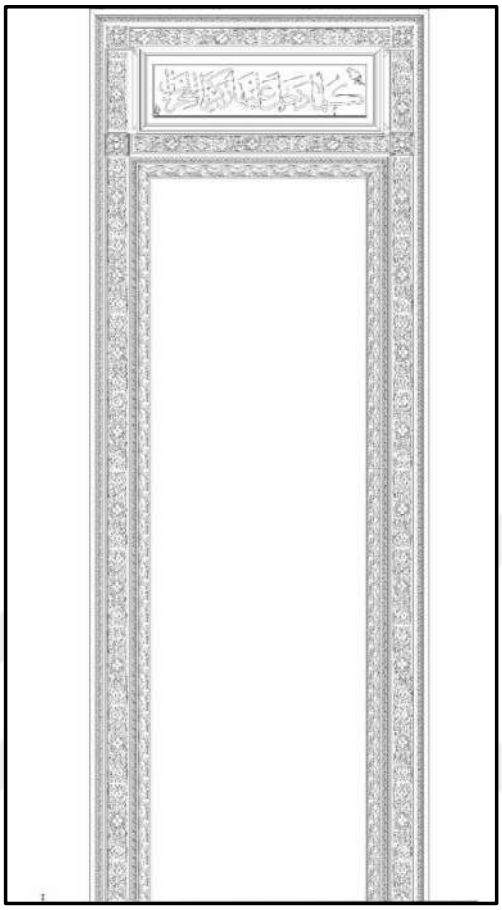
Mihrabın alınlık bölümündeki dikdörtgen panonun içerisinde, Al-i İmran Suresi'nin 3/37. ayetinden bir bölüm yer alır (Fot. 32, Çiz. 30). Ayetin Türkçe meâli: "*Zekeriyya ne zaman onun* (Hazreti Meryem'in) *bulunduğu yere girdiğinde*" şeklindedir. Ayeti meydana getiren harfler, sülüs hat ile yazılmıştır. Alınlık bölümünde yer alan panonun, bu bölüme sonradan eklendiği anlaşılmaktadır. Muhtemelen mihrabın orijinal alınlık bölümü, panonun arkasında bulunmaktadır.

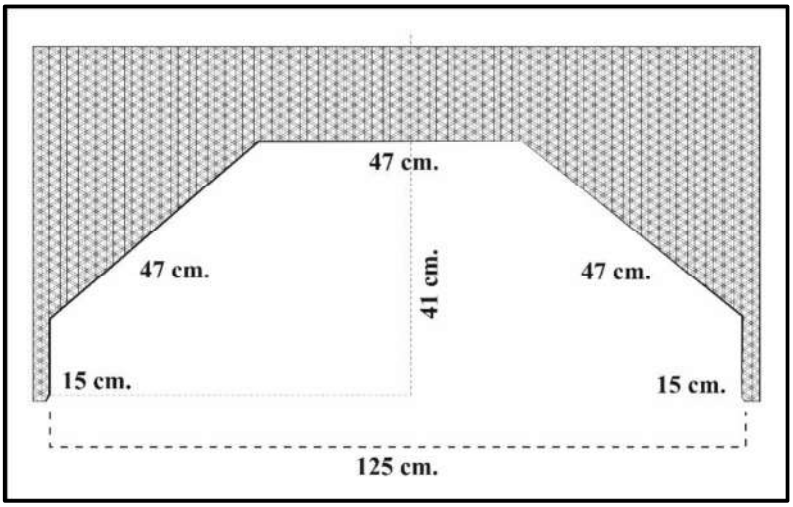
Çiz. 22-Plan 8. Sinan Paşa Camii mihrabı. Genel görünüm ve plan. (İstanbul Vakıflar 2. Bölge Müdürlüğü Arşivi'nden işlenerek)

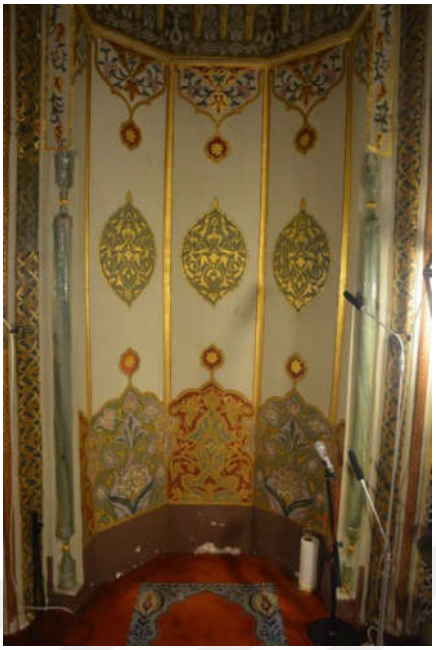
Fot. 26. Sinan Paşa Camii. Genel görünüm. (2019, O. B.)

Çiz. 23. Sinan Paşa Camii. Çerçeve. (İstanbul Vakıflar 2. Bölge Müdürlüğü Arşivi'nden işlenerek)

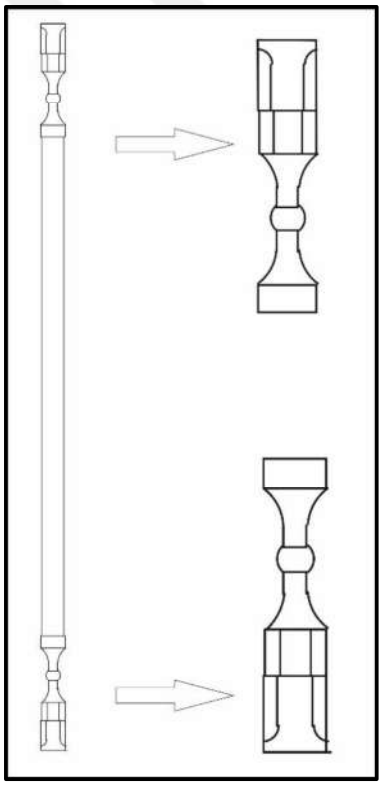

Çiz. 24. Sinan Paşa Camii. Niş ölçüleri. (2020, O. B.-F. F.)

Fot. 27. Sinan Paşa Camii. Niş. (2019, O. B.)

Fot. 28. Sinan Paşa Camii. Sütunçe. (2019, O. B.)

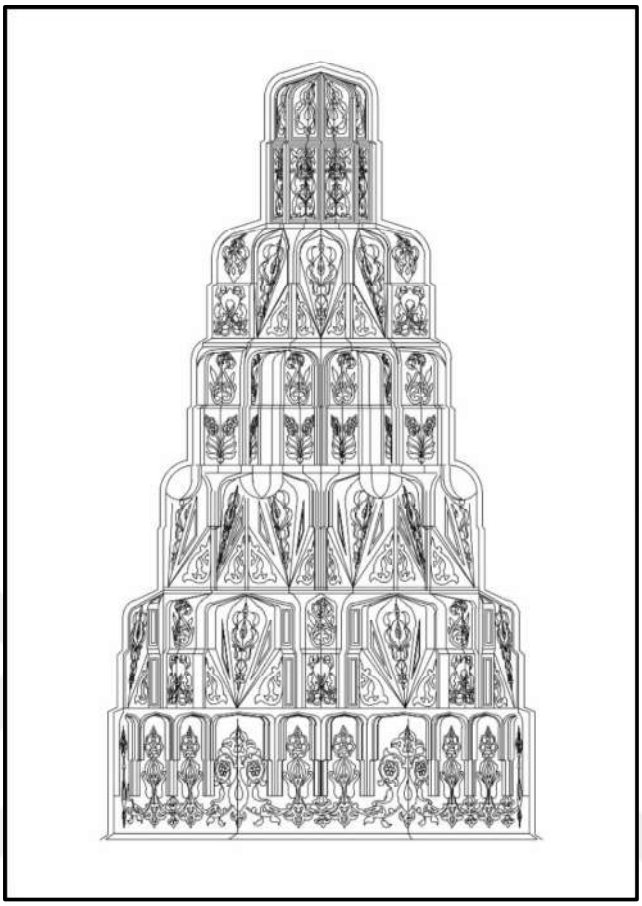
Çiz. 25. Sinan Paşa Camii. Sütunçe, başlık ve altlık. (İstanbul Vakıflar 2. Bölge Müdürlüğü Arşivi'nden işlenerek)

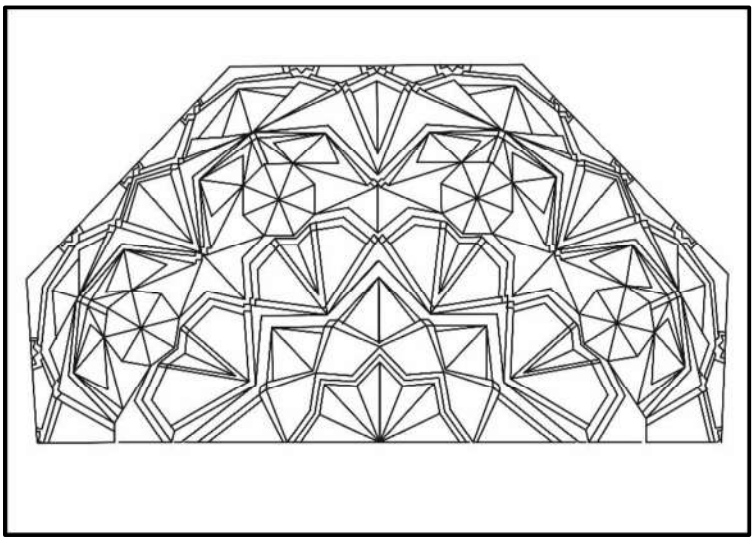
Fot. 29. Sinan Paşa Camii. Sütunçe başlık detayı. (2019, O. B.)

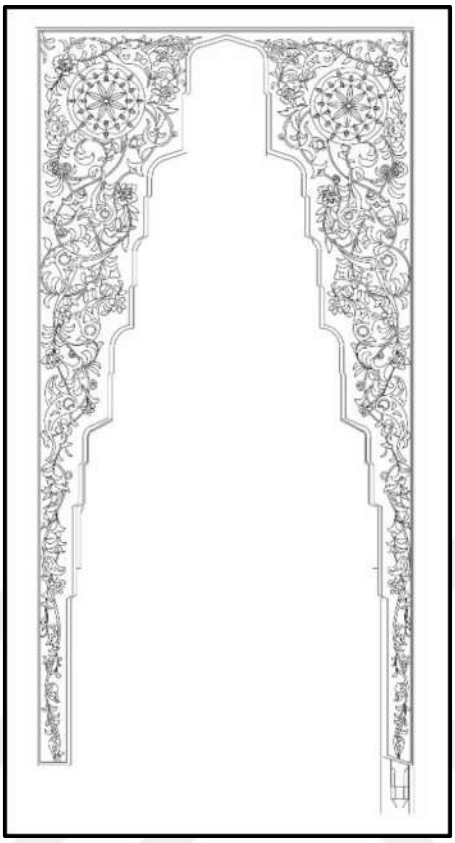
Fot. 30. Sinan Paşa Camii. Kavsara ve köşelik. (2019, O. B.)

Çiz. 26. Sinan Paşa Camii. Kavsara. (İstanbul Vakıflar 2. Bölge Müdürlüğü Arşivi'nden işlenerek)

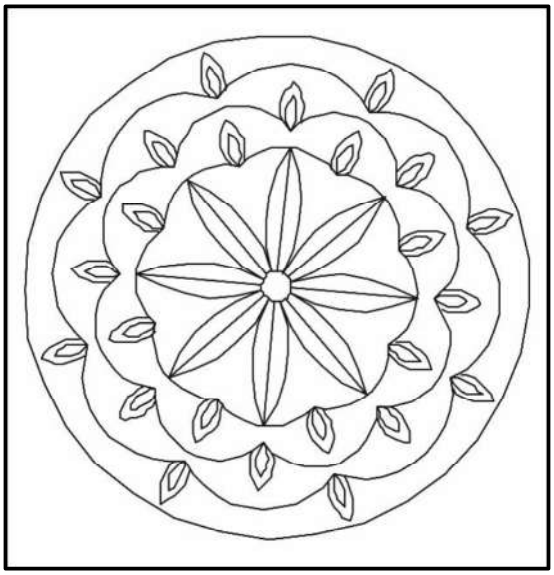

Çiz. 27. Sinan Paşa Camii. Kavsara alttan görünüm. (İstanbul Vakıflar 2. Bölge Müdürlüğü Arşivi'nden işlenerek)

Çiz. 28. Sinan Paşa Camii. Köşelik. (İstanbul Vakıflar 2. Bölge Müdürlüğü Arşivi'nden işlenerek)

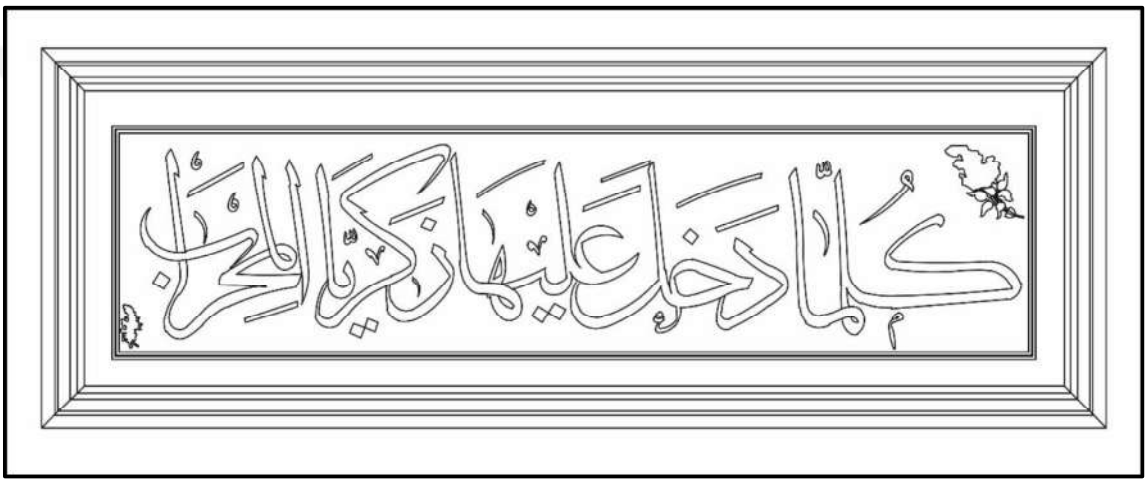

Fot. 31. Sinan Paşa Camii. Köşelik üzerinde yer alan rozet çiçek. (2019, O. B.)

Çiz. 29. Sinan Paşa Camii. Köşelik üzerinde yer alan rozet çiçek. (İstanbul Vakıflar 2. Bölge Müdürlüğü Arşivi'nden işlenerek)

Fot. 32. Sinan Paşa Camii. Alınlık. (2019, O. B.)

Çiz. 30. Sinan Paşa Camii. Alınlık. (İstanbul Vakıflar 2. Bölge Müdürlüğü Arşivi'nden işlenerek)

3.5. SÜLEYMANİYE CAMİİ MİHRABI

Katalog No: 5.

Fotoğraf No: 33-41.

Çizim No: 31-39.

Plan No: 9-10.

İnşa Tarihi: M. 1550-1557/ H. 957-964.

Yaptıran: Kanuni Sultan Süleyman.

Mimarı: Mimar Sinan.

Yeri: İstanbul'un Fatih İlçesi'ndeki Süleymaniye Mahallesi'nde bulunan Prof. Dr. Sıddık Onar Caddesi üzerinde yer alır.

Tarihlendirme

Caminin harim giriş kapısı üzerinde yer alan kitabesine göre inşaatı, 1550 yılının Haziran ayında başlamış ve 1557'nin Ekim ayında tamamlanmıştır[62].

Yapının Mimari Özellikleri

Yapı; bünyesinde bulunan medrese[63], kütüphane[64], hastane, hamam[65], imaret[66], hazire[67], türbe[68], sebil[69] ve dükkânlar ile büyük bir külliyedir[70]. Merkezi plan şemasına

---

[62] Caminin inşaat süreci hakkında bkz. Aslanapa, Mimar Sinan, s. 22; Ömer Lütfi Barkan, **Süleymaniye Camii ve İmareti İnşaatı (1550-1557)**, Cilt: I, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1972, ss. 47-64; Doğan Kuban, **İstanbul Yazıları**, 1. Baskı, Yem Yayınları, İstanbul, 1998, s. 112; Stefanos Yerasimos, **Süleymaniye**, Çev. Alp Tümertekin, 1. Baskı, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2002, ss. 113-129; Selçuk Mülayim, "Bir Külliyenin Öyküsü", **Vakıf Restorasyon Yıllığı Dergisi**, Sayı: 3, 2011, ss. 34-36.

[63] Caminin medreseleri üzerine yapılan çalışmalar hakkında bkz. Tuncay Zorlu, "Klasik Osmanlı Eğitim Sisteminin İki Büyük Temsilcisi: Fâtih ve Süleymâniye Medreseleri (Bir Bibliyografya Çalışması)", **Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi**, Cilt: X, Sayı: 12, 2009, ss. 611-628.

[64] Camiye ait kütüphane hakkında bkz. Nevzat Kaya, "Süleymaniye Kütüphanesi", **TDV İslam Ansiklopedisi**, Cilt: 38, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 2010, ss. 121-123.

[65] Camiye ait hamam hakkında bkz. Semavi Eyice, "Dökmeciler Hamamı", **TDV İslam Ansiklopedisi**, Cilt: 9, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 1994, s. 516.

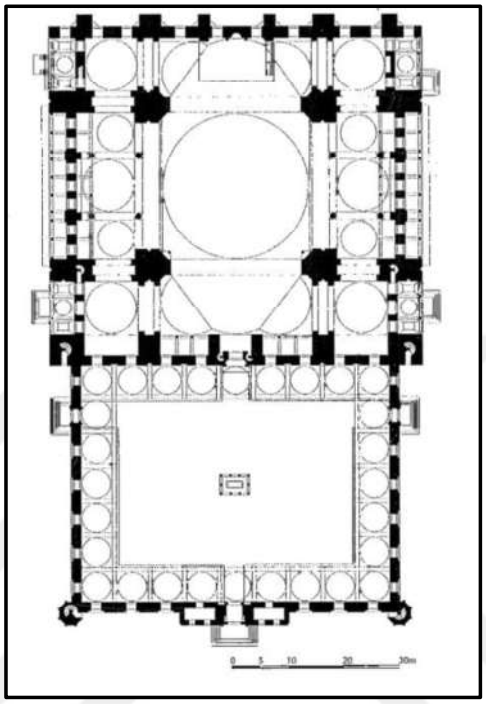
[66] Camiye ait imaret hakkında bkz. Ömer Lütfi Barkan, "Süleymaniye Camii ve İmareti Tesislerine Âit Yıllık Bir Muhasebe Bilançosu 993/994 (1585-1586)", **Vakıflar Dergisi**, Cilt: 9, Sayı: 9, 2006, ss. 109-161.

[67] Camiye ait hazire hakkında bkz. Hakkı Önkal, "Kanuninin Türbesi", **Sanat Tarihi Dergisi**, Cilt: 8, Sayı: 8, 1996, ss. 105-110; Ali Ziyrek, "Süleymaniye Külliyesi Türbeleri ve Haziresi", **Restorasyon Yıllığı Dergisi**, 3, 2011, ss. 130-132; Ayşe Özakbaş, "Hürrem Sultan", **Tarih Dergisi**, Sayı: 36, 2011, s. 379.

[68] Cami bünyesinde yer alan türbeler için bkz. Ziyrek, ss. 124-130.

[69] Caminin sebili ve onarımları hakkında bilgi için bkz. Aygen Bilge, "Mimar Sinan Hakkında Araştırmalar II", **Journal of Art History**, Sayı: 5, 1973, ss. 141-162.

sahip caminin kuzeyinde, dört yönden revaklar ile çevrili avlu yer almaktadır[71]. Avlunun dört köşe noktasında, boyutları birbirinden farklı dört adet minare yükselmektedir.

Plan 9. Süleymaniye Camii planı (Aptullah Kuran'dan).

Kare plan şemasına sahip harimin merkezinde bulunan 26 m. genişliğindeki ana kubbe, kuzey ve güney yönüne yerleştirilmiş yarım daire ve çeyrek kubbeler ile genişletilmiştir[72]. Sekizgen kasnak üzerine oturan ana kubbe, dört adet fil ayak ile

---

[70] Cami hakkında geniş bilgi ve değerlendirmeler için bkz. Süleyman Molla İbrahimoğlu, **Süleymaniye Camii: Yapılışı ve Özellikleri**, Coşkun Ofset, İstanbul, 1984; Gülru Necipoğlu Kafadar, "The Süleymaniye Complex in İstanbul: An Interpretation", **Muqarnas Dergisi**, Volume: 3, Leiden, 1985, ss. 92-117; Cansever, ss. 165-220; Kahraman ve Dağlı, Evliya Çelebi Seyahatnâmesi (Kitap: 1), ss. 112-120; Tanju Cantay, **XVI.-XVII. Yüzyıllarda Süleymaniye Camii ve Bağlı Yapılar**, 1. Baskı, Eren Yayıncılık, İstanbul, 1989; Süreyya Çelik, **Süleymaniye Külliyesi Malzeme, Teknik ve Süreç**, Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, İstanbul, 2009; Selçuk Mülayim, "Süleymaniye Cami ve Külliyesi", **TDV İslam Ansiklopedisi**, Cilt: 38, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 2010, ss. 114-119; Necipoğlu, ss. 276-293; Demet Binan, "Süleymaniye Külliyesi", **Mimar Sinan'ın İstanbul'u**, Ed. Tülay Taşdemir, 1. Baskı, Türkiye Turing ve Otomobil Kurumu Yayınları, İstanbul, 2016, ss. 362-369.

[71] Caminin revak sistemi hakkında geniş bilgi için bkz. Nil Köroğlu Orbeyi, "Mimar Sinan Camileri Revak Sütunları Üzerine Bir Araştırma: Süleymaniye Camisi, Selimiye Camisi ve Kara Ahmet Paşa Camisi Örnekleri", **Erciyes Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Fen Bilimleri Dergisi**, Cilt: 28, Sayı: 3, ss. 176-179.

[72] Caminin kubbe örgü sistemi ve verileri hakkında bkz. Hüseyin Bilgin, "Mimar Sinan Yapılarında Kubbeli Örtü Sistemlerinin Yapısal Analizi", **Selçuk Üniversitesi Mühendislik Mimarlık Fakültesi Dergisi**, Cilt: 21, Sayı: 3, 2006, s. 123,125.

taşınmaktadır[73]. Harim, doğu ve batıda bulunan beş kubbeli sahınlar ile yanlara doğru genişletilmiştir. Bu bölümde yer alan kubbelerin, bir büyük, bir küçük şeklinde ritmik olarak ilerlediği görülür. Mimar Sinan, 1557 yılında tamamladığı söz konusu yapıyı, "kalfalık eserim" şeklinde ifade etmektedir[74].

Mihrabın Yeri

Yapının güney duvarının giriş ekseni üzerinde yer alan mihrap, kıble duvarından dışa taşkın eyvan şekilli özel bir alan içerisine inşa edilmiştir. Mihrabın bulunduğu bölüm, iki yandan duvar payeleri ile sınırlandırılıp belirgin hale getirilmiştir. Ömer Lütfi Barkan arşiv kayıtlarından yola çıkarak, mihrabın inşa sürecinde bir grup ustanın çalıştığını ve bu gruba Konyalı Yahya adında bir ustanın başkanlık ettiğini söylemektedir. Mihrabın inşasının ise 377,5 günde tamamlandığını dile getirmektedir[75].

Malzeme ve Teknik

Marmara mermeri ile yapılmış mihrapta, oyma ve boyama tekniklerinin kullanıldığı görülür.

Mihrabın Elemanları

Dikdörtgen kuruluşa sahip 1198,17 cm. x 529,42 cm. ölçülerindeki mihrap; çerçeve, niş, sütunçeler, kavsara, köşelik, alınlık ve tepelik bölümlerinden meydana gelmektedir (Fot. 33, Çiz. 31-Plan 10).

Çerçeve

Mihrabın sağ ve sol yanında, yüzeyi yivli iki adet silindirik gövdeli sütun yer almaktadır (Çiz. 32-33). Sütunlar, piramit ve yüzeysel mukarnaslardan meydana gelen, kare tabanlı kaideler üzerine oturtulmuştur (Fot. 34). Badem şeklinde görünüme sahip piramitler, kaidenin köşe noktalarındaki küçük nişlerin içerisine yerleştirilmiştir. Kaide ile gövde arasındaki geçiş, yarım onikigen kesitli bir düzenleme ile sağlanmıştır.

[73] Caminin taşıyıcı sistemi hakkında bkz. Tuluk, ss. 162-169.
[74] Abdülkadir Özcan, "Mimar Sinan'a Siparişte Bulunanlar", **Mimarbaşı Koca Sinan'ın Yaşadığı Çağ ve Eserleri**, Cilt: 1, T.C. Başbakanlık Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları, İstanbul, 1988, s. 132.
[75] Barkan, ss. 70-71.

Onikigenin görünen yüzündeki altı kenarın her bir yüzeyine ise ikişerden toplamda on iki adet yüzeysel mukarnas yerleştirilmiştir.

Sütun başlığının üst bölümünde, üç boğumlu alem yükselmektedir. Boğumlar, yuvarlak yüzeyli derin oyma tekniği ile yivlenmiştir. Alt ve üstteki boğumda balıksırtı motifi, ortadakinde ise yiv bezemesi görülür. Alemin kova bölümü, dilimli şekilde meydana getirilmiş bir tepelikle son bulur. Tepeliği meydana getiren madalyonunun kenarları, üç loblu palmetlerle şekillendirilmiştir. Bu madalyonların içerisi, tepesi birleşik kaş kemeri formunda verilmiş, damla motifleriyle bezelidir. Doğuda yer alan damla motifinin içerisinde "Muhammed", batıdakinde ise "Allah" yazılıdır. Damla motifini meydana getiren hatlar yaldızla, içerisi ise koyu yeşil renk ile boyalıdır (Fot. 35).

Sütun düzenlemesinden sonra çerçeve kavsara yönünde, dıştan içe doğru sırasıyla; düz, dış bükey ve iç bükey hatlar ile kademeli bir şekilde ilerlemektedir.

Niş

Yedi kenarlı mihrap nişi, 187 cm. genişliğinde ve 93.5 cm. derinliğindedir. Niş yüzeyini meydana getiren iç kenarlar 50 cm., dış iki kenar ise 7 cm. genişliğindedir (Çiz. 34). Poligonal plan şemasına sahip niş ile kavsara, iç ve dış bükey silmeler ile birbirlerinden ayrılmıştır (Fot. 36).

Sütunçeler

Nişin pahlanan kenar köşelerine, iki adet sütunçe yerleştirilmiştir (Fot. 37). 15 cm. çapa sahip silindirik gövdeli sütunçelerin kaide ve başlıkları, aynı tarzda düzenlenmiştir (Çiz. 35). Kum saati formlu sütun başlığı, piramit ve yüzeysel mukarnaslardan meydana gelen iki kademeli düzenlemeye sahiptir. Kum saatinin yüzeyi süslemesiz olup, ortasına kelepçe yerleştirilmiştir (Fot. 38). Bu uygulama sütun kaidesinde de karşımıza çıkar.

Kavsara

Mihrap kavsarası, on bir kademeden meydana gelmektedir (Fot. 39). Alt ve üst hariç, bütün kademeler mukarnaslıdır (Çiz. 36). Aşağıdan yukarıya doğru daralan

kademelerin düzenlenişi birbirlerinden farklıdır. On bir sıralı kademe, aşağıdan yukarıya doğru incelendiğinde, birinci sıranın, yarım yıldız formundaki konsollar ile yedi bölüme ayrıldığı görülür. Yıldızların alt noktası, yüzeyi yivli hatlar ile aşağıya doğru uzatılmış ve ortasına kelepçe yerleştirilmiştir. Bu kelepçelerin yüzeyi balıksırtı motifi ile bezelidir. Konsol aralarında kalan boşluklardan beş tanesinin içerisine yüzeyi bezemesiz rozet yerleştirilmiştir.

İkinci sıra, yarım yıldız formundaki konsollar ile yedi bölüme ayrılmıştır. Yıldız köşe noktalarından uzayan hatlar, arada kalan her bir bölümde, iki adet derin niş meydana getirmiştir. Yüzeyi bezemesiz olan bu nişler iki kademelidir. Köşe noktalarda yer alan nişler, kavsara düzenine göre yarım uygulanmıştır.

Üçüncü sıra, yedi adet derin mukarnas yuvasından meydana gelmektedir. İçerisi üçer adet piramit ile bezeli mukarnas yuvaları ayrıtlı bir düzenlemeye sahiptir. Yarım yıldız formundaki konsollar ile derin niş şeklinde tasarlanmış mukarnas yuvalarının tepe noktasına altı dilimli püskül yerleştirilmiştir. Köşe noktalarda yer alan niş ve püsküller yarım uygulanmıştır.

Dördüncü sıra, beş adet yarım yıldız formundaki konsollar ile altı bölüme ayrılmıştır. Konsollar arasında meydana gelen nişler içerisine, badem şekilli piramitler yerleştirilmiştir. Yıldızın kollarını meydana getiren hatların yüzeyi yivlidir. Köşe noktalarda yer alan nişler yarım uygulanmıştır.

Beşinci sıra, yedi geniş mukarnas yuvasına ayrılmış ve bu nişlerin içerisine üçer adet piramit yerleştirilmiştir. Mukarnas yuvalarının tepe noktasına ise yedi dilimli püskül yerleştirilmiştir. Köşe noktalarda yer alan niş ve püsküller, kavsara düzenine göre yarım uygulanmıştır.

Altıncı sıranın mukarnas düzeni, beş adet yarım yıldız formlu konsol ile aralarda oluşan nişlerden meydana gelmektedir. Nişlerin içerisi, badem şekilli iri piramitlerle doldurulmuştur.

Yedinci sıra, altı adet derin mukarnas yuvasından meydana gelmektedir. İçerisi ikişer adet piramit ile doldurulan mukarnas yuvaları, derin niş şeklinde tasarlanmıştır. Mukarnas yuvalarının tepe noktasına ise sekiz dilimli püskül yerleştirilmiştir.

Sekizinci, dokuzuncu ve onuncu sıralarda, iri piramitler konsol görevi görmüş ve aralarda kalan bölümler çokgen parçalar ile doldurulmuştur.

On birinci sıradaki kademe, istiridye kabuğu formunda düzenlenmiştir. Beş dilimli olarak düzenlenmiş istiridye kabuğu formu iki kademelidir.

Köşelik

İç ve dış bükey hatlar ile kademelendirilen üçgen biçimli köşelikler, kavsarayı üç yönden kuşatmaktadır (Fot. 39). Mihrap yüzeyinden hafif dışa taşkın olan köşeliklerin yüzeyi boş bırakılmıştır (Çiz. 37).

Alınlık

Mihrabın alınlık bölümündeki dikdörtgen çerçevenin içerisinde, Al-i İmran Suresi'nin 37. ayetinden bir bölüm yer alır (Fot. 40, Çiz. 38). Ayetin Türkçe meâli: "*Zekeriyya ne zaman* (Hazreti Meryem'in) *bulunduğu mihraba girdiyse onun yanında bir yiyecek buldu*" şeklindedir[76]. Ayeti meydana getiren harfler, Celî sülüs hat ile yazılmıştır[77]. Çerçevenin uzun kenarlarında, belirli aralıklar ile yerleştirilmiş kıvrık saplı rumiler yer almaktadır. Bu tarz rumili süslemeler, harflerin bazı noktalarında da karşımıza çıkar. Düz yüzeyli derin oyma tekniği ile meydana getirilen motif, yazı ve çerçeve yüzeyleri yaldızla, zemin ise koyu yeşil renk ile boyanmıştır.

Tepelik

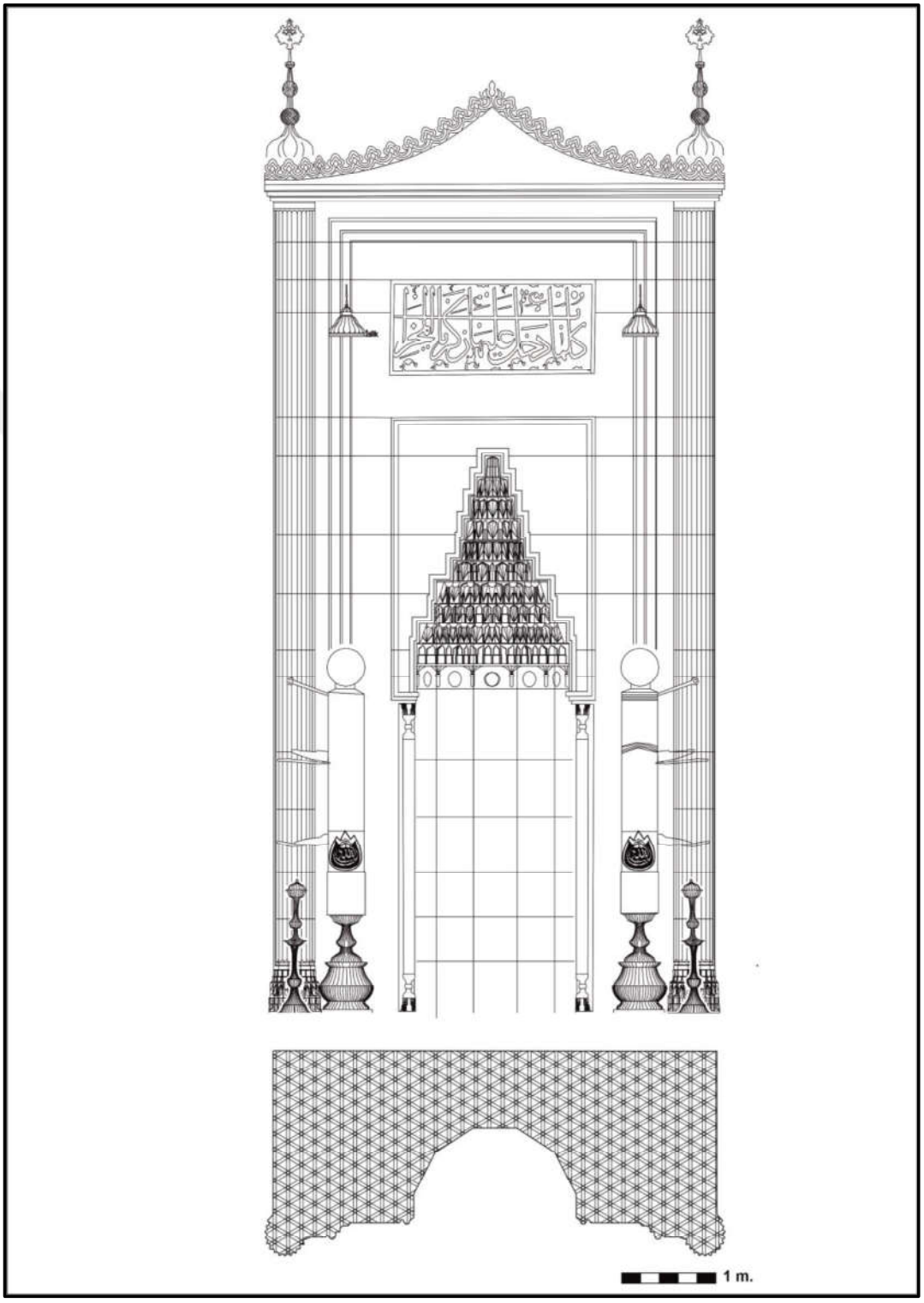
Mihrabın üst bölümü, üçgen formlu tepelik ile son bulmaktadır (Fot. 41). Üçgen formun yüzeyi boş bırakılıp, üst kenarı bitkisel motiflerle şekillendirilmiştir. Bitkisel süsleme kompozisyonu, merkezde yer alan iri palmet motifinden başlayarak, kenar hattı boyunca ilerlemektedir. İri palmetin üst noktasından iki yöne doğru uzayan rumili kıvrım dallar, atlamalı şekilde ilerleyen palmet motiflerini meydana getirmektedir. Bu palmetlerin içi, iri palmetin alt noktasından iki yöne doğru uzayan kıvrım dallar üzerinde yer alan küçük palmetler ile doldurulmuştur (Çiz. 39). Tepeliği sınırlayan bitkisel bezeme, mihrabın iki yanında yükselen iri sütunların başlığında da devam eder.

---

[76] Selçuk Mülayim, **Bir Şaheser Süleymaniye Külliyesi**, 1. Baskı, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara, 2007, s. 368.

[77] Evliya Çelebi mihrabın alınlık bölümünde yer alan ayetin, Karahisârî Ahmed Şemsettin tarafından yazıldığını dile getirmektedir. Bu durumu, "*Mihrabı sanki Hz. Süleyman mihrabıdır ki üzerinde Karahisar hattıyla "Zekeriyyil mabedde onun yanına her girişinde" [Al-i imran, 37] ayeti lacivert altın ile yazılmıştır.*" sözleriyle idafe eder. Bkz. Kahraman ve Dağlı, Evliya Çelebi Seyahatnâmesi (Kitap: 1), s. 113.

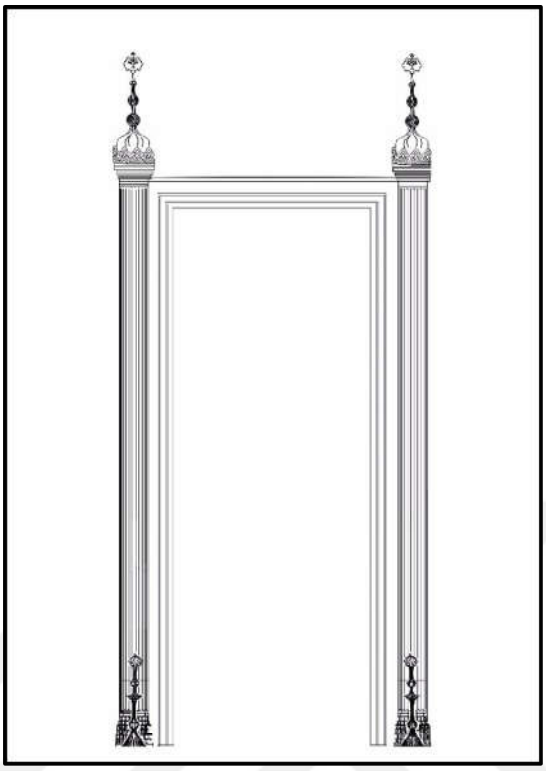
Palmetleri meydana getiren hatların yüzeyi yaldızla, alçakta kalan bölümler ise koyu yeşil renk ile boyalıdır. Bitkisel süsleme kompozisyonu, düz yüzeyli derin oyma tekniği ile yapılmıştır.

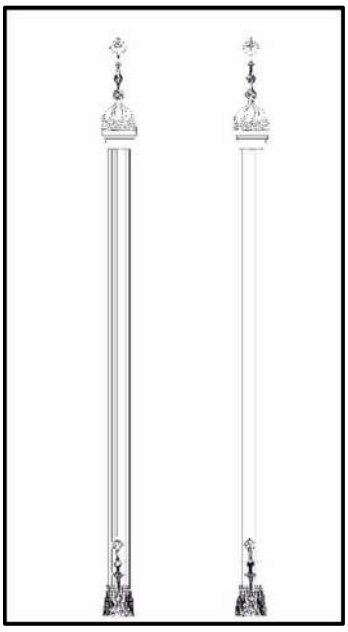
Çiz. 31-Plan 10. Süleymaniye Camii mihrabı. Genel görünüm ve plan. (2020, İstanbul Vakıflar 2. Bölge Müdürlüğü Arşivi'nden işlenerek)

Fot. 33. Süleymaniye Camii mihrabı. Genel görünüm. (2019, O. B.)

Çiz. 32. Süleymaniye Camii mihrabı. Çerçeve. (İstanbul Vakıflar 2. Bölge Müdürlüğü Arşivi'nden işlenerek)

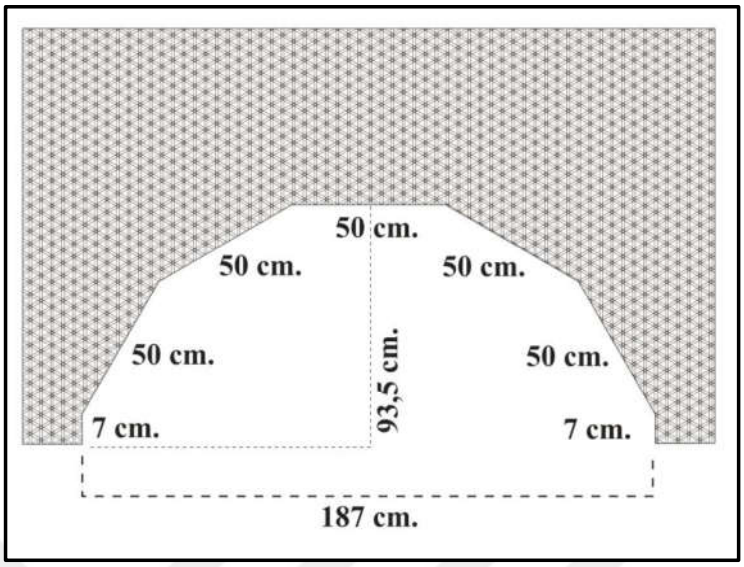

Çiz. 33. Süleymaniye Camii mihrabı. Çerçeve hattında yer alan sütunlar. (İstanbul Vakıflar 2. Bölge Müdürlüğü Arşivi'nden işlenerek)

Fot. 34. Süleymaniye Camii mihrabı. Sütun altlığı. (2018, O. B.)

Fot. 35. Süleymaniye Camii mihrabı. Sütun başlığı. (2018, O. B.)

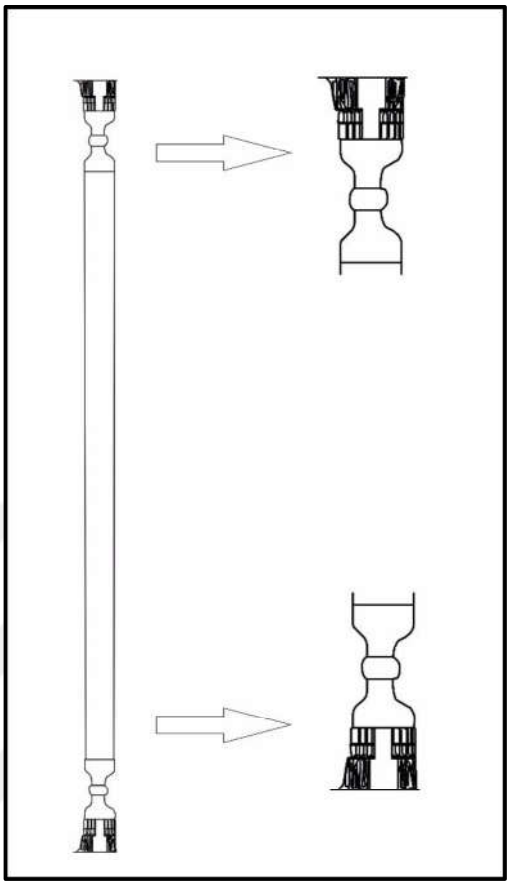

Çiz. 34. Süleymaniye Camii mihrabı. Niş Ölçüleri. (2020, O. B.-F. F.)

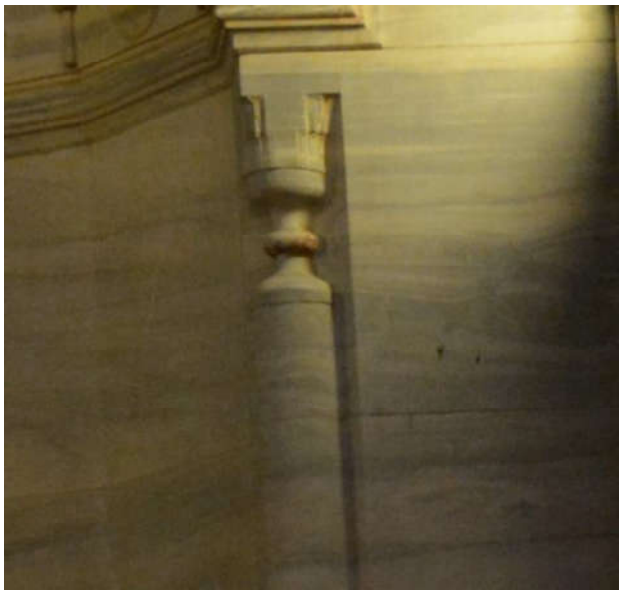

Fot. 36. Süleymaniye Camii mihrabı. Niş. (2019, O. B.)

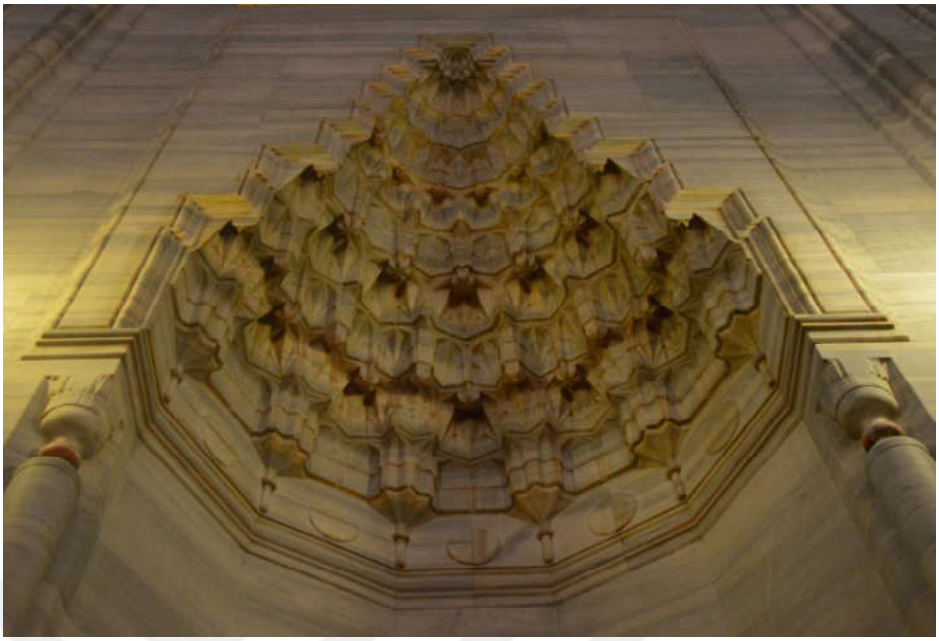

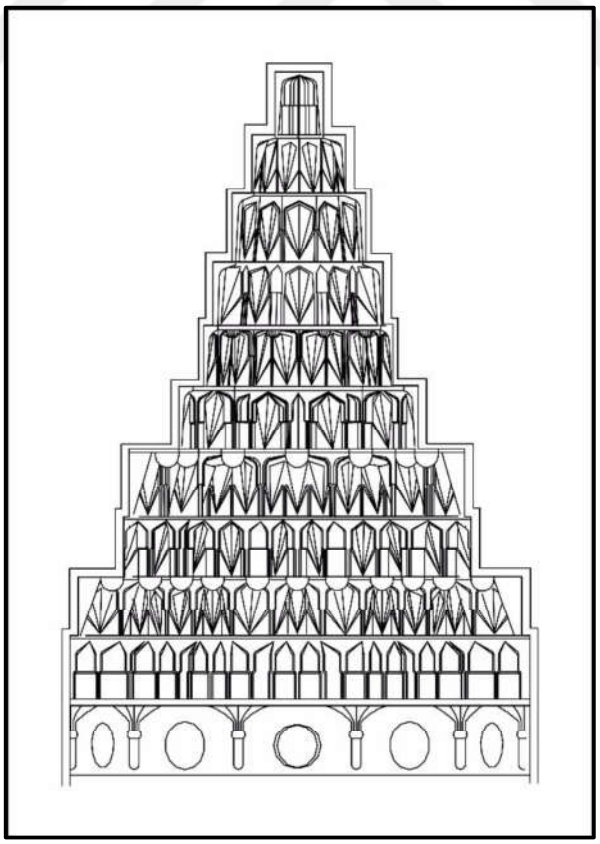
Fot. 37. Süleymaniye Camii mihrabı. Sütunçe. (2019, O. B.)
Çiz. 35. Süleymaniye Camii mihrabı. Sütunçe, başlık ve altlık. (İstanbul Vakıflar 2. Bölge Müdürlüğü Arşivi'nden işlenerek)

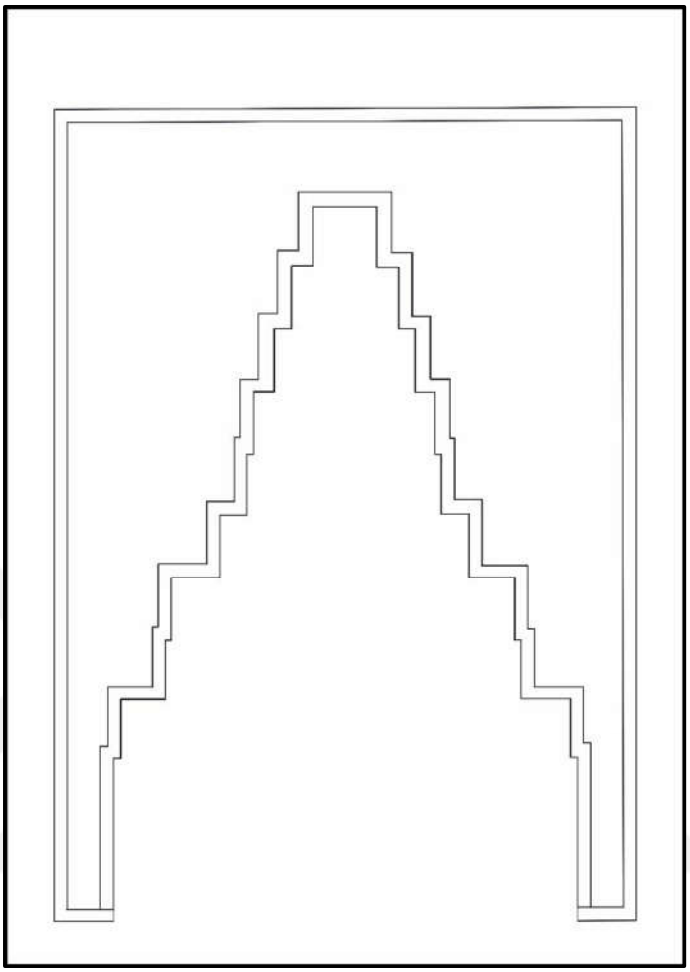
Fot. 38. Süleymaniye Camii mihrabı. Sütunçe başlık detayı. (2018, O. B.)

Fot. 39. Süleymaniye Camii mihrabı. Kavsara ve köşelik. (2018, O. B.)

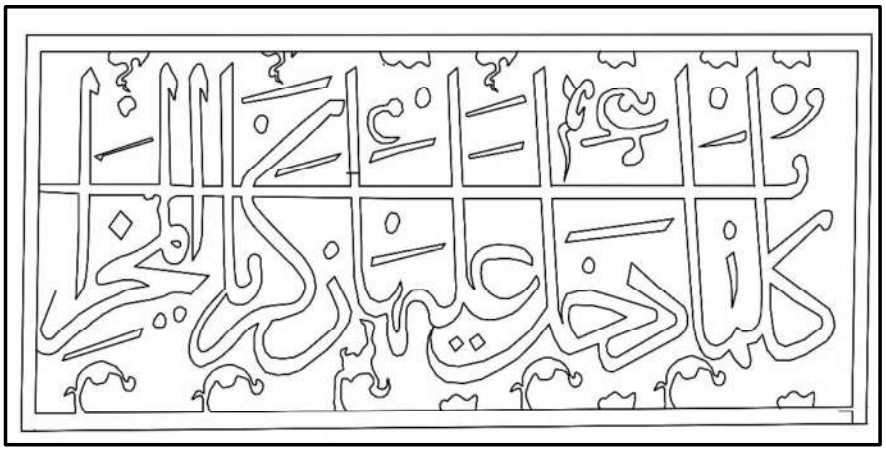
Çiz. 36. Süleymaniye Camii mihrabı. Kavsara. (İstanbul Vakıflar 2. Bölge Müdürlüğü Arşivi'nden işlenerek)

Çiz. 37. Süleymaniye Camii mihrabı. Köşelik. (İstanbul Vakıflar 2. Bölge Müdürlüğü Arşivi'nden işlenerek)

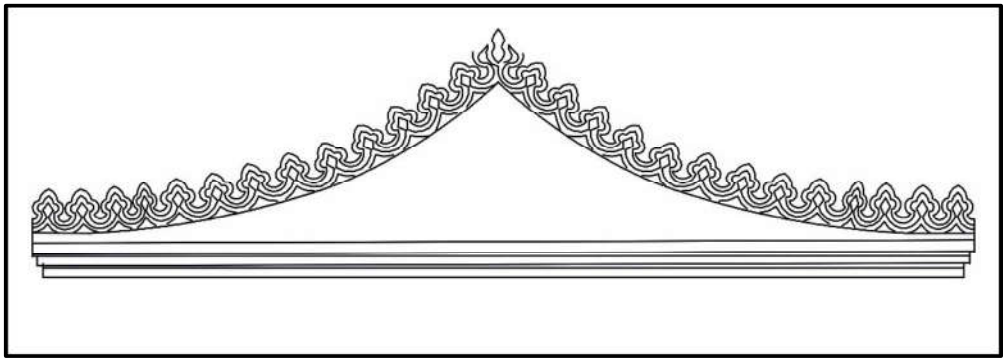
Fot. 40. Süleymaniye Camii mihrabı. Alınlık. (2018, O. B.)

Çiz. 38. Süleymaniye Camii mihrabı. Alınlık. (İstanbul Vakıflar 2. Bölge Müdürlüğü Arşivi'nden işlenerek)

Fot. 41. Süleymaniye Camii mihrabı. Tepelik. (2018, O. B.)

Çiz. 39. Süleymaniye Camii mihrabı. Tepelik. (İstanbul Vakıflar 2. Bölge Müdürlüğü Arşivi'nden işlenerek)

3.6. RÜSTEM PAŞA CAMİİ MİHRABI

Katalog No: 6.

Fotoğraf No: 42-46.

Çizim No: 40-51.

Plan No: 11-12.

İnşa Tarihi: M. 1561/ H. 969.

Yaptıran: Sadrazam Rüstem Paşa.

Mimarı: Mimar Sinan.

Yeri: İstanbul'un Fatih İlçesi'nde, Rüstem Paşa Mahallesi'ndeki Hasırcılar Caddesi üzerinde yer alır.

Tarihlendirme

İnşa kitabesi bulunmayan caminin, 1561 yıllarında bitirilmiş aynı tarihli bir vakfiyesi bulunmaktadır. Bu doğrultuda birçok araştırmacı, yapının tamamlanması hakkında 1561 tarihini vermektedir.[78].

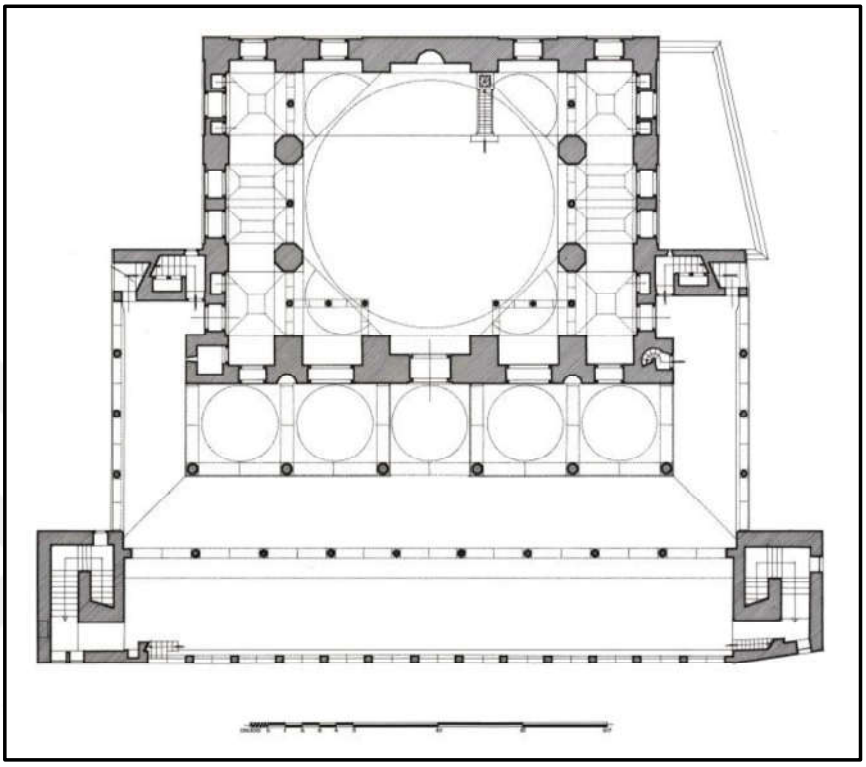
Yapının Mimari Özellikleri

Cami; bünyesinde bulunan dükkan, çeşme ve iki han ile külliyeyi teşkil eder. Fevkani tasarlanmış cami[79], sekiz destek üzerine oturan kubbe ile örtülüdür. Dikdörtgen plan şemasına sahip taşıyıcıların dördü güney ve kuzey duvarı içerisine; sekizgen planlı diğer dördü ise bağımsız bir şekilde harim içerisine yerleştirilmiştir. Kubbeli alan, dört

[78] Oktay Aslanapa, **Mimar Sinan'ın Hayatı ve Eserleri**, 1. Baskı, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, Ankara, 1988, (Sinan'ın Hayatı ve Eserleri)**,** s. 56; İbrahim Hakkı Konyalı, **Abideleri ve Kitabeleri ile Konya Tarihi**, Yeni Kitap Basımevi, Konya, 1964, ss. 91-92; Öz, ss. 116-117; Zeliha Hale Tokay, "Rüstem Paşa Külliyesi", **TDV İslam Ansiklopedisi**, Cilt: 35, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 1997, s. 292; Kuban, Sanatı ve Selimiye, s. 102; Ayvansarâyî Hüseyin Efendi ve diğerleri, **Hadikatü'l Cevami, İstanbul Camileri ve Diğer Dini-Sivil Mimari Yapılar**, Der. Ahmed Nezih Galitekin, İşaret Yayınları, İstanbul, 2001, s. 169.

[79] Cami hakkında bkz. Muzaffer Batur, "Rüstem Paşa Camii", **Arkitekt Dergisi**, Cilt: 1959, Sayı: 1959-2, ss. 77-79; Beyhan Erçağ, "Rüstem Paşa Camii", **V. Vakıf Haftası Kitabı (Restorasyon ve Vakıfların Ekonomik ve Sosyal Etkileri Semineri 7-13 Aralık 1987)**, Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları, Ankara, 1987, ss. 85-86; Doğan Kuban, "Rüstem Paşa Camii", **Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi**, Cilt: 6, İstanbul, 1994, s. 371; Kahraman ve Dağlı, Evliya Çelebi Seyahatnâmesi (Kitap: 1), s. 267; Necipoğlu, ss. 428-436; Kadriye Figen Vardar, "Rüstem Paşa Camii Taş Süslemelerinin Değerlendirilmesi", **Türkiyat Mecmuası**, Cilt: 27/1, 2017, ss. 367-393; Sezgi Giray Küçük, "İstanbul ve Tekirdağ Rüstem Paşa Camilerinin Konum ve Mimari Özelliklerine Göre Karşılaştırmalı Olarak İncelenmesi", **Art-Sanat Dergisi**, Sayı: 13, 2020, ss. 117-141.

köşesine eklenen çeyrek kubbeler ile bu bölümün doğu ve batısına eklenen sahınlar ile yanlara doğru genişletilmiştir. Enine dikdörtgen plan şemasına sahip harimin kuzeyine, beş birimli bir son cemaat yeri eklenmiştir.

Plan 11. Rüstem Paşa Camii planı (Ali Saim Ülgen'den).

Küfeki kesme taş ile inşa edilen caminin kuzeybatı köşesinde tek şerefeli minare yükselir. 1960-1961, 1964-1969 yılları arasında Vakıflar Genel Müdürlüğü'nce tamir edilen yapı, 1992-1995 yıllarında kapsamlı bir onarım daha geçirmiştir[80].

Mihrabın Yeri

Yapının güney duvarının giriş ekseni üzerinde yer alan mihrap, kıble duvarı üzerine inşa edilmiştir. Mihrabın bulunduğu bölüm, iki yandan duvar payeleri ile belirgin hale getirilmiştir.

[80] Tokay, s. 292. Onarımlar hakkında bkz. Beyhan Erçağ, "Mimar Senin Eseri Olan Şehzade Mehmet Camii ve Rüstem Paşa Camii Restorasyonları", **Mimarlık Dergisi**, Sayı: 248, 1992, s. 21.

Malzeme ve Teknik

Mihrabın kavsara ve köşelikleri Marmara mermeri, diğer bölümleri ise çini ile kaplanmıştır. Mermer bölümde oyma ve boyama, çinili bölümde ise sıraltı tekniği kullanılmıştır.

Mihrabın Elemanları

Dikdörtgen kuruluşa sahip 719 cm. x 468 cm. ölçülerindeki mihrap; çerçeve, niş, kavsara, köşelik ve alınlık bölümlerinden meydana gelmektedir (Fot. 42, Çiz. 40-Plan 11).

Çerçeve

Düz hatlı mihrap çerçevesi, sıraltı teknikli çini plakalar ile meydana getirilen bitkisel süslemeli bordürlere sahiptir (Çiz. 41). Süsleme düzenleri birbirinden farklı bordürlerdeki bitkisel kompozisyonlar, ulama yöntemi ile oluşturulmuştur. Çerçevede yer alan üç bordür, dıştan içe doğru sırasıyla incelendiğinde; en dış bölümde yer alan bordürün, karşılıklı yerleştirilen iri rumi motiflerinden meydana geldiği görülür. İri rumiler, aralarına serpiştirilen hatayi ve penç motifleri ile hareketlendirilmiştir (Çiz. 42). Orta bölümde yer alan bordür, hatayilerin üst üste gelecek şekilde yatay yerleştirildiği düzenlemeye sahiptir (Çiz. 43). Hatayilerin alt noktasından uzayan dallar, hançer yapraklar ile bezenmiş, boşta kalan bölümler ise kıvrım dallar üzerinde yer alan farklı boyuttaki penç ve yaprak motifleri ile doldurulmuştur. İç bölümde yer alan bordür, köşeliğin alt noktasından başlamakta olup diğer bordürlere göre, uzunluk ve genişlik açısından daha küçük boyutludur. Bordürün dikey yönde ilerleyen bitkisel süsleme kompozisyonu; hatayi, penç ve hançer yapraklardan gelişen bir süslemeye sahiptir. Motifler; lacivert, kobalt mavisi ve firuze, zemin ise beyaz renk ile verilmiştir. Bordürleri birbirinden ayıran ince bordürlerin içerisi, çiçek ve yaprak motifleri ile bezenmiştir (Çiz. 44). Bu ince bordür, mihrabın alınlık bölümünü çerçeve içerisine alan bölümde de devam etmektedir. Motifler, beyaz, firuze, zemin ise lacivert renk ile işlenmiştir.

Niş

Yedi kenarlı mihrap nişi, 155 cm. genişliğinde ve 77.4 cm. derinliğindedir (Çiz. 45). Niş yüzeyinde yer alan dikey dikdörtgen levhaların her biri, küçük dikdörtgen çini plakaların birleştirilmesi ile meydana getirilmiştir (Fot. 43). Sıraltı tekniği ile yapılmış çini plakaların bitkisel süsleme kompozisyonu; hatayi, penç, şemse, bahar dalları, lotus, palmet, rumi, kıvrım dal gibi motiflerden meydana gelmektedir (Çiz. 46). Niş yüzeyi boş bırakılmayacak şekilde kıvrım dal üzerinde yer alan penç, palmet, rumi ve çiçek gibi motifler ile bezenmiştir. Söz konusu motifler, iri rumiler veya dilimli hatların oluşturduğu çerçeveler ile gruplandırılmıştır.

Nişin alt hizasında yer alan vazo içerisinden çıkan bahar dalları, çiçek motifleri ile bezenmiş ve bahar dallarının bulunduğu bölüm, dilimli hatlar ile şemse motifi oluşturacak şekilde çerçeve içerisine alınmıştır (Çiz. 47). Vazoların ağız bölümlerinin hizasına, arada kalacak şekilde lotuslar yerleştirilmiştir. Nişin en alt noktasında karşılaşılan hatayiler ise kıvrım dallar üzerindeki iri rumiler ile çerçeve içerisine alındığı görülür. Zemin beyaz, motifler ise lacivert, yeşil, firuze, kobalt mavisi gibi renkler ile işlenmiştir.

Nişin pahlanan kenar köşeleri, üst üste yerleştirilen çiçek motifleri ile bezenmiş; niş ve kavsara iç bükey silme ile birbirinden ayrılmıştır.

Kavsara

Mihrap kavsarası, yedi kademeden meydana gelmektedir (Fot. 44). En üst bölüm hariç bütün kademeler mukarnaslıdır (Çiz. 48). Yedi sıralı kademe aşağıdan yukarıya doğru incelendiğinde, birinci sıranın yan yana yerleştirilmiş altı geniş nişten oluştuğu görülür. İki kademeli nişlerin tepe noktasına altı dilimli püskül yerleştirilmiştir.

İkinci sıra, altı adet yarım yıldız formundaki kademeli konsollar ile yedi bölüme ayrılmıştır. Yıldız kollarından uzayan hatların meydana getirdiği derin nişler, iri badem şekilli piramit ile doldurulmuştur. Köşe noktalarda yer alan mukarnas yuvaları, tasarlanan kavsara düzenine göre yarım uygulanmıştır.

Üçüncü sıra, yedi geniş mukarnas yuvasına bölünmüş ve bu yuvaların içerisi, köşe noktalara yerleştirilen ikişer adet badem şekilli piramit ile hareketlendirilmiştir. Ayrıtlı düzenlemeye sahip mukarnas yuvalarının tepe noktasına, beş dilimli püskül

yerleştirilmiştir. Köşe noktalarda yer alan mukarnas yuvaları ile üzerinde yer alan püsküller, kavsara düzenine göre yarım uygulanmıştır.

Dördüncü sıra, yan yana yerleştirilmiş altı adet derin nişten meydana gelmektedir. İki kademeli ve ayrıtlı düzenlemeye sahip nişlerin içerisi, badem şekilli piramitler ile doldurulmuştur.

Beş ve altıncı sıralarda, iri piramitler konsol görevi üstlenmiş ve aralarda kalan bölümler çokgen parçalar ile doldurulmuştur.

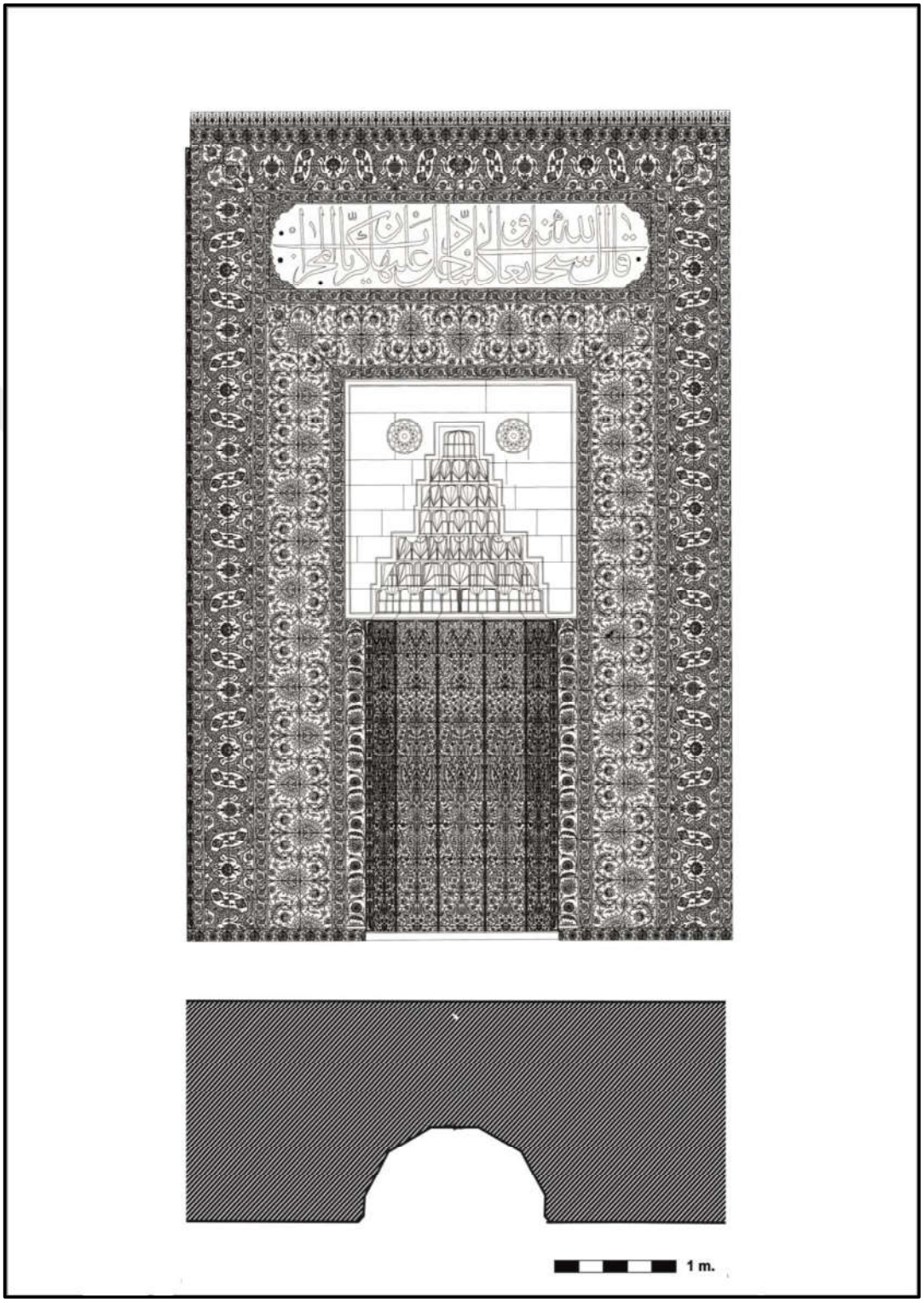
Yedinci sıra, istiridye kabuğu formunda düzenleme ile son bulur. Beş dilimli istiridye kabuğu formu iki kademelidir.

Köşelik

İç ve dış bükey hatlar ile kademelendirilen üçgen biçimli köşelikler, kavsarayı üç yönden kuşatmaktadır (Fot. 44). Mihrap yüzeyinden hafif dışa taşkın olan bu köşeliklerin ortasına, rozet çiçekler yerleştirilmiştir (Çiz. 49). Yuvarlak yüzeyli derin oyma tekniği ile meydana getirilen iç içe geçmiş taç yapraklı süslemenin merkezine, on iki yapraklı çiçek motifi yerleştirilmiş ve bu motif on iki köşeli yıldız ile çerçeve içerisine alınmıştır (Fot. 45, Çiz. 50). Rozetlerin yüzeyi yaldız ile boyalıdır.

Alınlık

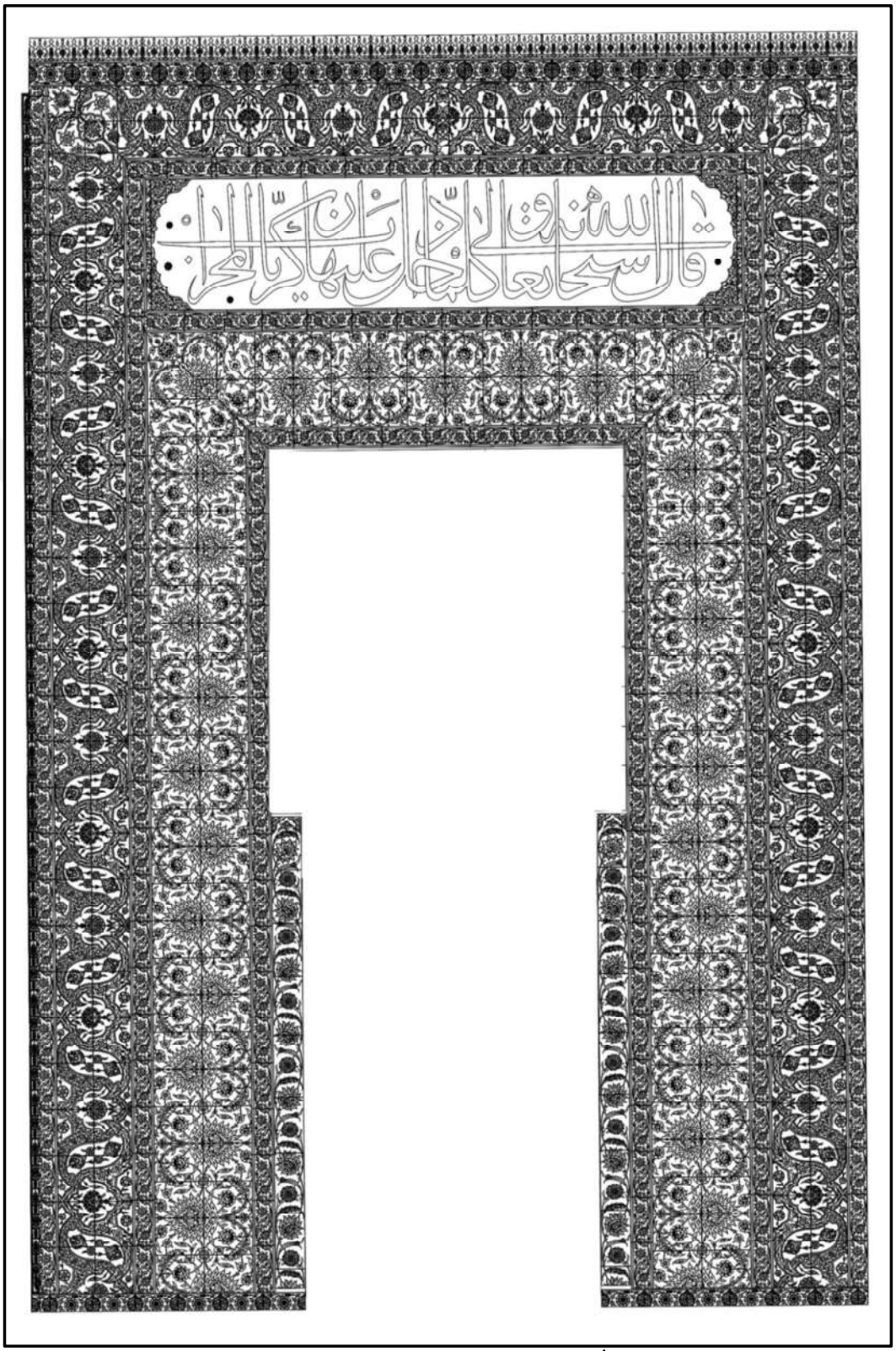
Tamamı dikdörtgen çini plakalar ile tasarlanmış alınlıktaki kartuşta, Celî sülüs hat ile yazılmış, Al-i İmran Suresi'nin 37. ayetinden bir bölüm yer alır (Fot. 46). Ayetin Türkçe meâli: "*Zekeriyya ne zaman onun* (Hazreti Meryem'in) *bulunduğu yere girdiğinde*" şeklindedir. Kartuşu çevreleyen ince dikdörtgen çerçevenin bitkisel süsleme kompozisyonu, sıraltı tekniği ile yapılmış çiçek ve yaprak motiflerinden meydana gelmektedir (Çiz. 51) Kısa kenarları dilimli verilmiş kartuştaki çini plakaların zemini beyaz, motifler ise lacivert ve yer yer kullanılan kırmızı renkler ile oluşturulmuştur.

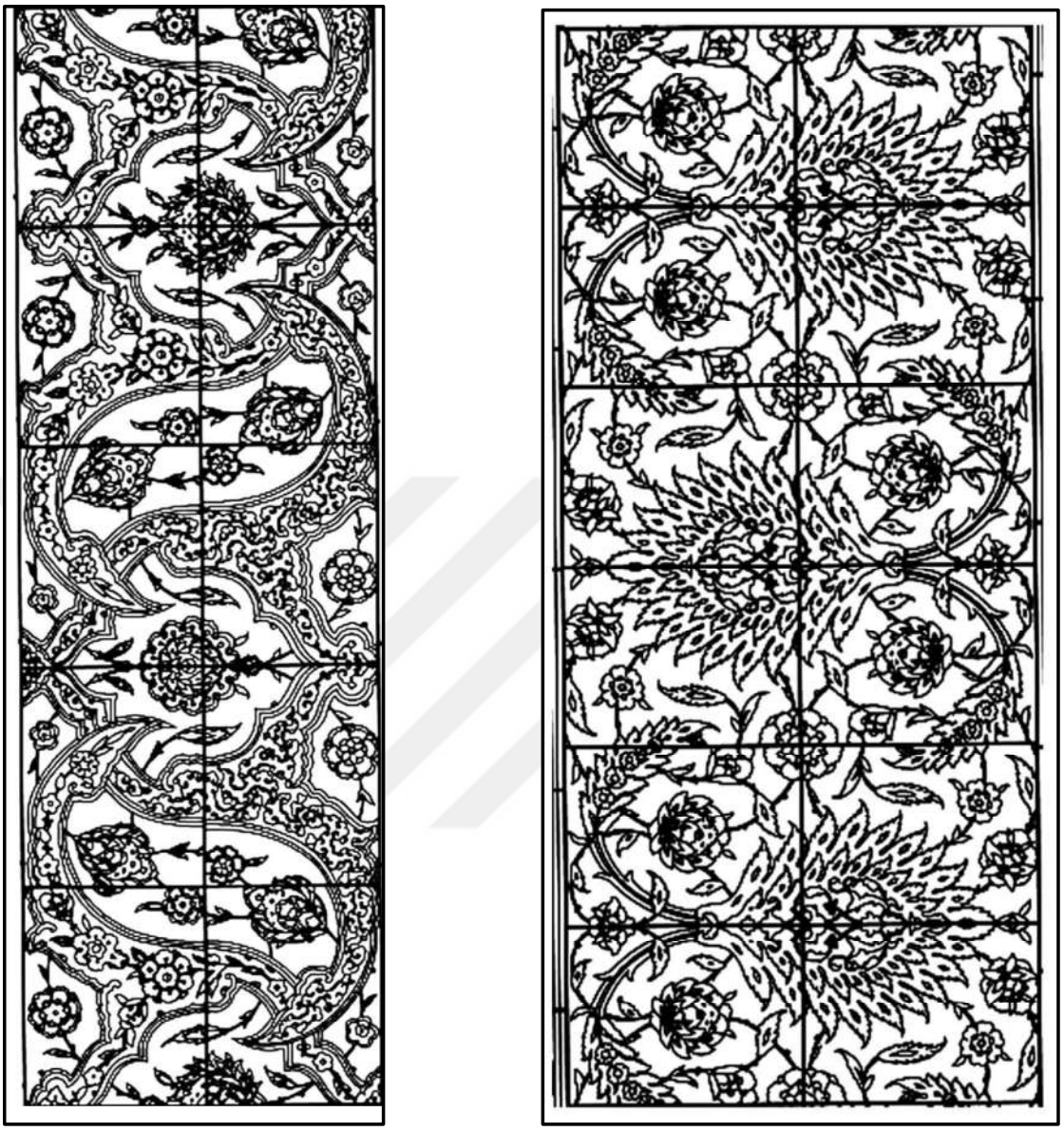
Çiz. 40-Plan 12. Rüstem Paşa Camii mihrabı. Genel görünüm ve plan. (2020, İstanbul Vakıflar 2. Bölge Müdürlüğü Arşivi'nden işlenerek)

Fot. 42. Rüstem Paşa Camii mihrabı. Genel görünüm. (2020, İstanbul Vakıflar 2. Bölge Müdürlüğü Arşivi'nden)

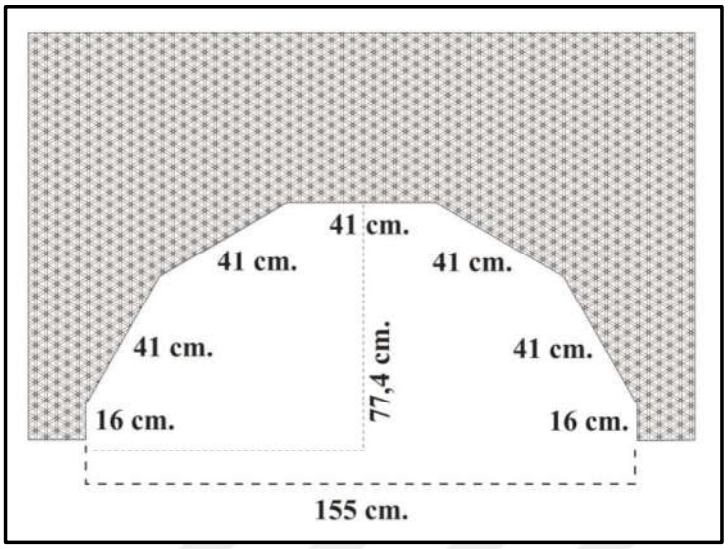
Çiz. 41. Rüstem Paşa Camii mihrabı. Çerçeve. (2020, İstanbul Vakıflar 2. Bölge Müdürlüğü Arşivi'nden işlenerek)

Çiz. 42-43. Rüstem Paşa Camii mihrabı. Çerçeve hattında yer alan bordür detayı. (2020, İstanbul Vakıflar 2. Bölge Müdürlüğü Arşivi'nden işlenerek)

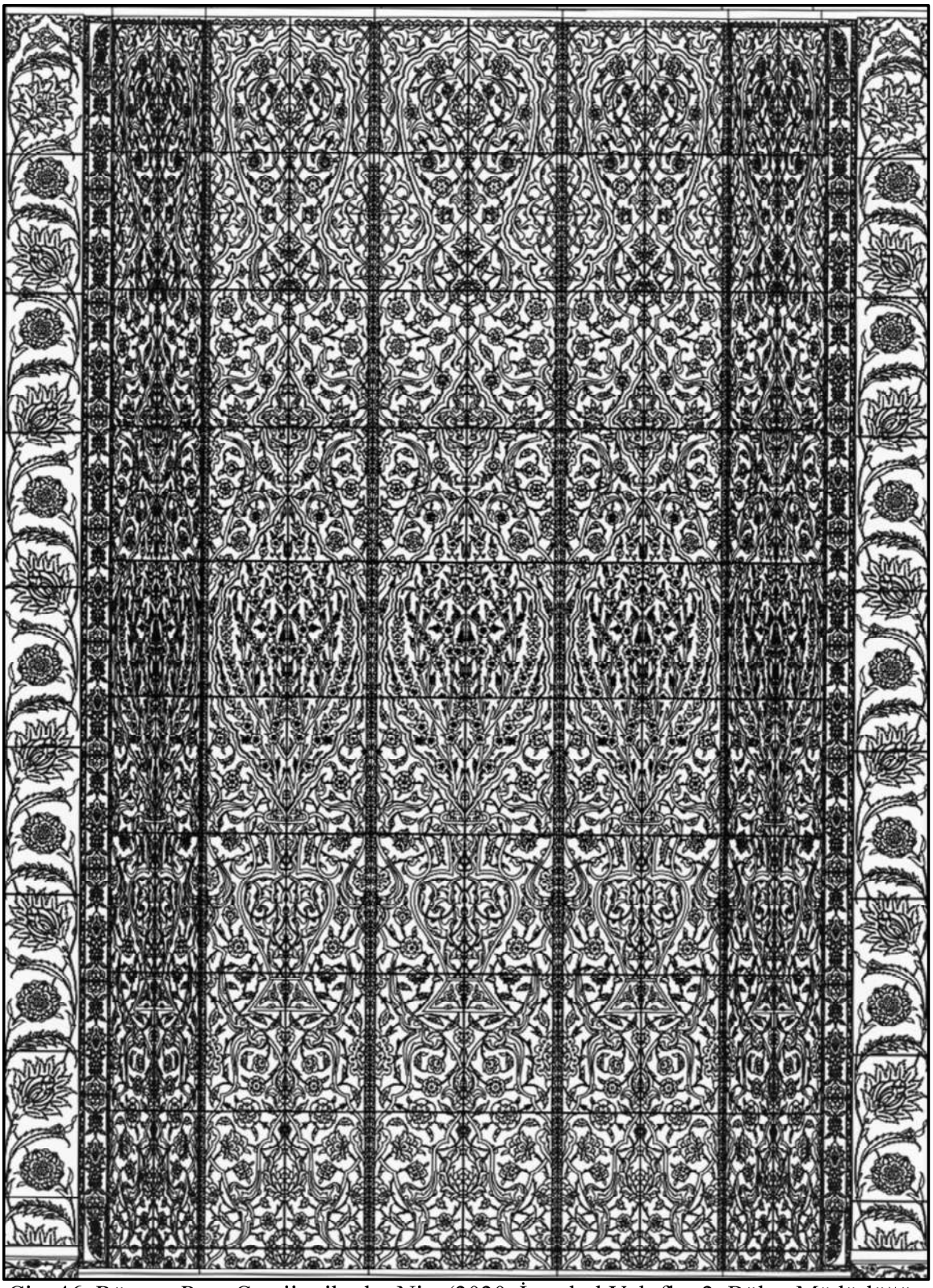

Çiz. 44. Rüstem Paşa Camii mihrabı. Çerçeve hattında yer alan ince bordür detayı. (2020, İstanbul Vakıflar 2. Bölge Müdürlüğü Arşivi'nden işlenerek)

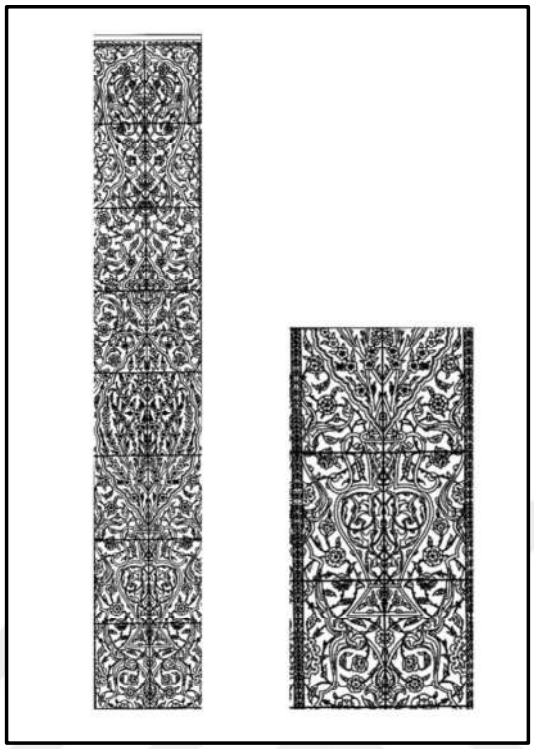

Çiz. 45. Rüstem Paşa Camii mihrabı. Niş ölçüleri. (2020, O. B.-F. F.)

Fot. 43. Rüstem Paşa Camii mihrabı. Niş. (2020, İstanbul Vakıflar 2. Bölge Müdürlüğü Arşivi'nden)

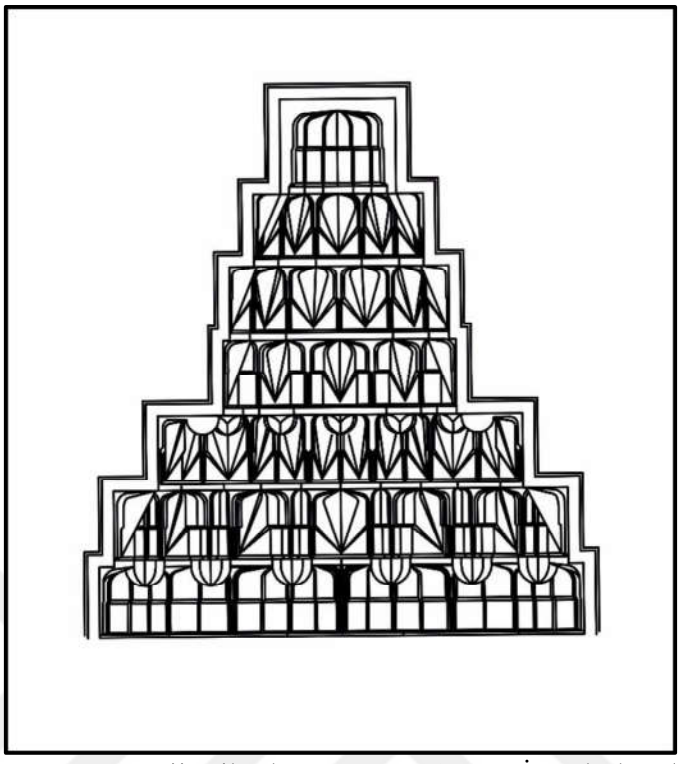
Çiz. 46. Rüstem Paşa Camii mihrabı. Niş. (2020, İstanbul Vakıflar 2. Bölge Müdürlüğü Arşivi'nden işlenerek)

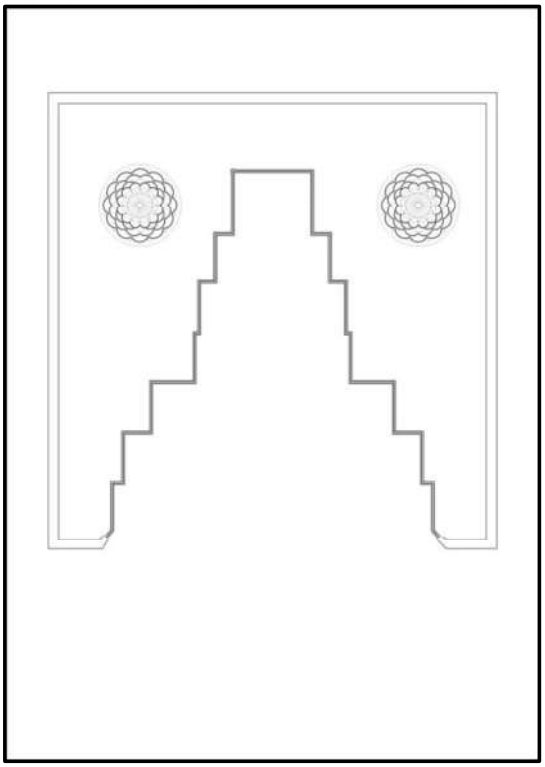
Çiz. 47. Rüstem Paşa Camii mihrabı. Niş içerisinde yer alan süsleme detayı. (2020, İstanbul Vakıflar 2. Bölge Müdürlüğü Arşivi'nden işlenerek)

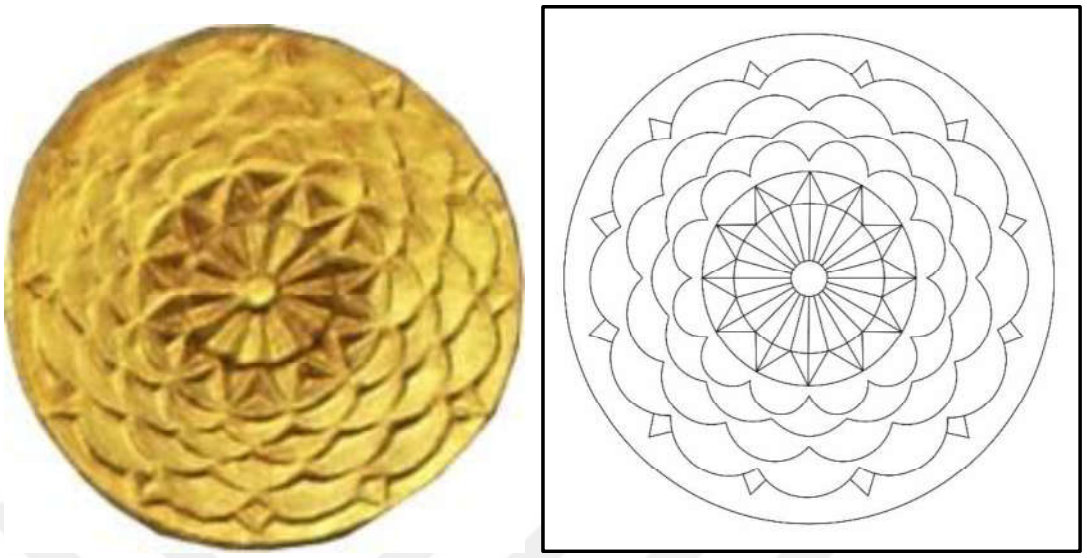
Fot. 44. Rüstem Paşa Camii mihrabı. Kavsara ve köşelik. (2020, İstanbul Vakıflar 2. Bölge Müdürlüğü Arşivi'nden)

Çiz. 48. Rüstem Paşa Camii mihrabı. Kavsara. (2020, İstanbul Vakıflar 2. Bölge Müdürlüğü Arşivi'nden işlenerek)

Çiz. 49. Rüstem Paşa Camii mihrabı. Köşelik. (2020, İstanbul Vakıflar 2. Bölge Müdürlüğü Arşivi'nden işlenerek)

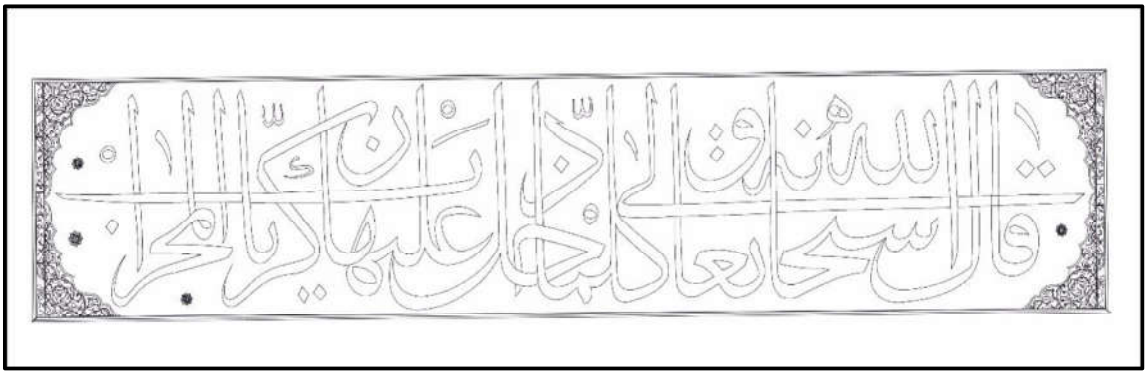

Fot. 45. Rüstem Paşa Camii mihrabı. Köşelik üzerinde yer alan rozet çiçek. (2020, İstanbul Vakıflar 2. Bölge Müdürlüğü Arşivi'nden)

Çiz. 50. Rüstem Paşa Camii mihrabı. Köşelik üzerinde yer alan rozet çiçek. (2021, O. B.-Nurdan Eskemen)

Fot. 46. Rüstem Paşa Camii mihrabı. Alınlık. (2020, İstanbul Vakıflar 2. Bölge Müdürlüğü Arşivi'nden)

Çiz. 51. Rüstem Paşa Camii mihrabı. Alınlık. (2020, İstanbul Vakıflar 2. Bölge Müdürlüğü Arşivi'nden işlenerek)

3.7. FERRUH KETHÜDA CAMİİ MİHRABI

Katalog No: 7.

Fotoğraf No: 47-52.

Çizim No: 52-56.

Plan No: 13-14.

İnşa Tarihi: M. 1562-1563/ H. 970-971.

Yaptıran: Ferruh Ağa.

Mimarı: Mimar Sinan.

Yeri: Cami, İstanbul'un Fatih İlçesi'ndeki Balat Semtinde, Ayvansaray Mahallesi, Mahkemealtı Caddesi üzerinde yer alır.

Tarihlendirme

Caminin giriş kapısı üzerinde yer alan Arapça inşa kitabesine göre, Kanuni'nin Sadrazamı Semiz Ali Paşa'nın Kethüdası Ferruh Ağa tarafından 1562-1563 yıllarında inşa ettirildiği anlaşılmaktadır[81].

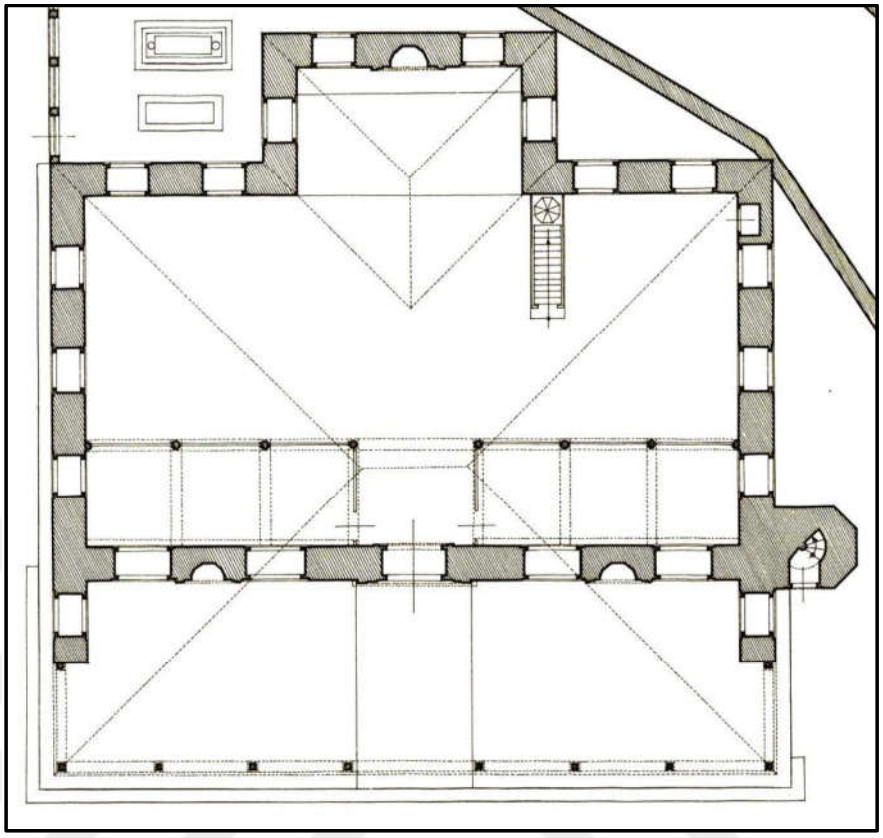
Yapının Mimari Özellikleri

Cami, günümüze ulaşamayan tekke, müştemilat, mahkeme binası ve çeşme ile birlikte küçük bir külliyedir. Zaviyeli plan şemasına sahip harimin üzeri, ahşap kırma çatı ile örtülüdür[82]. Harimin kuzeyinde, sonradan yapıldığı düşünülen son cemaat yeri bulunmakta, kuzey duvarın iç kısmında ise duvar boyunca mahfil uzanmaktadır. Caminin yer aldığı alan, almaşık düzende yapılan avlu duvarı ile çevrelenmiştir.

---

[81] Mehmet Baha Tanman, "Balat Camii ve Tekkesi", **TDV İslam Ansiklopedisi**, Cilt: 5, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 1992, (Balat Camii), s. 7. Camiye ait vakfiye için bkz. Ayşe Bölükbaşı, "XVI. Yüzyılda İstanbul'daki Halveti Tekkelerinde Mekansal İşleyiş: Tekkelerin Mensup Oldukları Külliye İçindeki Diğer Birimlerle İlişkileri", **Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Cilt: 3, Sayı: 1, s. 216.

[82] Camii hakkında geniş bilgi için bkz. Reşad Ekrem Koçu, Mehmet Ali Akbay, **İstanbul Ansiklopedisi**, Cilt: 4, Neşriyat Kollektif Şirketi, İstanbul, 1960, ss. 1965-1966; Necipoğlu, ss. 650-652; Hakkı Alçep ve Erdal Karaman**, Fatih Camileri ve Mescidleri**, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 2017, s. 205.

Plan 13. Ferruh Kethüda Camii planı (Ali Saim Ülgen'den).

Almaşık malzeme ile inşa edilen caminin kuzeybatı köşesinde, tek şerefeli minare yükselir. Yapı, 1877 yılında büyük bir yangın geçirmiş ve külliyeye ait birçok yer hasar görmüştür[83]. Camiye 1953-1960 yılları arasında onarım yapılmıştır.

Mihrabın Yeri

Yapının güney duvarının giriş ekseni üzerinde yer alan mihrap, kıble duvarından dışa taşkın eyvan şekilli özel bir alan içerisine yerleştirilmiştir.

Malzeme ve Teknik

Yüzeyi çini ile kaplanmış mihrapta, sıraltı tekniği kullanılmıştır. Mihrabın eski fotoğraflarında çini mihrap tam olarak görülebilmekte ancak mihrabı çevreleyen ve malzemesini tam olarak algılayamadığımız -ki muhtemelen mermer olmalı- silmeler de bulunmaktadır. Aynı şekilde bir tepeliğin izleri de seçilebilmektedir. Mihrap tahribata

[83] Öz, ss. 31-32.

uğramış, özellikle kavsara köşeliklerinde ki çini plakaların tamamı çalınmıştır. Çinilerin çalınmasının ardından kavsara köşeliği, mermer ile tamamlanmıştır. 2016-2021 yılları arasında gerçekleşen restorasyonlar da mermer alana raspa işlemi uygulanmış ve mihrabın duvar içerisindeki malzemesi ortaya çıkartılmıştır. Restorasyon çalışmalarının ardından ise bu alan sıva ile kaplanmıştır.

Mihrabın Elemanları

Dikdörtgen kuruluşa sahip 551,41 cm. x 285,39 cm. ölçülerindeki mihrap; çerçeve, niş, kavsara, köşelik, alınlık ve tepelik bölümlerinden meydana gelmektedir (Fot. 47-48-49, Çiz. 52-Plan 13). Ancak mihrabın niş bölümü haricindeki elemanları, özgünlüğünü kaybetmiş durumdadır[84].

Çerçeve

Çerçeve kavsara yönünde, dıştan içe doğru sırasıyla; düz, dış bükey ve iç bükey hatlar ile kademeli bir şekilde ilerlemektedir. Marmara mermerli bu bölüm, çerçevenin belirli bir noktasına kadar gelmektedir. Bu hattan kavsaraya kadar olan alanın orijinalinde çini plakalar ile kaplı olduğu, eski arşiv fotoğraflarından anlaşılmaktadır (Fot. 47). Ancak bu çini plakalar, 1938-1947 yılları arasında sökülerek çalınmıştır[85].

2016 yılında başlayan restorasyon çalışmalarında, mihrabın çerçeve bölümünde raspa işlemi gerçekleştirilmiştir. Bu çalışmalar sonucunda, mihrabın arkasında yer alan tuğla ve yer yer kullanılan taşlı alan ortaya çıkarılmıştır. Bu hat, restorasyon çalışmaları kapsamında, sıva malzeme ile kaplanmıştır.

Niş

Yedi kenarlı mihrap nişi, 133 cm. genişliğinde ve 66.7 cm. derinliğindedir (Çiz. 53). Niş yüzeyini meydana getiren sıraltı teknikli çini plakaların bitkisel süsleme kompozisyonu, hançer yaprak, hatayi ve penç motiflerinden oluşmaktadır (Fot. 50, Çiz. 54-55). Dikey yönde ilerleyen süslemede zemin beyaz, motifler ise kırmızı, yeşil, firuze, lacivert ve sarı renk ile işlenmiştir. Niş içerisindeki levhalar birbirinden ince bordürler

[84] Mihrabın özgün elemanları, arşiv fotoğraflarından yola çıkılarak tanıtılmaya çalışılmıştır.
[85] Tanman, Balat Camii, s. 8.

ile ayrılmıştır. Bu bordürlerin içerisi, kıvrım dallar üzerinde yer alan yaprak motifleriyle bezelidir. Zemini lacivert, motifleri beyaz olan bordür, ince firuze renkli şeritler ile uzun kenarlarından sınırlandırılmıştır. Bu bordür, niş ile kavsaranın birbirinden ayrıldığı noktada, yatay formda tekrar kullanım alanı bulur. Yatay bordürün hemen altında, beş loblu bir ters bir düz palmetlerin yan yana atlamalı şekilde sıralandığı geniş bir şerit daha karşımıza çıkar. Ters palmetlerin içerisi; yaprak motifleri ile düz palmetlerin içerisi ise aşağıya doğru bakan küçük üç loblu palmetlerle doldurulmuştur. Motiflerde, beyaz, lacivert, kırmızı, yeşil, kahverengi gibi renklerin kullanıldığı görülür.

Kavsara

Mihrap kavsarası, sekiz kademeden meydana gelmektedir (Fot. 51, 55). Alt ve üst bölüm hariç bütün kademeler mukarnaslıdır (Çiz. 56). Aşağıdan yukarıya doğru daralan kademelerin düzenlenişi birbirlerinden farklıdır. Sekiz sıralı kademe aşağıdan yukarıya doğru incelendiğinde, birinci sıranın yarım yıldız formundaki konsollar ile yedi bölüme ayrıldığı görülür. Yıldızların alt noktası, yüzeyi yivli hatlar ile aşağıya doğru uzatılmış ve ortasına balıksırtı motifli kelepçe yerleştirilmiştir. Konsollar arasında kalan bölümlerde, dilimli hatlar ile meydana getirilen madalyonların izleri dikkat çekmektedir.

İkinci sıra, beş adet yarım yıldız formundaki konsol ile altı bölüme ayrılmıştır. Yüzeyi yivli konsollar arasında meydana gelen derin nişler, iki kademeli bir düzenlemeye sahiptir. Köşe noktalarda yer alan nişler yarım uygulanmıştır.

Üçüncü sıra, yedi geniş mukarnas yuvasına bölünmüş ve bu yuvaların içerisi ikişer adet badem şekilli piramit ile doldurulmuştur. Mukarnas yuvaları, içerisinde badem şekilli piramit bulunan nişler ile birbirlerinden ayrılmıştır. Mukarnas yuvalarının arasında kalan küçük nişlerin tepe noktasına, beş dilimli püsküller yerleştirilmiştir. Köşe noktalarda yer alan mukarnaslar yarım uygulanmıştır.

Dördüncü sıra, altı adet yarım yıldız formundaki konsol ile yedi bölüme ayrılmıştır. Yıldız kollarından uzayan hatlar, aralardaki nişleri meydana getirmiştir. Ayrıtlı düzenlemeye sahip nişlerin içerisi, ikişer adet badem şekilli piramit ile doldurulmuştur. Köşe noktalarda yer alan nişler, kavsara düzenine göre yarım uygulanmıştır.

Beşinci sıra, yan yana sıralanmış yedi adet nişten meydana gelir. Nişlerin içerisi, köşe noktalarına yerleştirilen ikişer badem şekilli piramit ile hareketlendirilmiştir. Köşe noktalarda yer alan nişler yarım uygulanmıştır.

Altıncı ve yedinci sıralarda, iri piramitler konsol görevi üstlenmiş ve aralarda kalan bölümler çokgen parçalar ile doldurulmuştur.

Sekizinci sıra, istiridye kabuğu formunda düzenleme ile son bulur. Beş dilimli düzenlenmiş istiridye kabuğu formu iki kademelidir.

Köşelik

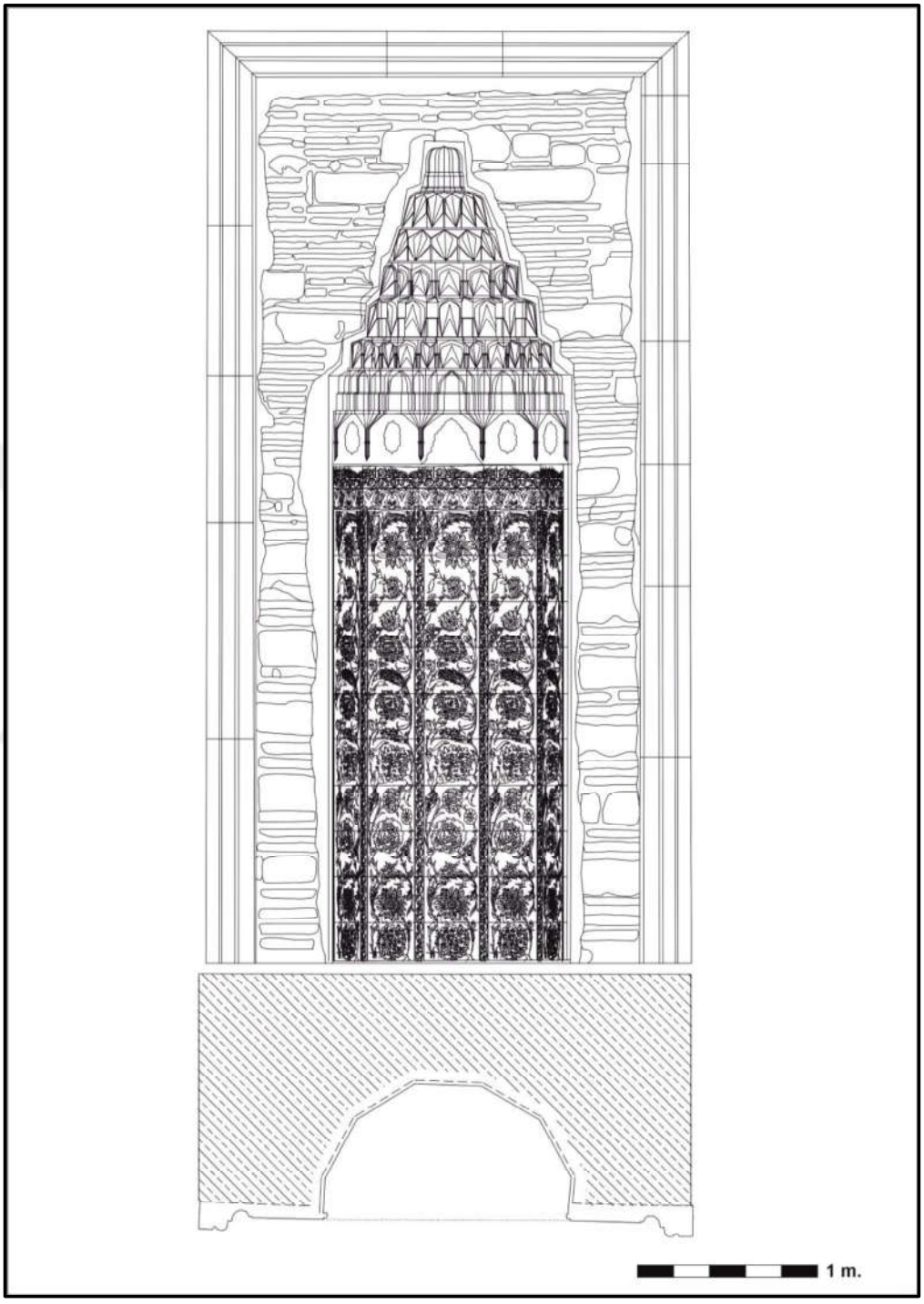
Mihrabın arşiv fotoğraflarından anlaşıldığı kadarıyla, kavsara köşeliğinde yaklaşık kare formlu çini plakalar üzerinde bitkisel kompozisyon görülmektedir (Fot. 52). Palmet ve hatayi motiflerinin seçilebildiği süslemede, bitkisel komposizyonların yer yer zencerek motifli bordür ile sınırlandırıldığı dikkati çeker.

Alınlık

Mihrabın günümüzde alınlığı bulunmamasına karşın, arşiv fotoğraflarından orijinalinde yatay dikdörtgen forma sahip bir alınlığın var olduğu görülmektedir (Fot. 52). Çinili olmadığı görülen bu alınlığın, orijinal olup olmadığı konusu ise anlaşılamamaktadır.

Tepelik

Yukarıda alınlık bölümünde açıkladığımız şekilde malzemesi tam olarak belirlenemeyen bu bölümdeki tepeliğin yüzeyi, yan yana sıralanmış palmet motifleriyle bezenmiştir (Fot. 52).

Çiz. 52-Plan 14. Ferruh Kethüda Camii mihrabı[86]. Genel görünüm ve plan. (İstanbul Vakıflar 2. Bölge Müdürlüğü Arşivi'nden işlenerek)

[86] Mihrabın, raspa çalışması sonrasında yapılmış çizimi.

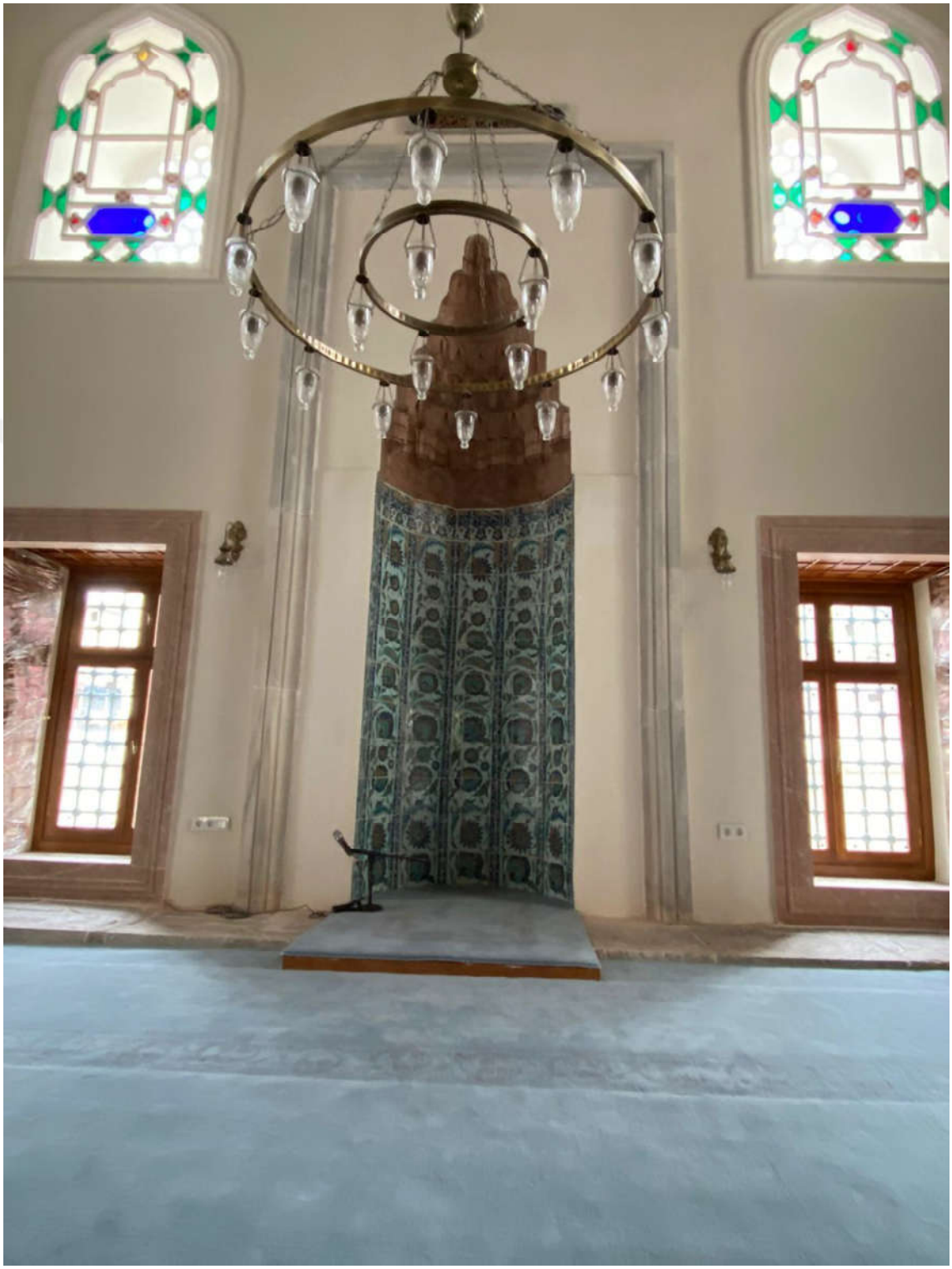

Fot. 47. Ferruh Kethüda Camii mihrabı. Genel görünüm. (İstanbul Vakıflar 2. Bölge Müdürlüğü Arşivi'nden)

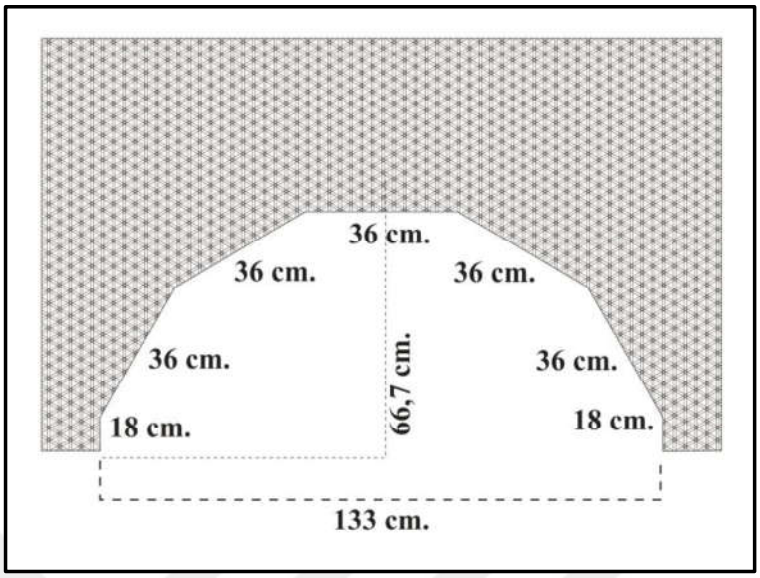
Fot. 48. Ferruh Kethüda Camii mihrabı. Genel görünüm[87]. (2020, O. B.)

[87] Mihrabın fotoğrafı, caminin restorasyon çalışmaları esnasında çekilmiştir.

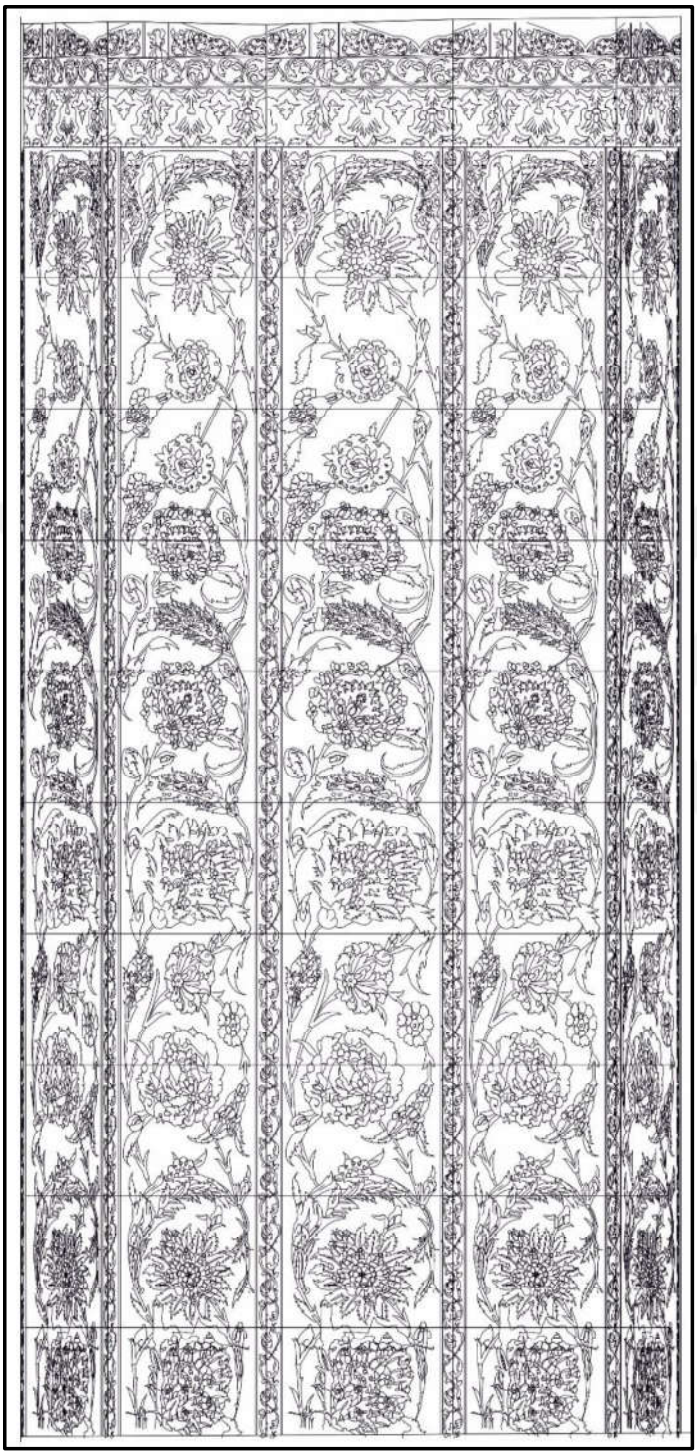
Fot. 49. Ferruh Kethüda Camii mihrabı. Genel görünüm[88]. (2021, İstanbul Vakıflar 2. Bölge Müdürlüğü Arşivi'nden)

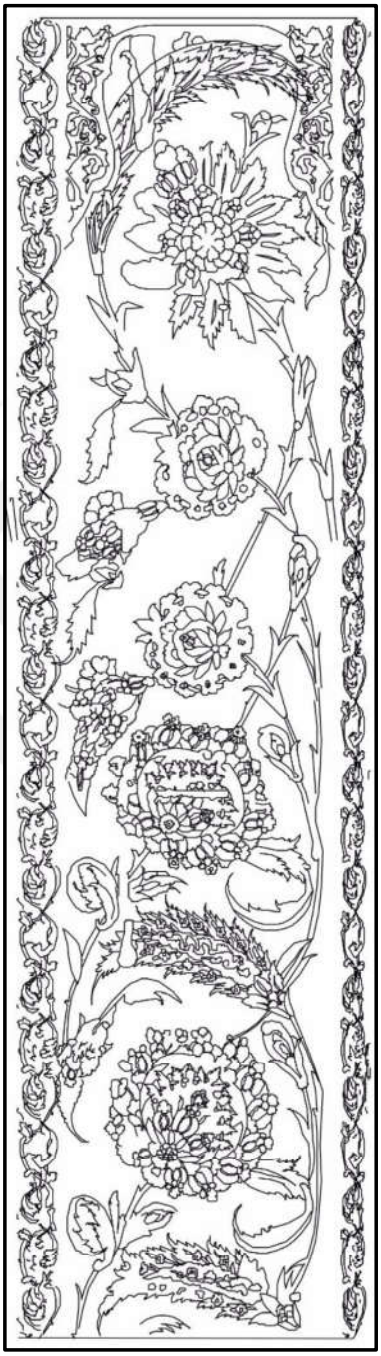
[88] Mihrabın fotoğrafı, caminin restorasyon çalışmaları tamamlandıktan sonra çekilmiştir.

Çiz. 53. Ferruh Kethüda Camii mihrabı. Niş ölçüleri. (2020, O. B.-F. F.)

Fot. 50. Ferruh Kethüda Camii mihrabı. Niş. (2020, O. B.)

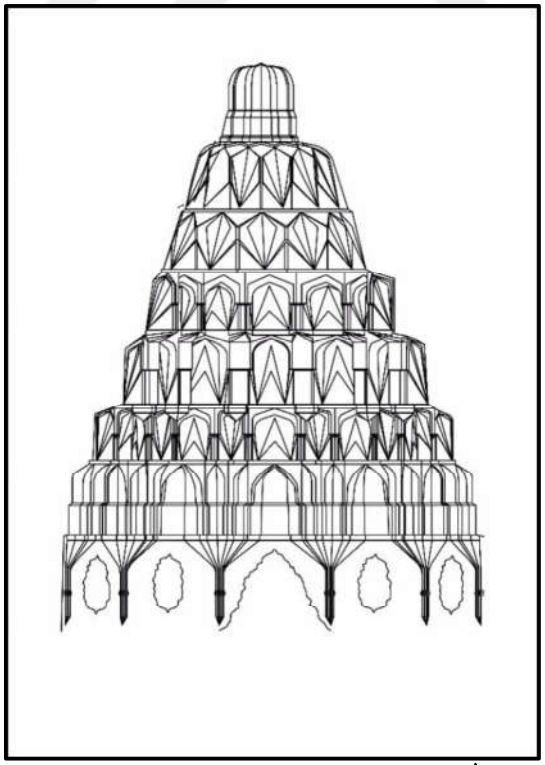

Çiz. 54. Ferruh Kethüda Camii mihrabı. Niş içerisinde yer alan çini süslemeler. (2020, İstanbul Vakıflar 2. Bölge Müdürlüğü Arşivi'nden işlenerek)

Çiz. 55. Ferruh Kethüda Camii mihrabı. Niş içerinde yer alan çini süslemelerden detay. (2020, İstanbul Vakıflar 2. Bölge Müdürlüğü Arşivi'nden işlenerek)

Fot. 51. Ferruh Kethüda Camii mihrabı. Kavsara. (2020, O. B.)

Çiz. 56. Ferruh Kethüda Camii mihrabı. Kavsara. (2020, İstanbul Vakıflar 2. Bölge Müdürlüğü Arşivi'nden işlenerek)

Fot. 52. Ferruh Kethüda Camii mihrabı. Kavsara, köşelik, tepelik. (2020, İstanbul Vakıflar 2. Bölge Müdürlüğü Arşivi'nden)

3.8. EDİRNEKAPI MİHRİMAH SULTAN CAMİİ MİHRABI

Katalog No: 8.

Fotoğraf No: 53-61.

Çizim No: 57-64.

Plan No: 15-16.

İnşa Tarihi: M. 1562-1566/ H. 970-974.

Yaptıran: Mihrimah Sultan.

Mimarı: Mimar Sinan.

Yeri: İstanbul'un Fatih İlçesi'nde, Edirnekapı semtindeki Hatice Sultan Mahallesi'nde yer alır.

Tarihlendirme

Araştırmacılar, inşa kitabesi bulunmayan caminin yapımını, 1562-1566 yılları arasına tarihlendirmektedir[89].

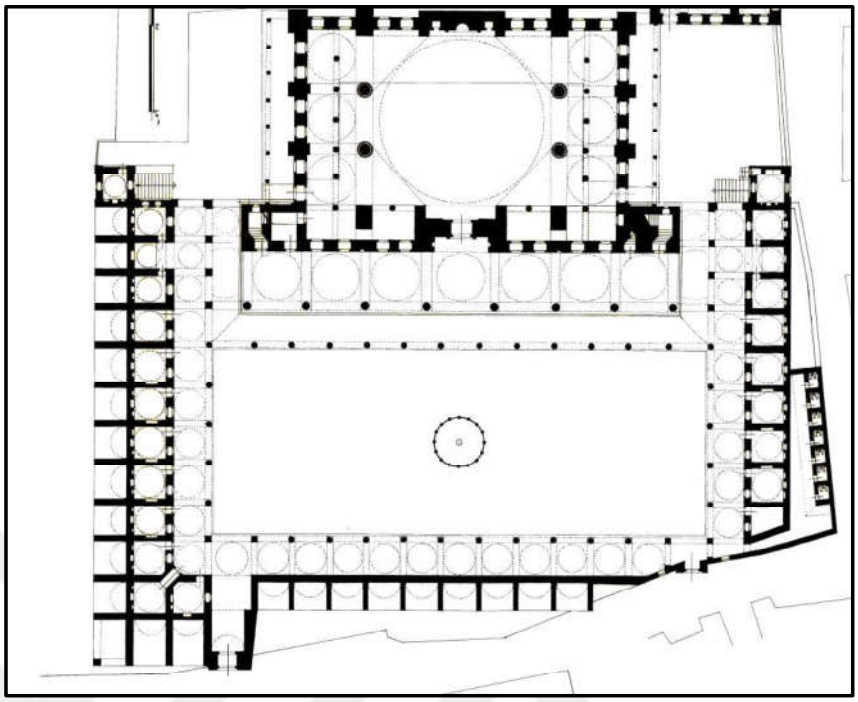
Yapının Mimari Özellikleri

Yapı, bünyesinde bulunan medrese, sıbyan mektebi, türbe, hazire, hamam, çeşme ve çarşı ile büyük bir külliyedir[90]. Dikdörtgen plan şemasına sahip caminin kuzeyinde, dört yönden revaklar ile çevrili avlu yer almaktadır. Avlunun kuzeyi çift sıra, diğer üç cephe ise tek sıra revak ile çevrilidir. Doğu ve batı bölümde yer alan revakların arkasında, medrese hücreleri bulunmaktadır. Avluya giriş, doğu, batı ve kuzey cephede yer alan dört adet giriş açıklığından sağlanır. Yapının kuzeybatı köşesinde tek şerefeli bir minare yükselir.

---

[89] Tarihlendirme hakkında bkz. Öz, s. 50; İbrahim Hakkı Konyalı, **Mimar Koca Sinan'ın Eserleri**, T.C. Başbakanlık Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları, İstanbul, 1950, (Sinan'ın Eserleri), s. 160; Semavi Eyice, "Edirnekapı Camii ve Külliyesi", **TDV İslam Ansiklopedisi**, Cilt: 10, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 1994, (Edirnekapı Camii), ss. 446-447; Necipoğlu, ss. 409-410.

[90] Caminin planı hakkında geniş bilgi için bkz. Doğan Kuban, "Mihrimah Sultan Külliyesi", **Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi**, Cilt: V, ss. 454-456; Eyice, Edirnekapı Camii, ss. 446-448; Kahraman ve Dağlı, Evliya Çelebi Seyahatnâmesi (Kitap: 1), s. 123; Orhan Cezmi Tuncer, "İstanbul-Edirnekapı Mihrimah Sultan Camisi Geometrik Kurgusu", **Vakıflar Dergisi**, Cilt: 33, 2010, ss. 113-124; Coşkun Yılmaz, "Mihrimah Sultan Camii (Edirnekapı)", **Mimar Sinan'ın İstanbul'u**, Ed. Tülay Taşdemir, 1. Baskı, Türkiye Turing ve Otomobil Kurumu Yayınları, İstanbul, 2016, ss. 208-213.

Plan 15. Edirnekapı Mihrimah Sultan Camii planı (Ali Saim Ülgen'den).

Dikdörtgen plan şemasına sahip harimin merkezinde, 20.25 m. genişliğinde ana kubbe yer almaktadır. Dört adet fil ayak üzerinde taşınan pandantif geçişli ana kubbe, baldaken kuruluşa sahiptir. Harim, doğu ve batıda bulunan üç kubbeli sahınlar ile yanlara doğru genişletilmiştir. Cami, yıllar içerisinde gerçekleşen depremler nedeniyle hasar görmüş, bu nedenle çeşitli zamanlarda onarım geçirmiştir[91].

Mihrabın Yeri

Yapının güney duvarının giriş ekseni üzerinde yer alan mihrap, kıble duvarı üzerine inşa edilmiştir. Mihrabın bulunduğu bölüm, iki yandan duvar payeleri ile sınırlandırılıp belirgin hale getirilmiştir.

Malzeme ve Teknik

Mermer mihrapta, oyma ve boyama tekniklerinin kullanıldığı görülür.

[91] Onarımlar hakkında bkz. Mustafa Cezar, "Osmanlı Devrinde İstanbul Yapılarında Tahribat Yapan Yangınlar ve Tabii Afetler", **Türk Sanat Tarihi Araştırma ve İncelemeleri I**, İstanbul Güzel Sanatlar Akademisi Türk San'atı Tarihi Enstitüsü Yayınları, İstanbul, 1963, ss. 389-392; Fatih Köse, "Arşiv Belgelerine Göre Edirnekapı Mihrimah Sultan Camii Tamirleri ve Onarımları", **Vakıf Restorasyon Yıllığı: Restorasyon, Konservasyon, Arkeoloji, Sanat Yıllığı**, Sayı: 9, 2014, ss. 24-32.

Mihrabın Elemanları

Dikdörtgen kuruluşa sahip 768 cm. x 379,16 cm. ölçülerindeki mihrap; çerçeve, niş, sütunçeler, kavsara, köşelik, alınlık ve tepelik bölümlerinden meydana gelmektedir (Fot. 53, Çiz. 57-Plan 15).

Çerçeve

Mihrabın sağ ve sol yanında, altı köşeli forma sahip iki adet iri sütun yer almaktadır (Çiz. 58). Mihrabı en dıştan çerçeve içerisine alan sütunların, tepelik hizasında son bulduğu görülür. Sütunlar, iki sıra yüzeysel mukarnaslardan meydana gelen altıgen tabanlı kaideler üzerine oturtulmuştur (Fot. 54). Mihrabı en dıştan çerçeve içerisine alan bu iri sütunlar, aynı form ve süslemeye sahip sütun başlıkları ile taçlandırılmıştır. İki kademeli sütun başlığının üst bölümü, palmet şeklinde işlenmiş ve motiflerin üst hattı yaldız ile boyanmıştır (Fot. 55). Aslında bu bezeme tepeliğin devamıdır.

Sütun düzenlemesinden sonra çerçeve kavsaraya doğru, dıştan içe doğru sırasıyla; düz, dış bükey, iç bükey ve tekrar düz hatlar ile kademeli bir şekilde ilerlemektedir.

Niş

Yedi kenarlı mihrap nişi; 151 cm. genişliğinde ve 74 cm. derinliğindedir (Çiz. 59). Niş yüzeyini meydana getiren kenarların boyutları, değişiklik göstermektedir. Poligonal plan şemasına sahip mihrap nişi ile kavsara, iç bükey silme ile birbirinden ayrılmıştır (Fot. 56).

Sütunçeler

Nişin pahlanan kenar köşelerine iki adet ince formlu sütunçe yerleştirilmiştir (Fot. 57). Gövdesi beş kenarlı düzenlemeye sahip sütunçelerin, kaide ve başlıkları aynı tarzda düzenlenmiştir (Çiz. 60). Kum saati formlu sütün başlığı, iki kademelidir. Kum saatinin yüzeyi süslemesiz olup ortasına kelepçe yerleştirilmiştir (Fot. 58). Bu uygulama, sütun kaidesinde de tekrarlanır.

Kavsara

Mihrap kavsarası, dokuz kademeden meydana gelmektedir (Fot. 59). Alt ve üst bölüm hariç bütün kademeler mukarnaslıdır (Çiz. 61). Aşağıdan yukarıya doğru daralan kademelerin düzenlenişi birbirlerinden farklıdır. Dokuz sıralı kademe aşağıdan yukarıya doğru incelendiğinde, birinci sıranın yarım yıldız formundaki konsollar ile yedi bölüme ayrıldığı görülür. Yıldızların alt noktası, yüzeyi yivli hatlar ile aşağıya doğru uzatılmış ve ortasına dilimli kelepçe yerleştirilmiştir. Yivli hat ile kelepçenin yüzeyi, yaldız ile boyalıdır.

İkinci sıra, yarım yıldız formundaki konsollar ile yedi bölüme ayrılmıştır. Yıldız köşe noktalarından uzayan hatlar, arada kalan her bir bölümde iki adet derin niş meydana getirmiştir. Yüzeyi bezemesiz olan bu nişler, iki kademelidir. Yıldız ve nişleri meydana getiren hatlar, yaldız ile boyanmıştır. Köşe noktalarda yer alan nişler, kavsara düzenine göre yarım uygulanmıştır.

Üçüncü sıra, yedi adet derin mukarnas yuvasından meydana gelmektedir. İçerisi piramit ve çokgenler ile doldurulan mukarnas yuvaları, ayrıtlı bir düzenlemeye sahiptir. Derin niş şeklinde tasarlanmış mukarnas yuvalarının tepe noktasına, yedi dilimli püskül yerleştirilmiştir. Püskül ile mukarnas yuvalarını meydana getiren hatlar, yaldız ile boyalıdır. Köşe noktalarda yer alan niş ve püsküller yarım uygulanmıştır.

Dördüncü sıra, beş adet yarım yıldız formundaki konsol ile altı bölüme ayrılmıştır. Konsollar arasında meydana gelen nişler içerisine, badem şekilli piramitler yerleştirilmiştir. Nişlerin içerisi, kademeli bir düzenlemeye sahiptir. Yıldız ile nişleri meydana getiren hatlar, yaldız ile boyalıdır.

Beşinci sıra, altı geniş mukarnas yuvasına ayrılmış ve bu yuvaların içerisi iki adet piramit ile doldurulmuştur. Mukarnas yuvalarının tepe noktasına ise beş dilimli püskül yerleştirilmiştir. Yüzeyi yuvarlak yüzeyli derin oyma tekniği ile işlenen püsküller, taç yapraklı çiçek motifini anımsatmaktadır. Püskül ve mukarnas yuvalarını oluşturan hatlar, yaldız ile boyanmıştır.

Altıncı, yedinci ve sekizinci sıralarda, iri piramitler bir nevi konsol görevi üstlenmiş ve aralarda kalan bölümler çokgen parçalar ile doldurulmuştur. Piramitlerin yerleştirildiği nişlerin hattı, yaldız ile boyalıdır. Köşe noktalarda yer alan nişler, yarım uygulanmıştır.

Dokuzuncu sıra, istiridye kabuğu formunda düzenleme ile son bulur. Dört dilimli olarak düzenlenmiş istiridye kabuğu formu iki kademelidir ve hatları yaldız boya ile belirginleştirilmiştir.

Köşelik

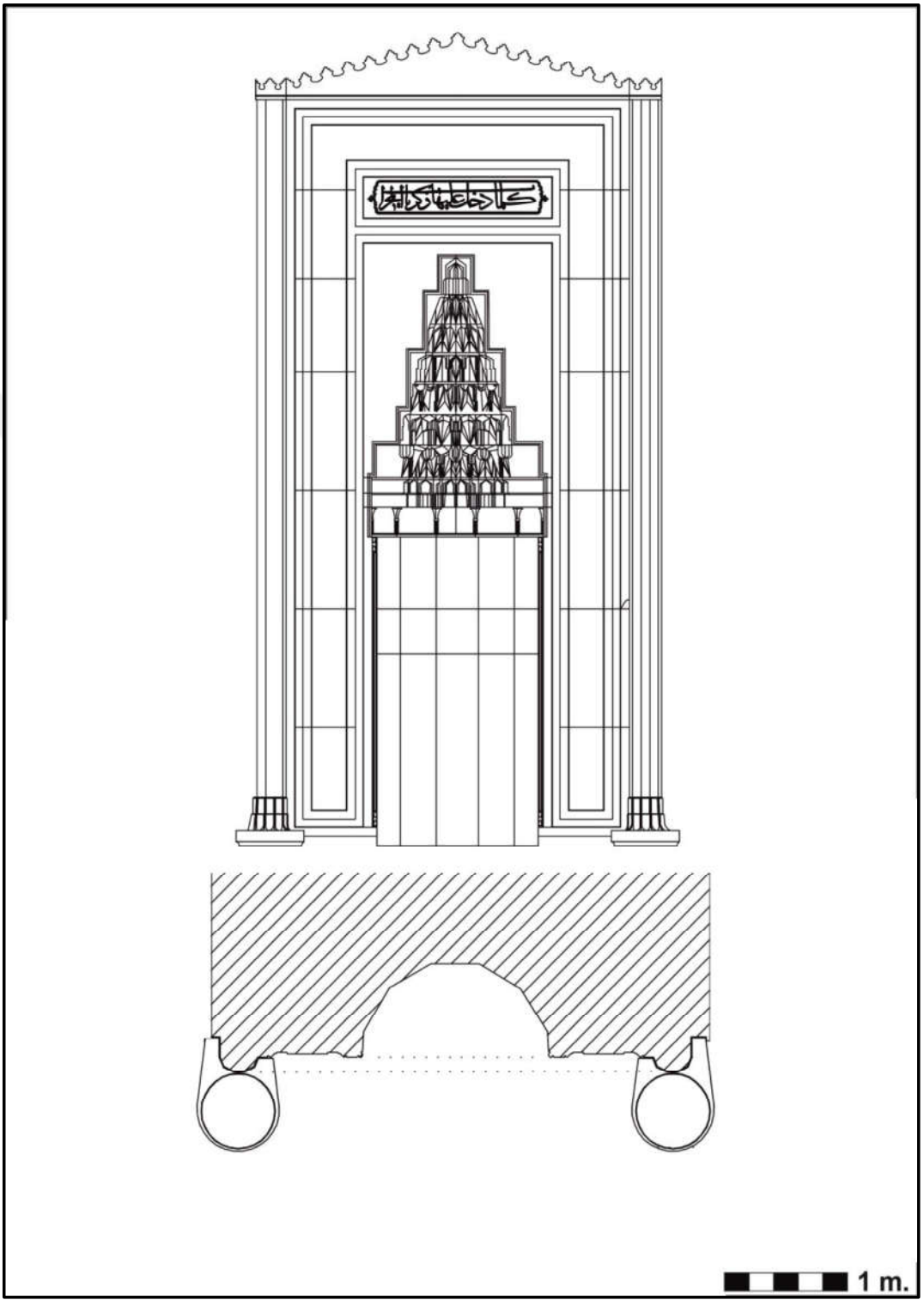
İç ve dış bükey hatlar ile kademelendirilen üçgen biçimli köşelikler, kavsarayı üç yönden kuşatmaktadır (Çiz. 62). Mihrap yüzeyinden hafif dışa taşkın olan köşeliklerin yüzeyi, boş bırakılmıştır.

Alınlık

Kademelendirilerek yükselen alınlık bölümü, iç içe geçmiş üç adet dikdörtgen çerçeveden meydana gelmektedir (Fot. 60). En iç bölümdeki çerçevenin içerisinde, Al-i İmran Suresi'nin 3/37. ayetinin bir bölümü yer alır (Çiz. 63). Ayetin Türkçe meâli: "*Zekeriyya ne zaman onun* (Hazreti Meryem'in) *bulunduğu yere girdiğinde*" şeklindedir. Ayeti oluşturan harfler, Celî sülüs hat ile yazılmıştır. Çerçevenin kısa kenarları dilimli şekilde tasarlanmış ve ortasına üç dilimli palmet yerleştirilmiştir. Düz yüzeyli derin oyma tekniği ile meydana getirilen yazı ve çerçeve yüzeyleri yaldız, zemin ise siyah renk ile boyalıdır.

Tepelik

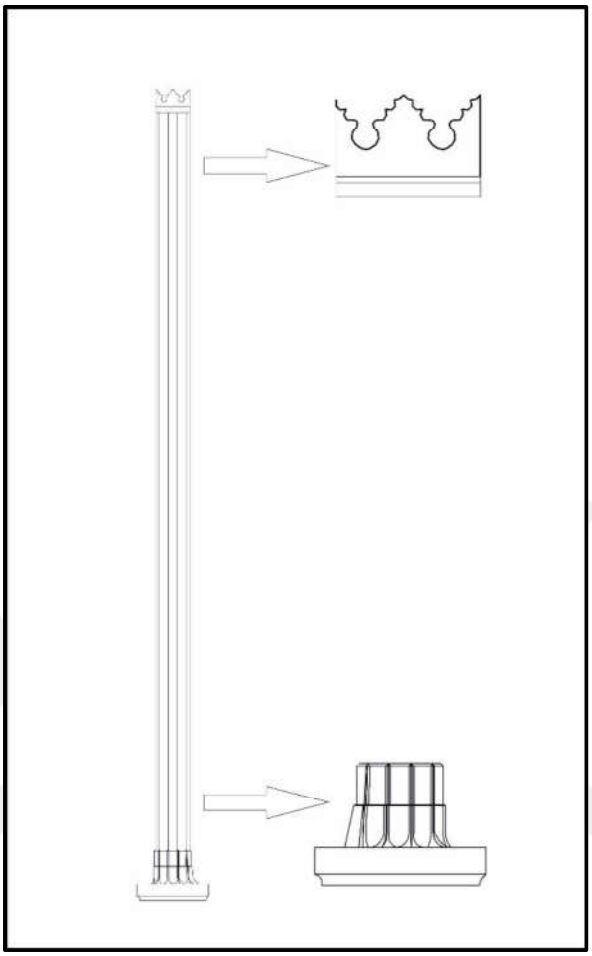
Mihrabın üst bölümü üçgen formlu tepelik ile son bulmaktadır (Fot. 61). Üçgen formun yüzeyi boş bırakılıp, üst kenarı bitkisel motiflerle şekillendirilmiştir (Çiz. 64). Bitkisel süsleme kompozisyonu, palmet-lotus motiflerinden meydana gelir. Kenar hattı boyunca ilerleyen beş loblu palmetler, lotuslarla atlamalı bir şekilde verilmiştir. Bu düzenleme sütun başlığında da devam eder. Üst hatları yaldız ile belirginleştirilmiş motifler, düz yüzeyli oyma tekniği ile yapılmıştır. Palmet ve lotusların arası, belirli derinliğe kadar oyulmuş ve bu alanlar koyu kırmızı renk ile boyanmıştır.

Çiz. 57-Plan 16. Edirnekapı Mihrimah Sultan Camii mihrabı. Genel görünüm ve plan. (İstanbul Vakıflar 2. Bölge Müdürlüğü Arşivi'nden işlenerek)

Fot. 53. Edirnekapı Mihrimah Sultan Camii mihrabı. Genel görünüm. (2018, O. B.)

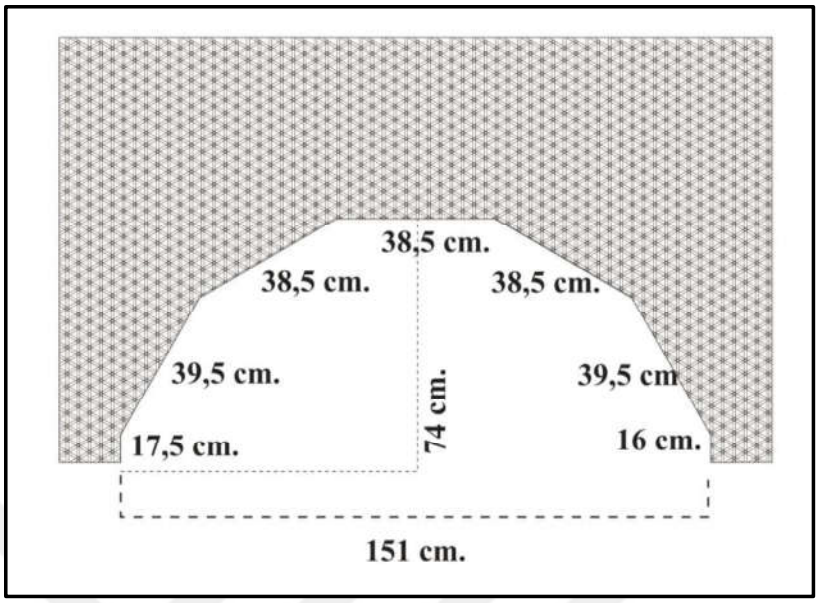
Çiz. 58. Edirnekapı Mihrimah Sultan Camii mihrabı. Çerçeve hattında yer alan sütun, başlık ve altlık. (İstanbul Vakıflar 2. Bölge Müdürlüğü Arşivi'nden işlenerek)

Fot. 54. Edirnekapı Mihrimah Sultan Camii mihrabı. Çerçeve hattında yer alan sütun altlığı. (2018, O. B.)

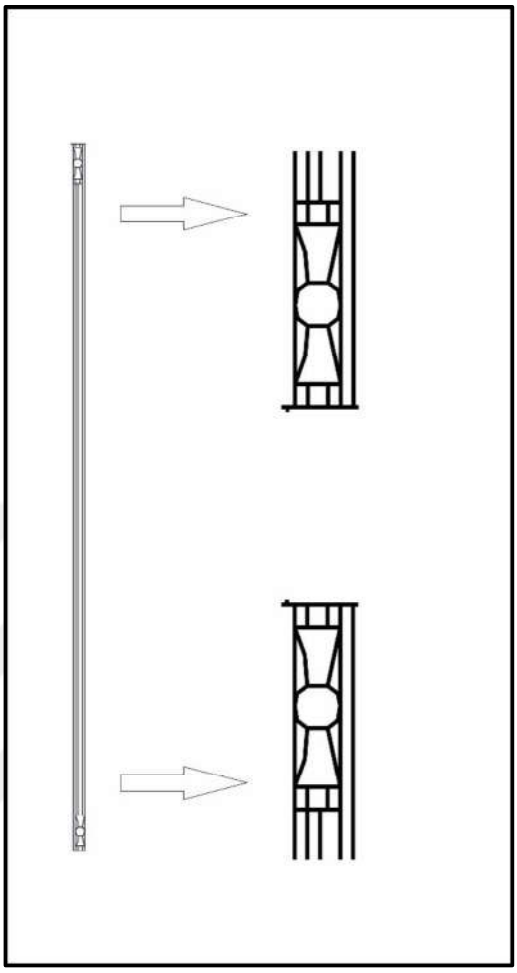
Fot. 55. Edirnekapı Mihrimah Sultan Camii mihrabı. Çerçeve hattında yer alan sütun başlığı. (2018, O. B.)

Çiz. 59. Edirnekapı Mihrimah Sultan Camii mihrabı. Niş ölçüleri. (2020, O. B.-F. F.)

Fot. 56. Edirnekapı Mihrimah Sultan Camii mihrabı. Niş. (2018, O. B.)

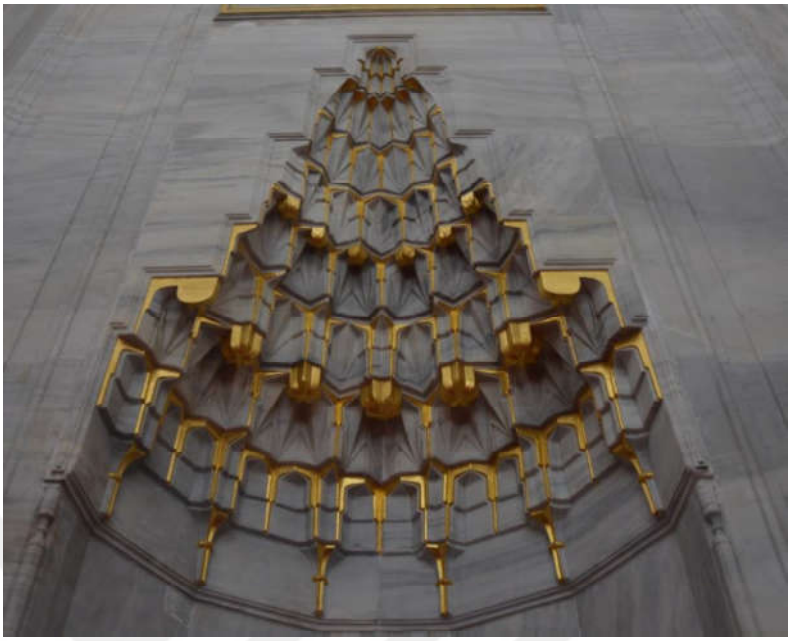

Fot. 57. Edirnekapı Mihrimah Sultan Camii mihrabı. Sütunçe. (2018, O. B.)

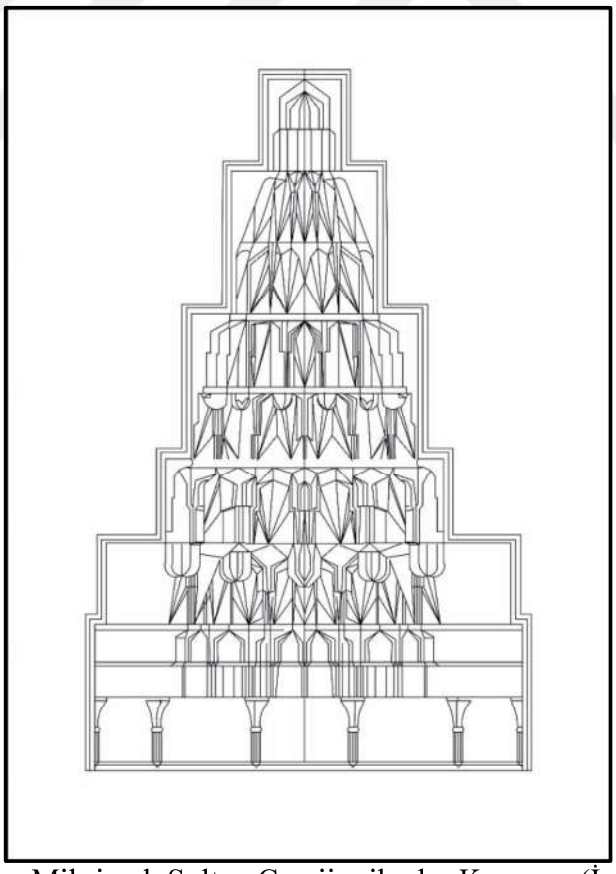
Çiz. 60. Edirnekapı Mihrimah Sultan Camii mihrabı. Sütunçe, başlık ve altlık. (İstanbul Vakıflar 2. Bölge Müdürlüğü Arşivi'nden işlenerek)

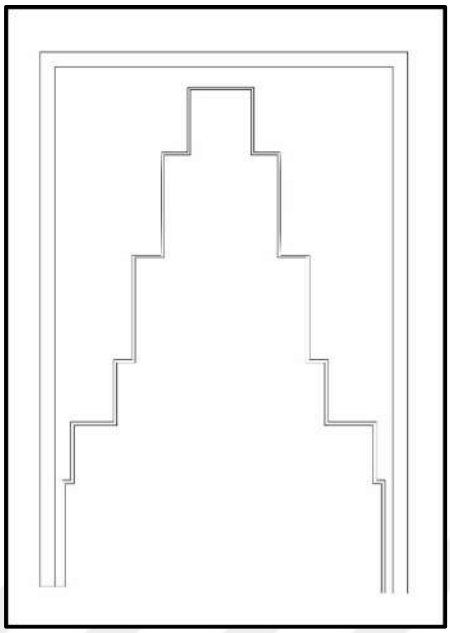
Fot. 58. Edirnekapı Mihrimah Sultan Camii mihrabı. Sütunçe başlığı. (2018, O. B.)

Fot. 59. Edirnekapı Mihrimah Sultan Camii mihrabı. Kavsara ve köşelik. (2018, O. B.)

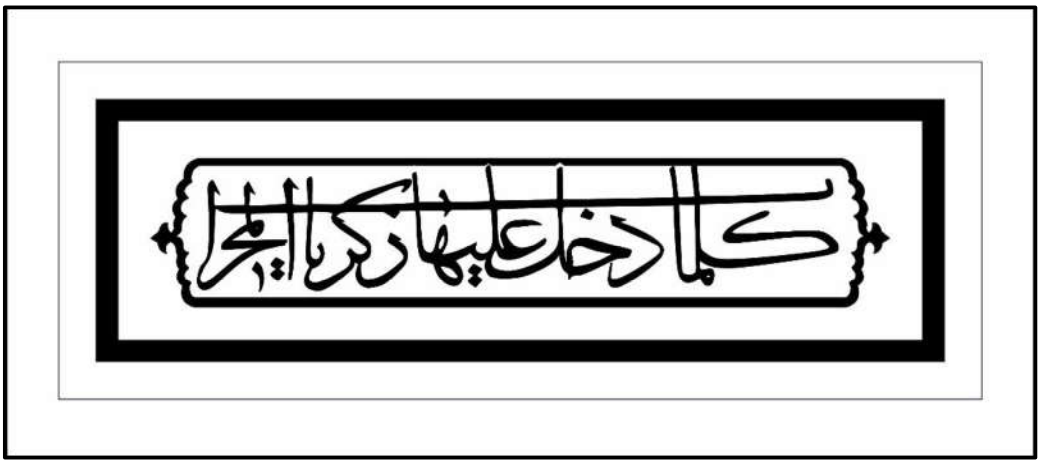
Çiz. 61. Edirnekapı Mihrimah Sultan Camii mihrabı. Kavsara. (İstanbul Vakıflar 2. Bölge Müdürlüğü Arşivi'nden işlenerek)

Çiz. 62. Edirnekapı Mihrimah Sultan Camii mihrabı. Köşelik. (İstanbul Vakıflar 2. Bölge Müdürlüğü Arşivi'nden işlenerek)

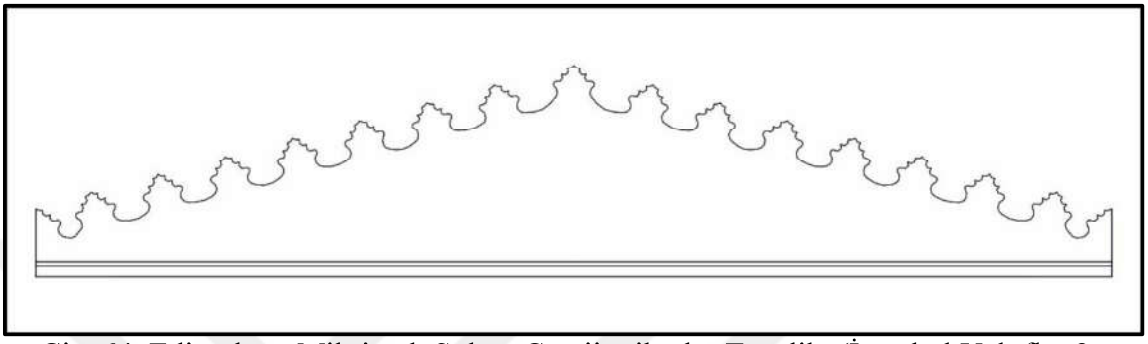
Fot. 60. Edirnekapı Mihrimah Sultan Camii mihrabı. Alınlık. (2018, O. B.)

Çiz. 63. Edirnekapı Mihrimah Sultan Camii mihrabı. Alınlık. (2020, O. B.-F. F.)

Fot. 61. Edirnekapı Mihrimah Sultan Camii mihrabı. Tepelik. (2018, O. B.)

Çiz. 64. Edirnekapı Mihrimah Sultan Camii mihrabı. Tepelik. (İstanbul Vakıflar 2. Bölge Müdürlüğü Arşivi'nden işlenerek)

3.9. KADIRGA SOKULLU MEHMED PAŞA CAMİİ MİHRABI

Katalog No: 9.

Fotoğraf No: 62-72.

Çizim No: 65-68.

Plan No: 17-18.

İnşa Tarihi: M. 1571-1572/ H. 979-980.

Yaptıran: Sokullu Mehmed Paşa'nın Eşi Esmahan Sultan.

Mimarı: Mimar Sinan.

Yeri: Cami, Sultanahmet Meydanı'ndan Kadırga Semti'ne inen yolun üzerinde yer alır.

Tarihlendirme

Külliyenin kuzeyinde yer alan avlunun giriş kapısı üzerinde bulunan kitabesine göre, yapının 1572 yılında tamamlandığı anlaşılmaktadır[92].

Yapının Mimari Özellikleri

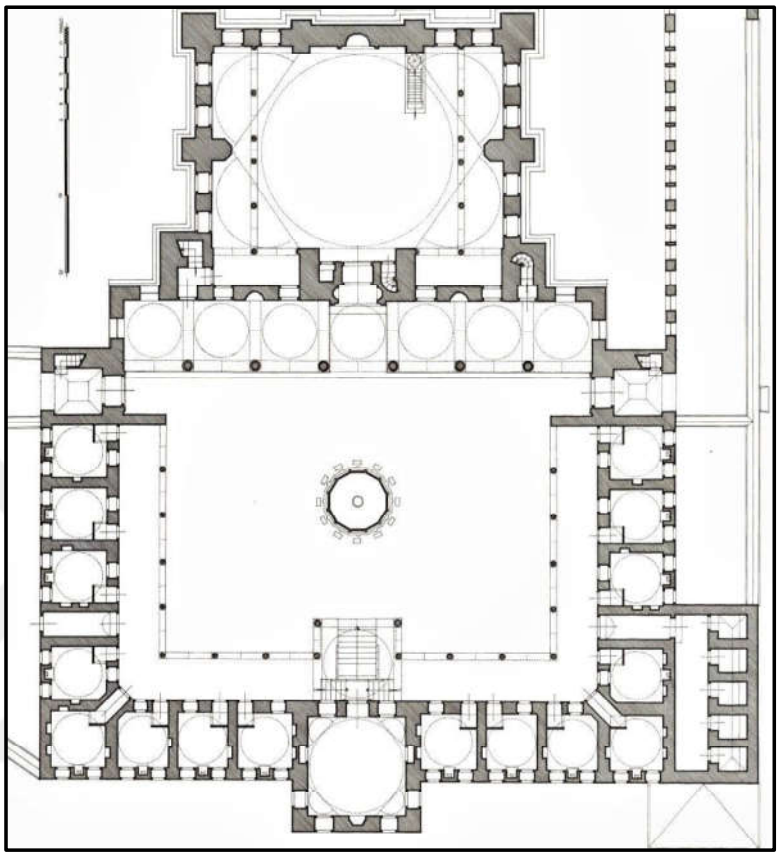
Cami; bünyesinde bulunan medrese, tekke, dükkân ve çeşmeler ile külliyeyi meydana getirmektedir[93]. Dikdörtgen plan şemasına sahip caminin kuzeyinde, yedi birimli son cemaat yeri bulunmaktadır. Üzeri kubbe ile örtülü birimlerin her biri, mermer sütun üzerine oturan sivri kemerler ile taşınmaktadır. Avlu, üç yönden revaklar ve gerisinde kalan medrese odaları ile çevrilidir. Kare planlı ve kubbeli medrese odaları,

---

[92] Mehmet Baha Tanman, "Sokullu Mehmed Paşa Külliyesi", **TDV İslam Ansiklopedisi**, Cilt: 37, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 1999, s. 360; Doğan Kuban, **Osmanlı Mimarisi**, 1. Baskı, Yem Yayınları, İstanbul, 2007, (Osmanlı Mimarisi)**,** s. 317; Cansever, s. 351; G. Cantay, Osmanlı Külliyelerinin Kuruluşu, s. 65.

[93] Cami hakkında bkz. Doğan Kuban, "An Ottoman Building Complex of the Sixteenth Century: The Sokollu Mosque and Its Dependencies In Istanbul", **Ars Orientalis Dergisi**, Volume: 7, 1968, pp. 19-39; Aslanapa, Sinan'ın Hayatı ve Eserleri, s. 121; Jale Nejdet Erzen, **Mimar Sinan Cami ve Külliyeleri: Tasarım Süreci Üzerine Bir İnceleme**, ODTÜ Mimarlık Fakültesi Yayınları, Ankara, 1991, ss. 84-86; Doğan Kuban, "Sokullu Mehmed Paşa Külliyesi", **Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi**, Cilt: 7, İstanbul, 1994, s. 32; Kuban, Sanatı ve Selimiye, s. 107; Demet Binan, "Sokullu Mehmet Paşa Camii", **Mimar Sinan'ın İstanbul'u**, Ed. Tülay Taşdemir, İstanbul, 2016, ss. 325-326; Kuran, Mimar Sinan, ss. 109-110. Camide yer alan süslemeler için bkz. Aytül Papila, **Mimar Sinan'ın 1540-1570 Yılları Arasında İstanbul'da İnşa Ettiği Camilerdeki Süsleme Programı**, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), MSGSÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Sanat Tarihi Anabilim Dalı Türk İslam Sanatları Programı, İstanbul, 2006; Şule Pamuk, **Tezyinî Açıdan Kadırga Sokullu Mehmet Paşa Camii**, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü Geleneksel Türk Sanatları (Tezhip) Anasanat Dalı, İstanbul, 2013.

“L” şeklinde iki eşit parça halinde avluyu kuşatmaktadır. Caminin kuzeybatı köşesinde tek şerefeli minare yükselir.

Plan 17. Kadırga Sokullu Mehmed Paşa Camii planı (Ali Saim Ülgen’den).

Merkezi plan şemasına sahip caminin ana kubbesi, altıgen baldaken kuruluş üzerine oturtulmuştur[94]. Ana kubbe, doğu ve batı yönüne eklenen ikişer yarım daire kubbe ile yanlara doğru genişletilmiştir. Bunun yanı sıra, merkezi kubbeyi destekleyen çokgen payandaların duvar içerisine yerleştirilmesi, harim içerisinde geniş bir alanın yaratılmasını sağlamıştır. Bu uygulamalar ile harim içerisinde, enine doğru bir genişlik sağlanmıştır.

Mihrabın Yeri

Yapının güney duvarının giriş ekseni üzerinde yer alan mihrap, kıble duvarından dışa taşkın eyvan şekilli özel bir alan içerisine yerleştirilmiştir. Mihrabın bulunduğu

[94] Sinan döneminde inşa edilen camilerin, altıgen baldaken sistemi hakkında bkz. Alev Erarslan, “Mimar Sinan’ın Altıgen Baldaken Sistemli Camilerinde Taşıyıcı, Örtü ve Mekân İlişkisi”, **Osmanlı Mirası Araştırmaları Dergisi (OMAD)**, Cilt: 5, Sayı: 13, Kasım 2018, ss. 31-48.

bölüm, iki yandan duvar payeleri ile silme şeklinde sınırlandırılmıştır. Mihrabın bulunduğu duvar, diğer cephelere oranla daha kalındır.

Malzeme ve Teknik

Mermer ile yapılmış mihrapta, oyma ve boyama tekniklerinin bir arada kullanıldığı görülür.

Mihrabın Elemanları

Dikdörtgen kuruluşa sahip mihrap; çerçeve, niş, sütunçeler, kavsara, köşelik, alınlık ve tepelik bölümlerinden meydana gelmektedir (Fot. 62, Plan 17).

Çerçeve

Mihrabın sağ ve sol yanında, yüzeyi altı adet yiv ile işlenmiş, iki adet silindirik gövdeli sütun yer almaktadır. Belirli aralıklar ile yerleştirilen yivler arasında, yüzeyi düz, dikey hatlar meydana gelmiştir. Bu hatların en üst ve en alt bitiş noktası, beşgen formlarla sona ermiştir. Mihrabı en dıştan çerçeve içerisine alan bu sütunların, tepelik hizasında son bulduğu görülür. Sütunlar, üç sıra kademeden meydana gelen kare tabanlı kaideler üzerine oturtulmuştur. Aşağıdan yukarıya doğru daralan kademelerden birinci ve ikinci sıra, geniş nişler içerisine yerleştirilmiş iki adet badem şekilli piramit ile bezelidir. İkinci sıranın köşelerinde alan nişlerin ortasına, beş dilimli püskül yerleştirilmiştir. Üçüncü sıra ise yarım yıldız formundaki konsollar ile yedi bölüme ayrılmıştır. Yıldızların alt noktası, yüzeyi sivri hatlar ile aşağıya doğru uzatılmış ve ortasına kelepçe yerleştirilmiştir (Fot. 63).

Mihrabı en dıştan çerçeve içerisine alan bu iri sütunlar, aynı form ve süslemeye sahip sütun başlıkları ile taçlandırılmıştır (Fot. 64). İki kademeli sütun başlığının üst bölümü, palmet şeklinde işlenmiştir. Aslında bu bezeme tepeliğin devamıdır. Sütun başlığının alt bölümü ise piramitlerin kenar hatlarından ters “v” şeklinde birleştirilmesi ile meydana gelen, zikzak benzeri motif ile bezelidir. Bu motif, tepeliğin alt hizasında yer alan ince bordür şeridi içerisinde devam etmektedir.

Sütun düzenlemesinden sonra çerçeve kavsara yönünde, dıştan içe doğru sırasıyla; düz, dış bükey, iç bükey ve tekrar düz hatlar ile kademeli bir şekilde ilerler.

Niş

Yedi kenarlı mihrap nişi, 145 cm. genişliğinde ve 70 cm. derinliğindedir. Niş yüzeyini meydana getiren iç kenarlar 38 cm., dış iki kenar ise 7 cm. genişliğindedir (Çiz. 65). Poligonal plan şemasına sahip niş ile kavsara, iç bükey silme ile birbirinden ayrılmıştır (Fot. 65).

Sütunçeler

Nişin pahlanan kenar köşelerine iki adet silindirik gövdeli sütunçe yerleştirilmiştir (Fot. 66). Silindirik gövdeli sütunçelerin kaide ve başlıkları, aynı tarzda düzenlenmiştir. Kum saati formlu sütun başlığının kenar köşe noktaları, iki kademeli yüzeysel mukarnaslar ile bezelidir. Bu mukarnasların arasında kalan bölümlere, yüzeyi düz, sivri kemerler yerleştirilmiştir. Kum saatinin yüzeyi, yuvarlak yüzeyli derin oyma tekniği ile dilimlere ayrılmış ve ortasına yüzeyi balıksırtı motifi ile işlenmiş kelepçe yerleştirilmiştir (Fot. 67). Kum saatinin üst ve alt noktası, zencerek motifli bordür ile sınırlandırılmıştır. Bu uygulamanın sütunçe kaidesinde de tekrarlandığı görülür.

Kavsara

Mihrap kavsarası, sekiz kademeden meydana gelmektedir (Fot. 68). Alt ve üst bölüm hariç, bütün kademeler mukarnaslıdır. Aşağıdan yukarıya doğru daralan kademelerin düzenlenişi birbirlerinden farklıdır. Dokuz sıralı kademe aşağıdan yukarıya doğru incelendiğinde, birinci sıranın yarım yıldız formundaki konsollar ile yedi bölüme ayrıldığı görülür. Yıldızların alt noktası, yüzeyi yivli hatlar ile aşağıya doğru uzatılmış ve ortasına balıksırtı motifi ile işlenmiş kelepçe yerleştirilmiştir. Konsollar arasında yer alan bölümlerden iki tanesinin yüzeyinde ise kartuş izleri vardır. Kartuşlardan bir tanesinin içerisi, "*Ya Sultan-Ya Hannen*" (Ey sultan, hükümdar olan-Ey seven, acıyan, şefkatli olan) yazısı ile doldurulmuştur. Diğer kartuşta da benzer bir yapı vardır; ancak yazının tamamı anlaşılamamaktadır. Bu yazıların orijinal olup olmadığı konusu ise belirsizdir (Fot. 69, Çiz. 66)

İkinci sıra, yarım yıldız formundaki konsollar ile yedi bölüme ayrılmıştır. Yıldız köşe noktalarından uzayan hatlar, arada kalan her bir bölümde, iki adet derin niş

meydana getirmiştir. Yüzeyi bezemesiz olan bu nişler, iki kademelidir. Köşe noktalarda yer alan nişler, yarım uygulanmıştır.

Üçüncü sıra, yedi geniş mukarnas yuvasına bölünmüş ve bu yuvaların içerisi, üç adet badem şekilli piramit ile doldurulmuştur. Ayrıtlı düzenlemeye sahip mukarnas yuvalarının tepe noktasına, yedi dilimli püsküller yerleştirilmiştir.

Dördüncü sıra, yarım yıldız formundaki yıldızlar ile yedi bölüme ayrılmıştır. Yıldız kollarından uzayan hatlar, içerisi piramitler ile bezeli nişleri meydana getirmiştir. Nişlerin içerisi kademeli bir düzenlemeye sahiptir.

Beşinci sıra, altı adet derin nişten meydana gelmektedir. Nişlerin içerisi, köşe noktalara simetrik yerleştirilmiş iki adet piramit ile hareketlendirilmiştir. Nişlerin tepe noktasına, beş dilimli püsküller yerleştirilmiştir. Püsküllerin yüzeyi, yuvarlak yüzeyli derin oyma tekniği ile çiçek motifi şeklinde işlenmiştir.

Altıncı sıra, içerisi badem şekilli piramit ile doldurulmuş beş adet nişten meydana gelir. Köşe noktalarda yer alan nişler yarım uygulanmıştır.

Yedinci sırada, iri piramitler konsol görevi üstlenmiş ve aralarda kalan bölümler çokgen parçalar ile doldurulmuştur.

Sekizinci sıra, istiridye kabuğu formunda düzenleme ile son bulur. Beş dilimli düzenlenmiş istiridye kabuğu formu iki kademelidir.

Köşelik

İç ve dış bükey hatlar ile kademelendirilen üçgen biçimli köşelikler, kavsarayı üç yönden kuşatmaktadır. Mihrap yüzeyinden hafif dışa taşkın olan köşeliklerin ortasına, iri birer rozet çiçek yerleştirilmiştir (Fot. 70). İç içe geçmiş taç yapraklar ile meydana getirilen süslemenin merkezi, altı yapraklı çiçek motifi ile bezelidir (Çiz. 67). Bu motifin etrafını çevreleyen yapraklar, hafif kavis yaparak dışa doğru açılmaktadır. Yuvarlak yüzeyli derin oyma tekniği ile yapılmış iri rozetlerin yüzeyinde, küçük yaldız boyalar dikkati çekmektedir.

Kavsara tepe noktasının hemen üzerindeki bölümde, iç içe geçmiş iki adet küçük dikdörtgen çerçeve yer almaktadır. En dış bölümdeki çerçevenin kısa kenarlarından kavis yaparak dışa doğru uzayan hatlar, üç loblu palmet ile son bulur. Çerçeve ve

bitkisel süslemeyi meydana getiren hatlar yaldızla, iç bölümde yer alan çerçevenin içerisi ise siyah renk ile boyalıdır.

Alınlık

Mihrabın alınlık bölümündeki dikdörtgen çerçevenin içerisinde, Al-i İmran Suresi'nin 3/37. ayetinden bir bölüm yer alır (Fot. 71). Ayetin Türkçe meâli: "*Zekeriyya ne zaman onun* (Hazreti Meryem'in) *bulunduğu yere girdiğinde*" şeklindedir[95]. Ayeti meydana getiren harfler, Celî sülüs hat ile yazılmıştır. Düz yüzeyli derin oyma tekniği ile meydana getirilen yazı ve çerçeve yüzeyleri yaldızla, zemin ise siyaha yakın koyu gri renk ile boyalıdır.

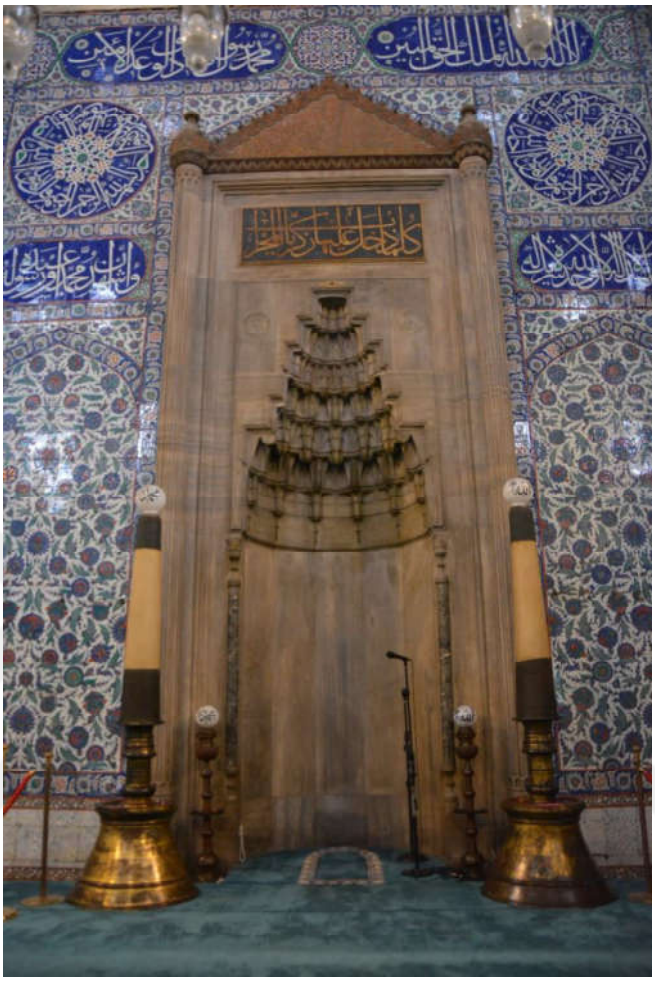
Tepelik

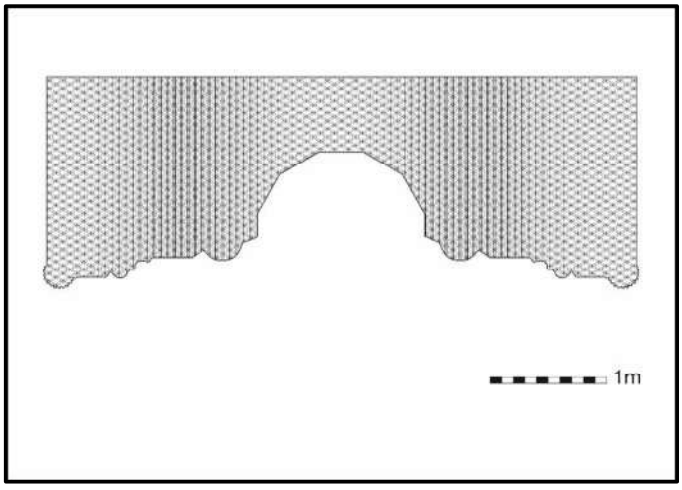
Mihrabın üst bölümü, üçgen formlu tepelik ile son bulmaktadır (Fot. 72). Bitkisel süsleme motifleri ile meydana getirilen tepeliğin kenarlarında, yuvarlak yüzeyli derin oyma tekniğinin kullanıldığı görülür. Üçgen formlu tepeliğin iç yüzeyinde bitkisel süslemeli kompozisyon, boyama ile yapılmıştır. Süsleme, merkezdeki palmet motifinden başlamaktadır. Palmetin üst ve alt noktasından uzayan rumili kıvrım dallar, tepeliğin bütün yüzeyine yayılmıştır (Çiz. 68). Palmet, rumi ve düğüm motifleri ile bezeli kıvrım dallar, belli noktalarda helezonik daireler oluşturarak, zemin boyunca ilerlemektedir.

Tepeliğin üst iki kenarı, atlamalı olarak yerleştirilmiş iri palmet ve lotus motiflerinden meydana gelen bitkisel süslemeye sahiptir. Söz konusu düzenleme, tepe noktada yer alan iri palmetin sağ ve sol yönüne doğru ilerlemektedir. Yuvarlak yüzeyli derin oyama tekniği ile meydana getirilmiş olan bu palmetlerin içerisi, kıvırm dallar üzerinde ilerleyen bitkisel motiflerle doldurulmuştur.

[95] Cami içerisinde yer alan yazılar hakkında bkz. Arzu Yasan, **Kadırga Sokullu Mehmed Paşa Camii Hatları**, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Geleneksel Türk Sanatları Anasanat Dalı, İstanbul, 2019.

FOTOĞRAF VE ÇİZİMLER

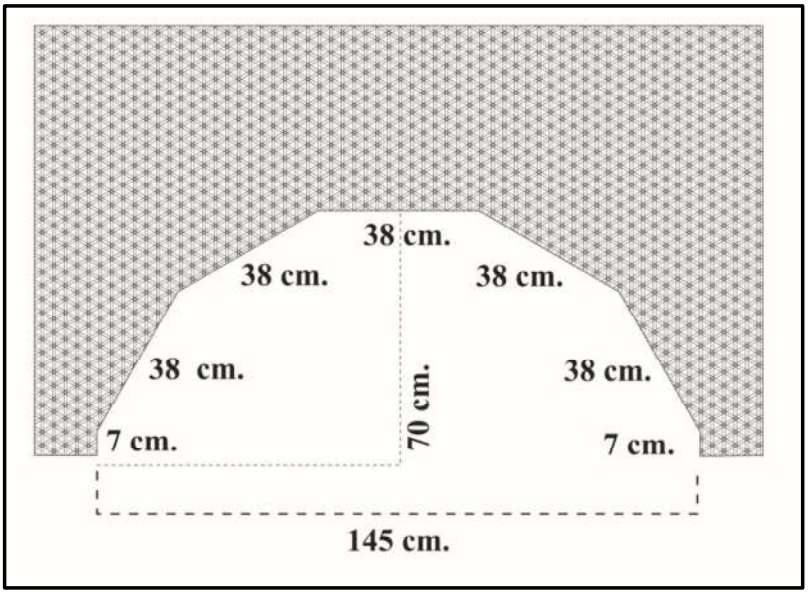

Fot. 62. Kadırga Sokullu Mehmed Paşa Camii mihrabı. Genel görünüm. (2019, O. B.)
Plan. 18. Kadırga Sokullu Mehmed Paşa Camii mihrabı. Plan. (2020, O. B.-F. F.)

Fot. 63-64. Kadırga Sokullu Mehmed Paşa Camii mihrabı. Çerçeve hattında yer alan sütun altlığı ve başlığı. (2019, O. B.)

Çiz. 65. Kadırga Sokullu Mehmed Paşa Camii mihrabı. Niş ölçüleri. (2020, O. B.-F. F.)

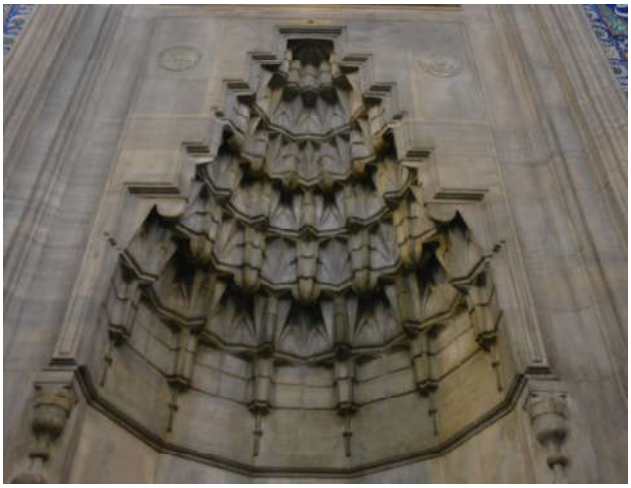

Fot. 65. Kadırga Sokullu Mehmed Paşa Camii mihrabı. Niş. (2019, O. B.)

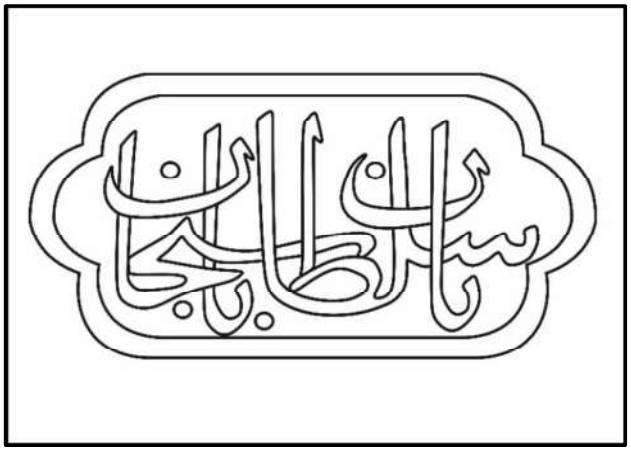
Fot. 66. Kadırga Sokullu Mehmed Paşa Camii mihrabı. Sütunçe. (2019, O. B.)
Fot. 67. Kadırga Sokullu Mehmed Paşa Camii mihrabı. Sütunçe başlığı. (2019, O. B.)

Fot. 68. Kadırga Sokullu Mehmed Paşa Camii mihrabı. Kavsara ve köşelik. (2019, O. B.)

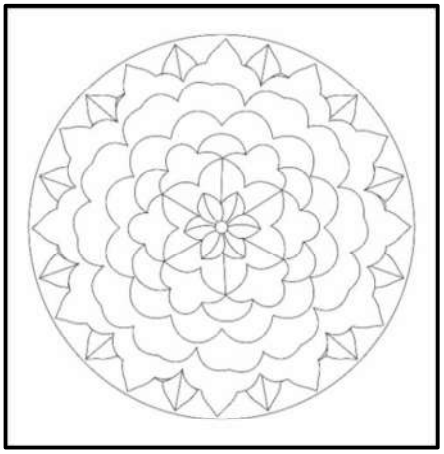

Fot. 69. Kadırga Sokullu Mehmed Paşa Camii mihrabı. Kavsarada yer alan kartuş. (2019, O. B.)

Çiz. 66. Kadırga Sokullu Mehmed Paşa Camii mihrabı. Kavsarada yer alan kartuş. (2020, O. B.-F. F.)

Fot. 70. Kadırga Sokullu Mehmed Paşa Camii mihrabı. Köşelik üzerinde yer alan rozet çiçek. (2019, O. B.)

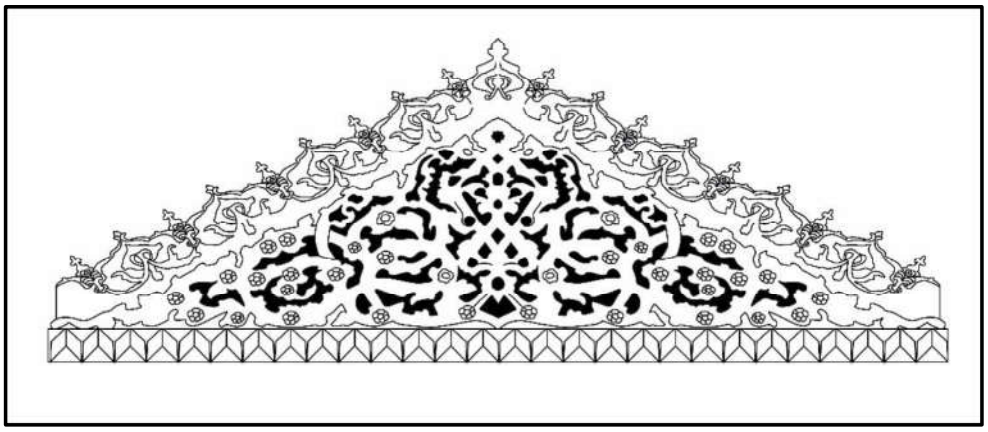
Çiz. 67. Kadırga Sokullu Mehmed Paşa Camii mihrabı. Köşelik üzerinde yer alan rozet çiçek. (2020, O. B.-F.F.)

Fot. 71. Kadırga Sokullu Mehmed Paşa Camii mihrabı. Alınlık. (2019, O. B.)

Fot. 72. Kadırga Sokullu Mehmed Paşa Camii mihrabı. Tepelik. (2019, O. B.)

Çiz. 68. Kadırga Sokullu Mehmed Paşa Camii mihrabı. Tepelik. (2020, O. B.-F. F.)

3.10. PİYALE PAŞA CAMİİ MİHRABI

Katalog No: 10.

Fotoğraf No: 73-80.

Çizim No: 69-74.

Plan No: 19-20.

İnşa Tarihi: M. 1573-1574/ H. 981.

Yaptıran: Piyale Mehmet Paşa.

Mimarı: Mimar Sinan.

Yeri: İstanbul'un Beyoğlu İlçesi'nin, Kasımpaşa semtinde bulunan Piyale Paşa Bulvarı üzerinde yer alır.

Tarihlendirme

II. Selim'in damatlarından Kaptanıderya Piyale Mehmet Paşa tarafından yapım emri verilen caminin temeli, 1565 yılında atılmış ve inşası 1573-1574 yılında tamamlanmıştır[96].

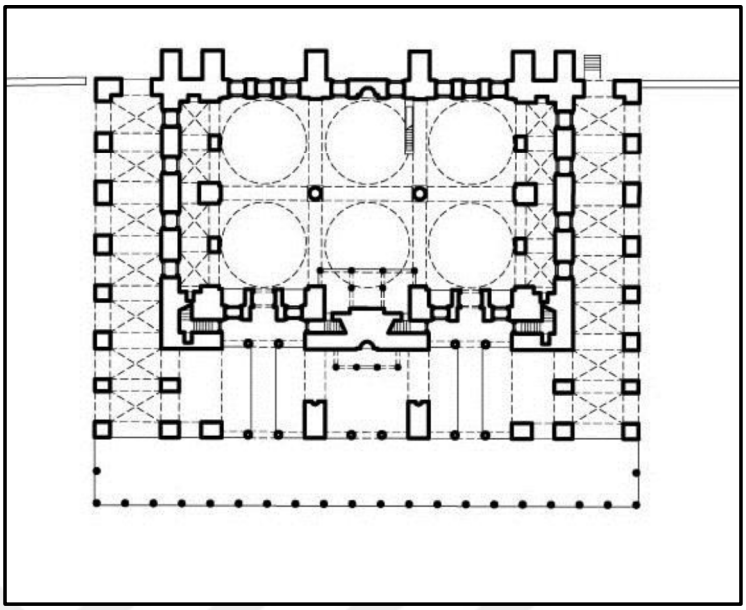
Yapının Mimari Özellikleri

Cami; bünyesinde bulunan medrese, tekke, türbe, hazire, sıbyan mektebi, sebil, çarşı ve hamam ile birlikte büyük bir külliyeyi meydana getirir. Enine dikdörtgen planlı caminin harimi, altı adet eşit boyutlu kubbe ile örtülüdür[97]. Harimin kuzeyinde son cemaat yeri; dış cephenin doğu ve batısında ise harim duvarlarına bitişik inşa edilmiş, iki katlı revak düzenlemesi bulunmaktadır. Alt kat revağını meydana getiren birimler, kare kesitli ayaklar ile taşınmış ve birimlerin üzeri çapraz tonoz ile örtülmüştür. Üst kat ise sütunlara oturan, eğimli bir çatıyla kapatılmıştır. Kuzeydeki son cemaat yeri revakı ise dikdörtgen kesitli sekiz ayak ve altı sütun üzerine oturmaktadır. Bu düzenlemenin hemen önüne, üzeri eğimli çatı ile örtülü ikinci bir revak daha eklenmiştir. Son cemaat yerini meydana getiren kemerler, almaşık örgü malzeme kullanılarak inşa edilmiştir.

---

[96] Mehmet Baha Tanman, "Piyale Paşa Külliyesi", **TDV İslam Ansiklopedisi**, Cilt: 34, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 2007, s. 297.

[97] Cami hakkında geniş bilgi için bkz. Kuran, Mimar Sinan'ın Camileri, s. 197; Mehmet Baha Tanman, "Piyale Paşa Külliyesi'nin Yerleşim Düzeni ve Mimarisi", **Piyale Paşa Camii 2005-2007 Restorasyonu**, Ed. Mehmet Baha Tanman, İdris Bostan, Gürsoy Group Yayınları, İstanbul, 2011, ss. 99-131; Oktay Aslanapa, **Türk Sanatı**, 13. Baskı, Remzi Kitabevi, İstanbul, 2015, s. 98; Necipoğlu, ss. 564-573.

Plan 19. Piyale Paşa Camii planı (archnet.org).

Yapıda hünkar mahfili ve minarenin konumlandırılışı, diğer yapılara göre farklılık gösterir. Hünkar mahfili, harim kuzey duvarının ortasına, minare ise bu düzenlemenin hemen gerisinde, harim duvarının üzerine yerleştirilmiştir. Mihrap ile aynı eksende vurgulanan bu yapı elemanları, harim giriş açıklıklarının, son cemaat yerinin iki ucuna yerleştirilmesine neden olmuştur. Yapıda inşa malzemesi olarak kesme küfeki taş, bazı bölümlerde ise tuğlanın kullanıldığı görülür.

Mihrabın Yeri

Yapının güney duvarının orta bölümünde yer alan mihrap, kıble duvarı üzerine inşa edilmiştir. Mihrabın bulunduğu bölüm, iki yandan duvar payeleri ile silme şeklinde sınırlandırılmıştır.

Malzeme ve Teknik

Mihrap, sıraltı teknikli İznik çinileri ile meydana getirilmiştir[98]. Mihrapta yer alan çinilerin bir bölümü kırılmış veya hırsızlık sonrası çalınmıştır. Bu durum, özellikle

[98] Mihrapta yer alan çiniler hakkında bkz. Şerare Yetkin, "Sinan'ın Mimarisinde Çini Süsleme", **Mimarbaşı Koca Sinan'ın Yaşadığı Çağ ve Eserleri**, Cilt: 1, T.C. Başbakanlık Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları, İstanbul, 1988, (Çini Süsleme), ss. 491-492; Ahmet Vefa Çobanoğlu ve İsmail Orman, "Sonsuzluğun Eşiğinde Piyâle Paşa Camii", **İstanbul'un Renkli Hazineleri**, Ed. Ahmet Vefa Çobanoğlu, İstanbul Ticaret Odası Yayınları, İstanbul, 2011, ss. 96-99; Elif Tuğçe Sümengen, **Piyale**

mihrabın yan bordür ve niş ortasındaki kısımlarında gerçekleşmiştir. Bugün kırılan ve çalınan çinilerin onarılabilecek kısımları tamir edilmiş, eksik olan bölümleri ise benzer motif ve renkler ile yeniden yaptırılarak tamamlanmıştır. Mihraba dikkatle bakıldığında, yeni yapılan ve eklenen çiniler, renk ve motif farklılığıyla rahatlıkla algılanabilmektedir.

Mihrabın Elemanları

Dikdörtgen kuruluşa sahip 773,25 cm. x 327,05 cm. ölçülerindeki mihrap; çerçeve, niş, kavsara, köşelik, alınlık ve tepelik bölümlerinden meydana gelmektedir (Fot. 73, Çiz. 69-Plan 19).

Mihrap, iç içe yerleştirilmiş iki nişlidir. Dıştaki niş, yuvarlak kemerli; içteki ise mukarnas kavsaralıdır.

Çerçeve

Çerçeve kavsara yönünde, dıştan içe doğru sırasıyla; hafif iç bükey ve düz hatlar ile mihrap nişine doğru ilerlemektedir. Mihrap, kare ve dikdörtgen çini plakalar ile meydana getirilmiştir. Firuze renkli hafif iç bükey kenar hat, lacivert sırlı ince şeritler ile belirginleştirilmiş, dış hatta yer alan ince şeritlerin içerisi meander; iç hattaki şeritler ise stilize palmet motifleri ile doldurulmuştur (Fot. 74). Firuze renkli düzenlemenin hemen yanında yer alan bordürün bitkisel süsleme düzeni, alternatifli şekilde yerleştirilen şemse motiflerden meydana gelmektedir (Fot. 75). Dikey yönde gelişen bitkisel süsleme, kenar hatlarda yarım verilmiştir. Şemse motiflerinin içi, kıvrım dal, rumi ve palmetlerden gelişen süsleme esasına göre bezenmiştir. Çini plakaların zemininde beyaz; motiflerde ise yeşil, lacivert, turuncu gibi renkler kullanılmıştır.

İkinci bordür, kare formlu çini plakalardan oluşmaktadır. Bordür yüzeyinde, yönlü hatayiler ile dışa taşkın taç yapraklı hatayiler atlamalı olarak verilmiş; yönlü hatayiler, iri hançer yapraklarının kenarlarına yerleştirilmiştir. Hançer yapraklarının yüzeyinde, bahar dalları vardır (Fot. 75).

Bu düzenlemeden sonra düz hat, 90 derecelik dik açı ile içe doğru kıvrılır ve mihrabın yuvarlak kemerli nişi başlar. Nişi çevreleyen bordürdeki yeşil zeminli çinilerin

---

Paşa Camii Çinileri, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Geleneksel Türk Sanatları Anasanat Dalı, İstanbul, 2019, ss. 69-147.

bitkisel süslemesi, beyaz ve kırmızı renkli yönlü hatayiler ile dışa taşkın taç yapraklı hatayilerin atlamalı olarak verildiği ve etraflarına bahar dallarının yerleştirildiği bir düzenlemeye sahiptir. Çerçeve, düz hattın mihrap nişine yatay yönde ilerlemesi ile son bulur. Bu hat, kare formlu çini plakalardan oluşmaktadır. Bordürün bitkisel süsleme düzeni, atlamalı olarak yerleştirilmiş dışa taşkın taç yapraklı hatayi ve penç motiflerinden oluşur. Söz konusu motifler, bahar dalı bezemeli, kalın kıvrım dallarla birbirine bağlanmış; ayrıca hatayi ve penç motiflerinin aralarına, iri hançer yaprakları yerleştirilmiştir. Hançer yapraklarının yönleri, kıvrım dallar ile birlikte "s" çizerek ilerler. Ana motiflerin etrafında kalan boşluklar ise gül, lale, bahar dalları ve nergislerle hareketlendirilmiştir. Süsleme, mihrabın alınlık bölümündeki kitabeyi çevreleyerek sonlanmaktadır.

Niş

Yedi kenarlı mihrap nişi, 142 cm. genişliğinde ve 80 cm. derinliğindedir. Niş yüzeyini meydana getiren iç kenarlar 37,5 cm., dış iki kenar ise 18.5 cm. genişliğindedir (Çiz. 70). Niş yüzeyini meydana getiren kare ve dikdörtgen formlu çini plakaların boyutları farklılık göstermektedir. Niş ve kavsara, içerisi yan yana yerleştirilmiş stilize palmet motifli ince bordür ile birbirinden ayrılır. Zemin koyu yeşil, motifler ise beyaz ve turuncu renk ile yapılmıştır. Nişin bitkisel süsleme kompozisyonunun üst kısmı, ters ve düz şekilde yerleştirilmiş palmet motifleriyle sınırlandırılmıştır. İri ve düz palmetlerin içerisine, dışa taşkın taç yapraklı hatayiler yerleştirilmiştir. Aralarda yer alan dar palmetlerin içerisinde ise palmet, rumi ve kıvrım dallardan gelişen süsleme kompozisyonu görülür. Palmetli düzenlemenin alt bölümünde ise yüzeyleri bahar dallarıyla bezeli kalın kıvrım dallar, dört yönden hatayilerle bağlanmıştır. Ulama yöntemi ile meydana getirilen bezemede, madalyon şeklinde işlenmiş kıvrım dalların içlerine de, iri dışa taşkın taç yapraklı hatayiler yerleştirilmiştir. Bu iri hatayiler, dört yönden nergis çiçekleriyle çevrelenmiştir (Fot. 76).

Kavsara

Mihrap kavsarası, tamamı çini plakalar ile bezeli yedi kademeden meydana gelir (Fot. 77). Alt ve üst bölüm hariç bütün kademeler mukarnaslıdır (Çiz. 71). Mukarnas

dizilerinde yer alan geometrik süsleme, yıldız ve çokgen parçalardan, bitkisel süsleme kompozisyonu ise palmet, rumi ve kıvrım dallardan meydana gelir. Yedi sıralı kademe aşağıdan yukarıya doğru incelendiğinde, birinci sıranın, yarım yıldız formundaki konsollar ile yedi bölüme ayrıldığı görülür. İki kademeli yüzeysel mukarnas şeklinde düzenlenen konsolların yüzeyi, pamet, rumi ve kıvrım dallı düzenlemeye sahiptir. Yüzeysel mukarnasların merkezine üç loblu iri palmet motifi yerleştirilmiş, palmetin alt noktasından iki yöne doğru uzayan kıvrım dallar ise rumi ile bezenmiştir. Alt bölümde yer alan yüzeysel mukarnasta, motifler ters verilmiştir. Bu bölümde görülen bitkisel süsleme düzeni, benzer bir şekilde konsol kollarında da kullanım alanı bulmuştur. Yüzeysel mukarnaslarda zemin beyaz; motifler, yeşil, mavi ve kırmızı renkler ile işlenmiştir. Yıldız formundaki konsol kollarında ise zemin lacivert, motifler beyaz renkler ile verilmiştir.

İkinci sıra, beş adet yarım yıldız formundaki konsol ile yedi geniş mukarnas yuvasına ayrılmıştır. Bu yuvaların iki köşe noktasına, badem şekilli piramitler yerleştirilmiştir. Piramitlerin bitkisel süsleme kompozisyonu, üst üste yerleştirilen dört adet küçük palmetin alt bölümlerinden uzayan rumili kıvrım dallardan oluşur. Yüzeyin formuna göre yayılım gösteren süslemenin zemini beyaz; motifler ise lacivert ve ara ara kullanılan kırmızı renkler ile işlenmiştir. Nişlerin tepe noktasına yerleştirilen beş dilimli püsküllerin dilimleri de, bu süsleme kompozisyonuna sahiptir. Piramitin etrafında, yeşil, lacivert ve firuze renkli zemine sahip çokgen parçalar meydana gelmiştir. Çokgen parçaların içerisi, beyaz renkli çin bulutlarıyla doldurulmuştur.

Yan yana sıralanmış altı adet mukarnas yuvasından meydana gelen üçüncü sıranın içerisine, birer adet badem şekilli piramit yerleştirilmiştir. Piramitlerin yüzeyi ve etrafındaki çokgen parçaların düzenlemesi, ikinci sıradaki bitkisel süsleme düzeni ile aynıdır.

Dördüncü, beşinci ve altıncı sırada konsol görevi üstlenen piramitler ile etrafındaki çokgen parçalar, gerek süsleme kompozisyonu gerekse kullanılan renkler ile ikinci sıradaki süsleme düzeni ile birebir aynıdır. Altıncı sırada, bu düzenlemeden farklı olarak piramitlerin arasına toplamda altı adet eşkenar olmayan dörtgen yerleştirilmiş ve yüzeyi çin bulutlarıyla doldurulmuştur. Dörtgenlerin zemini lacivert, motifleri ise beyaz ve ara ara kullanılan kırmızı renklerle işlenmiştir.

Yedinci sıra, istiridye kabuğu formunda düzenleme ile son bulur. Altı dilimli olarak düzenlenmiş istiridye kabuğu formu, iki kademelidir. Dilimlerin yüzeyi, üst üste yerleştirilmiş küçük palmet motifleri ile bezelidir. Kademelerin zemini beyaz, motifler ise mavi ve yer yer kullanılan kırmızı renkler ile verilmiştir.

Kavsaradaki bütün kademeler, yan yana yerleştirilmiş stilize palmet motifli ince bordür ile birbirinden ayrılmıştır. Bordürün zemini koyu yeşil, motifleri ise beyaz ve kırmızı renkler ile işlenmiştir.

Köşelik

Mihrap iki nişli olduğu için, iki farklı düzenlemeye sahip kavsara köşelikleri vardır. Yuvarlak kemerli birinci nişin köşeliklerinde, lacivert zemin üzerine bahar dalı ağacı kompozisyonu görülür (Fot. 78).

Mukarnas kavsaralı ikinci nişin üçgen biçimli köşelikleri ise lacivert zemin üzerine beyaz, kırmızı ve yeşil renkli bahar dalları ile bezelidir (Fot. 77, Çiz. 72). Bahar dallarının üzerinde hançer yaprakları, gül, gonca gül, lale gibi bitkisel motiflere yer verilmiştir. Bitkisel süsleme kompozisyonu, köşeliklerin alt noktasından başlayıp yukarıya doğru genişleyerek devam etmektedir.

Alınlık

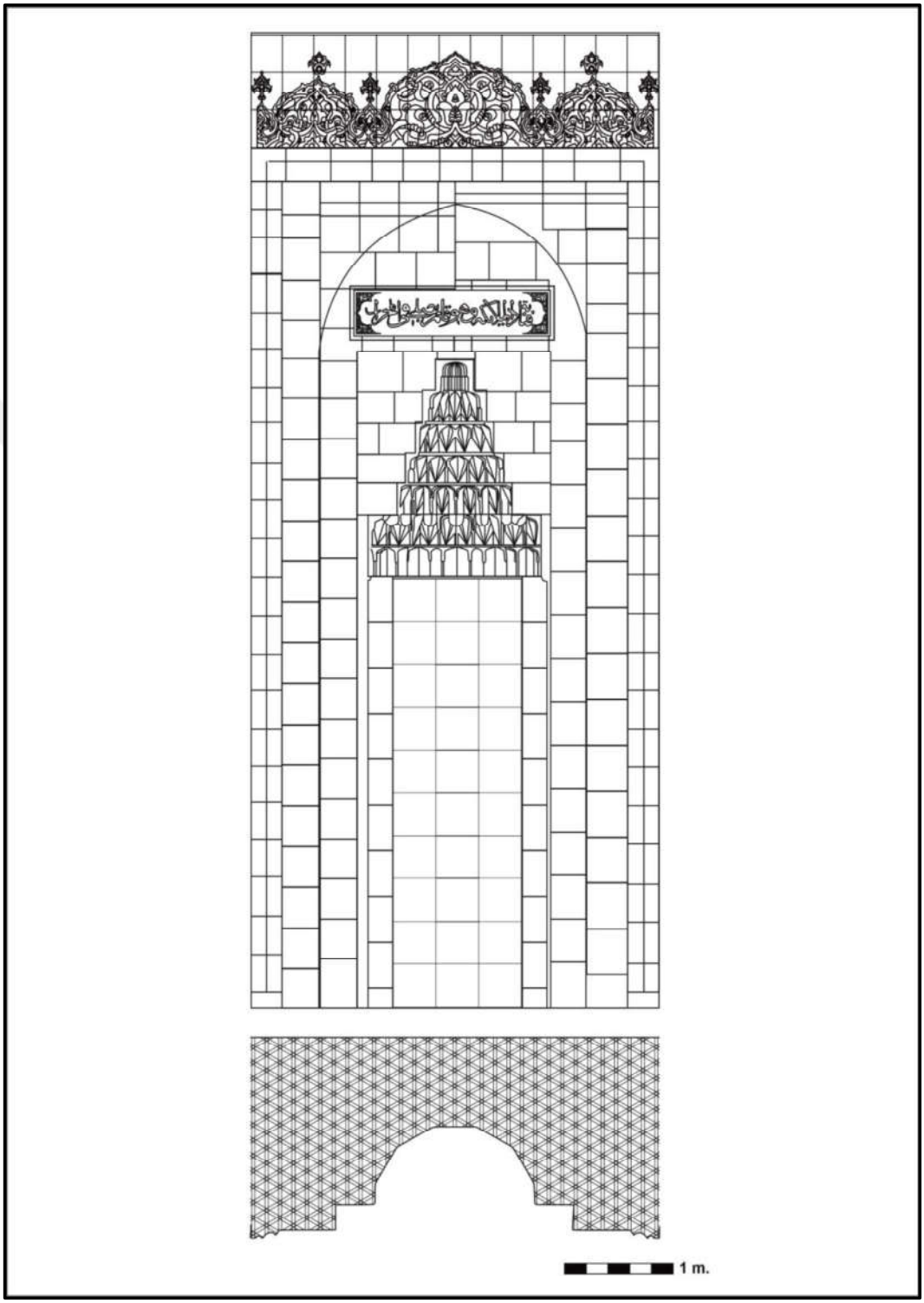
İkinci nişin yer aldığı düzleme yerleştirilmiş kartuşun içerisinde, Al-i İmran Suresi'nin 3/39. ayetinden bir bölüm yer alır (Fot. 79). Ayetin Türkçe meâli: "*O* (Zekeriyya) *mihrapta* (odada) *ibadet ederken* (Namaz kılarken) *melekler ona seslendi*" şeklindedir. Ayeti meydana getiren harfler, sülüs hat ile yazılmıştır. Çerçevenin zemini lacivert, yazı ise beyaz renklidir. Kısa kenarları dilimli şekilde tasarlanan kartuşun dikdörtgen çerçeve ile arasında bölümlerinde meydana gelen üçgenlerin içerisi, bitkisel motifler ile doldurulmuştur (Çiz. 73). Üçgenlerin zemini açık yeşil, motifler ise beyaz renk ile işlenmiştir.

Tepelik

Yatay dikdörtgen forma sahip tepelik, küçük kare kesitli çini levhalarla meydana getirilmiştir (Fot. 80). Tepeliğin bitkisel süsleme kompozisyonu, palmet, rumi ve kıvrım

dallardan oluşur (Çiz. 74). Süsleme, tepeliğin orta bölümünde yer alan beş loblu iri palmet motifinin üst ve alt noktasından uzayan kıvrım dallar ile başlamaktadır. Yanlara doğru uzayan rumili kıvrım dallar, bazı noktalarda palmet motifleri ile son bulur. Bitkisel süslemeler, kıvrım dallar ile üst bölümlerinden dilimli şekilde çerçeve içine alınarak, üç bölümde gruplanmıştır. Orta bölümde yer alan bitkisel süsleme grubu, yan bölümdekilere oranla daha geniş ve yüksek tutulmuştur. Süslemenin zemini lacivert renklidir. Motiflerin bazı alanlarında, yer yer açık yeşil ve kırmızı renklere de yer verildiği görülür.

Bitkisel süsleme grupları, aralarında yer alan iç içe geçmiş palmet motifleri ile birbirinden ayrılmıştır. Bu palmetler ile yanlarda yer alan süsleme gruplarının tepe noktalarına, palmet motifi yerleştirilmiştir.

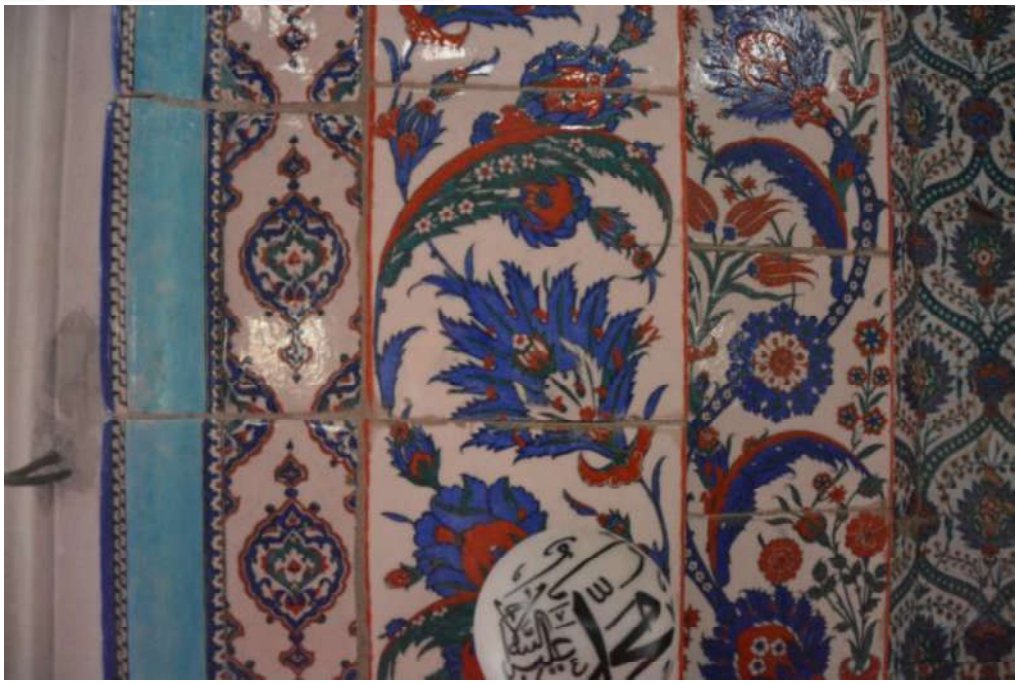
Çiz. 69-Plan 20. Piyale Paşa Camii mihrabı. Genel görünüm ve plan. (İstanbul Vakıflar 2. Bölge Müdürlüğü Arşivi'nden işlenerek)

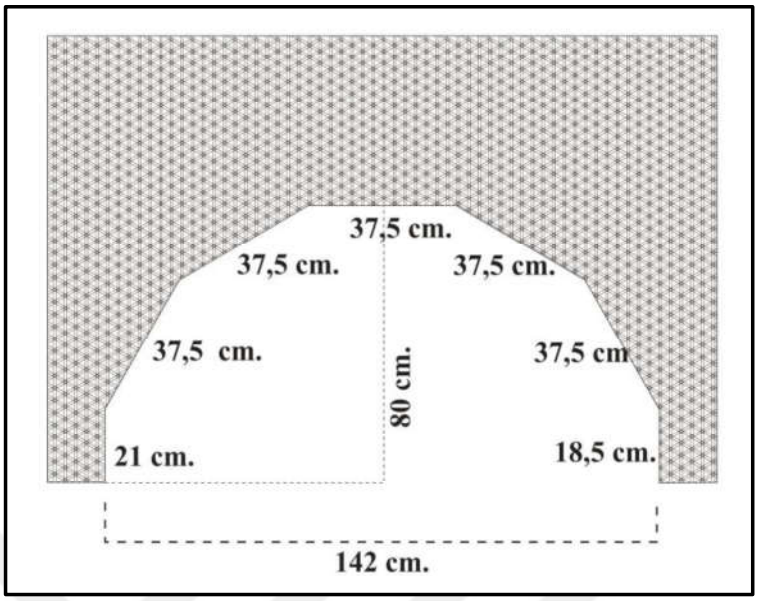
Fot. 73. Piyale Paşa Camii mihrabı. Genel görünüm. (2019, O. B.)

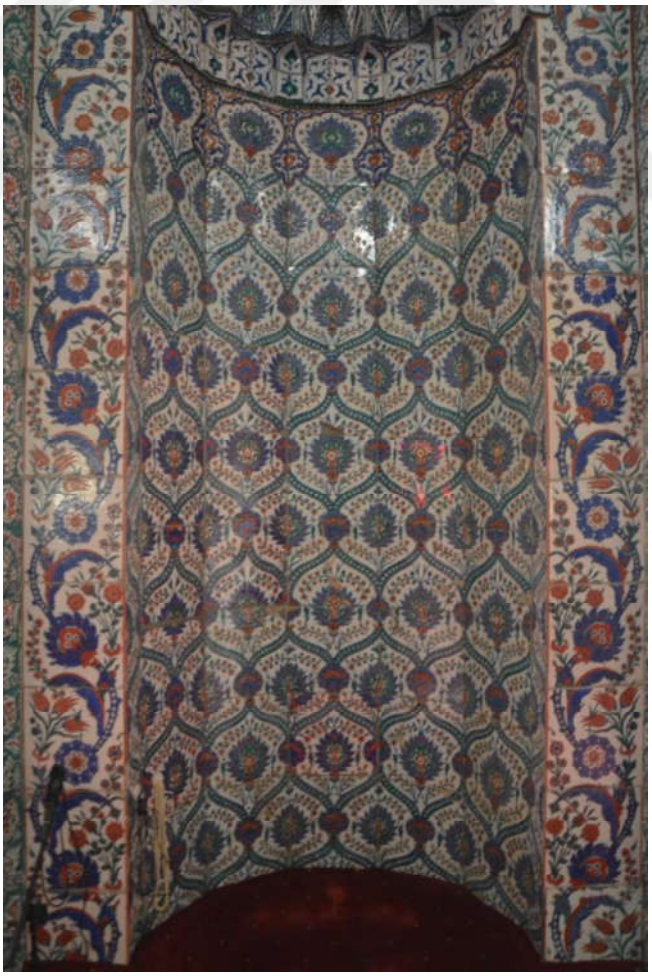
Fot. 74. Piyale Paşa Camii mihrabı. Çerçeve hattının en dış bölümünde yer alan ince bordür. (2019, O. B.)

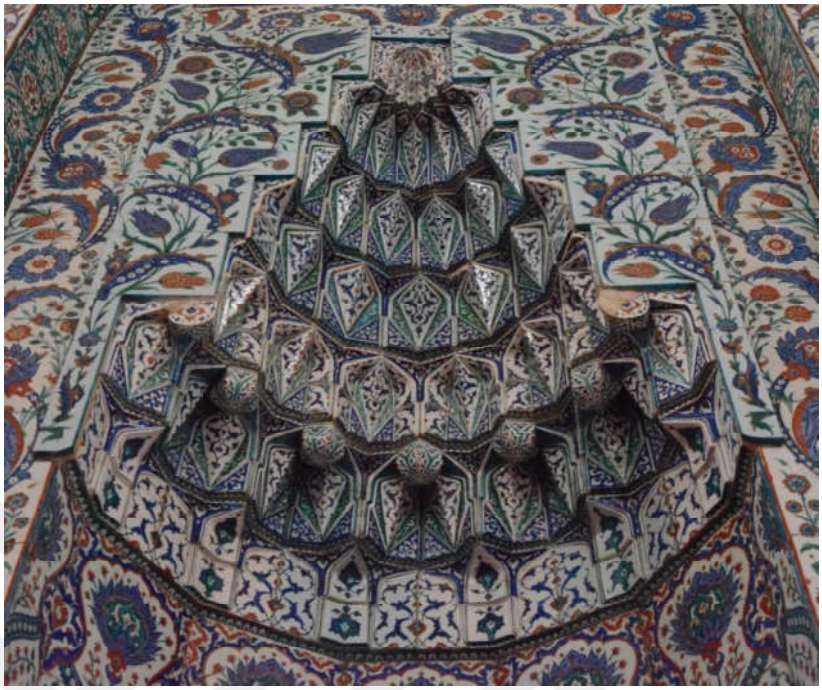

Fot. 75. Piyale Paşa Camii mihrabı. Çerçeve hattında yer alan bordür. (2019, O. B.)

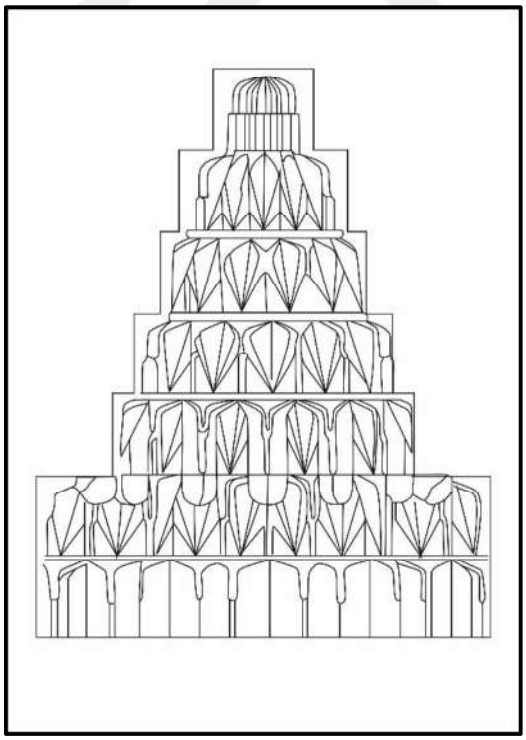

Çiz. 70. Piyale Paşa Camii mihrabı. Niş ölçüleri. (2020, O. B.-F. F.)

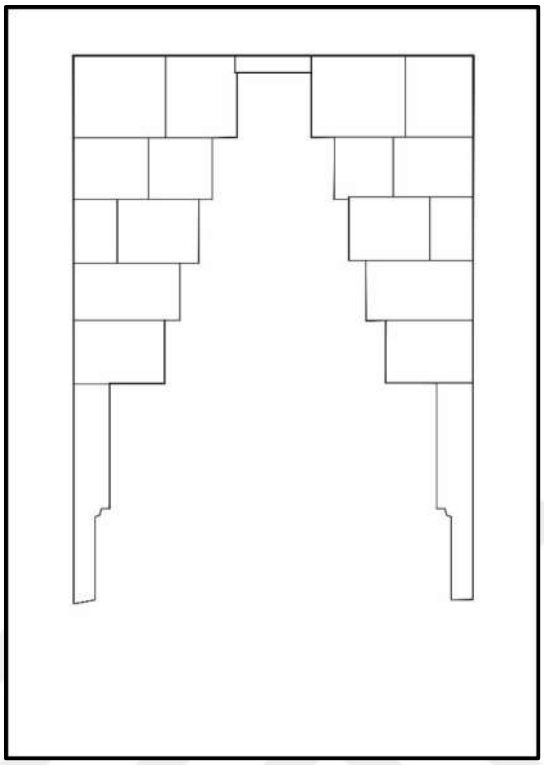

Fot. 76. Piyale Paşa Camii mihrabı. Niş. (2019, O. B.)

Fot. 77. Piyale Paşa Camii mihrabı. Kavsara ve köşelik. (2019, O. B.)

Çiz. 71. Piyale Paşa Camii mihrabı. Kavsara. (İstanbul Vakıflar 2. Bölge Müdürlüğü Arşivi'nden işlenerek)

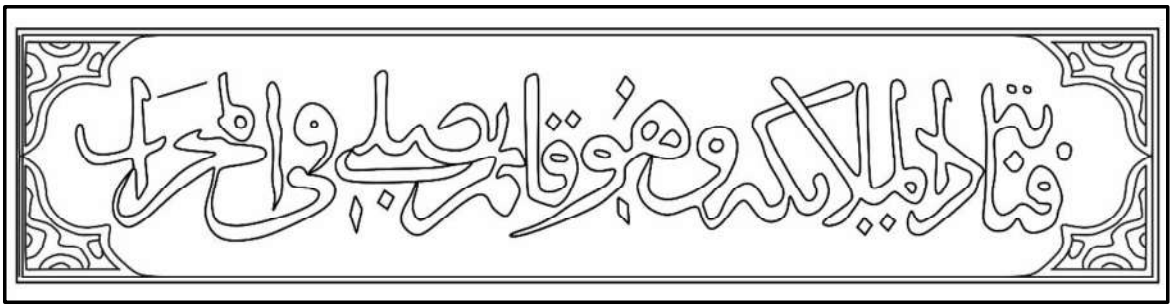
Çiz. 72. Piyale Paşa Camii mihrabı. Köşelik. (İstanbul Vakıflar 2. Bölge Müdürlüğü Arşivi'nden işlenerek)

Fot. 78. Piyale Paşa Camii mihrabı. Birinci nişin köşeliği. (2019, O. B.)

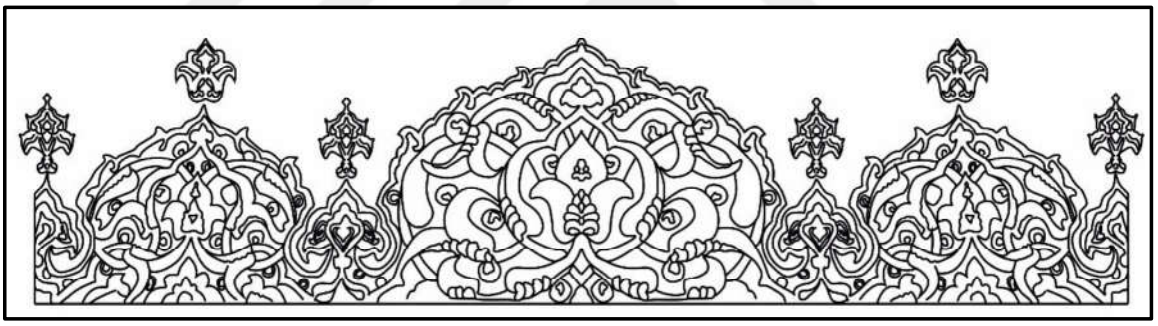
Fot. 79. Piyale Paşa Camii. Alınlık. (2019, O. B.)

Çiz. 73. Piyale Paşa Camii. Alınlık. (2020, O. B.-F. F.)

Fot. 80. Piyale Paşa Camii. Tepelik. (2019, O. B.)

Çiz. 74. Piyale Paşa Camii. Tepelik. (2020, O. B.-F. F.)

3.11. AZAPKAPI SOKULLU MEHMED PAŞA CAMİİ MİHRABI

Katalog No: 11.

Fotoğraf No: 81-88.

Çizim No: 75-83.

Plan No: 21-22.

İnşa Tarihi: M. 1577-1578/ H. 985-986.

Yaptıran: Sadrazam Sokullu Mehmed Paşa.

Mimarı: Mimar Sinan.

Yeri: Cami, İstanbul'un Beyoğlu ilçesinde, Unkapanı Köprüsü ile Tersane Caddesi'nin birleşme noktasında yer alır.

Tarihlendirme

Yapının kapılarından birinin üstünde bulunan, ancak kırıldığı için 1941'de eski kalıbına göre Reisülhattâtin Kâmil Akdik tarafından yeniden yazılan manzum kitabeye göre cami, 1577-1578 yılında Sadrazam Sokullu Mehmed Paşa tarafından inşa ettirilmiştir[99].

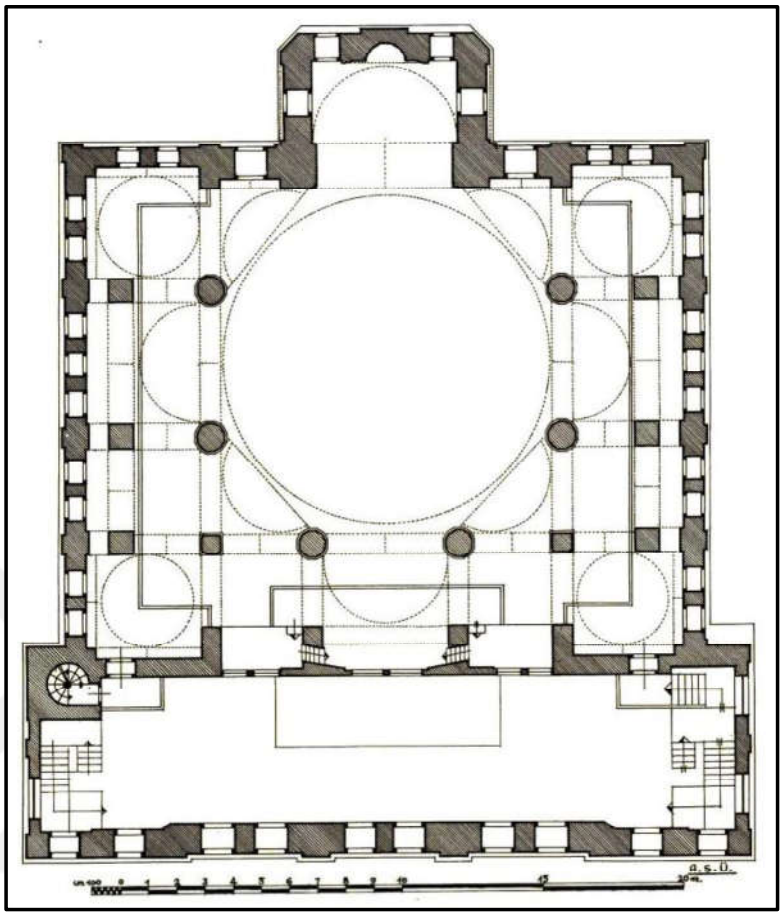
Yapının Mimari Özellikleri

Fevkani plan şemasına sahip caminin harimi, sekiz destek üzerine baldaken düzende oturan kubbe ile örtülmüştür[100]. Kare plan şemasına sahip harimin merkezinde bulunan ana kubbe, üç yönüne eklenen yarım daire formlu kubbeler ve bu kubbelerin köşe noktalarına yerleştirilen çeyrek kubbeler ile genişletilmiştir. Ana kubbenin etrafında, "U" şeklinde dolanan iki katlı galeri bulunmaktadır. Harimin kuzeyinde yer alan son cemaat yeri ise eğimli bir çatı ile örtülmüştür.

---

[99] Semavi Eyice, "Azapkapı Cami", **TDV İslam Ansiklopedisi**, Cilt: 4, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 1991, (Azapkapı Cami), s. 309; Hafız Hüseyin Ayvansarâyî, **Hadikatü'l-Cevami, İstanbul Camileri ve Diğer Dini-Sivil Mi'mari Yapıları**, İşaret Yayınları, İstanbul, 2001, s. 432.

[100] Cami hakkında bkz. Kuran, Mimar Sinan'ın Camileri, ss. 202-203; Sönmezer, Boyut İlişkisi, ss. 184-187; Seyit Ali Kahraman-Yücel Dağlı, **Günümüz Türkçesiyle Evliya Çelebi Seyahatnâmesi: İstanbul**, Cilt: 1, Kitap: 2, 5. Baskı, Yapı Kredi Kültür Sanat Yayınları, İstanbul, 2008, s. 390; Cansever, ss. 365-369; Necipoğlu, ss. 484-492; Demet Binan, "Sokollu Mehmet Paşa Camii Azapkapı", **Mimar Sinan'ın İstanbul'u**, Ed. Tülay Taşdemir, 1. Baskı, Türkiye Turing ve Otomobil Kurumu Yayınları, İstanbul, 2016, ss. 307-308.

Plan 21. Azapkapı Sokullu Mehmed Paşa Camii planı (Ali Saim Ülgen'den)

Kesme taş ile inşa edilen caminin kuzeydoğu köşesinde tek şerefeli minare yükselir. 1807 yılında meydana gelen yangın sonrasında yapı kısmen zarar görmüş ve onarım geçirmiştir. Ayrıca cami, 1938-1941 yıllarında da kapsamlı bir restorasyon geçirmiştir[101].

Mihrabın Yeri

Yapının güney duvarının giriş ekseni üzerinde yer alan mihrap, kıble duvarından dışa taşkın eyvan şekilli özel bir alan içerisine yerleştirilmiştir. Üzeri yarım kubbe ile örtülü bu bölüm, mihrap için özel bir alan oluşturmaktadır.

[101] Eyice, Azapkapı Cami, s. 309.

Malzeme ve Teknik

Mermer ile yapılmış mihrapta, oyma ve boyama tekniklerinin bir arada kullanıldığı görülür.

Mihrabın Elemanları

Dikdörtgen kuruluşa sahip 982,52 cm. x 501,67 cm. ölçülerindeki mihrap; çerçeve, niş, sütunçeler, kavsara, köşelik, alınlık ve tepelik bölümlerinden meydana gelmektedir (Fot. 81, Çiz. 75-Plan 20).

Çerçeve

Çerçeve kavsara yönünde, dıştan içe doğru sırasıyla; düz, dış bükey, iç bükey hatlar ile geniş düz bordüre kadar ilerlemekte, daha sonrasında iç bükey, dış bükey ve iç bükey hatların tekrarlanması ile kademeli bir şekilde devam etmektedir (Çiz. 76).

Niş

Yedi kenarlı mihrap nişi; 134 cm. genişliğinde ve 67,2 cm. derinliğindedir. Niş yüzeyini meydana getiren mermer levhaların boyutları birbirinden farklıdır (Çiz. 77). Poligonal plan şemasına sahip mihrap nişi ile kavsara, iç bükey silme ile birbirinden ayrılmıştır (Fot. 82).

Sütunçeler

Nişin pahlanan kenar köşelerine iki adet silindirik gövdeli sütunçe yerleştirilmiştir (Fot. 83). Silindirik gövdeli sütunçelerin kaide ve başlıkları, aynı tarzda düzenlenmiştir (Çiz. 78). Kum saati formlu sütün başlığının üç köşe noktası, iki kademeli yüzeysel mukarnaslar ile bezelidir. Kum saatinin yüzeyi, yuvarlak yüzeyli derin oyma tekniği ile dilimlere ayrılmış ve ortasına yüzeyi balıksırtı motifi ile işlenmiş kelepçe yerleştirilmiştir. Kum saatinin üst ve alt noktası, meander motifli bordür ile sınırlandırılmıştır (Fot. 84). Bu uygulamanın, sütunçe kaidesinde de tekrarlandığı görülür.

Kavsara

Mihrap kavsarası, altı kademeden meydana gelmektedir (Fot. 85). Alt ve üst bölüm hariç, bütün kademeler mukarnaslıdır (Çiz. 79). Aşağıdan yukarıya doğru daralan kademelerin düzenlenişi birbirlerinden farklıdır. Altı sıralı kademe aşağıdan yukarıya doğru incelendiğinde, birinci sıranın yarım yıldız formundaki konsollar ile yedi bölüme ayrıldığı görülür. Yıldız formlu konsollar iki kademelidir.

İkinci sıra, yedi geniş mukarnas yuvasına bölünmüş ve bu yuvaların içerisi ikişer adet badem şekilli piramit ile doldurulmuştur. Ayrıtlı düzenlemeye sahip mukarnas yuvalarının tepe noktasına, beş dilimli püsküller yerleştirilmiştir. Püsküllerin yüzeyi, yuvarlak yüzeyli derin oyma tekniği ile çiçek motifi şeklinde işlenmiştir. Köşe noktalarda yer alan mukarnas ve püsküller yarım uygulanmıştır.

Üçüncü sıra, yan yana sıralanmış altı adet nişten meydana gelir. İki kademeli tasarlanmış nişlerin içerisi, istiridye kabuğu formunu anımsatan dilimler ile bezelidir.

Dört ve beşinci sıralarda, iri piramitler konsol görevi üstlenmiş ve aralarda kalan bölümler çokgen parçalar ile doldurulmuştur.

Altıncı sıra, istiridye kabuğu formunda düzenleme ile son bulur. Beş dilimli düzenlenmiş istiridye kabuğu formu iki kademelidir.

Köşelik

İç ve dış bükey hatlar ile kademelendirilen üçgen biçimli köşelikler, kavsarayı üç yönden kuşatmaktadır (Fot. 85, Çiz. 80). Mihrap yüzeyinden hafif dışa taşkın olan bu köşeliklerin ortasına, iri rozet çiçekler yerleştirilmiştir. Yuvarlak yüzeyli derin oyma tekniği ile meydana getirilen iç içe geçmiş taç yapraklı süslemenin merkezine, on iki yapraklı çiçek motifi işlenmiştir (Fot. 86, Çiz. 81). En dış bölümde yer alan taç yaprakların araları ise küçük üçgen motifler ile bezelidir.

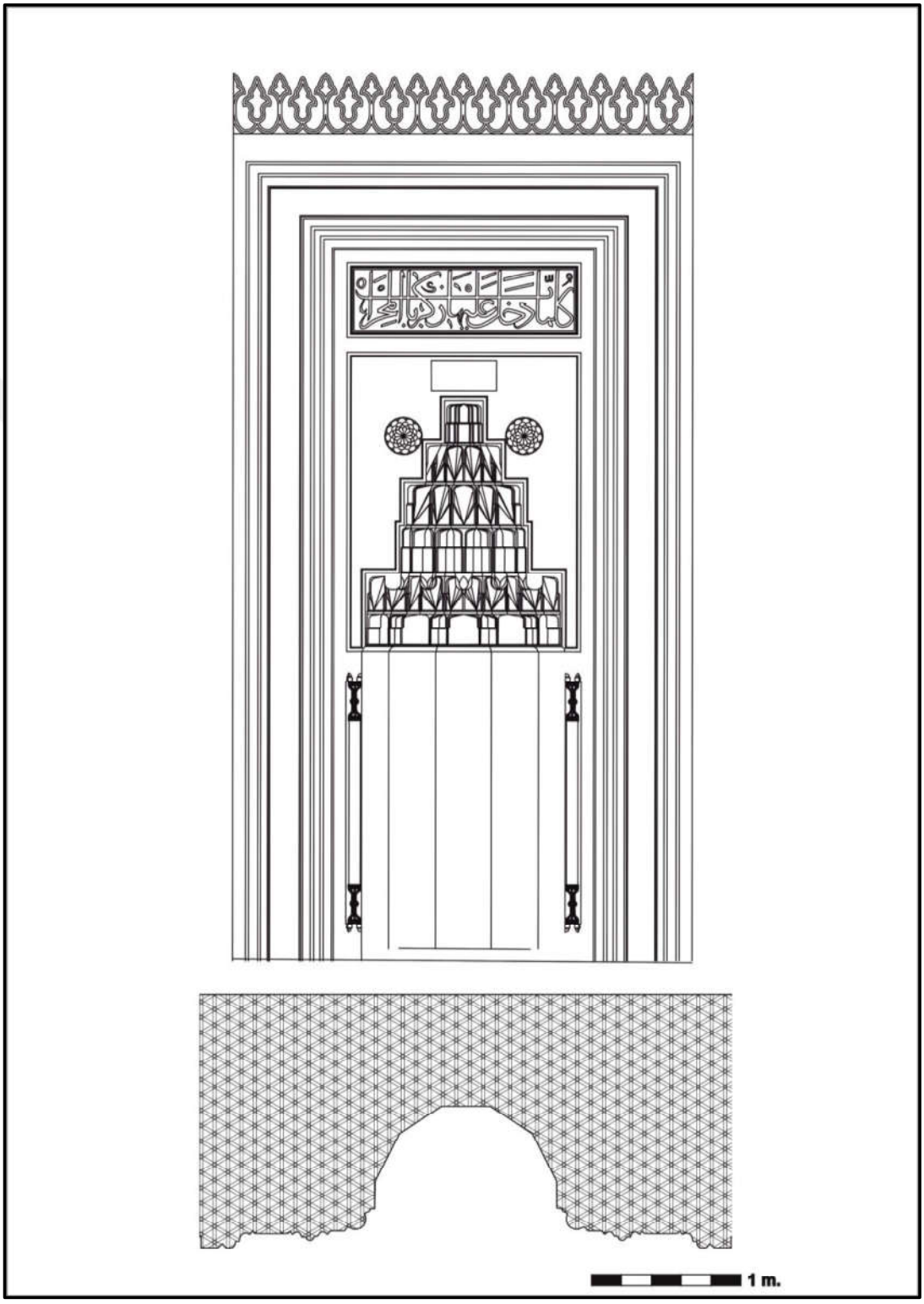
Köşelik ve alınlık arasında kalan bölümde, küçük dikdörtgen çerçeve yer almaktadır. Çerçevenin içerisinde, "*Kale subhanallahu ve teala*" yazılıdır. Türkçe meâli: "*Allah noksan sıfatlardan münezzehtir*" şeklindedir. Düz yüzeyli derin oyma tekniği ile meydana getirilen yazı ve çerçeve yüzeyleri yaldız, zemin ise siyah renk ile boyalıdır.

Alınlık

Mihrabın alınlık bölümündeki dikdörtgen çerçevenin içerisinde, Al-i İmran Suresi'nin 3/37. ayetinden bir bölüm yer alır (Fot. 87, Çiz. 82). Ayetin Türkçe meâli: "*Zekeriyya ne zaman onun* (Hazreti Meryem'in) *bulunduğu yere girdiğinde*" şeklindedir. Ayeti meydana getiren harfler, Celî sülüs hat ile yazılmıştır. Düz yüzeyli derin oyma tekniği ile meydana getirilen yazı ve çerçeve yüzeyleri yaldız, zemin ise siyah renk ile boyalıdır.

Tepelik

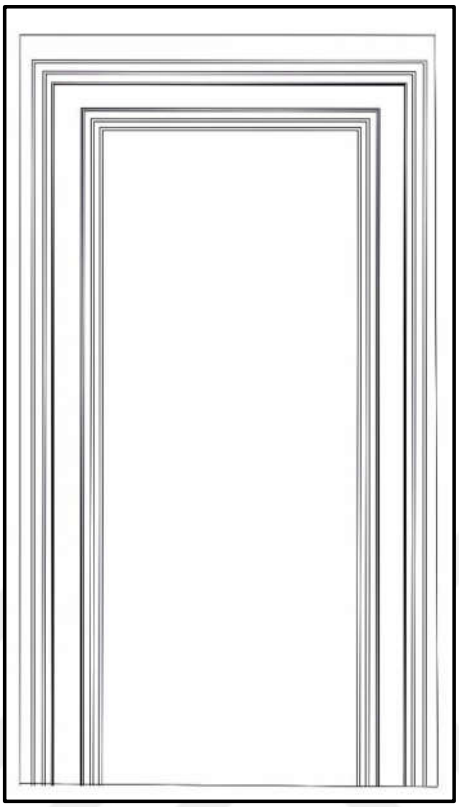
Tepelik, palmet ve lotusların, yan yana atlamalı şekilde ilerlediği yatay bordürden meydana gelmektedir (Fot. 88, Çiz. 83). Yuvarlak yüzeyli derin oyma tekniğiyle yapılan motiflerin yüzeyi yaldız, zemin ise siyah renklidir. Lotus motifleri köşe noktalarda yarım uygulanmıştır.

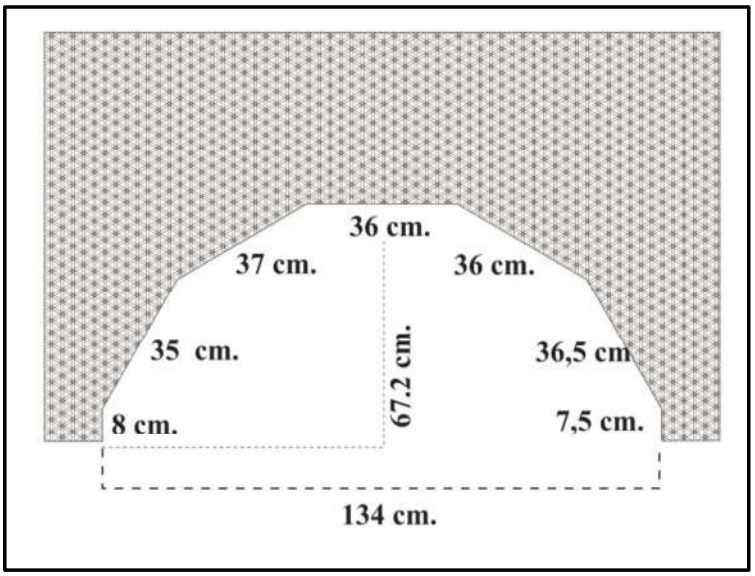
Çiz. 75-Plan 22. Azapkapı Sokullu Mehmed Paşa Camii mihrabı. Genel görünüm ve plan. (İstanbul Vakıflar 1. Bölge Müdürlüğü Arşivi'nden işlenerek)

Fot. 81. Azapkapı Sokullu Mehmed Paşa Camii mihrabı. Genel görünüm. (2019, O. B.)

Çiz. 76. Azapkapı Sokullu Mehmed Paşa Camii mihrabı. Çerçeve. (İstanbul Vakıflar 1. Bölge Müdürlüğü Arşivi'nden işlenerek)

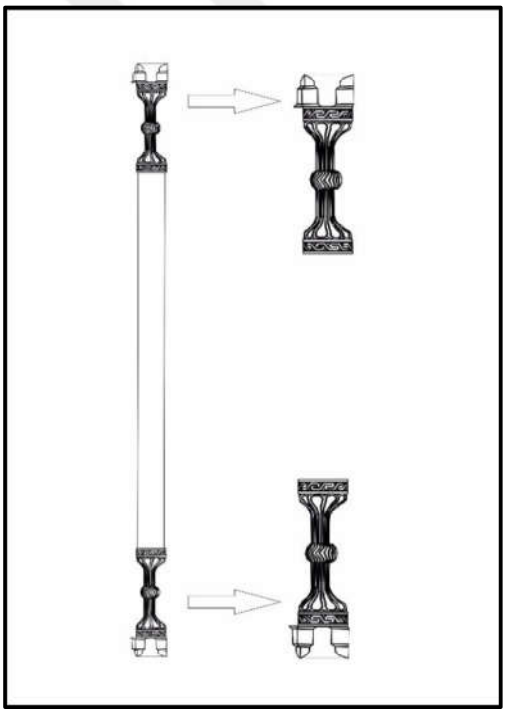

Çiz. 77. Azapkapı Sokullu Mehmed Paşa Camii mihrabı. Niş ölçüleri. (2020, O. B.-F. F.)

Fot. 82. Azapkapı Sokullu Mehmed Paşa Camii mihrabı. Niş. (2019, O. B.)

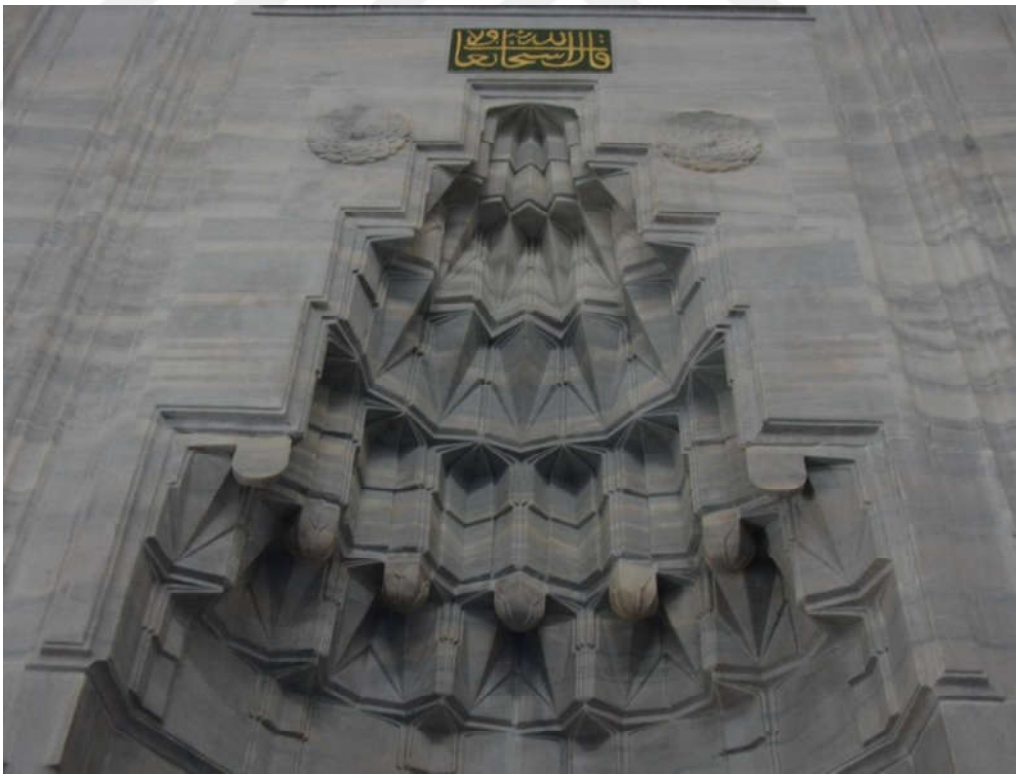

Fot. 83. Azapkapı Sokullu Mehmed Paşa Camii mihrabı. Sütunçe. (2019, O. B.)

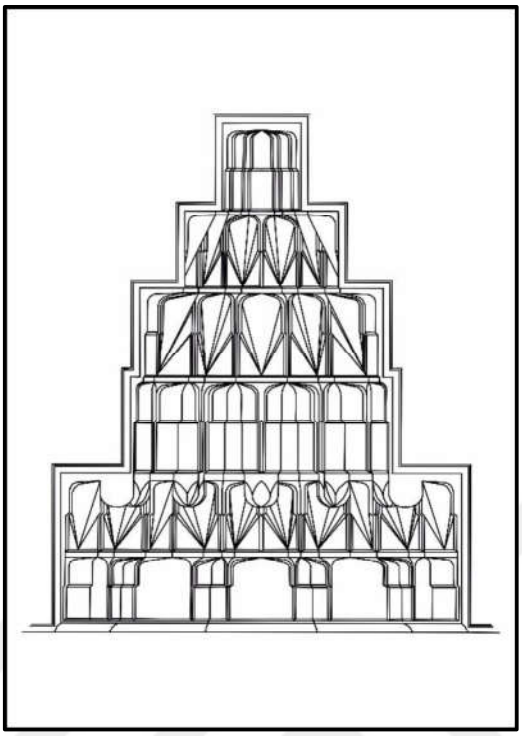
Çiz. 78. Azapkapı Sokullu Mehmed Paşa Camii mihrabı. Sütunçe, başlık ve altlık. (İstanbul Vakıflar 1. Bölge Müdürlüğü Arşivi'nden işlenerek)

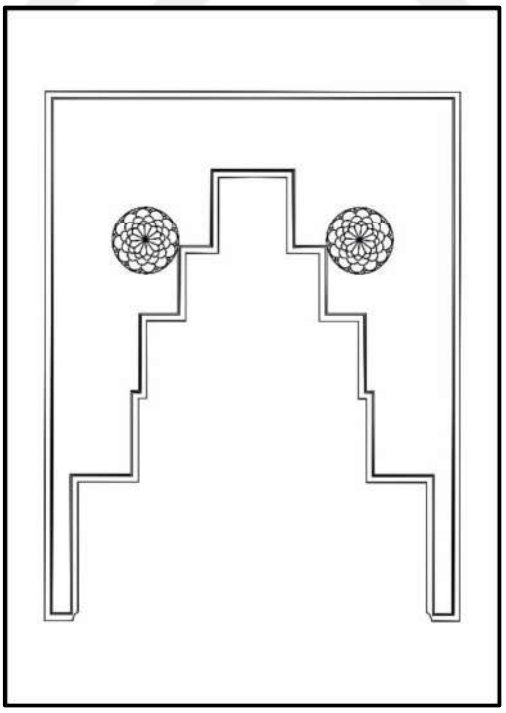
Fot. 84. Azapkapı Sokullu Mehmed Paşa Camii mihrabı. Sütunçe başlığı. (2019, O. B.)

Fot. 85. Azapkapı Sokullu Mehmed Paşa Camii mihrabı. Kavsara ve köşelik. (2019, O. B.)

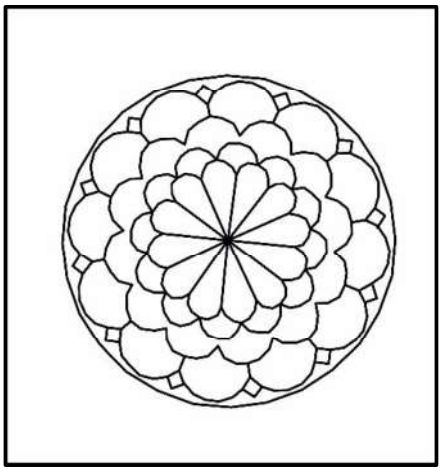

Çiz. 79. Azapkapı Sokullu Mehmed Paşa Camii mihrabı. Kavsara. (İstanbul Vakıflar 1. Bölge Müdürlüğü Arşivi'nden işlenerek)

Çiz. 80. Azapkapı Sokullu Mehmed Paşa Camii mihrabı. Köşelik. (İstanbul Vakıflar 1. Bölge Müdürlüğü Arşivi'nden işlenerek)

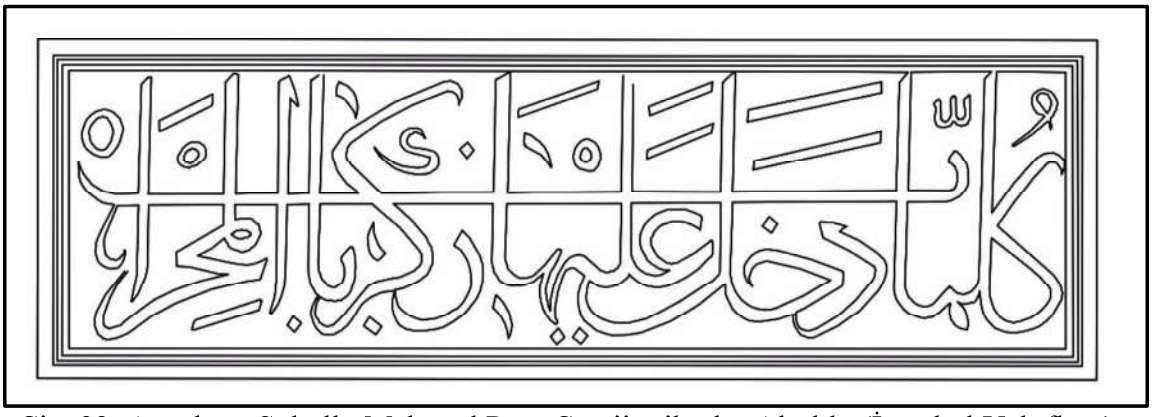

Fot. 86. Azapkapı Sokullu Mehmed Paşa Camii mihrabı. Köşelik üzerinde yer alan rozet çiçek. (2019, O. B.)

Çiz. 81. Azapkapı Sokullu Mehmed Paşa Camii mihrabı. Köşelik üzerinde yer alan rozet çiçek. (İstanbul Vakıflar 1. Bölge Müdürlüğü Arşivi'nden işlenerek)

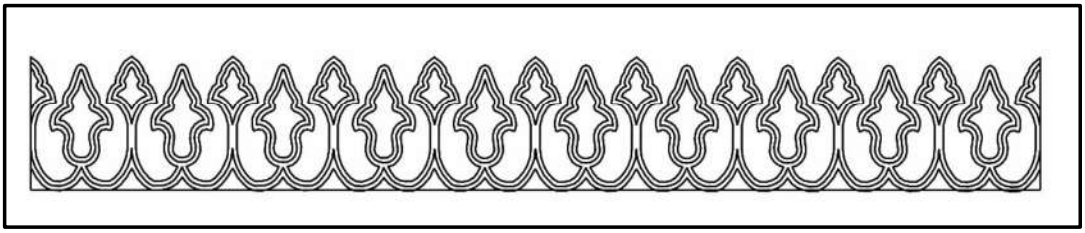
Fot. 87. Azapkapı Sokullu Mehmed Paşa Camii mihrabı. Alınlık. (2019, O. B.)

Çiz. 82. Azapkapı Sokullu Mehmed Paşa Camii mihrabı. Alınlık. (İstanbul Vakıflar 1. Bölge Müdürlüğü Arşivi'nden işlenerek)

Fot. 88. Azapkapı Sokullu Mehmed Paşa Camii mihrabı. Tepelik. (2019, O. B.)

Çiz. 83. Azapkapı Sokullu Mehmed Paşa Camii mihrabı. Tepelik. (İstanbul Vakıflar 1. Bölge Müdürlüğü Arşivi'nden işlenerek)

3.12. KILIÇ ALİ PAŞA CAMİİ MİHRABI

Katalog No: 12.

Fotoğraf No: 89-92.

Çizim No: 84-85.

Plan No: 23-24.

İnşa Tarihi: M. 1580/ H. 988.

Yaptıran: Kılıç Ali Paşa.

Mimarı: Mimar Sinan.

Yeri: İstanbul'un Beyoğlu İlçesi'nde, Kemankeş Karamustafa Paşa Mahallesi'nde bulunan Kemeraltı Caddesi üzerinde yer alır.

Tarihlendirme

Cami'nin giriş kapısı üzerinde yer alan inşa kitabesine göre yapımının 1580 yılında tamamlandığı anlaşılmaktadır[102].

Yapının Mimari Özellikleri

Cami; medrese, sebil, türbe, mektep ve hamamdan meydana gelen külliyenin bir parçasıdır[103]. Dikdörtgen plan şemasına sahip caminin kuzeyinde, beş birimli son cemaat yeri bulunmaktadır. Cami, dört yönden yüksek duvar ile çevrili avluya sahiptir. Avlunun ortasına, üzeri kubbe ile örtülü şadırvan yerleştirilmiştir. Cami, cephesine açılan 147 pencere ile aydınlatılmaktadır.

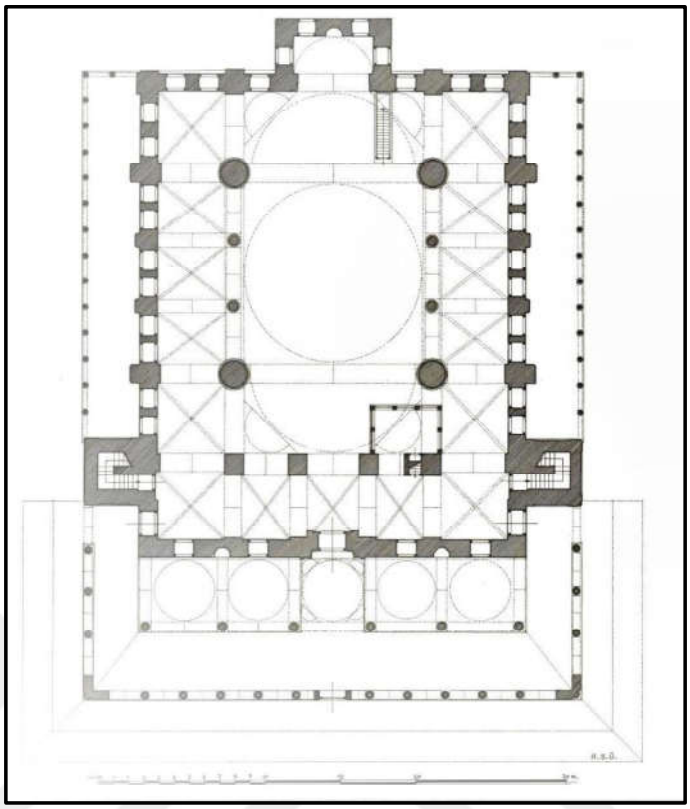
Harimin merkezinde, 12.70 m. genişliğinde ana kubbe yer almaktadır[104]. Dört adet fil ayak üzerinde taşınan pandantif geçişli ana kubbe, baldaken kuruluşa sahiptir.

---

[102] Aptullah Kuran, "Mimar Sinan'ın Külliyeleri", **Mimarbaşı Koca Sinan'ın Yaşadığı Çağ ve Eserleri**, Cilt: 1, T.C. Başbakanlık Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları, İstanbul, 1988, s. 171; Semavi Eyice, "Kılıç Ali Paşa Külliyesi", **TDV İslam Ansiklopedisi**, Cilt: 25, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 2002, s. 413. Kitabe için bkz. Hasan Saybir, "Kılıç Ali Paşa Camii'nden Tophane'yi Okumak", **Tarih ve Uygarlık İstanbul Dergisi**, Sayı: 10, İstanbul, 2017, s. 135.

[103] Cami hakkında bkz. Aptullah Kuran, "Tophane Kılıç Ali Paşa Külliyesi", **Boğaziçi Üniversitesi Dergisi**, Volume: 6, İstanbul, 1978, ss. 175-197; Cansever, ss. 381-387; Kahraman ve Dağlı, Evliya Çelebi Seyahatnâmesi (Kitap: 2), s. 401; Coşkun Yılmaz, "Kılıç Ali Paşa Camii", **Mimar Sinan'ın İstanbul'u**, Ed. Tülay Taşdemir, İstanbul, 2016, ss. 174-180; İdris Bostan, "Kılıç Ali Paşa", **TDV İslam Ansiklopedisi**, Cilt: 25, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 2002, ss. 411-412.

[104] Necipoğlu, s. 573.

Plan 23. Kılıç Ali Paşa Camii planı (Ali Saim Ülgen'den).

Ana kubbe, doğu ve batıda birer büyük kemer, kuzey ve güneyde ise yarım daire kubbelerle desteklenmiştir. Harim, doğu, batı ve kuzeyde bulunan iki katlı galeriler ile genişletilmiş ve cephelerine açılan toplamda 147 adet pencereyle aydınlatılmıştır[105]. Alt katta yer alan galerilerin birimleri çapraz tonoz, üst kattaki galerilerin birimleri ise tonoz ve kubbe ile örtülüdür. Birçok araştırmacı, caminin plan şemasını Ayasofya'ya benzetmektedir[106].

[105] Caminin aydınlatma sistemi hakkında bkz. Sedat Bayrakal, A Study on the Application Lighting Project of Kiliç Ali Pasha Mosque at Tophane District - Tophane Kılıç Ali Paşa Camii'nin Aydınlatma Uygulama Projesi'ne Dair, **Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Cilt: 10, Sayı: 25, 2018, ss. 520-533.

[106] Ülgen, s. 61; Doğan Kuban, "Sinan'ın Dünya Mimarisinde Yeri", **Mimarbaşı Koca Sinan'ın Yaşadığı Çağ ve Eserleri**, Cilt: 1, T.C. Başbakanlık Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları, İstanbul, 1988, s. 608; Seyfi Başkan, Mimar Koca Sinan ve Sanat Tarihi Araştırmalarında Üslup Sorunu", **400. Anma Yılı Mimar Sinan Semineri**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1988, s. 100; Esin Benian, "Mimar Sinan ve Osmanlı Cami Mimarisinin Gelişimindeki Rolü", **Tübitak Bilim ve Teknik Dergisi**, Sayı: 518, İstanbul, Ocak 2011, s. 47.

Mihrabın Yeri

Yapının güney duvarının giriş ekseni üzerinde yer alan mihrap, kıble duvarından dışa taşkın eyvan şekilli özel bir alan içerisine yerleştirilmiştir. Üzeri yarım kubbe ile örtülü bu bölüm, mihrap için özel bir alan oluşturmaktadır.

Malzeme ve Teknik

Mermer ile yapılmış mihrapta, oyma ve boyama tekniklerinin bir arada kullanıldığı görülür.

Mihrabın Elemanları

Dikdörtgen kuruluşa sahip mihrap; çerçeve, niş, kavsara, köşelik ve alınlık bölümlerinden meydana gelmektedir (Fot. 89-Plan 22)

Çerçeve

Çerçeve kavsara yönünde, dıştan içe doğru sırasıyla; düz, dış bükey ve iç bükey hatlar ile kademeli bir şekilde ilerlemektedir.

Niş

Yedi kenarlı mihrap nişi; 113 cm. genişliğinde ve 57,4 cm. derinliğindedir. Poligonal plan şemasına sahip nişin iç kenarları 30 cm., dış iki kenarı ise 4,5 cm. genişliğindedir (Çiz. 84, Fot. 90).

Kavsara

Mihrap kavsarası, yedi sıra kademeden meydana gelmektedir (Fot. 91). Alt ve üst bölüm hariç bütün kademeler mukarnaslıdır. Aşağıdan yukarıya doğru daralan kademelerin düzenlenişi birbirlerinden farklıdır. Yedi sıralı kademe aşağıdan yukarıya doğru incelendiğinde, birinci sıranın, atlamalı şekilde ilerleyen yarım yıldız formundaki konsollar ile on iki bölüme ayrıldığı görülür. Yıldızların alt noktası, yüzeyi yivli hatlar ile aşağıya doğru uzatılmış ve ortasına dilimli kelepçe yerleştirilmiştir. Yıldız köşe

noktalarından uzayan hatlar, arada kalan her bir bölümde iki adet niş meydana getirmiştir. Nişlerin ortasında yer alan yivli hat, taşıyıcı konsol görevini üstlenmektedir.

İkinci sıra, beş adet yarım yıldız formundaki konsollar ile altı bölüme ayrılmıştır. Yüzeyi yivli konsollar arasında meydana gelen derin nişler, piramitler ile doldurulmuştur. Nişlerin içerisi, kademeli bir düzenlemeye sahiptir.

Üçüncü sıra, altı adet derin mukarnas yuvasından meydana gelmektedir. İçerisi ikişer adet badem şekilli piramit ile doldurulan mukarnas yuvaları, ayrıtlı bir düzenlemeye sahiptir. Derin niş şeklinde tasarlanmış mukarnas yuvalarının tepe noktasına ise beş dilimli püskül yerleştirilmiştir.

Dördüncü sıra, beş adet derin nişten oluşmaktadır. İki kademeli şekilde tasarlanmış nişlerin içerisi, nişin formuna göre yerleştirilmiş piramitler ile hareketlendirilmiştir. Köşe noktalarda yer alan nişler yarım uygulanmıştır.

Beşinci ve altıncı sıralarda, iri piramitler bir nevi konsol görevi görmüş ve aralarda kalan bölümler çokgen parçalar ile doldurulmuştur.

Yedinci sıra, istiridye kabuğu formunda düzenleme ile son bulur. Altı dilimli olarak düzenlenmiş istiridye kabuğu formu iki kademelidir.

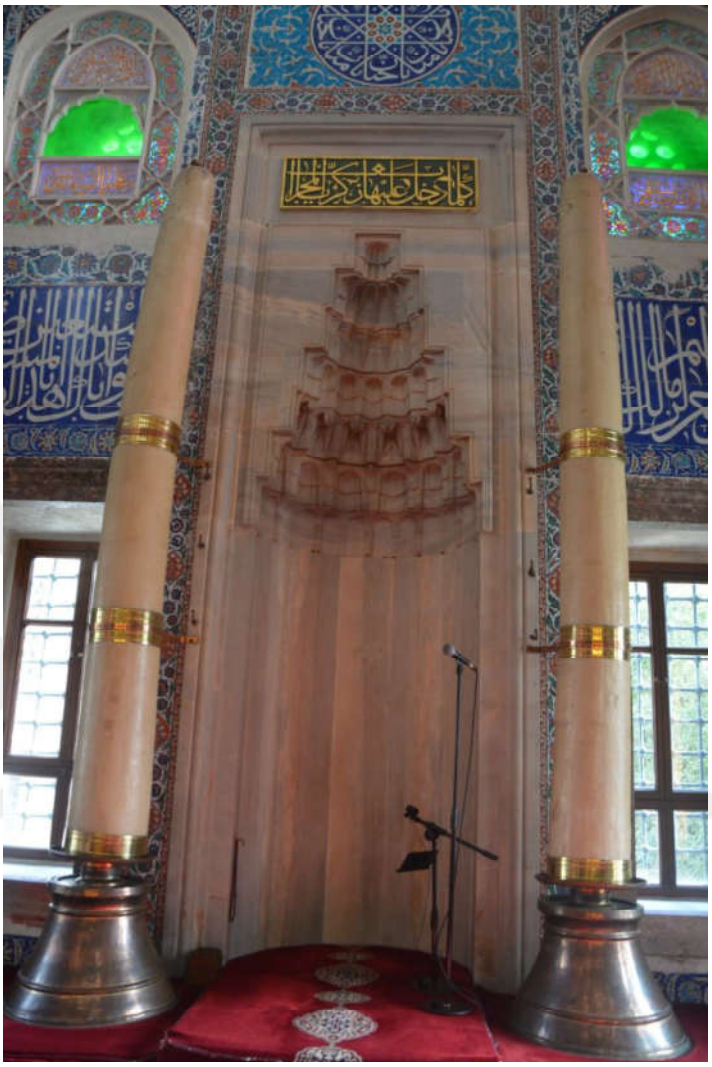
Köşelik

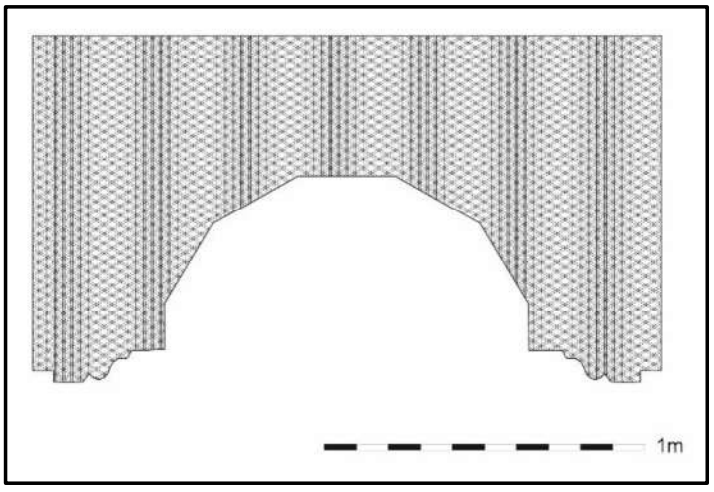
İç ve dış bükey hatlar ile kademelendirilen üçgen biçimli köşelikler, kavsarayı üç yönden kuşatmaktadır (Fot. 91). Mihrap yüzeyinden hafif dışa taşkın olan köşeliklerin yüzeyi boş bırakılmıştır.

Alınlık

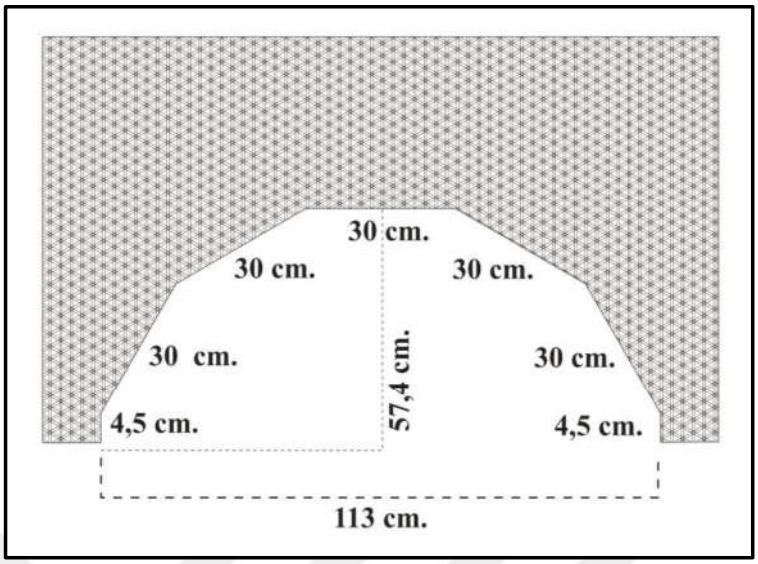
Mihrabın alınlık bölümündeki dikdörtgen çerçevenin içerisinde, Al-i İmran Suresi'nin 3/37. ayetinden bir bölüm yer alır (Fot. 92). Ayetin Türkçe meâli: "*Zekeriyya ne zaman onun* (Hazreti Meryem'in) *bulunduğu yere girdiğinde*" şeklindedir. Ayeti meydana getiren harfler, Celî sülüs hat ile yazılmıştır. Harflerin bazı noktalarında, palmet ve rumi motifleri yer almaktadır (Çiz. 85). Rumi motiflerinin, kıvrık dallar üzerinde verildiği görülür. Düz yüzeyli derin oyma tekniği ile meydana getirilen yazı, motif ve çerçeve yüzeyleri yaldız, zemin ise koyu yeşil renk ile boyalıdır.

FOTOĞRAF VE ÇİZİMLER

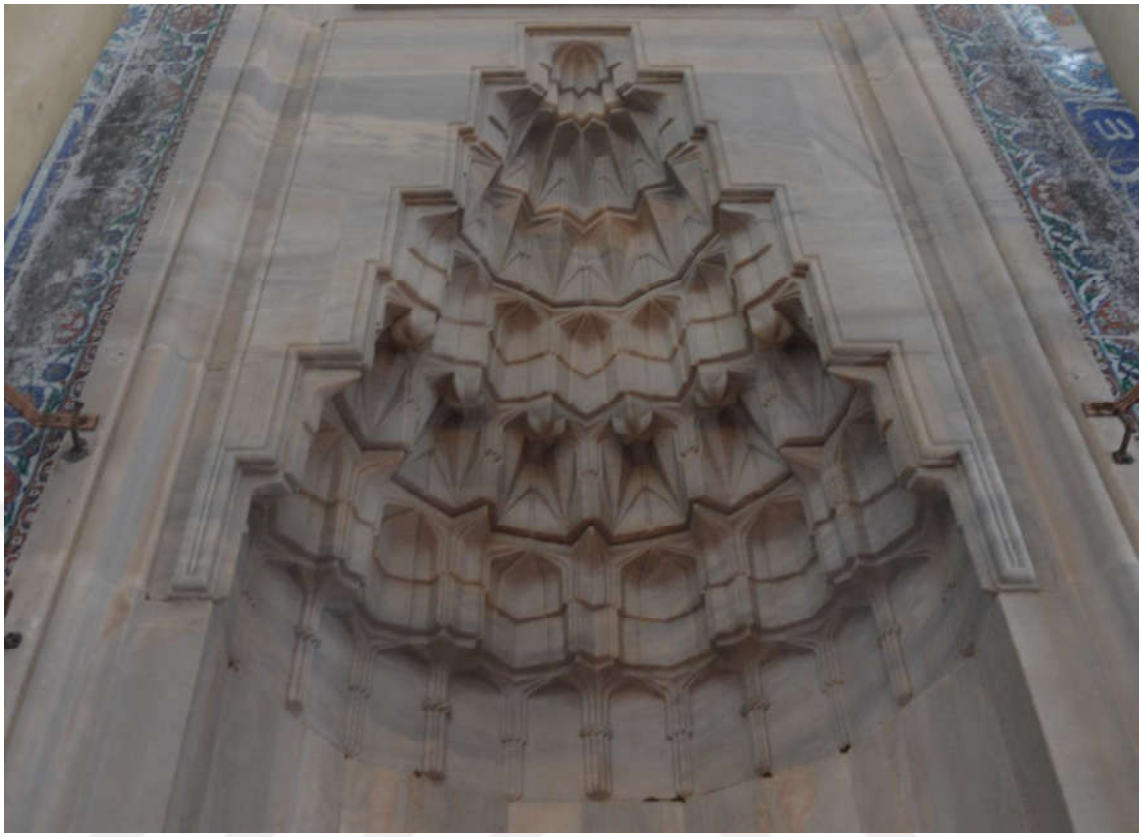

Fot. 89. Kılıç Ali Paşa Camii mihrabı. Genel görünüm. (2018, O. B.)
Plan 24. Kılıç Ali Paşa Camii mihrabı. Plan. (2020, O. B.-F. F.)

Çiz. 84. Kılıç Ali Paşa Camii mihrabı. Niş ölçüleri. (2020, O. B.-F. F.)

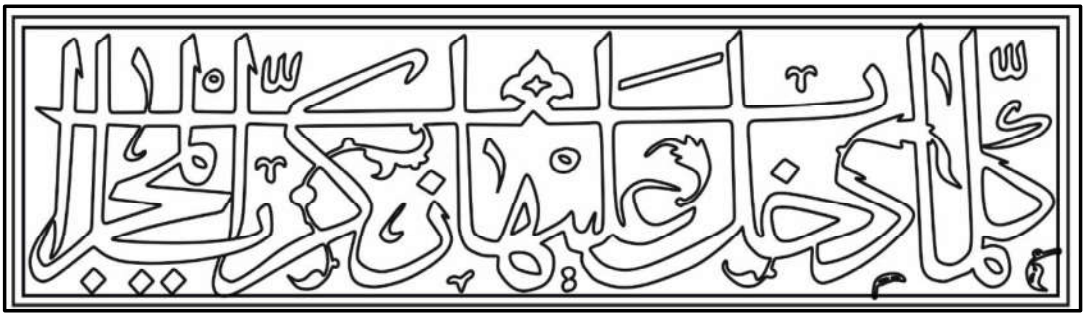

Fot. 90. Kılıç Ali Paşa Camii mihrabı. Niş. (2018, O. B.)

Fot. 91. Kılıç Ali Paşa Camii mihrabı. Kavsara ve köşelik. (2018, O. B.)

Fot. 92. Kılıç Ali Paşa Camii mihrabı. Alınlık. (2018, O. B.)

Çiz. 85. Kılıç Ali Paşa Camii mihrabı. Alınlık. (2020, O. B.-F. F.)

3.13. ŞEMSİ AHMED PAŞA CAMİİ MİHRABI

Katalog No: 13.

Fotoğraf No: 93-101.

Çizim No: 86-96.

Plan No: 25-26.

İnşa Tarihi: M. 1580/ H. 988.

Yaptıran: Şemsi Ahmed Paşa.

Mimarı: Mimar Sinan.

Yeri: İstanbul'un Üsküdar İlçesi'ndeki Mimar Sinan Mahallesi içerisinde yer alan Şemsi Sinan Caddesi üzerindedir.

Tarihlendirme

Cami, kitabesine göre 1580 yılında; Kanuni Sultan Süleyman, II. Selim ve III. Murad Dönemleri'nde önemli devlet hizmetlerinde bulunmuş, Şemsi Ahmed Paşa tarafından inşa ettirilmiştir[107].

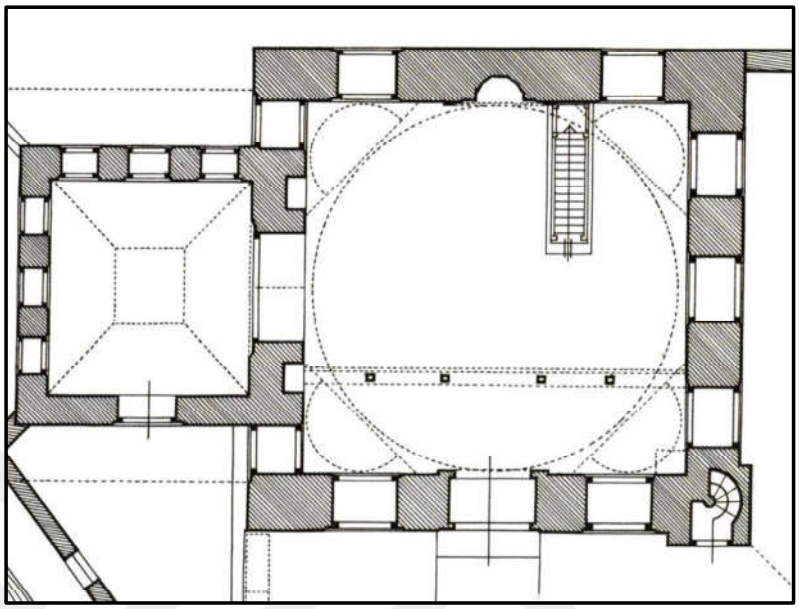
Yapının Mimari Özellikleri

Cami bünyesinde bulunan medrese ve türbeyle küçük bir külliyeyi teşkil etmektedir[108]. Kare plan şemasına sahip harim, kalın duvarlar üzerine oturan tromp geçişli kubbe ile örtülüdür. Caminin kuzey ve batı yönünde, mermer sütunların taşıdığı "L" plan şemasına sahip revak düzenlemesi yer almaktadır. Gemi teknesi formunda kemerler ile avluya açılan bu bölüm, düz çatı ile örtülüdür. "L" plan şemasına sahip medrese, avlunun kuzey ve doğu bölümünü içine alacak şekilde yerleştirilmiştir. Üzeri

[107] Özcan, s. 140; Aptullah Kuran, "Mimar Sinan'a Ait Külliyeler", **Mimar Koca Sinan'ın Yaşadığı Çağ ve Eserleri**, Cilt: 1, T.C. Başbakanlık Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları, İstanbul, 1988, s. 171; Ebru Karakaya, "Şemsi Paşa Külliyesi", **TDV İslam Ansiklopedisi**, İstanbul, 2010, Cilt: 38, s. 529; Aslanapa, Mimar Sinan, s. 74. Yapıya ait vakfiye hakkında görüş için bkz. Mehmet İnbaşı, "Şemsi Paşa Vakfiyesi", **Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi**, Sayı: 27, Erzurum, 2005, ss. 263-264.

[108] Cami hakkında geniş bilgi için bkz. Suut Kemal Yetkin, "Şemsi Paşa Külliyesi", **Sanat Dünyamız Dergisi**, Sayı: 19, 1980, ss. 2-9; Erhan Afyoncu, "Şemsi Ahmed Paşa", **TDV İslam Ansiklopedisi**, Cilt: 38, İstanbul, 2010, ss. 527-529, Gülbin Gültekin, "Şemsi Paşa Külliyesi"; **Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi**, Cilt: 7, Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul, 1994, ss. 157-159; Cansever, ss. 389-400; Ceren Katipoğlu, "Sinan'ın Üsküdar'ı ve Şemsi Ahmed Paşa Külliyesi Üzerine Bir Yorum", **Üsküdar Sempozyumu IV (3-5 Kasım 2006)**, Cilt: 1, Üsküdar Belediye Başkanlığı, Üsküdar Araştırma Merkezi Yayınları, İstanbul, 2006, ss. 89-102; Kahraman ve Dağlı, Evliya Çelebi Seyahatnâmesi (Kitap: 2), s. 433; Necipoğlu, ss. 657-664.

aynalı manastır tonoz ile örtülü olan türbe ise alışılmışın dışında güney duvara bitişik şekilde inşa edilmiştir.

Plan 25. Şemsi Ahmed Paşa Camii planı (Ali Saim Ülgen'den).

Kesme taş kullanılarak inşa edilen caminin kuzey batı köşesinde, tek şerefeli bir minare yükselir. Cami 19. yüzyılın sonlarında, bazı onarımlar geçirmiştir[109].

Mihrabın Yeri

Yapının güney duvarının giriş ekseni üzerinde yer alan mihrap, kıble duvarı üzerine inşa edilmiştir.

Malzeme ve Teknik

Mermer mihrapta, oyma ve boyama tekniklerinin bir arada kullanıldığı görülür.

[109] Onarımlar için bkz. Erdem Yücel, "İstanbul Şemsi Ahmet Paşa Camii Restorasyonu", **Türk Dünyası Tarih Dergisi**, Sayı: 24, 1988, ss. 45-49; Oya Şenyurt, "Şemsi Ahmed Paşa'nın Üsküdar'daki Yapıları Üzerine Bir Değerlendirme", **Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Sayı: 35, 2018, ss. 176-179; Sefa Meral, Emre Kishalı, "Mimarlık Tarihi ve Mimari Koruma Ara Kesitinde Bir İnceleme: Üsküdar Şemsi Ahmed Paşa Külliyesi", **Art-Sanat Dergisi**, Sayı: 13, 2020, ss. 324-326.

Mihrabın Elemanları

Dikdörtgen kuruluşa sahip 513,71 cm. x 233,07 cm. ölçülerindeki mihrap; çerçeve, niş, sütunçeler, kavsara, köşelik, alınlık ve tepelik bölümlerinden meydana gelmektedir (Fot. 93, Çiz. 86-Plan 24).

Çerçeve

Çerçeve kavsara yönünde, dıştan içe doğru sırasıyla; düz, dış bükey, iç bükey ve düz hatlar ile kademeli bir şekilde ilerlemektedir (Çiz. 87).

Niş

Yedi kenarlı mihrap nişi, 100 cm. genişliğinde ve 56 cm. derinliğindedir. Niş yüzeyini meydana getiren kenarların boyutları değişiklik göstermektedir (Çiz. 88). Poligonal plan şemasına sahip mihrap nişi ile kavsara, iç bükey silme ve bu bölümün hemen altına yerleştirilen siyah renkli küçük mermer levhalar ile birbirinden ayrılmıştır (Fot. 94).

Sütunçeler

Nişin pahlanan kenar köşelerine, iki adet siyah renk ve silindirik gövdeli sütunçe yerleştirilmiştir (Fot. 95). Silindirik gövdeli sütunçelerin kaide ve başlıkları aynı tarzda düzenlenmiştir (Çiz. 89). Kum saati formlu sütun başlığı, yüzeysel mukarnaslardan meydana gelen iki kademeli düzenlemeye sahiptir. Kum saatinin yüzeyi, yuvarlak yüzeyli derin oyma tekniği ile dilimlere ayrılmış ve ortasına yüzeyi balıksırtı motifi ile işlenmiş kelepçe yerleştirilmiştir. Kum saatinin alt ve üst noktası, zencerek motifli bordür ile sınırlandırılmıştır (Fot. 96). Bu uygulamanın sütunçe kaidesinde de tekrarlandığı görülür.

Kavsara

Mihrap kavsarası, altı kademeden meydana gelmektedir (Fot. 97). Alt ve üst bölüm hariç, bütün kademeler mukarnaslıdır (Çiz. 90-91). Altı sıralı kademe aşağıdan yukarıya doğru incelendiğinde, birinci sıranın yarım yıldız formundaki konsollar ile

yedi bölüme ayrıldığı görülür. Yıldızların alt noktası, aşağıya doğru uzatılmış ve ortasına yüzeyi balıksırtı şeklinde işlenmiş kelepçe yerleştirilmiştir.

Konsollar arasında oluşan boşluklardan üç tanesinin içerisi, rozet ile bezelidir. Orta bölümde yer alan rozetin yüzeyi, yuvarlak yüzeyli derin oyma tekniği ile meydana getirilen çiçek motifi ile işlenmiştir. Rozetin ortasındaki on yapraklı çiçek motifi, taç yapraklarla çevrelenmiştir (Fot. 98, Çiz. 92). Çiçek motifli rozetin sağ ve sol tarafına iki adet daha rozet yerleştirilmiş ve bunların yüzeyi, iki katlı verilmiştir. Katların yüzeyi, yuvarlak yüzeyli derin oyma tekniği ile yapılmış çarkıfelek motifi ile bezelidir. Dokuz kollu işlenmiş çarkıfeleklerden alt kademedeki sağa, üst kademedeki ise sola doğru devinim gösterir (Fot. 99, Çiz. 93).

İkinci sıra, altı adet yarım yıldız formundaki konsollar ile yedi bölüme ayrılmıştır. Yıldız kollarından uzayan hatlar, aralarda nişleri meydana getirmiş ve nişlerin içerisi iki kademeli düzenlenmiştir. Köşe noktalarda yer alan mukarnas yuvaları yarım uygulanmıştır.

Üçüncü sıra, yan yana sıralanmış yedi adet geniş nişten meydana gelmektedir. Ayrıtlı düzenlemeye sahip nişlerin içerisi, ikişer adet badem şekilli piramit ile doldurulmuş ve tepe noktasına, beş dilimli püskül yerleştirilmiştir. Yuvarlak yüzeyli derin oyma tekniği ile işlenen dilimler, çiçek motifinin yaprağını anımsatmaktadır. Köşe noktalarda yer alan mukarnas yuvaları ile beş dilimli püsküller yarım uygulanmıştır.

Dördüncü sıra, yan yana sıralanmış altı adet tam nişten meydana gelir. İçerisi iri badem şekilli piramit ile bezeli nişler ayrıtlı düzenlemeye sahiptir.

Beşinci sırada, iri piramitler konsol görevi üstlenmiş ve aralarda kalan bölümler, çokgen parçalar ile doldurulmuştur.

Altıncı sıra, istiridye kabuğu formunda düzenleme ile son bulur. Altı dilimli olarak düzenlenmiş istiridye kabuğu formu iki kademelidir.

Köşelik

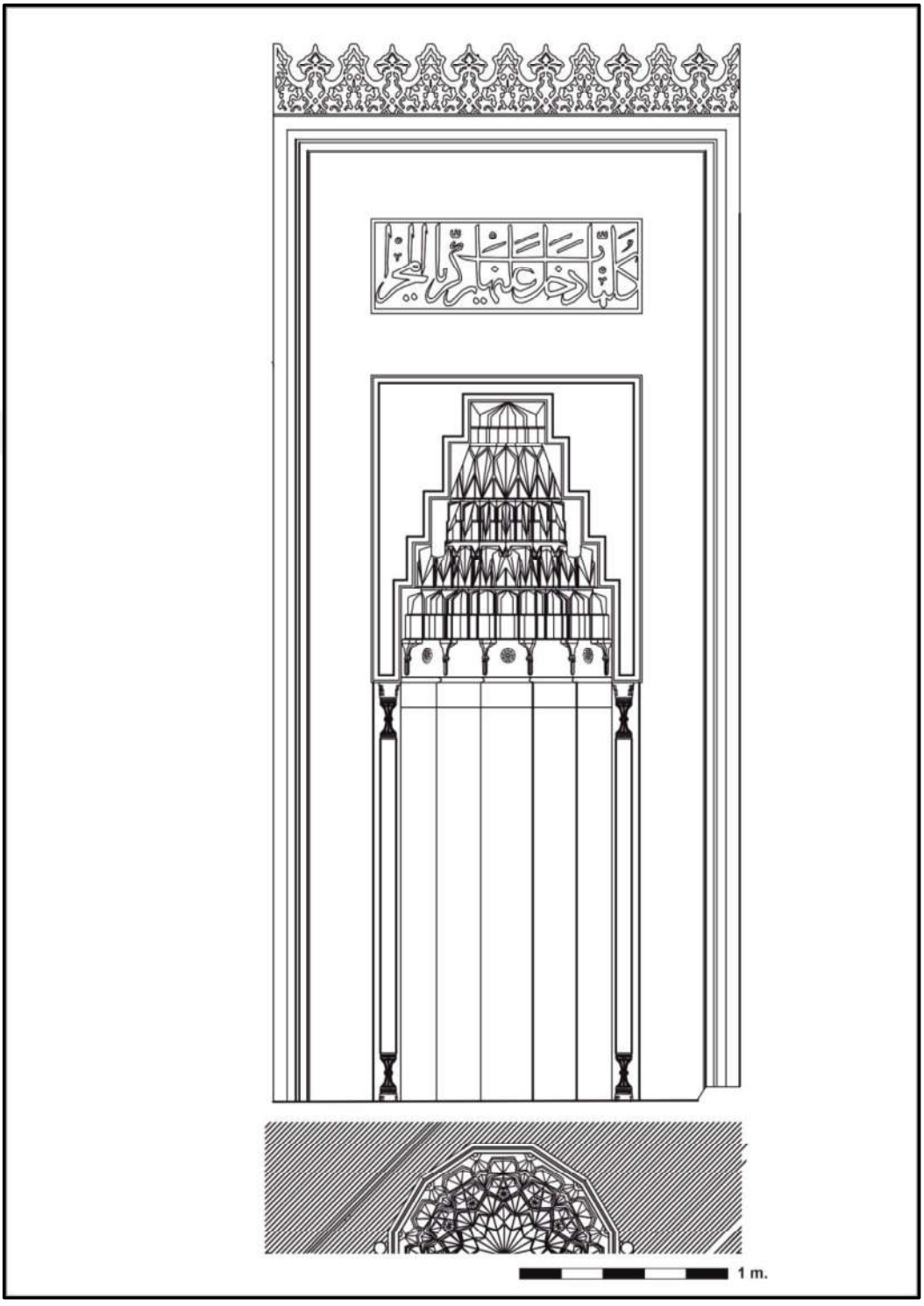
İç ve dış bükey hatlar ile kademelendirilen üçgen biçimli köşelikler, kavsarayı üç yönden kuşatmaktadır (Fot. 97, Çiz. 94). Mihrap yüzeyinden hafif dışa taşkın olan köşeliklerin yüzeyi boş bırakılmıştır.

Alınlık

Mihrap yüzeyinden hafif dışa taşkın şekilde yerleştirilmiş dikdörtgen çerçevenin içerisindeki kartuşta, Al-i İmran Suresi'nin 3/37. ayetinden bir bölüm yer alır (Fot. 100, Çiz. 95). Ayetin Türkçe meâli: "*Zekeriyya ne zaman onun* (Hazreti Meryem'in) *bulunduğu yere girdiğinde*" şeklindedir. Ayeti meydana getiren harfler, Celî sülüs hat ile yazılmıştır. Yazı, motif ve çerçeveyi meydana getiren hatlar yaldızla, zemin ise kırmızı renk ile boyalıdır.

Tepelik

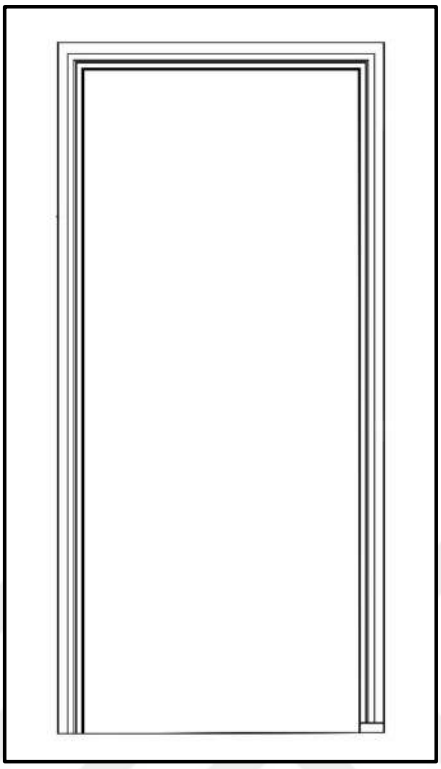
Tepeliğin bitkisel süsleme kompozisyonu, yan yana atlamalı şekilde ilerleyen üç ve beş loblu palmet motiflerinden meydana gelir. Yuvarlak yüzeyli derin oyama teknikli bu palmetler, iki farklı tiptedir. Birinci tipte, yan lobları aşağıya doğru bakan beş loblu iri palmetin içerisi, üst üste yerleştirilmiş palmetlerden gelişen bir bezeme ile süslenmiştir. Alt bölümde, aşağıya doğru bakan palmetin tepe noktasından uzayan rumili kıvrım dallar, aralarda yer alan ikinci tip palmetlerin içerisinde ki bezemeyi meydana getirmiştir (Fot. 101, Çiz. 96).

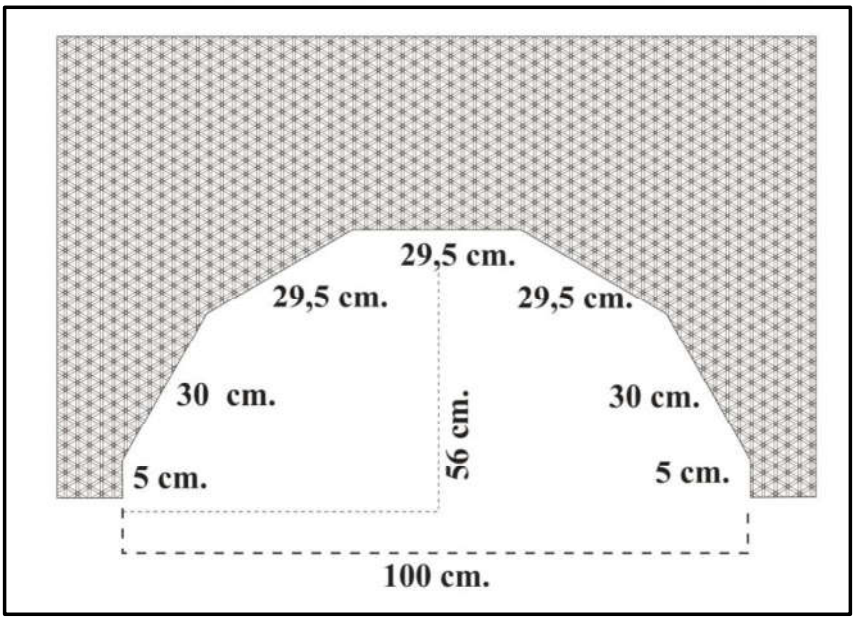
Çiz. 86-Plan 26. Şemsi Ahmed Paşa Camii mihrabı. Genel görünüm ve plan. (İstanbul Vakıflar 2. Bölge Müdürlüğü Arşivi'nden işlenerek)

Fot. 93. Şemsi Ahmed Paşa Camii mihrabı. Genel görünüm. (2019, O. B.)

Çiz. 87. Şemsi Ahmed Paşa Camii mihrabı. Çerçeve. (İstanbul Vakıflar 2. Bölge Müdürlüğü Arşivi'nden işlenerek)

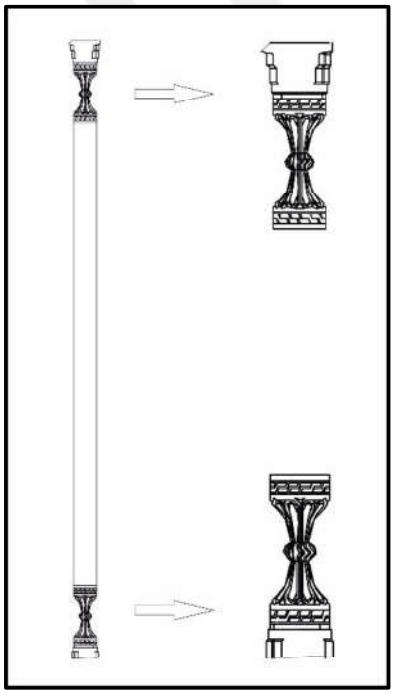

Çiz. 88. Şemsi Ahmed Paşa Camii mihrabı. Niş ölçüleri. (2020, O. B.-F. F.)

Fot. 94. Şemsi Ahmed Paşa Camii mihrabı. Niş. (2019, O. B.)

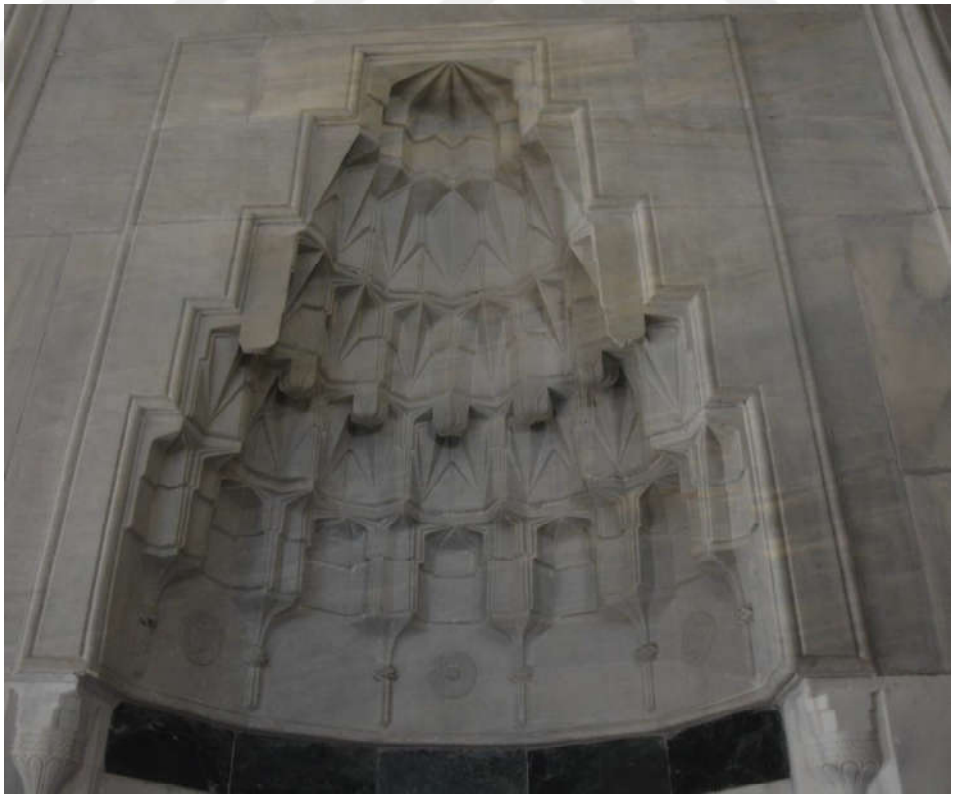

Fot. 95. Şemsi Ahmed Paşa Camii mihrabı. Sütunçe. (2019, O. B.)

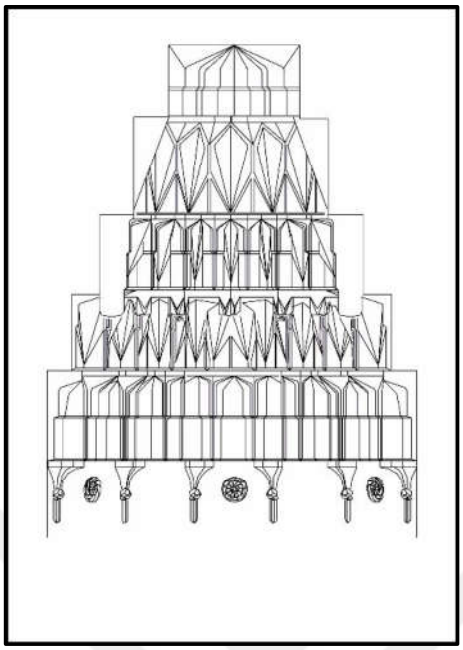
Çiz. 89. Şemsi Ahmed Paşa Camii mihrabı. Sütunçe, sütunçe başlığı ve altlığı. (İstanbul Vakıflar 2. Bölge Müdürlüğü Arşivi'nden işlenerek)

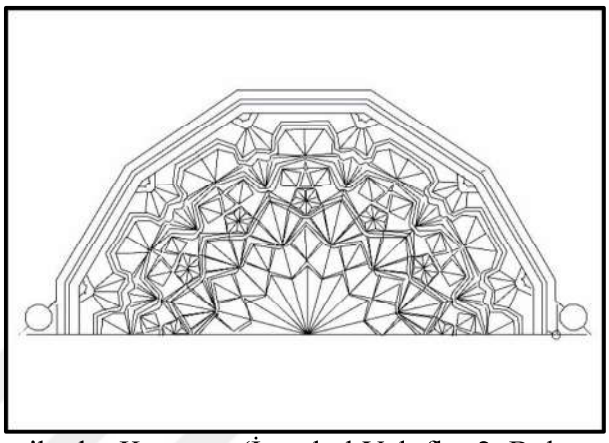

Fot. 96. Şemsi Ahmed Paşa Camii mihrabı. Sütunçe başlığı. (2019, O. B.)

Fot. 97. Şemsi Ahmed Paşa Camii mihrabı. Kavsara ve köşelik. (2019, O. B.)

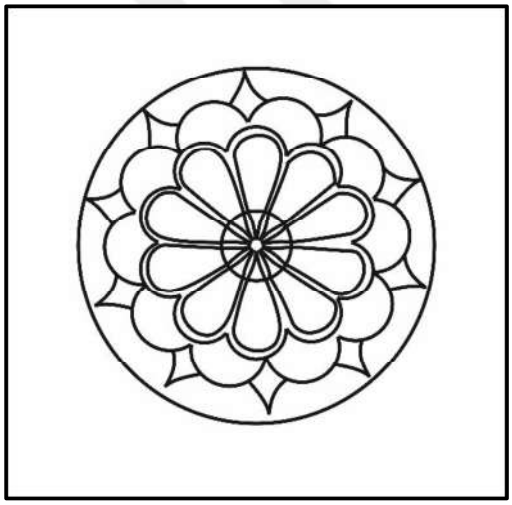

Çiz. 90. Şemsi Ahmed Paşa Camii mihrabı. Kavsara. (İstanbul Vakıflar 2. Bölge Müdürlüğü Arşivi'nden işlenerek)

Çiz. 91. Şemsi Ahmed Paşa Camii mihrabı. Kavsara alttan görünüm. (İstanbul Vakıflar 2. Bölge Müdürlüğü Arşivi'nden işlenerek)

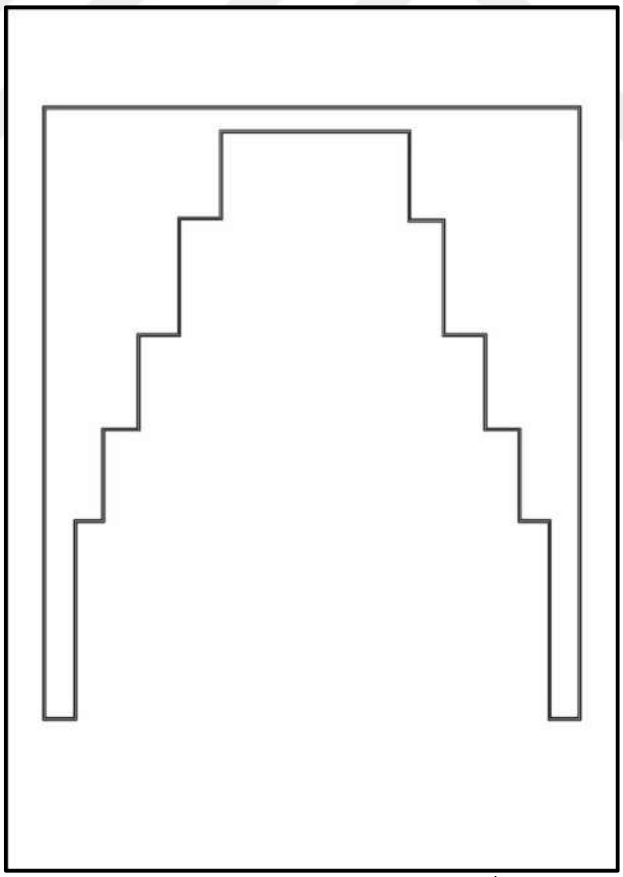
Fot. 98. Şemsi Ahmed Paşa Camii mihrabı. Kavsara bölümünde yer alan rozet çiçek. (2019, O. B.)

Çiz. 92. Şemsi Ahmed Paşa Camii mihrabı. Kavsara bölümünde yer alan rozet çiçek. (İstanbul Vakıflar 2. Bölge Müdürlüğü Arşivi'nden işlenerek)

Fot. 99. Şemsi Ahmed Paşa Camii mihrabı. Kavsara bölümünde yer alan çarkıfelek motifli rozet. (2019, O. B.)

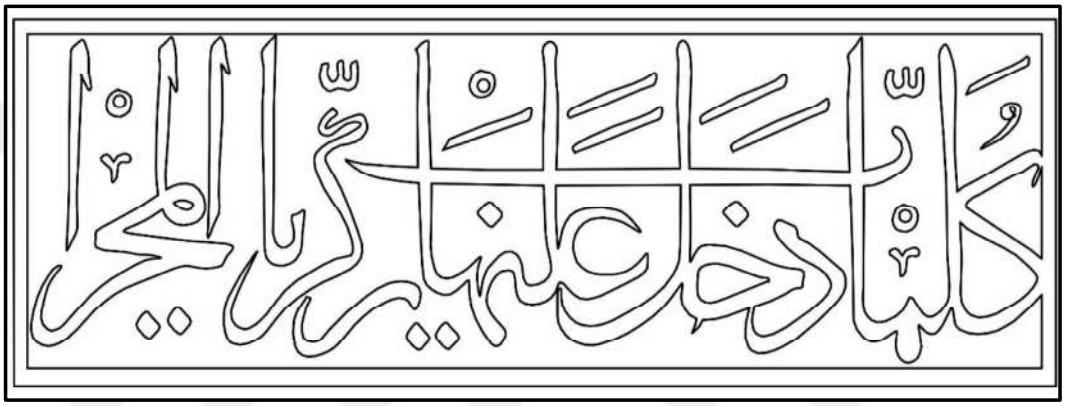
Çiz. 93. Şemsi Ahmed Paşa Camii mihrabı. Kavsara bölümünde yer alan çarkıfelek motifli rozet. (İstanbul Vakıflar 2. Bölge Müdürlüğü Arşivi'nden işlenerek)

Çiz. 94. Şemsi Ahmed Paşa Camii mihrabı. Köşelik. (İstanbul Vakıflar 2. Bölge Müdürlüğü Arşivi'nden işlenerek)

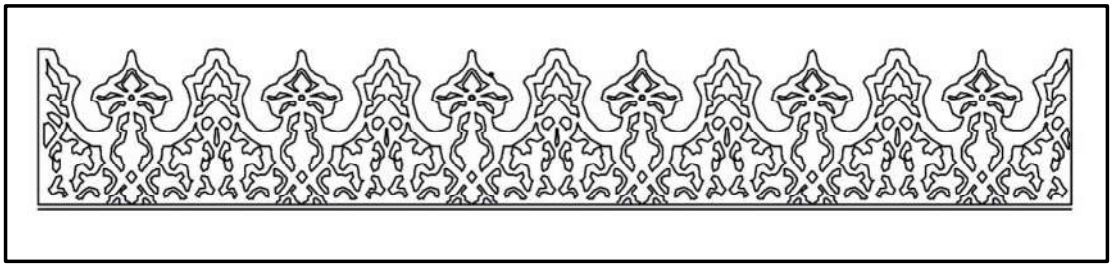
Fot. 100. Şemsi Ahmed Paşa Camii mihrabı. Alınlık. (2019, O. B.)

Çiz. 95. Şemsi Ahmed Paşa Camii mihrabı. Alınlık. (İstanbul Vakıflar 2. Bölge Müdürlüğü Arşivi'nden işlenerek)

Fot. 101. Şemsi Ahmed Paşa Camii mihrabı. Tepelik. (2019, O. B.)

Çiz. 96. Şemsi Ahmed Paşa Camii mihrabı. Tepelik. (İstanbul Vakıflar 2. Bölge Müdürlüğü Arşivi'nden işlenerek)

3.14. ATİK VALİDE (NURBANU) SULTAN CAMİİ MİHRABI

Katalog No: 14.

Fotoğraf No: 102-112.

Çizim No: 97-103.

Plan No: 27-28.

İnşa Tarihi: M. 1570-1583/ H. 978-991.

Yaptıran: II. Selim'in eşi Nurbanu Valide.

Mimarı: Mimar Sinan.

Yeri: İstanbul'un Üsküdar İlçesi'nde, Valide-i Atik Mahallesi'ndeki Çinili Cami Sokağı üzerinde yer alır.

Tarihlendirme

Araştırmacılar tarafından yapının inşa tarihine yönelik hakim görüş, caminin yapımına 1571[110] yılında başlandığı ve 1583[111] yılında tamamlandığı şeklindedir[112]. Ancak Mehmet Baha Tanman, caminin günümüzdeki haline, üç aşamada geldiğini söylemektedir[113]. Mimar Sinan tarafından ilk inşası, 1570-1579 yılları arasında mihrap önü kubbeli alan ile başlamış ve Pir Ali bin Mustafa'nın göreve getirildiği 1582 yılının başları ile 1583 yılı arasında, harimin doğu ve batısına eklenen ikişer kubbeli sahınla inşası devam etmiştir. Son aşamada ise II. Mahmud Dönemi'nde harimin batı cephesindeki pencere sisteminde değişiklikler yapılmış ve yapının güneybatı köşesine hünkar mahfili eklenmiştir[114].

---

[110] İbrahim Hakkı Konyalı, **Abideleri ve Kitabeleriyle Üsküdar Tarihi**, Cilt: 1, Türkiye Yeşilay Cemiyeti Yayınları, İstanbul, 1976, (Üsküdar Tarihi)**,** s. 148; Kuban, Sanatı ve Selimiye, s. 109.

[111] Hâfız Hüseyin Ayvansarâyî, **Hadîkatü'l-Cevâmi', İstanbul Camileri ve Diğer Dini-Sivil Mimari Yapılar**, İşaret Yayınları, İstanbul, 2001, (Hadîkatü'l-Cevâmi), s. 588; Latife Aktan, "Üsküdar'daki Çini Süslemeli Camiler", **Üsküdar Sempozyumu I (23-25 Mayıs 2003)**, Cilt: 2, Üsküdar Belediye Başkanlığı, Üsküdar Araştırma Merkezi Yayınları, İstanbul, 2004, s. 105.

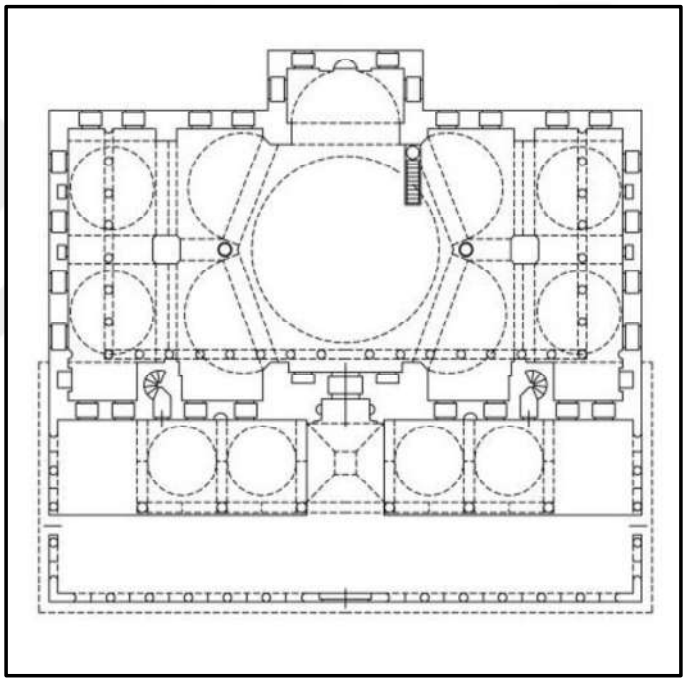
[112] Yapının vakfiyesi hakkında bkz. Tahsin Yazıcı, "Üsküdar", **İslam Ansiklopedisi**, Cilt: 13, İstanbul, 1986, ss. 129-131; Kuran, Mimar Sinan, s. 175.

[113] Mehmet Baha Tanman, "Atik Valide Sultan Külliyesi", **TDV İslam Ansiklopedisi**, Cilt: 4, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 1997, (Valide Sultan Külliyesi), ss. 68-69.

[114] Tanman, Valide Sultan Külliyesi, s. 69.

Yapının Mimari Özellikleri

Cami, bünyesinde bulunan, medrese, tekke, sıbyan mektebi, kervansaray, darüşşifa ve hamam ile büyük bir külliyedir[115]. Caminin ana kubbesi, altıgen bir kurgu üzerine oturtulmuş ve kubbenin dört yanına çeyrek kubbeler eklenerek merkezi bir alan yaratılmıştır. 1583 yılında bu alanın doğu ve batı yönüne, ikişer kubbeli sahınlar eklenerek harim yanlara doğru genişletilmiştir[116]. Harimin kuzeyinde yer alan beş birimli son cemaat yerinin aynalı manastır tonoz ile örtülü orta birimi, yan birimlere oranla daha geniş ve yüksek tutulmuştur. Bu bölümün hemen önüne, son cemaat yerini üç yönden çerçeve içerisine alan revak eklenmiştir.

Plan 27. Atik Valide (Nurbanu) Sultan Camii planı (Aptullah Kuran'dan).

Kesme taş ile inşa edilen caminin kuzeydoğu ve kuzeybatı köşesinde, iki adet tek şerefeli minare yükselir. "U" plan şemasına sahip revaklı avlunun ortasında ise şadırvan yer almaktadır.

[115] Cami hakkında geniş bilgi için bkz. Doğan Kuban, "Eski Valide Cami", **Mimarlık ve Sanat Dergisi**, Sayı: II, 1967, ss. 33-36; K. Tuğcu, "Eski Valide Cami", **Hayat Tarih Mecmuası**, Sayı: 2, İstanbul, Mart 1967, ss. 54-57; Aptullah Kuran, "Üsküdar Atik Valide Külliyesi'nin Yerleşim Düzeni ve Yapım Tarihi Üzerine", **Suut Kemal Yetkin'e Armağan**, Ankara, 1984, ss. 231-248; Nina Ergin, "Taking Care of Imarets: Repairs and Renovations to the Atik Valide İmareti, İstanbul, circa 1600-1700", **Feeding People, Feeding Power: Imarets in the Ottoman Empire**, Ed. Nina Ergin, Christoph K. Neumann, Amy Singer, Eren Yayıncılık, İstanbul, 2007, pp. 151-167; Kahraman ve Dağlı, Evliya Çelebi Seyahatnâmesi (Kitap: 2), s. 432.

[116] Konyalı, Üsküdar Tarihi, ss. 145-147.

Mihrabın Yeri

Yapının güney duvarının giriş ekseni üzerinde yer alan mihrap, kıble duvarından dışa taşkın eyvan şekilli özel bir alan içerisine yerleştirilmiştir. Üzeri yarım kubbe ile örtülü bu bölüm, mihrap için özel bir alan oluşturmaktadır.

Malzeme ve Teknik

Mermer ile yapılmış mihrapta, oyma ve boyama tekniklerinin bir arada kullanıldığı görülür.

Mihrabın Elemanları

Dikdörtgen kuruluşa sahip mihrap; çerçeve, niş, sütunçeler, kavsara, köşelik, alınlık ve tepelik bölümlerinden meydana gelmektedir (Fot. 102, Plan 26).

Çerçeve

Çerçeve kavsara yönünde, dıştan içe doğru sırasıyla; düz, dış bükey, iç bükey, düz ve tekrarlanan dış bükey hatlar ile kademeli bir şekilde ilerlemektedir.

Niş

Yedi kenarlı mihrap nişi; 156 cm. genişliğinde ve 69 cm. derinliğindedir. Niş yüzeyini meydana getiren iç kenarlar 36,5 cm., dış iki kenar ise 9 cm. genişliğindedir (Çiz. 97). Poligonal plan şemasına sahip niş ile kavsara, iç bükey silme ile birbirinden ayrılmıştır (Fot. 103).

Sütunçeler

Nişin pahlanan kenarlarına, iki adet silindirik gövdeli sütunçe yerleştirilmiştir (Fot. 104). Silindirik gövdeli sütunçelerin kaide ve başlıkları, aynı tarzda düzenlenmiştir. Kum saati formlu sütun başlığı, iki kademeli yüzeysel mukarnaslar ile bezelidir. Kum saatinin yüzeyi, yuvarlak yüzeyli derin oyma tekniği ile dilimlere ayrılmış ve ortasına, yüzeyi balıksırtı motifi ile işlenmiş kelepçe yerleştirilmiştir (Fot. 105). Yaldız ile boyalı kum saatinin alt ve üst noktası, meander motifli bordür ile sınırlandırılmıştır. Bu uygulamanın sütunçe kaidesinde de tekrarlandığı görülür.

Kavsara

Mihrap kavsarası, sekiz kademeden meydana gelmektedir (Fot. 106). Alt ve üst bölüm hariç bütün kademeler mukarnaslıdır. Sekiz sıralı kademe aşağıdan yukarıya doğru incelendiğinde, birinci sıranın yarım yıldız formundaki konsollar ile yedi bölüme ayrıldığı görülür. Yıldızların alt noktası, yüzeyi yivli hatlar ile aşağıya doğru uzatılmış ve ortasına balıksırtı motifi ile işlenmiş kelepçe yerleştirilmiştir.

Konsollar arasında yer alan bölümlerin içerisinin boş bırakılmadığı, kenar köşeler ve yanlarında yer alan boşluklara rozet çiçeklerin yerleştirildiği görülür. Köşelerdeki rozetlerin merkezi, dilimli çiçek motifi şeklinde işlenmiş ve etrafı iki sıra taç yapraklı düzenleme ile çevrelenmiştir. Rozetler ve üzerindeki süslemeler yarım uygulanmıştır (Fot. 107, Çiz. 98). Bu rozetlerin yanında yer alan boşluklara toplamda iki adet rozet çiçek yerleştirilmiştir. Rozetlerin yüzeyi yuvarlak yüzeyli derin oyma tekniği ile yapılmış bitkisel ve geometrik motifler ile bezelidir. Rozetin merkezine iç içe geçmiş iki adet sekiz köşeli yıldız motifi yerleştirilmiş ve etrafı içten dışa doğru genişleyen taç yapraklı düzenleme ile çerçeve içerisine alınmıştır (Fot. 108, Çiz. 99). Orta bölümde yer alan üç adet boşluğun kenar köşeleri dilimli verilmiş, içerisi boş kartuşlar ile süslenmiştir (Fot. 109, Çiz. 100). Kartuşları meydana getiren hatlar ile rozetlerin yüzeyi yaldız ile boyalıdır.

İkinci sıra, yedi adet derin nişten meydana gelmektedir. Nişlerin içerisi, köşe noktalara simetrik yerleştirilmiş iki adet piramit ile hareketlendirilmiştir. Nişlerin tepe noktasına, altı dilimli püsküller yerleştirilmiştir. Püsküllerin yüzeyi, yuvarlak yüzeyli derin oyma tekniği ile çiçek motifi şeklinde işlenmiştir. Köşe noktalarda yer alan niş ve püsküller yarım uygulanmıştır.

Üçüncü sıra, altı adet geniş mukarnas yuvasından meydana gelmektedir. Geniş niş şeklinde tasarlanan mukarnas yuvalarının içerisine, badem şekilli piramit yerleştirilmiştir. Ayrıtlı düzenlemeye sahip nişlerin tepe noktası, sekiz dilimli püsküller ile bezelidir. Püsküllerin yüzeyi, yuvarlak yüzeyli derin oyma tekniği ile çiçek motifi şeklinde işlenmiştir.

Dördüncü sıra, yan yana sıralanmış yedi adet nişten oluşur. Yüzeyi ayrıtlı nişlerin içerisi, badem şekilli piramitler ile doldurulmuştur. Köşe noktalarda yer alan nişler yarım uygulanmıştır.

Beş, altı ve yedinci sıralarda, iri piramitler konsol görevi üstlenmiş ve aralarda kalan bölümler çokgen parçalar ile doldurulmuştur.

Sekizinci sıra, istiridye kabuğu formunda düzenleme ile son bulur. Beş dilimli istiridye kabuğu formu iki kademelidir.

Köşelik

İç ve dış bükey hatlar ile kademelendirilen üçgen biçimli köşelikler, kavsarayı üç yönden kuşatmaktadır. Mihrap yüzeyinden hafif dışa taşkın olan bu köşeliklerin ortası, rozet çiçekler ile bezelidir. Yuvarlak yüzeyli derin oyma tekniği ile meydana getirilen iç içe geçmiş taç yapraklı süslemenin merkezine, sekiz köşeli yıldız motifi yerleştirilmiştir. Sol bölümde yer alan rozet çiçeğin merkezinin, iç içe geçmiş iki adet sekiz köşeli yıldız motifli olması, süslemeyi diğer rozet çiçekten ayırmaktadır (Fot. 110, Çiz. 101). Ayrıca bu bölümde yer alan yıldız kollarının hatları, daha keskin ve sivri verilmiştir. Rozetlerin yüzeyi yaldız ile boyalıdır.

Alınlık

Mihrabın alınlık bölümündeki dikdörtgen çerçevenin içerisinde, Al-i İmran Suresi'nin 3/39 ayetinden bir bölüm yer alır (Fot. 111, Çiz. 102). Ayetin Türkçe meâli: "*O* (Zekeriyya) *mihrapta* (odada) *ibadet ederken* (namaz kılarken) *melekler ona seslendi*" şeklindedir. Ayeti meydana getiren harfler, Celî sülüs hat ile yazılmıştır. Düz yüzeyli derin oyma tekniği ile meydana getirilen yazı ve çerçeve yüzeyleri yaldız ile boyalıdır.

Tepelik

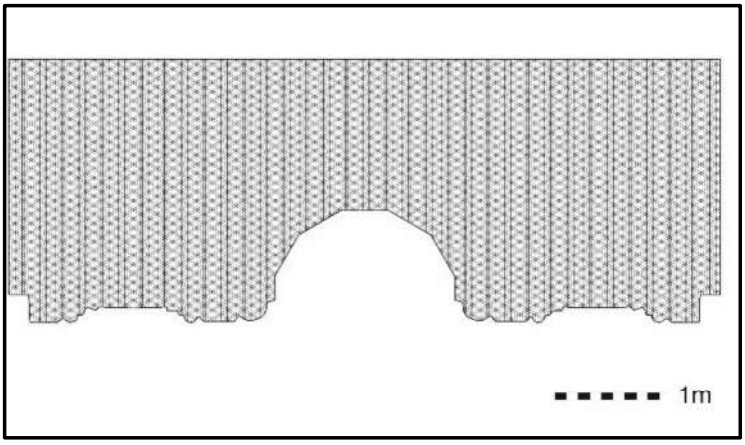
Tepeliğin bitkisel süsleme kompozisyonu iki kademeden oluşmaktadır. Alttaki sırada yan yana yerleştirilmiş ve atlamalı ilerleyen palmet-lotus bordürü yer alır. Bu bölümdeki palmetler, klasik beş loblu olarak düzenlenmiş ve yan loblar aşağıya bakacak şekilde tasarlanmıştır. Lotusların yan loblarını oluşturan kanatlı rumiler uzun tutulmuş ve uçları volütlü verilmiştir. Lotus ve palmetlerden çıkan hatlar rumilere dönüşerek, palmet ve lotusları çevreleyerek üstte birer palmet motifiyle sonlanmıştır. Üst sırada yer

alan bu palmet motiflerinden lotusların üstünde yer alanlar üç loblu palmet, iri palmetlerin üstündekiler ise dilimli palmet tarzında işlenmiştir (Fot. 112, Çiz. 103).

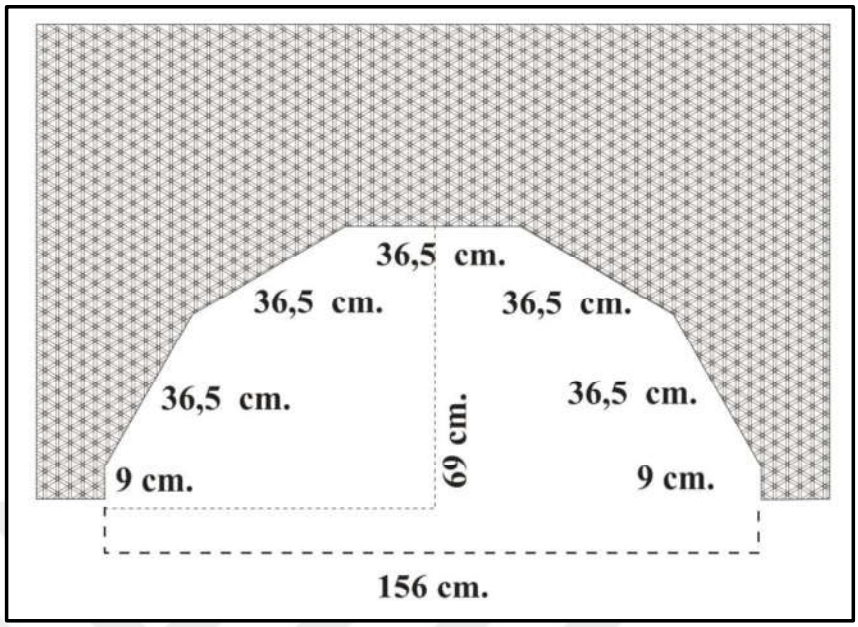
Bu süslemenin hemen altında, küçük boyutlu piramitlerin ikişerli "v" şeklinde yan yana sıralanması ile meydana getirilen ince bir bordür bulunmaktadır. Bu bordür, tepeliğin alt hizasını üç yönden sınırlandırmaktadır. Piramitlerin her biri, dört yönden ince şeritler ile çerçeve içerisine alınarak belirgin hale getirilmiştir.

FOTOĞRAF VE ÇİZİMLER

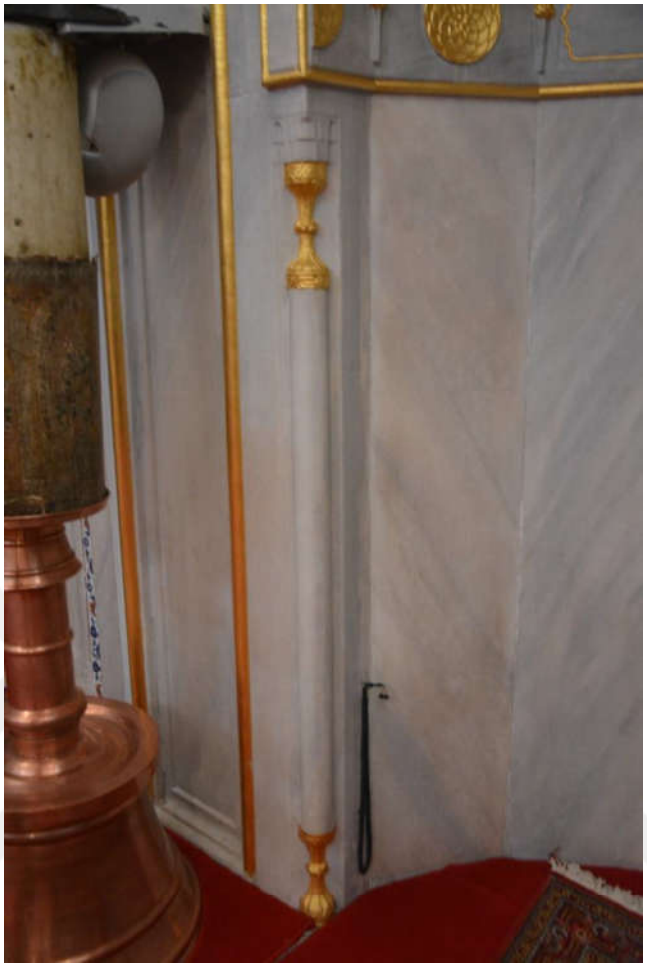

Fot. 102. Atik Valide (Nurbanu) Sultan Camii mihrabı. Genel görünüm. (2019, O. B.)
Plan. 28. Atik Valide (Nurbanu) Sultan Camii mihrabı. Plan. (2020, O. B.-F. F.)

Çiz. 97. Atik Valide (Nurbanu) Sultan Camii mihrabı. Niş ölçüleri. (2020, O. B.-F. F.)

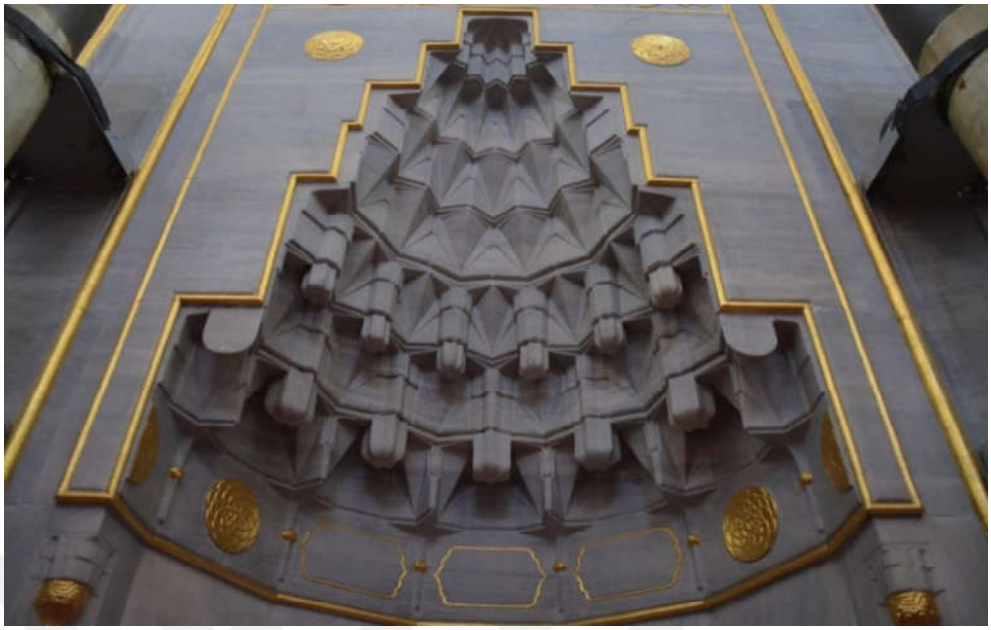

Fot. 103. Atik Valide (Nurbanu) Sultan Camii mihrabı. Niş. (2019, O. B.)

Fot. 104. Atik Valide (Nurbanu) Sultan Camii mihrabı. Sütunçe. (2019, O. B.)

Fot. 105. Atik Valide (Nurbanu) Sultan Camii mihrabı. Sütunçe başlığı. (2019, O. B.)

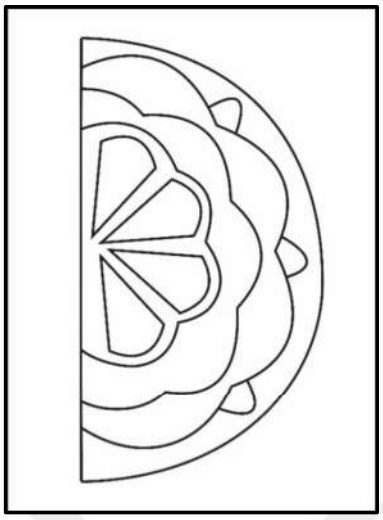

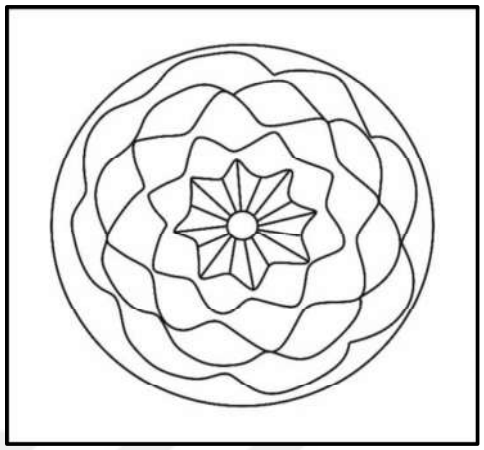
Fot. 106. Atik Valide (Nurbanu) Sultan Camii mihrabı. Kavsara ve köşelik. (2019, O. B.)

Fot. 107. Atik Valide (Nurbanu) Sultan Camii mihrabı. Kavsarada yer alan rozet çiçek. (2019, O. B.)

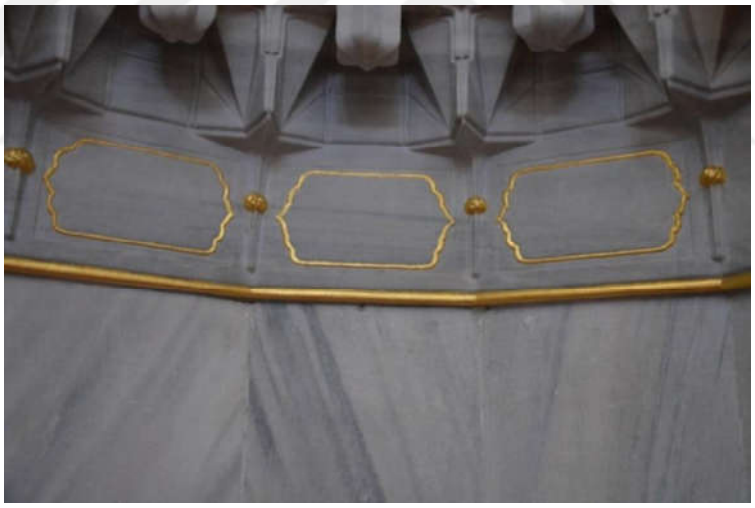
Fot. 108. Atik Valide (Nurbanu) Sultan Camii mihrabı. Kavsarada yer alan rozet çiçek. (2019, O. B.)

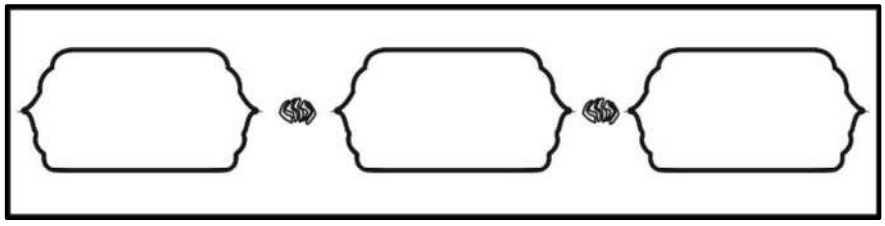

Çiz. 98. Atik Valide (Nurbanu) Sultan Camii mihrabı. Kavsarada yer alan rozet çiçek. (2020, O. B.-F. F.)

Çiz. 99. Atik Valide (Nurbanu) Sultan Camii mihrabı. Kavsarada yer alan rozet çiçek. (2020, O. B.-F. F.)

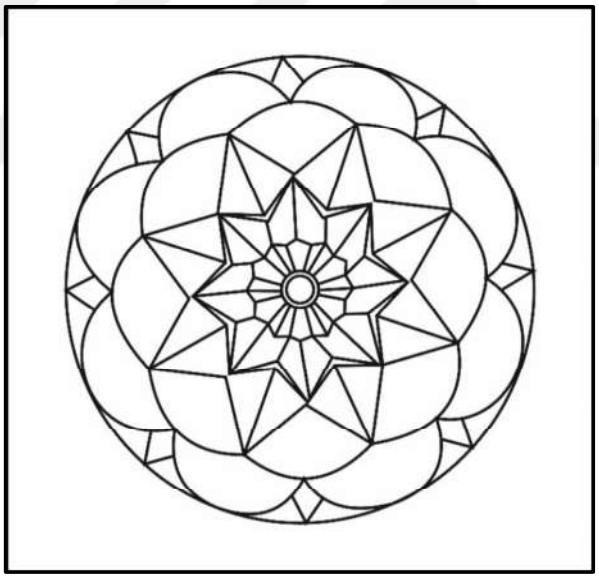
Fot. 109. Atik Valide (Nurbanu) Sultan Camii mihrabı. Kavsarada yer alan kartuşlar. (2019, O. B.)

Çiz. 100. Atik Valide (Nurbanu) Sultan Camii mihrabı. Kavsarada yer alan kartuşlar. (2020, O. B.-F. F.)

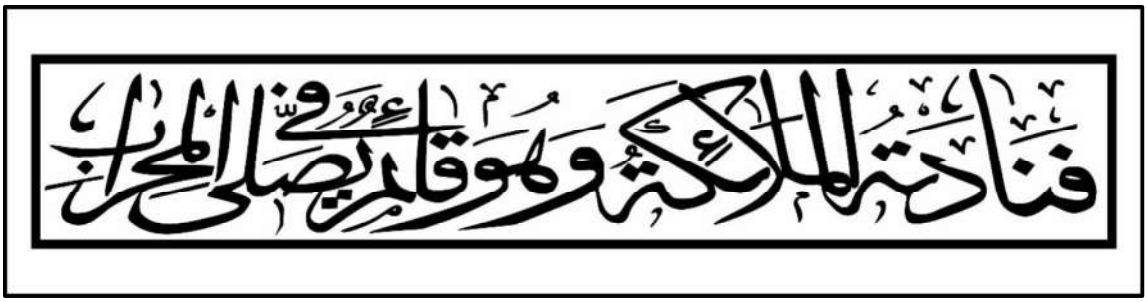
Fot. 110. Atik Valide (Nurbanu) Sultan Camii mihrabı. Köşelik bölümünde yer alan rozet çiçek. (2019, O. B.)

Çiz. 101. Atik Valide (Nurbanu) Sultan Camii mihrabı. Köşelik bölümünde yer alan rozet çiçek. (2020, O. B.-F. F.)

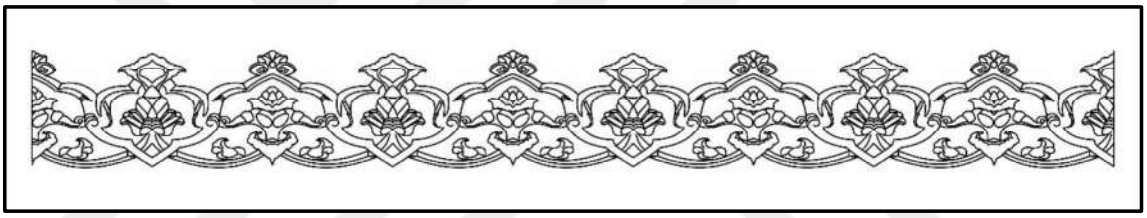
Fot. 111. Atik Valide (Nurbanu) Sultan Camii mihrabı. Alınlık. (2019, O. B.)

Çiz. 102. Atik Valide (Nurbanu) Sultan Camii mihrabı. Alınlık. (2020, O. B.-F. F.)

Fot. 112. Atik Valide (Nurbanu) Sultan Camii mihrabı. Tepelik. (2019, O. B.)

Çiz. 103. Atik Valide (Nurbanu) Sultan Camii mihrabı. Tepelik. (2020, O. B.-F. F.)

3.15. ÇARŞAMBA MEHMED AĞA CAMİİ MİHRABI

Katalog No: 15.

Fotoğraf No: 113-123.

Çizim No: 104-108.

Plan No: 29.

İnşa Tarihi: M.1585/ H.994.

Yaptıran: Habeşi Mehmed Ağa.

Mimarı: Mimar Sinan.

Yeri: İstanbul'un Fatih İlçesi'nde, Çarşamba semtindeki Beyceğiz Mahallesi içerisinde, Mehmed Ağa Camii Sokak ile Çilekeş Sokak'ın kesiştiği noktada yer alır.

Tarihlendirme

Caminin doğu avlu giriş kapısında yer alan kitabeye göre inşaatının, 1585 yılında tamamlandığı anlaşılmaktadır[117]. Mimar Sinan'ın ölümü ile yapının geri kalan bölümü, Davut Ağa tarafından bitirilmiştir.

Yapının Mimari Özellikleri

Cami, tekke, türbe, hamam, medrese ve çeşmeden oluşan külliyenin, medresesi ve tekkesi günümüze kadar ulaşamamıştır[118]. Kare plan şemasına sahip caminin kuzeyinde, beş birimli son cemaat yeri bulunmaktadır. Üzeri kubbe ile örtülü birimlerin her biri, mermer sütun üzerine oturan sivri kemerler ile taşınmaktadır. Orta birim yan birimlere göre daha geniş ve yüksek tutulmuştur. Caminin kuzeybatı köşesinde taş ile inşa edilmiş tek şerefeli minare yükselir.

Merkezi plan şemasına sahip caminin ana kubbesi, sekizgen baldaken kuruluş üzerine oturtulmuştur. Ana kubbeyi taşıyan payelerden, güney duvarı üzerinde

---

[117] Kitabe için bkz. Ayvansarâyî, Hadîkatü'l-Cevâmi, s. 263; Öz, s. 100; Kahraman ve Dağlı, Evliya Çelebi Seyahatnâmesi (Kitap: 1), s. 263; Ahmet Vefa Çobanoğlu, İsmail Orman, "Minelerden Bir Demet Mehmed Ağa Camii", **İstanbul'un Renkli Hazineleri: Bizans Mozaiklerinden Osmanlı Çinilerine**, Ed. Ahmet Vefa Çobanoğlu, İstanbul Ticaret Odası Yayınları, İstanbul, 2011, s. 118.

[118] Cami hakkında geniş bilgi için bkz. Ülgen, s. 71; Kuran, Mimar Sinan'ın Camileri, s. 195; Aslanapa, Mimar Sinan, ss. 78-79; Filiz Gündüz, "Mehmed Ağa Külliyesi", **TDV İslam Ansiklopedisi**, Cilt: 28, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 2003, ss. 431-432; Kuban, Osmanlı Mimarisi, s. 351; Coşkun Yılmaz, "Mehmet Ağa Camii", **Mimar Sinan'ın İstanbul'u**, Ed. Tülay Taşdemir, 1. Baskı, Türkiye Turing ve Otomobil Kurumu Yayınları, İstanbul, 2016, ss. 190-194; Alçep ve Karaman, s. 347.

bulunanlar kare kesitli; doğu ve batı bölümde yer alanlar ise silindirik gövdelidir. Yüksek kasnak üzerine oturan ana kubbe, köşe noktalarına eklenen yarım daire kubbeler ile yanlara doğru genişletilmiştir. Harim, taş ve tuğla malzemenin bir arada kullanıldığı almaşık örgü sistemi ile inşa edilmiştir.

Mihrabın Yeri

Yapının güney duvarının giriş ekseni üzerinde yer alan mihrap, kıble duvarından dışa taşkın eyvan şekilli özel bir alan içerisine yerleştirilmiştir.

Malzeme ve Teknik

Mermer ile yapılmış mihrapta, oyma ve boyama tekniklerinin bir arada kullanıldığı görülür.

Mihrabın Elemanları

Dikdörtgen kuruluşa sahip mihrap; çerçeve, niş, sütunçeler, kavsara, köşelik, alınlık ve tepelik bölümlerinden meydana gelmektedir (Fot. 113, Plan 27).

Çerçeve

Mihrabın sağ ve sol yanında, silindirik gövdeli iki adet iri sütun yer almaktadır. Mihrabı en dıştan çerçeve içerisine alan sütunlar, tepelik hizasında son bulmuştur. Sütunlar, üç sıra kademeden meydana gelen kare tabanlı kaideler üzerine oturtulmuştur. Aşağıdan yukarıya doğru daralan kademelerin üst iki sırası, yüzeysel mukarnaslar ile bezelidir. En alt sırada yer alan kademenin iki köşe noktasına ise badem şekilli piramitler yerleştirilmiş ve aralarda kalan bölüm yan yana sıralanmış kare kesitli düzenleme ile doldurulmuştur (Fot. 114).

Mihrabı en dıştan çerçeve içerisine alan sütunlar, aynı form ve süslemeye sahip sütun başlıkları ile taçlandırılmıştır. Aşağıdan yukarıya doğru genişleyen üç kademeli sütun başlığının en alt kademesi, yan yana dizilmiş iki kademeli yüzeysel mukarnaslar ile bezelidir. Orta bölümde yer alan kademe, belirli aralıklar ile yerleştirilmiş taşıyıcı konsollar ile bölümlere ayrılmış ve bu bölümlerin içerisi, badem şekilli piramitler ile doldurulmuştur. Taşıyıcı konsolların alt noktasına ise altı dilimli püsküller

yerleştirilmiştir. En üst bölümde yer alan kademe, palmet şeklinde işlenmiştir (Fot. 115). Sütun başlığının yüzeyinde karşımıza çıkan üç farklı süsleme şeridi, tepeliğin alt hizasında yer alan bölümde devam etmektedir.

Niş

Yedi kenarlı mihrap nişi, 137 cm. genişliğinde ve 75 cm. derinliğindedir. Niş yüzeyini meydana getiren kenarların boyutları, değişiklik göstermektedir (Çiz. 104). Mihrap nişi, en üst ve en alt bölümde yer alan iç bükey silmeler ile sınırlandırılmıştır (Fot. 116).

Sütunçeler

Nişin pahlanan kenar köşelerine, iki adet silindirik gövdeli sütunçe yerleştirilmiştir (Fot. 117). Silindirik gövdeli sütunçelerin kaide ve başlıkları, aynı tarzda düzenlenmiştir. Kum saati formlu sütün başlığının kenar köşe noktası, iki kademeli yüzeysel mukarnaslıdır. Kum saatinin yüzeyi, yuvarlak yüzeyli derin oyma tekniği ile dilimlere ayrılmış ve ortasına kelepçe yerleştirilmiştir (Fot. 118). Dilimlerin yüzeyi yaldız ile boyalıdır.

Kavsara

Mihrap kavsarası, dokuz kademeden meydana gelmektedir (Fot. 119). Alt ve üst bölüm hariç bütün kademeler mukarnaslıdır. Aşağıdan yukarıya doğru daralan kademelerin düzenlenişi birbirlerinden farklıdır. Sekiz sıralı kademe aşağıdan yukarıya doğru incelendiğinde, birinci sıranın yarım yıldız formundaki konsollar ile yedi bölüme ayrıldığı görülür. Yıldızların alt noktası, yüzeyi yivli hatlar ile aşağıya doğru uzatılmış ve ortasına yüzeyi balıksırtı motifi ile işlenmiş kelepçe yerleştirilmiştir. Konsollar arasında yer alan bölümlerde, içleri yazı ile doldurulmuş yedi adet kartuş bulunmaktadır. Kartuşların içlerinde, sağdan sola sırayla: *"Ya Hannân"* (Ey seven-acıyan-şefkatli olan), *"Ya Mennân"* (Ey nimet veren), *"Ya Deyyân"* (Ey yargılayan), *"Ya Sübhân"* (Ey haşmet ve heybetli olan), *"Ya Sultân"* (Ey hükümdar-sultan olan), "*Ya Gufrân"* (Ey bağışlayan-affeden), *"Ya Rahmân"* (Ey merhamet eden) ve *"Ya*

Emân" (Ey emniyet-güvenlik-barış-huzur içinde kılan) yazıları yer alır (Fot. 120, Çiz. 105-106)[119].

İkinci sıra, yarım yıldız formundaki konsollar ile yedi bölüme ayrılmış ve aralarda ikişerli nişler meydana gelmiştir. Ayrıtlı düzenlemeye sahip nişler iki kademelidir. Köşe noktalarda yer alan mukarnas yuvaları, tasarlanan kavsara düzenine göre yarım uygulanmıştır.

Üçüncü sıra, yedi adet geniş mukarnas yuvasından meydana gelmektedir. Köşe noktalarda yer alan iki mukarnas yuvası ve püsküller, kavsaranın düzenine göre yarım uygulanmıştır. Bunların arasında kalan beş adet geniş mukarnas yuvasının içerisine ise üçer adet badem şekilli iri piramit yerleştirilmiştir. Mukarnas yuvalarının tepe noktası, altı dilimli püsküller ile bezelidir. Yüzeyi yuvarlak yüzeyli derin oyma tekniği ile işlenen püsküller, çiçek motifini anımsatmaktadır. Köşe noktalarda yer alan yarım püsküllerin dışa bakan yüzeyi, yuvarlak yüzeyli derin oyma tekniği ile yapılmış taç yapraklar ile bezelidir.

Dördüncü sıra, yedi geniş mukarnas yuvasına bölünmüş ve bu yuvaların içerisi, köşe noktalara yerleştirilen ikişer adet badem şekilli piramit ile hareketlendirilmiştir. Geniş mukarnas yuvaları, alt kademede yer alan püsküllerden yukarıya doğru uzayan hatlar ile ortadan ikiye ayrılmıştır. Bu düzenleme ile birlikte, badem şekilli iri piramitler için özel bir alan yaratılmıştır. Köşe noktalarda yer alan iki mukarnas yuvası, yarım uygulanmıştır.

Beşinci sıra, yan yana sıralanmış altı adet derin nişten meydana gelmektedir. İki kademeli şekilde tasarlanmış nişlerin içerisi, üçer adet badem şekilli piramitler ile hareketlendirilmiştir. Mukarnas yuvalarının tepe noktasına altı dilimli püsküller yerleştirilmiştir. Yüzeyi yuvarlak yüzeyli derin oyma tekniği ile işlenen püsküller, çiçek motifi şeklindedir.

Altıncı sıra, ayrıtlı düzenlemeye sahip derin nişler ile oluşturulmuştur. Köşe noktaları iri piramitler ile bezeli nişler iki kademelidir.

Yedinci ve sekizinci sıralarda, iri piramitler konsol görevi üstlenmiş ve aralarda kalan bölümler çokgen parçalar ile doldurulmuştur.

---

[119] Kadriye Figen Vardar, "Mehmet Ağa Camii'nde Görülen Taş İşlemeciliği Üzerine Bir Değerlendirme", **Türkiyat Mecmuası**, Cilt: 27, Sayı: 2, 2017, s. 265.

Dokuzuncu sıra, istiridye kabuğu formunda düzenleme ile son bulur. Beş dilimli olarak düzenlenmiş istiridye kabuğu formu iki kademelidir.

Köşelik

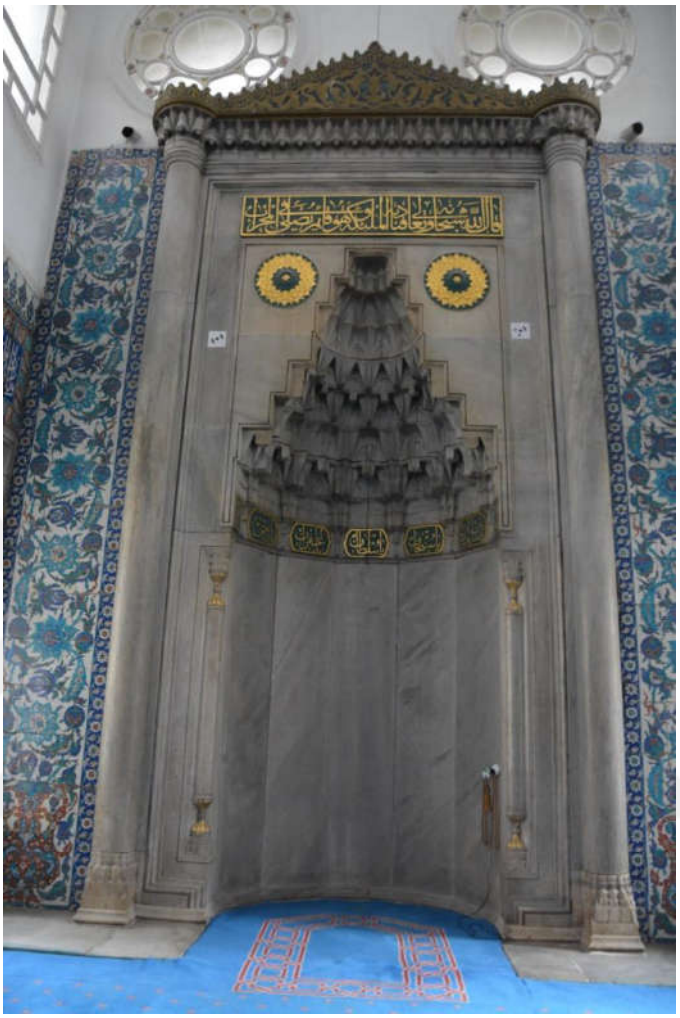
İç ve dış bükey hatlar ile kademelendirilen üçgen biçimli köşelikler, kavsarayı üç yönden kuşatmaktadır (Fot. 119). Mihrap yüzeyinden hafif dışa taşkın olan köşeliklerin ortasına, birer iri rozet çiçek yerleştirilmiştir. İç içe geçmiş taç yapraklar ile meydana getirilen süslemenin merkezine, altı yapraklı çiçek motifi yerleştirilmiştir (Fot. 121). Bu motifin etrafında yer alan on dört adet yaprak ise ayçiçeği gibi hafif kavis yaparak dışa doğru açılmıştır. Merkezde yer alan çiçek motifi ile taç yaprakların yüzeyi yaldız, geri kalan bölüm ise koyu yeşil renk ile boyalıdır.

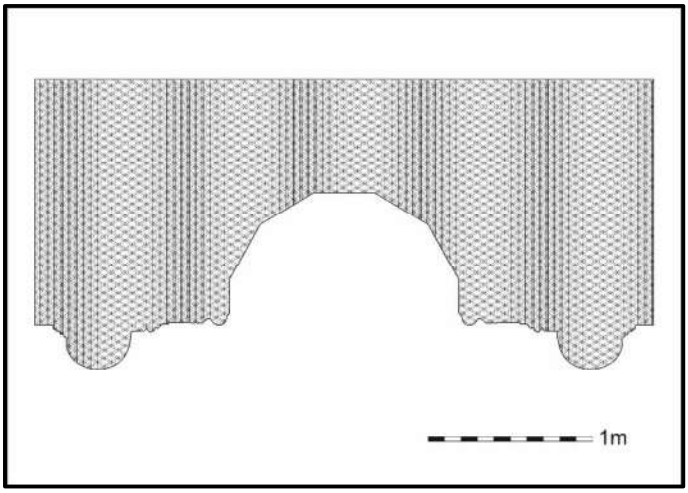
Alınlık

Mihrabın alınlık bölümündeki dikdörtgen çerçevenin içerisinde, Al-i İmran Suresi'nin 3/39. ayetinden bir bölüm yer alır (Fot. 122, Çiz. 107). Ayetin Türkçe meâli: "*Allâh Subhânehu ve Teâlâ şöyle buyurdu*: *O* (Zekeriyya) *mihrapta* (odada) *ibadet ederken* (Namaz kılarken) *melekler ona seslendi*" şeklindedir. Ayeti meydana getiren harfler, Celî sülüs hat ile yazılmıştır. Çerçeveyi meydana getiren hatlar ile harfler yaldız, zemin ise koyu yeşil renk ile boyalıdır.

Tepelik

Üçgen forma sahip tepeliğin bitkisel süsleme kompozisyonu, palmet rumi ve kıvrım dallardan meydana gelmektedir. Bitkisel süsleme, tepeliğin orta bölümünde yer alan iri palmetin üst ve alt noktalarından sağa ve sola doğru uzayan rumili kıvrım dallar ile başlamış ve yüzey boyunca yayılmıştır. Tepeliğin üst iki kenarı ise yan yana belirli aralıklar ile sıralanmış ve beş loblu palmetler ile belirginleştirilmiştir. Kenarların birleşme noktasına yerleştirilen palmet motifi, diğer palmetlere oranla daha büyük boyutludur. Bu palmetlerin içerisi, stilize palmetler ile doldurulmuştur. Düz yüzeyli derin oyma tekniği ile meydana getirilen motifler yaldız, zemin ise koyu yeşil renk ile boyalıdır (Fot. 123, Çiz. 108).

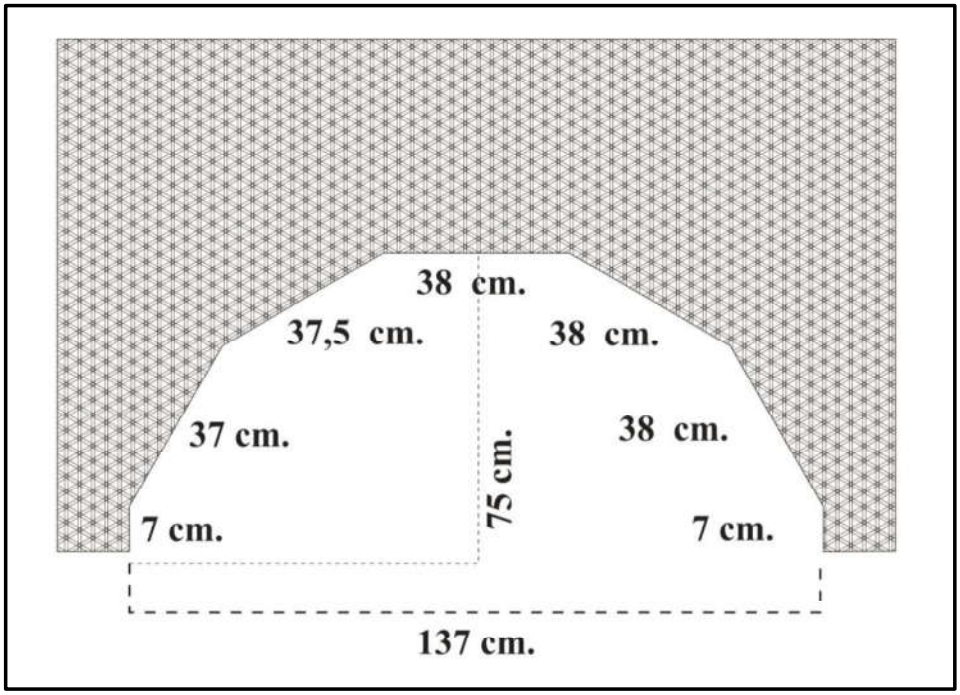
Fot. 113. Çarşamba Mehmed Ağa Camii mihrabı. Genel görünüm. (2019, O. B.)
Plan 29. Çarşamba Mehmed Ağa Camii mihrabı. Plan. (2020, O. B.-F. F.)

Fot. 114. Çarşamba Mehmed Ağa Camii mihrabı. Çerçeve hattında yer alan sütun altlığı. (2019, O. B.)

Fot. 115. Çarşamba Mehmed Ağa Camii mihrabı. Çerçeve hattında yer alan sütun başlığı. (2019, O. B.)

Çiz. 104. Çarşamba Mehmed Ağa Camii mihrabı. Niş ölçüleri. (2020, O. B.-F. F.)

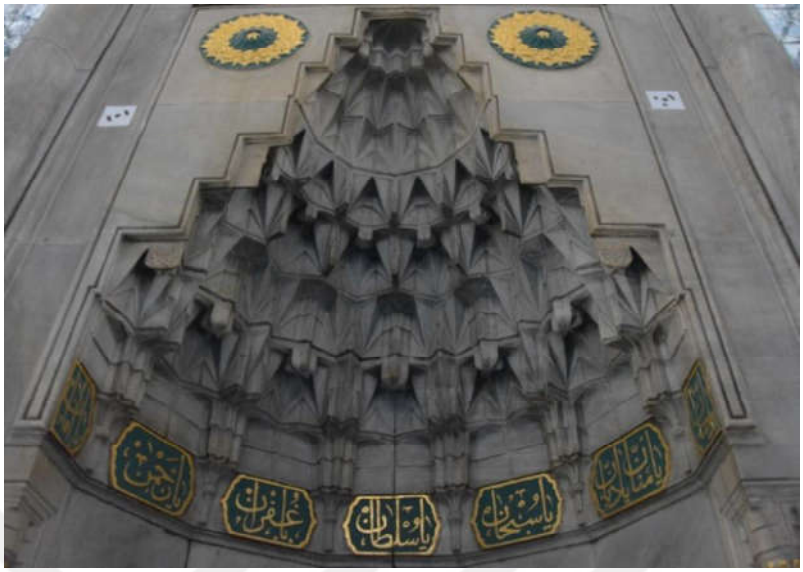
Fot. 116. Çarşamba Mehmed Ağa Camii mihrabı. Niş. (2019, O. B.)

Fot. 117. Çarşamba Mehmed Ağa Camii mihrabı. Sütunçe. (2019, O. B.)

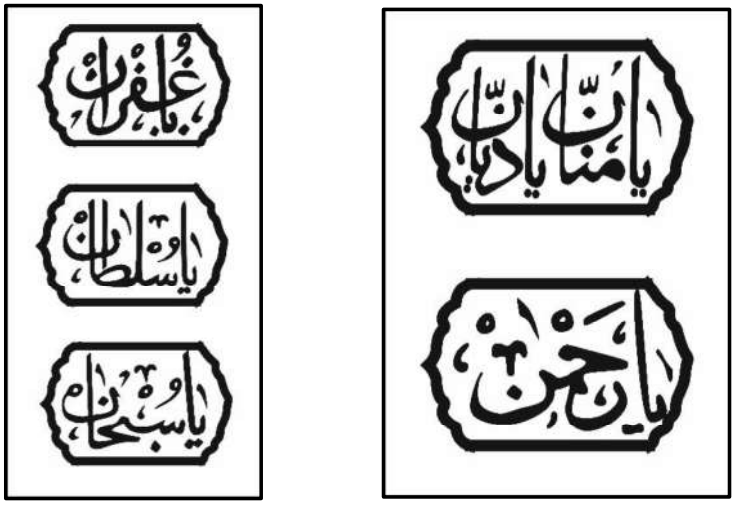
Fot. 118. Çarşamba Mehmed Ağa Camii mihrabı. Sütunçe başlığı. (2019, O. B.)

Fot. 119. Çarşamba Mehmed Ağa Camii mihrabı. Kavsara ve köşelik. (2019, O. B.)

Fot. 120. Çarşamba Mehmed Ağa Camii mihrabı. Kavsarada yer alan kartuşlar. (2019, O. B.)

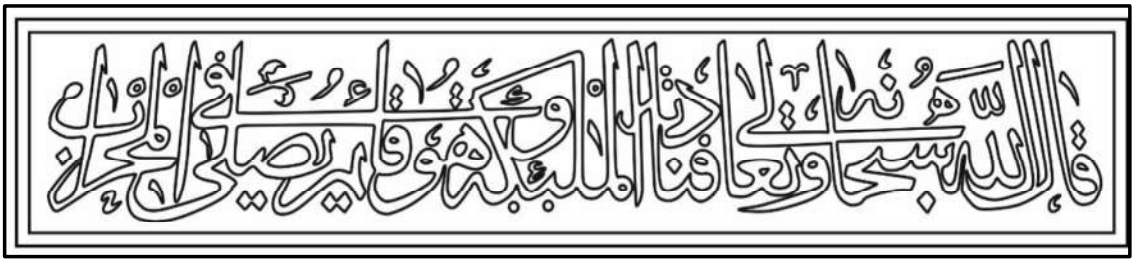
Çiz. 105-106. Çarşamba Mehmed Ağa Camii mihrabı. Kavsarada yer alan kartuşlar. (2020, O. B.-F. F.)

Fot. 121. Çarşamba Mehmed Ağa Camii mihrabı. Köşelik üzerinde yer alan rozet çiçek. (2019, O. B.)

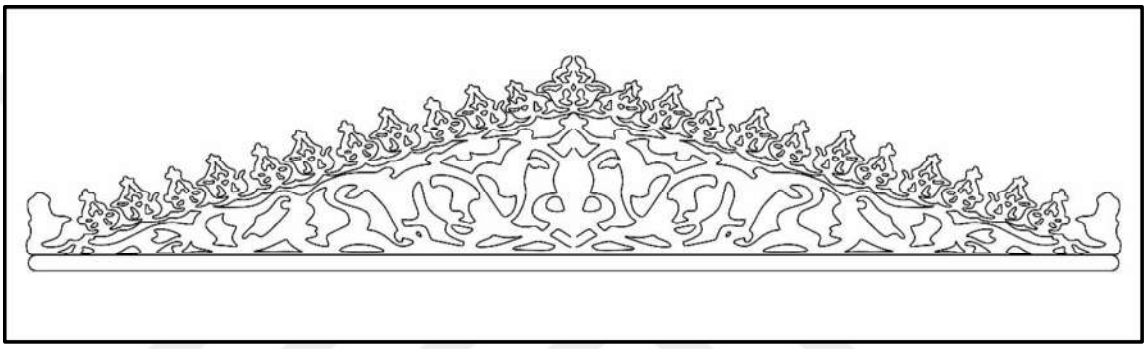
Fot. 122. Çarşamba Mehmed Ağa Camii mihrabı. Alınlık. (2019, O. B.)

Çiz. 107. Çarşamba Mehmed Ağa Camii mihrabı. Alınlık. (2020, O. B.-F. F.)

Fot. 123. Çarşamba Mehmed Ağa Camii mihrabı. Tepelik. (2019, O. B.)

Çiz. 108. Çarşamba Mehmed Ağa Camii mihrabı. Tepelik. (2020, O. B.-F. F.)

3.16. HACI EVHAD (EVHADÜDDİN) CAMİİ MİHRABI

Katalog No: 16.

Fotoğraf No: 124-131.

Çizim No: 109-120.

Plan No: 30-31.

İnşa Tarihi: M. 1585/ H. 994.

Yaptıran: Hacı Evhad.

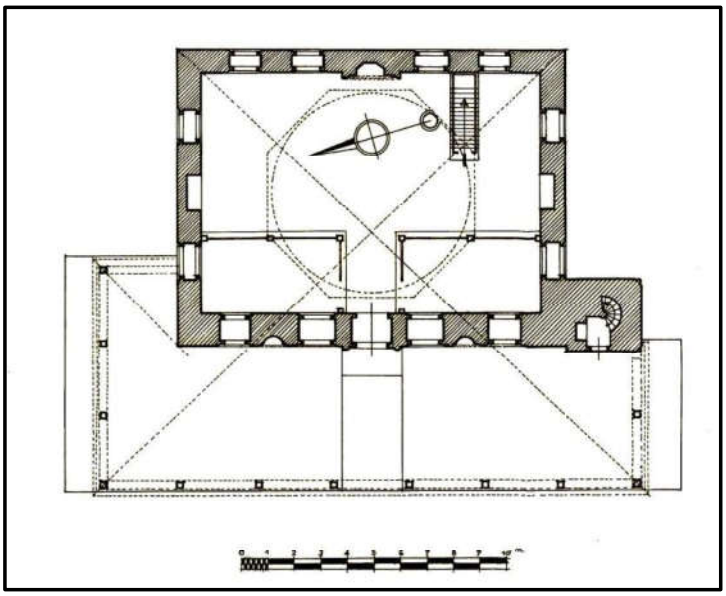
Mimarı: Mimar Sinan.

Yeri: İstanbul'un Fatih İlçesi'nin Yedikule Mahallesi'nde bulunan Hacı Evhaddin Caddesi üzerinde yer alır.

Tarihlendirme

Cami, giriş kapısı üzerinde yer alan kitabesine göre 1585 yılında, kasap ustası Hacı Evhad tarafından Mimar Sinan'a inşa ettirilmiştir[120].

Yapının Mimari Özellikleri

Plan 30. Hacı Evhad (Evhadüddin) Camii planı (Ali Saim Ülgen'den).

Cami, bünyesinde bulunan tekke, hamam ve çeşmeler ile birlikte küçük bir külliyeyi meydana getirmektedir[121]. Dikdörtgen plan şemasına sahip harimin üzeri

[120] Kuran, Mimar Sinan'ın Camileri, s. 188.

kubbe ile örtülüdür. Harimin kuzeyinde, yapı ile özgün olmayan ahşap son cemaat yeri bulunmaktadır. Caminin kuzeybatı köşesinde ise tamamı kesme taş ile inşa edilmiş tek şerefeli minare yükselir.

Cami almaşık duvar örgü tekniği ile iki sıra tuğla, bir sıra kesme taş kullanılarak inşa edilmiştir. Güney cephe diğer cephelere oranla daha hareketli tutulmuş ve bu cephenin alt sırasına sivri kemerli dikdörtgen, üst sırasına ise alçı şebekeli dar pencereler yerleştirilmiştir. Cami, 19. ve 20. yüzyıllarda büyük onarımlar geçirmiştir[122].

Mihrabın Yeri

Yapının güney duvarının giriş ekseni üzerinde yer alan mihrap, kıble duvarı üzerinde inşa edilmiştir.

Malzeme ve Teknik

Yüzeyi alçıyla sıvalı mihrapta, oyma ve boyama tekniklerinin bir arada kullanıldığı görülür[123].

Mihrabın Elemanları

Dikdörtgen kuruluşa sahip 436,56 cm. x 249,78 cm. ölçülerindeki mihrap; çerçeve, niş, sütunçeler, kavsara, köşelik, alınlık ve tepelik bölümlerinden meydana gelmektedir (Fot. 124, Çiz. 109-Plan 29).

Çerçeve

Çerçeve, kavsara yönünde dıştan içe doğru sırasıyla; düz, iç bükey, dış bükey ve tekrarlanan düz hatlar ile kademeli bir şekilde ilerlemektedir. En dış bölümde yer alan geniş düz bordürün yüzeyinde, baskı tekniği ile yapılmış bitkisel süsleme yer almaktadır

---

[121] Cami hakkında bkz. Mehmet Baha Tanman, "Sinan'ın Mimarisi Tekkeler", **Mimar Koca Sinan'ın Yaşadığı Çağ ve Eserleri**, Cilt: 1, İstanbul, 1988, ss. 322-323.

[122] Onarımlar hakkında geniş bilgi için bkz. Semavi Eyice, "Hacı Evhad Cami", **TDV İslam Ansiklopedisi**, Cilt: 14, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 1996, (Hacı Evhad Cami), s. 473.

[123] Şerare Yetkin ve Semavi Eyice, orijinalde caminin mihrabında İznik çinilerinin de var olduğunu, ancak 1941 yılına kadar tamamının ortadan kalktığını söyler. Bkz. Ş. Yetkin, Çini Süsleme, s. 490; Eyice, Hacı Evhad Cami, s. 473.

(Çiz. 110). Mihrap ile özgün olmayan süsleme motifleri, bordür yüzeyinde dikey yönde ilerlemektedir.

Niş

Beş kenarlı mihrap nişi, 103 cm. genişliğinde ve 48.5 cm. derinliğindedir (Çiz. 111). Poligonal plan şemasına sahip niş yüzeyini meydana getiren dikey dikdörtgen kenarların boyutları, değişiklik göstermektedir (Fot. 125).

Sütunçeler

Nişin pahlanan kenar köşelerine iki adet sütunçe yerleştirilmiştir (Fot. 126). Silindirik gövdeli sütunçelerin kaide ve başlıkları, aynı tarzda düzenlenmiştir (Çiz. 112). Kum saati formlu sütün başlığının köşe noktaları küçük piramitlerle, düz yüzeyli bölümleri ise stilize çiçek motifleriyle bezelidir. Kum saatinin yüzeyi yuvarlak yüzeyli derin oyma tekniği ile dilimlere ayrılmış ve ortasına balıksırtı motifi ile işlenmiş kelepçe yerleştirilmiştir (Fot. 127). Bu uygulama, sütunçe kaidesinde de tekrarlanır. Kum saati ile motiflerin yüzeyi yaldız ile boyalıdır.

Kavsara

Mihrap kavsarası, yedi sıra kademeden meydana gelmektedir (Fot. 128). Alt ve üst bölüm hariç bütün kademeler mukarnaslıdır (Çiz. 113-114). Aşağıdan yukarıya doğru daralan kademelerin düzenlenişi birbirlerinden farklıdır. Yedi sıralı kademe, aşağıdan yukarıya doğru incelendiğinde, birinci sıranın, yarım yıldız formundaki konsollar ile beş bölüme ayrıldığı görülür. Yıldızların alt noktası, aşağıya doğru uzatılmıştır.

İkinci sıra, yarım yıldız formundaki konsollar ile beş bölüme ayrılmıştır. Yıldız köşe noktalarından uzayan hatlar, arada kalan her bir bölümde iki adet niş meydana getirmiştir. Köşe noktalarda yer alan nişler, kavsara düzenine göre yarım uygulanmıştır.

Üçüncü sıra, beş adet derin ve geniş mukarnas yuvasından meydana gelmektedir. Ayrıtlı düzenlemeye sahip mukarnas yuvalarının içerisine, üçer adet iri badem şekilli piramit ile tepe noktasına yüzeyi yivli püsküller yerleştirilmiştir. Köşe noktalarda yer alan mukarnas yuvaları, kavsara düzenine göre yarım uygulanmıştır.

Dördüncü sıra, üç adet yarım yıldız formundaki konsol ile dört eşit bölüme ayrılmıştır. Konsollar arasında meydana gelen nişlerin içerisi, iri piramitler ile doldurulmuştur.

Beşinci sıra, yan yana sıralanmış dört adet nişten oluşmaktadır. Nişlerin köşe noktaları ikişer adet badem şekilli piramit ile bezenmiş ve nişlerin tepe noktası beş dilimli püsküller ile hareketlendirilmiştir.

Altıncı sıra, içerisi badem şekilli iri piramitler ile bezeli derin nişlerden meydana gelmektedir. Köşe noktalarda yer alan nişler yarım uygulanmıştır.

Yedinci sıra, istiridye kabuğu formunda bir düzenleme ile son bulur. Üç dilimli olarak düzenlenmiş istiridye kabuğu formu iki kademelidir.

Köşelik

Mihrap yüzeyinden hafif dışa taşkın olan köşelikler, kavsarayı üç yönden kuşatmaktadır (Fot. 128). Köşeliklerin ortasına, yuvarlak yüzeyli derin oyma tekniği ile yapılmış rozet çiçekler yerleştirilmiştir (Çiz. 115). Merkezden dışa doğru genişleyen çiçek motifinde, dar ve geniş formlu yaprakların bir arada kullanıldığı görülür (Fot. 129, Çiz. 116). Köşeliklerin sınırını belirleyen hat ve rozet çiçeklerin yüzeyi yaldız ile boyalıdır.

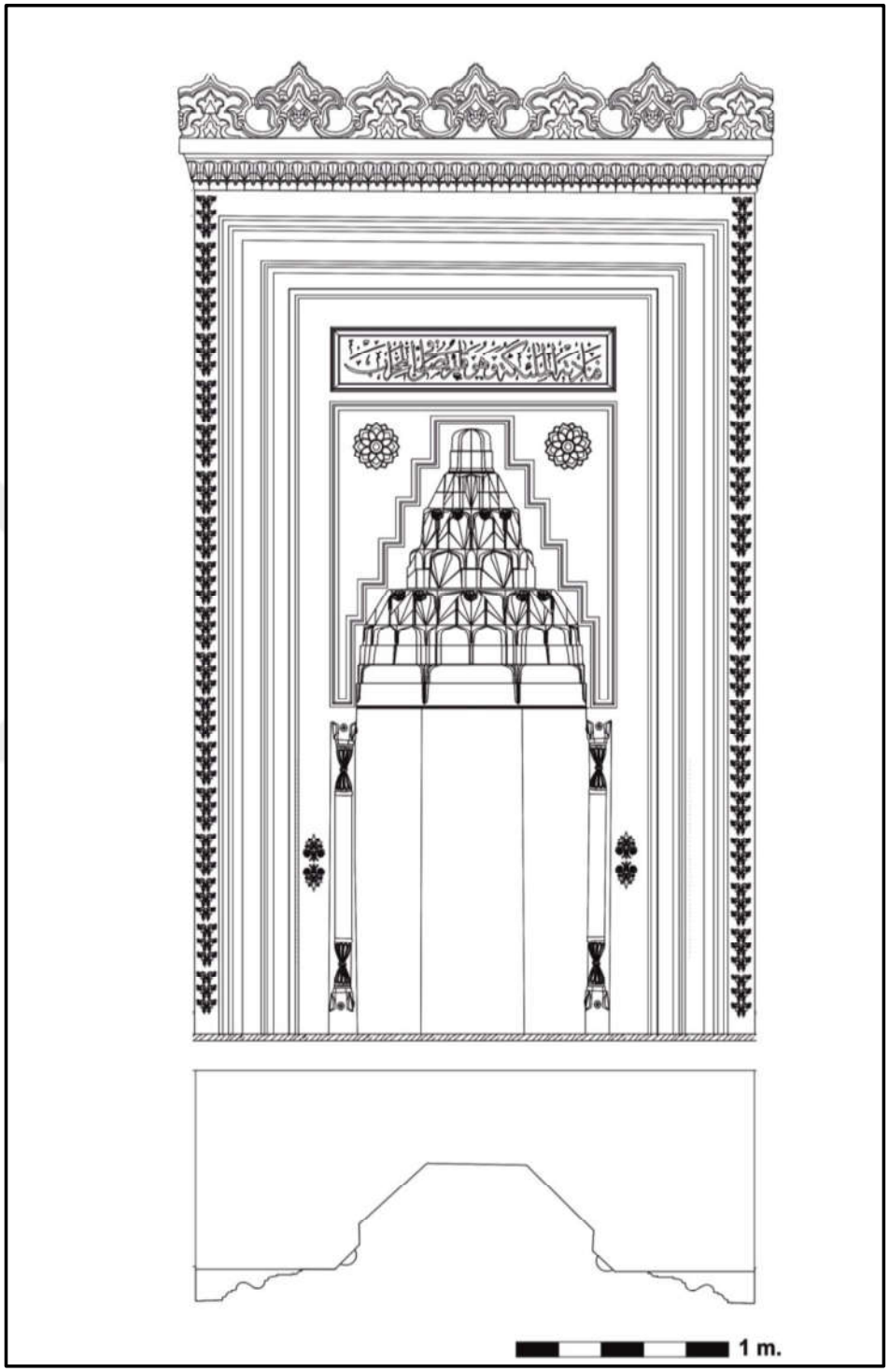
Alınlık

Mihrabın alınlık bölümündeki dikdörtgen çerçevenin içerisinde, Al-i İmran Suresi'nin 3/39. ayetinden bir bölüm yer alır (Fot. 130, Çiz. 117). Ayetin Türkçe meâli: "*O* (Zekeriyya) *mihrapta* (odada) *ibadet ederken* (namaz kılarken) *melekler ona seslendi*" şeklindedir. Çerçeveyi meydana getiren hatların yüzeyi yaldız ile boyalıdır.

Tepelik

Tepeliğin bitkisel süsleme kompozisyonu, yan yana atlamalı şekilde ilerleyen üç ve beş loblu, iri palmet motiflerinden meydana gelmektedir. Üç loblu iri palmetin kollarından uzayan hatlar, yan tarafında yer alan beş loblu palmetin içerisindeki dilimli rumiler ile birleşmektedir. İri palmet motiflerinin içerisi, kıvrım dallar üzerinde yer alan küçük palmetler ile doldurulmuştur (Fot. 131, Çiz. 118). Tepeliğin alt bölümüne, yan

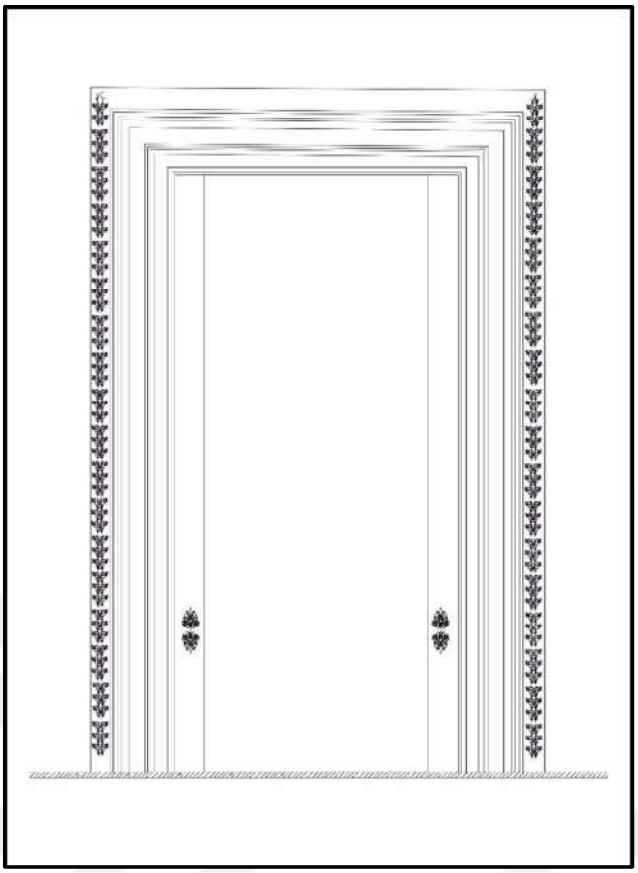
yana sıralanmış otuz üç adet küçük diş (dendan) yerleştirilmiştir. Alt noktası püskül ile son bulan dişlerin arası, küçük piramitler ile doldurulmuştur (Çiz. 119-120).

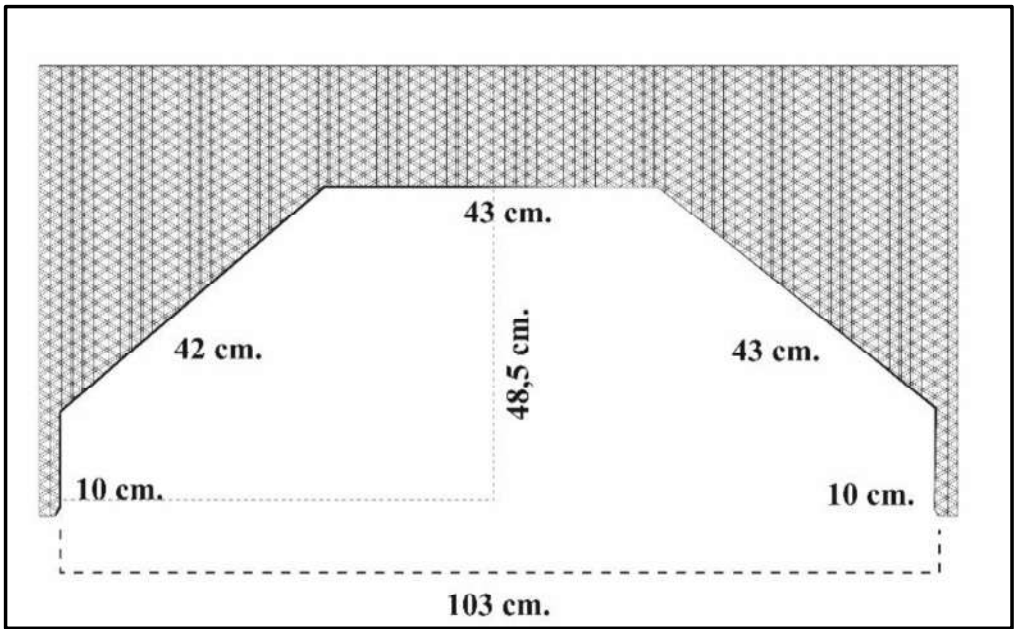
Çiz. 109-Plan 31. Hacı Evhad (Evhadüddin) Camii mihrabı. Genel görünüm ve plan. (İstanbul Vakıflar 2. Bölge Müdürlüğü Arşivi'nden işlenerek)

Fot. 124. Hacı Evhad (Evhadüddin) Camii mihrabı. Genel görünüm. (2019, O. B.)

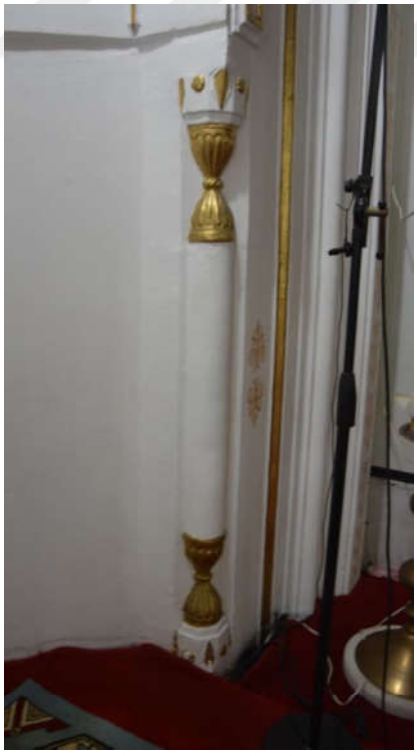
Çiz. 110. Hacı Evhad (Evhadüddin) Camii mihrabı. Çerçeve. (İstanbul Vakıflar 2. Bölge Müdürlüğü Arşivi'nden işlenerek)

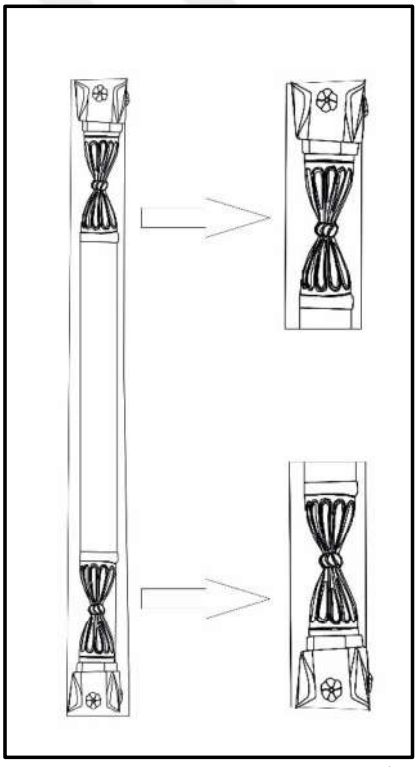
Çiz. 111. Hacı Evhad (Evhadüddin) Camii mihrabı. Niş ölçüleri. (2020, O. B.-F. F.)

Fot. 125. Hacı Evhad (Evhadüddin) Camii mihrabı. Niş. (2019, O. B.)

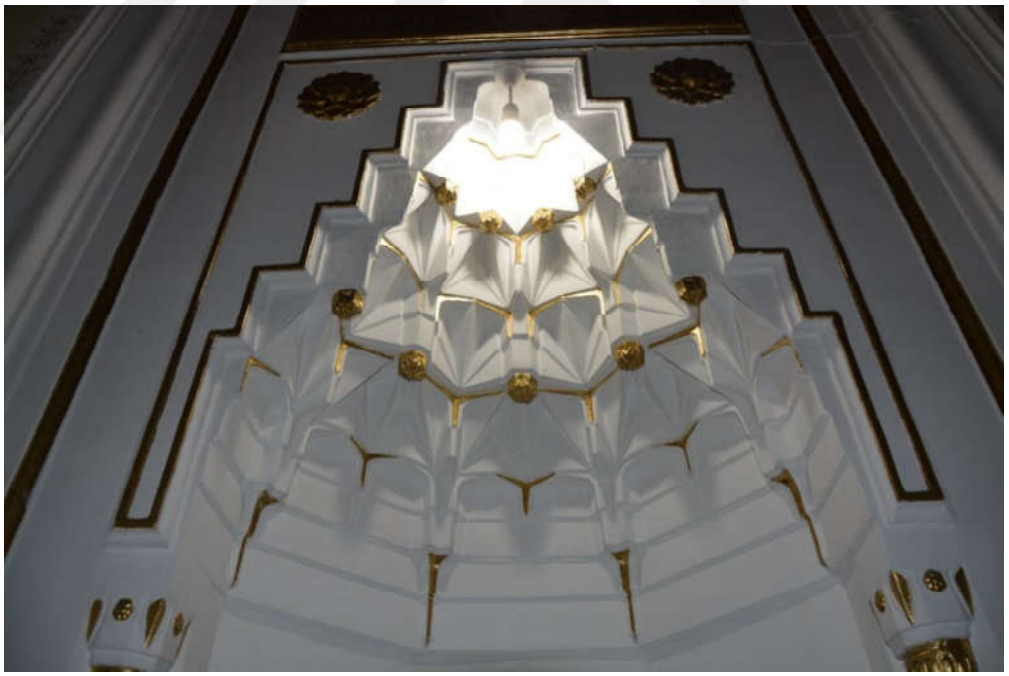
Fot. 126. Hacı Evhad (Evhadüddin) Camii mihrabı. Sütunçe. (2019, O. B.)

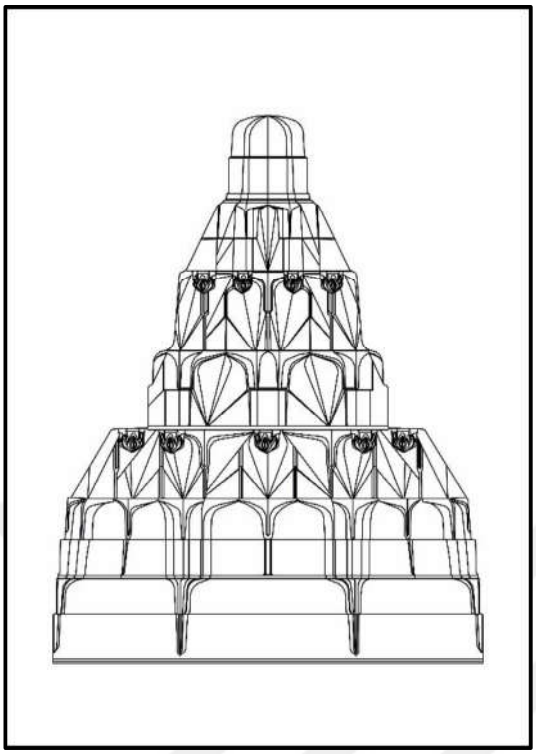
Çiz. 112. Hacı Evhad (Evhadüddin) Camii mihrabı. Sütunçe, başlık ve altlık. (İstanbul Vakıflar 2. Bölge Müdürlüğü Arşivi'nden işlenerek)

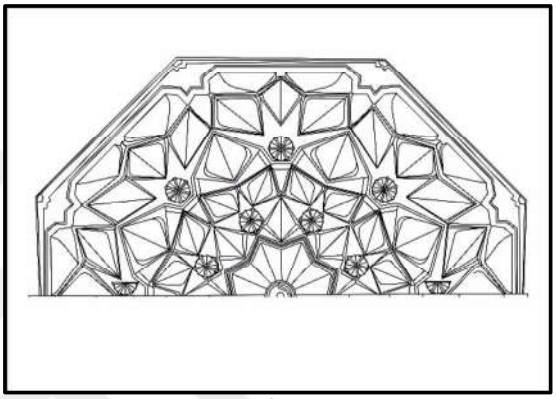

Fot. 127. Hacı Evhad (Evhadüddin) Camii mihrabı. Sütunçe başlığı. (2019, O. B.)

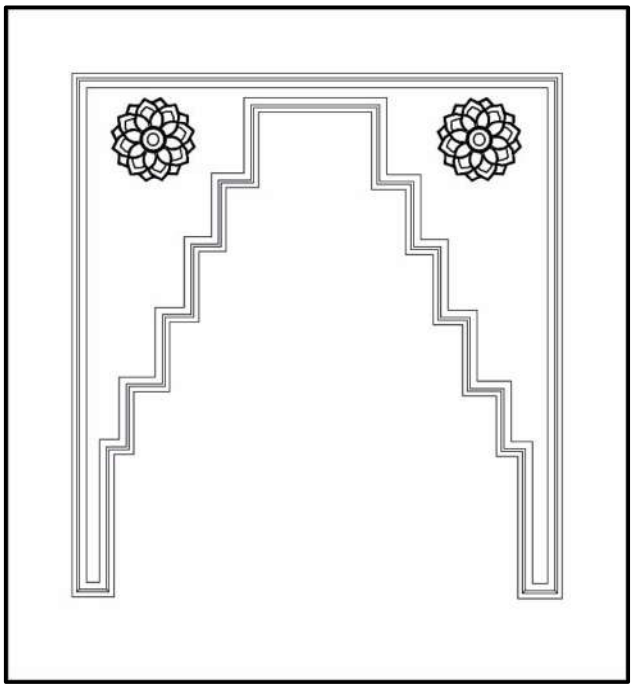
Fot. 128. Hacı Evhad (Evhadüddin) Camii mihrabı. Kavsara ve köşelik. (2019, O. B.)

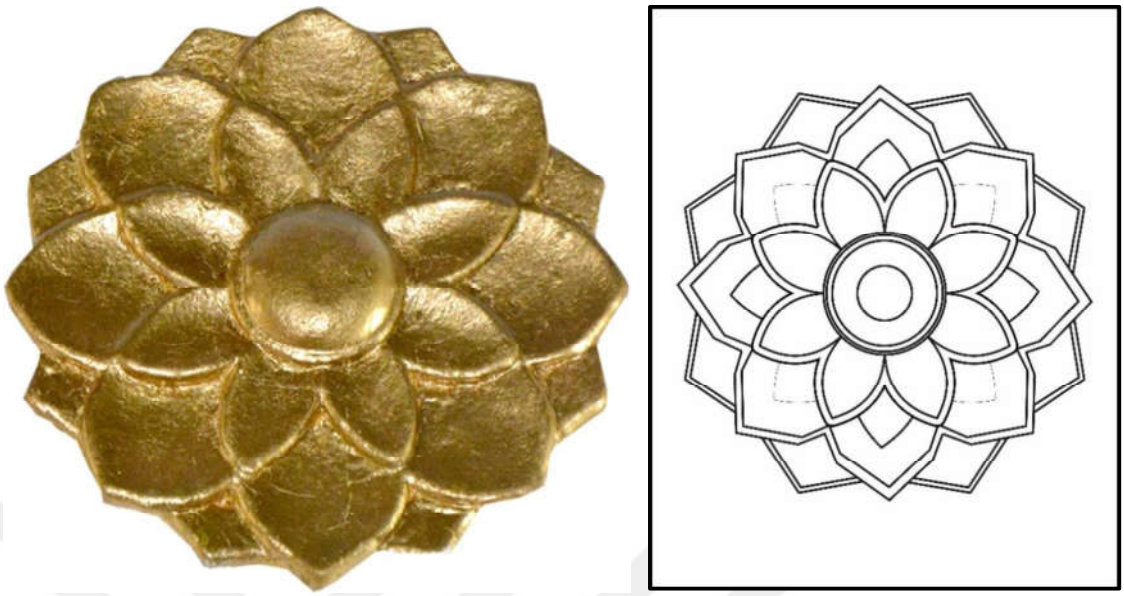

Çiz. 113. Hacı Evhad (Evhadüddin) Camii mihrabı. Kavsara. (İstanbul Vakıflar 2. Bölge Müdürlüğü Arşivi'nden işlenerek)

Çiz. 114. Hacı Evhad (Evhadüddin) Camii mihrabı. Kavsara alttan görünüm. (İstanbul Vakıflar 2. Bölge Müdürlüğü Arşivi'nden işlenerek)

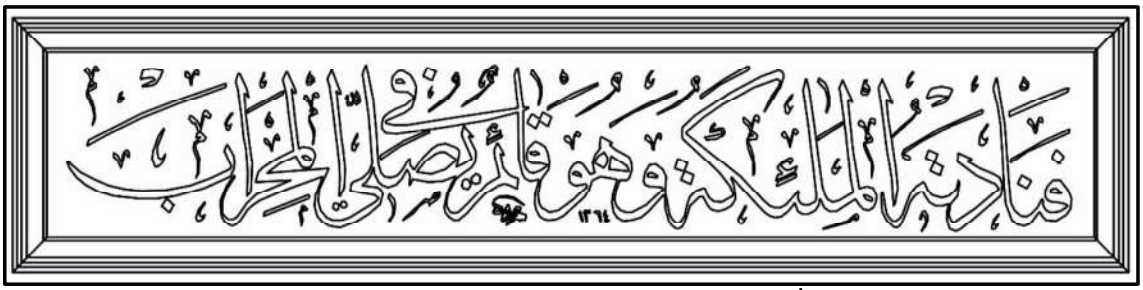
Çiz. 115. Hacı Evhad (Evhadüddin) Camii mihrabı. Köşelik. (İstanbul Vakıflar 2. Bölge Müdürlüğü Arşivi'nden işlenerek)

Fot. 129-Çiz. 116. Hacı Evhad (Evhadüddin) Camii mihrabı. Köşelik üzerinde yer alan rozet çiçek. (2019, O. B.), (İstanbul Vakıflar 2. Bölge Müdürlüğü Arşivi'nden işlenerek)

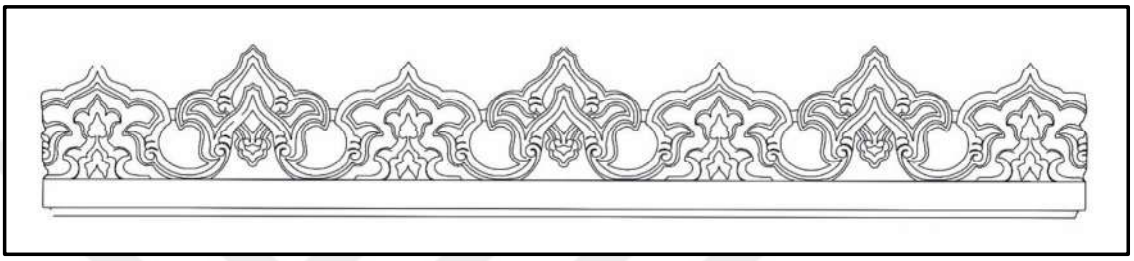
Fot. 130. Hacı Evhad (Evhadüddin) Camii mihrabı. Alınlık. (2019, O. B.)

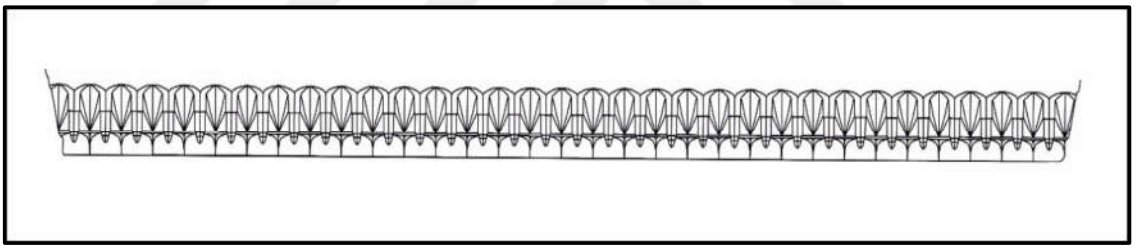
Çiz. 117. Hacı Evhad (Evhadüddin) Camii mihrabı. Alınlık. (İstanbul Vakıflar 2. Bölge Müdürlüğü Arşivi'nden işlenerek)

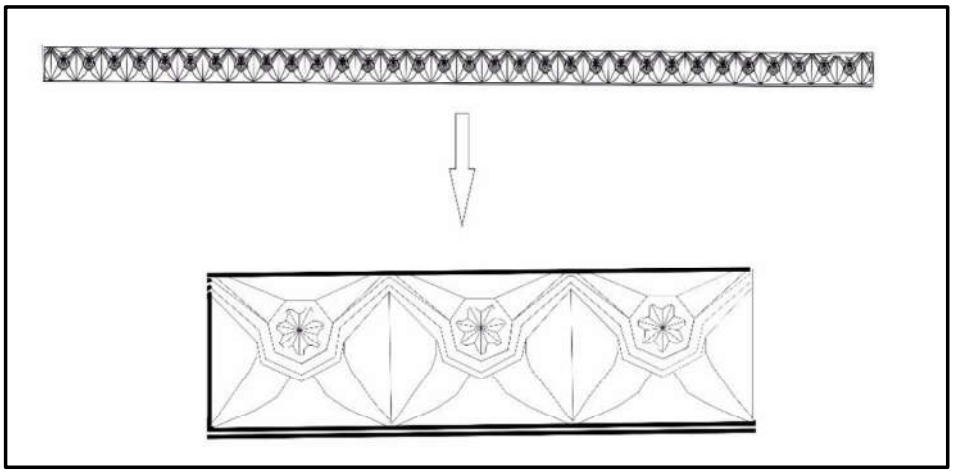
Fot. 131. Hacı Evhad (Evhadüddin) Camii mihrabı. Tepelik. (2019, O. B.)

Çiz. 118. Hacı Evhad (Evhadüddin) Camii mihrabı. Tepelik. (İstanbul Vakıflar 2. Bölge Müdürlüğü Arşivi'nden işlenerek)

Çiz. 119. Hacı Evhad (Evhadüddin) Camii mihrabı. Tepeliğin alt bölümünde yer alan dendanlı (diş) bölüm. (İstanbul Vakıflar 2. Bölge Müdürlüğü Arşivi'nden işlenerek)

Çiz. 120. Hacı Evhad (Evhadüddin) Camii mihrabı. Tepeliğin alt bölümünde yer alan dendanlı (diş) bölümün alttan görünümü. (İstanbul Vakıflar 2. Bölge Müdürlüğü Arşivi'nden işlenerek)

3.17. RAMAZAN EFENDİ (HÜSREVİYE) CAMİİ MİHRABI

Katalog No: 17.

Fotoğraf No: 132-140.

Çizim No: 121-130.

Plan No: 32.

İnşa Tarihi: M. 1585-1586/ H. 994-995.

Yaptıran: Bezirgânbaşı Hoca Hüsrev Çelebi.

Mimarı: Mimar Sinan.

Yeri: İstanbul'un Fatih İlçesi'nde, Kocamustafa Paşa Mahallesi'ndeki Kuvayi Milliye Caddesi üzerinde yer alır.

Tarihlendirme

Cami, giriş kapısı üzerinde yer alan kitabesine göre 1586 yılında Hoca Hüsrev Çelebi tarafından inşa ettirilmiştir[124].

Yapının Mimari Özellikleri

Dikdörtgen plan şemasına sahip caminin üzeri, son cemaat yeri revağını da içine alacak şekilde kırma çatı ile örtülmüştür[125]. Etrafı duvarlar ile çevrili avlunun içerisinde, caminin yanı sıra türbe, şadırvan, hazire ve avlu duvarına bitişik inşa edilmiş çeşme bulunmaktadır. Caminin dört cephesine, iki katlı düzende pencereler yerleştirilmiştir. Kesme taş ve tuğla malzemenin bir arada kullanıldığı almaşık düzende inşa edilmiş caminin kuzeybatı köşesinde, tek şerefeli minare yükselir. Harim içerisindeki birçok yüzey, 16. yüzyıla ait İznik çinileriyle bezenmiştir[126].

---

[124] Kitabe hakkında bkz. Hâfız Hüseyin Ayvansarâyî, **Camilerimiz Ansiklopedisi (Hadikatül Cevami)**, Cilt: I, Tercüman Aile ve Kültür Kitapları Yayınları, İstanbul, 1987, s. 102; Günay Kurt, "Ramazan Efendi Camii (Hacı Hüsrev) Kitabesi Üzerine", **Sanat Tarihi Araştırmaları Dergisi**, Cilt: 3, Sayı:7, Nisan 1990, ss. 41-42; Semavi Eyice, "Bezirganbaşı Camii", **TDV İslam Ansiklopedisi**, Cilt: 6, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 1992, (Bezirganbaşı Camii), s. 104.

[125] Cami hakkında bkz. Muzaffer Batur, "Ramazan Efendi Camii", **Arkitekt Dergisi**, Cilt: 1958, Sayı: 1958-04, 1958, ss. 176-180; Semavi Eyice, "Mimar Sinan'ın İhmal Edilmiş Bir Eseri: Ramazan Efendi Camii (Hacı Hüsrev)", **Kültür ve Sanat Dergisi**, Nisan 1989, ss. 12-18; Eyice, Bezirganbaşı Camii, ss. 104-105.

[126] Cami içerisinde yer alan çiniler hakkında bkz. Banu Kaçkener, **İstanbul Kocamustafapaşa Ramazan Efendi Camii Çinilerinin Desen Açısından Değerlendirilmesi**, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Geleneksel Türk El Sanatları Anabilim Dalı, Sakarya, 2009.

Mihrabın Yeri

Yapının güney duvarının giriş ekseni üzerinde yer alan mihrap, hafif dışa taşkın şekilde inşa edilmiştir. Mihrap, iki yanına yerleştirilen pencereler ile çevrilidir.

Malzeme ve Teknik

Mermer ile yapılmış mihrapta oyma tekniğinin kullanıldığı görülür.

Mihrabın Elemanları

Dikdörtgen kuruluşa sahip 446,74 cm. x 192,82 cm. ölçülerindeki mihrap; çerçeve, niş, sütunçeler, kavsara, köşelik, alınlık ve tepelik bölümlerinden meydana gelmektedir (Fot. 132, Çiz. 121-Plan 30).

Çerçeve

Çerçeve, kavsara yönünde dıştan içe doğru sırasıyla; düz, dış bükey ve tekrar düz hatlar ile kademeli bir şekilde ilerlemektedir (Çiz. 122).

Niş

Yedi kenarlı mihrap nişi, 110 cm. genişliğinde ve 56 cm. derinliğindedir. Niş yüzeyini meydana getiren kenarların boyutları değişiklik göstermektedir (Çiz. 123). Dikey dikdörtgen levhaların her biri dört yönden silme ile çerçeve içerisine alınmış ve üst kısa kenarları, sivri kemerli bir düzenleme ile son bulmuştur (Fot. 133). Bu düzenlemelerin alt noktasına, toplamda beş adet rozet çiçek yerleştirilmiştir. Yuvarlak yüzeyli derin oyma tekniği ile yapılmış rozetlerin merkezine, on iki yapraklı çiçek motifi yerleştirilmiş ve etrafı bir sıra taç yapraklı düzenleme ile çevrelenmiştir (Fot. 134-Çiz. 124). Mihrap nişi ile kavsara, dış bükey silmelerin meydana getirdiği bordür ile birbirinden ayrılmıştır.

Sütunçeler

Nişin pahlanan kenar köşelerine iki adet beş kenarlı sütunçe yerleştirilmiştir (Fot. 135). Farklı kenar uzunluklarına sahip sütunçelerin kaide ve başlıkları, aynı tarzda düzenlenmiştir (Çiz. 125). Kum saati formlu sütun başlığının köşe noktaları, iki

kademeli yüzeysel mukarnaslar ile bezenmiştir. Kum saatinin ortasına ise yüzeyi bezemesiz bir kelepçe yerleştirilmiştir (Fot. 136). Bu uygulama, sütun kaidesinde de tekrarlanır.

Kavsara

Mihrap kavsarası, yedi kademeden meydana gelmektedir (Fot. 137). Alt ve üst bölüm hariç bütün kademeler mukarnaslıdır (Çiz. 126-127). Yedi sıralı kademe aşağıdan yukarıya doğru incelendiğinde, birinci sıranın yarım yıldız formundaki konsollar ile yedi bölüme ayrıldığı görülür. Yıldızların alt noktası, aşağıya doğru uzatılmış ve ortasına yüzeyi balıksırtı şeklinde işlenmiş kelepçe yerleştirilmiştir.

İkinci sıra, altı adet yarım yıldız formundaki kademeli konsollar ile yedi bölüme ayrılmıştır. Yıldız kollarından uzayan hatların meydana getirdiği derin nişler, iki kademelidir. Köşe noktalarda yer alan mukarnas yuvaları, tasarlanan kavsara düzenine göre yarım uygulanmıştır

Üçüncü sıra, yan yana sıralanmış yedi adet geniş nişten meydana gelmektedir. Ayrıtlı düzenlemeye sahip nişlerin içerisi, ikişer adet badem şekilli piramit ile doldurulmuş ve tepe noktasına beş dilimli püskül yerleştirilmiştir. Köşe noktalarda yer alan mukarnas yuvaları yarım uygulanmıştır.

Dördüncü sıra, yan yana sıralanmış altı adet tam nişten meydana gelir. İki kademeli nişlerin içerisi, istiridye kabuğu formunu anımsatan dilimler ile bezelidir.

Beşinci ve altıncı sırada, iri piramitler konsol görevi üstlenmiş ve aralarda kalan bölümler çokgen parçalar ile doldurulmuştur.

Yedinci sıra, istiridye kabuğu formunda düzenleme ile son bulur. Beş dilimli olarak düzenlenmiş istiridye kabuğu formu iki kademelidir.

Köşelik

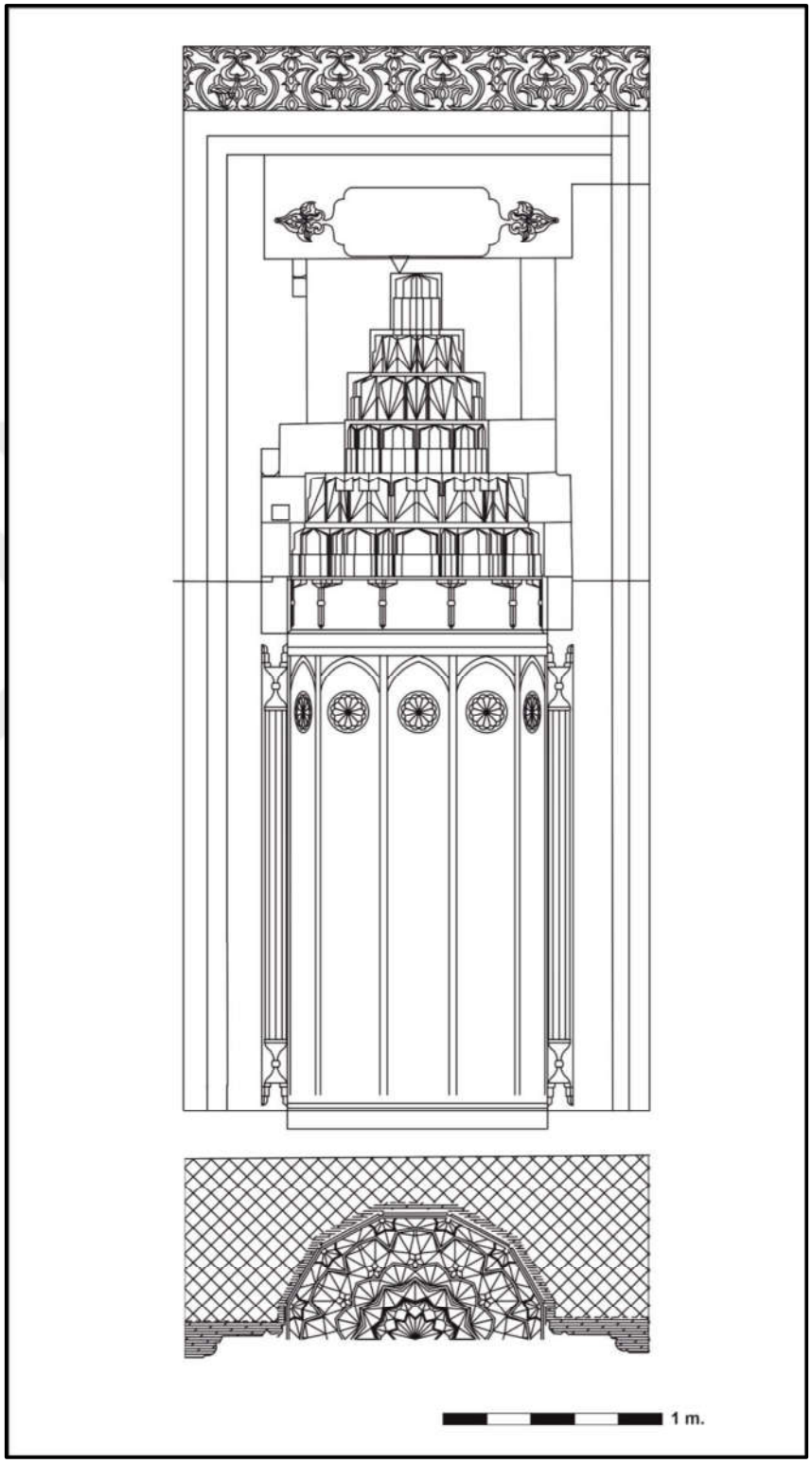
İç ve dış bükey hatlar ile kademelendirilen üçgen biçimli köşelikler, kavsarayı üç yönden kuşatmaktadır. Mihrap yüzeyinden hafif dışa taşkın olan köşeliklerin yüzeyi boş bırakılmıştır (Fot. 137, Çiz. 128).

Alınlık

Mihrap yüzeyinden hafif dışa taşkın şekilde yerleştirilmiş dikdörtgen çerçevenin içerisinde, yüzeyi bezemesiz kartuş bulunmaktadır. Kartuşun kısa kenarları dilimli şekilde işlenmiş ve ortasına yatay formda beş loblu palmet motifi yerleştirilmiştir (Fot. 138, Çiz. 129).

Tepelik

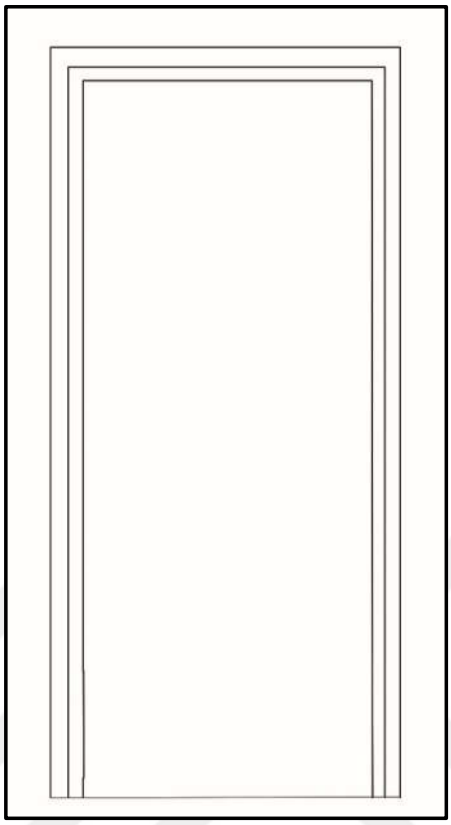
Yatay dikdörtgen formlu tepeliğin yüzeyi, yuvarlak yüzeyli derin oyma teknikli bitkisel motifler ile bezelidir. Bitkisel süsleme kompozisyonu, kıvrım dallar üzerinde atlamalı şekilde ilerleyen palmet ve lotus motiflerinden meydana gelmektedir (Fot. 139, Çiz. 130). Oyma tekniği, mermer tabakaya yüzeysel uygulandığı için, bitkisel süsleme düzeni zor anlaşılabilmektedir.

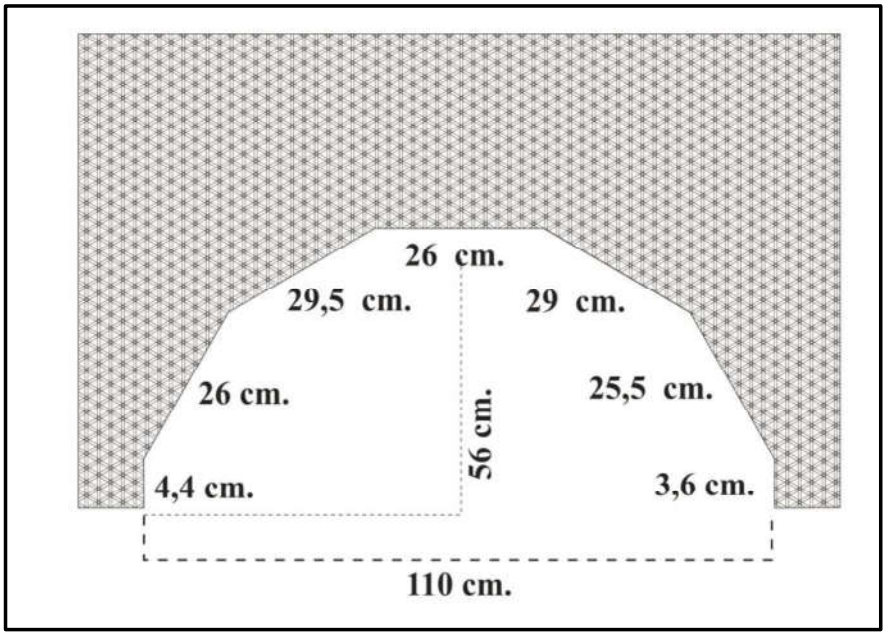
Çiz. 121-Plan 32. Ramazan Efendi (Hüsreviye) Camii mihrabı. Genel görünüm ve plan. (İstanbul Vakıflar 2. Bölge Müdürlüğü Arşivi'nden işlenerek)

Fot. 132. Ramazan Efendi (Hüsreviye) Camii mihrabı. Genel görünüm. (2020, O. B.)

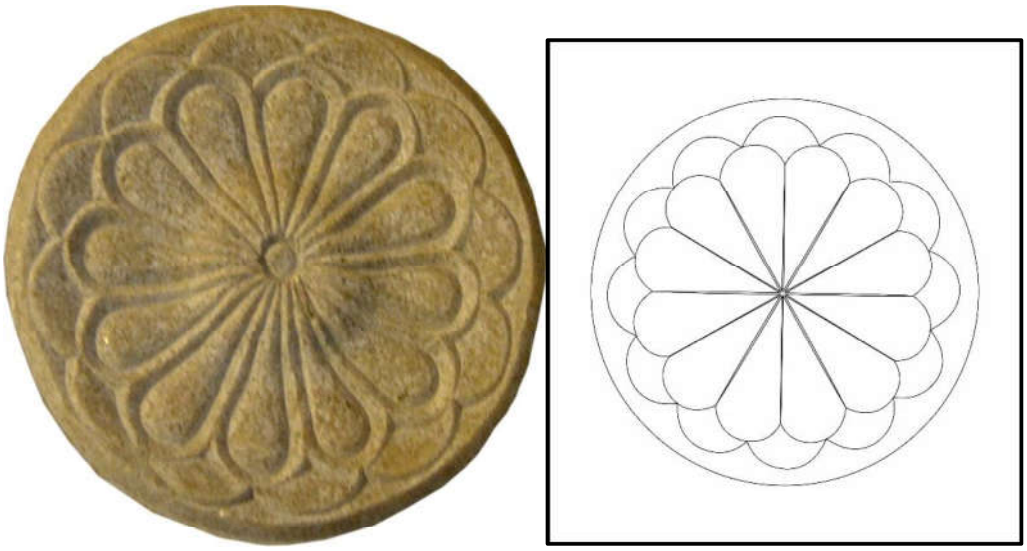
Çiz. 122. Ramazan Efendi (Hüsreviye) Camii mihrabı. Çerçeve. (İstanbul Vakıflar 2. Bölge Müdürlüğü Arşivi'nden işlenerek)

Çiz. 123. Ramazan Efendi (Hüsreviye) Camii mihrabı. Niş ölçüleri. (2020, O. B.-F. F.)

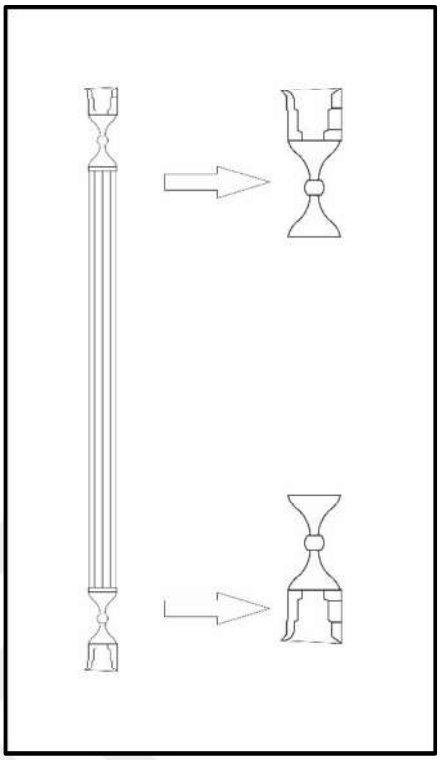

Fot. 133. Ramazan Efendi (Hüsreviye) Camii mihrabı. Niş. (2020, O. B.)

Fot. 134-Çiz. 124. Ramazan Efendi (Hüsreviye) Camii mihrabı. Niş içerisinde yer alan rozet çiçek. (2020, O. B.), (İstanbul Vakıflar 2. Bölge Müdürlüğü Arşivi'nden işlenerek)

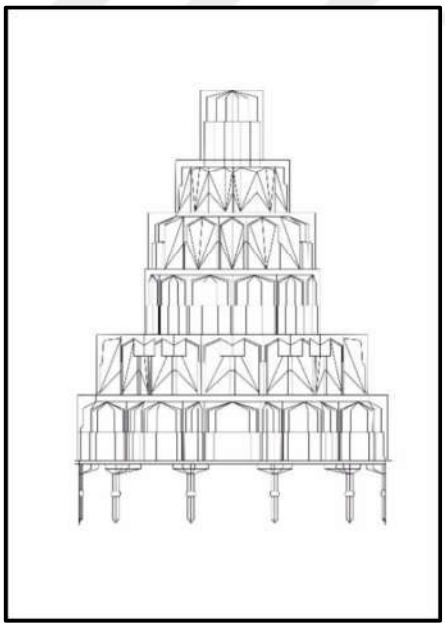
Fot. 135-Çiz. 125. Ramazan Efendi (Hüsreviye) Camii mihrabı. Sütunçe, sütunçe başlığı ve altlığı. (2020, O. B.), (İstanbul Vakıflar 2. Bölge Müdürlüğü Arşivi'nden işlenerek)

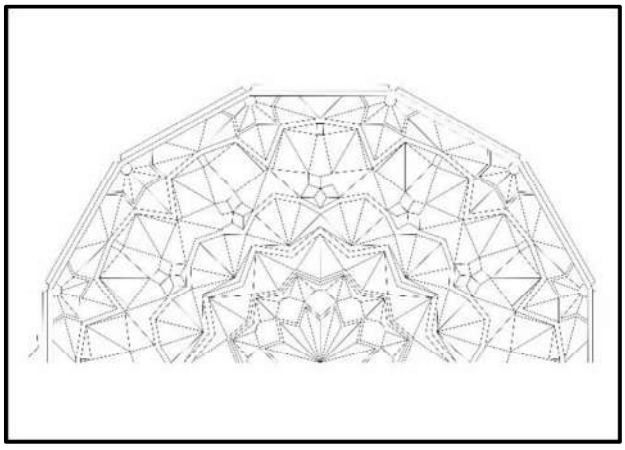

Fot. 136. Ramazan Efendi (Hüsreviye) Camii mihrabı. Sütunçe başlık detayı. (2020, O. B.)

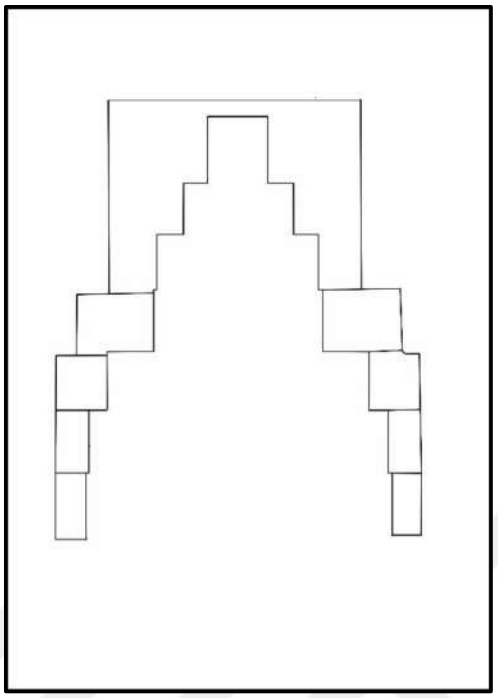
Fot. 137. Ramazan Efendi (Hüsreviye) Camii mihrabı. Kavsara ve köşelik. (2020, O. B.)

Çiz. 126. Ramazan Efendi (Hüsreviye) Camii mihrabı. Kavsara. (İstanbul Vakıflar 2. Bölge Müdürlüğü Arşivi'nden işlenerek)

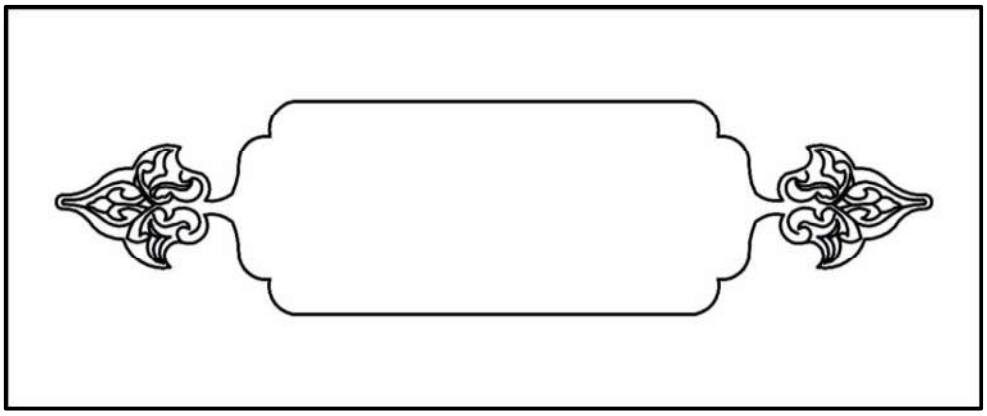
Çiz. 127. Ramazan Efendi (Hüsreviye) Camii mihrabı. Kavsara alttan görünüm. (İstanbul Vakıflar 2. Bölge Müdürlüğü Arşivi'nden işlenerek)

Çiz. 128. Ramazan Efendi (Hüsreviye) Camii mihrabı. Köşelik. (İstanbul Vakıflar 2. Bölge Müdürlüğü Arşivi'nden işlenerek)

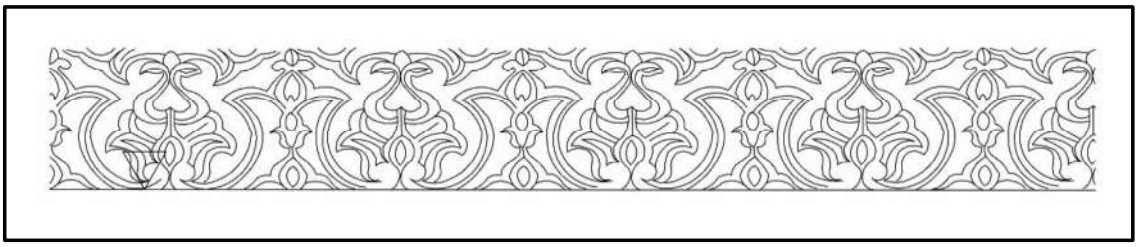
Fot. 138. Ramazan Efendi (Hüsreviye) Camii mihrabı. Alınlık. (2020, O. B.)

Çiz. 129. Ramazan Efendi (Hüsreviye) Camii mihrabı. Alınlık. (İstanbul Vakıflar 2. Bölge Müdürlüğü Arşivi'nden işlenerek)

Fot. 139. Ramazan Efendi (Hüsreviye) Camii mihrabı. Tepelik. (2020, O. B.)

Çiz. 130. Ramazan Efendi (Hüsreviye) Camii mihrabı. Tepelik. (İstanbul Vakıflar 2. Bölge Müdürlüğü Arşivi'nden işlenerek)

3.18. MESİH ALİ (MEHMED) PAŞA CAMİİ MİHRABI

Katalog No: 18.

Fotoğraf No: 140-150.

Çizim No: 131-141.

Plan No: 33-34.

İnşa Tarihi: M. 1585-1586/ H. 994-995.

Yaptıran: Hadım Mesih Mehmed Paşa.

Mimarı: Mimar Sinan.

Yeri: İstanbul'un Fatih İlçesi'nde, Muhtesip İskender Mahallesi'ndeki Mevkufatçı Sokağı ile Eski Ali Paşa Caddesi'nin kesiştiği yerdedir.

Tarihlendirme

Cami, giriş kapısı üzerinde yer alan inşa kitabesine göre 1585-1586 yılında tamamlanmıştır[127]. Yapının inşası Mimar Sinan'a mal edilse de, bazı araştırmacıların görüşü, caminin tamamlanma aşamasında, çırağı Davut Ağa'nın katkısının büyük olduğu yönündedir[128].

Yapının Mimari Özellikleri

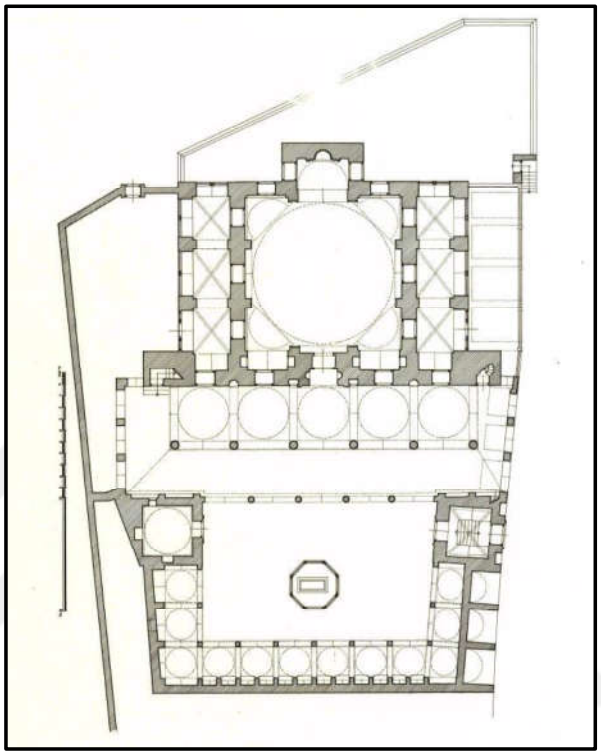
Cami, bünyesinde bulunan türbe, çeşme, dükkân ve küçük haziresi ile külliyeyi meydana getirmektedir[129]. Yapı, doğudan batıya doğru alçalan teraslı bir arazi üzerinde inşa edilmiş ve arazide düz zemin, batı bölüme yan yana sıralanan dükkânlar ile sağlanmıştır. Enine dikdörtgen plan şemasına sahip harim, sekiz destek üzerine oturan ana kubbe ve kubbenin dört köşesine eklenen yarım kubbeler ile örtülüdür. Kubbeli bölümün doğu ve batısına üçer birimli sahınlar eklenerek, harim yanlara doğru genişletilmiştir. Ancak bu sahınların, kubbeli alan ile mekân bütünlüğü

[127] Yapım tarihi hakkında bkz. Ayvansarâyî, Hadîkatü'l-Cevâmi, ss. 257-258; Tuğba Erzincan, "Mesih Paşa Külliyesi", **TDV İslam Ansiklopedisi**, Cilt: 29, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 2004, (Mesih Paşa Külliyesi), s. 310; Aslanapa, Sinan'ın Hayatı ve Eserleri, s. 79.

[128] Tuğba Erzincan, Mesih Paşa Külliyesi, s. 310; Aslanapa, Sinan'ın Hayatı ve Eserleri, s. 80.

[129] Cami hakkında geniş bilgi için bkz. Ülgen, s. 72; Aslanapa, Mimar Sinan, ss. 79-80; Tarkan Okçuoğlu, "Mesih Mehmed Paşa Cami, Türbesi ve Çeşmesi", **Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi**, Cilt: 5, İstanbul, 1994, ss. 406-407; Necipoğlu, ss. 540-548; Coşkun Yılmaz, "Mesih Mehmet Paşa Camii", **Mimar Sinan'ın İstanbul'u**, Ed. Tülay Taşdemir, 1. Baskı, Türkiye Turing ve Otomobil Kurumu Yayınları, İstanbul, 2016, ss. 196-201.

bulunmamaktadır. Caminin kuzeyinde; çifte revaklı, beş birimli son cemaat yeri ve avluyu üç yönden çevreleyen revaklı düzenleme yer almaktadır. Avlunun ortasına, sekizgen plan şemasına sahip şadırvan yerleştirilmiştir.

Plan 33. Mesih Ali (Mehmed) Paşa Camii planı (Ali Saim Ülgen'den).

Kesme taş ile inşa edilen caminin kuzeybatı köşesinde, tek şerefeli bir minare yükselir. 1894 depreminde zarar gören cami, 1936-1939 ve 1955-1957 yıllarında onarım geçirmiştir[130].

Mihrabın Yeri

Yapının güney duvarının giriş ekseni üzerinde yer alan mihrap, kıble duvarından dışa taşkın eyvan şekilli özel bir alan içerisine yerleştirilmiştir. Üzeri yarım kubbe ile örtülü bu bölüm, mihrap için özel bir alan oluşturmaktadır.

Malzeme ve Teknik

Mermer ile yapılmış mihrapta, oyma ve boyama tekniklerinin bir arada kullanıldığı görülür.

[130] Tuğba Erzincan, Mesih Paşa Külliyesi, s. 310.

Mihrabın Elemanları

Dikdörtgen kuruluşa sahip 710,55 cm. x 326,56 cm. ölçülerindeki mihrap; çerçeve, niş, sütunçeler, kavsara, köşelik, alınlık ve tepelik bölümlerinden meydana gelmektedir (Fot. 140, Çiz. 131-Plan 32).

Çerçeve

Mihrabın sağ ve sol yanında, yüzeyi altı adet yiv ile işlenmiş iki adet silindirik gövdeli sütun yer almaktadır (Çiz. 132-133). 2.5 cm.'lik aralıklar ile oluşturulan yivler arasında, yüzeyi düz, dikey hatlar meydana gelmiştir. Bu hatların en üst ve en alt bitiş noktası, beşgen formlarla sona erer.

Mihrabı en dıştan çerçeve içerisine alan sütunların, tepelik hizasında son bulduğu görülür. Sütunlar, üç sıra kademeden meydana gelen kare tabanlı kaideler üzerine oturtulmuştur. Aşağıdan yukarıya doğru daralan kademelerden birinci sıra, yan yana sıralanmış küçük nişler ve kademinin iki köşe noktasına yerleştirilen ikişer adet badem şekilli piramit ile bezelidir. Yüzeysel mukarnaslardan meydana gelen ikinci sıranın köşe noktaları ile üçüncü sıranın yüzeyi, boş bırakılmıştır (Fot. 141).

Sütun başlığının üzerinde, yüzeyi yuvarlak yüzeyli derin oyma tekniği ile aşağıdan yukarıya doğru daralan dilimlere ayrılmış, üç boğumlu bir alem yükselmektedir. En üst ve alt bölümde yer alan boğumlar balıksırtı motifi, orta bölümdeki boğum ise dilimli şekilde işlenmiştir (Fot. 142). Sütun başlığının yüzeyindeki bitkisel süsleme, tepeliğin devamı niteliğindedir.

Niş

Yedi kenarlı mihrap nişi; 146 cm. genişliğinde ve 72.7 cm. derinliğindedir. Niş yüzeyini meydana getiren kenarların boyutları, değişiklik göstermektedir (Çiz. 134). Poligonal plan şemasına sahip mihrap nişindeki dikey dikdörtgen levhaların her biri, dört yönden silme ile çerçeve içerisine alınmış ve üst kenarları sivri kemerli bir düzenleme ile son bulmuştur (Fot. 143).

Sütunçeler

Nişin pahlanan kenar köşelerine iki adet silindirik formlu sütunçe yerleştirilmiştir (Fot. 144). Silindirik gövdeli sütunçelerin kaide ve başlıkları, aynı tarzda düzenlenmiştir (Çiz. 135). Kum saati formlu sütun başlığının ön yüzü, yan yana yerleştirilmiş iki kademeli yüzeysel mukarnaslar ile belirgin hale getirilmiş ve bu düzenlemenin hemen üzerine, badem şekilli piramit yerleştirilmiştir. Sütun başlığının köşe noktaları ise iki kademeli derin nişler ile son bulmuştur.

Kum saatinin yüzeyi, yuvarlak yüzeyli derin oyma tekniği ile dilimlere ayrılmış ve ortasına yüzeyi balıksırtı motifi ile işlenmiş kelepçe yerleştirilmiştir. Bu uygulama, sütun kaidesinde de tekrarlanır (Fot. 145).

Kavsara

Mihrap kavsarası, sekiz kademeden meydana gelmektedir (Fot. 146). Alt ve üst bölüm hariç bütün kademeler mukarnaslıdır (Çiz. 136). Aşağıdan yukarıya doğru daralan kademelerin düzenlenişi, birbirlerinden farklıdır. Sekiz sıralı kademe aşağıdan yukarıya doğru incelendiğinde, birinci sıranın yarım yıldız formundaki konsollar ile yedi bölüme ayrıldığı görülür. Yıldızların alt noktası, yüzeyi yivli hatlar ile aşağıya doğru uzatılmış ve ortasına balıksırtı motifi ile işlenmiş kelepçe yerleştirilmiştir. Konsollar arasında meydana gelen boşlukların her biri, aynı süsleme kompozisyonuna sahip rozetler ile doldurulmuştur. Yuvarlak yüzeyli derin oyma tekniği ile meydana getirilen rozetlerin ortası on yapraklı çiçek motifi ile işlenmiş ve üç sıra taç yapraklı düzenleme ile çerçeve içerisine alınmıştır. En dış bölümde yer alan taç yaprakların arası, küçük üçgenler ile doldurulmuştur (Fot. 147, Çiz. 137).

İkinci sıra, yarım yıldız formundaki altı konsol ile yedi bölüme ayrılmıştır. Yıldız köşe noktalarından uzayan hatlar, arada kalan her bir bölümde iki adet niş meydana getirmiştir. Yüzeyi bezemesiz olan bu nişler iki kademelidir. Köşe noktalarda yer alan nişler yarım uygulanmıştır.

Üçüncü sıra, yedi geniş mukarnas yuvasına bölünmüş ve bu yuvaların içerisi, köşe noktalara yerleştirilen ikişer adet badem şekilli piramit ile hareketlendirilmiştir. Ayrıtlı düzenlemeye sahip mukarnas yuvalarının tepe noktasına, yedi dilimli püskül

yerleştirilmiştir. Köşe noktalarda yer alan mukarnas yuvaları ile püsküller, yarım uygulanmıştır.

Dördüncü sıra, yarım yıldız formuna sahip beş adet konsol ile altı bölüme ayrılmıştır. Kollar arasında meydana gelen derin nişlerin içerisi, badem şekilli piramit ile doldurulmuştur.

Beşinci sıra, yan yana sıralanan altı adet geniş mukarnas yuvasından meydana gelir. Ayrıtlı düzenlemeye sahip mukarnas yuvalarının köşe noktaları ikişer adet badem şekilli piramit ile bezelidir. Mukarnasların tepe noktasına ise yüzeyi yuvarlak yüzeyli derin oyma tekniğiyle çiçek motifi şeklinde işlenmiş, beş dilimli püsküller yerleştirilmiştir.

Altıncı sıra, yan yana sıralanmış yedi adet nişten meydana gelir. İki kademeli tasarlanmış nişlerin içerisi, istiridye kabuğu formunu anımsatan dilimler ile bezelidir. Köşe noktalarda yer alan nişlerin yarım uygulandığı görülür.

Yedinci sırada, iri piramitler konsol görevi üstlenmiş ve aralarda kalan bölümler çokgen parçalar ile doldurulmuştur.

Sekizinci sıra, istiridye kabuğu formunda düzenleme ile son bulur. Beş dilimli olarak düzenlenmiş istiridye kabuğu formu iki kademelidir.

Köşelik

İç ve dış bükey hatlar ile kademelendirilen üçgen biçimli köşelikler, kavsarayı üç yönden kuşatmaktadır. Mihrap yüzeyinden hafif dışa taşkın olan köşeliklerin ortasına, birer iri rozet çiçek yerleştirilmiştir (Çiz. 138). Yuvarlak yüzeyli derin oyma tekniği ile meydana getirilen rozetlerde geometrik ve bitkisel motifler bir arada kullanılmıştır. Rozetin merkezine hafif dışa kavis yapan çiçek motifi yerleştirilmiş ve etrafı içten dışa doğru atlamalı şekilde ilerleyen yaprak düzenlemesi ile çevrelenmiştir. İki tip (taç ve iğne yaprak) yaprağın kullanıldığı süslemede, kademeli bir düzenleme uygulanmıştır (Fot. 148, Çiz. 139).

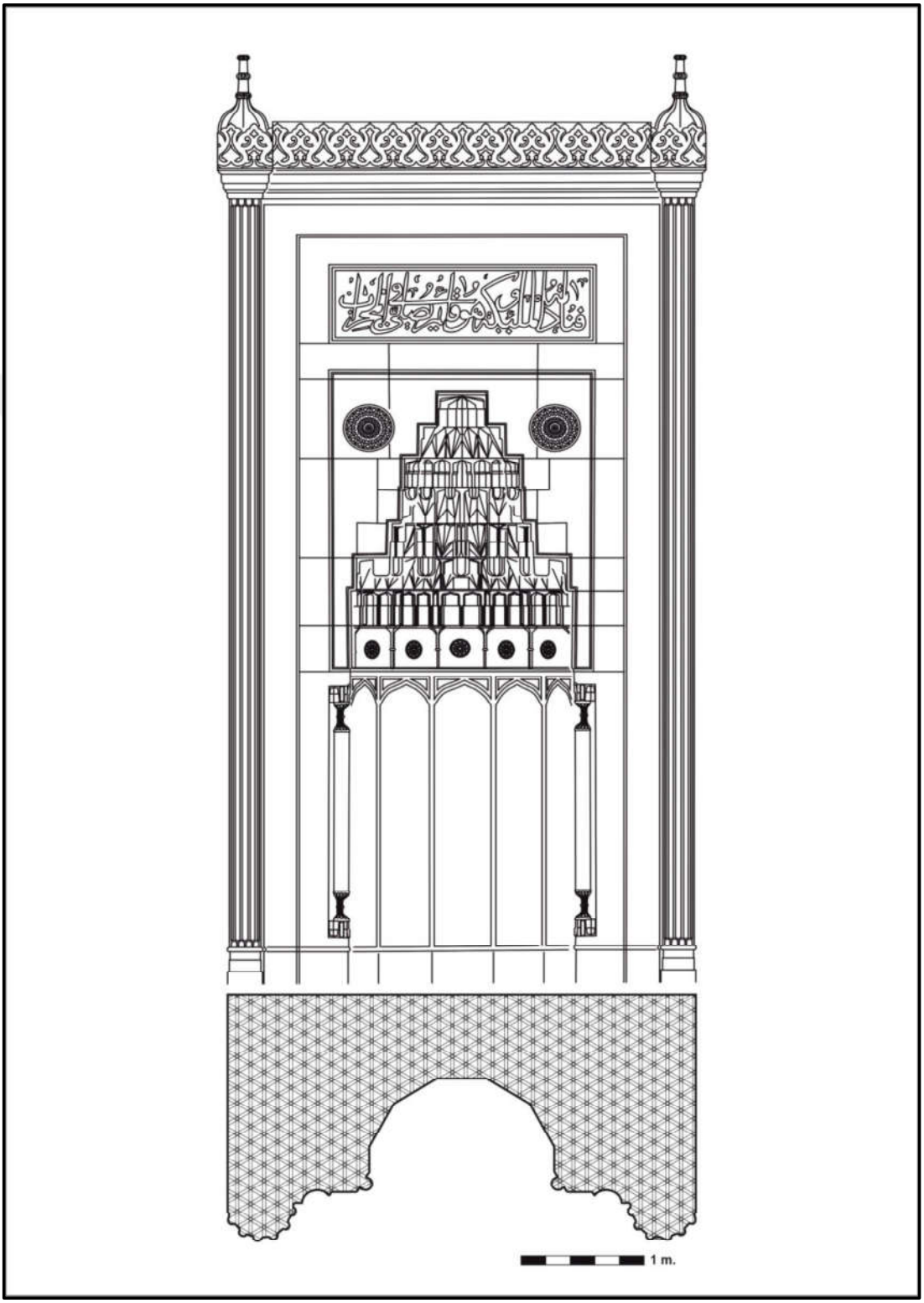
Alınlık

Mihrabın alınlık bölümündeki dikdörtgen çerçevenin içerisinde, Al-i İmran Suresi'nin 3/39. ayetinden bir bölüm yer alır (Fot. 149, Çiz. 140). Ayetin Türkçe meâli:

"*O* (Zekeriyya) *mihrapta* (odada) *ibadet ederken* (Namaz kılarken) *melekler ona seslendi"* şeklindedir. Ayeti meydana getiren harfler, Celî sülüs hat ile yazılmıştır. Düz yüzeyli derin oyma tekniği ile meydana getirilen yazı ve çerçeve yüzeyleri yaldız, zemin ise siyah renk ile boyalıdır.

Tepelik

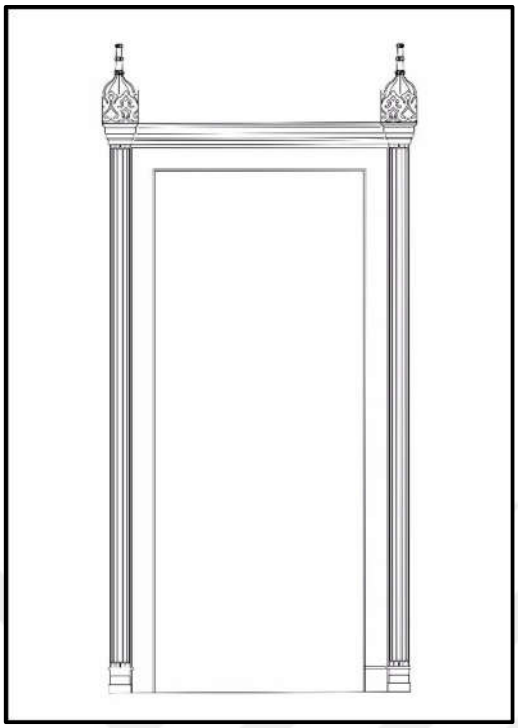
Yuvarlak yüzeyli derin oyma teknikli tepelik, iki sıra bitkisel süsleme kompozisyonundan meydana gelmektedir. Üst sıra, yan yana atlamalı şekilde ilerleyen palmet-lotus frizinden, alt sıra ise yine atlamalı şekilde ilerleyen iki farklı boyuttaki palmetlerden oluşmaktadır. Üst sıradaki beş loblu palmetlerin aşağıya doğru bakan alt kolları, dilimli rumiler ile son bulmuştur. Alt bölümde yer alan palmetlerden büyük olanların yüzeyi ise küçük palmet motifleri ile işlenmiştir (Fot. 150, Çiz. 141). Tepeliğin süsleme düzeni, sütun başlığının yüzeyinde de devam etmektedir.

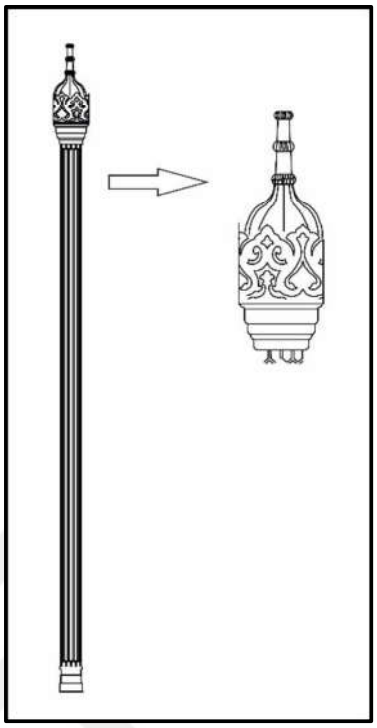

Çiz. 131-Plan 34. Mesih Ali (Mehmed) Paşa Camii mihrabı. Genel görünüm ve plan. (İstanbul Vakıflar 2. Bölge Müdürlüğü Arşivi'nden işlenerek)

Fot. 140. Mesih Ali (Mehmed) Paşa Camii mihrabı. Genel görünüm. (İstanbul Vakıflar 2. Bölge Müdürlüğü Arşivi'nden)

Çiz. 132. Mesih Ali (Mehmed) Paşa Camii mihrabı. Çerçeve. (İstanbul Vakıflar 2. Bölge Müdürlüğü Arşivi'nden işlenerek)

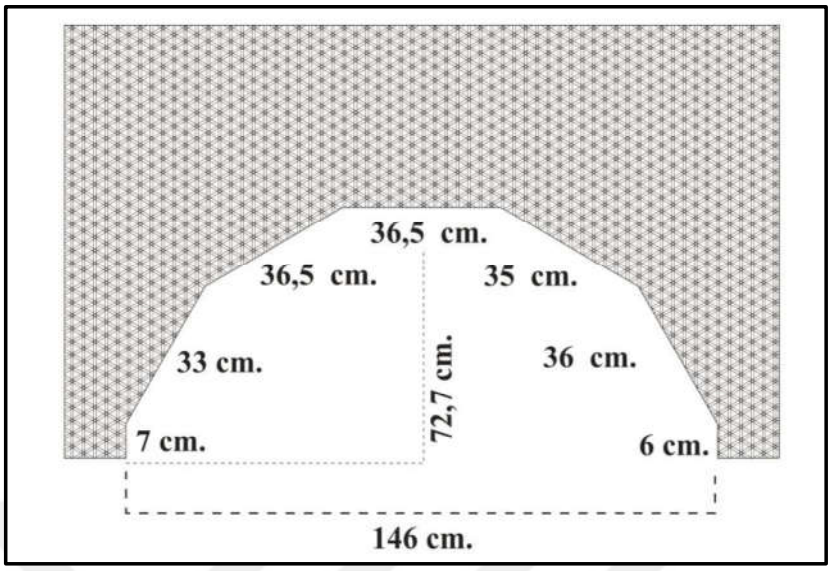
Çiz. 133. Mesih Ali (Mehmed) Paşa Camii mihrabı. Çerçeve hattında yer alan sütun ve başlık detayı. (İstanbul Vakıflar 2. Bölge Müdürlüğü Arşivi'nden işlenerek)

Fot. 141. Mesih Ali (Mehmed) Paşa Camii mihrabı. Çerçeve hattında yer alan sütun altlığı. (2020, O. B.)

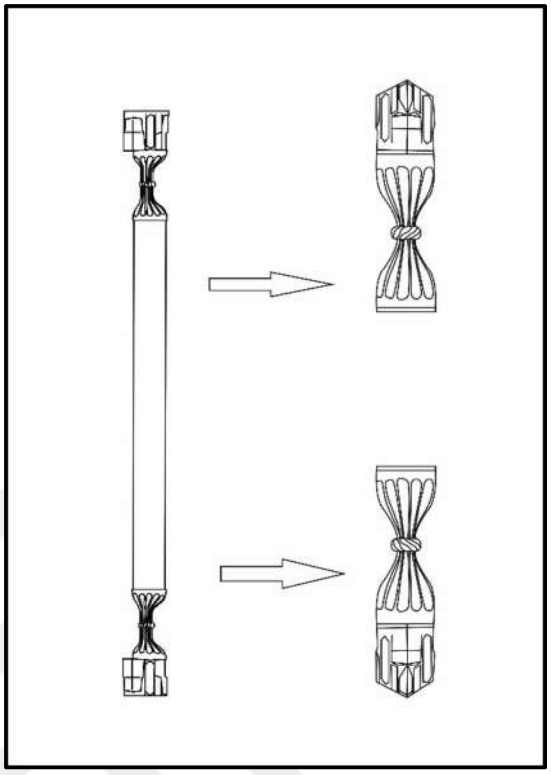
Fot. 142. Mesih Ali (Mehmed) Paşa Camii mihrabı. Çerçeve hattında yer alan sütun başlığı. (2020, O. B.)

Çiz. 134. Mesih Ali (Mehmed) Paşa Camii mihrabı. Niş ölçüleri. (2020, O. B.-F. F.)

Fot. 143. Mesih Ali (Mehmed) Paşa Camii mihrabı. Niş. (İstanbul Vakıflar 2. Bölge Müdürlüğü Arşivi'nden)

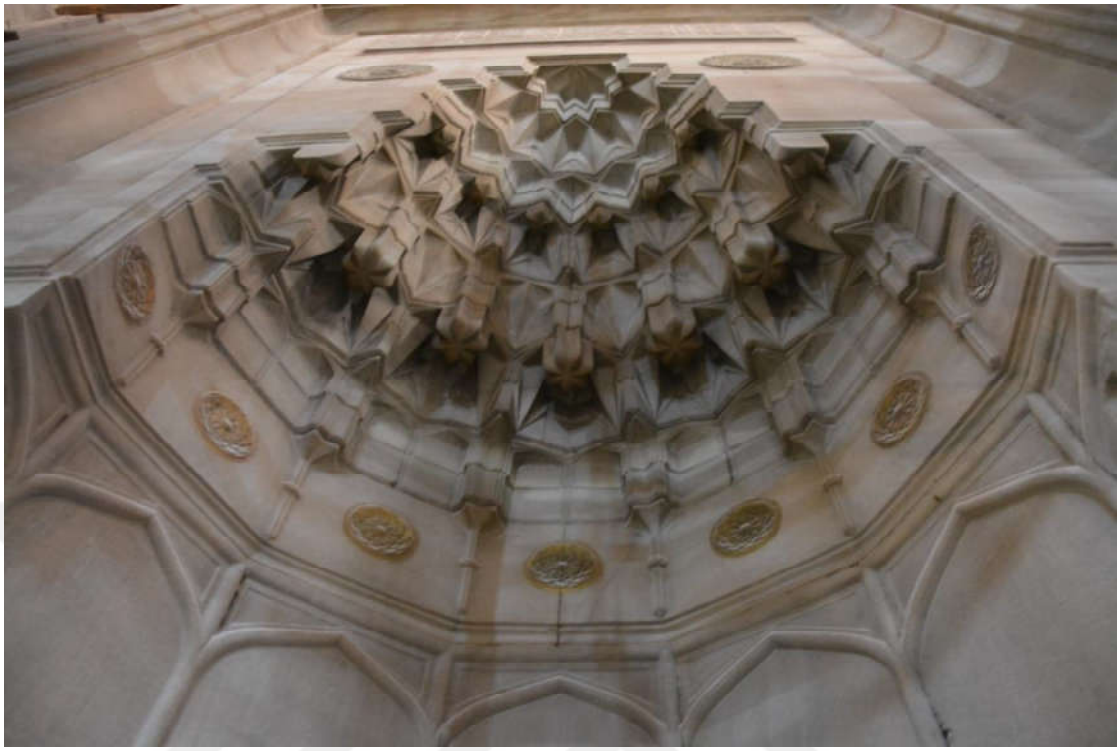

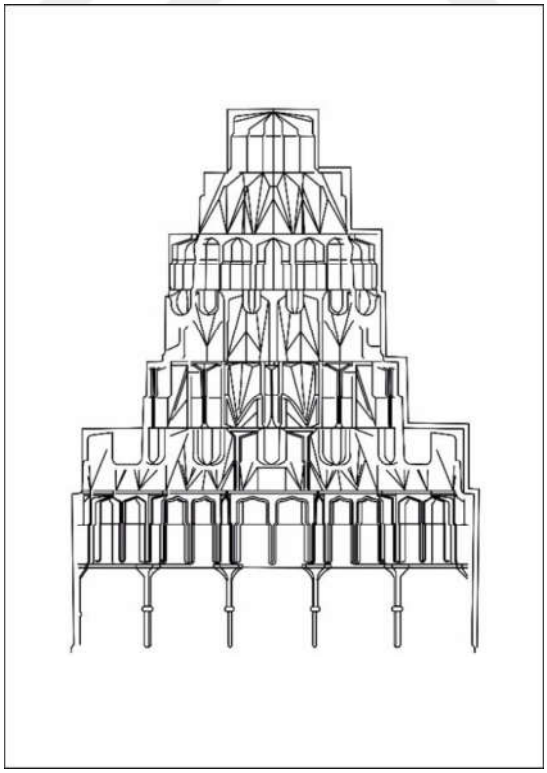
Fot. 144. Mesih Ali (Mehmed) Paşa Camii mihrabı. Sütunçe. (2020, O. B.)
Çiz. 135. Mesih Ali (Mehmed) Paşa Camii mihrabı. Sütunçe, sütunçe başlığı ve altlığı. (İstanbul Vakıflar 2. Bölge Müdürlüğü Arşivi'nden işlenerek)

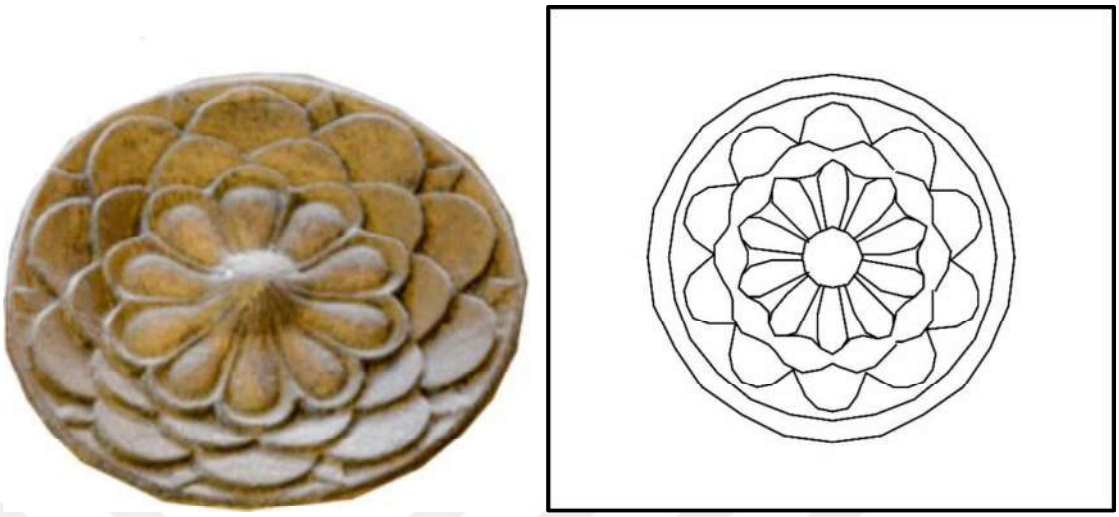
Fot. 145. Mesih Ali (Mehmed) Paşa Camii mihrabı. Sütunçe altlığı. (2020, O. B.)

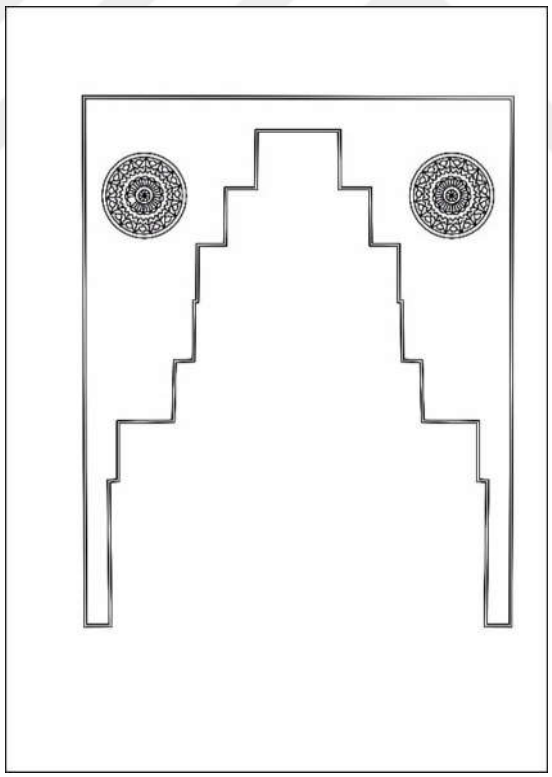
Fot. 146. Mesih Ali (Mehmed) Paşa Camii mihrabı. Kavsara. (2020, O. B.)

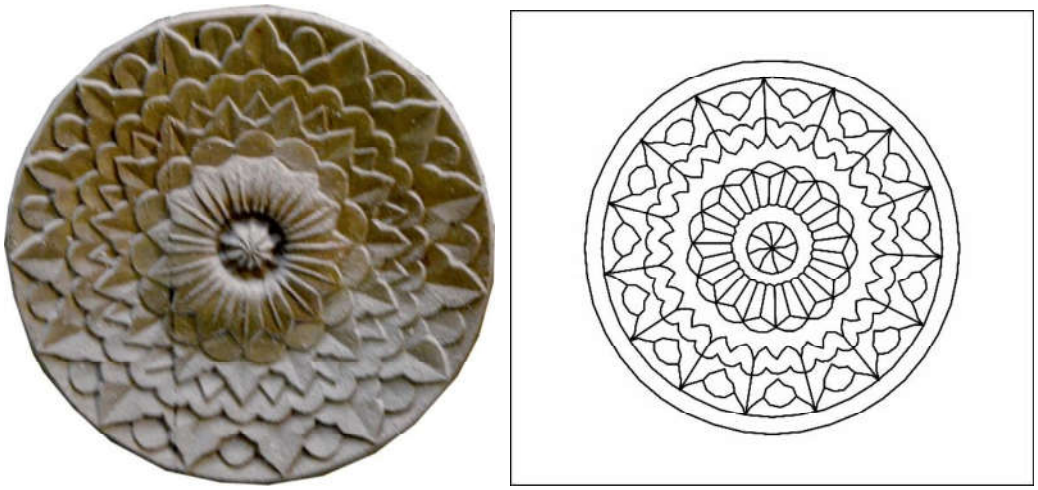
Çiz. 136. Mesih Ali (Mehmed) Paşa Camii mihrabı. Kavsara. (İstanbul Vakıflar 2. Bölge Müdürlüğü Arşivi'nden işlenerek)

Fot. 147-Çiz. 137. Mesih Ali (Mehmed) Paşa Camii mihrabı. Kavsarada yer alan rozet çiçek. (2020, O. B.), (İstanbul Vakıflar 2. Bölge Müdürlüğü Arşivi'nden işlenerek)

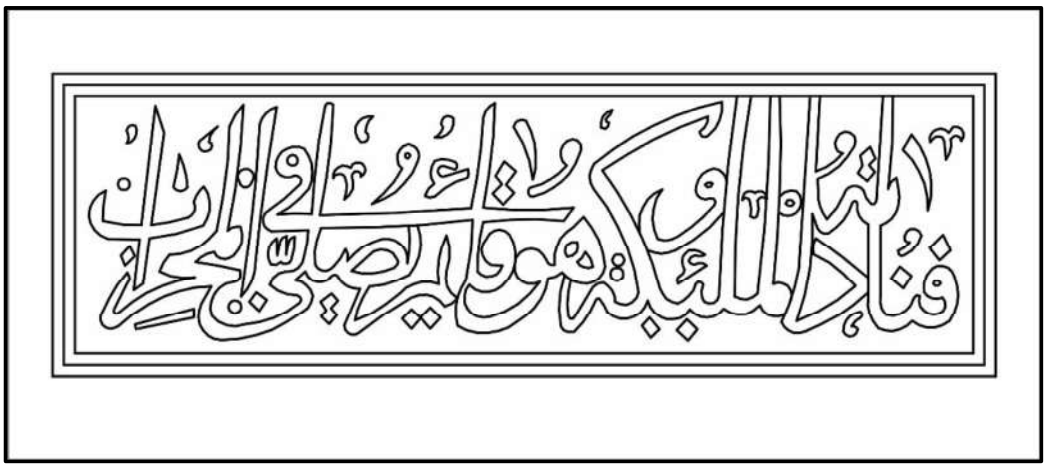
Çiz. 138. Mesih Ali (Mehmed) Paşa Camii mihrabı. Köşelik. (İstanbul Vakıflar 2. Bölge Müdürlüğü Arşivi'nden işlenerek)

Fot. 148-Çiz. 139. Mesih Ali (Mehmed) Paşa Camii mihrabı. Köşelik üzerinde yer alan rozet çiçek. (2020, O. B.), (İstanbul Vakıflar 2. Bölge Müdürlüğü Arşivi'nden işlenerek)

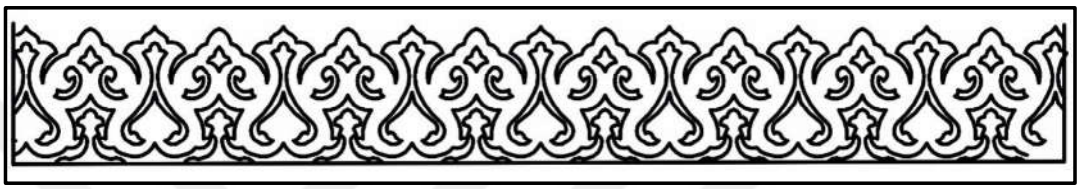
Fot. 149. Mesih Ali (Mehmed) Paşa Camii mihrabı. Alınlık. (2020, O. B.)

Çiz. 140. Mesih Ali (Mehmed) Paşa Camii mihrabı. Alınlık. (İstanbul Vakıflar 2. Bölge Müdürlüğü Arşivi'nden işlenerek)

Fot. 150. Mesih Ali (Mehmed) Paşa Camii mihrabı. Tepelik. (2020, O. B.)

Çiz. 141. Mesih Ali (Mehmed) Paşa Camii mihrabı. Tepelik. (İstanbul Vakıflar 2. Bölge Müdürlüğü Arşivi'nden işlenerek)

3.19. NİŞANCI MEHMED PAŞA CAMİİ MİHRABI

Katalog No: 19.

Fotoğraf No: 151-160.

Çizim No:142-144.

Plan No: 35-36.

İnşa Tarihi: M. 1584-1588-89/ H. 992-997.

Yaptıran: Cedid Nişancı Boyalı Mehmed Paşa.

Mimarı: Mimar Sinan.

Yeri: İstanbul'un Atikali Mahallesi içerisinde yer alan Nişanca Caddesi üzerinde 23 numaradadır.

Tarihlendirme

Caminin giriş kapısı üzerinde yer alan kitabesine göre yapımına 1584 yılında başlanmış, 1588-1589 yılında ise yapımı tamamlanmıştır[131].

Yapının Mimari Özellikleri

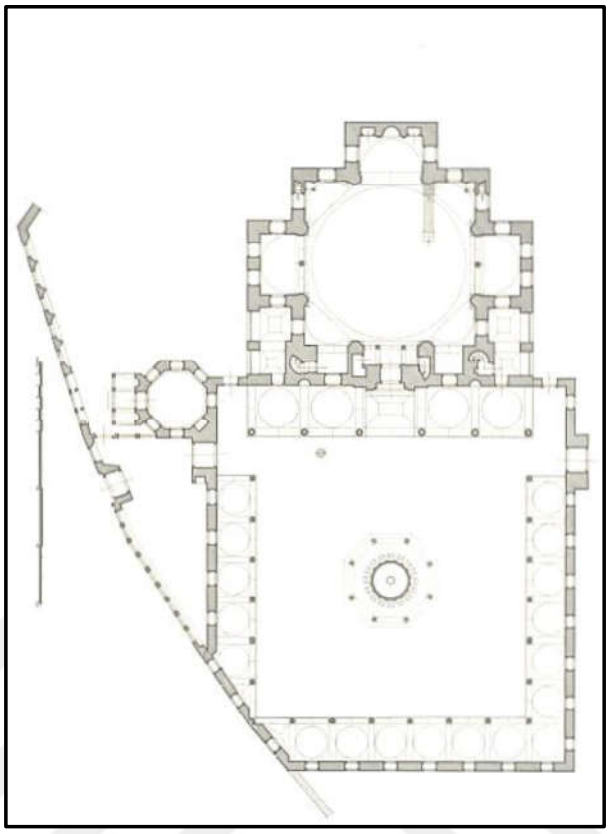
Dikdörtgen/ kare plan şemasına sahip caminin, kuzeyinde beş birimli son cemaat yeri bulunmaktadır. Ortadaki birim aynalı manastır tonoz, diğer birimler ise kubbe ile örtülüdür. Üç yönden revaklar ile çevrili avlunun ortasına şadırvan yerleştirilmiştir.

Merkezi plan şemasına sahip caminin ana kubbesi, sekizgen kuruluş üzerine oturtulmuştur[132]. Harim, ana kubbenin dört yönüne eklenen yarım daire kubbeler ile yanlara doğru genişletilmiştir. Merkezi kubbeye geçiş pandantiflerle, dört yöndeki yarım kubbelere geçiş ise istiridye formunda tromplarla sağlanmıştır.

---

[131] Sema Doğan, "Nişancı Mehmed Paşa Külliyesi", **TDV İslam Ansiklopedisi**, Cilt: 33, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 2007, s. 159; Öz, s. 110; Kuran, Mimar Sinan'ın Camileri, s. 204. Kitabe için bkz. Ayvansarâyî, Hadîkatü'l-Cevâmi, s. 297.

[132] Cami hakkında geniş bilgi için bkz. Aslanapa, Mimar Sinan, ss. 80-81; Kuban, Osmanlı Mimarisi, s. 381; Kahraman ve Dağlı, Evliya Çelebi Seyahatnâmesi (Kitap: 1), s. 355; Necipoğlu, ss. 548-556; Demet Binan, "Nişancı Mehmet Paşa Camii", **Mimar Sinan'ın İstanbul'u**, Ed. Tülay Taşdemir, 1. Baskı, Türkiye Turing ve Otomobil Kurumu Yayınları, İstanbul, 2016, ss. 248-253; Alçep ve Karaman**,** ss. 392-395.

Plan 35. Nişancı Mehmed Paşa Camii planı (Ali Saim Ülgen'den)

Yapının plan şeması, güney yöne doğru ilerleyen kademeli bir düzenlemeye sahiptir. Bu düzenlemede harimin kuzey köşelerine tabhane odaları yerleştirilmiş, güney köşeleri ise boş bırakılmıştır. Mimar Sinan'ın son dönem yapılarında görülen mihrabın dışa taşkın bir bölüm içerisine yerleştirme uygulaması, bu yapıda da karşımıza çıkar. Caminin kuzeybatı köşesinde, tek şerefeli minare yükselmektedir.

Mihrabın Yeri

Yapının güney duvarının giriş ekseni üzerinde yer alan mihrap, kıble duvarından dışa taşkın eyvan şekilli özel bir alan içerisine yerleştirilmiştir. Üzeri yarım kubbe ile örtülü bu bölüm, mihrap için özel bir alan oluşturmaktadır.

Malzeme ve Teknik

Mermer ile yapılmış mihrapta, oyma ve boyama tekniklerinin bir arada kullanıldığı görülür.

Mihrabın Elemanları

Dikdörtgen kuruluşa sahip mihrap; çerçeve, niş, sütunçeler, kavsara, köşelik, alınlık ve tepelik bölümlerinden meydana gelmektedir (Fot. 151-Plan 34).

Çerçeve

Mihrabın sağ ve sol yanında, dikey dikdörtgen çerçeve içerisine yerleştirilmiş silindirik gövdeli iki adet iri sütun yer almaktadır. Mihrabı en dıştan çerçeve içerisine alan sütunların, tepelik hizasında son bulduğu görülür. Sütunlar, üç sıra kademeden meydana gelen kare tabanlı kaideler üzerine oturtulmuştur. Aşağıdan yukarıya doğru daralan kademelerin üst iki sırası, yüzeysel mukarnaslar ile bezelidir. En alt sırada yer alan kademenin iki köşe noktasına ise badem şekilli piramitlerin yerleştirildiği görülür (Fot. 152).

Mihrabı en dıştan çerçeve içerisine alan bu iri sütunlar, aynı form ve süslemeye sahip sütun başlıkları ile taçlandırılmıştır. Aşağıdan yukarıya doğru genişleyen kademelerin düzenlenişi birbirinden farklıdır. Dört sıralı kademe aşağıdan yukarıya doğru incelendiğinde, birinci sıranın, sivri kemerli nişler içerisine yerleştirilmiş iki kademeli yüzeysel mukarnaslar ile bezeli olduğu görülür. Sivri kemerli niş düzenlemesi ikinci sırada da kullanım alanı bulmuştur; ancak bu bölümde yer alan nişlerin içerisi, badem şekilli piramitler ile doldurulmuştur. Nişlerin tepe noktasına ise yuvarlak yüzeyli derin oyma tekniği ile işlenmiş altı dilimli püsküller yerleştirilmiştir. Nişleri meydana getiren yivli hatlar ile püsküller, yaldız ile boyalıdır. Üçüncü sıra, belirli aralıklar ile yan yana sıralanmış badem şekilli piramitler ve aralarında yer alan çokgen parçalardan meydana gelmektedir. İri piramitlerin yaldız ile boyalı olduğu görülür (Fot. 153). Sütun başlığındaki kademelerde karşımıza çıkan bu düzenleme, alınlık ve tepelik arasında kalan bölümde şerit halinde uzanmaktadır. Sütun başlığının en üst bölümü ise palmet şeklinde işlenmiş ve motiflerin yüksekte kalan bölümleri yaldız ile boyanmıştır. Aslında bu bezeme tepeliğin devamıdır.

Sütun başlığının üst bölümünde, üç boğumlu alem yükselmektedir. Boğumlar arasında kalan boşluklar, yuvarlak yüzeyli derin oyma tekniği ile yivlenmiştir. Alt boğumun yüzeyi balıksırtı motifi, ortadaki boğum ise yiv ile bezelidir. Motifler, yaldız ile boyalıdır.

Sütun düzenlemesinden sonra çerçeve kavsaraya doğru, dıştan içe doğru sırasıyla; iç bükey, düz ve dış bükey hatlar ile kademeli bir şekilde ilerlemektedir.

Niş

Yedi kenarlı mihrap nişi; 147 cm. genişliğinde ve 73.1 cm. derinliğindedir. Niş yüzeyini meydana getiren kenarların boyutları, değişiklik göstermektedir (Çiz. 142). Poligonal plan şemasına sahip mihrap nişi ile kavsara, iç bükey silme ile birbirinden ayrılmıştır (Fot. 154).

Sütunçeler

Nişin pahlanan kenar köşelerine iki adet sütunçe yerleştirilmiştir (Fot. 155). Silindirik gövdeli sütunçelerin kaide ve başlıkları, iki kademeli tarzda düzenlenmiştir. Kum saati formlu sütun başlığının yüzeyi, yuvarlak yüzeyli derin oyma tekniği ile dilimlere ayrılmış ve ortasına, yüzeyi balıksırtı motifi ile işlenmiş kelepçe yerleştirilmiştir (Fot. 156). Bu uygulamanın sütunçe kaidesinde de tekrarlandığı görülür.

Kavsara

Mihrap kavsarası, dokuz kademeden meydana gelmektedir (Fot. 157). Alt ve üst bölüm hariç bütün kademeler mukarnaslıdır. Aşağıdan yukarıya doğru daralan kademelerin düzenlenişi, birbirlerinden farklıdır. Dokuz sıralı kademe aşağıdan yukarıya doğru incelendiğinde, birinci sıranın yarım yıldız formundaki konsollar ile yedi bölüme ayrıldığı görülür. Yıldızların alt noktası, yüzeyi yivli hatlar ile aşağıya doğru uzatılmış ve ortasına dilimli kelepçe yerleştirilmiştir.

İkinci sıra, yarım yıldız formundaki konsollar ile yedi bölüme ayrılmıştır. Yıldız köşe noktalarından uzayan hatlar, arada kalan her bir bölümde, iki adet derin niş meydana getirmiştir. Yüzeyi bezemesiz olan bu nişler iki kademelidir.

Üçüncü sıra, yedi geniş mukarnas yuvasına bölünmüş ve bu yuvaların içerisi üç adet badem şekilli piramit ile doldurulmuştur. Geniş mukarnas yuvaları, içerisinde badem şekilli piramitler bulunan nişler ile birbirlerinden ayrılmıştır. Mukarnas yuvaları ile aralarda kalan küçük nişlerin tepe noktasına, püskül yerleştirilmiştir. Nişlerin tepe noktasında bulunan püsküllerin boyutları, mukarnas yuvalarında olanlara göre daha

küçüktür. Yüzeyi yuvarlak yüzeyli derin oyma tekniği ile işlenen yedi dilimli püsküller, çiçek motifini anımsatmaktadır.

Dördüncü sıra, beş adet yarım yıldız formundaki konsollar ile altı bölüme ayrılmıştır. Yıldızın kollarından uzayan hatlar, konsollar arasında ikişer tane nişi meydana getirmiştir. Nişlerin içerisine, iri badem şekilli piramitler yerleştirilmiştir.

Beşinci sıra, çokgen kesitli konsollar ile altı bölüme ayrılmıştır. Ayrıtlı düzenlemeye sahip bu bölümlerin içerisi, üçer adet badem şekilli piramit ile doldurulmuştur.

Altıncı sıra, beş adet yarım yıldız formundaki konsol ile altı mukarnas yuvasına ayrılmıştır. Bu yuvaların iki köşe noktasına badem şekilli piramitler, tepe noktasına ise beş dilimli püsküller yerleştirilmiştir. Yuvarlak yüzeyli derin oyma tekniği ile yapılan püsküller, taç yapraklı çiçek motifini anımsatmaktadır.

Yedinci sıra, altı adet derin nişten meydana gelmektedir. Nişlerin içerisi, simetrik yerleştirilmiş iki adet piramit ile hareketlendirilmiştir.

Sekizinci sırada, iri piramitler bir nevi konsol görevi üstlenmiş ve aralarda kalan bölümler, çokgen parçalar ile doldurulmuştur.

Dokuzuncu sıra, istiridye kabuğu formunda düzenleme ile son bulur. Dört dilimli olarak düzenlenmiş istiridye kabuğu formu iki kademelidir.

Köşelik

İç ve dış bükey hatlar ile kademelendirilen üçgen biçimli köşelikler, kavsarayı üç yönden kuşatmaktadır (Fot. 157). Mihrap yüzeyinden hafif dışa taşkın olan köşeliklerin ortasına, birer iri rozet çiçek yerleştirilmiştir. İç içe geçmiş taç yapraklar ile meydana getirilen süslemenin merkezine, altı yapraklı çiçek motifi yerleştirilmiştir. Bu motifin etrafını çevreleyen yapraklar, ayçiçeği gibi hafif kavis yaparak, dışa doğru açılmıştır (Fot. 158, Çiz. 143). Rozet çiçek, yaldız ile boyanmıştır. Köşelikler, yaldız ve kırmızı renkli ince hatlar ile çerçeve içerisine alınmıştır.

Alınlık

Mihrabın alınlık bölümündeki dikdörtgen çerçevenin içerisinde, Al-i İmran Suresi'nin 3/39. ayetinden bir bölüm yer alır (Fot. 159, Çiz. 144). Ayetin Türkçe meâli:

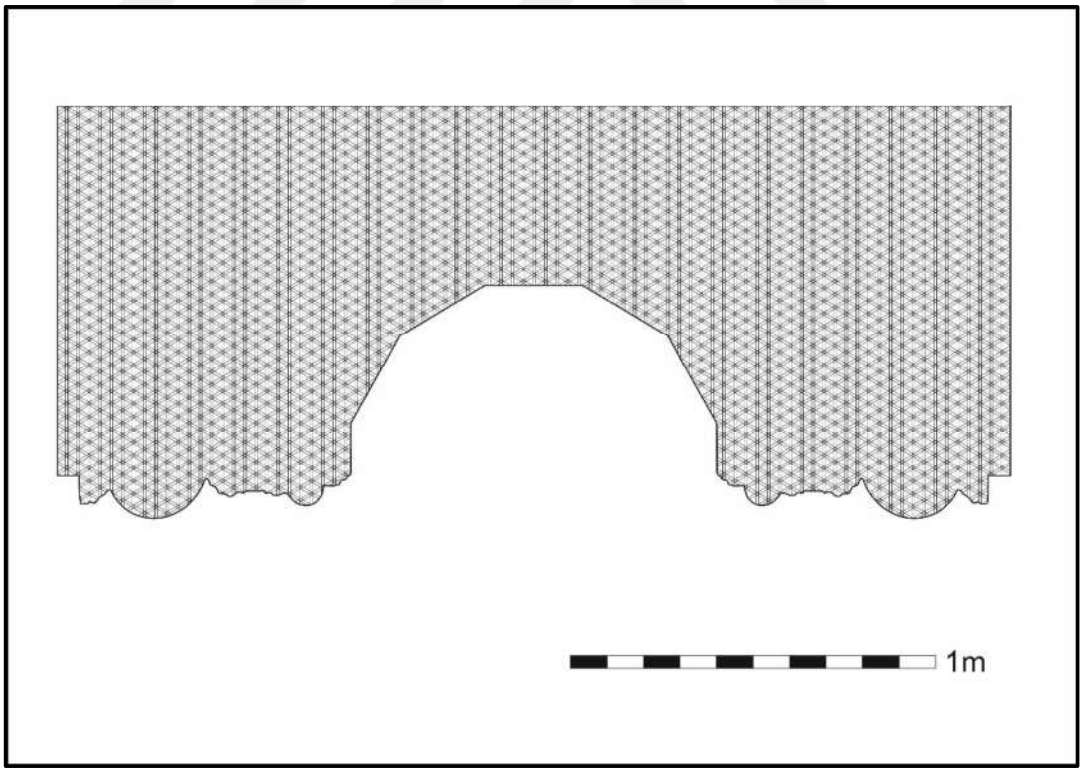
"Senin Rabbin Allâh Teâlâ şöyle buyurdu: *O* (Zekeriyya) *mihrapta* (odada) *ibadet ederken* (Namaz kılarken) *melekler ona seslendi*" şeklindedir. Ayeti meydana getiren harfler, Celî sülüs hat ile yazılmıştır. Çerçeveyi meydana getiren hatlar ile harfler yaldız, zemin ise koyu yeşil renk ile boyalıdır.

Tepelik

Mihrabın üst bölümü üçgen formlu tepelik ile son bulmaktadır. Bitkisel süsleme motifleri ile meydana getirilen tepelikte, yuvarlak yüzeyli derin oyma tekniğinin kullanıldığı görülür. Üçgen formlu tepeliğin bitkisel süsleme kompozisyonu, tepeliğin merkez hattında yer alan üst üste yerleştirilmiş çeşitli boyut ve formdaki palmet motiflerinden başlamaktadır (Fot. 160).

Üst bölümde yer alan iri palmetin yan loblarından uzayan kıvrım dallar, atlamalı şekilde ilerleyen üç loblu palmetleri meydana getirmektedir. Bu palmetlerin tepe noktası, küçük palmet motifleri ile son bulur. Bu düzenleme sütun başlığında da devam eder. Alt bölümde yer alan beş loblu palmet ise kıvrım dalların meydana getirdiği palmet ile çerçeve içerisine alınmıştır. Bu palmetlerden uzayan rumili kıvrım dallar, tepeliğin yüzey bölümünde yer alan bitkisel süsleme kompozisyonunu meydana getirmektedir. Üçgen tepeliğin zemini koyu yeşil, motifleri meydana getiren hatlar yaldız ile boyalıdır. Tepeliğin üst iki kenarı ve orta bölümünde yer alan palmet motiflerinde, kırmızı renk kullanılmıştır.

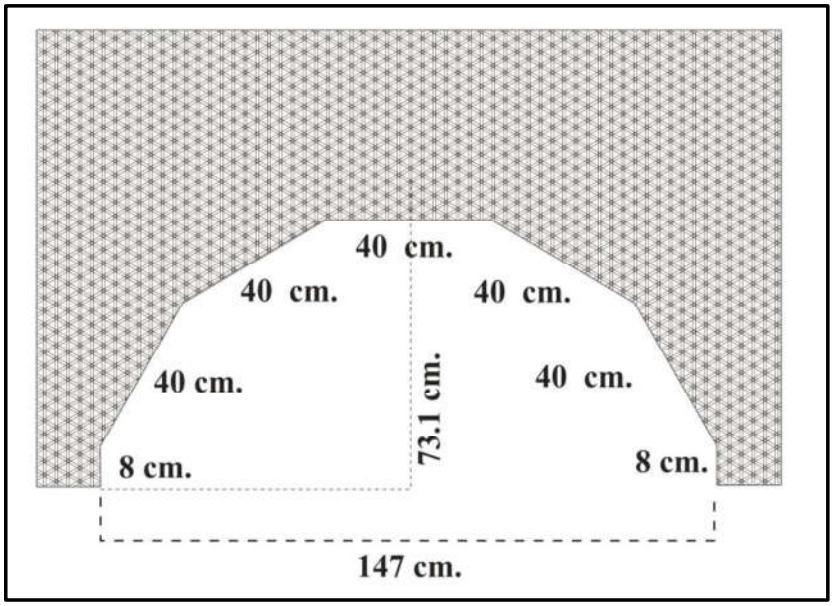
Fot. 151. Nişancı Mehmed Paşa Camii mihrabı. Genel görünüm. (2019, O. B.)
Plan 36. Nişancı Mehmed Paşa Camii mihrabı. Plan. (2020, O. B.-F. F.)

Fot. 152. Nişancı Mehmed Paşa Camii mihrabı. Çerçeve hattında yer alan sütun altlığı. (2019, O. B.)

Fot. 153. Nişancı Mehmed Paşa Camii mihrabı. Çerçeve hattında yer alan sütun başlığı. (2019, O. B.)

Çiz. 142. Nişancı Mehmed Paşa Camii mihrabı. Niş ölçüleri. (2020, O. B.-F. F.)

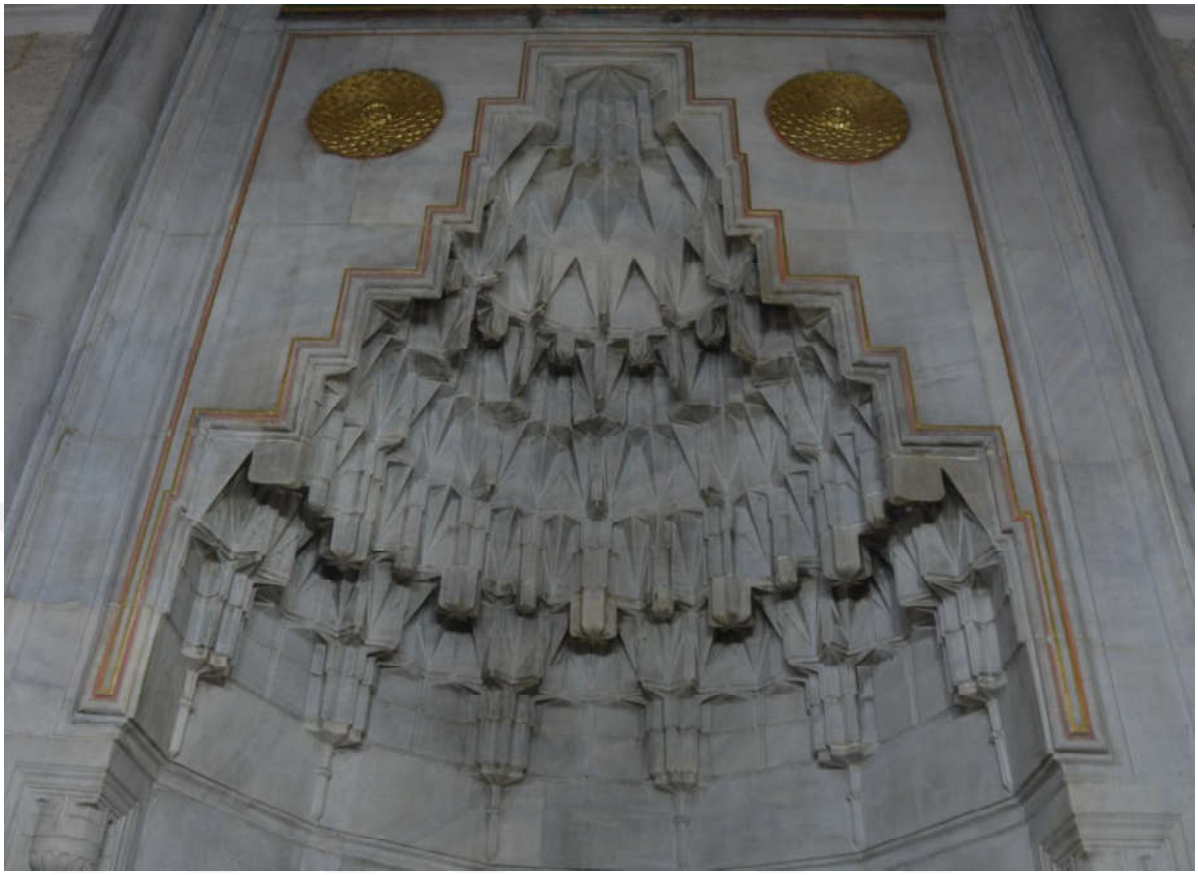
Fot. 154. Nişancı Mehmed Paşa Camii mihrabı. Niş. (2019, O. B.)

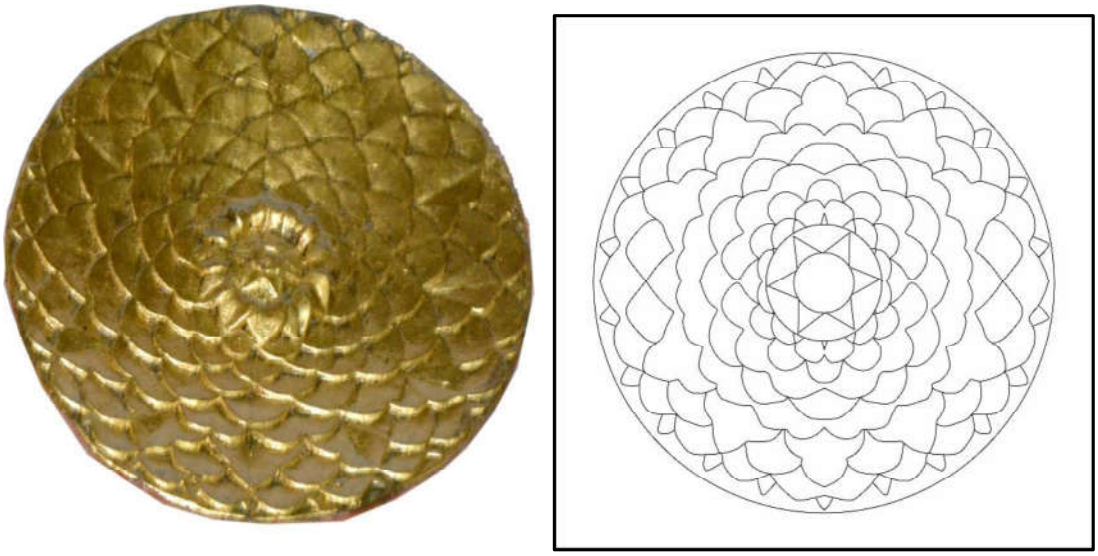

Fot. 155. Nişancı Mehmed Paşa Camii mihrabı. Sütunçe. (2019, O. B.)

Fot. 156. Nişancı Mehmed Paşa Camii mihrabı. Sütunçe başlığı. (2019, O. B.)

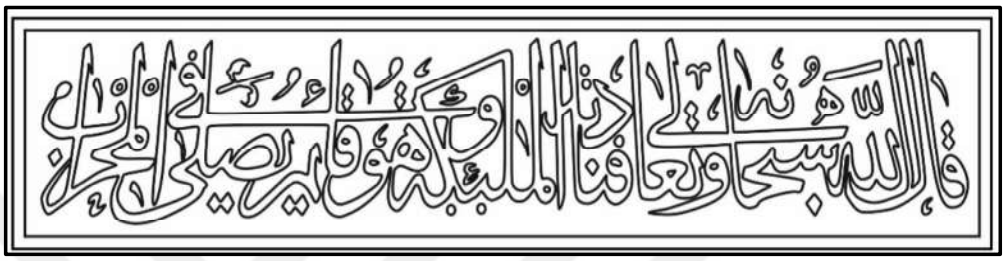
Fot. 157. Nişancı Mehmed Paşa Camii mihrabı. Kavsara ve köşelik. (2019, O. B.)

Fot. 158-Çiz. 143. Nişancı Mehmed Paşa Camii mihrabı. Köşelik üzerinde yer alan rozet çiçek. (2019, O. B.), (2020, O. B.-F. F.)

Fot. 159. Nişancı Mehmed Paşa Camii mihrabı. Alınlık. (2019, O. B.)

Çiz. 144. Nişancı Mehmed Paşa Camii mihrabı. Alınlık. (2020, O. B.-F. F.)

Fot. 160. Nişancı Mehmed Paşa Camii mihrabı. Tepelik. (2019, O. B.)

3.20. ÇATALCA DAMAT FERHAT PAŞA CAMİİ MİHRABI

Katalog No: 20.

Fotoğraf No: 161-163.

Çizim No: 145.

Plan No: 37-38.

İnşa Tarihi: M. 1597-1598/ H. 1006-1007.

Yaptıran: Bilinmiyor.

Mimarı: Mimar Sinan.

Yeri: İstanbul'un Çatalca İlçesi'ndeki Ferhatpaşa Mahallesi içerisinde yer alan Ferhatpaşa Caddesi üzerindedir.

Tarihlendirme

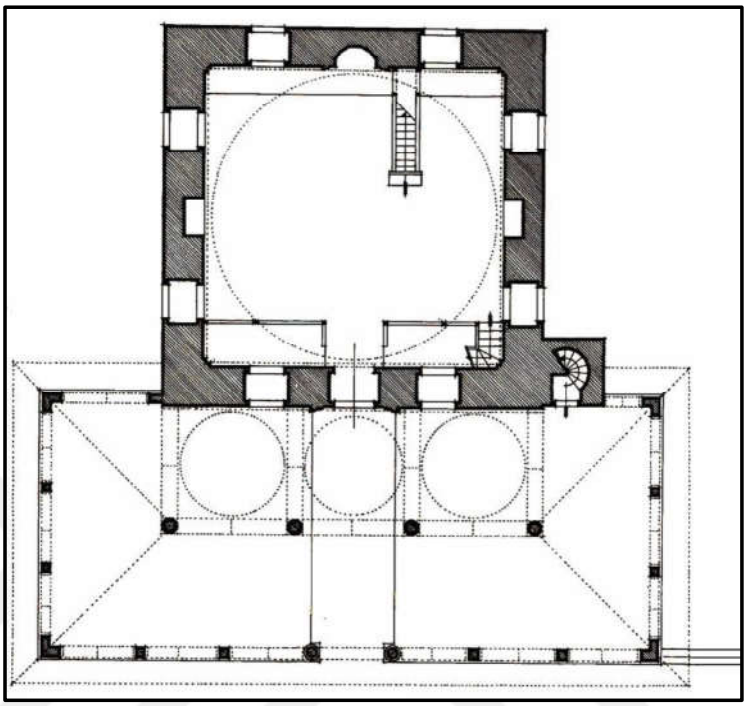
Caminin, giriş kapısı üzerinde yer alan kitabeye göre 1597-1598 yılları arasında yapıldığı anlaşılmaktadır. Ancak Aptullah Kuran, caminin giriş kapısı üzerinde yer alan iki satırlık kitabenin, yapı ile özgün olmadığını söylemektedir[133]. Ayrıca, araştırmacılar tarafından yapının inşa tarihi ve kim tarafından yaptırıldığı hakkında çeşitli görüşler bulunmaktadır. Fazıl Ayanoğlu, caminin banisinin 1591-1595 yılları arasında iki defa sadrazamlık yapmış ve 1595'te idam edilmiş Veziri Azam Ferhad Paşa olduğu görüşündedir[134]. Aptullah Kuran ise Tezkiret-ül Ebniye ve Tuhfet-ül Mimarin'den yola çıkarak bu görüşün doğru olmadığını, caminin Damat Ferhat Paşa'nın ölümünden sonra vasiyeti üzerine yapıldığını ileri sürmektedir[135].

Yapının Mimari Özellikleri

Cami, bünyesinde bulunan sıbyan mektebi ve çeşmesi ile külliyeyi meydana getirir. Kare plan şemasına sahip cami, sekizgen kasnak üzerine oturan pandantif geçişli kubbe ile örtülüdür. Caminin kuzeyinde, üzeri kubbe ile örtülü üç birimli son cemaat yeri bulunmaktadır. Bu bölümün hemen önünde, son cemaat yerini üç yönden

[133] Aptullah Kuran, "Çatalca'daki Ferhat Paşa Cami", **Boğaziçi Üniversitesi Dergisi**, Volume: 3, İstanbul, 1975, (Ferhat Paşa Cami), s. 77.
[134] Fazıl Ayanoğlu, "Ferhad Paşa ve Gizli Kalan Vakıflar", **Vakıflar Dergisi**, Cilt: 7, Sayı: 7, 1968, ss. 145-148.
[135] Geniş bilgi için bkz. Kuran, Ferhat Paşa Cami, ss. 76-77.

çevreleyen revaklı bir düzenleme yer alır. Cami, her cephesine açılmış dörder adet pencere ile aydınlatılmıştır.

Plan 37. Çatalca Damat Ferhat Paşa Camii planı (Ali Saim Ülgen'den).

Yapı gruplarını bünyesinde toplayan avlunun kuzeydoğu köşesine sıbyan mektebi, ortasına ise sekizgen plan şemasına sahip şadırvan yerleştirilmiştir. Kesme taş kullanılarak inşa edilmiş caminin kuzeybatı köşesinde, tek şerefeli minare yükselir. Yapı 1968-1970 yılları arasında, Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından onarılmıştır[136].

Mihrabın Yeri

Yapının güney duvarının giriş ekseni üzerinde yer alan mihrap, kıble duvarı üzerine inşa edilmiştir.

Malzeme ve Teknik

Taş ile yapılmış mihrapta, oyma tekniğinin kullanıldığı görülür.

[136] Kuran, Ferhat Paşa Cami, s. 75.

Mihrabın Elemanları

Dikdörtgen kuruluşa sahip mihrap; çerçeve, niş, kavsara ve köşelik bölümlerinden meydana gelmektedir (Fot. 161-Plan 36).

Çerçeve

Çerçeve kavsara yönünde, dıştan içe doğru sırasıyla; düz, dış bükey, iç bükey ve düz hatlar ile kademeli bir şekilde ilerlemektedir.

Niş

Yedi kenarlı mihrap nişi; 120 cm. genişliğinde ve 60 cm. derinliğindedir. Poligonal plan şemasına sahip niş yüzeyindeki iç kenarlar 31 cm., dış kenarlar ise 4 cm. genişliğindedir (Çiz. 144). Dikey dikdörtgen forma sahip niş kenarları, çeşitli boyuttaki kesme taşların üst üste yerleştirilmesi ile meydana getirilmiştir (Fot. 162).

Kavsara

Mihrap kavsarası, yedi sıra kademeden meydana gelmektedir (Fot. 163). Alt ve üst bölüm hariç bütün kademeler mukarnaslıdır. Aşağıdan yukarıya doğru daralan kademelerin düzenlenişi birbirlerinden farklıdır. Yedi sıralı kademe aşağıdan yukarıya doğru incelendiğinde, birinci sıranın, yarım yıldız formundaki konsollar ile yedi bölüme ayrıldığı görülür. Yıldızların alt noktası, yüzeyi yivli hatlar ile aşağıya doğru uzatılmış ve ortasına dilimli kelepçe yerleştirilmiştir.

İkinci sıra, altı adet yarım yıldız formundaki konsollar ile yedi bölüme ayrılmıştır. Yüzeyi yivli konsollar arasında meydana gelen iki kademeli nişlerin içerisi boş bırakılmıştır. Köşe noktalarda yer alan nişler, kavsara düzenine göre yarım uygulanmıştır.

Üçüncü sıra, yedi adet derin mukarnas yuvasından meydana gelmektedir. İçerisi ikişer adet badem şekilli piramit ile doldurulan mukarnas yuvaları, ayrıtlı bir düzenlemeye sahiptir. Derin niş şeklinde tasarlanmış mukarnas yuvalarının tepe noktasına püsküllerin yerleştirildiği, ancak bu püsküllerin günümüze gelemediği kalan izlerden anlaşılmaktadır. Köşe noktalarda yer alan mukarnas yuvaları, tasarlanan kavsara düzenine göre yarım uygulanmıştır.

Dördüncü sıra, yan yana sıralanmış yedi adet nişten meydana gelmektedir. İki kademeli şekilde tasarlanmış nişlerin içerisi, dilimlere ayrılmıştır. Orta bölümde yer alan dilimler, badem şekilli piramite benzer şekilde dışa doğru vurgu yapmaktadır. Köşe noktalarda bulunan nişler yarım uygulanmıştır.

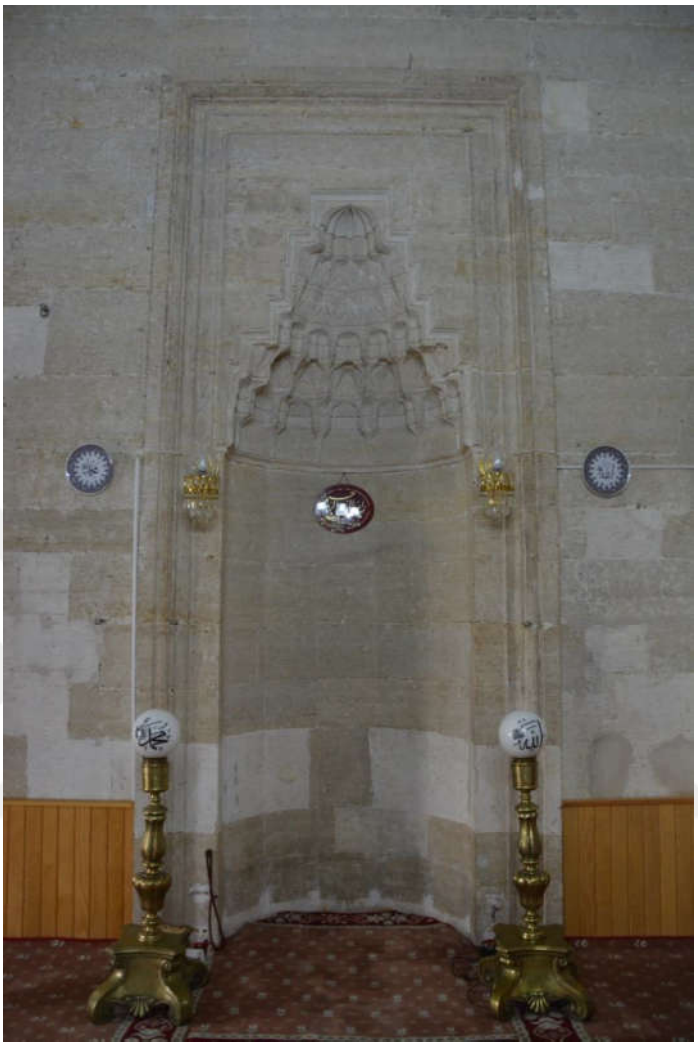
Beşinci ve altıncı sıralarda, iri piramitler konsol görevi üstlenmiş ve aralarda kalan bölümler çokgen parçalar ile doldurulmuştur.

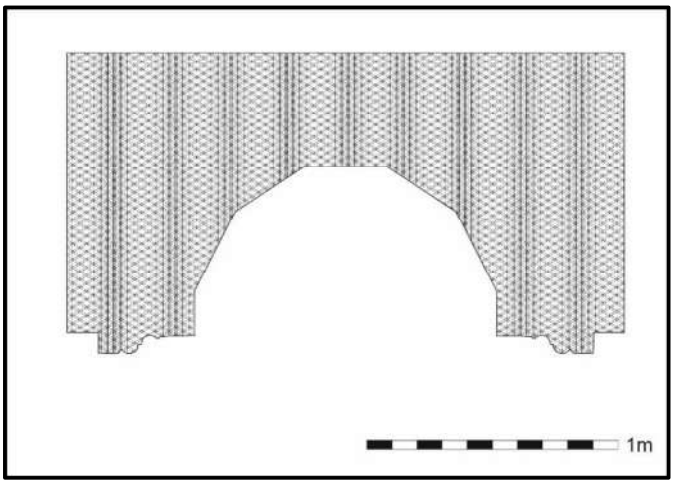
Yedinci sıra, istiridye kabuğu formunda düzenleme ile son bulur. Altı dilimli olarak düzenlenmiş istiridye kabuğu formu iki kademelidir.

Köşelik

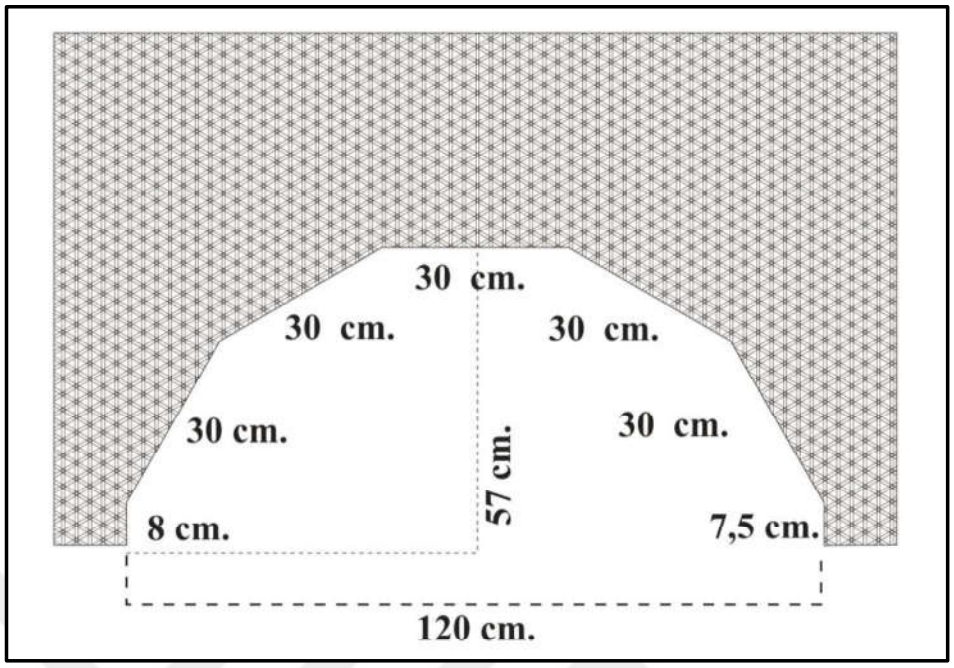
İç ve dış bükey hatlar ile kademelendirilen üçgen biçimli köşelikler, kavsarayı üç yönden kuşatmaktadır. Mihrap yüzeyinden hafif dışa taşkın olan bu köşeliklerin yüzeyi boş bırakılmıştır (Fot. 163).

FOTOĞRAF VE ÇİZİMLER

Fot. 161. Çatalca Damat Ferhat Paşa Camii mihrabı. (2019, O. B.)
Plan 38. Çatalca Damat Ferhat Paşa Camii mihrabı. Plan. (2020, O. B.-F. F.)

Çiz. 145. Çatalca Damat Ferhat Paşa Camii mihrabı. Niş ölçüleri. (2020, O. B.-F. F.)

Fot. 162. Çatalca Damat Ferhat Paşa Camii mihrabı. Niş. (2019, O. B.)

Fot. 163. Çatalca Damat Ferhat Paşa Camii mihrabı. Kavsara. (2019, O. B.)

3.21. KARA AHMED PAŞA CAMİİ MİHRABI

Katalog No: 21.

Fotoğraf No: 164-173.

Çizim No: 146-156.

Plan No: 39-40.

İnşa Tarihi: 16. yüzyılın ikinci yarısı.

Yaptıran: Sadrazam Kara Ahmed Paşa.

Mimarı: Mimar Sinan.

Yeri: İstanbul'un Fatih İlçesi'ndeki Topkapı Mahallesi içerisinde yer alan Bağcıyolu yokuşu üzerindedir.

Tarihlendirme

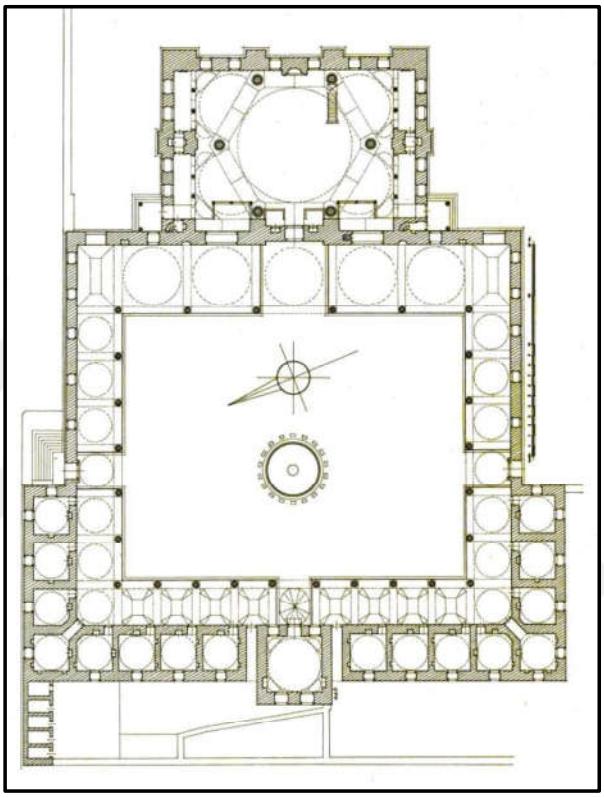
İnşa kitabesi bulunmayan caminin yapımı hakkında değişik görüşler bulunmaktadır. Bu konuda araştırmacılar tarafından kabul görmüş genel görüş, 1553 yılında Kara Ahmed Paşa[137] tarafından inşasına başlanmış olan yapının, 1555 yılında Ahmed Paşa'nın idamı üzerine bir süre durduğu ve daha sonra Ahmed Paşa'nın Kethüdası Hüsrev Bey tarafından yapımına 1558 yılında tekrar başlanarak bir süre sonra tamamlandığıdır. Bu doğrultuda, Tahsin Öz cami inşaatının 1554 yılında başlayıp 1558[138] yılında tamamlandığını, Aptullah Kuran caminin yapımının 1558[139] yılından sonra tamamlandığını, Gülru Necipoğlu ise yapımına 1565 yılında başlanan caminin, 1571-1572[140] yıllarında tamamlandığını dile getirmektedir.

Yapının Mimari Özellikleri

Cami bünyesinde bulunan medrese, sıbyan mektebi ve türbe ile külliyeyi teşkil etmektedir[141]. Enine dikdörtgen plan şemasına sahip harimin ortasında, altı adet fil ayak

[137] Kara Ahmed Paşa ve vakıfları hakkında bkz. Şerafettin Yaltkaya, "Kara Ahmet Paşa Vakfiyesi". **Vakıflar Dergisi**, Cilt: 2, Sayı: 2, Ankara, 1942, ss. 83-97; Feridun Emecen, "Kara Ahmet Paşa", Cilt: 24, **TDV İslam Ansiklopedisi**, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 2001, ss. 357-358; Mehmet Bicik, "Kara Ahmed Paşa ve Vakıfları", **Vakıflar Dergisi**, Sayı: 51, Ankara, 2019, ss. 176-180.
[138] Öz, s. 147.
[139] Kuran, Mimar Sinan'ın Camileri, s. 166.
[140] Necipoğlu, s. 411.
[141] Cami hakkında bkz. Konyalı, Sinan'ın Eserleri, ss. 10-31; Semavi Eyice, "Ahmed Paşa Külliyesi", **TDV İslam Ansiklopedisi**, Cilt: 2, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 1989, ss. 115-116; Alçep

üzerine oturtulmuş ana kubbe yer almaktadır. Harim, ana kubbenin dört köşe noktasına yerleştirilen yarım daire kubbeler ile genişletilmiştir. Ana kubbenin yükü, fil ayaklar arasında yer alan kemerlerin meydana getirdiği altıgen kurgu ile hafifletilmiştir. Harimin doğu ve batı yönünde yer alan duvar payandaları arasına, iki katlı mahfiller yerleştirilmiştir.

Plan 39. Kara Ahmed Paşa Camii planı (Ali Saim Ülgen'den).

Merkezi plan şemasına sahip caminin kuzeyinde, dört yönden revaklar ile çevrili avlu yer almaktadır. Avlunun ortasına dokuzgen plan şemasına sahip şadırvan yerleştirilmiştir. Harimin kuzeyinde yer alan beş birimli son cemaat yeri, diğer revaklı bölümlere göre daha yüksek ve geniş tutulmuştur.[142]

Mihrabın Yeri

Yapının güney duvarının giriş ekseni üzerinde yer alan mihrap, kıble duvarı üzerine inşa edilmiştir. Mihrap, etrafına yerleştirilen pencereler ile çevrilidir.

---

ve Karaman**,** ss. 214-216; Coşkun Yılmaz, "Kara Ahmed Paşa Camii", **Mimar Sinan'ın İstanbul'u**, Ed. Tülay Taşdemir, 1. Baskı, Türkiye Turing ve Otomobil Kurumu Yayınları, İstanbul, 2016, ss. 164-167.

[142] Caminin revak düzenlemesi hakkında bkz. Orbeyi, ss. 179-181.

Malzeme ve Teknik

Mermer ile yapılmış mihrapta, oyma ve boyama tekniklerinin bir arada kullanıldığı görülür.

Mihrabın Elemanları

Dikdörtgen kuruluşa sahip 503,74 cm. x 242 cm. ölçülerindeki mihrap; çerçeve, niş, sütunçeler, kavsara, köşelik, alınlık ve tepelik bölümlerinden meydana gelmektedir (Fot. 164, Çiz. 146-Plan 39).

Çerçeve

Mihrabın sağ ve sol yanında, yüzeyi altı adet yiv ile işlenmiş iki adet silindirik gövdeli sütun yer almaktadır (Çiz. 147-148). Sütunlar, piramit ve yüzeysel mukarnaslardan meydana gelen kare tabanlı kaideler üzerine oturtulmuştur. Badem şeklinde görünüme sahip piramitler, kaidenin görünen köşe noktalarındaki küçük nişler içerisine ikişerli yerleştirilmiştir. Kademeleri aşağıdan yukarıya doğru daralan kaide ile gövde arasındaki geçiş, yüzeyi yivli bilezik ile sağlanmıştır (Fot. 165).

Mihrabı en dıştan çerçeve içerisine alan iri sütunlar, aynı form ve süslemeye sahip sütun başlıkları ile taçlandırılmıştır. Tepeliğin süslemesi, sütun başlığında devam etmektedir. Sütun başlığının üst bölümünde ise iki boğumlu alem yükselmektedir. Boğumlar, yuvarlak yüzeyli derin oyma tekniği ile balıksırtı motifi şeklinde işlenmiştir. Alt bölümde yer alan boğumun hemen altına, yüzeyi bezemesiz bilezik yerleştirilmiştir. Alemin kova bölümü, dilimli bir tepelikle son bulur. Tepeliği meydana getiren madalyonun üst noktası, üç loblu palmet şeklinde işlenmiştir. Palmetin içerisine ise küçük birer damla motifi yerleştirilmiştir (Fot. 166). Doğuda (sol) yer alan tepeliğin içerisinde Arap harfleriyle “Muhammed”, batıda (sağ) ise “Allah” yazılıdır. Yazılar ile damla motifleri yaldızla boyalıdır.

Sütun düzenlemesinden sonra çerçeve kavsaraya doğru, dıştan içe doğru sırasıyla; düz, dış bükey ve iç bükey hatlar ile kademeli bir şekilde ilerlemektedir.

Niş

Yedi kenarlı mihrap nişi; 110 cm. genişliğinde ve 60 cm. derinliğindedir. Nişi meydana getiren iç kenarlar 31 cm. dış iki kenar ise 4 cm. genişliğindedir (Çiz. 149). Poligonal plan şemasına sahip mihrap nişi ile kavsara, iç bükey silme ile birbirinden ayrılmıştır (Fot. 167).

Sütunçeler

Nişin pahlanan kenar köşelerine iki adet silindirik gövdeli sütunçe yerleştirilmiştir (Fot. 168). Silindirik gövdeli sütunçelerin kaide ve başlıkları, aynı tarzda düzenlenmiştir (Çiz. 150). Kum saati formlu sütün başlığı, yüzeysel mukarnaslardan meydana gelen iki kademeli düzenlemeye sahiptir. Kum saatinin yüzeyi, yuvarlak yüzeyli derin oyma tekniği ile dilimlere ayrılmış ve ortasına yüzeyi balıksırtı motifi ile işlenmiş kelepçe yerleştirilmiştir. Kum saatinin alt ve üst noktası, meander motifli bordür ile sınırlandırılmıştır (Fot. 169). Bu uygulamanın sütunçe kaidesinde de tekrarlandığı görülür.

Kavsara

Mihrap kavsarası, sekiz kademeden meydana gelmektedir (Fot. 170). Alt ve üst bölüm hariç bütün kademeler mukarnaslıdır (Çiz. 151-152). Sekiz sıralı kademe aşağıdan yukarıya doğru incelendiğinde, birinci sıranın yarım yıldız formundaki konsollar ile yedi bölüme ayrıldığı görülür. Yıldızların alt noktası, aşağıya doğru uzatılmış ve ortasına yüzeyi balıksırtı şeklinde işlenmiş kelepçe yerleştirilmiştir.

İkinci sıra, yedi adet derin mukarnas yuvasından meydana gelmektedir. Derin niş şeklinde tasarlanan mukarnas yuvalarının içerisi, ikişer adet badem şekilli piramit ile doldurulmuştur. Ayrıtlı düzenlemeye sahip mukarnas yuvalarının tepe noktasına ise yedi dilimli püskül yerleştirilmiştir. Köşe noktalarda yer alan mukarnas yuvaları ve püsküller, tasarlanan kavsara düzenine göre yarım uygulanmıştır.

Üçüncü sıra, beş adet yarım yıldız formundaki kademeli konsollar ile altı bölüme ayrılmıştır. Yıldız kollarından uzayan hatların meydana getirdiği derin nişler, iri badem şekilli piramit ile doldurulmuştur.

Dördüncü sıra, beş adet yarım yıldız formundaki konsollar ile altı eşit bölüme ayrılmıştır. Konsollar arasında yer alan nişlerin köşe noktaları, iki adet iri badem şekilli piramit ile hareketlendirilmiştir. Nişlerin tepe noktasına toplamda altı adet sekiz dilimli püskül yerleştirilmiştir.

Beşinci sıra, yan yana sıralanmış altı adet nişten meydana gelmektedir. İki kademeli şekilde tasarlanmış nişlerin içerisi, nişin formuna göre yerleştirilmiş piramitler ile hareketlendirilmiştir.

Altıncı ve yedinci sıralarda, iri piramitler konsol görevi üstlenmiş ve aralarda kalan bölümler çokgen parçalar ile doldurulmuştur.

Sekizinci sıra, istiridye kabuğu formunda düzenleme ile son bulur. Yedi dilimli olarak düzenlenmiş istiridye kabuğu formu iki kademelidir.

Köşelik

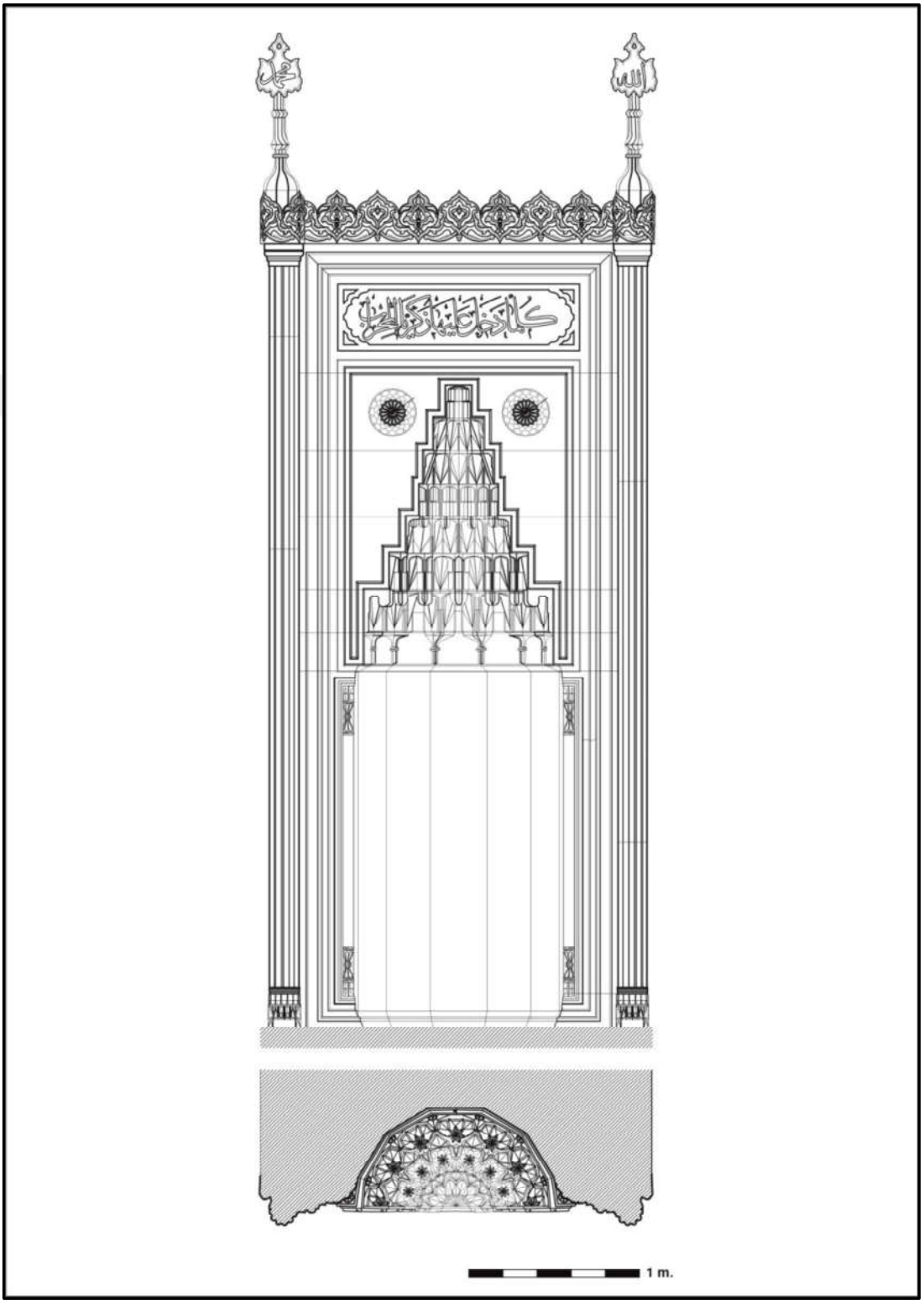
İç ve dış bükey hatlar ile kademelendirilen üçgen biçimli köşelikler, kavsarayı üç yönden kuşatmaktadır (Fot. 170). Mihrap yüzeyinden hafif dışa taşkın olan bu köşeliklerin ortasına, rozet çiçekler yerleştirilmiştir (Çiz. 153). Yuvarlak yüzeyli derin oyma tekniği ile meydana getirilen iç içe geçmiş taç yapraklı süslemenin merkezinde tepecik (çiçeğin tohum bölümü) bulunmaktadır. Bitkisel süslemede dıştan içe doğru yapılan kademelendirmede, yaprak boyutlarının küçüldüğü dikkati çeker. En dış bölümde yer alan taç yaprakların arasında kalan bölümlere, düz yüzeyli derin oyma tekniği ile yapılmış küçük üçgenlerin yerleştirildiği görülür (Fot. 171, Çiz. 154).

Alınlık

Mihrap yüzeyinden hafif dışa taşkın şekilde yerleştirilmiş dikdörtgen çerçevenin içerisindeki kartuşta, Al-i İmran Suresi'nin 3/37. ayetinden bir bölüm yer alır (Fot. 172, Çiz. 155). Ayetin Türkçe meâli: "*Zekeriyya ne zaman onun* (Hazreti Meryem'in) *bulunduğu yere girdiğinde*" şeklindedir. Ayeti meydana getiren harfler, sülüs hat ile yazılmıştır. Kısa kenarları dilimli şekilde tasarlanan kartuşun, dikdörtgen çerçeve ile arasında kalan bölümlerinde küçük üçgenler meydana gelmiştir. Yazı ile küçük üçgenlerin yüzeyi yaldız ile boyalıdır.

Tepelik

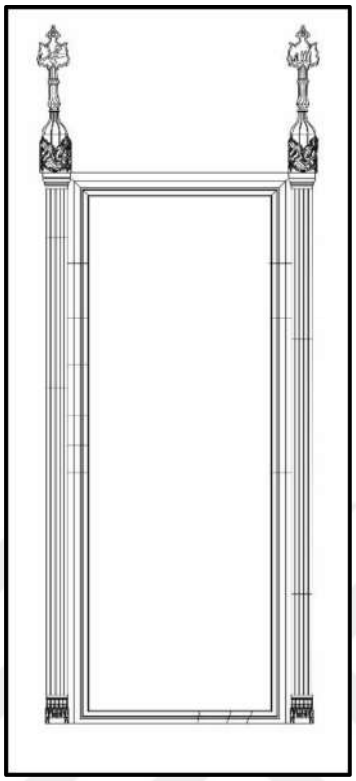
Tepeliğin bitkisel süsleme kompozisyonu, yan yana yerleştirilmiş iri palmet motiflerinden meydana gelmektedir. Yuvarlak yüzeyli derin oyama teknikli palmetler, iki farklı tiptedir. Birincisinde palmeti oluşturan yan loblar kısa dilimli rumiler ile meydana getirilmiş, içerisine palmet ve rumilerden gelişen bir bezeme yerleştirilmiştir. İkincisinde ise palmet motifinin yan loblarını oluşturan kanatlı rumiler uzun tutulmuş, kanatların uçlarından devam eden hatlar süslemeleri birbirine bağlamıştır (Fot. 173, Çiz. 156). Bütün motifler, katlı olarak verilmiştir. Tepeliğin süslemesi, sütunların başlıklarında da devam eder.

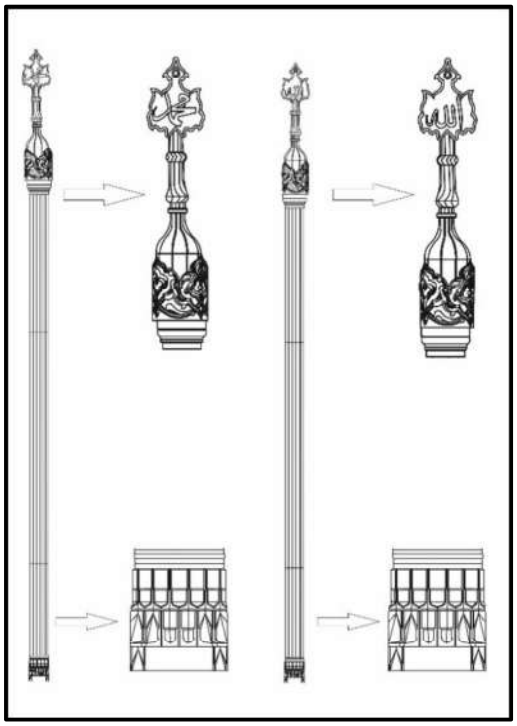
Çiz. 146-Plan 40. Kara Ahmed Paşa Camii mihrabı. Genel görünüm ve plan. (İstanbul Vakıflar 2. Bölge Müdürlüğü Arşivi'nden işlenerek)

Fot. 164. Kara Ahmed Paşa Camii mihrabı. Genel görünüm. (2019, O. B.)

Çiz. 147. Kara Ahmed Paşa Camii mihrabı. Çerçeve. (İstanbul Vakıflar 2. Bölge Müdürlüğü Arşivi'nden işlenerek)

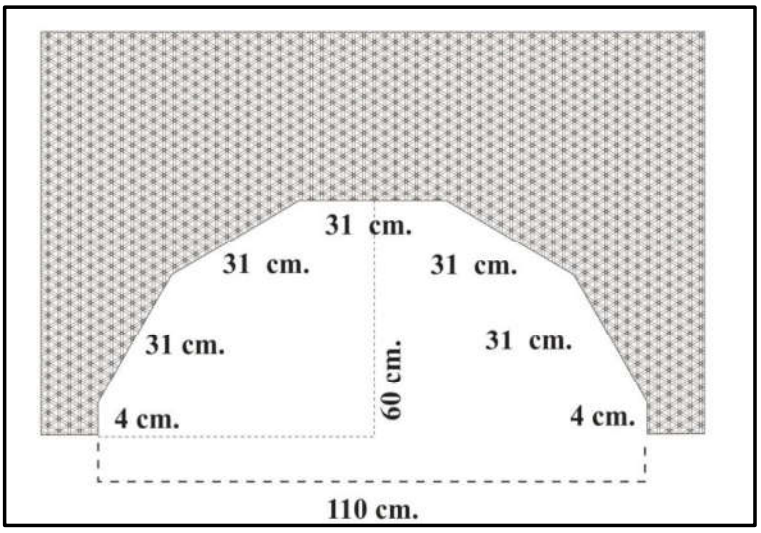
Çiz. 148. Kara Ahmed Paşa Camii mihrabı. Çerçeve hattında yer alan sütun, başlık ve altlıklar. (İstanbul Vakıflar 2. Bölge Müdürlüğü Arşivi'nden işlenerek)

Fot. 165. Kara Ahmed Paşa Camii mihrabı. Çerçeve hattında yer alan sütun altlığı. (2019, O. B.)

Fot. 166. Kara Ahmed Paşa Camii mihrabı. Çerçeve hattında yer alan sütun başlığı. (2019, O. B.)

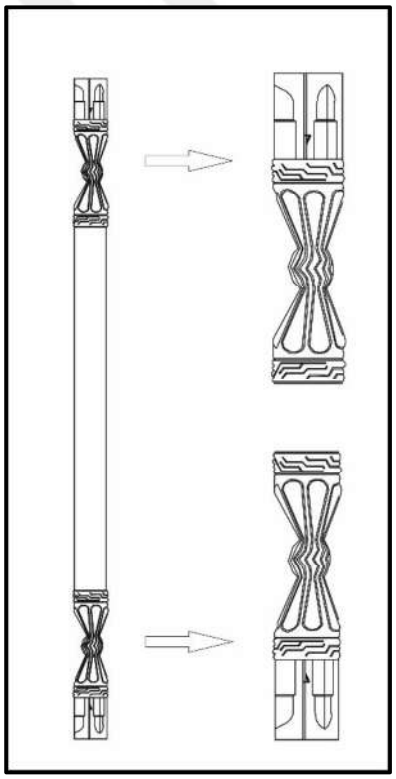
Çiz. 149. Kara Ahmed Paşa Camii mihrabı. Niş ölçüleri. (2020, O. B.-F. F.)

Fot. 167. Kara Ahmed Paşa Camii mihrabı. Niş. (2019, O. B.)

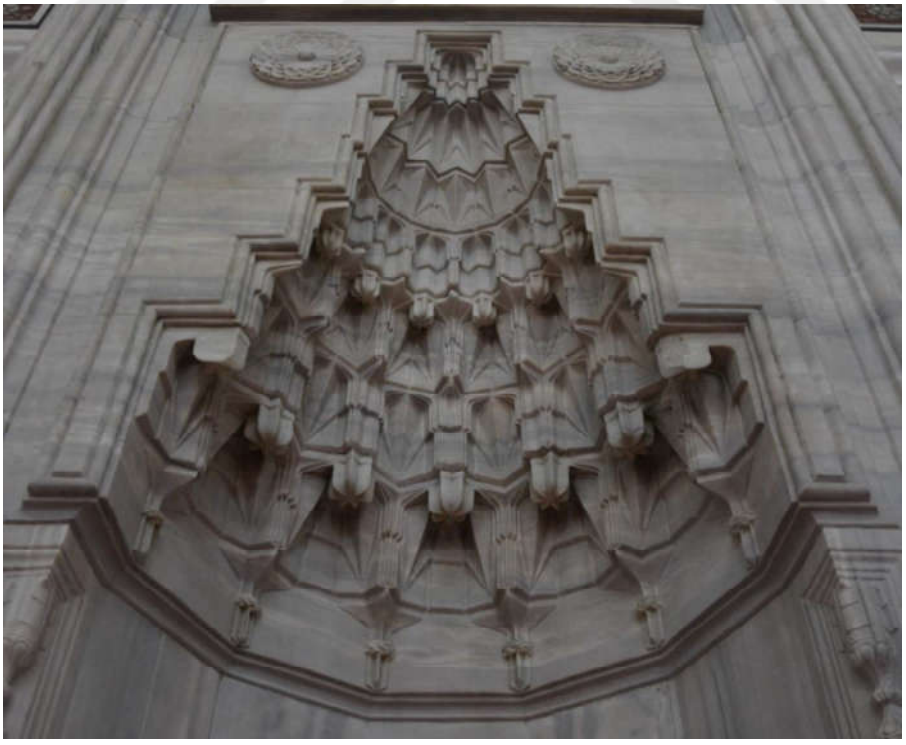
Fot. 168. Kara Ahmed Paşa Camii mihrabı. Sütunçe. (2019, O. B.)

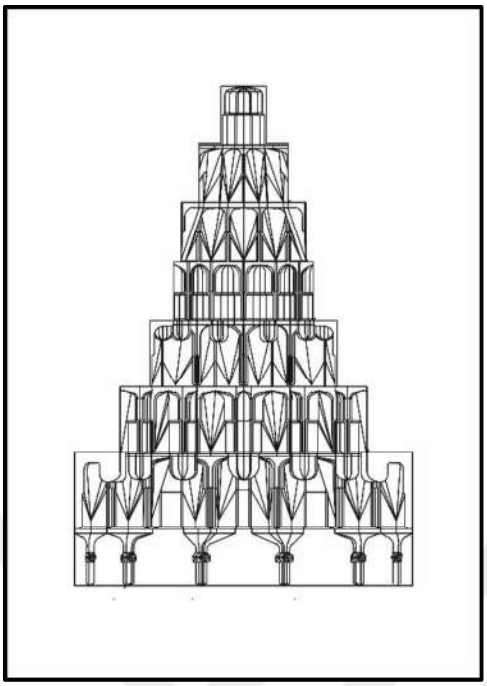
Çiz. 150. Kara Ahmed Paşa Camii mihrabı. Sütunçe, sütunçe başlığı ve altlığı. (İstanbul Vakıflar 2. Bölge Müdürlüğü Arşivi'nden işlenerek)

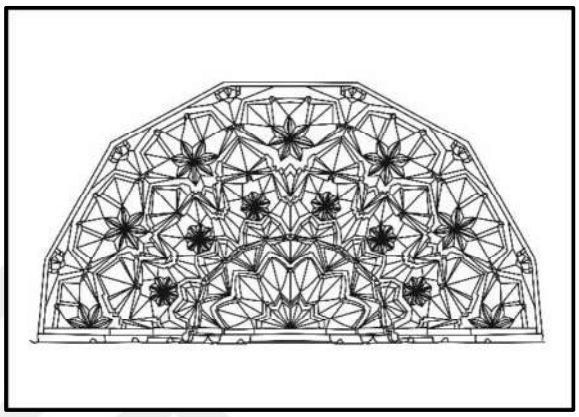

Fot. 169. Kara Ahmed Paşa Camii mihrabı. Sütunçe başlığı. (2019, O. B.)

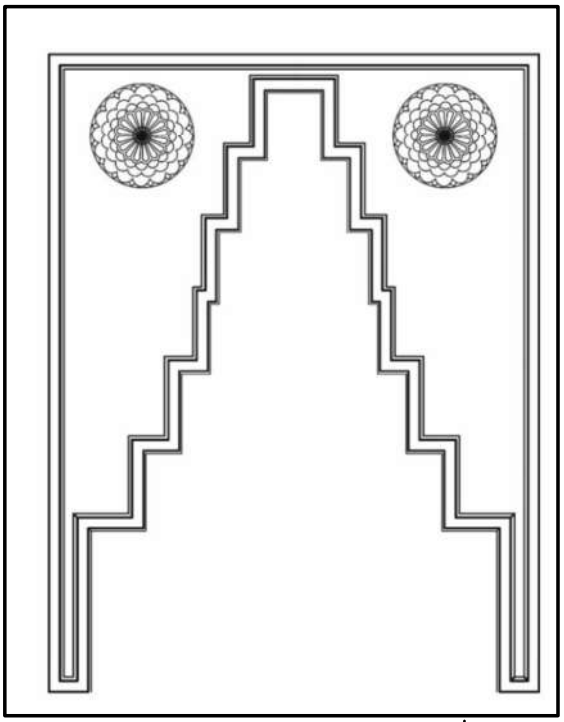
Fot. 170. Kara Ahmed Paşa Camii mihrabı. Kavsara ve köşelik. (2019, O. B.)

Çiz. 151. Kara Ahmed Paşa Camii mihrabı. Kavsara. (İstanbul Vakıflar 2. Bölge Müdürlüğü Arşivi'nden işlenerek)

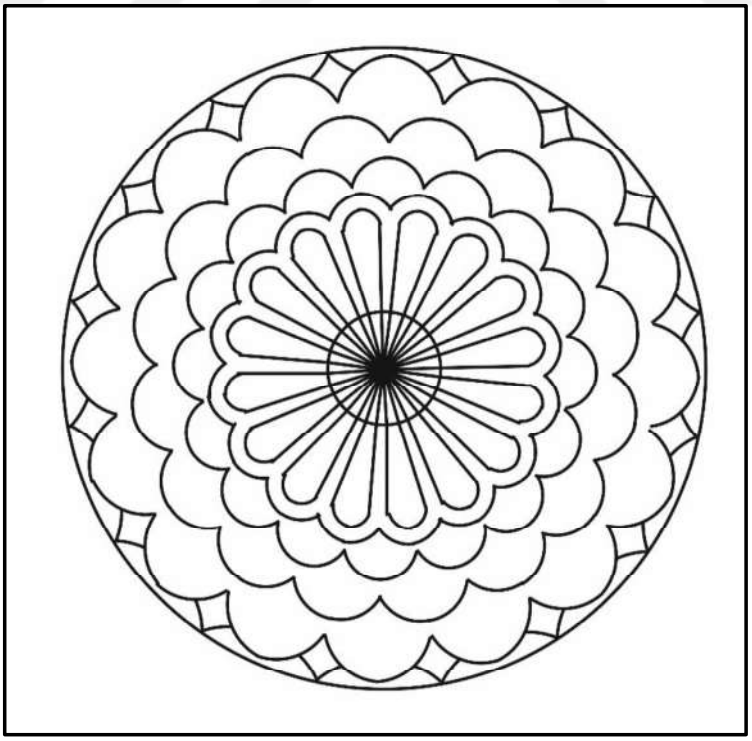
Çiz. 152. Kara Ahmed Paşa Camii mihrabı. Kavsara alttan görünüm. (İstanbul Vakıflar 2. Bölge Müdürlüğü Arşivi'nden işlenerek)

Çiz. 153. Kara Ahmed Paşa Camii mihrabı. Köşelik. (İstanbul Vakıflar 2. Bölge Müdürlüğü Arşivi'nden işlenerek)

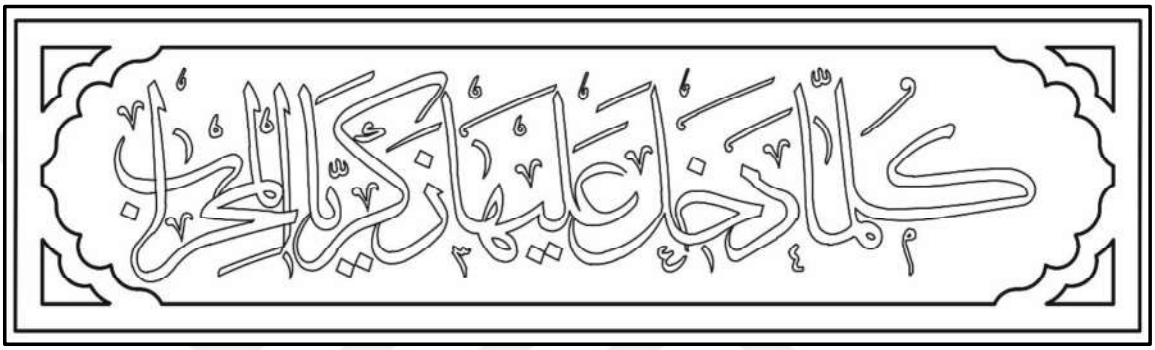
Fot. 171. Kara Ahmed Paşa Camii mihrabı. Köşelik üzerinde yer alan rozet çiçek. (2019, O. B.)

Çiz. 154. Kara Ahmed Paşa Camii mihrabı. Köşelik üzerinde yer alan rozet çiçek. (İstanbul Vakıflar 2. Bölge Müdürlüğü Arşivi'nden işlenerek)

Fot. 172. Kara Ahmed Paşa Camii mihrabı. Alınlık. (2019, O. B.)

Çiz. 155. Kara Ahmed Paşa Camii mihrabı. Alınlık. (İstanbul Vakıflar 2. Bölge Müdürlüğü Arşivi'nden işlenerek)

Fot. 173. Kara Ahmed Paşa Camii mihrabı. Tepelik. (2019, O. B.)

Çiz. 156. Kara Ahmed Paşa Camii mihrabı. Tepelik. (İstanbul Vakıflar 2. Bölge Müdürlüğü Arşivi'nden işlenerek)

3.22. ZAL MAHMUD PAŞA CAMİİ MİHRABI

Katalog No: 22.

Fotoğraf No: 174-180.

Çizim No: 157-165.

Plan No: 41-42.

İnşa Tarihi: 16. yüzyılın ikinci yarısı.

Yaptıran: Zal Mahmud Paşa-Şah Sultan.

Mimarı: Mimar Sinan.

Yeri: İstanbul'un Eyüp İlçesi'nde bulunan Defterdar Mahallesi'ndeki Zalpaşa Caddesi üzerinde yer alır.

Tarihlendirme

Yapının adı Tezkeretü-l Bünyan ve Tezkeretü-l Ebniye'ye de kayıtlı olmasına karşın, inşa tarihi hakkında bir bilgi bulunmamaktadır[143]. Ancak araştırmacılar, yapının inşası hakkında değişik tarihler vermektedir. Bu bağlamda, Aptullah Kuran ve Ayvansarâyî Hüseyin Efendi, caminin 1551[144] yılında; Doğan Kuban ise 1579[145] yılında inşa edildiğini belirtir[146].

Yapının Mimari Özellikleri

Cami, bünyesinde bulunan medrese, türbe ve çeşme ile külliyeyi meydana getirir. Kareye yakın dikdörtgen plan şemasına sahip harimin ortasında, dört adet taşıyıcı üzerine oturtulmuş pandantif geçişli kubbe yer almaktadır[147]. Taşıyıcılardan iki

---

[143] Külliyeye ait vakfiyeler hakkında bkz. Mustafa Güler, "Şah Sultan ile Zal Mahmud Paşa Vakfiyesi", **Eyüp Sultan Sempozyumu V. Tebliğler,** 1. Baskı, Eyüp Belediyesi Kültür Yayınları, İstanbul, 2002, ss. 211-217; Betül Kahraman, "Vakfiyesi Işığında Şah Sultan ve Zal Mahmud Paşa Külliyesi", **Fatih Sultan Mehmet İlmî Araştırmalar İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi**, Sayı: 14, 2019, ss. 151-194.

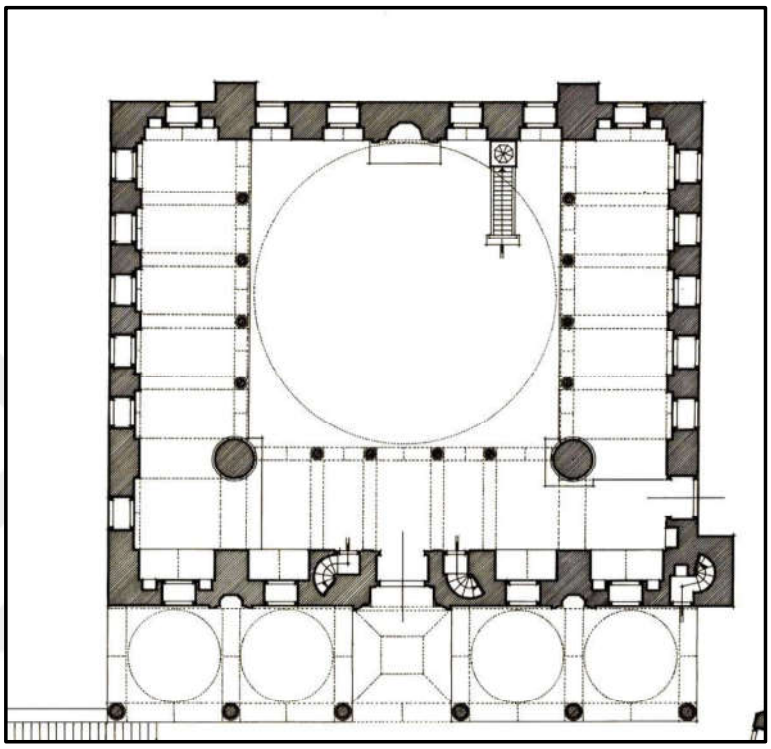
[144] Kuran, Mimar Sinan, s. 197; Hüseyin Efendi ve diğerleri, s. 340.

[145] Doğan Kuban, "Zal Mahmud Paşa Külliyesi", **Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi**, Cilt: 7, İstanbul, 1994, s. 542.

[146] Tarihlendirme hakkında diğer görüşler için bkz. Hâfız Hüseyin Ayvansarâyî, **Mecmuâ-i Tevârih**, Haz. Fahri Ç. Derin, Vahid Çabuk, 1. Baskı, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul, 1985, s. 110; Zeki Sönmez, "Eyüp Zal Mahmud Paşa ve Külliyesi'nin Tarihlendirme Sorunu ve Sinan'ın Mimarlığındaki Yeri", **1. Eyüpsultan Sempozyumu: Tebliğler**, Ed. İsmail Demirci, Eyüpsultan Belediyesi Kültür Yayınları, 1997, ss. 90-98; Reha Günay, **Mimar Sinan**, 1. Baskı, Yapı Endüstri Merkezi (YEM) Yayınları, İstanbul, 2005, s. 48.

[147] Cami hakkında geniş bilgi için bkz. Aptullah Kuran, "Zal Mahmud Paşa Külliyesi", **Boğaziçi Üniversitesi Dergisi**, Volume: 1, 1973, ss. 65-81; Öz, s. 157; Semavi Eyice, "Eyüp'te Zal Mahmud Paşa

tanesi, güney duvarın içine gömülmüş; diğer ikisi ise harim içerisine yerleştirilmiştir. Sinan bu yapıda, baldaken kuruluş üzerinde yerleştirdiği kubbenin yan bölümlerini boş bırakarak, kubbeyi taşıyan kemerleri gizlememiş ve askıda bırakmıştır. Bu düzenleme, caminin diğer baldaken düzenli camilerinden ayrılmasına neden olmuştur[148].

Plan 41. Zal Mahmud Paşa Camii planı (Ali Saim Ülgen'den).

Harimin içerisinde yer alan kubbeli ana mekân, üç yönden iki katlı galeriler ile çevrelenmiştir. Bu galeriler, sütunların taşıdığı sivri kemerli düzenlemeyle kubbeli bölüme açılmaktadır. Caminin kuzeyinde bulunan beş birimli son cemaat yerinin orta birimi, aynalı manastır tonoz; diğer birimleri ise kubbeyle örtülüdür. Caminin kuzeybatı köşesinde, kare kaide üzerinde tek şerefeli minare yükselir. Yapı, taş ve tuğla malzemenin bir arada kullanıldığı almaşık düzende inşa edilmiştir.

Camii, **Tarihi, Kültürü ve Sanatıyla V. Eyüpsultan Sempozyumu: Tebliğler (11-13 Mayıs 2001)**, Eyüpsultan Belediyesi Kültür Yayınları, 2002, ss. 12-21; Şükrü Sönmezer, "Bir Oran Araştırması: Eyüp Zal Mahmut Paşa Camii", **Tarihi, Kültürü ve Sanatıyla VIII. Eyüpsultan Sempozyumu: Tebliğler (7-9 Mayıs 2004)**, Eyüpsultan Belediyesi Kültür Yayınları, 2004, ss. 176-179; Kahraman ve Dağlı, Evliya Çelebi Seyahatnâmesi (Kitap: 1), s. 356; İsmail Orman, "Zal Mahmud Paşa Külliyesi", **TDV İslam Ansiklopedisi**, Cilt: 44, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 2013, ss. 109-111.

[148] Caminin taşıyıcı sistemi hakkında bkz. Tuluk, ss. 196-204.

Mihrabın Yeri

Yapının güney duvarının giriş ekseni üzerinde yer alan mihrap, kıble duvarı üzerine inşa edilmiştir. Mihrap, iki yanına yerleştirilen pencereler ile çevrilidir.

Malzeme ve Teknik

Mermer ile yapılmış mihrapta, oyma ve boyama tekniklerinin bir arada kullanıldığı görülür.

Mihrabın Elemanları

Dikdörtgen kuruluşa sahip 963,67 cm. x 584,28 cm. ölçülerindeki mihrap; çerçeve, niş, sütunçeler, kavsara, köşelik ve alınlık bölümlerinden meydana gelmektedir (Fot. 174, Çiz. 157-Plan 40).

Çerçeve

Çerçeve kavsara yönünde, dıştan içe doğru sırasıyla; düz, dış bükey, iç bükey ve tekrar düz hatlar ile kademeli bir şekilde ilerlemektedir (Çiz. 158).

Mihrabın bulunduğu alan, üç yönden çini plakalar ile çerçeve içerisine alınmıştır. Sıraltı tekniği ile meydana getirilen çini plakaların bitkisel süsleme düzeni, kıvrım dal, palmet, rumi, yaprak ve çeşitli formlara sahip çiçek motiflerinden meydana gelmektedir (Çiz. 159). Yan yana yerleştirilmiş iri palmetlerin içerisi, kıvrım dallar üzerinde yer alan rumi, yaprak ve çeşitli çiçek motifleri ile doldurulmuştur. Mihrabın iki yanında yer alan hatlardaki iri palmetler yatay, üst bölümünde yer alan palmetler dikey formda yerleştirilmiştir. İri palmetler kırmızı renkli hatlarla oluşturulmuş ve palmetin iç zemini lacivert renk ile verilmiştir. Motifler, beyaz zemin rengiyle birlikte, kırmızı ve açık yeşil renklerle meydana getirilmiştir. Konturlar ise siyahtır. Yan yana yerleştirilmiş iri palmetlerin birleşme noktasında, motiflerin zıt yönüne doğru bakan beş loblu küçük palmetlerin oluştuğu görülür.

Niş

Yedi kenarlı mihrap nişi; 136 cm. genişliğinde ve 70 cm. derinliğindedir. Niş yüzeyini meydana getiren kenarların boyutları, değişiklik göstermektedir (Çiz. 160).

Poligonal plan şemasına sahip mihrap nişi ile kavsara, dış bükey silme ile birbirinden ayrılmıştır (Fot. 175).

Sütunçeler

Nişin pahlanan kenar köşelerine, iki adet silindirik formlu sütunçe yerleştirilmiştir (Fot. 176). Silindirik gövdeli sütunçelerin kaide ve başlıkları, aynı tarzda düzenlenmiştir (Çiz. 161). Kum saati formlu sütun başlığı, yüzeysel mukarnaslardan meydana gelen, iki kademeli düzenlemeye sahiptir. Dikdörtgen formlu küçük niş içerisine yerleştirilen yüzeysel mukarnasların üst bölümü sivriltilmiştir. Bu düzenleme, süslemenin yapıldığı alanda sivri kemerli bir niş izlenimi vermektedir. Kum saatinin yüzeyi, yuvarlak yüzeyli derin oyma tekniği ile dilimlere ayrılmış ve ortasına, yüzeyi balıksırtı motifi şeklinde işlenmiş bir kelepçe yerleştirilmiştir (Fot. 177). Bu uygulama, sütun kaidesinde de tekrarlanır.

Kavsara

Mihrap kavsarası, sekiz kademeden meydana gelmektedir (Fot. 178). Alt ve üst bölüm hariç, bütün kademeler mukarnaslıdır (Çiz. 162). Sekiz sıralı kademe aşağıdan yukarıya doğru incelendiğinde, birinci sıranın yarım yıldız formundaki konsollar ile altı bölüme ayrıldığı görülür. Yıldızların alt bölümü, iki kademeli yüzeysel mukarnas düzenlemesi ile son bulur.

İkinci sıra, altı adet derin mukarnas yuvasından meydana gelmektedir. Derin niş şeklinde tasarlanan mukarnas yuvalarının içerisi, üçer adet badem şekilli piramit ile doldurulmuştur. Ayrıtlı düzenlemeye sahip mukarnas yuvalarının tepe noktasına ise yedi dilimli püskül yerleştirilmiştir.

Üçüncü sıra, altı adet yarım yıldız formundaki kademeli konsollar ile yedi bölüme ayrılmıştır. Yıldız kollarından uzayan hatların meydana getirdiği derin nişler, badem şekilli iri piramit ile doldurulmuştur. Köşe noktalarda yer alan mukarnas yuvaları, tasarlanan kavsara düzenine göre yarım uygulanmıştır.

Dördüncü sıra, beş adet yarım yıldız formundaki konsollar ile yedi bölüme ayrılmıştır. Konsollar arasında yer alan nişlerin köşe noktaları, iki adet badem şekilli iri piramit ile bezelidir. Nişlerin tepe noktasına ise toplamda yedi adet beş dilimli püskül

yerleştirilmiştir. Ancak, köşe noktalarda yer alan mukarnas yuvaları ile üzerinde yer alan püsküller, kavsara düzenine göre yarım uygulanmıştır.

Beşinci sıra, yan yana sıralanmış altı adet nişten meydana gelmektedir. İki kademeli şekilde tasarlanmış nişlerin içerisi, dilimlere ayrılmıştır. Bu düzenleme, istiridye kabuğu formunu anımsatmaktadır.

Altıncı ve yedinci sıralarda, iri piramitler konsol görevi üstlenmiş ve aralarda kalan bölümler çokgen parçalar ile doldurulmuştur.

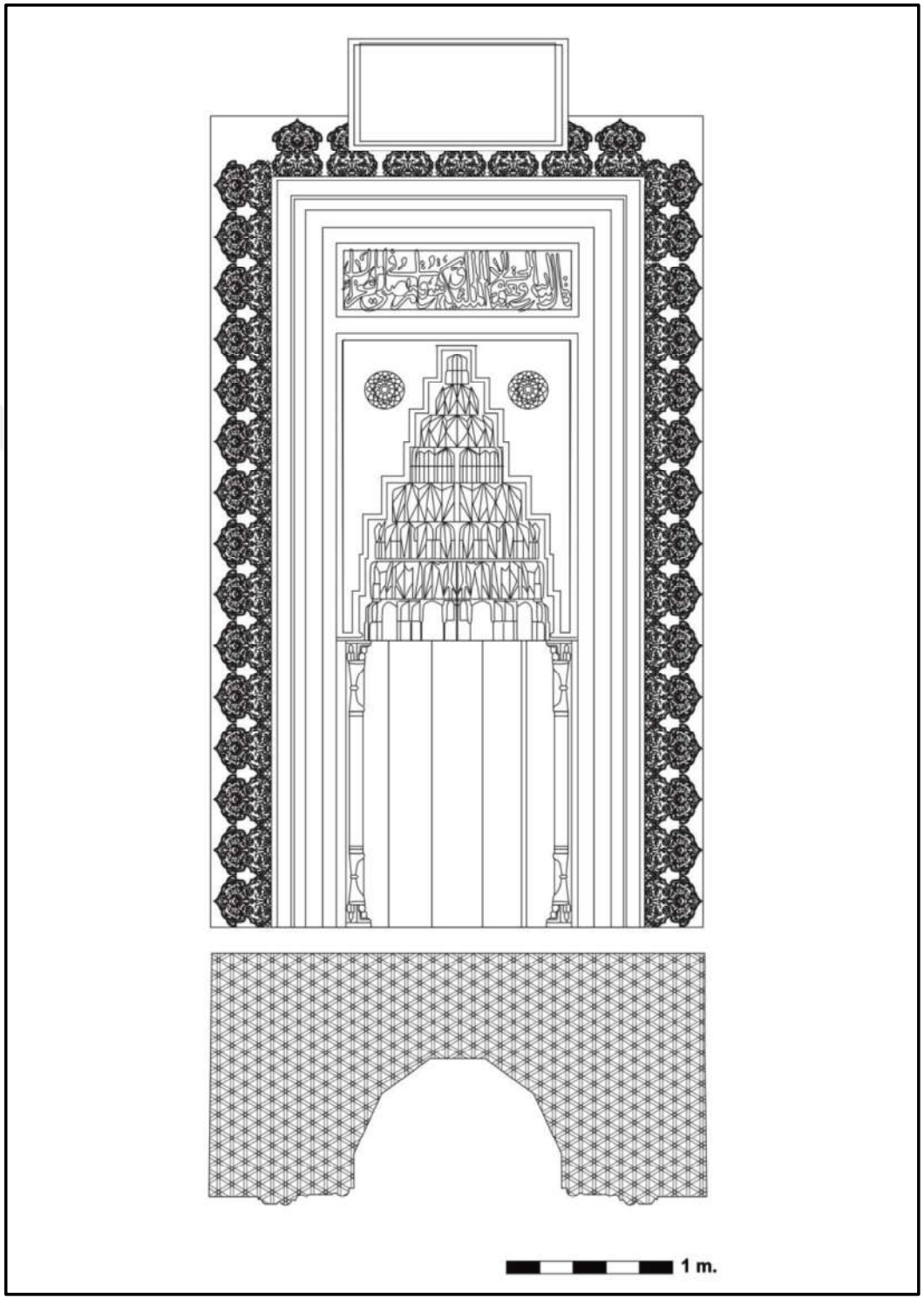
Sekizinci sıra, istiridye kabuğu formunda düzenleme ile son bulur. Beş dilimli istiridye kabuğu formu iki kademelidir.

Köşelik

İç ve dış bükey hatlar ile kademelendirilen üçgen biçimli köşelikler, kavsarayı üç yönden kuşatmaktadır (Fot. 178). Mihrap yüzeyinden hafif dışa taşkın olan bu köşeliklerin ortasına, rozet çiçekler yerleştirilmiştir (Çiz. 163). Yuvarlak yüzeyli derin oyma tekniği ile meydana getirilen iç içe geçmiş taç yapraklı süslemenin merkezine, çiçeğin göbeği, çarkıfelek motifi tarzında işlenmiş, çarkıfeleğin kollarından uzayan hatlar, on iki köşeli yıldız motifinin uç noktaları şeklinde son bulmuştur. Sol tarafta yer alan rozet çiçekteki çarkıfeleğin sağa doğru, sağ taraftaki çarkıfeleğin ise sola doğru devinim yaptığı görülür (Fot. 179, Çiz. 164). Bu düzenlemenin etrafına yerleştirilen taç yapraklar ile bitkisel süsleme son bulur.

Alınlık

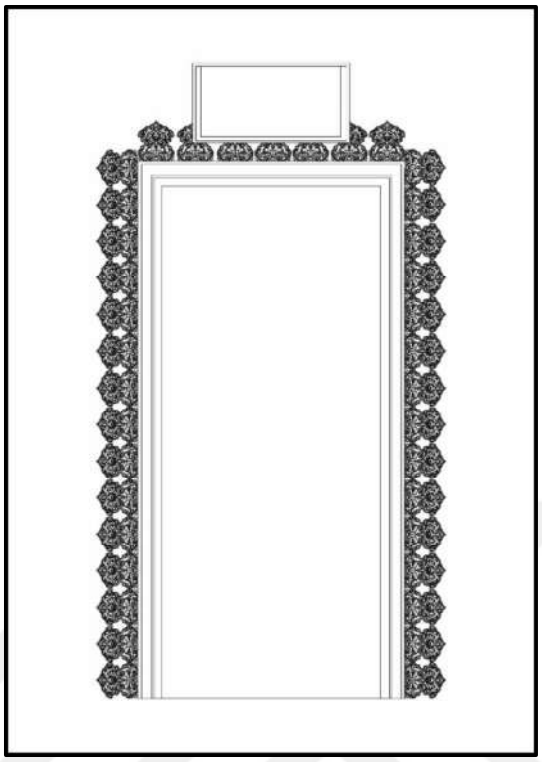
Mihrap yüzeyinden hafif dışa taşkın şekilde yerleştirilmiş dikdörtgen çerçevenin içerisindeki kartuşta, Al-i İmran Suresi'nin 3/39. ayetinden bir bölüm yer alır (Fot. 180, Çiz. 165). Ayetin Türkçe meâli: *"Senin Rabbin Allâh Teala şöyle buyurdu*: *O* (Zekeriyya) *mihrapta* (odada) *ibadet ederken* (Namaz kılarken) *melekler ona seslendi*" şeklindedir. Yüzeyi yaldız ile boyalı harflerin, Celî sülüs hat ile yazıldığı görülür.

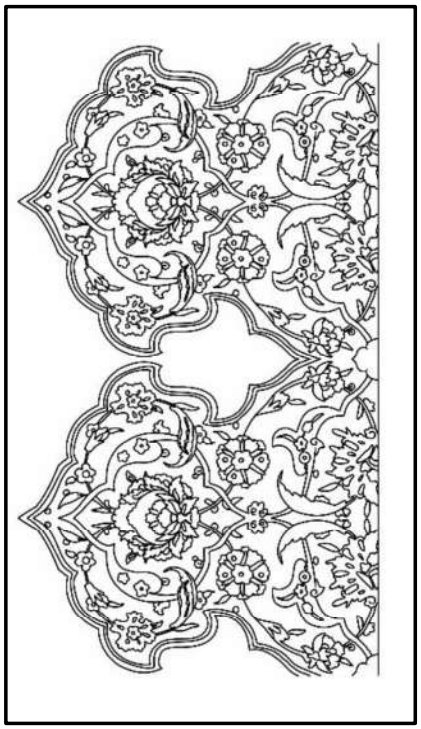
Çiz. 157-Plan 42. Zal Mahmud Paşa Camii mihrabı. Genel görünüm ve plan. (İstanbul Vakıflar 2. Bölge Müdürlüğü Arşivi'nden işlenerek)

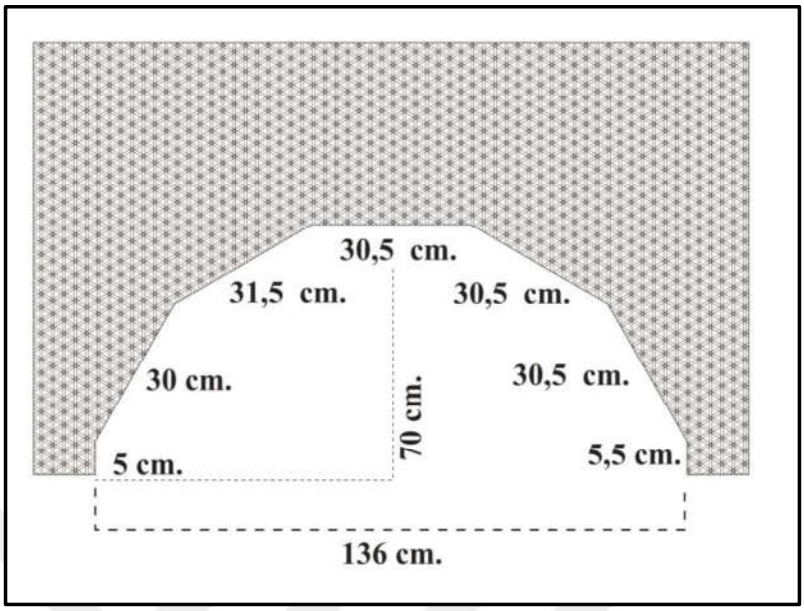
Fot. 174. Zal Mahmud Paşa Camii mihrabı. Genel görünüm. (2019, O. B.)

Çiz. 158. Zal Mahmud Paşa Camii mihrabı. Çerçeve. (İstanbul Vakıflar 2. Bölge Müdürlüğü Arşivi'nden işlenerek)

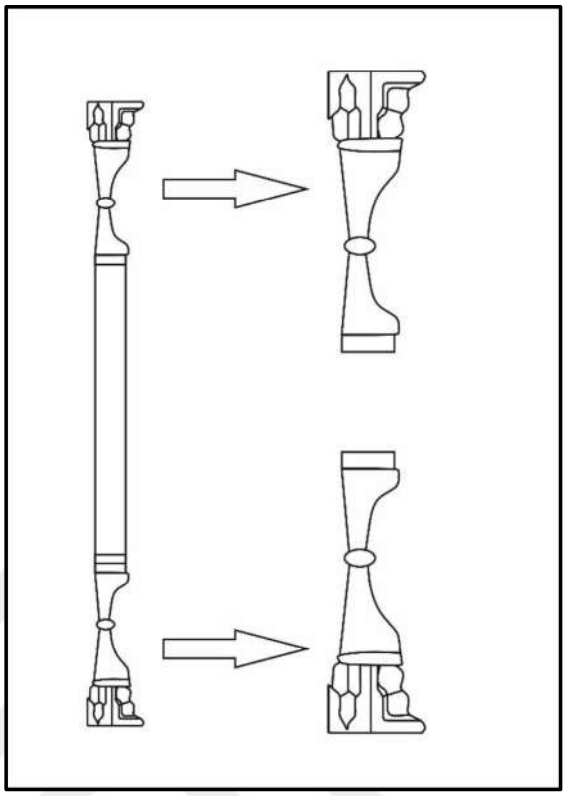
Çiz. 159. Zal Mahmud Paşa Camii mihrabı. Çerçeve hattında yer alan çini plakalardan detay. (İstanbul Vakıflar 2. Bölge Müdürlüğü Arşivi'nden işlenerek)

Çiz. 160. Zal Mahmud Paşa Camii mihrabı. Niş ölçüleri. (2020, O. B.-F. F.)

Fot. 175. Zal Mahmud Paşa Camii mihrabı. Niş. (2019, O. B.)

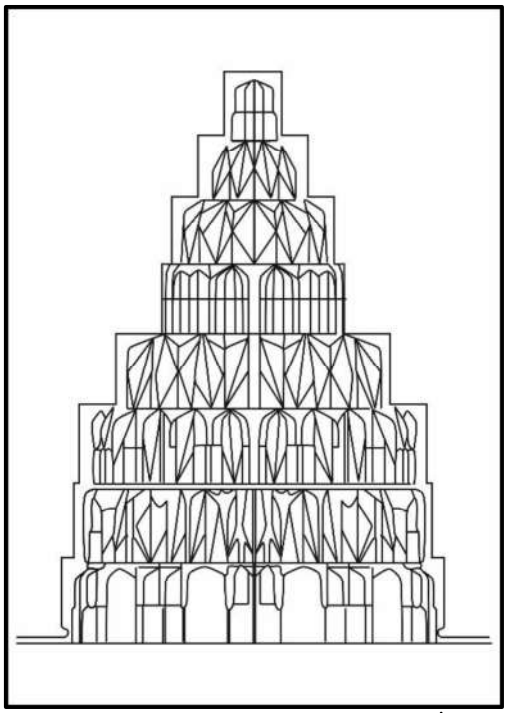
Fot. 176. Zal Mahmud Paşa Camii mihrabı. Sütunçe. (2019, O. B.)
Çiz. 161. Zal Mahmud Paşa Camii mihrabı. Sütunçe, sütunçe başlığı ve altlığı. (İstanbul Vakıflar 2. Bölge Müdürlüğü Arşivi'nden işlenerek)

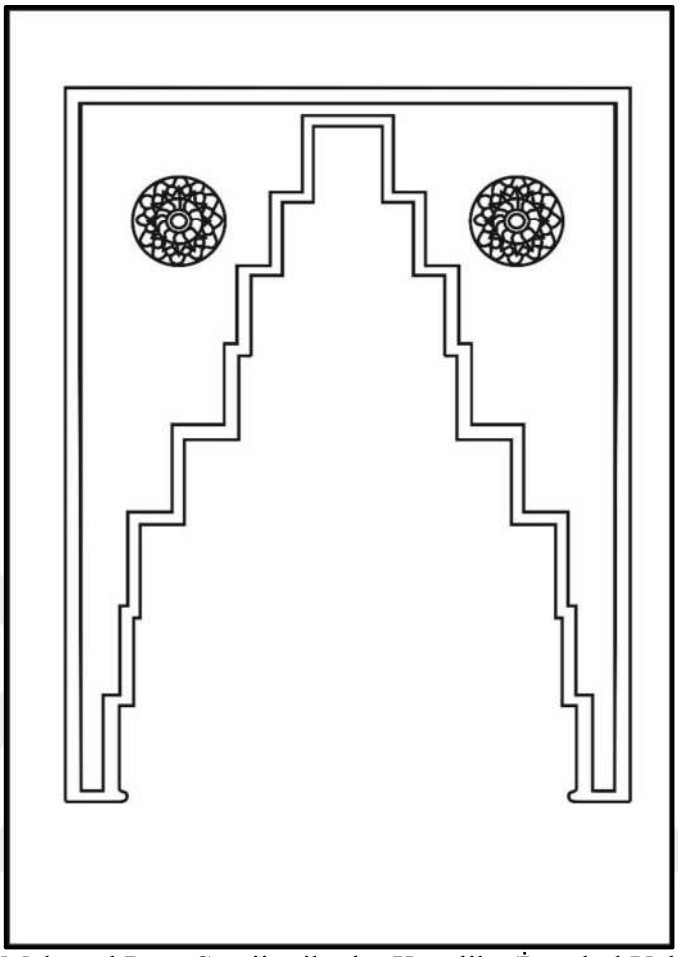
Fot. 177. Zal Mahmud Paşa Camii mihrabı. Sütunçe başlığı. (2019, O. B.)

Fot. 178. Zal Mahmud Paşa Camii mihrabı. Kavsara ve köşelik. (2019, O. B.)

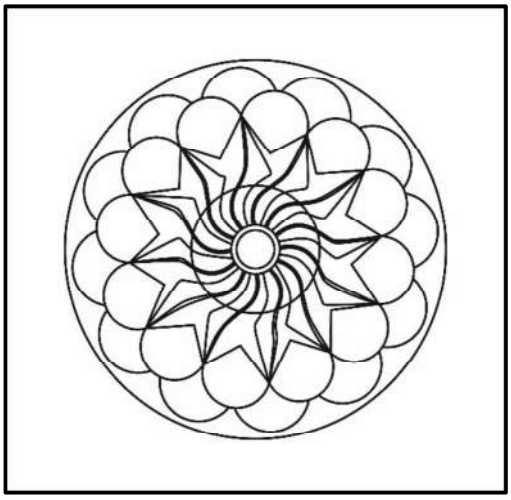

Çiz. 162. Zal Mahmud Paşa Camii mihrabı. Kavsara. (İstanbul Vakıflar 2. Bölge Müdürlüğü Arşivi'nden işlenerek)

Çiz. 163. Zal Mahmud Paşa Camii mihrabı. Köşelik. (İstanbul Vakıflar 2. Bölge Müdürlüğü Arşivi'nden işlenerek)

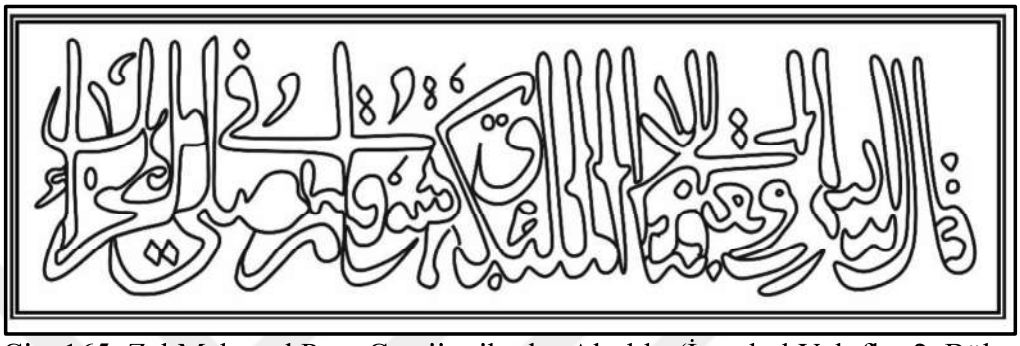

Fot. 179-Çiz. 164. Zal Mahmud Paşa Camii mihrabı. Köşelik üzerinde yer alan rozet çiçek. (2019, O. B.), (İstanbul Vakıflar 2. Bölge Müdürlüğü Arşivi'nden işlenerek)

Fot. 180. Zal Mahmud Paşa Camii mihrabı. Alınlık. (2019, O. B.)

Çiz. 165. Zal Mahmud Paşa Camii mihrabı. Alınlık. (İstanbul Vakıflar 2. Bölge Müdürlüğü Arşivi'nden işlenerek)

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

4. DEĞERLENDİRME VE KARŞILAŞTIRMA

Çalışma konumuzu meydana getiren mihraplar, "Mihrap/Mekân İlişkisi, Mihrap/Taçkapı Tasarım İlişkisi, Malzeme ve Teknik, Mihrap Elemanları, Süslemelerin Motif Özellikleri" başlıkları altında kapsamlı bir şekilde değerlendirilmiştir. Değerlendirme sonucunda ortaya çıkan veriler, Erken ve Geç Osmanlı Dönemi'ne ait bazı mihrap örnekleri ile karşılaştırılmıştır. Bu işlemle, Sinan mihraplarının kendisinden önceki ve sonraki döneme ait örneklerle, nasıl bir etkileşim ve benzerlik ilişkisi içerisinde olduğu ortaya konmaya çalışılmıştır.

İncelediğimiz mihraplar, yapıda yer alan bazı litürjik unsurlarla, gerek form gerekse süsleme açısından benzerlik gösterebilmektedir. Bu doğrultuda, hem form hem de süsleme açısından en çok benzerlik, mihrap ile taçkapı arasında tespit edilmiş ve bu iki unsur "Mihrap/Taçkapı Tasarım İlişkisi" başlığı altında, kapsamlı bir şekilde karşılaştırılarak değerlendirilmiştir. Bunun yanı sıra, mihrapla sadece süsleme açısından benzerlik gösteren minber, vaaz kürsüsü gibi yapı elemanları da mevcuttur. Sinan'ın mihrap yüzeyinde görülen bazı bitkisel ve geometrik süsleme kompozisyonları, aynı şekilde minberlerinde de kullanım alanı bulmuştur[149].

[149] Mimar Sinan'ın İstanbul camilerinde yer alan minberleri hakkında bkz. Bülent Oral, **Mimar Koca Sinan'ın İstanbul'daki Camilerinde Minber**, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sanat Tarihi Anabilim Dalı Sanat Tarihi Bilim Dalı, Ankara, 2014; Ayrıca Erken Osmanlı Dönemi minberleri hakkında bkz. Sedat Bayrakal, **Erken Dönem Osmanlı Minberleri**, Bilimevi Basın Yayın, 2008.

4.1. Mihrap/Mekân İlişkisi

Erken Osmanlı Dönemi'ne ait yapılarda mihraplar, genellikle kıble duvarının ortasına yerleştirilmiş ve giriş ekseni ile aynı düzlem üzerinde vurgulanmıştır. Bu uygulama yaygın olmasına karşın, az da olsa duvarın farklı noktalarına konumlandırılan mihrap örnekleri de mevcuttur. *İznik Nilüfer Hatun Camii*[150] (1388), *Edirne Yıldırım Camii*[151] (1391-1395), *Amasya Yakup Paşa Camii*[152] (1413), *Kütahya Yakup Çelebi Camii* (1411-1412), *Ankara Ahi Elvan Camii*[153] (14. yüzyılın ikinci yarısı), *Amasya Hızır Paşa Camii* (15. yüzyıl.) gibi yapılara ait mihrapların, güney duvarın doğu veya batı yönüne kaydırılarak yerleştirildiği görülür. Giriş ile aynı aks üzerinde vurgulanmayan bu tarz mihrapların temelinde, farklı sebepler bulunabilmektedir. Bazı araştırmacılar bu sebeplerden bir tanesini, yapılara sonraki dönemlerde uygulanan müdahaleler şeklinde açıklamaktadır. Örneğin Semavi Eyice, *Ankara Ahi Elvan Camii*'ndeki mihrap-eksen vurgusundaki farklılığı, harimdeki sahınlardan bir tanesinin, sonraki dönemde kaldırılmış olma ihtimali olarak gösterir[154].

Erken Osmanlı Dönemi'nde inşa edilen camilerdeki mihraplar, kıble duvarı üzerine ve kıble duvarından dışa taşkın eyvan şekilli özel bir alan içerisine yerleştirilen örnekler olmak üzere, iki farklı şekilde konumlandırılmıştır. Bu düzenlemeler içerisinde en çok dikkat çeken uygulama; kıble duvarından dışarıya taşkın, eyvan şekilli özel bir alan içerisine yerleştirilen mihrap örnekleri olmuştur. *Bursa Orhan Camii*[155] (1340), *Bursa Hüdavendigar Camii*[156] (1385), *Kütahya Ulu Cami*[157] (1410), *Tire Yeşil İmaret*[158]

---

[150] Plan şeması için bkz. Ekrem Hakkı Ayverdi, **Osmanlı Mimarisinin İlk Devri**, Baha Matbaası, İstanbul, 1966, (Osmanlı Mimarisinin İlk), s. 321, Resim: 496.
[151] Plan şeması için bkz. Oktay Aslanapa, **Edirnede Osmanlı Devri Abideleri**, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul, 1949, (Edirnede Osmanlı Devri), s. 3, Şekil: 2.
[152] Plan şeması için bkz. Ekrem Hakkı Ayverdi, **Çelebi ve II. Sultan Murad Devri**, İstanbul Fetih Cemiyeti Enstitüsü, İstanbul, 1972, (Çelebi ve II. Sultan), s. 27, Resim: 39.
[153] Plan şeması için bkz. Gönül Öney, **Ankara'da Türk Devri Yapıları**, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara, 1971, s. 334, Plan: 4.
[154] Semave Eyice, "Ahi Elvan Camii", **TDV İslam Ansiklopedisi**, Cilt: 1, İstanbul, 1988, s. 529.
[155] Plan şeması için bkz. Ekrem Hakkı Ayverdi, "Bursa Orhangazi Camii ve Osmanlı Mimarisinin Menşei Meselesi", **Vakıflar Dergisi**, Sayı: 6, İstanbul, 1965, (Bursa Orhangazi Camii), s. 81, Resim: 1.
[156] Plan şeması için bkz. Ayverdi, Osmanlı Mimarisinin İlk, s. 236, Resim: 340-341.
[157] Plan şeması için bkz. Ayverdi, Osmanlı Mimarisinin İlk, s. 510, Resim: 868.
[158] Plan şeması için bkz. Oktay Aslanapa, **Türk Sanatı**, 2. Baskı, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1989, s. 234; Selda Kalfazade, "Yeşilimaret Camii", **TDV İslam Ansiklopedi**, Cilt: 43, İstanbul, 2013, s. 496.

(1441), *Bursa Karacabey Camii* (1456-1457), *İstanbul Davud Paşa Camii* (1485)[159] vb. gibi zaviyeli plan şemasına sahip yapılara ait mihraplar, harimden dışarıya taşkın eyvan şekilli özel alan içerisine yerleştirilmiştir. Çeşitli kenar sayısına sahip örnekleri ile karşılaştığımız bu eyvanların, harimden birkaç basamak yükseltilerek inşa edildiği görülür. Anadolu'da, Erken Osmanlı Dönemi ile başlayan bu uygulama, Klasik Osmanlı Dönemi içerisinde Mimar Sinan ile devam etmiş ve Osmanlı'nın geç dönemine tarihlenen yapılarda da varlığını sürdürmüştür.

Araştırma konumuz olan mihrapların konumlandırılışlarında, genel bir üslup hakimdir. Yapının güney duvarına yerleştirilen mihraplar, genellikle giriş ekseni üzerinde vurgulanmaktadır. Ancak bu uygulama, incelediğimiz yapılar içerisinde sadece *Piyale Paşa Camii*'nde değişiklik göstermiştir. Bu yapıda, hünkar mahfili, harim kuzey duvarının ortasına, minare ise bu düzenlemenin hemen gerisinde, harim duvarının üzerine yerleştirilmiştir. Mihrap ile aynı eksende vurgulanan bu yapı elemanları, harim giriş açıklıklarının son cemaat yerinin iki ucuna yerleştirilmesine neden olmuştur. Bu düzenleme, sıklıkla karşılaştığımız giriş açıklığı-mihrap vurgusuna ters düşmektedir.

İncelediğimiz mihraplar*, kıble duvarı üzerine* ve *kıble duvarından dışa taşkın eyvan şekilli özel bir alan içerisine yerleştirilen* örnekler olmak üzere, iki farklı tipte konumlandırılmıştır. Araştırma esnasında en çok karşılaştığımız tip, kıble duvarı üzerine yerleştirilen örneklerdir. *Şehzade Mehmed Camii* (1544-1548), *Üsküdar Mihrimah Sultan Camii* (1547-1548), *Hadım İbrahim Paşa Camii* (1551), *Sinan Paşa Camii* (1555-1556), *Süleymaniye Camii* (1550-1557), *Edirnekapı Mihrimah Sultan Camii* (1562-1566), *Kadırga Sokullu Mehmed Paşa Camii* (1571-1572), *Piyale Paşa Camii* (1573-1574), *Şemsi Ahmed Paşa Camii* (1580), *Hacı Evhad (Evhadüddin) Camii* (1585), *Ramazan Efendi (Hüsreviye) Camii* (1585-1586), *Nişancı Mehmed Paşa Camii* (1584-1588), *Çatalca Damat Ferhat Paşa Camii* (1597-1598), *Zal Mahmud Paşa Camii* (16. yüzyılın ikinci yarısı), *Kara Ahmed Paşa Camii* (16. yüzyılın ikinci yarısı) mihrapları, kıble duvarından dışa taşkın şekilde yerleştirilerek inşa edilen mihrap örnekleridir. Bu mihrapların çerçeve taşıntıları, yapılara göre değişiklik göstermektedir.

[159] Zeynep Ceran Keçici, Deniz Mazlum, "İstanbul Davud Paşa Camisi Hakkında Yeni Bir Belge", **Mimarlık Dergisi**, Sayı: 408, 2019, s. 68.

İkinci tipte mihraplar, kıble duvarından dışa taşkın eyvan şekilli özel bir alan içerisine konumlandırılmıştır. *Azapkapı Sokullu Mehmed Paşa Camii* (1571-1572), *Kılıç Ali Paşa Camii* (1580), *Atik Valide (Nurbanu) Sultan Camii* (1571-1583), *Çarşamba Mehmed Ağa Camii* (1585), *Mesih Ali (Mehmed) Paşa Camii* (1585-1586) mihrapları bunlara örnektir. Mimar Sinan'ın plan şemasında yaptığı bu uygulama, harim içerisinde en çok özen gösterdiği mekan bütünlüğüne ve simetri anlayışına ters düşüyor gibi görünse de, kutsal hacim içerisinde özel bir alan yaratma isteği ve mihrabı daha fazla vurgulama düşüncesiyle açıklanabilir. Bununla birlikte Selçuk Mülayim "Sinan bin Abdülmennan" adlı çalışmasında, dışa taşkın eyvan şekilli alanları ikincil mekan olarak tanımlamakta ve bu bölümlerin merkezi mekan bütünlüğüne katıldığını dile getirmektedir[160]. Ancak Sinan'ın bu uygulaması, caminin inşa aşamasında bazı kaygıları da beraberinde getirmiştir. Mimar Sinan'ın önem verdiği konulardan biri olan doğal ışıktan en iyi şekilde faydalanma konusu, bu alanda kendini fazlasıyla hissettirir. Dışa taşkın eyvan şekilli alanlara yüksek sayıda pencere yerleştirilmesi ve *Azapkapı Sokullu Mehmed Paşa Camii*, *Kılıç Ali Paşa Camii*, *Atik Valide (Nurbanu) Sultan Camii* örneklerinde olduğu gibi dar alanda mihrabın iki yanına pencere açıklığı bırakılması, bu düşünceyi destekler niteliktedir. Özellikle, mihrabın iki yanına pencerelerin yerleştirildiği bazı örneklerde, mihrap boyutlarına doğrudan bir etki söz konusudur. Bu durum, mihrapların daha dar ve uzun şekilde inşa edilmesine neden olmuştur. Ancak, özel alanların boyutlarının geniş tutulabildiği örneklerde, bu etkinin daha az olduğu görülür.

Dışarıya taşkın eyvan şekilli özel alanların, bazı zamanlar imam ile cemaat arasındaki ilişkiye negatif yönde etkisi olmuştur. Özellikle imam ile kılınan kalabalık namazlarda, cemaat, imam ile doğrudan ilişki içerisindedir. Ancak dışarıya taşkın bu alan, harimin her noktasından imamın görülebilmesine engel olmaktadır. Bu durum, imam ile cemaat arasındaki bağı olumsuz etkilemektedir.

Dışarıya taşkın eyvan şekilli özel alan, cemaatin az olduğu zamanlarda ise cemaatin tek bir bölümde toplanmasını sağlayarak, cami içerisindeki işleyişe olumlu bir

[160] Mülayim, Sinan bin Abdülmennan, s. 222.

katkı sağlar. Bu taşıntıların apsis benzeri bir görünüm alması ve özenilecek alanların daha dar tutulabilmesi, süslemenin dar bir alanda yoğunlaşmasını sağlamaktadır[161].

İncelediğimiz kıble duvarından dışa taşkın eyvan şekilli alanlar, süsleme açısından da en çok özen gösterilen bölümlerin başında gelir. *Azapkapı Sokullu Mehmed Paşa Camii* hariç, söz konusu düzenlemeye sahip alanların bir bölümü, sıraltı teknikli çini plakalar ile süslenmiştir. Bu alana sahip örnekler sırasıyla incelendiğinde;

Çarşamba Mehmed Ağa Camii'nin, dışa taşkın eyvan şekilli alanına, toplamda on bir adet pencere yerleştirilmiştir. Dikdörtgen plan şemasına sahip alanın doğu ve batı duvarının bir bölümü, aynı süsleme kompozisyonuna sahip çini plakalar ile bezelidir[162].

Mesih Ali (Mehmed) Paşa Camii'nin dışa taşkın eyvan şekilli alanında, toplam da on adet pencere bulunmaktadır. Mihrabın etrafı, üç yönden sıraltı teknikli İznik çinileri ile çevrelenmiştir[163]. Ayrıca, dikdörtgen plan şemasına sahip alanın doğu ve batı duvarının da orijinalde çini plakalarla kaplı olduğu anlaşılmaktadır. Restorasyon

[161] Ahmet Sacit Açıkgözoğlu, dışarıya taşkın eyvan şekilli özel alanları, mihrap sofası şeklinde adlandırmış ve bu alanların başlıca amacını, harim içerisinde özel bir hacim yaratma isteği şeklinde açıklamıştır. Ayrıca, fetih sonrası dönemde yaygınlaşan bu bölümleri, şekil olarak kilise apsislerine benzetmiş ve Bizans kiliselerinden etkilenilerek yaygınlaştığını dile getirmiştir. Bkz. Ahmet Sacit Açıkgözoğlu, Mihrab Önü Mekanı, ss. 205, 236.

[162] *Çarşamba Mehmed Ağa Camii*'nin, dışa taşkın eyvan şekilli alanında yer alan sıraltı teknikli çini süsleme kompozisyonu, en alt bölümde yer alan iki adet dikey dikdörtgen pencerenin çevresinde toplanmıştır. Pencerelerin üst bölümünde, iki adet yatay dikdörtgen yazı panosu yer alır. Çinili panolar, atlamalı şekilde ilerleyen ikili hançer yaprak ve hatayi motifli bordür ile dört yönden çevrelenmiştir. Bordürün zemini kırmızı, motifler ise lacivert ve firuze renk ile işlidir. Ayrıca panolar, en üstten palmet motifli bordür ile sınırlandırılmıştır. Pencereler ve taşıyıcı ayaklar arasında kalan bölüme, bitkisel motifli bir başka pano daha yerleştirilmiştir. Dikey dikdörtgen formlu panonun bitkisel süsleme kompozisyonu, üst üste yerleştirilen dört adet iri hatayi motifli hat ile başlar. Kıvrımlar yaparak yüzeyde yayılım gösteren yapraklı dallar, iri hatayileri çevrelemiştir. Aralarda kalan boşlukların; hatayi, penç ve hançer yaprak motifleri ile doldurulduğu görülür. Pano, dört yönden bir bordür ile çerçeve içerisine alınmıştır. Bordürün içerisinde atlamalı verilmiş dikdörtgen ve kare şeklinde kartuşlar bulunmaktadır. Kartuşların içerisi palmet, rumi ve kıvrım dallı süsleme ile dolgulanmış ve kartuşların etrafına lale ve bahar çiçekleri serpiştirilmiştir. Mihrabın iki yanında bulunan dar ve uzun alanın da bitkisel motifli çini plakalar ile bezendiği görülür. Mihrabın tepelik hizasında son bulan çini süsleme, en alt bölümde yer alan vazodan başlayarak, dikey yönde ilerler. Vazodan uzayan kıvrım dallar; atlamalı ve simetrik olarak yerleştirilmiş hatayi, penç, hançer yaprak gibi bitkisel motifler ile bezelidir.

[163] *Mesih Ali (Mehmed) Paşa Cami* mihrabını üç yönden çevreleyen çini plakalı bordür, tepeliğin üst bölümünde ki pencerelerin alt noktasında son bulur. Bordürün süsleme komozisyonu, yan yana yerleştirilen iki adet dilimli madalyonlardan meydana gelmektedir. Dilimli madalyonların içerisi, belirli düzende yerleştirilmiş yedi adet rozet çiçek ile bezelidir. Motifler; lacivert, kırmızı, yeşil, zemin ise beyaz renk ile işlenmiştir. Dilimli madalyonların etrafında oluşan boşluklar ise palmet ve rumiden gelişen süslemeye yer verilmiştir. Bu geniş bordür, iç ve dış bölümden ince şeritler ile sınırlandırılmıştır. Şeritlerin içerisi, bir ters bir düz atlamalı şekilde ilerleyen hatayi ve ikili lale motifleri ile bezelidir.

çalışmalarında ortaya çıkarılan çentik izleri, bu durumu destekler niteliktedir. Ancak çiniler, çalındığı için günümüze gelememiştir[164].

Atik Valide (Nurbanu) Sultan Camii'nin dışa taşkın eyvan şekilli alanına, toplamda on üç adet pencere yerleştirilmiştir. En alt bölümde yer alan dört adet dikey dikdörtgen pencerenin çevresi, sıraltı teknikli çini plakalar ile süslenmiştir. Mihrabın alınlık hizasında son bulan çini süsleme, yazı ve bitkisel motiflerden meydana gelir[165].

Kılıç Ali Paşa Camii'nin dışa taşkın eyvan şekilli alanında, toplamda on dokuz adet pencere bulunmaktadır. İncelediğimiz örnekler içerisinde dışa taşkın alan içerisinde, en çok pencere kullanımı bu örnekte karşımıza çıkar.

Ana kubbeyi taşıyan ayaklardan kıble duvarı içerisinde yer alanların birçoğu, statik açıdan yarısı dışarda kalacak şekilde inşa edilmiştir. Güney duvar üzerinde yer alan bu ayaklar genellikle paye formlu olup, mihrabı iki yandan silme şeklinde sınırlandıracak şekilde konumlandırılmıştır. Ayakların mihrap çerçevesine yakınlığı, örneklere göre değişiklik göstermektedir. Bu durum muhtemelen harim ve mihrap önü alanını örten kubbenin boyutları ile doğrudan alakalıdır. Boyutlar küçüldükçe, ayakların mihraba olan mesafesinin de azaldığı görülebilmektedir.

Sinan'ın İstanbul dışında inşa ettiği yapılardaki mihraplar, genellikle kıble duvarının ortasına yerleştirilmiş ve giriş ekseni ile aynı düzlem üzerinde vurgulanmıştır. Bu uygulama yaygın olmasına karşın, *Diyarbakır Melek Ahmed Paşa Camii*[166] (1580-1590) mihrabı gibi, aynı aks üzerinde bulunmayan örnekler de mevcuttur. *Diyarbakır Melek Ahmed Paşa Camii*'nin (1580-1590) caddeden avluya geçişi sağlayan taçkapısı, güney duvar üzerine yerleştirilmiştir. Harime girişi sağlayan açıklık ise kuzey duvarın

---

[164] Araştırmacılar kaybolan bu çinilerin, çeşitli müzelerde sergilendiğini söylemektedir. Bkz. Arlı ve Altun, s. 256.

[165] *Atik Valide (Nurbanu) Sultan Camii*'nin mihrabının iki yanında yer alan dikey dikdörtgen pencereler, dört yönden bitkisel motifli bordür ile çerçeve içerisine alınmıştır. En dış bölümdeki ince bordür, palmet-lotus frizleri, iç bölümde yer alan bordür ise hatayi, hançer yaprak, kıvrım dal, rumi gibi motifler ile bezelidir. Bordürlerin zemini beyaz, motifler ise yeşil, lacivert, kırmızı renk ile işlenmiştir. Pencerelerin üst bölümü, alanı üç yönden dolanan içerisi yazı ile doldurulmuş yatay dikdörtgen pano ile bezenmiştir. En üstten palmet-lotus motifli bordür ile sınırlanan pano, bir ters bir düz ilerleyen palmet motifli bordür ile dört yönden çerçeve içerisine alınmıştır. Palmetlerin etrafı, kıvrım dallar üzerinde yer alan dilimli rumiler ile çevrelenmiştir. Bordürün zemini firuze, motifler ise beyaz, lacivert ve kırmızı renkle işlidir. Bu bordür, eyvanın doğu ve batı kenarında yer alan dikey dikdörtgen pencerelerin etrafında da devam eder. Pencereler ile taşıyıcı ayak arasında kalan bölüme ise bahar dalı ve vazo içerisinden çıkan çiçek motifli birer pano yerleştirilmiştir. Panoların üst bölümü kaş kemer forumunda son bulur.

[166] Plan için bkz. Orhan Cezmi Tuncer, **Diyarbakır Camileri: Mukarnas, Geometri, Orantı**, Kültür ve Sanat Yayınları, Diyarbakır, 1996, (Diyarbakır Camileri), s. 161.

batı yönüne kaydırılarak yerleştirilmiş ve bu durum mihrap-giriş açıklığı arasında sıklıkla karşılaştığımız, aynı düzlem üzerinde vurgu uygulamasına ters düşmüştür. Yapı ile özgün olmayan bu kapının, sonradan açılmış olma ihtimali oldukça yüksektir.

Sinan'ın İstanbul dışında inşa ettiği camilerdeki mihraplar, İstanbul örneklerinde olduğu gibi, kıble duvarı üzerine ve kıble duvarından dışa taşkın eyvan şekilli özel bir alan içerisine yerleştirilen örnekler şeklinde konumlandırılmıştır. Bu bağlamda, İstanbul dışında en yaygın kullanım alanı bulan uygulama, kıble duvarı üzerine yerleştirilen mihrap örnekleridir. *Tekirdağ Rüstem Paşa Camii* (1552-1553), *Isparta Firdevs Bey Camii* (1561-1565), *Ankara Cenabi Ahmet Paşa Camii*[167] (1565-1566), *Kırklareli-Lüleburgaz Sokullu Mehmet Paşa Camii* (1569-1570), *Diyarbakır Behram Paşa Camii*[168] (1572), *Havsa Sokullu Mehmet Paşa Camii* (1576-1577), *Konya Ilgın Lala Mustafa Paşa Camii*[169] (1576), *İzmit Pertev Paşa Camii* (1579), *Kayseri Kurşunlu Cami* (1585-1586), *Diyarbakır Melek Ahmed Paşa Camii* (1580-1590)[170], *Edirne Defterdar Mustafa Paşa Camii*[171] (16. yüzyılın ikinci yarısı), *Konya (Sultan Selim) Selimiye Cami*[172] (16. yüzyılın üçüncü çeyreği), *Hatay-Payas Sokullu Mehmet Paşa Camii* (16. yüzyılın üçüncü çeyreği) mihrapları buna örnektir. Kıble duvarından dışarıya taşkın, eyvan şekilli özel bir alan içerisine yerleştirilen mihraplar ise *Kırklareli-Babaeski Semiz Ali Paşa Camii*[173] (1561-1565), *Edirne Selimiye Cami*[174] (1574-1575) ve *Manisa Muradiye Cami*'nde[175] (1586) karşımıza çıkar. Mihrabın bulunduğu bölüm; Manisa Muradiye Cami'nde yarım çapraz tonoz, diğerlerinde ise yarım kubbe ile örtülmüştür. Kıble duvarından dışa taşkın eyvan şekilli alanların birçoğu, İstanbul örneklerinde olduğu gibi süsleme açısından özen gösterilen bölümlerin başında gelir. *Kırklareli-*

[167] Plan için bkz. Öney, s. 356, Plan 26; Seyfi Başkan, **Ankara Cenabi Ahmet Paşa Camii**, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1992, (Ahmet Paşa Camii)**,** s. 10.
[168] Plan için bkz. Kuran, Mimar Sinan, s. 96, Resim: 84; Tuncer, Diyarbakır Camileri, s. 145.
[169] Plan için bkz. Kuran, Mimar Sinan, s. 162, Resim: 184.
[170] Plan için bkz. Tuncer, Diyarbakır Camileri, s. 161.
[171] Plan için bkz. Sedat Bayrakal, **Edirne'deki Tek Kubbeli Camiler**, Kültür Bakanlığı, Ankara, 2001, (Edirne'deki Tek Kubbeli), s. 136, Şekil: 31.
[172] Plan için bkz. Kuran, Mimar Sinan, s. 157, Resim: 176.
[173] Plan için bkz. Kuran, Mimar Sinan, s. 115, Resim: 108.
[174] Plan için bkz. Kuban, Sanatı ve Selimiye, s. 134.
[175] Plan için bkz. Kuran, Mimar Sinan, s. 219, Resim: 244.

Babaeski Semiz Ali Paşa Camii hariç, söz konusu düzenlemeye sahip alanların bir bölümü, sıraltı teknikli çini plakalar ile süslenmiştir[176].

Geç Osmanlı Dönemi'ne ait yapılarda mihraplar, genellikle giriş ekseni ile aynı düzlem üzerinde vurgulanmış ve kıble duvarından hafif dışa taşkın şekilde yerleştirilmiştir. Erken Osmanlı Dönemi ile harimin güney bölümünde başlayan, dışarıya taşkın eyvan kullanımı, Geç Osmanlı Dönemi'nde de sevilerek tercih edilen bir uygulama olmuştur. Bu bağlamda; *İstanbul Üsküdar Yeni Valide Camii*[177] (1708-1710), *İstanbul Hekimoğlu Ali Paşa Camii* (1734-1735), *İstanbul Nuru Osmaniye Camii* (1756), *İstanbul Laleli Camii*[178] (1763), *İstanbul Zeynep Sultan Camii*[179] (1769), *İstanbul Beylerbeyi Camii*[180] (1778), *İstanbul Eyüp Sultan Camii*[181] (1798-1800), *İstanbul Nusretiye Camii* (1826) gibi yapıların mihrapları, kıble duvarından dışarıya taşkın eyvan şekilli özel bir alan içerisine yerleştirilmiştir. Bu bölümde genellikle dikdörtgen plan şeması tercih edilmesine karşın, az da olsa poligonal düzenlemenin uygulandığı örneklere de yer verilmiştir. Barok karakterin, birçok özelliğini bünyesinde bulunduran *İstanbul Nuru Osmaniye Camii* (1756) ve *İstanbul Nusretiye Camii*[182] (1826), buna örnektir. Kıble duvarında, poligonal plan şemasına sahip dışa taşkın eyvan alanlara, Mimar Sinan Dönemi'ne ait yapılarda rastlanmamıştır. Ayrıca, tespit edebildiğimiz kadarıyla, kıble duvarı ile aynı düzlem üzerine yerleştirilen mihrap örneği görülmemiştir.

---

[176] Manisa Muradiye Cami'nin mihrap bölümünde yer alan çiniler hakkında bkz. Sevinç Gök, "Manisa Muradiye Camii'nin Kayıp Çinileri", **Sanat Tarihi Dergisi**, Cilt: 21, Sayı: 1, Nisan 2012, ss. 89-90.

[177] Yapının plan şeması için bkz. Muzaffer Özgüleş, "Üsküdar Yeni Valide Külliyesi'nin Bilinmeyen Yönleri", **Uluslararası Üsküdar Sempozyumu IX (11-13 Kasım 2016)**, Ed. Coşkun Yılmaz, Cilt: 3, Üsküdar Belediyesi Yayınları, İstanbul, 2017, s. 315.

[178] Yapının plan şeması için bkz. Metin Sözen ve diğerleri, **Türk Mimarisinin Gelişimi ve Mimar Sinan**, 1. Baskı, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 1975, s. 285; Nurcan İnci, "18. yüzyılda İstanbul Camilerine Batı Etkisiyle Gelen Yenilikler", **Vakıflar Dergisi**, Sayı: 19, 1985, s. 235, Plan: 4.

[179] Yapının plan şeması için bkz. Ahmet Sacit Açıkgözoğlu, "Zeyneb Sultan Külliyesi", **TDV İslam Ansiklopedisi**, Cilt: 44, İstanbul, 2013, s. 363.

[180] Cami hakkında bkz. Reşad Ekrem Koçu, "Beylerbeyi Camii", **İstanbul Ansiklopedisi**, Cilt: 5, İstanbul, 1961, ss. 2676-2680.

[181] Yapı hakkında geniş bilgi için bkz. Sevil Derin, "Tarihî Süreçte Eyüp Sultan Camisi", **Sanat Tarihi Dergisi**, Cilt: 25, Sayı: 2, ss. 177-191.

[182] Yapının plan şeması için bkz. Aslanapa, Osmanlı Devri Mimarisi**,** s. 515.

4.2. Mihrap/Taçkapı Tasarım İlişkisi

Anadolu Türk Mimarisinin en önemli yapı elemanlarından biri olan taçkapı; cami, medrese, han, hamam vb. kamusal yapıların, zengin biçimde süslenmiş anıtsal girişlerine verilen addır[183]. Özellikle Anadolu Selçuklu Dönemi'ne ait yapı gruplarında anıtsal örnekleri ile karşılaştığımız taçkapılar, Osmanlı Dönemi'nde de birtakım değişiklikler ile varlığını devam ettirmiştir. Taçkapılara, dış cephede yapının en belirgin elemanlarından biri olma özelliğini kazandıran etkenlerin başında, boyutları ve cepheden dışa doğru yaptığı çıkıntılar gelmektedir. Bu durum, harim içerisindeki mihraplar için de geçerlidir. Ayrıca, mihrap mekan ilişkisi bölümünde de değindiğimiz gibi, mihrap ile taçkapılar genellikle aynı eksen üzerinde vurgulanmıştır.

Erken Osmanlı Dönemi'nin ilk yıllarına ait yapılarda, anıtsal taçkapı uygulamasından söz etmek oldukça zordur. Ancak, 15. yüzyılın ilk yarısından itibaren inşa edilmiş *Bursa Ulu Camii*[184] (1399-1400), *Edirne Eski Camii*[185] (1414), *Bursa Yeşil Camii*[186] (1419-1420), *Edirne Muradiye Camii*[187] (1426), *Edirne Üç Şerefeli Camii*[188] (1447), *Malkara Gazi Ömer Bey Camii* (1488) gibi yapılara ait taçkapılar, Anadolu Selçuklu Dönemi'ne ait taçkapı örnekleriyle anıtsal yönden benzerlik gösterir. Bu yapılara ait taçkapıların ortak özelliği, cepheden çıkıntılı ve mukarnaslı kavsaraya sahip olmalarıdır. Taçkapılar, bu yönü ile mihraplara benzese de, Erken Osmanlı Dönemi taçkapı ve mihrapları arasında doğrudan ilişki kurmak zordur. Ayrıca bu döneme ait yapıların taçkapılarına bakıldığında, ağırlıklı mermer ya da taşın tercih edildiği, mihraplarda ise bunun yerini alçı veya çininin aldığı görülür. Ancak bazı örnekler, gerek malzeme gerekse süsleme açısından, az da olsa benzerlik gösterir. *Edirne Eski Cami*[189] ve *Malkara Gazi Ömer Bey Camii*'nin taçkapı ve mihrabı buna örnektir.

Mimar Sinan'ın İstanbul'da inşa ettiği camilerde, genellikle mukarnas kavsaralı taçkapılar karşımıza çıkar. Bunun yanı sıra kemerli veya az da olsa kavsarasız örnekler de mevcuttur. Dikdörtgen plan şemasına sahip taçkapılarda; tepelik, alınlık, köşelik,

[183] Doğan Hasol, **Ansiklopedik Mimarlık Sözlüğü**, 1. Baskı, YEM Yayınları, İstanbul, 1975, ss. 482-483.
[184] Camiye ait taçkapılar için bkz. Çakmak, ss. 269-272, Resim: 11-14.
[185] Camiye ait taçkapılar için bkz. Çakmak, ss. 280-283, Resim: 29-32.
[186] Camiye ait taçkapı için bkz. Çakmak, ss. 286-289, Resim: 60-67.
[187] Camiye ait taçkapı için bkz. Aslanapa, Edirnede Osmanlı Devri, s. 90, Şekil: 110.
[188] Camiye ait taçkapılar için bkz. Çakmak, ss. 312-319, Resim: 60-67.
[189] Camiye ait taçkapılar için bkz. Çakmak, ss. 280-283, Resim: 29-32.

kavsara, köşe sütunçesi, yan nişler, çerçeve gibi elemanlara yer verilmiştir. Mimar Sinan'ın taçkapılarında görülen bu elemanlar, mihraplarının birçoğunda da kullanım alanı bulmuştur. Harim içerisinde yer alan mihrap ile taçkapı tasarım benzerliğinin, genellikle harime girişi sağlayan taçkapılarla olduğu görülür. *Üsküdar Mihrimah Sultan Camii*[190] (1547-1548), *Hadım İbrahim Paşa Camii*[191] (1551), *Kadırga Sokullu Mehmed Paşa Camii* (1571-1572), *Atik Valide (Nurbanu) Sultan Camii*[192] (1571-1583), *Çarşamba Mehmed Ağa Camii* (1585), *Nişancı Mehmed Paşa Camii*'ne[193] (1584-1588), *Zal Mahmud Paşa Camii*'ne[194] (16. yüzyılın ikinci yarısı) ait mihrap ile harim duvarı üzerindeki taçkapılar, buna örnektir. Bunun yanı sıra, az da olsa avlu üzerinde yer alan taçkapılar ile doğrudan benzerlik gösteren mihrap örnekleri de mevcuttur. *Şehzade Mehmed Camii* (1544-1548) ve *Süleymaniye Camii*'nin (1550-1557) avlu kuzey taç kapısı ile mihrabı, bu düzenlemeye sahiptir.

Sinan'ın taçkapıları ve mihrapları arasında var olan form benzerliğinin yanı sıra, malzeme yönünden de bir birlik söz konusudur. Örneğin; *Rüstem Paşa Camii*[195], *Edirnekapı Mihrimah Sultan Camii*[196], *Kılıç Ali Paşa Camii* (1580), *Şemsi Ahmed Paşa Camii* (1580), *Mesih Ali (Mehmed) Paşa Camii*[197] (1585-1586), *Çatalca Damat Ferhat Paşa Camii'*nin (1597-1598) taçkapısı, form olarak mihrap ile benzerlik göstermemesine karşın, iki yapı elemanı da aynı tür malzeme kullanılarak inşa edilmiştir. Ancak bu örneklere karşın, az da olsa malzeme uyumunun sağlanamadığı örnekler de karşımıza çıkar. *Piyale Paşa Camii* ve *Ferruh Kethüda Camii* gibi çinili mihraba sahip yapıların taçkapılarında, mermer tercih edilmiştir. Bu doğrultuda; Sinan Dönemi'ne tarihlenen yapıların birçoğuna ait taçkapı ve mihrapta, malzeme birliğinin var olduğu söylenebilir.

Mimar Sinan'ın İstanbul dışında inşa ettiği yapılarda da taçkapı-mihrap arasında bir tasarım benzerliği söz konusudur. Bu benzerliğin, İstanbul örneklerinde olduğu gibi özellikle harime girişi sağlayan taçkapılar ile sağlandığı görülür. Taçkapılar ağırlıklı

[190] Caminin harim duvarı üzerinde yer alan taçkapısı için bkz. Karademir, Resim: 32-42.
[191] Caminin harim duvarı üzerinde yer alan taçkapısı için bkz. Karademir, Resim: 72-85.
[192] Caminin harim duvarı üzerinde yer alan taçkapısı için bkz. Karademir, Resim: 278-288.
[193] Caminin harim duvarı üzerinde yer alan taçkapısı için bkz. Karademir, Resim: 328-340.
[194] Caminin harim duvarı üzerinde yer alan taçkapısı için bkz. Karademir, Resim: 369-381.
[195] Caminin harim duvarı üzerinde yer alan taçkapısı için bkz. Karademir, Resim: 138-144.
[196] Caminin harim duvarı üzerinde yer alan taçkapısı için bkz. Karademir, Resim: 163-172.
[197] Caminin harim duvarı üzerinde yer alan taçkapısı için bkz. Karademir, Resim: 289-299.

mukarnaslı kavsaraya sahip olmasına karşın, kemerli veya kavsarasız inşa edilmiş örnekler de mevcuttur. Gerek form gerekse malzeme açısından taçkapı-mihrap uyumunun var olduğu yapılara; *Tekirdağ Rüstem Paşa Camii* (1552-1553), *Kırklareli-Babaeski Semiz Ali Paşa Camii* (1561-1565), *Ankara Cenabı Ahmet Paşa Camii*[198] (1565-1566), *Diyarbakır Behram Paşa Camii*[199] (1572), *Edirne Selimiye Cami* (1574-1575), *Kayseri Kurşunlu Cami* (1585-1586), *Konya (Sultan Selim) Selimiye Cami* (16. yüzyılın üçüncü çeyreği), *Kırklareli-Lüleburgaz Sokullu Mehmet Paşa Camii* (1569-1570), *Manisa Muradiye Cami* (1586) örnek verilebilir. Sadece malzeme açısından benzerliğin görüldüğü yapılar ise *Havsa Sokullu Mehmet Paşa Camii* (1576-1577), *Konya Ilgın Lala Mustafa Paşa Camii* (1576), *İzmit Pertev Paşa Camii* (1579), *Edirne Defterdar Mustafa Paşa Camii* (16. yüzyılın ikinci yarısı), *Hatay-Payas Sokullu Mehmet Paşa Camii*'dir (16. Yüzyılın üçüncü çeyreği). *Diyarbakır Melek Ahmed Paşa Camii* (1580-1590) mihrabı gibi gerek form gerekse malzeme açısından taçkapı ile benzerlik göstermeyen örnekler de mevcuttur.

Mimar Sinan Dönemi'ne ait taçkapı-mihrap tasarım ilişkisinin bulunduğu camilerde, taçkapı-mihrap elemanlarının konumlandırılışı, neredeyse birebir aynıdır. Sadece alınlığın bulunduğu bölümde, bir değişiklik söz konusudur. Mihraplarda genellikle köşelik ve tepelik bölümü arasında görülen alınlık, taçkapılarda giriş açıklığı ile kavsara arasına yerleştirilmiştir.

Mimar Sinan'ın İstanbul camilerindeki bazı taçkapılar ile mihrapların tasarımları arasında doğrudan bir ilişkinin varlığı dikkati çeker. Ancak Sinan'ın, bütün yapılarda malzeme ya da form açısından tam bir benzerlik kaygısı taşımadığı da anlaşılmaktadır.

Geç Osmanlı Dönemi'ne ait camilerde karşılaştığımız anıtsal taçkapıların, Mimar Sinan Dönemi örneklerine oranla, bazı farklılıklara sahip olduğu görülür. Özellikle, Mimar Sinan Dönemi cami taçkapılarında yaygın uygulama alanı bulan mukarnaslı kavsara, bu döneme ait örneklerde sınırlı kullanılmıştır. Bu düzenlemenin yerine genellikle, kemerli veya kavsarasız örnekler tercih edilmiştir. Ayrıca dönemin

[198] Taçkapı için bkz. Seyfi Başkan, Ahmet Paşa Camii, ss. 14-15.
[199] Taçkapı için bkz. Suphi Saatçi, **İmparatorluğun Mimari Dehası Sinan Atlası-The Atlas of Sinan Architectural Genius of an Empire**, Haz. Mustafa Aksay, Sinpaş Holding Yayınları, İstanbul, 2015, (İmparatorluğun Mimari Dehası), s. 131.

beraberinde getirdiği barok mimari ve süsleme unsurları, taçkapıların da vazgeçilmez ögeleri olmuştur.

Taçkapı-mihrap arasında doğrudan ilişkinin bulunduğu yapılara, *İstanbul Hekimoğlu Ali Paşa Camii* (1734-1735) ve *İstanbul Eyüp Sultan Camii*'nin (1798-1800)[200] harim taçkapısı ile mihrabı, örnek olarak verilebilir. Ayrıca, *İstanbul Nuru Osmaniye Camii*[201] (1748-1755) gibi avlu taçkapısı ve mihrap benzerliğinin görüldüğü örnekler de mevcuttur. Dönemin beraberinde getirdiği akımların etkisiyle, taçkapı-mihrap ilişkisinin farklı bir boyut kazandığı dikkati çeker.

4.3. Malzeme ve Teknik

Osmanlı Dönemi mihraplarında kullanılan malzemelerin tür ve yoğunluğu, dönemlere göre değişiklik göstermiştir. Erken Osmanlı Dönemi'nde, daha çok alçı kullanımı yaygınken, Klasik ve Geç Osmanlı Dönemi mihraplarında, mermerin tercih edildiği görülür.

Araştırma konumuzu meydana getiren mihraplarda, mermer, taş, çini ve alçı olmak üzere, dört tür malzeme kullanımı tespit edilmiştir (Tablo 21). İncelediğimiz mihrapların inşasında en çok kullanılan malzeme türü, mermerdir. Mermer, Osmanlı mimarisinin karakteristik ve en çok kullanılan malzeme türü olmasıyla da dikkati çeker. Mermer mihraplarda, genellikle tek bir rengin tercih edildiği örnekler yaygın olsa da, iki farklı rengin bir arada kullanıldığı örnekler de mevcuttur.

Taş mihraplarda "kesme küfeki taş" malzeme, çinili mihrap örneklerinde ise kare veya dikdörtgen kesitli çini plakalar tercih edilmiştir. Alçı, genellikle sıva şeklinde kullanılmıştır. Sıvanın arkasında kalan malzeme hakkında yorum yapmak ise oldukça güçtür. Ancak, yapının inşasında kullanılan malzemenin, mihrap bölümünde kullanılmış olma ihtimali oldukça yüksektir.

Tek bir malzeme ile inşa edilen örneklerin yanı sıra, iki farklı malzemenin bir arada kullanıldığı mihrap örnekleri de mevcuttur. Bu tarz mihraplarda, mermer-çini, taş-çini gibi malzemeler birlikte kullanılmıştır. *Rüstem Paşa Camii* (1561), *Zal Mahmud*

[200] Doğan Kuban, **Türk Barok Mimarisi Hakkında Bir Deneme**, İstanbul Teknik Üniversitesi Mimarlık Fakültesi Yayınları, İstanbul, 1954, Şekil: 62; Taçkapı için bkz. Derin, s. 181, Resim: 6.
[201] Avlu taçkapısı için bkz. Sözen ve diğerleri, Resim: 78.

Paşa Camii (16. yüzyılın ikinci yarısı) mermer ve çininin, *Hadım İbrahim Paşa Camii* (1551) ise taş ve çininin bir arada kullanıldığı mihraplardır.

Mermer, taş ve alçı mihraplarda oyma, boyama ve kakma tekniklerinin, çinili mihraplarda ise sıraltı tekniğinin kullanım alanı bulduğu görülür.

4.3.1. Mermer

Anadolu'da Erken Osmanlı Dönemi ile başlayan mermer mihrap uygulaması, Sinan ile birlikte en iyi örneklerini ortaya koymuştur. Sinan, inşa ettiği birçok yapıda ve yapı elemanlarında, hem yapım hem süsleme malzemesi olarak sıklıkla mermeri tercih etmiştir.

Erken Osmanlı Dönemi'nde mermer; *İznik Yeşil Cami*[202] (1392), *Edirne Eski Cami*[203] (1414), *Amasya Yörgüç Paşa Camii*[204] (1430), *Edirne Üç Şerefeli Cami*[205] (1447), *Afyon Gedik Ahmed Paşa Camii*[206] (1470) gibi yapıların mihraplarında kullanım alanı bulmuştur[207]. Mihrap yüzeyine genellikle kaplama şeklinde uygulanan mermer, mihrap elemanlarının boyutlarına göre şekillenmiştir. Genellikle levhalar halinde yerleştirilen mermerlerin, tek veya iki renkli örnekleri karşımıza çıkar. Erken Osmanlı Dönemi'nde iki farklı renkte mermer kullanımı, Bursa Orhan Camii, Bursa Hüdavendigâr Camii, Bursa Yıldırım Camii ve Edirne Üç Şerefeli Camii'nin niş sütunçelerinde yer alır[208]. Bunun yanı sıra, mermer ve taş gibi, iki farklı malzemenin bir arada kullanıldığı mihrap örnekleri de mevcuttur. *Amasya Bayezid Paşa Camii*[209] ve

---

[202] Mihrabın fotoğrafı için bkz. Ahmet Vefa Çobanoğlu, "Yeşilcami Külliyesi", **TDV İslam Ansiklopedisi**, Cilt: 43, İstanbul, 2013, s. 495.
[203] Mihrabın fotoğrafı için bkz. Aslanapa, Edirnede Osmanlı Devri, s. 11, Şekil: 11.
[204] Mihrabın fotoğrafı İçin bkz. Ayverdi**,** Çelebi ve II. Sultan, s. 220, Resim: 359; Çiğdem Belgin Dikmen ve Ferruh Toruk, "Amasya Yörgüç Paşa Cami ve Türbesi", **Social Sciences Studies Journal**, Cilt: 5, Sayı: 39, 2019, s. 3637.
[205] Mihrabın fotoğrafı için bkz. Nesrin Çiçek Akçıl, "Üç Şerefeli Camii ve Külliyesi", **TDV İslam Ansiklopedisi**, Cilt: 42, s. 279.
[206] Mihrap hakkında bkz. Mehmet Baha Tanman, "Gedik Ahmed Paşa Külliyesi", **TDV İslam Ansiklopedisi**, Cilt: 13, İstanbul, 1996, s. 545.
[207] Erken Osmanlı Dönemi'ne ait mermer mihraplar için bkz. Top, Erken Dönem Osmanlı, s. 244.
[208] Tolga Bozkurt, "Erken Dönem Osmanlı Selatin Camileri", **İstem**, Sayı: 11, 2008, (Erken Dönem Osmanlı), s. 218.
[209] Mihraba ait fotoğraf ve çizimler için bkz. Ferrah Tunç, **Amasya Osmanlı Camilerinde Bulunan Taş Bezemeler**, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Atatürk Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi Geleneksel Türk El Sanatları Anasanat Dalı, Erzurum, 2013, ss. 59-68.

Trabzon Fatih Camii[210] mihrapları, bunlara örnektir. Mermer mihraplarda, oyma, boyama ve kakma tekniklerinin kullanıldığı görülür.

Sinan, İstanbul'da inşa ettiği yapıların mihraplarında, en çok beyaz mermeri kullanmıştır[211]. *Rüstem Paşa Camii* (1561) mihrabında mermer, her ne kadar yalnızca kavsara ve köşeliklerde görülse de, çini plakaların altındaki malzeme de mermer olmalıdır. Nitekim *Mesih Ali Paşa Camii*'nin duvarlarında yer alan çinilerin altında düzgün mermer plakaların olduğu tespit edilmiştir. Ancak, çini kaplama yapılırken, bu mermerlere çentik atılarak çinilerin daha kolay yerleştirilmesi sağlanmıştır. Rüstem Paşa Camii'nde de benzer uygulamaların yapıldığını düşünmekteyiz

Bazı mihraplarda, beyaz mermerin yanı sıra, ikinci bir renge daha yer verilmiştir. Bu uygulama, özellikle nişin pahlanan kenar köşelerine yerleştirilen sütunçelerde karşımıza çıkmaktadır. Sütunçelerin silindirik gövdelerinde, gri, siyah ve kırmızı-vişneçürüğü gibi renklere sahip mermerler kullanılmıştır. *Kadırga Sokullu Mehmed Paşa Camii* (1571-1572), *Şemsi Ahmed Paşa Camii* (1580) ve *Nişancı Mehmed Paşa Camii*'nin (1584-1588) sütunçeleri bunlara örnektir. *Şemsi Ahmet Paşa Camii*'nde, sütunçe dışında, niş ile kavsaranın birleşme noktasında da, yatay bir bordür şeklinde kullanım alanı bulmuştur.

Mermer mihraplarda, düz ve yuvarlak yüzeyli derin oyma ile boyama tekniklerinin, sıklıkla kullanıldığı görülür. Düz yüzeyli derin oyma tekniği, özellikle mihrapların alınlık bölümünde yer alan kitabelerde tercih edilirken; yuvarlak yüzeyli derin oyma tekniği, çerçeve, köşe sütunçe başlık ve altlıkları, köşeliklerin yüzeyinde yer alan rozetler ile tepeliklerde kullanım alanı bulmuştur. Özellikle bitkisel süslemelerin bulunduğu yüzeylerdeki motifler, yuvarlak yüzeyli derin oyma tekniği ile işlenmiştir. Boyama tekniği, genellikle yazıların bulunduğu alanlarda tercih edilmesine karşın, bazı

[210] Mihrap için bkz. Haşim Karpuz, "Ortahisar Camii", **TDV İslam Ansiklopedisi**, Cilt: 33, İstanbul, 2007, s. 408.

[211] Şehzade Mehmed Camii (1544-1548), Üsküdar Mihrimah Sultan Camii (1547-1548), Süleymaniye Camii (1550-1557), Rüstem Paşa Camii (1561), Edirnekapı Mihrimah Sultan Camii (1562-1566), Kadırga Sokullu Mehmed Paşa Camii (1571-1572), Azapkapı Sokullu Mehmed Paşa Camii (1577-1578), Kılıç Ali Paşa Camii (1580), Şemsi Ahmed Paşa Camii (1580), Atik Valide (Nurbanu) Sultan Camii (1571-1583), Çarşamba Mehmed Ağa Camii (1585), Ramazan Efendi (Hüsreviye) Camii (1585-1586), Mesih Ali (Mehmed) Paşa Camii (1585-1586), Nişancı Mehmed Paşa Camii (1584-1588), Zal Mahmud Paşa Camii (16. yüzyılın ikinci yarısı), Kara Ahmed Paşa Camii (16. yüzyılın ikinci yarısı).

motiflerin yüzeylerini veya kenar hatlarını belirginleştirme aşamasında da bu tekniğe başvurulmuştur.

Sinan'ın İstanbul dışında inşa ettiği camilerdeki mihraplarda, en çok kullanılan malzeme türü yine mermerdir. Mermer; *Kırklareli-Babaeski Semiz Ali Paşa Camii* (1561-1565), *Ankara Cenabi Ahmet Paşa Camii*[212] (1565-1566) *Edirne Selimiye Cami*[213] (1574-1575), *Havsa Sokullu Mehmet Paşa Camii* (1576-1577), *Kayseri Kurşunlu Cami* (1585-1586), *Konya (Sultan Selim) Selimiye Cami* (16. yüzyılın üçüncü çeyreği) gibi yapıların mihraplarında kullanım alanı bulmuştur. Bazı mihraplarda, beyaz mermerin yanı sıra, ikinci bir renge daha yer verilmiştir. Bu bağlamda iki farklı renkte mermer kullanımı, *Kırklareli-Lüleburgaz Sokullu Mehmet Paşa Camii* (1569-1570) ve *Manisa Muradiye Cami*[214] (1586) mihraplarında karşımıza çıkar. Bu yapılara ait mihrap sütunçelerinde, siyah veya kırmızı-vişneçürüğü gibi renklere sahip mermerler kullanılmıştır. Bunun yanı sıra, mermer ve taş gibi iki farklı malzemenin bir arada kullanıldığı mihrap örnekleri de mevcuttur. *Konya Ilgın Lala Mustafa Paşa Camii* (1576) ve *İzmit Pertev Paşa Camii* (1579) mihrapları buna örnektir. Mermer mihraplarda, oyma, boyama ve kakma tekniklerinin kullanıldığı görülür.

İstanbul'da inşa edilen Geç Osmanlı Dönemi'ne ait mihrapların tamamına yakını, mermerdir. *İstanbul Üsküdar Yeni Valide Camii* (1708-1710), *İstanbul Damat İbrahim Paşa Camii* (1720), *İstanbul Hekimoğlu Ali Paşa Camii* (1734-1735), *İstanbul Nuru Osmaniye Camii* (1748-1755), *İstanbul Üsküdar Ayazma Cami* (1757-1760), *İstanbul Laleli Camii* (1759-1763), *İstanbul Zeynep Sultan Camii* (1769), *İstanbul Beylerbeyi Cami* (1776-1778), *İstanbul Emirgan Cami* (1781), *İstanbul Teşvikiye Cami* (1794), *İstanbul Eyüp Sultan Camii* (1798-1800), *İstanbul Nusretiye Cami* (1826), *İstanbul Ortaköy Cami* (1854), *İstanbul Dolmabahçe Cami* (1855), *İstanbul Fuat Paşa Camii* (1868), *İstanbul Pertevniyal Valide Sultan Camii* (1867-1871), *İstanbul Yıldız Hamidiye Camii* (1885-1886) mihrapları bunlara örnektir. Bazı mihraplarda, beyaz mermerin yanı sıra iki, hatta üçüncü bir renge daha yer verilmiştir. İki renkli mermer; İstanbul Eyüp Sultan Camii (1798-1800), İstanbul Nusretiye Cami (1826), İstanbul Ortaköy Cami (1854), İstanbul Dolmabahçe Cami (1855) mihraplarında, üç renkli

[212] Mihrap için bkz. Eskici, Ankara Mihrabları, ss. 119-121.
[213] Mihrap için bkz. Aslanapa, Edirnede Osmanlı Devri, s. 39, Şekil: 44.
[214] Mihrap için bkz. Saatçi, İmparatorluğun Mimari Dehası, s. 175.

mermer kullanımı ise İstanbul Laleli Cami (1759-1763) ve İstanbul Üsküdar Ayazma Cami (1757-1760) mihraplarında tercih edilmiştir. Mimar Sinan Dönemi'nde inşa edilen mihraplarda, sadece niş bölümünde karşılaştığımız farklı renkte mermerin kullanım alanı, bu yapılar ile birlikte genişlemiştir. Nişin yanı sıra; çerçeve, köşelik ve kavsara bölümünde de farklı renkte mermere yer verildiği görülür. İstanbul Eyüp Sultan Camii mihrabında ikinci renk, Sinan Dönemi örneklerinde olduğu gibi, sadece nişin pahlanan kenar köşelerindeki sütunçelerde karşımıza çıkar. Bu tarz örneklerde, mihrabın ana malzemesi dışında, gri, siyah ve kırmızı-vişneçürüğü gibi renklere sahip mermerler kullanılmıştır. Mermer mihraplarda; oyma, boyama ve kakma tekniklerinin kullanıldığı görülür.

İki farklı malzemeye sahip mihrap örneği, bu dönemde oldukça azdır. İstanbul Üsküdar Ayazma Cami, mermer ve taşın bir arada kullanıldığı örneklerden biri olması ile dikkati çeker. Mermer ile kaplanmış mihrabın kavsarası, kakma tekniği ile yerleştirilmiş renkli taşlar ile bezelidir[215].

4.3.2. Çini

Anadolu'da çinili mihrapların en iyi örnekleri, Selçuklu Dönemi'ne ait yapılarda karşımıza çıkmaktadır. Anadolu Selçuklu Dönemi'nde gördüğümüz çini teknik ve süsleme kompozisyonları, Beylikler Dönemi'ndeki yapılarda bazı değişikliklerle devam etse de, Osmanlı Dönemi'nde gerek teknik gerekse motif anlamında köklü değişim göstermiştir[216].

Erken Osmanlı Dönemi'nde, çinili mihraplar, 15. yüzyılın ilk yarısına tarihlenen *Bursa Yeşil Cami*[217] (1419), *Edirne Muradiye Cami*[218] (1425-1426), *Karaman İbrahim*

[215] Sadi Bayram ve Adnan Tüzen, "İstanbul Üsküdar Ayazma Camii ve Ayazma Camii İnşaat Defteri", **Vakıflar Dergisi**, Cilt: 22, Sayı: 22, 1991, s. 204.
[216] Beylikler ve Erken Osmanlı Dönemi'ne ait çini sanatı hakkında bkz. Sevinç Gök Gürhan, "Beylikler ve Erken Osmanlı Devri Çini Sanatına Kısa Bir Bakış", **Anadolu'da Türk Devri Çini ve Seramik Sanatı**, Ed. Gönül Öney-Zehra Çobanlı, İstanbul, 2007, ss. 203-211.
[217] Mihrap hakkında bkz. Sevinç Gök Gürhan, "Bursa ve Edirne Eserleri Işığında Çiniler", **Anadolu'da Türk Devri Çini ve Seramik Sanatı**, Ed. Gönül Öney, Zehra Çobanlı, Kültür ve Turizm Bakanlığı, İstanbul, 2007, s. 223.
[218] Edirne Muradiye Camii'nin çinili mihrabı hakkında geniş bilgi için bkz. Gülgün Yılmaz, "Edirne'nin Erken Osmanlı Devri Yapılarında Çini Süsleme", **Trakya Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi**, Cilt: 5, Sayı: 10, Temmuz 2015, (Edirne'nin Erken Osmanlı) ss. 68-74.

Bey Camii[219] (1433) gibi yapılarda karşımıza çıkar. *Bursa Yeşil Cami* (1419), *Bursa Yeşil Türbe*[220] (1414-1429) ve *Karaman İbrahim Bey Camii*[221] (1433), mihrapları tamamen renkli sır, *Edirne Muradiye Cami*[222] (1425-1426) mihrabı ise renkli sır ve sıraltı tekniğinin bir arada kullanıldığı çinilerle kaplanmıştır. Ayrıca alçı ile çininin bir arada kullanıldığı *Edirne Gazi Mihal Bey Camii*[223] (1422), *Edirne Şah Melek Camii*[224] (1429) gibi mihrap örnekleri de mevcuttur.

Sinan, İstanbul'da inşa ettiği birçok yapıda, çiniye yer vermiştir. Sinan'ın mihrapta kullandığı çini oranı, diğer yapı elemanlarındaki kullanım oranına göre daha düşüktür. İncelediğimiz çinili mihraplar içerisinde, *Rüstem Paşa Camii* (1561) ve *Piyale Paşa Camii* (1573-1574) mihrapları, çininin en yoğun kullanıldığı yapılardır. *Piyale Paşa Camii* mihrabının tamamı çinili iken, *Rüstem Paşa Camii*'nde kavsara ve köşelik bölümleri hariç, çiniye yer verilmiştir. *Ferruh Kethüda Camii* (1562-1563) mihrabının da büyük bir bölümü, sıraltı teknikli çini plakalar ile kaplanmıştır. Ancak, mihrabın sadece niş bölümündeki çini plakaları günümüze gelebilmiştir.

Tamamı çini ile kaplı olan mihrabın yanı sıra, sadece mihrap elemanlarının bir bölümüne uygulanan örnekler de mevcuttur. *Zal Mahmud Paşa Camii*'nin (16. yüzyılın ikinci yarısı) mihrap çerçevesinin bir bölümü ile *Hadım İbrahim Paşa Camii*'nin (1551) mihrap tepeliği buna örnektir. Bu yapıların mihrapları farklı malzeme ile yapılmış olsa da, mihrapların bazı bölümlerinde çiniye yer verilmiştir.

Mihrap yüzeyi olmasa da, yerleştirildiği özel alan veya çevresinin çini ile süslendiği örnekler de mevcuttur. *Kılıç Ali Paşa Camii* (1580), *Atik Valide (Nurbanu) Sultan Camii* (1571-1583), *Çarşamba Mehmed Ağa Camii* (1585) ve *Mesih Ali*

---

[219] Günümüzde İstanbul Türk-İslam Eserleri (Çinili Köşk) Müzesi'nde sergilen Karaman İbrahim Bey Camii'nin çinili mihrabı hakkında bkz. Arzu Karagöz, **Karaman İbrahim Bey İmareti Yapı Topluluğu**, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2002, ss. 52-53; Ayrıca mihrabın fotoğrafı için bkz. Aynur Durukan, "İbrâhim Bey İmareti ve Kümbeti", **TDV İslam Ansiklopedisi**, Cilt: 21, İstanbul, 2000, s. 289.

[220] Mihrap için bkz. Ekrem Hakkı Ayverdi ve İbrahim Aydın Yüksel, **İlk 250 Senenin Osmanlı Mimarisi**, İstanbul, 1976, ss. 182-183.

[221] Osman Nuri Dülgerler, **Karamanoğulları Dönemi Mimarisi**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2006, s. 276.

[222] Nesrin Çiçek Akçıl ve Cebe Özer, "Murâdiye Külliyesi", **TDV İslam Ansiklopedisi**, Cilt: 31, İstanbul, 2006, s. 199.

[223] Edirne Gazi Mihal Bey Camii mihrabının fotoğrafı için bkz. G. Yılmaz, Edirne'nin Erken Osmanlı, s. 65, Resim: 4a.

[224] Edirne Şah Melek Camii'nin çinili mihrabı hakkında geniş bilgi için bkz. G. Yılmaz, Edirne'nin Erken Osmanlı, s. 64.

(Mehmed) Paşa Camii (1585-1586) gibi mihrabı dışa taşkın eyvan şekilli özel alana sahip yapılarda, söz konusu alanların bir bölümü, sıraltı teknikli çini ile süslenmiştir. Bunun yanı sıra, *Süleymaniye Camii*[225] (1550-1557), *Kadırga Sokullu Mehmed Paşa Camii*[226] (1571-1572), *Ramazan Efendi (Hüsreviye) Camii*[227] (1585-1586), *Zal Mahmud Paşa Camii*[228] (16. yüzyılın ikinci yarısı) gibi kıble duvarı üzerine yerleştirilmiş mihrapların çevresinin de, çini ile bezendiği görülür.

Sinan'ın İstanbul dışında yer alan mihrapları içerisinde çini, sadece *Diyarbakır Melek Ahmed Paşa Camii'*nin[229] (1580-1590) mihrabında karşımıza çıkar. Mihrap yüzeyinin tamamı, sıraltı teknikli kare çini plakalar ile kaplanmıştır[230].

İstanbul'da inşa edilen Geç Osmanlı Dönemi'ne ait camilerin mihrap yüzeylerinde, çini tespit edilememiştir. Ancak, *İstanbul Hekimoğlu Ali Paşa Camii*[231] (1734-1735) ve *İstanbul Beylerbeyi Cami*[232] (1776-1778) gibi dışa taşkın eyvan şekilli özel bir alana sahip yapılarda, söz konusu alanların bir bölümü, sıraltı teknikli çiniler ile bezenmiştir. Ayrıca, *İstanbul Üsküdar Yeni Valide Camii* (1708-1710) mihrabının da, üç yönden sıraltı teknikli çini plakalar ile çevrelendiği görülür[233]. Bu uygulamalar, Sinan Dönemi'ne ait bazı örnekler ile büyük benzerlikler gösterir.

---

[225] Filiz Yenişehirlioğlu, "Sinan Yapılarında Çini Kullanımı", **VI. Vakıf Haftası Kitabı**, 1989, (Sinan Yapılarında Çini), s. 303.

[226] Mihrabın çevresinde yer alan çini süslemeler hakkında bkz. Ş. Yetkin, Çini Süsleme, ss. 485-486.

[227] Mihrabın çevresinde yer alan çini süslemeler için bkz. Banu Kaçkaner, **İstanbul Kocamustafapaşa Ramazan Efendi Camii Çinilerinin Desen Açısından Değerlendirilmesi**, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Geleneksel Türk El Sanatları Anabilim Dalı Eski Çini Onarımları Bölümü, Sakarya, 2009.

[228] Ş. Yetkin, Çini Süsleme, s. 489.

[229] Mihrapta bulunan çini süslemeler hakkında geniş bilgi için bkz. Fatma Evren Daşdağ, "Diyarbakır Melek Ahmet Paşa Camii Çinileri", **Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi**, Cilt: 12, Sayı: 45, 2013, ss. 274-277.

[230] Çiniler incelendiğinde dönemin İznik çinilerinden kalite ve desen açısından farklılık gösterdiği anlaşılmaktadır. Yapıyı inceleyen yazarlar her ne kadar bu konuya dikkat çekseler de çinilerin orijinal olduğuna ilişkin ifade kullanmaktadırlar. Ancak, yukarıda da belirttiğimiz gibi kalite ve desen açısından İznik çinilerinden farklılık gösterdiği konusu bizce tartışmalıdır.

[231] Mihrabın bulunduğu alanda yer alan çiniler için bkz. Arlı ve Altun, ss. 323-324.

[232] Mihrabın bulunduğu alanda yer alan ithal Çin çinileri hakkında bkz. Gülgün Yılmaz, "Üsküdar Ayazma ve Beylerbeyi Camilerinde Kullanılan Çin Çinileri", **Üsküdar Sempozyumu VI (6-9 Kasım 2008)**, Cilt: 1, Üsküdar Belediyesi Yayınları, İstanbul, 2009, ss. 271-278.

[233] Mihrabın etrafında yer alan çini süsleme hakkında geniş bilgi için bkz. Aktan, s. 109.

4.3.3. Taş

Selçuklu ve Erken Osmanlı Dönemi yapılarında taş, hem yapım hem süsleme malzemesi olarak sıklıkla tercih edilmiştir. Ancak Mimar Sinan'ın İstanbul'daki mihraplarında, taş kullanımının oldukça az olduğu gözlemlenmektedir.

Erken Osmanlı Dönemi'nde; *Amasya Bayezid Paşa Camii*[234] (1414-1419), *Malatya Arapgir Ulu Cami*[235], *Osmancık Koca Mehmet Paşa Camii*[236] (1430-1431), *İstanbul Davut Paşa Camii*[237] (1485) gibi yapıların mihrapları, taş ile inşa edilmiştir. Bu dönemde, taş ile mermerin veya alçının birlikte kullanıldığı örnekler de mevcuttur. *Amasya Bayezid Paşa Camii*[238], *Trabzon Fatih Camii*[239] gibi yapılar taş-mermerin, *Bursa Yıldırım Cami* (1391-1395) ise taş-alçının bir arada kullanıldığı mihraplara örnektir[240]. Onarımlar esnasında alçının sıklıkla tercih edilmesi, orijinal örneklerin ayırt edilebilmesi konusunu zorlaştırmaktadır.

Taş, incelediğimiz yapılar içerisinde sadece *Hadım İbrahim Paşa Camii* (1551) ve *Çatalca Damat Ferhat Paşa Camii* (1597-1598) mihraplarında kullanım alanı bulmuştur. Bu iki mihrabın ortak özelliği, kesme küfeki taş ile inşa edilmeleri ve mihraplarının kıble duvarı ile aynı düzlem üzerine konumlandırılmalarıdır.

Sinan'ın İstanbul dışında inşa ettiği yapılarda, tamamı taş mihrap örnekleri; *Tekirdağ Rüstem Paşa Camii* (1552-1553), *Diyarbakır Behram Paşa Camii*[241] (1572), *Edirne Defterdar Mustafa Paşa Camii*[242] (16. yüzyılın ikinci yarısı) ve *Hatay-Payas Sokullu Mehmet Paşa Camii*'nde (16. yüzyılın üçüncü çeyreği) görülür. *Diyarbakır Behram Paşa Camii* (1572) ve *Hatay-Payas Sokullu Mehmet Paşa Camii* mihrapları, üç renkli taş işçiliğiyle meydana getirilmiştir. Bu durum, Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde var olan Memlük-Zengi mimarisinin etkisi ile açıklanabilir. Bu örneklerin yanı sıra, taş

---

[234] Amasya Bayezid Paşa Camii mihrabı için bkz. Yıldıray Özbek, **Osmanlı Beyliği Mimarisinde Taş Süsleme (1300-1453)**, 1. Baskı, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 2002, s. 314, Resim: 323.
[235] Mihrap için bkz. M. Kadir Oğuzer, **Arapgir Ulu Cami'i Rölöve ve Restorasyonu**, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Gazi Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Ankara, 1991, ss. 58-67, Resim: 65-68.
[236] Mihrap için bkz. Türkan Acar, **Anadolu Türk Mimarisinde Tabhaneli Camiler**, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sanat Tarihi Anabilim Dalı, İzmir, 2011, Resim: 269.
[237] Mihrap için bkz. Top, Erken Dönem Osmanlı, s. 211, Resim: 375-377.
[238] Mihraba ait fotoğraf ve çizimler için bkz. Tunç, ss. 59-68.
[239] Mihrap için bkz. Karpuz, "Ortahisar Camii", s. 408.
[240] Bursa Yıldırım Cami mihrabı hakkında bkz. T. Bozkurt, Erken Dönem Osmanlı, ss. 206-207.
[241] Mihrap için bkz. Saatçi, İmparatorluğun Mimari Dehası, s. 131.
[242] Mihrap için bkz. Ramazanoğlu, s. 186, Fotoğraf: 83.

ile mermerin bir arada kullanıldığı mihraplar da mevcuttur. *Konya Ilgın Lala Mustafa Paşa Camii* (1576) ve *İzmit Pertev Paşa Camii* (1579) mihrapları buna örnektir. Bu örneklerde taş, kakma tekniği ile mihrap yüzeyine süsleme amaçlı yerleştirilmiştir. Taş mihraplarda, oyma ve kakma tekniğinin kullanıldığı görülür.

İstanbul'da inşa edilen Geç Osmanlı Dönemi'ne ait mihraplarda, en az tercih edilen malzeme taştır. Bu mihraplarda taş, daha çok süsleme malzemesi olarak tercih edilmiştir. *İstanbul Üsküdar Ayazma Cami* (1757-1760) mihrabının, niş ve kavsarasında yer alan çeşitli renkteki taşlar buna örnektir[243].

Anadolu'da, bölgelere göre malzeme kullanımının farklılık gösterdiği bilinmektedir. Bu doğrultuda, Güneydoğu Anadolu Bölgesi'ndeki geç döneme tarihlenen bazı mihraplarda, taşın kullanım alanı bulması dikkat çeker[244]. *Batman Kozluk İbrahim Bey Camii*[245] (1705), *Mardin Reyhaniye Camii*[246] (1802), *Mardin Savur Ulu Cami*[247] (1880), *Mardin Dinari Pamuk Cami*[248] gibi mihrapların taş ile inşa edildiği görülür.

4.3.4. Alçı

Alçı, Erken Osmanlı Dönemi mihraplarında, hem yapım hem süsleme malzemesi olarak en çok kullanılan malzemelerin başında gelir. Bu dönemde sıvama ve kalıplama tekniği ile meydana getirilen alçı mihraplar, özellikle Ankara ve Bursa şehirlerinde yoğun uygulama alanı bulmuştur. Sıvama tekniği, *Bursa Yıldırım Camii*[249] (1391-1395), *Bursa Ulu Cami*[250] (1399-1400), *Edirne Eski Cami*[251] (1414) mihraplarında; kalıplama tekniği[252] ise *Bursa Orhan Camii*[253] (1339-1340), *Bergama*

[243] Semavi Eyice, "Ayazma Camii", **TDV İslam Ansiklopedisi**, Cilt: 4, İstanbul, 1991, (Ayazma Camii), s. 231.
[244] Güneydoğu Anadolu Bölgesi'ndeki Osmanlı Dönemi mihrapları hakkında bkz. Butasım, 2016.
[245] Mihrap hakkında geniş bilgi için bkz. Butasım, ss. 219-220.
[246] Mihrap hakkında geniş bilgi için bkz. Butasım, ss. 230-232.
[247] Mihrap hakkında geniş bilgi için bkz. Butasım, ss. 228-229.
[248] Mihrap hakkında geniş bilgi için bkz. Butasım, ss. 225-227.
[249] T. Bozkurt, Erken Dönem Osmanlı, ss. 206-207.
[250] Mihrap hakkında geniş bilgi için bkz. Yıldırım ve Kara, ss. 29-48.
[251] Mihrap için bkz. Sedad Hakkı Eldem, **Türk Mimari Eserleri**, Yapı Kredi Bankası Yayınları, İstanbul, 1976, Resim: 65.
[252] Kalıplama tekniği ve kullanımı hakkında geniş bilgi için bkz. Eskici, Alçı Mihrablar, ss. 63-64.
[253] Mihrabın fotoğrafları için bkz. Nur Gül Aydın, **Bursa Orhan Gazi Külliyesi**, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İslam Tarihi ve Sanatları Anabilim Dalı İslam Tarihi Bilim Dalı, Bursa, 2017, ss. 159-162, Fotoğraf: 26-29.

Yıldırım Camii[254] (1399), *Ankara Ahi Elvan Camii*[255] (1413-1414), *Merzifon II. Murad Camii*[256] (1426-1427) gibi yapıların mihraplarında kullanılmıştır.

Erken Osmanlı Dönemi yapılarında, alçı mihrap örnekleri sıklıkla karşımıza çıkmasına karşın, Sinan Dönemi'nde bu tarz mihrap örnekleri oldukça azdır. Bunun başlıca sebebi, alçının, dönemin karakteristik malzemesi olan mermer ile uyum sağlamaması ve diğer malzemelere oranla daha az dayanıklı olmasıdır. İncelediğimiz yapılar içerisinde, *Sinan Paşa Camii* (1555-1556) ve *Hacı Evhad (Evhadüddin) Camii* (1585) mihrapları, alçının sıvama tekniği ile kullanıldığı örneklerdir.

Mimar Sinan'ın İstanbul dışında inşa ettiği mihraplar ile İstanbul'da Geç Osmanlı Dönemi'ne tarihlenen mihraplarda alçı kullanımı tespit edilememiştir.

4.4. Mihrap Elemanları

Bütün elemanları bünyesinde bulunduran bir mihrap; oturtmalık, çerçeve, niş, sütunçe, kavsara, köşelik, alınlık ve tepelik bölümünden meydana gelir. Mimar Sinan'ın İstanbul'da inşa ettiği mihraplara bakıldığında, yukarıda belirtilen elemanlar içerisinden çerçeve, niş, sütunçe, kavsara, köşelik, alınlık ve tepelik bölümlerinin kullanım alanı bulduğu görülür (Tablo 22). Bazı mihraplarda ise sütunçe, alınlık ve tepelik elemanlarına yer verilmemiş olması dikkat çeker. Ayrıca, incelediğimiz yapılar içerisinde, oturtmalık bölümüne sahip olan bir mihrap bulunmamaktadır.

4.4.1. Çerçeve

Erken Osmanlı Dönemi mihraplarında, çeşitli düzenlemelere sahip çerçeve uygulamaları yer alır. Mehmet Top, Erken Osmanlı Dönemi mihraplarının çerçeve bölümünü; *sütunçe ve plasterler*, *bordür ve silmeler* olmak üzere iki ana ve ara başlıklar altında değerlendirmiştir[257]. Mihrabı iki yandan *sütunçe* veya *plaster* ile sınırlandırma,

[254] Mihrap için bkz. Bozkurt Ersoy, "Bergama Ulu Camii", **Arkeoloji-Sanat Tarihi Dergisi IV**, Cilt: 4, Sayı: 4, 1988, Levha: XVI, Resim: 9, ss. 57- 66.
[255] Mihrap için bkz. Eskici, (Ankara Mihrabları), s. 30.
[256] Mihrap hakkında bkz. Abdullah Karaçağ, **Beylikler Devri Mimarisinde Alçı Süslemeler**, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sanat Tarihi Anabilim Dalı, Konya, 2002, ss. 249-251. Ayrıca mihrabın fotoğrafı için bkz. Murat Çerkez, **Merzifon'da Türk Devri Mimari Eserleri**, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sanat Tarihi Anabilim Dalı, Ankara, 2005, ss. 202-203, Fotoğraf: 226-227.
[257] Top, Erken Dönem Osmanlı, s. 256.

bu dönem mihraplarında çok tercih edilmemesine karşın; *Bursa Alaeddin Camii*[258] (1326) ve *İznik Yeşil Cami*[259] (1391) mihrap çerçeveleri sütunçeli, *Çanakkale Kale Mescidi*[260] mihrap çerçevesi ise plaster düzenlemeli örneklerdir. Sütunçelerin silindirik gövdeli, plasterlerin ise yivli şekilde işlendiği görülür.

Bu dönemde inşa edilen mihrapların çerçevesinde en çok, bordür ve silme takımından gelişen örnekler karşımıza çıkar. Özellikle mermer ve taş mihraplarda görülen bu düzenlemeler; *Edirne Eski Cami*[261] (1414), *Edirne Üç Şerefeli Cami*[262] (1447), *İstanbul Murad Paşa Camii*[263] (1471-1472), *İstanbul Rum Mehmed Paşa Camii*[264] (1471-1472), *İstanbul Çandarlı İbrahim Paşa Camii* (1478)[265], *İstanbul Atik Ali Paşa Camii*[266] (1496-1497) gibi yapıların mihrap çerçevelerinde görülür. Çerçevede, yüzeyi boş bırakılan bordürlerin yanı sıra, içleri bitkisel, geometrik, mukarnas veya yazı motifleri ile bezeli örnekler de vardır.

İncelediğimiz mihrapların çerçeve bölümünde ise genel bir üslubun hakim olduğu dikkat çekmektedir. Özellikle mermer, taş ve alçı mihraplarda çerçeve; düz, dış bükey ve iç bükey silmelerin kademeli olarak ilerlediği bir düzenleme ile meydana getirilmiştir. Silme takımları birçok mihrabı, ters "U" şeklinde üç yönden çevrelemektedir. Bunun yanı sıra, az da olsa, dört yönden çevrelenen mihrap örnekleri

[258] Sedat Çetintaş, **Türk Mimari Anıtları: Osmanlı Devri Bursa'da İlk Eserler**, İstanbul, 1946, ss. 31-32.
[259] Mihrap hakkında bkz. Emel Emine Naza Dönmez, "İznik Yeşil Camii ve Türk Mimarisindeki Yeri", **Prof. Dr. Haluk Abbasoğlu'na 65. Yaş Armağanı**, Antalya, 2008, ss. 810-811.
[260] Mihrabın fotoğrafı için bkz. Top, Erken Dönem Osmanlı, Resim: 313.
[261] Mihrabın çerçevesi için bkz. Aslanapa, Edirnede Osmanlı Devri, s. 22, Şekil: 24.
[262] Mihrabın çerçevesi için bkz. Aslanapa, Edirnede Osmanlı Devri, s. 11, Şekil: 11.
[263] Murat Alanoğlu, "Fatih'in Veziri Has Murad Paşa ve İstanbul Aksaray'daki Külliyesi", **VI. Uluslararası Osmanlı İstanbul'u Sempozyumu Bildirileri (11-13 Mayıs 2018)**, İstanbul 29 Mayıs Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2019, ss. 125-157.
[264] Mihrap hakkında bkz. İrfan Özgül, **Üsküdar'ın Kentsel-Mekânsal Dönüşümü Bağlamında Rum Mehmed Paşa Camisi'nin Koruma Sorunları**, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Kadir Has Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Kültür Varlıklarını Koruma Yüksek Lisans Programı, İstanbul, 2015, ss. 158-159.
[265] Semavi Eyice, "İbrâhim Paşa Külliyesi", **TDV İslam Ansiklopedisi**, Cilt: 21, İstanbul, 2000, ss. 340-341.
[266] Mihrabın çerçevesi için bkz. Semavi Eyice, "Atik Ali Paşa Camiinin Türk Mimarî Tarihindeki Yeri (8 Levha)", **Tarih Dergisi**, Cilt: 14, Sayı: 19, 2011, Levha: I, Resim: 1.

de mevcuttur[267]. Temelde bu düzenleme olmasına karşın, bazı hatların tekrarlandığı veya mihrabın iki yanına sütunların eklendiği örnekler de mevcuttur. ,

Mihrabın iki yanına sütun eklenen uygulama; *Şehzade Mehmed Camii* (1544-1548), *Süleymaniye Camii* (1550-1557), *Edirnekapı Mihrimah Sultan Camii* (1562-1566), *Kadırga Sokullu Mehmed Paşa Camii* (1571-1572), *Çarşamba Mehmed Ağa Camii* (1585), *Mesih Ali (Mehmed) Paşa Camii* (1585-1586), *Nişancı Mehmed Paşa Camii* (1584-1588), *Kara Ahmed Paşa Camii* (16. yüzyılın ikinci yarısı) mihraplarında görülür.

Sütunlu örneklerin tamamı, mermer mihraplarda kullanılmış ve sütunların silindirik, yivli veya kenarlı gövdeye sahip oldukları görülmüştür. Tepelik hizasında son bulan sütunların her biri, kaide ve başlıklara sahiptir. Genellikle kare formlu tasarlanmış kaideler, aşağıdan yukarıya doğru daralan kademelerden meydana gelmektedir. Kademelerin birçoğu, yüzeysel mukarnas, niş, kemer, badem şekilli piramit, yıldız formunda konsol, püskül ve çeşitli geometrik forma sahip motifler ile bezenmiştir.

İncelediğimiz yapılar içerisinde, *Kadırga Sokullu Mehmed Paşa* Camii (1571-1572) mihrabında yer alan sütun kaidesi, diğer örneklerden bazı noktaları ile ayrılmaktadır. Kare tabanlı kaidenin aşağıdan yukarıya doğru daralan kademelerindeki bezemeler, Sinan camilerindeki mihrap kavsaraları ile benzerlik göstermektedir. Kaidede karşılaştığımız söz konusu düzenleme, sanki kavsara kademelerinde yer alan bezemelerin küçük boyutlu bir yansımasıdır.

Kademeli düzenlemeye sahip sütun başlıkları, tepelik ile doğrudan ilişki içindedir (Tablo 8). Başlığın en üst kademesi, tepeliği meydana getiren panonun yüzeyinde yer alan süslemenin devamı niteliğindedir. Alt bölümde yer alan kademeler ise tepeliğin alt hizasında bir şerit halinde yatay yönde ilerlemektedir. Bunun yanı sıra, incelediğimiz sütun başlıklarının birçoğu, alem ile son bulmaktadır. *Şehzade Mehmed Camii* (1544-1548), *Süleymaniye Camii* (1550-1557), *Nişancı Mehmed Paşa Camii* (1584-1588), *Kara Ahmed Paşa Camii* (16. yüzyılın ikinci yarısı) sütun başlıkları bunlara örnektir (Tablo 8). *Şehzade Mehmed Camii* ve *Süleymaniye Camii*'nde yer alan

[267] Mihrabı dört yönden dolaşan çerçeve örnekleri için bkz. "Şehzade Mehmed Camii (1544-1548), Şemsi Ahmed Paşa Camii (1580), Çarşamba Mehmed Ağa Camii (1585), Nişancı Mehmed Paşa Camii (1584-1588), Kara Ahmed Paşa Camii (16. yüzyılın ikinci yarısı)".

alemlerin kova bölümü, damla motifi ile bezenmiştir (Tablo 8). Her iki mihrabın aleminde yer alan bu motifler, "Muhammed" ve "Allah" yazısı ile doldurulmuştur.

Çerçeve, Sinan'ın çini ile kapladığı mihraplarında değişiklik göstermektedir. Çinili mihrapların ikisinde düz hatlar tercih edilirken, birinde iç bükey bir hatta yer verilmiştir. Bu hatlar belirli açılar ile kavsara yönünde ilerler. İznik'ten sipariş usulü getirtilen çiniler her ne kadar uygulanacak alanın özelliklerine göre sipariş ediliyor olsa da Sinan belki de çok fazla riske girmeyerek düz hatları tercih etmiştir. Nitekim düz hatlarda çıkacak problemler çok daha çabuk çözülebilir. Ancak, incelediğimiz çinili örneklerde, sadece *Piyale Paşa Camii* (1573-1574) mihrap çerçevesinin bir kenarında, iç bükey hatta sahip çini plakalara yer verilmiştir. Firuze tek renk sırlı bölüme sahip çini plakaların, mihrabın yapısına uygun olarak yaptırıldığı anlaşılmaktadır.

Mimar Sinan'ın Anadolu mihraplarındaki çerçeve bölümü; genellikle düz, dış veya iç bükey silmelerin, kademeli bir şekilde ilerlediği düzenleme ile meydana getirilmiştir. Temelde bu düzenleme olmasına karşın, bazı hatların tekrarlandığı veya mihrabın iki yanına sütunların eklendiği örnekler de mevcuttur. Mihrabın iki yanına sütun eklenen örnekler; *Kırklareli-Babaeski Semiz Ali Paşa Camii* (1561-1565), *Kırklareli-Lüleburgaz Sokullu Mehmet Paşa Camii* (1569-1570), *Edirne Selimiye Cami*[268] (1574-1575), *Havsa Sokullu Mehmet Paşa Camii*[269] (1576-1577) ve *Konya Ilgın Lala Mustafa Paşa Camii*'nde (1576) karşımıza çıkar. Silindirik veya yivli gövdeye sahip sütunlu örneklerin tamamı, mermer mihraplarda kullanılmıştır. Tepelik hizasında son bulan sütunların her biri, kaide ve başlıklara sahiptir. Genellikle kare formlu tasarlanmış kaideler, aşağıdan yukarıya doğru daralan kademelerden meydana gelmektedir. Kademelerin birçoğu, yüzeysel mukarnas, niş, badem şekilli piramit ve çeşitli geometrik forma sahip motifler ile bezenmiştir.

Sinan'ın İstanbul dışında inşa ettiği mihraplarında, mukarnas bezemenin uygulandığı çerçeve örnekleri de mevcuttur. Çerçeve hattında mukarnaslı düzenleme, *Diyarbakır Behram Paşa Camii* (1572), *Konya (Sultan Selim) Selimiye Cami* (16. yüzyılın üçüncü çeyreği) mihraplarında görülür. İstanbul örneklerinde

[268] Mihrabın çerçevesi için bkz. Aslanapa, Edirnede Osmanlı Devri, s. 39, Şekil: 44.
[269] Ramazanoğlu, s. 163, Fotoğraf: 70.

karşılaşmadığımız bu düzenleme, aslında Erken Osmanlı Dönemi'ne ait mihraplarda karşımıza çıkan bir özelliktir.

İstanbul'da, Geç Osmanlı Dönemi'nde inşa edilmiş mihrapların tamamına yakınında çerçeve; sütun veya plasterlerin eklendiği düzenleme ile meydana getirilmiştir. Sütun, *İstanbul Hekimoğlu Ali Paşa Camii*[270] hariç birçok yapıda, çerçeve hattının tam üzerine yerleştirilmiştir. Sinan Dönemi'ne ait örneklerde ise sütunlar, çerçeve hattının hemen yanına konumlandırılmıştır.

Mihrabın iki yanına sütun yerleştirme uygulamasına, bu dönemde yeni bir yorumlama daha getirilmiştir. *İstanbul Üsküdar Yeni Valide Camii* (1708-1710) ve *İstanbul Pertevniyal Valide Sultan Camii* (1867-1871) mihrap örneklerinde sütunlar; çerçevenin en dış hattına, mihraptan ve çerçeveden çıkıntı yapmayacak şekilde yerleştirilmiştir. Silindirik gövdeli forma sahip sütunlar, ince ve uzundur. Bu uygulama aynı şekilde, *Nevşehirli Damat İbrahim Paşa Camii* (1726-1727) mihrabının çerçeve bölümünde de karşımıza çıkar.

Sinan Dönemi'ne ait çerçeve örnekleri ile büyük benzerlik gösteren mihraplar da mevcuttur. *İstanbul Üsküdar Yeni Valide Camii* (1708-1710), *İstanbul Pertevniyal Valide Sultan Camii* (1867-1871) ve *İstanbul Yıldız Hamidiye Camii* (1885-1886) mihraplarında görülen; düz, dış bükey ve iç bükey silmelerin kademeli şekilde ilerlediği düzenlemeler buna örnektir. Ayrıca, *İstanbul Hekimoğlu Ali Paşa Camii* mihrabının iki yanında yer alan iri sütunların, gerek konumlandırılışı, gerekse tepeliğin devamı niteliğinde ki sütun başlıkları, bir diğer benzer uygulama olarak dikkati çeker.

4.4.2. Niş

Mihraplarda; zemin seviyesinden başlayıp, kavsaranın en alt kademesinde son bulan bölüm, *niş* olarak adlandırılır. Belirli oranda derinliğe sahip bu alanların boyut ve planları, yapılara göre değişiklik göstermiş ve bu durum özellikle Erken Osmanlı Dönemi mihraplarında, kendini fazlası ile hissettirmiştir. Bu döneme ait nişlerde;

[270] Mihrabın çerçevesi için bkz. Semra Ögel, "18. Yüzyıl Mihrap Dekorasyonları", **18. Yüzyılda Osmanlı Kültür Ortamı Sempozyum Bildirleri 20-21 Mart 1997**, Sanat Tarihi Derneği Yayınları, İstanbul, 1997, s. 186, Resim: 3.

dikdörtgen, *poligonal*, *yarım daire*, *kare* ve *oval* plan şeması tercih edilmiştir[271]. Bu planlar içerisinde, en çok kullanım alanı bulan dikdörtgen plan şeması; *Bilecik Orhan Camii*[272] (1331), *Bursa Hüdavendigar Camii* (1385), *Bursa Ulu Cami*[273] (1400), *Edirne Şah Melek Camii*[274] (1429) gibi mihrap nişlerinde karşımıza çıkar. Dikdörtgen plan şemasına sahip bazı nişlerde, iç içe geçmiş iki niş uygulamasına da yer verilmiştir. *Bursa Yıldırım Camii*[275] (1391-1395), *Edirne Eski Cami*[276] (1414), *Bursa Yeşil Türbe*[277] (1419-1424), *Edirne Ayşe Kadın Camii*[278] (1475) mihrap nişleri bunlara örnektir.

Erken Osmanlı Dönemi'ne ait poligonal planlı nişlerin kenar sayısı, mihraplara göre değişiklik gösterir. Bu doğrultuda en yaygın, beş ve yedi kenarlı nişlerin tercih edildiği görülür[279]. *Ankara Molla Büyük Cami*[280] (14.-15. yüzyıl), *Bergama Yıldırım Camii*[281] (1399), *Edirne Muradiye Cami*[282] (1414) beş kenarlı nişlere, *Ankara Ahi Elvan Cami*[283] (1317), *Edirne Üç Şerefeli Cami*[284] (1447), *Amasya II. Bayezid Camii*'ne[285] ait mihraplar ise yedi kenarlı nişlere örnektir. Yarım daire planlı nişler; *Bursa Orhan Camii*[286] (1340), *Tire Kazanoğlu Cami*[287] (15. yüzyıl ortaları), *Tokat Hatuniye Cami* (1485) gibi mihraplarda kullanım alanı bulmuştur.

---

[271] Erken Osmanlı Dönemi mihraplarında kullanılan niş planları hakkında bkz. Top, Erken Dönem Osmanlı, ss. 289-295.

[272] **Türkiyede Vakıf Abideler ve Eski Eserler II,** Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları, Ankara, 1977, ss. 57-61.

[273] Mihrap hakkında bkz. T. Bozkurt, Erken Dönem Osmanlı, s. 218.

[274] Niş için bkz. Bayrakal, Edirne'deki Tek Kubbeli, s. 184, Resim: 7.

[275] Niş için bkz. Yıldız Demiriz, **Osmanlı Mimarisinde Süsleme I Erken Devir (1300-1453)**, Kültür Bakanlığı Yayınları, İstanbul, 1979, (Osmanlı Mimarisinde Süsleme), s. 427, Resim: 398.

[276] Niş için bkz. Ayverdi**,** Çelebi ve II. Sultan, s. 158, Resim: 255.

[277] Niş için bkz. Demiriz, Osmanlı Mimarisinde Süsleme, s. 405, Resim: 361.

[278] Niş için bkz. Bayrakal, Edirne'deki Tek Kubbeli, s. 204, Resim: 47.

[279] Mehmet Top, Erken Osmanlı Dönemi'ne ait doktora tezinde yedi kenara sahip mihrap nişleri; beş kenarlı, yarım on ikigen planlı hücreler başlığı altında değerlendirilmiştir. Ancak bu guruba ait örneklerin köşe noktalarındaki kenarlar, Sinan örneklerinde olduğu gibi ½ oranına yakın bir şekilde yarım verilmiştir. Niş içerisinde toplamda yedi kenar net bir şekilde seçilebildiği için bu tarz örnekler, yedi kenarlı niş grubunda değerlendirilmiştir.

[280] Mihrabın nişi için bkz. Öney, s. 229, Resim: 50.

[281] Mihrabın nişi için bkz. Ayverdi, Osmanlı Mimarisinin İlk, s. 375, Resim: 620.

[282] Mihrabın fotoğrafı için bkz. G. Yılmaz, Edirne'nin Erken Osmanlı, s. 72.

[283] Niş için bkz. Eskici, Ankara Mihrabları, s. 344, Şekil: 7.

[284] Mehmet Baha Tanman, "Edirne'de Erken Dönem Osmanlı Camileri ve Özellikle Üç Şerefeli Cami Hakkında", **Edirne: Serhattaki Payitaht**, Haz. Emin Nedret İşli, Mehmet Sabri Koz, 1. Baskı, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 1998, ss. 325-352.

[285] Mihrabın fotoğrafı için bkz. Abdülkadir Dündar, "Bir Belgeye Göre Amasya II. Bayezid Külliyesi", **Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, Cilt: 44, Sayı: 2, Ankara, 2003, s. 161, Fotoğraf: 9.

[286] Mihrabın fotoğrafı için bkz. Ayverdi, Bursa Orhangazi Camii, Resim: 20.

[287] İnci Aslanoğlu, "Tire'de Üç Cami", **Vakıflar Dergisi**, Sayı: 8, Ankara, 1969, s. 164.

İncelediğimiz mihrap nişlerinin tamamı, poligonal plan şemasına sahip olup, dış kenarları daima ½ oranına yakın bir şekilde yarım uygulanmıştır (Tablo 3-4). Nişlerde, yedi kenar uygulaması yaygın olmasına karşın, az da olsa beş kenarlı örnekler de mevcuttur. *Sinan Paşa Camii* (1555-1556), ve *Hacı Evhad (Evhadüddin) Camii* (1585) mihrap nişleri, bunlara örnektir. Bu mihrapların ortak özelliği, üçünün de alçılı olmasıdır.

Mermer mihraplarda, niş yüzeyini meydana getiren levhalar dikey dikdörtgen formludur. Genellikle boyutları birbirinden farklı olan bu levhaların yüzeyi, birçok örnekte bezemesiz bırakılmıştır. Ancak, *Ramazan Efendi (Hüsreviye) Camii* (1585-1586) ve *Mesih Ali (Mehmed) Paşa Camii* (1585-1586) mihrap nişlerindeki levhaların her biri, dört yönden silme ile çerçeve içerisine alınmış ve üst kısa kenarları, sivri kemerli bir düzenleme ile son bulmuştur. Ramazan Efendi (Hüsreviye) Camii'nde bu düzenlemelerin içerisine, yuvarlak yüzeyli derin oyma tekniği ile yapılmış rozet çiçeklerin de yerleştirildiği görülür. İncelediğimiz mihraplar içerisinde rozet çiçekler, Ramazan Efendi (Hüsreviye) Camii hariç köşelik bölümlerinde kullanım alanı bulmuştur. Nişler, iç veya dış bükey silmeler ile kavsaradan ayrılır. Ayrıca, *Şemsi Ahmed Paşa Camii* (1580) gibi renkli mermer bordür ile kavsaradan ayrılan örnekler de mevcuttur.

Nişler, *Hadım İbrahim Paşa Camii* (1551) ve *Çatalca Damat Ferhat Paşa Camii* (1597-1598) gibi taş mihraplarda kesme taş, *Piyale Paşa Camii* (1573-1574) gibi çinili mihraplarda ise kare veya dikdörtgen formlu çini plakalar ile meydana getirilmiştir.

Mimar Sinan'ın Anadolu mihraplarındaki nişlerin tamamına yakını poligonal plan şemasına sahip olup, dış kenarları genellikle ½ oranına yakın bir şekilde yarım uygulanmıştır. Nişlerde, yedi[288] kenar uygulaması yaygın olmasına karşın, az da olsa beş kenarlı örnekler mevcuttur. *Tekirdağ Rüstem Paşa Camii* (1552-1553), *Diyarbakır*

[288] Mimar Sinan'ın Anadolu yapılarında, yedi kenarlı düzenlemeye sahip mihrap nişleri için bkz. Kırklareli-Babaeski Semiz Ali Paşa Camii (1561-1565), Isparta Firdevs Bey Camii (1561-1565), Ankara Cenabi Ahmet Paşa Camii (1565-1566), Kırklareli-Lüleburgaz Sokullu Mehmet Paşa Camii (1569-1570), Edirne Selimiye Cami (1574-1575), Havsa Sokullu Mehmet Paşa Camii (1576-1577), Konya Ilgın Lala Mustafa Paşa Camii (1576), İzmit Pertev Paşa Camii (1579), Kayseri Kurşunlu Cami (1585-1586), Manisa Muradiye Cami (1586), Edirne Defterdar Mustafa Paşa Camii (16. yüzyılın ikinci yarısı), Konya (Sultan Selim) Selimiye Cami (16. yüzyılın üçüncü çeyreği), Hatay-Payas Sokullu Mehmet Paşa Camii (16. yüzyılın üçüncü çeyreği).

Behram Paşa Camii (1572) ve *Diyarbakır Melek Ahmed Paşa Camii* (1580-1590) mihrap nişleri, beş kenarlı düzenlemeye örnektir. Bu düzenlemelerin yanı sıra, *Hatay-Payas Sokullu Mehmet Paşa Camii* (16. yüzyılın üçüncü çeyreği) gibi yarım daire form ile meydana getirilen mihrap niş örneği de vardır. Yarım daire formlu niş yüzeyine, beş adet dikey dikdörtgen niş açılmış ve içerisi renkli taş ile doldurulmuştur. Bu nişlerin üst kenarları dilimli şekilde verilmiştir.

Mimar Sinan'ın İstanbul dışında mihraplarındaki niş yüzeyleri, İstanbul camilerinde olduğu gibi genellikle bezemesizdir. Ancak, az da olsa geometrik veya bitkisel süslemenin uygulandığı örnekler karşımıza çıkar. *Diyarbakır Behram Paşa Camii* (1572) mihrap nişi geometrik, *Konya Ilgın Lala Mustafa Paşa Camii* (1576) ve *Konya (Sultan Selim) Selimiye Cami* (16. yüzyılın üçüncü çeyreği) mihrap nişi ise bitkisel süslemenin kullanım alanı bulduğu örneklerdir.

İstanbul'da, Geç Osmanlı Dönemi'nde inşa edilmiş mihrap nişlerinde, yarım daire ve poligonal plan şeması kullanılmıştır. Yarım daire planlı nişler; *İstanbul Nusretiye Cami* (1826), *İstanbul Emirgan Cami*[289] (1838), *İstanbul Küçük Mecidiye Cami*[290] (1849), *İstanbul Teşvikiye Cami*[291] (1854), *İstanbul Pertevniyal Valide Sultan Camii* (1867-1871) ve *İstanbul Büyükada Hamidiye Camii*[292] (1892-1893) gibi yapıların mihraplarında karşımıza çıkar. Bu döneme ait poligonal planlı nişler ise beş, yedi ve dokuz kenarlı örneklerden meydana gelmektedir. *İstanbul Ortaköy Cami*[293] (1854) ve *İstanbul Dolmabahçe Cami* (1855) [294] mihrap nişleri beş kenarlı, *İstanbul Üsküdar Yeni*

[289] Mihrabın fotoğrafı için bkz. Mehmet Memiş ve Neziha Bezci, "Arşiv Belgeleri Bağlamında Emirgan/ Mirgün Hamid-i Evvel Camiinin Tarihi ve Mimari Özellikleri (History and Architectural Features of Emirgan/ Mirgün (Hamid-i Evvel) Mosque in the Context of Archive Documents)", **Sosyal ve Kültürel Araştırmalar Dergisi (SKAD)**, Cilt: 5, Sayı: 9, s. 102, Ek 3-Ek 4.

[290] Mihrap için bkz. Havva Ekşi Bekiroğlu ve diğerleri, "Çırağan Camii 2012-2015 Yılları Restorasyonu Uygulama Çalışmaları", **Çırağan/Küçük Mecidiye Camii ve 2012-2015 Restorasyon Çalışmaları**, Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları, İstanbul, 2017, s. 152.

[291] Mihrabın fotoğrafı için bkz. Banu Bilgicioğlu, "Teşvikiye Camii", **TDV İslam Ansiklopedisi**, Cilt: 40, İstanbul, 2011, s. 578.

[292] Mihrabın fotoğrafı için bkz. Özlem Kadıoğlu Ersöz, **Büyükada Hamidiye Camii**, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Türk Sanatı Anabilim Dalı, İstanbul, 2013, ss. 190-91, Fotoğraf: 65-67.

[293] Mihrap hakkında bkz. Ferhan Tekinmirza, "Büyük Mecidiye (Ortaköy) Camii'nin Süsleme Programı", **Büyük Mecidiye ve Ortaköy Camii**, Ed. Mehmet Baha Tanman, 1. Baskı, Kuveyt Türk Katılım Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2014, ss. 323-324.

[294] Mihrap için bkz. Sibel Özel, "Dolmabahçe Bezmialem Valide Sultan Camisi", **Milli Saraylar Kültür Sanat Tarih Dergisi**, Sayı: 6, İstanbul, 2010, s. 78, Fotoğraf: 14.

Valide Camii[295] (1708-1710), *İstanbul Hekimoğlu Ali Paşa Camii*[296] (1734-1735), *İstanbul Nuru Osmaniye Camii*[297] (1748-1755), *İstanbul Eyüp Sultan Camii* (1798-1800)[298], *İstanbul Yıldız Hamidiye Cami*[299] (1885-1886) mihrapları ise yedi kenarlı nişlere sahiptir. Geç dönemin beraberinde getirdiği bir yenilik de, niş bölümünün kenar sayısındaki artış ile olmuştur. *İstanbul Üsküdar Ayazma Cami* (1757-1760), *İstanbul Laleli Cami*[300] (1759-1763) ve *İstanbul Beylerbeyi Cami*[301] (1776-1778) mihrap nişlerindeki dokuz kenarlı düzenleme buna örnektir.

Yüzeyi bezemesiz nişlerin yanı sıra, Sinan Dönemi'nde olduğu gibi renkli mermer, silme veya plaster ile hareketlendirilen örnekler de mevcuttur. Renkli mermer; *İstanbul Ortaköy Cami*[302] (1854), *İstanbul Dolmabahçe Cami*[303] (1855), *İstanbul Üsküdar Ayazma Cami*[304] (1757-1760) ve *İstanbul Laleli Cami*[305] (1759-1763) mihraplarının nişlerinde kullanılmıştır. Silme veya plaster ise süsleme amaçlı birçok mihrap nişinde tercih edilmiştir.

4.4.3. Sütunçeler

Mihrap nişinin kenarlarında kullanım alanı bulan sütunçe uygulaması, dekoratif amaçlı tercih edilen bir düzenleme olarak dikkati çeker. Gövde, başlık ve altlık elemanlarından meydana gelen sütunçeler, bağımsız veya mihrap nişi ile bütünleşecek şekilde yerleştirilmişlerdir.

---

[295] Mihrap hakkında geniş bilgi için bkz. Hamza Gündoğdu ve Rümeysa Işık, "Üsküdar Yeni Valide Camii Çinili Mihrabının Diğer Çinili Mihraplarla Mukayesesi", **Uluslararası Üsküdar Sempozyumu VIII Bildiriler (21-23 Kasım 2014)**, Cilt: 3, Üsküdar Belediyesi Yayınları, İstanbul, 2014, ss. 163-187.
[296] Mihrabın fotoğrafı için bkz. Gündoğdu ve Işık, s. 174, Fotoğraf: 28.
[297] Niş için bkz. Ögel, s. 183, Resim: 1.
[298] Semavi Eyice, "Eyüp Sultan Külliyesi", **TDV İslam Ansiklopedisi**, Cilt: 12, İstanbul, 1995, (Eyüp Sultan Külliyesi), s. 10.
[299] Mihrap hakkında bkz. Havva Fırat, **İstanbul Yıldız Hamidiye Camii Süslemelerinde Rumi**, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya, 2015, ss. 76-80.
[300] Niş için bkz. Ögel, s. 188, Resim: 5.
[301] Niş için bkz. Ögel, s. 187, Resim: 4.
[302] Mihrap için bkz. Turgut Saner ve Çağhan Keskin, "Büyük Mecidiye (Ortaköy) Camii'nin Mimarisi", **Büyük Mecidiye Camii**, Ed. Mehmet Baha Tanman, Kuveyt Türk Katılım Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2014, s. 283, Resim: 24.
[303] Niş için bkz. Ögel, s. 190, Resim: 8.
[304] Mihrap için bkz. Eyice, Ayazma Camii, s. 231.
[305] Mihrap için bkz. Aras Neftçi, **Laleli Külliyesi'nin İnşaat Süreci**, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), İstanbul Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2002, s. 31, Şekil: 3.31.

Erken Osmanlı Dönemi mihraplarındaki sütunçe gövdeleri; silindirik, yivli, poligonal gibi çeşitli formlara sahiptir. Silindirik gövde, bu formlar içerisinde en çok tercih edilen düzenlemedir. *Bursa Orhan Camii*[306] (1340), *Bursa Hüdavendigar Camii*[307] (1385), *Bursa Yıldırım Cami*[308] (1391-1395), *Edirne Üç Şerefeli Cami*[309] (1447), mihrabının silindirik gövdeli sütunçeleri, nişten bağımsız bir şekilde yerleştirilmiştir. Renkli mermerli bu sütunçeler, nişin kenarlarına tam oturtturulmayıp, kendi etrafında dönebilecek kadar esneme payı bırakılarak konumlandırılmıştır. Mihrap nişiyle bütünleşen silindirik gövdeli sütunçeler ise *Bergama Yıldırım Cami* (1399), *Edirne Eski Cami*[310] (1414), *Afyon Gedik Ahmet Paşa Camii*[311] (1482), *Manisa Hatuniye Cami* (1497) gibi mihraplarda görülür. Bu dönemde, sütunçe gövdesinde sıklıkla tercih edilen bir diğer form ise poligonal düzenlemelerdir. *İznik Yeşil Cami*[312] (1392), *Bilecik Orhan Camii* (1331), *Ankara Molla Büyük Cami*'ne[313] (14.-15. yüzyıl) ait sütunçe gövdeleri buna örnektir. Erken Osmanlı Dönemi mihrap sütunçelerinde karşımıza çıkan bu iki düzenleme, Mimar Sinan'ın inşa ettiği mihraplarda en çok tercih edilen formlardır.

Erken Osmanlı Dönemi'ne ait mihrap sütunçeleri, genellikle aynı tarzda düzenlenmiş başlık ve altlıklara sahiptir. Mehmet Top, Erken Osmanlı Dönemi mihraplarına ait sütunçe başlıklarını; *zar tipi*, *küp biçimli*, *konik-piramidal*, *iki kademeli*, *mukarnaslı*, *tablalı ve bilezikli*, *kum saati*, *dikdörtgen prizmal*, *münferit veya kendine özgü olan başlıklar* altında gruplamıştır[314]. Kum saati[315] ve yüzeysel mukarnaslı forma

[306] Mihrabın fotoğrafı için bkz. Ayverdi ve Yüksel, s. 45.
[307] Mihrap nişine ait sütunçe için bkz. T. Bozkurt, Osmanlı Selatin Camii, Fotoğraf: 11.
[308] Mihrap nişine ait sütunçeler için bkz. Ayverdi, Osmanlı Mimarisinin İlk, s. 435, Resim: 746.
[309] Mihrap nişine ait sütunçeler için bkz. T. Bozkurt, Osmanlı Selatin Camii, Fotoğraf: 85.
[310] Mihrap nişine ait sütunçeler için bkz. Ayverdi, Çelebi ve II. Sultan, s. 158, Resim: 255.
[311] Mihrap nişine ait sütunçeler için bkz. Ekrem Hakkı Ayverdi, **Osmanlı Mi'marisinde Fatih Devri III**, 2. Baskı, İstanbul Fetih Cemiyeti Enstitüsü, İstanbul, 1989, s. 9, Resim: 12.
[312] Mihrap için bkz. Naza Dönmez, s. 830, Resim: 31.
[313] Mihrabın sütunçesi için bkz. Öney, s. 229, Resim: 50.
[314] Erken Osmanlı Dönemi mihraplarında kullanılan sütunçe başlık ve altlıkları hakkında bkz. Top, Erken Dönem Osmanlı, ss. 276-280.
[315] Kum saati; iki tarafı geniş, ortası dar bir fanusun içindeki kumun, bir taraftan diğer tarafa geçtiği mekanizmadır. Bu araç, Antik Dönem'den bu yana birçok alanda motif olarak da kullanılmıştır. Zamanın akışını sembolize eden kum saati motifine, tarih boyunca çeşitli anlamlar yüklenmiştir. İncelediğimiz mihraplarda da yaygın kullanım alanı bulan kum saatinin, başta zaman olmak üzere çeşitli anlamlar taşıyabileceği düşüncesindeyiz. Bu doğrultuda kum saati ile öncelikli verilmek istenen mesaj, dünya üzerindeki hayatın belirli bir süre sonra biteceği olabilir. Hayat, kum saatindeki kumlar gibi düşünülerek, doğumla birlikte sürenin akıp gitmeye başladığı ve ölümün kaçınılmaz bir şekilde kapımızda olduğu

sahip sütunçe başlık ve altlıklar, Mimar Sinan'ın İstanbul'da inşa ettiği mihraplarda kullanım alanı bulan iki örnektir.

İncelediğimiz mihraplarda, nişlerin pahlanan kenarlarında sütunçe kullanımı yaygındır. Ağırlıklı silindirik gövdeye[316] sahip örnekler olmasına karşın, az da olsa kenarlı gövdeye sahip örnekler de mevcuttur (Tablo 5). *Edirnekapı Mihrimah Sultan Camii* (1562-1566) ve *Ramazan Efendi (Hüsreviye) Camii* (1585-1586) sütunçe gövdeleri, bunlara örnektir. Beş kenarlı düzenlemeye sahip sütunçe gövdelerindeki kenar boyutları, genellikle birbirlerinden farklıdır.

Silindirik gövdeli sütunçeler, birçok örnekte nişin pahlanan kenar köşe noktası ile bir bütün halindedir. Ancak, *Kadırga Sokullu Mehmed Paşa Camii* (1571-1572), *Şemsi Ahmed Paşa Camii* (1580) ve *Nişancı Mehmed Paşa Camii* (1584-1588) gibi yapılar bunun dışında tutulmuştur. Bu camilerde silindirik gövdeli sütunçeler, farklı renk malzeme kullanılarak meydana getirilmiştir. Bu sütunçeler, nişin pahlanan kenar köşe noktalarına tam oturtturulmayıp, kendi etrafında dönebilecek kadar esneme payı bırakılarak yerleştirilmiştir.

Üsküdar Mihrimah Sultan Camii (1547-1548) ve *Edirnekapı Mihrimah Sultan Camii* (1562-1566) sütunçeleri, diğer örneklerden boyutları ile ayrılmaktadır. İnce formlu sütunçeler, nişe doğru dikkatle bakıldığında seçilebilmektedir. Her iki örneğin kum saati formlu sütun başlıkları, yüzeysel mukarnaslardan meydana gelen iki kademeli düzenlemeye sahiptir. Kum saatlerinin yüzeyleri boş bırakılmış ve ortalarına yüzeyi bezemesiz bir kelepçe yerleştirilmiştir.

İncelediğimiz mihraplarda, sütunçeye sahip örneklerdeki başlık ve altlıkların tamamı kum saati formludur (Tablo 6-7). Kum saatinin yüzeyi, bazı örneklerde,

---

varsayılabilir. Bunun yanı sıra, kum saatinin bölmelerine de çeşitli anlamlar yüklenebilir. Kum saatinin üst bölmesinin gökyüzü, alt bölmesinin yeryüzünü sembolize ettiği düşünülürse, yaratan ile yaradılan arasında bir aktarımın simgelendiği de farz edilebilir. Ayrıca, kum saatinin bölmelerinden biri bu dünyayı, diğeri ise ahireti sembolize ediyor da olabilir. Kum saatinin ters çevrilmesi, beraberinde bir döngü meydana getirir. Bu döngünün ise yeniden başlangıcı sembolize ettiği düşünülebilir.

[316] Silindirik gövdeli sütunçe örnekleri için bkz. "Şehzade Mehmed Camii (1544-1548), Üsküdar Mihrimah Sultan Camii (1547-1548), Süleymaniye Camii (1550-1557), Hadım İbrahim Paşa Camii (1551), Sinan Paşa Camii (1555-1556), Kadırga Sokullu Mehmed Paşa Camii (1571-1572), Azapkapı Sokullu Mehmed Paşa Camii (1577-1578), Şemsi Ahmed Paşa Camii (1580), Atik Valide (Nurbanu) Sultan Camii (1571-1583), Çarşamba Mehmed Ağa Camii (1585), Hacı Evhad (Evhadüddin) Camii (1585), Mesih Ali (Mehmed) Paşa Camii (1585-1586), Nişancı Mehmed Paşa Camii (1584-1588), Kara Ahmed Paşa Camii (16. yüzyılın ikinci yarısı), Zal Mahmud Paşa Camii (16. yüzyılın ikinci yarısı)."

yuvarlak yüzeyli derin oyma tekniği ile dilimlere ayrılmış, bazı örneklerde ise boş bırakılmıştır. Kum saatlerinin ortalarına ise kelepçe yerleştirilmiştir. Yüzeyi bezemesiz örneklerin yanı sıra, balıksırtı motifi şeklinde işlenmiş kelepçeler de mevcuttur.

Sütun başlıklarının üst kısımları, genellikle iki kademeli yüzeysel mukarnaslı düzenleme ile son bulmaktadır. Ancak bu bölümde, küçük niş ve piramit üçgen gibi motiflerin kullanıldığı örnekler de mevcuttur. Bunun yanı sıra, kum saatinin üst ve alt noktasının meander motifli bordür ile sınırlandırıldığı başlıklar da görülür. *Kadırga Sokullu Mehmed Paşa Camii* (1571-1572), *Azapkapı Sokullu Mehmed Paşa Camii* (1577-1578), *Şemsi Ahmed Paşa Camii* (1580), *Atik Valide (Nurbanu) Sultan Camii* (1571-1583) ve *Kara Ahmed Paşa Camii* (16. yüzyılın ikinci yarısı) bunlara örnektir. Sütunçe başlığında yapılan uygulamaların tamamı, birebir sütunçe kaidesinde de tekrarlanmıştır.

Rüstem Paşa Camii (1561), *Ferruh Kethüda Camii* (1562-1563), *Piyale Paşa Camii* (1573-1574), *Kılıç Ali Paşa Camii* (1580) ve *Çatalca Damat Ferhat Paşa Camii*'nde (1597-1598) sütunçe uygulaması bulunmamaktadır. Dekoratif amaçlı kullanılan sütunçelerin, özellikle çinili mihraplarda tercih edilmediği dikkati çeker.

Mimar Sinan'ın Anadolu mihraplarında da sütunçe kullanımı yaygındır. Sütunçe gövdeleri; silindirik, yivli, kenarlı gibi çeşitli formlara sahiptir. Silindirik gövde, bu formlar içerisinde en çok tercih edilen düzenlemedir[317]. Bu formun yanı sıra, *Diyarbakır Behram Paşa Camii* (1572), *Havsa Sokullu Mehmet Paşa Camii* (1576-1577) ve *Diyarbakır Melek Ahmed Paşa Camii* (1580-1590) gibi mihraplarda, poligonal, düz ve sarmal yivli düzenlemeye sahip sütunçe örnekleri tespit edilmiştir. Bunun yanı sıra, *Konya (Sultan Selim) Selimiye Cami* örneğindeki gibi (16. yüzyılın üçüncü çeyreği) yüzeyi balıksırtı motifi şeklinde işlenmiş sütunçe örnekleri de mevcuttur.

Sinan'ın İstanbul dışında mihraplarında, sütunçeye sahip örneklerdeki başlıkların büyük bir bölümü, kum saati formludur. Kum saatinin yüzeyi, bazı örneklerde yuvarlak yüzeyli derin oyma tekniği ile dilimlere ayrılmış, bazı örneklerde

[317] Silindirik gövdeli sütunçe örnekleri için bkz. Kırklareli-Babaeski Semiz Ali Paşa Camii (1561-1565), Isparta Firdevs Bey Camii (1561-1565), Kırklareli-Lüleburgaz Sokullu Mehmet Paşa Camii (1569-1570), Edirne Selimiye Cami (1574-1575), Havsa Sokullu Mehmet Paşa Camii (1576-1577), İzmit Pertev Paşa Camii (1579), Kayseri Kurşunlu Cami (1585-1586), Manisa Muradiye Cami (1586), Edirne Defterdar Mustafa Paşa Camii (16. yüzyılın ikinci yarısı).

ise boş bırakılmıştır. Kum saatlerinin ortalarına ise genellikle kelepçe yerleştirilmiştir. Yüzeyi bezemesiz örneklerin yanı sıra, balıksırtı motifi şeklinde işlenmiş kelepçeler de mevcuttur. Sütunçe başlığında yapılan uygulamaların tamamı, birebir sütunçe kaidesinde de tekrarlanmıştır.

İstanbul'da, Geç Osmanlı Dönemi'nde inşa edilmiş mihrap nişlerinde sütunçe kullanımı, çok yaygın değildir. Sütunçelerin kullanım alanı bulduğu örneklerin tamamı ise silindirik gövdelidir. *İstanbul Hekimoğlu Ali Paşa Camii* (1734-1735), *İstanbul Üsküdar Ayazma Cami* (1757-1760), *İstanbul Eyüp Sultan Camii*[318] (1798-1800), *İstanbul Pertevniyal Valide Sultan Camii* (1867-1871) ve *İstanbul Yıldız Hamidiye Cami* (1885-1886) mihraplarının nişlerindeki sütunçeler buna örnektir. İstanbul Üsküdar Ayazma Cami[319] (1757-1760) ve İstanbul Eyüp Sultan Camii'ne[320] (1798-1800) ait renkli mermerli sütunçeler, nişin kenarlarına tam oturtturulmayıp, kendi etrafında dönebilecek kadar esneme payı bırakılarak yerleştirilmiştir. Diğer yapılara ait sütunçeler ise niş ile bütünleşecek şekilde konumlandırılmıştır.

Mimar Sinan Dönemi'nde yoğun kullanım alanı bulan kum saati formlu sütunçe başlıkları ve altlıkları, geç döneme tarihlenen *İstanbul Üsküdar Yeni Valide Camii* (1708-1710), *İstanbul Pertevniyal Valide Sultan Camii*[321] (1867-1871) ve *İstanbul Yıldız Hamidiye Cami*[322] (1885-1886) mihrap sütunçelerinde de görülür. Sinan Dönemi'nde olduğu gibi, kum saatlerinin yüzeyleri boş bırakılmış ve ortalarına birer adet kelepçe yerleştirilmiştir. Bu mihraplardaki sütunçeler, özellikle boyut yönünden, *Üsküdar Mihrimah Sultan Camii* (1547-1548) ve *Edirnekapı Mihrimah Sultan Camii*'nin (1562-1566) niş sütunçeleri ile büyük benzerlik gösterir. Bu örneklerin dışında, dönemin özelliklerini yansıtan münferit tip sütunçe başlıkları ve altlıkları da vardır.

---

[318] Mihrap nişinde yer alan sütunçeler için bkz. Ögel, s. 188, Resim: 6.

[319] Mihrap nişinde yer alan sütunçeler için bkz. Meryem Elif Çelebi, **18. Yüzyıl'da Osmanlı İmparatorluğu'nda Batılılaşma Dönemi ve Bir 18. Yüzyıl Örneği Üsküdar Ayazma Külliyesi**, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Yıldız Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul, 2004, s. 88, Resim: 4.44.

[320] Mihrap nişinde yer alan sütunçeler için bkz. Eyice, Eyüp Sultan Külliyesi, s. 10.

[321] Mihrap nişinde yer alan sütunçeler için bkz. Orhan Meriç, **Aksaray Pertevniyal Valide Sultan Camisi ve Külliyesi**, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul, 1997, s. 168, Şekil: 6.53.

[322] Mihrap nişinde yer alan sütunçeler için bkz. Sermin Yücel, **Yıldız Hamidiye Camisi**, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul, 1980, s. 80, Şekil: 4.41.

4.4.4. Kavsara

Mihrap nişinin üst bölümünde yer alan kavsara, Erken Osmanlı Dönemi mihraplarında; yarım kubbeli, kemerli ve mukarnaslı düzenlemeler ile kullanım alanı bulmuştur[323]. Bu örnekler içerisinde en çok, mukarnaslı kavsaralar tercih edilmiştir. Kademe sayıları dört ve on iki arasında değişiklik gösteren kavsaralarda, ağırlıklı altı ve yedi kademeden meydana gelen örnekler görülür. Altı sıra mukarnas dolgulu kavsara; *Ankara Ahi Elvan Camii*[324], *Edirne Eski Cami*[325] (1414), *Tire Rum Mehmed Paşa Camii*[326] (1471-1472), *Bursa Hamza Bey Camii*'ne[327] (15. yüzyıl ortaları); yedi sıra mukarnas dolgulu kavsara ise *Bursa Orhan Camii*[328] (1340), *Bergama Yıldırım Camii*[329] (1399), *Bursa Yeşil Türbe*[330] (1414-1429), *Merzifon II. Murad Camii*[331] (1427), *Kütahya Arslan Bey Camii'*ne[332] (15. yüzyıl ortaları) ait mihraplarda yer alır.

Aşağıdan yukarıya doğru daralan kademelerde; yıldız, badem, piramit, niş, püskül gibi süsleme elemanlarına yer verilmiştir[333]. Belirli açı ve düzen içerisinde yerleştirilen bu unsurlar, kavsara içerisinde geometrik süslemeyi meydana getirir. Geometrik süsleme, kavsaranın en üst noktasında yer alan kademeden başlar ve nişe doğru uzayan hatlar ile devam eder (Tablo 11). Tasarlanan geometrik süsleme kurgusu, Mimar Sinan ve Geç Osmanlı Dönemi'ne ait mukarnaslı kavsaralarda da varlığını sürdürmüştür.

Mimar Sinan'ın İstanbul'daki mihraplarında; altı, yedi, sekiz, dokuz, on ve on bir sıra mukarnas dolgulu kavsaralar karşımıza çıkmaktadır (Tablo 9-10). Bu mihraplarda, en çok yedi, en az ise on ve on bir kademeden meydana gelen kavsaraların

---

[323] Erken Osmanlı Dönemi'nde kullanılan kavsara düzenlemeleri hakkında geniş bilgi için bkz. Top, Erken Dönem Osmanlı, ss. 265-273.
[324] Kavsara için bkz. Eskici, Ankara Mihrabları, s. 418, Resim: 23.
[325] Mihrap nişine ait sütunçe için bkz. T. Bozkurt, Osmanlı Selatin Camii, Fotoğraf: 45.
[326] Mihraba ait kavsara için bkz. Görkem Yalçın, **Tire'de Erken Dönem Osmanlı Mimarisinin Analizi**, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sanat Tarihi Anabilim Dalı, İzmir, 2018, s. 70, Fotoğraf: 40.
[327] Enes Karakaya, "Hamza Bey Külliyesi", **TDV İslam Ansiklopedisi**, Cilt: 15, İstanbul, 1997, s. 509.
[328] Mihraba ait kavsara Ayverdi, Osmanlı Mimarisinin İlk, s. 80, Resim: 102.
[329] Zeynep Hatice Kurtbil, "Bergama Ulu Camii", **TDV İslam Ansiklopedisi**, Cilt: 42, İstanbul, 2012, s. 86.
[330] Mihraba ait kavsara için bkz. Doğan Yavaş, "Yeşilcami Külliyesi", **TDV İslam Ansiklopedisi**, Cilt: 43, İstanbul, 2013, s. 494.
[331] Mihraba ait kavsara için bkz. T. Bozkurt, Osmanlı Selatin Camii, Fotoğraf: 65.
[332] Mihraba ait kavsara için bkz. Ayverdi, Çelebi ve II. Sultan, s. 516, Resim: 897.
[333] Top, Erken Dönem Osmanlı, s. 266.

yer aldığı görülür. Kavsaralarda yer alan kademelerin sayısı, mihrabın boyutu ile doğrudan bir ilişki içerisindedir. Boyut yükseldikçe, kavsaradaki kademe sayısının da arttığı gözlemlenmektedir.

Altı sıra kademeden meydana gelen kavsara; *Sinan Paşa Camii* (1555-1556), *Şemsi Ahmed Paşa Camii* (1580), *Azapkapı Sokullu Mehmed Paşa Camii* (1577-1578) mihraplarında görülür.

Yedi sıra kademeden meydana gelen kavsaralar; *Hadım İbrahim Paşa Camii* (1551), *Rüstem Paşa Camii* (1561), *Piyale Paşa Camii* (1573-1574), *Kılıç Ali Paşa Camii* (1580), *Hacı Evhad (Evhadüddin) Camii* (1585), *Ramazan Efendi (Hüsreviye) Camii* (1585-1586) ve *Çatalca Damat Ferhat Paşa Camii* (1597-1598) mihraplarında kullanılmıştır.

Sekiz sıra kademeden meydana gelen kavsaralar; *Ferruh Kethüda Camii* (1562-1563), *Çarşamba Mehmed Ağa Camii* (1585), *Mesih Ali (Mehmed) Paşa Camii* (1585-1586), *Kara Ahmed Paşa Camii* (16. yüzyılın ikinci yarısı) ve *Zal Mahmud Paşa Camii* (16. yüzyılın ikinci yarısı) mihraplarında yer alır.

Dokuz sıra kademeden meydana gelen kavsaralar, *Üsküdar Mihrimah Sultan Camii* (1547-1548), *Edirnekapı Mihrimah Sultan Camii* (1562-1566) ve *Nişancı Mehmed Paşa Camii* (1584-1588) mihraplarında karşımıza çıkar.

On sıra kademeli kavsara, *Şehzade Mehmed Camii*'nin (1544-1548), on bir sıra kademeden meydana gelen kavsara ise *Süleymaniye Camii*'nin (1550-1557) mihrabında görülür.

Mukarnas dolgulu kademelerde; piramit üçgen, yıldız formlu konsol, niş ve çokgen parçalara yer verilmiştir. Bu bezeme unsurları, birçok örnekte benzer şekilde kullanım alanı bulur. Piramitler, genellikle niş içlerinin bezenme aşamasında tercih edilmiştir. Bazı örneklerde tek olmasının yanı sıra, iki veya üç adet piramit bir arada kullanıldığı örnekler de mevcuttur.

Yıldız formlu konsollar, belirli aralıklar ile yerleştirilerek, kademede çeşitli sayıda bölümler meydana getirmektedir. Bu bölümler, genellikle niş ve badem şekilli piramitler ile bezenmiştir. İncelediğimiz bütün örneklerde, en alt kademe, yarım yıldız formunda konsollar ile bölümlere ayrılmıştır. Yıldızların alt noktası, yüzeyi yivli veya yivsiz hatlar ile aşağıya doğru uzatılmış ve ortalarına kelepçe yerleştirilmiştir. Konsollar

arasında kalan bölümlerin yüzeyi genellikle boş bırakılmasına karşın, bazı örneklerde rozet çiçek veya kartuş ile doldurulmuştur. *Şehzade Mehmed Camii* (1544-1548), *Süleymaniye Camii* (1550-1557), *Şemsi Ahmed Paşa Camii* (1580), *Atik Valide (Nurbanu) Sultan Camii* (1571-1583) ve *Mesih Ali (Mehmed) Paşa Camii*'ne (1585-1586) ait mihraplarda, en alt kademedeki boşluklar rozet çiçekler ile bezelidir. Yuvarlak yüzeyli derin oyma tekniği ile meydana getirilen rozetlerin ortası çiçek motifi ile işlenmiş ve etrafı taç yapraklı düzenleme ile çerçeve içerisine alınmıştır. Ancak, *Süleymaniye Camii*'nde karşılaştığımız rozetlerin yüzeylerinin bezemesiz olduğu görülür. Rozet çiçekli kavsara örneklerinin yanı sıra, en alt kademenin kartuş ile bezendiği örnekler de yer almaktadır. *Üsküdar Mihrimah Sultan Camii* (1547-1548), *Kadırga Sokullu Mehmed Paşa Camii* (1571-1572), *Atik Valide Paşa Camii* ve *Çarşamba Mehmed Ağa Camii* (1585) mihrapları buna örnektir (Tablo 12). Atik Valide Paşa Camii haricindeki yapılarda, kartuşların içleri sülüs hatlı yazılar ile doldurulmuştur.

İncelediğimiz mihraplarda, bazı kademelerde, mukarnas dolguların tepe noktası beş veya yedi dilimli püsküller ile bezenmiştir. Bazı püsküllerin yüzeyi, yuvarlak yüzeyli derin oyma tekniği ile çiçek motifi şeklinde işlenmiştir.

Püsküllerdeki dilim sayısı, yıldız formundaki konsolların köşe sayısını vermektedir. Yıldız formlu konsolların kollarını meydana getiren hatların açısı ile alt noktasında yer alan püskülün iki dilimi arasındaki açının genişliği doğru orantılıdır. Bu durum bize, yıldız formlu konsol ile püskül arasındaki ilişkiyi net bir şekilde göstermektedir. Bu ilişki, özellikle kavsaranın tam alt noktasından, yukarıya doğru bakıldığında anlaşılmaktadır.

Araştırma konumuzu meydana getiren bütün kavsara örneklerinde, en üst bölüm, istiridye kabuğu formunda bir düzenleme ile son bulmaktadır. Dilim sayısı, yapılara göre değişiklik gösteren bu düzenleme iki kademelidir. İstiridye kabuğu formunun hemen altında yer alan kademede ise, iri piramitler konsol görevi üstlenmiş ve aralarda kalan bölümler çokgen parçalar ile doldurulmuştur. Bu düzenleme tekrarlanarak, istiridye kabuğu formunun altındaki iki veya üç sıra kademeye kadar inebilmektedir. Ancak bu uygulama, incelediğimiz mihraplar içerisinde sadece *Hacı Evhad (Evhadüddin) Camii*'nde (1585) değişiklik göstermektedir. İstiridye kabuğu formlu

düzenlemenin hemen altında yer alan kademe, içerisi badem şekilli piramit ile doldurulmuş nişler ile bezelidir.

Kavsarayı meydana getiren kademelerden bazıları, tasarlanan düzene göre, köşe noktalarda yarım uygulanmıştır. Kavsaranın alt başlangıç noktasından üst bölüme kadar olan düzenleme, mihrapta yaratılmak istenen derinlik algısı ile doğrudan ilişkilidir.

Sinan'ın Anadolu mihraplarındaki kavsaralar ile İstanbul örneklerindeki kavsaralar, birçok yönden birbirlerine benzerlik gösterir. Ancak, *Diyarbakır Behram Paşa Camii* (1572) ve *Diyarbakır Melek Ahmed Paşa Camii* (1580-1590) mihraplarının kavsaraları bu benzerliğin dışındadır. Diyarbakır Behram Paşa Camii'nin taş mihrabının kavsara farklılığı, Memlük-Zengi etkisi ile açıklanabilir. Diyarbakır Melek Ahmed Paşa Camii'ndeki farklılık ise çini mihrabın orijinal olup olmadığı konusunu yeniden gündeme getirmektedir.

Mimar Sinan'ın İstanbul dışındaki mihraplarında; altı[334], yedi[335], sekiz[336], ve on[337] sıra mukarnas dolgulu kavsaralar karşımıza çıkmaktadır. Bu mihraplarda en az on, en çok ise yedi ve sekiz kademeden meydana gelen kavsaraların yer aldığı görülür. Mukarnas dolgulu kademelerde; piramit, yıldız formlu konsol, niş, püskül ve çokgen parçalara yer verilmiştir. Kavsaranın en alt kademesindeki konsollar arasında kalan bölümlerin yüzeyi genellikle boş bırakılmasına karşın, bazı örneklerde rozet çiçek ile doldurulmuştur. *Ankara Cenabi Ahmet Paşa Camii*[338] (1565-1566), *Havsa Sokullu Mehmet Paşa Camii* (1576-1577), *Kırklareli-Lüleburgaz Sokullu Mehmet Paşa Camii* (1569-1570) ve *Konya (Sultan Selim) Selimiye Cami* (16. yüzyılın üçüncü çeyreği) ait mihrapların en alt kademesi buna örnektir. Yuvarlak yüzeyli derin oyma tekniği ile

[334] Altı sıra kademeden meydana gelen kavsaralar için bkz. Edirne Selimiye Cami (1574-1575), Havsa Sokullu Mehmet Paşa Camii (1576-1577), Hatay-Payas Sokullu Mehmet Paşa Camii (16. yüzyılın üçüncü çeyreği).
[335] Yedi sıra kademeden meydana gelen kavsaralar için bkz. Tekirdağ Rüstem Paşa Camii (1552-1553), Isparta Firdevs Bey Camii (1561-1565), Ankara Cenabi Ahmet Paşa Camii (1565-1566), Kayseri Kurşunlu Cami (1585-1586), Edirne Defterdar Mustafa Paşa Camii (16. yüzyılın ikinci yarısı).
[336] Sekiz sıra kademeden meydana gelen kavsaralar için bkz. Kırklareli-Lüleburgaz Sokullu Mehmet Paşa Camii (1569-1570), Konya Ilgın Lala Mustafa Paşa Camii (1576), İzmit Pertev Paşa Camii (1579), Manisa Muradiye Cami (1586), Diyarbakır Melek Ahmed Paşa Camii (1580-1590). Kırklareli-Babaeski Semiz Ali Paşa Camii (1561-1565).
[337] On sıra kademeden meydana gelen kavsaralar için bkz. Konya (Sultan Selim) Selimiye Cami (16. yüzyılın üçüncü çeyreği).
[338] Ankara Cenabi Ahmet Paşa Camii mihrap kavarası için bkz. Eskici, Ankara Mihrabları, s. 368, Şekil 32.

meydana getirilen rozetlerin yüzeyi, çiçek motifi şeklinde işlenmiştir. Kavsaradaki bu uygulama, Sinan'ın İstanbul'daki bazı mihraplarında da karşımıza çıkar.

Geç Osmanlı Dönemi'ne tarihlenen mihrap kavsaralarında; klasik mukarnas, barok karakterli mukarnas, yarım kubbe ve silmelerden meydana gelen örnekler yer alır. Dönemin beraberinde getirdiği barok unsurlar, süsleme ve form açısından, kavsarada da kendini gösterir.

Klasik mukarnas dolgulu kavsaralar; *İstanbul Üsküdar Yeni Valide Camii* (1708-1710), *İstanbul Hekimoğlu Ali Paşa Camii* (1734-1735), *İstanbul Üsküdar Ayazma Cami* (1757-1760), *İstanbul Pertevniyal Valide Sultan Camii* (1867-1871) ve *İstanbul Yıldız Hamidiye Cami* (1885-1886) mihraplarında görülür. Klasik mukarnaslı kademelerin içerisi, geometrik formda konsol, badem, kanat, niş, püskül gibi unsurlar ile bezelidir. *İstanbul Üsküdar Yeni Valide Camii* mihrap kavsarasının en alt kademesinde yer alan konsol araları, Sinan Dönemi örneklerinde olduğu gibi rozet çiçekler ile bezenmiştir[339]. Rozet çiçeklerin içerisi, bitkisel ve geometrik motifler ile süslüdür.

Barok karakterli mukarnas dolgulu örnekler, *İstanbul Ortaköy Cami*[340] (1854), *İstanbul Nuru Osmaniye Camii*[341] (1748-1755) ve *İstanbul Dolmabahçe Cami*'nde[342] (1855) karşımıza çıkar. Üç kavsara da sekiz sıra kademeden meydana gelmekte olup, kademelerin yüzeyi; akant yaprakları, sütun, sarkıt, istiridye kabuğu, derin niş gibi unsurlar ile bezenmiştir.

Silmeler ile meydana getirilen kavsaralar, bu dönemde sevilerek kullanılan örneklerin başında gelmektedir. Bu tarz kavsara kademeleri, iç bükey ve dış bükey silmelerin yatay yönde ve hafif kavis yaparak şekillendiği örneklerdir. Yüzeyi boş bırakılan silmelerin yanı sıra, barok karakterli motifler ile bezenen silmeler de

---

[339] Mimar Sinan'ın İstanbul camilerindeki mihraplarında, kavsaranın en alt kademesinde rozet çiçek yer alan örnekler için bkz. Şehzade Mehmed Camii (1544-1548), Süleymaniye Camii (1550-1557), Şemsi Ahmed Paşa Camii (1580), Atik Valide (Nurbanu) Sultan Camii (1571-1583) ve Mesih Ali (Mehmed) Paşa Camii'ne (1585-1586).

[340] Mihrap kavsarasına ait fotoğraf için bkz. Selman Can, "Ortaköy Camii Keşf-i Evvel Defterleri", **Atatürk Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü Dergisi**, Say: 37, Erzurum, 2016, s. 239, Fotoğraf: 15.

[341] Kavsara için bkz. Uğur Yüzereroğlu, **Batılılaşma Dönemi Erken Örneklerinde Bezeme Programlarının İrdelenmesi ve Koruma Sorunları: Nuruosmaniye Camii Örneği**, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Yıldız Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul, 2006, s. 72, Resim: 3.23.

[342] Kavsara için bkz. Ögel, s. 190, Resim: 8.

mevcuttur. *İstanbul Üsküdar Ayazma Cami*[343] (1757-1760), *İstanbul Laleli Cami*[344] (1759-1763), *İstanbul Beylerbeyi Cami*[345] (1776-1778), *İstanbul Eyüp Sultan Camii*[346] (1798-1800) mihrap kavsaraları buna örnektir.

Geç Osmanlı Dönemi'nde kullanım alanı bulan bir diğer kavsara şekli, yarım kubbe formuna sahip olan örneklerdir. *İstanbul Emirgan Cami*[347] (1781), *İstanbul Teşvikiye Cami*[348] (1794), *İstanbul Nusretiye Cami* (1826), *İstanbul Küçük Mecidiye Cami* (1849) ve *İstanbul Büyükada Hamidiye Cami*[349] (1893) mihrap kavsaralarında bu tarz uygulamaya yer verilmiştir. Yarım kubbe formuna sahip kavsaraların yüzeyi, kalemişi motifler ile bezelidir.

4.4.5. Köşelik

Çerçeve, alınlık ve kavsara bölümleri arasına yerleştirilen köşelikler, genellikle kavsaranın en dış hattı ile beraber şekillenmiştir. Mihrap ile aynı seviyede bulunan köşeliklerin yanı sıra, mihrap yüzeyinden hafif dışa taşkın şekilde yerleştirilmiş örnekler de mevcuttur.

Erken Osmanlı Dönemi mihrap köşeliklerinde, üçgen biçimli ve kuşatma kemerli olmak üzere iki adet form kullanılmıştır. Bu formlar içerisinde en çok, tek parça (yekpare) veya iki parçadan meydana gelen üçgen biçimli örnekler tercih edilmiştir. Üçgen biçimli köşelikler; *Balıkesir Yıldırım Cami*[350], *Bursa Orhan Camii*[351], *İznik Yeşil Cami*[352], *Bursa Ulu Cami*[353], *Edirne Eski Cami*[354], kuşatma kemerli örnekler ise *Manisa İvaz Paşa Camii* ve *Manisa Hatuniye Cami* gibi mihraplarda görülür. Alçı ve çini ile kaplanan mihrapların köşelik yüzeyi, genellikle geometrik veya bitkisel motifler ile

[343] Kavsara için bkz. Eyice, Ayazma Camii, s. 231.
[344] Kavsara için bkz. Ögel, s. 187, Resim: 4.
[345] Kavsara için bkz. Selçuk Mülayim, "Beylerbeyi Camii ve Külliyesi", **TDV İslam Ansiklopedisi**, Cilt: 6, İstanbul, 1992, s. 76.
[346] Eyice, Eyüp Sultan Külliyesi, s. 10.
[347] Kavsara için bkz. Memiş ve Bezci, s. 102, Ek 3-Ek 4.
[348] Kavsara için bkz. Bilgicioğlu, s. 578.
[349] Kavsara için bkz. Ersöz, ss. 190-191, Fotoğraf: 65-67.
[350] Köşelik için bkz. Ayverdi, Osmanlı Mimarisinin İlk, s. 371, Resim: 603.
[351] Köşelik için bkz. Ayverdi ve Yüksel, s. 41.
[352] İznik Yeşil Cami mihrap köşeliği için bkz. Özbek, s. 116, Resim: 90.
[353] Mihrap köşeliği için bkz. Ayverdi, Osmanlı Mimarisinin İlk, s. 410, Resim: 692.
[354] Mihrap köşeliği için bkz. Ayverdi, Çelebi ve II. Sultan, s. 158, Resim: 255.

bezelidir. Bunun yanı sıra, Mimar Sinan Dönemi'nde olduğu gibi, yüzeyi boş bırakılan veya rozetler ile hareketlendirilen örnekler de mevcuttur.

İncelediğimiz mihrapların tamamında, mihrap yüzeyinden hafif dışa taşkın, kavsarayı üç yönden kuşatan köşelik yer almaktadır. Mihrabın çerçeve, kavsara ve alınlık bölümlerinin arasına konumlandırılan üçgen biçimli köşelikler, genellikle iç ve dış bükey hatlar ile kademelendirilmiştir (Tablo 13).

Yüzeyi bezemesiz köşeliklerin yanı sıra, iri rozet çiçek ile bezeli örnekler de mevcuttur. *Üsküdar Mihrimah Sultan Camii* (1547-1548), *Sinan Paşa Camii* (1555-1556), *Rüstem Paşa Camii* (1561), *Kadırga Sokullu Mehmed Paşa Camii* (1571-1572), *Azapkapı Sokullu Mehmed Paşa Camii* (1577-1578), *Atik Valide (Nurbanu) Sultan Camii* (1571-1583), *Hacı Evhad (Evhadüddin) Camii* (1585), *Çarşamba Mehmed Ağa Camii* (1585), *Mesih Ali (Mehmed) Paşa Camii* (1585-1586), *Nişancı Mehmed Paşa Camii* (1584-1588), *Kara Ahmed Paşa Camii* (16. yüzyılın ikinci yarısı), *Zal Mahmud Paşa Camii*'nin (16. yüzyılın ikinci yarısı) mihrap köşelikleri bunlara örnektir (Tablo 14-15). Köşeliklerin yüzeyine, ikişer adet yuvarlak yüzeyli derin oyma teknikli iri rozet çiçek yerleştirilmiştir. Rozetlerin yüzeyi, genellikle çiçek ve taç yapraklardan gelişen bir bitkisel süslemeye sahiptir. Ancak, *Atik Valide Paşa Camii*, *Zal Mahmut Paşa Camii*, *Rüstem Paşa Camii* ve *Sinan Paşa Camii'*nin köşeliklerindeki rozet çiçeklerde, bitkisel motiflerin yanı sıra, yıldız ve küçük üçgen gibi geometrik motiflere de yer verildiği görülür.

Mimar Sinan'ın Anadolu mihraplarının tamamında, mihrap yüzeyinden hafif dışa taşkın, kavsarayı üç yönden kuşatan köşelik yer almaktadır. Üçgen biçimli köşelikler, genellikle iç ve dış bükey hatlar ile kademelendirilmişlerdir. Ancak, *Diyarbakır Behram Paşa Camii* (1572) ve *Hatay-Payas Sokullu Mehmet Paşa Camii* (16. yüzyılın üçüncü çeyreği) mihraplarında yer alan köşelikler, kullanım şekliyle diğer örneklerden ayrılır. Bu yapılara ait birçok mihrap elemanında karşılaştığımız Memlük-Zengi mimarisinin etkisi, köşelik bölümünde de kendini hissettirmektedir.

Yüzeyi bezemesiz köşeliklerin yanı sıra, *Isparta Firdevs Bey Camii* (1561-1565), *Kırklareli-Babaeski Semiz Ali Paşa Camii* (1561-1565), *Ankara Cenabi Ahmet*

Paşa Camii[355] (1565-1566), *Kırklareli-Lüleburgaz Sokullu Mehmet Paşa Camii* (1569-1570), *Edirne Selimiye Cami* (1574-1575), *Havsa Sokullu Mehmet Paşa Camii* (1576-1577) ve *Edirne Defterdar Mustafa Paşa Camii*[356] (16. yüzyılın ikinci yarısı) gibi yüzeyi iri rozet ile bezeli örnekler de mevcuttur. Rozetlerin yüzeyi, oyma tekniği ile işlenmiş bitkisel veya geometrik motifler ile bezenmiştir. *İzmit Pertev Paşa Camii*'ne (1579) ait rozetlerde, oyma tekniğinin yanı sıra kakma tekniğinin de kullanıldığı görülür. Bunun yanı sıra, *Konya (Sultan Selim) Selimiye Cami* (16. yüzyılın üçüncü çeyreği) gibi, rozet yerine kabaraların yerleştirildiği köşelik örnekleri de mevcuttur.

Geç Osmanlı Dönemi cami mihraplarının tamamına yakınında, üçgen biçimli köşelikler kullanılmıştır. Klasik üçgen biçimli örneklerin yanı sıra, barok karakterli yapım ve süsleme unsurlarına sahip köşelikler, oldukça yoğundur. Bu bağlamda, bazı mihrapların köşelikleri iç içe geçmiş üçgenler şeklinde tasarlanmıştır. İçten dışa doğru küçülen üçgenlerin alt bölümü, kıvrımlı hatlara sahiptir. Kıvrımlı hatlar, genellikle kavsaranın en dış bölümüne göre şekillendirilmiştir. *İstanbul Nuru Osmaniye Camii* (1748-1755), *İstanbul Üsküdar Ayazma Cami* (1757-1760), *İstanbul Laleli Cami* (1759-1763)[357], *İstanbul Beylerbeyi Cami* (1776-1778), *İstanbul Eyüp Sultan Camii* (1798-1800)[358] mihrap köşelikleri buna örnektir.

İçerisi barok veya klasik bitkisel motifler ile bezenen köşeliklerin yanı sıra, yüzeyi bezemesiz bırakılmış örnekler de mevcuttur. *İstanbul Üsküdar Yeni Valide Cami* (1708-1710), *İstanbul Hekimoğlu Ali Paşa Camii*[359] (1734-1735), *İstanbul Nuru Osmaniye Camii* (1748-1755), *İstanbul Ortaköy Cami*[360] (1854), *İstanbul Dolmabahçe Cami*[361] (1855) ve *İstanbul Yıldız Hamidiye Cami* (1885-1886) mihrap köşelikleri, bitkisel motifler ile bezenmiştir. Yüzeyi bezemesiz, klasik üçgen biçimli köşelik uygulaması ise sadece *İstanbul Pertevniyal Valide Sultan Camii*'nde (1867-1871) karşımıza çıkar. Ayrıca, Mimar Sinan'ın İstanbul mihraplarında sıklıkla karşılaştığımız

[355] Ankara Cenabi Ahmet Paşa Camii mihrap köşelikleri ve yüzeyinde yer alan rozetler için bkz. Eskici, Ankara Mihrabları, s. 459, Resim: 105.
[356] Köşelikler için bkz. Bayrakal, Edirne'deki Tek Kubbeli, s. 239, Resim: 117.
[357] Köşelik için bkz. Ögel, s. 187, Resim: 4.
[358] Köşelik için bkz. Ögel, s. 188, Resim: 3.
[359] Köşelik için bkz. Ögel, s. 186, Resim: 6.
[360] Köşelik için bkz. Saner ve Keskin, s. 284, Resim: 25.
[361] Köşelik için bkz. Ögel, s. 190, Resim: 8.

rozet çiçek uygulaması, *İstanbul Hırka-i Şerif Cami* (1854) mihrap köşeliklerinde uygulama alanı bulmuştur.

4.4.6. Alınlık

Alınlıklar, Anadolu'da inşa edilen mihrapların birçoğunda, çerçeve ve köşelikler arasında yer alan bölüme yerleştirilmiştir. Ancak, Erken Osmanlı Dönemi ve öncesine tarihlenen mihraplarda, az da olsa köşelikler üzerine yerleştirilen alınlık örnekleriyle de karşılaşılmaktadır. *Kütahya Ulu Cami*, *Manisa Hatuniye Cami*, *Bursa Sitti Hatun Camii* (1456), *Bursa Tuz Pazarı Cami*[362] (1479) *Edirne Sitti Sultan Camii*[363] (1484) mihrap alınlıkları, buna örnektir. Bu döneme ait alınlıklar, mihrap yüzeyinden hafif dışa taşkın veya mihrap yüzeyine hafif girinti yapacak şekilde yerleştirilmiştir.

Erken Osmanlı Dönemi'nde, yatay dikdörtgen formda tasarlanan alınlıkların içerisi genellikle, ayetten bir bölümün yer aldığı yazı ile doldurulmuştur[364]. Mimar Sinan Dönemi mihraplarının birçoğunda görülen Al-i İmran Suresi'nin 37. ayeti, bu dönem mihrap alınlıklarında da tercih edilmiştir. Al-i İmran Suresi'nin 37. ayeti; *Kütahya Ulu Cami*, *Bursa Hüdavendigar Camii* (1385), *Edirne Eski Cami* (1414), *Bursa Yeşil Cami* (1419), *Bursa Sitti Hatun Camii* (1456), *Edirne Üç Şerefeli Cami* (1447) ve *İstanbul Çandarlı İbrahim Paşa Camii* (1478-1479) mihrap alınlıklarında yer alır.

Mihrabın çerçeve ve köşelikleri arasına yerleştirilen alınlık bölümü, *Hadım İbrahim Paşa Camii* (1551) ve *Çatalca Damat Ferhat Paşa Camii* (1597-1598) hariç, incelediğimiz mihrapların tamamında kullanım alanı bulmuştur (Tablo 16-17). Alınlık bölümü bulunmayan yapıların ortak özelliği taş ile inşa edilmiş olmalarıdır.

Yatay dikdörtgen forma sahip alınlıklar, genellikle mihrap yüzeyinden hafif dışa taşkın şekilde yerleştirilmiştir. Bu düzenleme, kartuşun, düz keskin hat veya ince silmeler ile kademelendirilmesi sonucu meydana getirilmiştir. Bunun yanı sıra, az da olsa, mihrap ile aynı düzlem üzerine konumlandırılan örnekler de mevcuttur. *Rüstem*

[362] S. Yıldız Ötüken, Aynur Durukan, **Türkiye'de Vakıf Abideler ve Eski Eserler III**, Ankara, 1983, ss. 184-185.
[363] Alınlık için bkz. Bayrakal, Edirne'deki Tek Kubbeli, s. 209, Resim: 58.
[364] Erken Osmanlı Dönemi mihrap alınlıkları hakkında geniş bilgi için bkz. Top, Erken Dönem Osmanlı, ss. 284-286.

Paşa Camii (1561) ve *Piyale Paşa Camii*'ne (1573-1574) ait çinili alınlıklar, bunlara örnektir. Bu düzenlemelerin dışında, yine sayıca az karşılaştığımız bir uygulama daha dikkat çekmektedir. Mihrap yüzeyine oyma tekniği ile açılan yuvalar içerisine yerleştirilen alınlık, *Üsküdar Mihrimah Sultan Camii* (1547-1548), *Sinan Paşa Camii* (1555-1556) ve *Atik Valide (Nurbanu) Sultan Camii* (1571-1583) gibi yapılarda uygulama alanı bulmuştur.

İncelediğimiz mermer mihraplardaki alınlıklar, birçok yönden birbirine benzemektedir. Ayeti meydana getiren harflerin tamamı, düz yüzeyli derin oyma tekniği ile yapılmış ve yüzeyi yaldız ile boyanmıştır. Bu düzenleme, sadece *Ramazan Efendi (Hüsreviye) Camii*'nin (1585-1586) alınlık bölümünde kullanılmamıştır. Söz konusu örnekte, alınlıkta yer alan kartuşun yüzeyi boş bırakılmış ve herhangi bir unsura yer verilmemiştir.

Düz hatlı dikdörtgen çerçeve örneklerinin yanı sıra, kısa kenarları dilimli ve bitkisel motifler ile son bulan çerçeve örnekleri de mevcuttur. *Şehzade Mehmed Camii* (1544-1548), *Rüstem Paşa Camii* (1561), *Edirnekapı Mihrimah Sultan Camii* (1562-1566), *Piyale Paşa Camii* (1573-1574), *Ramazan Efendi (Hüsreviye) Camii* (1585-1586), *Kara Ahmed Paşa Camii* (16. yüzyılın ikinci yarısı) alınlıklarındaki kartuşlar bunlara örnektir.

İncelediğimiz alınlığa sahip mihrapların tamamında, Al-i İmran Suresi'nin 37. veya 39. ayetinden bir bölüme yer verilmiştir (Tablo 16-17). Genellikle düz yüzeyli derin oyma tekniği ile meydana getirilen harfler sülüs veya Celî sülüs hat ile yazılmıştır. Al-i İmran Suresi'nin 3/37. ayeti; *Şehzade Mehmed Camii* (1544-1548), *Sinan Paşa Camii* (1555-1556), *Süleymaniye Camii* (1550-1557), *Rüstem Paşa Camii* (1561), *Edirnekapı Mihrimah Sultan Camii* (1562-1566), *Kadırga Sokullu Mehmed Paşa Camii* (1571-1572), *Azapkapı Sokullu Mehmed Paşa Camii* (1577-1578), *Kılıç Ali Paşa Camii* (1580), *Şemsi Ahmed Paşa Camii* (1580) ve *Kara Ahmed Paşa Camii*'nin (16. yüzyılın ikinci yarısı) alınlıklarında yer alır. Al-i İmran Suresi'nin 3/39. ayeti ise *Üsküdar Mihrimah Sultan Camii* (1547-1548), *Piyale Paşa Camii* (1573-1574), *Atik Valide (Nurbanu) Sultan Camii* (1571-1583), *Hacı Evhad (Evhadüddin) Camii* (1585), *Çarşamba Mehmed Ağa Camii* (1585), *Mesih Ali (Mehmed) Paşa Camii* (1585-1586),

Nişancı Mehmed Paşa Camii (1584-1588) ve *Zal Mahmud Paşa Camii*'nin (16. yüzyılın ikinci yarısı) mihrap alınlıklarında karşımıza çıkar.

Mimar Sinan'ın İstanbul dışı mihraplarında alınlık uygulaması; *Kırklareli-Babaeski Semiz Ali Paşa Camii* (1561-1565), *Kırklareli-Lüleburgaz Sokullu Mehmet Paşa Camii* (1569-1570), *Edirne Selimiye Cami* (1574-1575), *Havsa Sokullu Mehmet Paşa Camii* (1576-1577), *Konya Ilgın Lala Mustafa Paşa Camii* (1576), *Kayseri Kurşunlu Cami* (1585-1586) ve *Manisa Muradiye Cami*'nde (1586) karşımıza çıkar. Alınlıkların yüzeyinde; sülüs hatla yazılmış, Al-i İmran Suresi'nin 3/37. ayetinden bir bölüme yer verilmiştir. Bu mihraplar içerisinde sadece *Edirne Selimiye Cami*'nin alınlığında, "kelime-i tevhid'in" yer almasına karşın, mihrabın tepeliğinde Al-i İmran Suresi'nin 3/37. ayetinden bir bölüm görülür.

Sinan'ın İstanbul mihraplarının, taşlı örnekler hariç, hepsinde alınlık bölümü mevcuttur. İstanbul dışı örneklerinde ise malzeme farkı olmaksızın, birçok mihrapta alınlığa yer verilmediği görülür. Bu bağlamda, *Tekirdağ Rüstem Paşa Camii* (1552-1553), *Isparta Firdevs Bey Camii* (1561-1565), *Ankara Cenabi Ahmet Paşa Camii* (1565-1566), *Diyarbakır Behram Paşa Camii* (1572), *İzmit Pertev Paşa Camii* (1579), *Diyarbakır Melek Ahmed Paşa Camii* (1580-1590), *Konya (Sultan Selim) Selimiye Cami* (16. yüzyılın üçüncü çeyreği) ve *Hatay-Payas Sokullu Mehmet Paşa Camii* (16. yüzyılın üçüncü çeyreği) gibi yapıların mihraplarında alınlık bölümü yoktur.

Geç Osmanlı Dönemi mihraplarındaki alınlıkların birçoğu, çerçeve ve köşelik arasında yer alan bölüme yerleştirilmiştir. Ancak, bu döneme tarihlenen bazı alınlıkların, yeni bir uygulama ile özel bir alan içerisine alındığı görülür. Bu uygulamaya sahip mihraplarda çerçevenin üst kenarı (lento), alınlığın alt ve üst noktasında tekrarlanarak kullanılmıştır. *İstanbul Emirgan Cami* (1781), *İstanbul Eyüp Sultan Camii* (1798-1800), *İstanbul Teşvikiye Cami* (1794), *İstanbul Nusretiye Cami* (1826) ve *İstanbul Küçük Mecidiye Cami*'ne (1848) ait mihrap alınlıkları bu düzenlemeye örnektir.

Yatay dikdörtgen forma sahip alınlıkların içerisi, genellikle düz yüzeyli derin oyma tekniği ile meydana getirilmiş yazılar ile doldurulmuştur. Bu döneme ait mihrap alınlıklarının tamamına yakınında, Al-i İmran Suresi'nin 3/37. ayetinden bir bölüm kullanılmıştır. Al-i İmran Suresi'nin 3/37. ayeti; *İstanbul Üsküdar Yeni Valide Camii*

(1708-1710), *İstanbul Hekimoğlu Ali Paşa Camii* (1734-1735), *İstanbul Nuru Osmaniye Camii* (1748-1755), *İstanbul Üsküdar Ayazma Cami* (1757-1760), *İstanbul Laleli Cami* (1759-1763), *İstanbul Beylerbeyi Cami* (1776-1778), *İstanbul Emirgan Cami* (1781), *İstanbul Eyüp Sultan Camii* (1798-1800), *İstanbul Ortaköy Cami* (1854), *İstanbul Dolmabahçe Cami* (1855*), İstanbul Pertevniyal Valide Sultan Camii* (1867-1871) ve *İstanbul Yıldız Hamidiye Cami* (1885-1886) alınlıklarında görülür. Bunun yanı sıra, *İstanbul Teşvikiye Cami* (1794), *İstanbul Nusretiye Cami* (1826) ve *İstanbul Hırka-i Şerif Cami* (1851) gibi Al-i İmran Suresi'nin 3/39. ayetinin kullanım alanı bulduğu örnekler de mevcuttur. Sülüs hat tekniği ile meydana getirilen harflerin yüzeyi yaldız ile boyalıdır.

4.4.7. Tepelik

Erken Osmanlı Dönemi'ne ait mihrap örneklerine ait tepeliklerde, dizilerden meydana gelen yatay dikdörtgen düzenlemeler ile üçgen formlardan oluşan tasarımlar, yoğun kullanım alanı bulmuşlardır. Bu uygulamaların yanı sıra, silmeli düzenleme ile saçak şeklinde taçlandırılan mihrap örnekleri de tercih edilmiştir. Silmeli saçak; *Balıkesir Yıldırım Camii* (1388), *Bursa Ulu Cami*[365] (1400), *Merzifon II. Murad Camii*[366] (1427 ve *Bursa Tuz Pazarı Cami* (1479) mihraplarına ait tepeliklerde karşımıza çıkar.

Yan yana dizilerden meydana gelen yatay dikdörtgen düzenlemeler; *Bergama Yıldırım Camii*[367] (1399), *Bursa Yeşil Cami*[368] (1419), *İznik Mahmud Çelebi Camii* (1422-1423) *Edirne Muradiye Cami*[369] (1436), *Edirne Ayşe Kadın Camii* (1475), *Bursa Yeşil Türbe*[370] (1414-1429) ve *Ankara Ahi Elvan Camii*[371] (14. yüzyılın ikinci yarısı) mihraplarının tepeliklerinde görülür. Bu uygulama, incelediğimiz mihrap örneklerinde de tercih edilen bir düzenlemedir.

[365] Tepelik için bkz. Ayverdi, Osmanlı Mimarisinin İlk, s. 410, Resim: 692.
[366] Tepelik için bkz. Ayverdi, Çelebi ve II. Sultan, s. 525, Resim: 914.
[367] Tepelik için bkz. Ayverdi, Osmanlı Mimarisinin İlk, s. 375, Resim: 620.
[368] Demiriz, Osmanlı Mimarisinde Süsleme, s. 352, Resim: 273.
[369] Tepelik için bkz. Demiriz, Osmanlı Mimarisinde Süsleme, s. 500, Resim: 500.
[370] Tepelik için bkz. Ayverdi ve Yüksel, ss. 182-183.
[371] Tepelik için bkz. Eskici, Ankara Mihrabları, s. 418, Resim: 24.

Üçgen formlardan meydana getirilen tasarımlara; *İznik Yeşil Cami*[372], *Edirne Üç Şerefeli Cami*[373], *İstanbul Atik Ali Paşa Camii* ve *Bursa Yıldırım Camii*[374] mihrapları örnek verilebilir. "Üçgen tepelik" olarak adlandırılan bu örnekler, bitkisel ya da kıvrımlı hatlardan oluşan süslemelerin, üçgen formu meydana getirecek şekilde düzenlenmesi ile oluşturulmuştur. Bu nedenle bu tarz örnekler "üçgen formlu tepelik" olarak adlandırılmıştır.

Mihrap üst çerçeve hattının hemen üzerine yerleştirilen tepelikler, Sinan'ın inşa ettiği İstanbul camilerinin birçoğunda kullanım alanı bulmuştur. Bu camilerde yer alan tepeliklerde, yatay dikdörtgen ve üçgen olmak üzere iki farklı forma sahip pano ile karşılaşılmıştır (Tablo 18). Sayıca dağılımı birbirine çok yakın olan bu formların kullanımı, yapılara göre küçük değişiklikler göstermiştir. Hadım İbrahim Paşa Camii'nin taş mihrabının üstünde yer alan sivri kemerli çini pano, mihrabın tepeliği olarak kabul edilmiştir.

Yatay dikdörtgen panolu tepeliklere, *Azapkapı Sokullu Mehmed Paşa Camii* (1577-1578), *Şemsi Ahmed Paşa Camii* (1580), *Atik Valide (Nurbanu) Sultan Camii* (1571-1583), *Hacı Evhad (Evhadüddin) Camii* (1585), *Mesih Ali (Mehmed) Paşa Camii* (1585-1586) ve *Kara Ahmed Paşa Camii* (16. yüzyılın ikinci yarısı) mihrabında yer verilmiştir (Tablo 20). Bu örneklerin tamamı, yuvarlak yüzeyli derin oyma tekniği ile meydana getirilen bitkisel motifler ile bezenmiştir. Bitkisel süsleme kompozisyonunun, palmet, rumi ve kıvrım dallardan meydana geldiği; bazı örneklerde, bu motiflere lotusun da eklendiği görülür. Yatay dikdörtgen panolardaki süslemeler, köşe noktalarda yarım uygulanmıştır.

Üçgen panolu tepelik tasarımları, *Şehzade Mehmed Camii* (1544-1548), *Süleymaniye Camii* (1550-1557), *Kadırga Sokullu Mehmed Paşa Camii* (1571-1572), *Çarşamba Mehmed Ağa Camii* (1585) ve *Nişancı Mehmed Paşa Camii* (1584-1588) mihraplarında karşımıza çıkar (Tablo 19). *Süleymaniye Camii* hariç üçgen panoların tamamı, yüzeyleri boş bırakılmayacak şekilde bitkisel motifler ile bezenmiştir. Palmet, rumi, lotus, kıvrım dal, düğüm gibi motiflerden meydana gelen bitkisel süsleme, yuvarlak veya düz yüzeyli derin oyma tekniği ile işlenmiştir. Sadece *Kadırga Sokullu*

[372] İznik Yeşil Cami tepeliği için bkz. Özbek, s. 122, Resim: 101.
[373] Tepelik için bkz. Aslanapa, Edirnede Osmanlı Devri, s. 22, Şekil: 24.
[374] Tepelik için bkz. Demiriz, Osmanlı Mimarisinde Süsleme, s. 427, Resim: 398.

*Mehmed Paşa Camii'*nde yer alan üçgen panoda, boyama tekniğinin de kullanıldığı görülür. Bu uygulamanın orijinal olup olmadığı konusu sorgulanabilir! Ancak, genel olarak tepeliklerin tamamına yakını bitkisel motiflerle bezenmiştir. Boyama tekniğiyle yapılan bezemenin karakteri de Klasik Osmanlı üslubunu yansıtacak şekilde, palmet, rumi ve kıvrımdallardan oluşmaktadır. Geniş üçgen alınlığın pek boş bırakılmadığı düşüncesinden hareketle, kaydıihtiyatla bu alandaki bezemenin orijinal olduğu söylenebilir.

Üçgen tepeliklerin üst iki kenarı, palmet ya da atlamalı olarak yerleştirilmiş palmet-lotus motiflerinden meydana gelen bitkisel süslemeli şerit ile sınırlandırılmıştır. Söz konusu düzenleme, tepe noktada yer alan iri motiften başlayarak, sağ ve sol yöne doğru ilerlemektedir.

İncelediğimiz üçgen tepeliğe sahip mihrapların tamamının çerçeve bölümünde; sütun kullanımına yer verilmiş ve sütun başlığındaki süsleme şeritleri, tepelik ile doğrudan ilişkilendirilmiştir. Sütun başlığının en üst kademesinde görülen süsleme, tepeliğin devamı şeklindedir; alt kademelerdeki süsleme şeritleri ise yatay yönde uzayarak üçgen panoyu alt bölümden sınırlandırmıştır. Bu düzenleme, sadece *Şehzade Mehmed Camii*'nin tepeliğinde uygulama alanı bulmamıştır. Bunun yanı sıra; tepeliğe özgü, sadece alt bölümü sınırlandırmak için tasarlanan ince şeritler de bulunmaktadır. *Kadırga Sokullu Mehmed Paşa Camii* (1571-1572), *Atik Valide (Nurbanu) Sultan Camii* (1571-1583), *Hacı Evhad (Evhadüddin) Camii* (1585) tepeliklerinde karşımıza çıkan bu şeritlerin içerisi, küçük boyutlu piramit, diş (dendan) ve püskül gibi motifler ile doldurulmuştur.

İncelediğimiz mermer ve alçılı tepelikler içerisinde, tek parçadan oluşan panoların yanı sıra, iki veya üç parçanın birleştirilmesi ile meydana getirilen pano örnekleri de mevcuttur. *Hadım İbrahim Paşa Camii* (1551) ve *Rüstem Paşa Camii* (1561) gibi çinili mihraplarda ise tepeliğin yapımı, kare veya dikdörtgen çini plakaların birleştirilmesi esasına dayanmaktadır. Sıraltı teknikli çini plakalar, elde edilmek istenen bitkisel süsleme düzenine göre yerleştirilmiştir.

Mimar Sinan'ın Anadolu mihraplarında; genellikle üçgen ve yatay dikdörtgen forma sahip tepelikler karşımıza çıkar. Bu uygulamaların yanı sıra, az da olsa, saçak şeklinde uygulanan mihrap örnekleri de mevcuttur.

Üçgen panolu tepelik tasarımları; *Kırklareli-Babaeski Semiz Ali Paşa Camii* (1561-1565), *Kırklareli-Lüleburgaz Sokullu Mehmet Paşa Camii* (1569-1570), *Edirne Selimiye Cami* (1574-1575), *Havsa Sokullu Mehmet Paşa Camii* (1576-1577), *Konya Ilgın Lala Mustafa Paşa Camii* (1576) ve *İzmit Pertev Paşa Camii* (1579) yapılarında karşımıza çıkar. İzmit Pertev Paşa Camii hariç, üçgen tepeliğe sahip mihrapların tamamının çerçeve bölümünde, sütun kullanımına yer verilmiştir. Mimar Sinan'ın İstanbul örneklerinde olduğu gibi sütun başlığındaki süsleme şeritleri, genellikle tepeliğin devamı niteliğindedir. Yüzeyi boş bırakılan üçgen panoların yanı sıra, içerisi yazı veya bitkisel motif ile doldurulan örnekler de mevcuttur. Üçgen pano yüzeyinde yazı, sadece Edirne Selimiye Cami'nde karşımıza çıkar. Bunun yanı sıra yazı, tepeliğin iki yanında yükselen âleme sahip örneklerde de kullanım alanı bulmuştur.

Üçgen tepeliklerin üst iki kenarı, genellikle palmet ya da atlamalı olarak yerleştirilmiş palmet-lotus motiflerinden meydana gelen bitkisel süslemeli şerit ile sınırlandırılmıştır. Bunun yanı sıra, Edirne Selimiye Cami ve Havsa Sokullu Mehmet Paşa Camii mihrap tepeliği gibi, üst iki kenarı yin-yang benzeri motifle bezenen örnekler de mevcuttur. Uzakdoğunun simgelerinden olan bu motif, incelediğimiz İstanbul örneklerinde tespit edilememiştir.

Yatay dikdörtgen panolu tepelikler, *Isparta Firdevs Bey Camii*[375] (1561-1565), *Ankara Cenabi Ahmet Paşa Camii*[376] (1565-1566), *Kayseri Kurşunlu Cami* (1585-1586) ve *Manisa Muradiye Cami*[377] (1586) mihraplarında yer alır. Bu örnekler, çeşitli oyma teknikleriyle meydana getirilen bitkisel motifler ile bezenmiştir. Bitkisel süslemenin; palmet, rumi ve kıvrım dallardan meydana geldiği; bazı örneklerde, bu motiflere lotusun da eklendiği görülür. Yatay dikdörtgen panolardaki süslemeler, köşe noktalarda yarım uygulanmıştır.

Mimar Sinan'ın İstanbul dışı mihraplarında, Erken Osmanlı Dönemi'nde de karşılaştığımız, saçak şeklinde uygulanan mihrap örnekleri de mevcuttur. *Konya (Sultan Selim) Selimiye Cami* (16. yüzyılın üçüncü çeyreği) silmeli, *Hatay-Payas Sokullu*

[375] Ramazanoğlu, s. 178, Fotoğraf: 78.
[376] Ankara Cenabi Ahmet Paşa Camii mihrap tepeliği için bkz. Eskici, Ankara Mihrabları, s. 459, Resim: 106.
[377] Tepelik için bkz. Saatçi, İmparatorluğun Mimari Dehası, s. 175.

Mehmet Paşa Camii (16. yüzyılın üçüncü çeyreği) tepeliği ise mukarnaslı saçak düzenlemesine sahip örneklerdir.

Geç Osmanlı Dönemi yapılarına ait mihraplarda, silmeler ile meydana getirilen saçak şeklindeki tepelikler ile üçgen formlardan oluşan örnekler, yoğun kullanım alanı bulmuştur. Tek bir parçadan oluşan üçgen tepeliklerin yanı sıra, yan yana üç adet üçgen gelecek şekilde tasarlanan örnekler de mevcuttur. Bu tarz tepeliklerin kenar noktalarında yer alan üçgenler, yarım uygulanmıştır. *İstanbul Üsküdar Yeni Valide Camii* (1708-1710), *İstanbul Ortaköy Cami*[378] (1854), *İstanbul Dolmabahçe Cami* (1855)[379] ve *İstanbul Yıldız Hamidiye Cami* (1885-1886) mihrap tepelikleri buna örnektir. Tek parçadan meydana gelen üçgen tepelikler ise *İstanbul Hırka-i Şerif Cami* (1851), *İstanbul Teşvikiye Cami* (1794), *İstanbul Üsküdar Ayazma Cami* (1761), *İstanbul Eyüp Sultan Camii* (1800) ve *İstanbul Nusretiye Cami*'nde (1826) karşımıza çıkar. Üçgen formlu olan bu örnekler, bitkisel ya da kıvrımlı hatlardan oluşan süslemelerin, üçgen formu meydana getirecek şekilde düzenlenmesi ile oluşturulmuştur.

Geç dönemin beraberinde getirdiği barok ve rokoko etkili süslemeler, tepeliklerin yüzeyinde de karşımıza çıkar. Palmet ve rumi motiflerinin yanı sıra; "S" ve "C" kıvrımlı hatlar ile iri akant yapraklarından oluşan bitkisel süslemeler, üçgen formlu tepeliklerde yaygındır.

Silmeler ile meydana getirilen saçak şeklindeki tepelikler, *İstanbul Nuru Osmaniye Camii*[380] (1748-1755), *İstanbul Beylerbeyi Cami* (1776-1778), *İstanbul Emirgan Cami* (1781) ve *İstanbul Küçük Mecidiye Cami*'nde (1848) görülür. Erken Osmanlı Dönemi'nde de karşılaştığımız bu tarz örnekler, Sinan Dönemi'nde tercih edilmeyip Geç Osmanlı Dönemi'nde yeni yorumlamalar ile tekrardan kullanılmıştır. Sinan Dönemi'nde sıklıkla kullanım alanı bulan yatay dikdörtgen panolu tepelikler ise sadece *İstanbul Pertevniyal Valide Sultan Camii* (1867-1871) mihrabında görülür. Bunun yanı sıra, *İstanbul Hekimoğlu Ali Paşa Camii* gibi kendine özgü tepelik örnekleri de mevcuttur. Yuvarlak kemer formunda tasarlanan tepeliğin içerisi, helezonik ilerleyen kıvrımlı dallar üzerindeki akant yaprakları ile bezenmiştir.

[378] Tepelik için bkz. Saner ve Keskin, s. 283, Resim: 24.
[379] Tepelik için bkz. Ögel, s. 190, Resim: 8
[380] Niş için bkz. Ögel, s. 183, Resim: 1.

4.5. Süslemelerin Motif Özellikleri

Mimar Sinan'ın İstanbul camilerindeki mihraplarında; mukarnas, bitkisel, yazı ve geometrik türde süslemeler karşımıza çıkmaktadır. Mukarnas süsleme -çinili mihraplar hariç- bu gruplar içerisinde en çok tercih edilen süsleme türü olması ile dikkat çeker. Süslemelerin yoğunluğu, mihrabın inşa malzemesi ve bölümlerine göre değişiklik gösterebilmektedir. Özellikle kavsara, tepelik, alınlık köşelik, sütunçe altlığı ve başlığı gibi bölümler, süslemenin en yoğun kullanıldığı mihrap elemanlarıdır. Bu süslemeler malzemeye göre değerlendirildiğinde, çinili mihraplar en yoğun, taş ile inşa edilen mihraplar ise süslemenin en az uygulama alanı bulduğu örneklerdir.

Sinan'ın İstanbul camilerindeki mihrap süslemeleri; başta mukarnas olmak üzere bitkisel, yazı ve geometrik süslemeler başlıkları altında değerlendirilebilir (Tablo 23).

4.5.1. Mukarnas

İslam mimarisine özgü bir bezeme türü olan mukarnas, Osmanlı Dönemi'ne ait camilerin mihraplarında yoğun kullanım alanı bulmuştur[381]. Mukarnas, mimari bir çerçeve içine yerleşmiş niş sıralarından meydana gelen üç boyutlu dekoratif ve/veya yapısal bir mimari ögedir[382]. Erken Osmanlı ve Mimar Sinan Dönemi camilerinde mukarnas, başta kavsara olmak üzere çerçeve, sütunçe başlık ve altlıklarında görülür.

Erken Osmanlı ve Mimar Sinan Dönemi cami mihraplarında mukarnaslı kavsara kullanımı yaygın olup, bu örnekler yıldız ve çokgenlerden gelişen geometrik süsleme kompozisyonlarına sahiptir. Geometrik süsleme kurgusu; mukarnaslı kavsaraların içerisine yerleştirilen piramit, yıldız, dilim ve yüzeysel mukarnaslardan meydana gelir. Niş veya taşıyıcı konsol görevi de üstlenen bu unsurlar, belirli bir düzen ve açıyla kavsaraya yerleştirilmiştir. Mihrap boyutlarına ait oranlar büyüdükçe, kavsarada yer alan mukarnas yuvalarının genişlik ve derinliklerinin de arttığı gözlemlenmiştir. Ancak

[381] Mukarnas hakkında geniş bilgi için bkz. Oktay Aslanapa, "Türk Mimarisinde Mukarnas", **İslam Ansiklopedisi**, Cilt: 8, İstanbul, 1987, ss. 564-567, Ayla Ödekan, "Mukarnas Bezeme", **Mimarbaşı Koca Sinan Yaşadığı Çağ ve Eserleri**" Cilt: 1, İstanbul, 1988, Selçuk Mülayim, "Mukarnas", **TDV İslam Ansiklopedisi**, Cilt: 31, İstanbul, 2006, ss. 126-128; Yasser Dallal, **Erken Osmanlı Mimarisinde Mukarnas (İznik, Bursa, Edirne)**, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İslam Tarihi ve Sanatları Anabilim Dalı, Isparta, 2019.

[382] Yasser Dallal ve Bahattin Yaman, "Erken Osmanlı Mimarisinde Mukarnas (İznik, Bursa, Edirne)", **Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, Sayı: 42, 2019/1, 2019, s. 76.

bazı mukarnas yuvaları, kavsaranın düzenine göre, kenar noktalarda yarım uygulanmıştır. Ayrıca, birçok kavsarada mukarnas ve konsollardan sarkan, yüzeyi dilimli püsküllere yer verildiği dikkati çeker.

Mukarnas, Erken Osmanlı Dönemi'ne ait mihraplarda başta kavsara olmak üzere çerçeve, sütunçe başlık-altlık ve alınlık bölümlerinde kullanım alanı bulmuştur. Mukarnaslı kavsara; *Bursa Orhan Camii*[383] (1340), *Bergama Yıldırım Camii*[384] (1399), *Bursa Ulu Cami*[385] (1400), *Edirne Eski Cami*[386] (1414), *Merzifon II. Murad Camii*[387] (1427), *Bursa Yeşil Türbe*[388] (1414-1429), *Edirne Üç Şerefeli Cami*[389] (1447), *Tire Rum Mehmed Paşa Camii* (1471-1472) gibi yapıların mihraplarında karşımıza çıkar. *İznik Yeşil Cami*[390] (1391), *Bursa Orhan Camii*, *Merzifon II. Murad Camii*[391] (1427), *Edirne Muradiye Cami*[392] (1436), *Edirne Üç Şerefeli Cami*[393], *Ankara Ahi Elvan Camii*[394] (14. yüzyılın ikinci yarısı) ve *Bursa Yıldırım Camii*[395] (14. yüzyılın sonu) mihraplarının sütunçe başlık ve altlıkları da mukarnaslı düzenlemeye sahip örneklerdir. Bunun yanı sıra; *Bursa Orhan Camii*[396] (1340), *Bursa Yeşil Cami* (1419), *Edirne Gazi Mihal Camii*[397] (1422), *Edirne Muradiye Cami*[398] (1436), *Ankara Ahi Elvan Camii*[399], *Ankara Örtmeli Mescit*[400] ve *Ankara Direkli Cami*'nin[401] çerçeve bölümünü, mukarnaslı bordür kuşakları çevrelemektedir.

---

[383] Mihrabın mukarnaslı kavsarası için bkz. Ayverdi, Osmanlı Mimarisinin İlk, s. 80, Resim: 102.
[384] Mihrabın mukarnaslı kavsarası için bkz. Ayverdi, Osmanlı Mimarisinin İlk, s. 375, Resim: 620.
[385] Mihrabın mukarnaslı kavsarası için bkz. Ayverdi, Osmanlı Mimarisinin İlk, s. 410, Resim: 692.
[386] Mihrabın mukarnaslı kavsarası için bkz. Ayverdi, Çelebi ve II. Sultan, s. 158, Resim: 255.
[387] Mihrabın mukarnaslı kavsarası için bkz. Ayverdi, Çelebi ve II. Sultan, s. 525, Resim: 914.
[388] Mukarnaslı kavsara için bkz. Ayverdi ve Yüksel, s. 183.
[389] Mukarnaslı kavsara için bkz. Ayverdi, Çelebi ve II. Sultan, s. 439, Resim: 745.
[390] Sütunçe başlık ve altlıkları için bkz. Demiriz, Osmanlı Mimarisinde Süsleme, s. 613, Resim: 668.
[391] Sütunçe başlık ve altlıkları için bkz. Ayverdi, Çelebi ve II. Sultan, s. 525, Resim: 914.
[392] Mihrabın sütunçe başlık ve altlıkları için bkz. Demiriz, Osmanlı Mimarisinde Süsleme, s. 502, Resim: 504-505.
[393] Mihrabın sütunçe altlığı için bkz. Ayverdi, Çelebi ve II. Sultan, s. 439, Resim: 746.
[394] Mihrabın sütunçe başlık ve altlıkları için bkz. Eskici, Ankara Mihrabları, s. 418, Resim: 23.
[395] Mihrabın sütunçeleri için bkz. Ayverdi, Osmanlı Mimarisinin İlk, s. 435, Resim: 746.
[396] Mihrabın mukarnaslı çerçeve hattı için bkz. Ayverdi, Osmanlı Mimarisinin İlk, s. 80, Resim: 101.
[397] Mihrabın mukarnaslı çerçeve hattı için bkz. Demiriz, Osmanlı Mimarisinde Süsleme, s. 482, Resim: 477.
[398] Mihrabın mukarnaslı çerçeve hattı için bkz. Ayverdi, Çelebi ve II. Sultan, s. 409, Resim: 710.
[399] Mihrabın mukarnaslı çerçeve hattı için bkz. Ayverdi, Osmanlı Mimarisinin İlk, s. 223, Resim: 320.
[400] Ankara Örtmeli Mescit mihrabının çerçeve hattında yer alan mukarnaslar için bkz. Öney, s. 235, Resim: 63; Eskici, Ankara Mihrabları, s. 421, Resim: 30.
[401] Ankara Direkli Camii mihrabının çerçeve hattında yer alan mukarnaslar için bkz. Eskici, Ankara Mihrabları, s. 439, Resim: 65.

İncelediğimiz mihrap örneklerinin tamamı mukarnaslı kavsara düzenlemesine sahiptir. Kavsara dışında, Erken Osmanlı Dönemi'nde olduğu gibi çerçeve, sütunçe başlık ve altlıklarında da mukarnaslı bezemeye yer verilmiştir. Mimar Sinan Dönemi'ne ait *Şehzade Mehmed Camii* (1544-1548), *Kadırga Sokullu Mehmed Paşa Camii* (1571-1572), *Çarşamba Mehmed Ağa Camii* (1585) ve *Nişancı Mehmed Paşa Camii* (1584-1588) mihraplarında yer alan çerçevedeki sütun başlıkları mukarnaslıdır. Ayrıca, *Edirnekapı Mihramah Sultan Camii* hariç, çerçevesinde sütun bulunan örneklerin tamamının sütun altlıkları da mukarnaslı düzenlemeye sahiptir. Çerçeve bölümünde mukarnas, Erken Osmanlı Dönemi'ne ait mihrapların bordürlerinde, Mimar Sinan Dönemi mihrap örneklerinde ise sadece sütun başlık ve altlıklarında tercih edilmiştir.

İncelediğimiz mihraplarda, *Şehzade Mehmed Camii* (1544-1548), *Üsküdar Mihrimah Sultan Camii* (1547-1548), *Hadım İbrahim Paşa Camii* (1551), *Sinan Paşa Camii* (1555-1556), *Süleymaniye Camii* (1550-1557), *Edirnekapı Mihrimah Sultan Camii* (1562-1566), *Kadırga Sokullu Mehmed Paşa Camii* (1571-1572), Azapkapı *Sokullu Mehmed Paşa Camii* (1577-1578), *Şemsi Ahmed Paşa Camii* (1580), *Atik Valide (Nurbanu) Sultan Camii* (1571-1583), *Çarşamba Mehmed Ağa Camii* (1585), *Hacı Evhad (Evhadüddin) Camii* (1585), *Ramazan Efendi (Hüsreviye) Camii* (1585-1586), *Mesih Ali (Mehmed) Paşa Camii* (1585-1586), *Nişancı Mehmed Paşa Camii* (1584-1588), *Kara Ahmed Paşa Camii* (16. yüzyılın ikinci yarısı), *Zal Mahmud Paşa Camii* (16. yüzyılın ikinci yarısı) gibi sütunçeye sahip örneklerin tamamının başlık ve altlıkları mukarnaslıdır.

Mukarnas, Sinan'ın İstanbul dışı örneklerinde başta kavsara olmak üzere, birçok mihrap elemanında kullanım alanı bulmuştur[402]. Sinan'ın İstanbul örneklerinde olduğu gibi Anadolu mihraplarının da tamamı, mukarnaslı kavsaraya sahiptir. *İzmit Pertev Paşa Camii* (1579) gibi, mihrabın alınlık bölümünde mukarnaslı düzenlemenin bulunduğu örnekler de mevcuttur. Erken Osmanlı Dönemi mihraplarında da karşılaştığımız bu düzenleme, Sinan'ın İstanbul örneklerinde tespit edilememiştir.

Geç Osmanlı Dönemi'ne ait mihrap örneklerinde mukarnas, Neo-klasik üslubun hakim olduğu mihrapların kavsara, tepelik, çerçeve ve alınlık bölümlerinde

[402] Fotoğraf ve kaynakların, Mimar Sinan'ın İstanbul dışındaki mihrapları hakkında, çoğunlukla ayrıntıya yer vermemesi nedeniyle, kavsara dışındaki elemanlarda mukarnas kullanım şekli aydınlatılamamıştır. Herhangi bir hata yapmamak adına bu konuda yorum yapılmamıştır.

kullanılmıştır. *İstanbul Üsküdar Yeni Valide Camii* (1708-1710), *İstanbul Hekimoğlu Ali Paşa Camii* (1734-1735), *İstanbul Pertevniyal Valide Sultan Camii* (1867-1871), *İstanbul Yıldız Hamidiye Cami*'nin (1885-1886) kavsara ve tepelikleri mukarnaslı örneklerdir. İstanbul Hekimoğlu Ali Paşa Camii'nin çerçeve bölümünde yer alan sütun başlıkları, Mimar Sinan Dönemi örneklerinde olduğu gibi mukarnaslıdır. Bunun yanı sıra, *İstanbul Pertevniyal Valide Sultan Camii*'nin alınlık bölümünde de mukarnasa yer verilmiştir. Alınlık bölümünde mukarnas uygulaması, Mimar Sinan'ın İstanbul örneklerinde kullanılmamış olup, Erken Osmanlı Dönemi'nde *İznik Yeşil Cami*[403] ve *Ankara Örtmeli Mescit*[404] gibi mihrap alınlıklarında tercih edilmiştir.

Anadolu'da 12. yüzyıldan itibaren görülen mukarnaslı düzenlemeler, yapı elemanlarında sıklıkla kullanılmış ve bir moda akımı gibi dağılmıştır. Dönemlere göre farklı şekillere bürünse de, Anadolu Türk Mimarisi'nde mukarnasın özel bir yerinin olduğu ve her dönemde tercih edildiği şüphesizdir. Özellikle Sinan Dönemi yapılarında, mukarnasa ayrı bir önem verilmiş olması dikkati çeker. Bunun en önemli göstergelerinden biri de mihraplardır.

4.5.2. Bitkisel Süsleme

Bitkisel süsleme, Anadolu Türk Mimarisi'ne ait mihraplarda sıklıkla tercih edilen bezeme unsurlarının başında gelmektedir. Dönemlere göre değişiklik gösteren bitkisel süsleme kompozisyonları, Erken Osmanlı Dönemi'ne ait mihrap elemanlarının birçoğunda kullanım alanı bulmuştur. Mimar Sinan'ın İstanbul örneklerinde ise bitkisel süsleme; köşelik, alınlık ve tepelik elemanlarında toplanmıştır. Ancak bu durum, çinili mihraplarda değişiklik göstermiş ve mihrap yüzeyinin büyük bir bölümü bitkisel motifler ile bezenmiştir. Sinan Dönemi'nde görülen bitkisel süslemenin dağılım şekli, yeni yorumlamalarla Geç Osmanlı Dönemi'ne ait mihrap elemanlarında da varlığını sürdürmüştür.

Palmet, rumi, lotus, kıvrım dal ve rozet çiçek gibi motifler, özellikle mermer, taş ve alçılı mihraplarda tercih edilmiştir. Çinili mihraplarda, bu motiflere ek olarak, hançer yaprağı, gül, hatayi, penç, bahar dalı, nergis gibi motiflere de yer verilmiştir. Geç

[403] Alınlık için bkz. Demiriz, Osmanlı Mimarisinde Süsleme, s. 612, Resim: 666; Özbek, s. 121, Resim: 100.
[404] Alınlık için bkz. Eskici, Ankara Mihrabları, s. 420, Resim: 28.

Osmanlı Dönemi'nde ise benzer süslemelerin kullanılmaya devam edildiği; ancak süsleme repertuarına akant yaprakları, rozet gülleri, buket çiçeklerinin yanı sıra "S" ve "C" kıvrımlı hatların da eklendiği görülür.

4.5.2.1. Palmet, Rumi, Kıvrım Dal

İncelediğimiz bitkisel süslemeli mihrapların tamamına yakınında, palmet, rumi ve kıvrım dal motifleri bir arada kullanılmış ve buna bağlı olarak, üç motif, tek bir başlık altında değerlendirilmiştir. Bu motiflerin üçlü kullanımının yanı sıra, az da olsa, tek veya ikili kullanımları da mevcuttur.

Palmet[405] motifinin kökeni tam olarak bilinmemesine karşın, Doğu sanatına Hellenistik akım yoluyla girdiği düşünülmektedir[406]. Palmet, bir sapın iki tarafında simetrik olarak sıralanmış uzunca yapraklardan oluşan, üsluplaştırılmış bitkisel bir motiftir[407]. Çeşitli formları ile de karşılaştığımız bu motif klasik anlamda, karın kısmı şişkin iki yan yaprak ve bu yaprakların orta kısmında yer alan tepe yapraklı formu ile kullanılmıştır.

Rumi, yarım palmet motifinin değişmesiyle meydana gelen stilize yaprak motifidir[408]. Bazı kesimler tarafından, kuş ve masal hayvanlarının kanatlarından esinlenerek oluştuğu düşüncesi de hakimdir[409]. İslam sanatında neredeyse her dönemde kullanılan rumi motifi, bitkisel süslemenin vazgeçilmez unsurlarından biri olmuştur. Rumi motifli ilk örneğe, 9 ve 10. yüzyıllarda yapılmış olan Bezeklik fresklerindeki su canavarında rastlanmıştır[410].

---

[405] Motif hakkında bkz. Selçuk Mülayim, "Selçuklu Palmet Motiflerinin Tipolojisi", **Anadolu**, Sayı: 21, 1976, ss. 141-153; Hamza Gündoğdu, "İkonografik Açıdan Türk Sanatında Rûmi ve Palmetler", **Sanat Tarihinde İkonografik Araştırmalar Güner İnal'a Armağan**, Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, Ankara, 1993, ss. 197-211.

[406] Demiriz, Osmanlı Mimarisinde Süsleme, s. 27.

[407] Sevinç Gök, **Bursa'daki Türk Yapılarında Yer Alan Çini Süslemeli Örnekler**, Ege Üniversitesi Sanat Tarihi Anabilim Dalı, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İzmir, 2000, s. 124.

[408] Rumi motifinin kökeni ve kullanımı hakkında bkz. Hatice Aksu, **Rumi Motifin Kökeni**, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Mimar Sinan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Arkeoloji ve Sanat Tarihi Anabilim Dalı Türk İslam Sanatları Programı, İstanbul, 1998; Selçuk Mülayim; "Rumi Motif", **Thema Larousse**, Cilt: 6, İstanbul, 1983, s. 234; Selçuk Mülayim, "Rumi Motifin Zoomorfik Kökeni", **Uluslararası Osmanlı Öncesi Türk Kültürü Kongresi Bildirileri (4-7 Eylül 1989)**, Haz. Azize Aktaş Yasa, Sevay Okay Atılgan, Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, Ankara, 1997, ss. 100-103.

[409] Demiriz, Osmanlı Mimarisinde Süsleme, s. 27.

[410] Canan Keskiner, "Süsleme Sanatlarımızda Rumi", **Antika**, Yıl: 3, Sayı: 34, İstanbul, 1988, ss. 19-20.

Erken Osmanlı Dönemi'ne ait mihraplarda, rumi motifinin zengin çeşitlemeleri görülür. Bu döneme ait bitkisel süslemeli mihraplarda rumi, tek başına veya palmet motifi ile beraber kullanılmıştır. Çerçeve bölümünde rumi; *Behramkale Hüdavendigar Camii*[411] (14. yüzyılın ikinci yarısı*)* , *Edirne Muradiye Cami*[412] (1425-1426), *Kütahya Hisar Bey Camii*'nde (1488) tek başına; *Bursa Orhan Camii* (1340), *Bursa Yeşil Cami*[413] (1392), *Bergama Yıldırım Camii* (1399), *Edirne Şah Melek Cami*[414] (1429) mihraplarında ise palmet motifi ile beraber verilmiştir. Kıvrım dallar üzerine işlenen rumiler, açık veya kapalı şekilde ilerlemektedir.

Mihrap elemanlarına göre dağılım gösteren rumiler, *Edirne Muradiye Cami*[415] (1425-1426), *Bursa Yeşil Cami* (1392), *Bursa Yıldırım Camii*[416] (1391-1395), *Bursa Yeşil Türbe*'nin (1414-1429) sütunçelerinde; *İznik Yeşil Cami*[417] (1378-1379), *İstanbul Çandarlı İbrahim Paşa Camii* (1478) ve *Kütahya Arslan Bey Camii*[418] (15. yüzyıl ortaları) mihraplarında ise tepelik bölümünde görülür. Bu bölümlerde kullanım alanı bulan rumiler, palmet motifleri ile beraber bitkisel süslemeyi meydana getirmişlerdir. Bazı tepeliklerde ise rumiler, tepeliği oluşturan palmetlerin yüzeyine oyma tekniği ile işlenmiştir. *İznik Mahmud Çelebi Camii*, *Ankara Ahi Elvan Camii*[419] (14. yüzyılın ikinci yarısı), *Ankara Hacı İvaz Mescidi*[420] (15. yüzyılın ilk yarısı) ve *Ankara Karanlık Mescidi*'nin[421] mihrap tepelikleri, buna örnektir. Sadece palmet motifi ile bezenen tepelikler ise *Edirne Eski Cami*[422] (1414)*, Edirne Üç Şerefeli Cami*[423] (1447), *Edirne Ayşe Kadın Camii* (1475) ve *Malkara Gazi Ömer Bey Camii* (1488) gibi örneklerde karşımıza çıkar. Bu düzenlemenin Edirne camilerinde toplanması, bir atölye birliğinin olduğunu gösterir niteliktedir.

---

411 Mihrap için bkz. Ramazan Eren, **Çanakkale ve Yöresi Türk Devri Eserleri**, Grafik Sanatlar Matbaacılık, Çanakkale, 1990, Resim: 72.
412 Mihrabın çerçeve hattı için bkz. Aslanapa, Edirnede Osmanlı Devri, s. 87, Şekil: 107.
413 Mihrabın çerçeve hattı için bkz. Ayverdi**,** Çelebi ve II. Sultan, s. 70, Resim: 100c.
414 Mihrabın çerçeve hattı için bkz. Demiriz, Osmanlı Mimarisinde Süsleme, s. 512, Resim: 523.
415 Tepelik için bkz. Demiriz, Osmanlı Mimarisinde Süsleme, s. 500, Resim: 500.
416 Mihraba ait sütunçeler için bkz. Demiriz, Osmanlı Mimarisinde Süsleme, s. 427, Resim: 398.
417 İznik Yeşil Cami mihrap tepeliği için bkz. Özbek, s. 120, Resim: 97.
418 Tepelik için bkz. Ayverdi**,** Çelebi ve II. Sultan, s. 516, Resim: 897.
419 Tepelik için bkz. Eskici, Ankara Mihrabları, s. 418, Resim: 24.
420 Tepelik için bkz. Eskici, Ankara Mihrabları, s. 434, Resim: 55.
421 Tepelik için bkz. Eskici, Ankara Mihrabları, s. 443, Resim: 73.
422 Tepelik için bkz. Ayverdi**,** Çelebi ve II. Sultan, s. 158, Resim: 255.
423 Tepelik için bkz. Ayverdi**,** Çelebi ve II. Sultan, s. 439, Resim: 745.

Mimar Sinan'ın İstanbul mihraplarında palmet, rumi ve kıvrım dallardan meydana gelen bitkisel süsleme kompozisyonu, özellikle mihrabın tepelik, köşelik, alınlık, çerçeve, niş gibi elemanlarında tercih edilmiştir. Palmet motifi, *Üsküdar Mihrimah Sultan Camii* (1547-1548) ve *Çatalca Damat Ferhat Paşa Camii* (1597-1598) hariç, rumi motifi ise *Üsküdar Mihrimah Sultan Camii* (1547-1548), *Edirnekapı Mihrimah Sultan Camii* (1562-1566), *Ramazan Efendi (Hüsreviye) Camii* (1585-1586) ve *Çatalca Damat Ferhat Paşa Camii* (1597-1598) dışında, incelediğimiz mihrapların tamamında kullanım alanı bulmuştur. İncelediğimiz bitkisel süslemeli mihraplarda, palmetlerin üç ve beş loblu; rumi motifinin ise ağırlıklı olarak tek yaprak halinde kullanıldığı tespit edilmiştir. Bunun yanı sıra, küçük ve iri yapraktan oluşan rumi ile dilimli rumi örneklerinin de yer aldığı görülür. Palmet ve rumi motifini taşıyan *kıvrım dallar* ise bitkisel süsleme motiflerini birbirine bağlayan, vazgeçilmez unsurların başında gelmektedir.

Tepelik bölümünde kıvrım dal üzerinde yer alan palmet-rumi motifli süsleme; *Şehzade Mehmed Camii* (1544-1548), *Hadım İbrahim Paşa Camii* (1551), *Süleymaniye Camii* (1550-1557), *Kadırga Sokullu Mehmed Paşa Camii* (1571-1572), *Piyale Paşa Camii* (1573-1574), *Şemsi Ahmed Paşa Camii* (1580), *Atik Valide (Nurbanu) Sultan Camii* (1571-1583), *Hacı Evhad (Evhadüddin) Camii* (1585), *Çarşamba Mehmed Ağa Camii* (1585), *Mesih Ali (Mehmed) Paşa Camii* (1585-1586), *Ramazan Efendi (Hüsreviye) Camii* (1585-1586), *Nişancı Mehmed Paşa Camii* (1584-1588) ve *Kara Ahmed Paşa Camii* (16. yüzyılın ikinci yarısı) mihraplarında karşımıza çıkmaktadır. Palmet motifi, genellikle yan yana, atlamalı veya iki sıra düzenleme ile yatay yönde ilerleyen bordür şeklinde kullanılmıştır. Bunun yanı sıra, tepeliğin formuna göre, yüzey süslemesi olarak da tercih edilen örnekler mevcuttur. Özellikle, "üçgen" forma sahip tepeliklerin pano yüzeyi bunlara örnektir.

Mihrabın çerçeve bölümünde, sütun uygulamasına yer verilen örneklerde, sütun başlıklarının tamamı veya en üst kademesi, tepeliğin devamı niteliğindedir. Bu bağlamda, tepelikte kullanılan palmet-rumi veya palmet-lotus motifli bordürler, sütun başlığında da devam etmiştir. Ancak, bu uygulama sadece *Şehzade Mehmed Camii*'nde (1544-1548) değişiklik gösterir. Üçgen formlu tepeliğin üst iki kenarında yer alan palmet-lotus motifli bordür, sütun başlığı ile kesişme noktasında son bulmuştur. Sütun

başlığının en üst kademesi, küçük boyutlu palmetlerin meydana getirdiği bordür ile bezenmiştir. Mimar Sinan'ın İstanbul camilerine ait mihrap sütunçelerinde ise bitkisel süsleme kullanımı, tespit edilememiştir.

Palmet-rumi motifi, *Şehzade Mehmed Camii* (1544-1548) ve *Kılıç Ali Paşa Camii*'nin (1580) alınlık bölümünde, ayeti meydana getiren harfler arasında kullanılmıştır. *Edirnekapı Mihrimah Sultan Camii* (1562-1566) ve *Ramazan Efendi (Hüsreviye) Camii*'nde (1585-1586) ise çerçevenin dilimli şekilde işlenen kısa kenarları, yatay formda yerleştirilen palmet motifi ile bezenmiştir.

Rüstem Paşa Camii (1561), *Piyale Paşa Camii* (1573-1574) ve *Ferruh Kethüda Camii* (1562-1563) gibi çini ile kaplanan mihrapların niş bölümlerinde, palmet, rumi ve kıvrım dal motiflerine yer verilmiştir. Sıraltı tekniği ile yapılan çini plakalar, ulama yöntemi ile bir araya getirilmiş ve yüzeyde çeşitli tip ve boyutta palmet-rumi motifleri elde edilmiştir.

Mimar Sinan'ın İstanbul dışı mihraplarında palmet, rumi ve kıvrım dallardan gelişen bitkisel süsleme kompozisyonu, genellikle mihrabın tepelik, köşelik ve çerçeve elemanlarında tercih edilmiştir. Tepelik bölümünde kıvrım dal üzerinde yer alan palmet-rumi motifli bitkisel süsleme; *Kırklareli-Babaeski Semiz Ali Paşa Camii* (1561-1565), *Ankara Cenabi Ahmet Paşa Camii*[424] (1565-1566), *Kırklareli-Lüleburgaz Sokullu Mehmet Paşa Camii* (1569-1570), *Konya Ilgın Lala Mustafa Paşa Camii* (1576) ve *Manisa Muradiye Cami*'nde (1586) karşımıza çıkar. Bunun yanı sıra, palmet motifinin tek başına veya lotus motifi ile beraber tercih edildiği örnekler de mevcuttur. *Edirne Selimiye Cami* (1574-1575) ve *Havsa Sokullu Mehmet Paşa Camii* (1576-1577) mihrabı palmet motifinin tek başına kullanıldığı tepeliklere, *İzmit Pertev Paşa Camii* (1579) mihrabı ise lotus motifi ile beraber kullanıldığı tepeliklere örnektir.

Mihrabın çerçeve bölümünde sütun uygulamasına yer verilen örneklerde, sütun başlıkları tepeliğin devamı niteliğindedir. Bu bağlamda, tepelikte kullanılan palmet-rumi veya palmet-lotus motifli bordürler, sütun başlığında da devam ettirilmiştir. Ancak, bu uygulama sadece *Konya Ilgın Lala Mustafa Paşa Camii*'nde (1576)

[424] Ankara Cenabi Ahmet Paşa Camii mihrap köşeliği ve yüzeyinde yer alan rozetler için bkz. Eskici, Ankara Mihrabları, s. 459, Resim: 105.

değişiklik gösterir. Üçgen formlu tepeliğin yüzeyinde yer alan bitkisel süsleme, sütun başlığı ile kesişme noktasında son bulmuştur.

Sinan Dönemi'ne ait çinili mihraplarda, palmet-rumi motifli bitkisel süslemenin kullanım alanı ve yoğunluğu, diğer örneklere oranla fazladır. Bu bağlamda, *Diyarbakır Melek Ahmed Paşa Camii*'nin (1580-1590) çinili mihrabı da, palmet-rumi motifli bitkisel süslemenin yoğun olarak kullanıldığı örneklerin başında gelir.

Geç Osmanlı Dönemi'ne ait mihraplarda barok karakterli süslemeler yoğun olmasına karşın, palmet ve rumilerden gelişen bitkisel süslemelere de yer verilmiştir. Özellikle Neo-klasik akımın kendini hissettirdiği *İstanbul Üsküdar Yeni Valide Camii* (1708-1710) ile *İstanbul Yıldız Hamidiye Cami*'nin (1885-1886) köşelik ve tepelikleri, buna örnektir. Ayrıca, *İstanbul Pertevniyal Valide Sultan Camii*'nin (1867-1871) tepelik bölümü de, klasik formda palmet ve rumi motifinin kullanım alanı bulduğu örneklerdendir. Oyma tekniği ile meydana getirilen bitkisel süsleme, belirli bir düzen içerisinde yayılım göstermiştir. Mimar Sinan Dönemi örneklerinde, tepeliği üst bölümden palmet veya lotus motifli bir bordür ile sınırlandırma geleneği, bu örneklerde de varlığını devam ettirmiştir.

Palmet ve rumiden gelişen bitkisel süsleme kompozisyonları *İstanbul Ortaköy Cami*[425] (1854) ve *İstanbul Dolmabahçe Cami* (1855)[426] tepeliklerinde de karşımıza çıkar. Palmet motifinin rumiden bağımsız olarak tek başına kullanıldığı örnekler ise *İstanbul Laleli Cami*'nin tepeliği ile *İstanbul Üsküdar Ayazma Cami*'nin (1757-1760) tepelik ve köşelik bölümleridir.

4.5.2.2. Rozet Çiçek

Anadolu süsleme sanatında sıklıkla kullanım alanı bulan rozet çiçekler, daire biçimli ve yüzeyi genellikle taç yapraklar ile bezenmiş levhalar şeklinde

[425] Tepelik için bkz. Saner ve Keskin, s. 283, Resim: 24.
[426] Ögel, s. 190, Resim: 8.

tanımlanmıştır[427]. Bu motif, bazı araştırmacılar tarafından "gülbezek", "gülçe" gibi isimler ile de ifade edilmektedir[428].

Erken Osmanlı Dönemi mihraplarında rozet kullanımı oldukça yaygındır. Ancak, bu döneme ait rozetlerin içerisinin, genellikle geometrik motifler ile bezendiği görülür. Yüzeyi bitkisel motifle işlenen örneklere *Bergama Yıldırım Camii* (1399), *Bursa Ulu Cami* (1400), *Amasya Bayezid Paşa Camii*[429] (1414-1419) ve *Keşan Hersekzade Ahmet Paşa Camii* verilebilir. Bu yapılardan *Bergama Yıldırım Camii*'nin (1399) rozet çiçekleri çerçeve hattında iken; diğer yapılarda köşelik bölümlerinde tercih edilmiştir. Ayrıca, bahsi geçen yapılarda oyma teknikli rozet çiçeklerin yanı sıra, kalem işi süsleme ile meydana getirilen bezemeler de kullanılmıştır.

İncelediğimiz mihraplarda, genellikle köşeliklerde kullanım alanı bulan rozetlere, az da olsa kavsara ve niş bölümlerinde de yer verilmiştir. Mermer yüzeyin oyularak rölyefli hale getirilmesiyle oluşturulan rozetler, yuvarlak yüzeyli derin oyma tekniği ile meydana getirilen iç içe geçmiş taç yapraklı motifler ile bezenmiş ve süslemenin merkezine çiçek motifi yerleştirilmiştir. Bazı örneklerde, merkezde yer alan çiçeğin etrafı yıldız motifi, taç yaprakların araları ise küçük üçgen motifleri ile hareketlendirilmiştir.

Üsküdar Mihrimah Sultan Camii (1547-1548), *Sinan Paşa Camii* (1555-56), *Rüstem Paşa Camii* (1561), *Kadırga Sokullu Mehmed Paşa Camii* (1571-1572), *Azapkapı Sokullu Mehmed Paşa Camii* (1577-1578), *Hacı Evhad (Evhadüddin) Camii* (1585), *Çarşamba Mehmed Ağa Camii* (1585), *Mesih Ali (Mehmed) Paşa Camii* (1585-1586), *Nişancı Mehmed Paşa Camii* (1584-1588), *Kara Ahmed Paşa Camii* (16. yüzyılın ikinci yarısı), *Zal Mahmud Paşa Camii*'nin (16. yüzyılın ikinci yarısı) mihrap köşelikleri ile *Şehzade Mehmed Camii* (1544-1548), *Şemsi Ahmed Paşa Camii (1580)* ve *Atik Valide (Nurbanu) Sultan Camii*'nin (1571-1583) kavsaralarının birinci sıra mukarnas arası, rozet çiçek ile bezelidir. Bu süsleme, *Ramazan Efendi (Hüsreviye)*

[427] Rozet motifinin tanımı ve kullanımı hakkında geniş bilgi için bkz. Nermin Şaman Doğan, Turgay Yazar, "Anadolu Selçuklu ve Beylikler Dönemi Mimari Süslemesinde Küre, Küre ve Koni Kesiti/Kabara, Rozet", **Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi**, Sayı: 19, Ankara, Güz 2013, ss. 222-225, 230.

[428] Celal Esad Arseven, **Sanat Ansiklopedisi**, Cilt: 2, İstanbul, 1965, s. 665; Rahmi Hüseyin Ünal, **Osmanlı Öncesi Anadolu-Türk Mimarisinde Taçkapılar**, Ege Üniversitesi Yayınları, İzmir, 1982, s. 77; Hasol, s. 208.

[429] Mihraba ait rozet çiçekler için bkz. Ayverdi**,** Çelebi ve II. Sultan, s. 16, Resim: 22.

Camii'nde (1585-1586) ise mihrap nişini meydana getiren levhaların üst noktasına uygulanmıştır.

Mimar Sinan'ın İstanbul dışı mihraplarında rozet çiçek, köşelik, kavsara ve çerçeve bölümünde tercih edilmiştir. Rozet çiçek uygulaması; *Kırklareli-Lüleburgaz Sokullu Mehmet Paşa Camii* (1569-1570), *Kırklareli-Babaeski Semiz Ali Paşa Camii* (1561-1565), *Edirne Defterdar Mustafa Paşa Camii*'nin[430] (16. yüzyılın ikinci yarısı) köşelik bölümünde; *Ankara Cenabi Ahmet Paşa Camii*[431] (1565-1566) ve *Edirne Selimiye Cami*'nin (1574-1575) ise hem köşelik hem kavsara bölümünde karşımıza çıkar. Bunun yanı sıra, az da olsa, Erken Osmanlı Dönemi'nde olduğu gibi çerçeve bölümünde de rozet çiçek motifine yer verilmiştir. Bu bağlamda, *Konya Ilgın Lala Mustafa Paşa Camii* (1576) ve *Konya (Sultan Selim) Selimiye Cami* (16. yüzyılın üçüncü çeyreği) mihrap çerçevesindeki bordürler buna örnektir.

Mimar Sinan Dönemi mihraplarında sıklıkla karşılaştığımız rozet çiçekler, Geç Osmanlı Dönemi mihraplarında yerini barok ve rokoko etkili çiçeklere bırakmıştır.

4.5.2.3. Lotus

Lotus[432], bir sapın üst kısmından yanlara doğru açılarak yukarı kıvrılan iki yan yaprak ve ortada yer alan tepe yapraktan meydana gelmektedir. Palmetlerden bir takım farklarla ayrılan lotus, Mısır ve Yunan Sanatı'nda yoğun kullanılan motiflerden birisi olmuştur[433]. Lotusu palmetten ayıran en belirgin özellik, yaprakların alt kısımlarının şişkin olmayışı ve uzun bir sap üzerinde yükselmeleridir. Türk süsleme sanatı içinde sıklıkla tercih edilen lotus, genellikle palmet motifi ile birlikte kullanılmıştır.

Erken Osmanlı Dönemi'ne ait mihraplarda lotus motifi, Mimar Sinan Dönemi örneklerinde olduğu gibi ağırlıklı tepelik bölümünde tercih edilmiştir. Genellikle palmet

[430] Köşelik için bkz. Bayrakal, Edirne'deki Tek Kubbeli, s. 239, Resim: 117.
[431] Ankara Cenabi Ahmet Paşa Camii mihrap köşeliği ve yüzeyinde yer alan rozetler için bkz. Eskici, Ankara Mihrabları, ss. 459-460, Resim: 105, 107.
[432] Motif hakkında geniş bilgi için bkz. Yaşar Çoruhlu, "Lotus İkonografisi ve Uygur Sanatında Lotus", **Uluslararası Osmanlı Öncesi Türk Kültürü Kongre Bildirileri (4-7 Eylül 1989)**, Haz. Azize Aktaş Yasa, Sevay Okay Atılgan, Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, Ankara, 1997, ss. 155-168; Sevgi Kutluay Küçük, "Sanat Tarihi Terminolojisinde Lotus ve Palmet", **Celal Esad Arseven Anısına Sanat Tarihi Semineri Bildirileri (7-10 Mart 1994)**, Haz. Banu Mahir, Mimar Sinan Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2000, ss. 253-258.
[433] Demiriz, Osmanlı Mimarisinde Süsleme, s. 27.

ile beraber kullanılan lotus motifi; *Bursa Yıldırım Camii*[434] (1391-1395), *Bergama Yıldırım Camii*[435] (1399) ve *Bursa Yeşil Türbe*'nin[436] (1414-1429) tepeliklerinde görülür.

İncelediğimiz örneklerde *lotus* motifi, genellikle mermer mihrapların tepelik bölümünde uygulama alanı bulur. Yatay dikdörtgen bordür yüzeyinde palmet motifleri ile birlikte tercih edilmesine karşın, az da olsa farklı motifler ile kullanım alanı bulduğu örnekler de mevcuttur. Atlamalı şekilde ilerleyen palmet-lotus bordürleri, *Şehzade Mehmed Camii* (1544-1548), *Edirnekapı Mihrimah Sultan Camii* (1562-1566), *Kadırga Sokullu Mehmed Paşa Camii* (1571-1572), *Azapkapı Sokullu Mehmed Paşa Camii* (1577-1578), *Atik Valide (Nurbanu) Sultan Camii* (1571-1583), *Ramazan Efendi (Hüsreviye) Camii* (1585-1586) ve *Mesih Ali (Mehmed) Paşa Camii*'nin (1585-1586) tepelik bölümlerinde karşımıza çıkar.

Bu düzenlemenin yanı sıra, çeşitli bitkisel motifler ile birlikte kullanılan lotus örnekleri de mevcuttur. *Şehzade Mehmed Camii*'ndeki tepeliğin üçgen pano yüzeyi ile *Rüstem Paşa Camii*'nin (1561) çinili mihrap nişinde yer alan lotus motifleri, bu uygulamaya örnek verilebilir.

Mimar Sinan'ın İstanbul dışı mihraplarında *lotus*, *Kırklareli-Babaeski Semiz Ali Paşa Camii*'nin (1561-1565) ve *İzmit Pertev Paşa Camii*'nin (1579) tepeliklerinde karşımıza çıkar. Lotus motifi, üçgen tepeliği üst kenarlarından sınırlayan bordür içerisinde, palmet motifleriyle birlikte atlamalı şekilde kullanılmıştır.

Geç Osmanlı Dönemi mihrap örneklerinde lotus motifi kullanımı tespit edilememiştir.

4.5.2.4. Hatayi

"Hata", "hatay", "hıtay", "huten" köklerinden türediği düşünülen hatayi motifi, Orta Asya'dan gelen ve Çin Türkistan sanatının etkisi altında gelişen bir motiftir[437].

---

[434] Tepelik için bkz. Demiriz, Osmanlı Mimarisinde Süsleme, s. 427, Resim: 398.
[435] Tepelik için bkz. Ayverdi, Osmanlı Mimarisinin İlk, s. 375, Resim: 620.
[436] Tepelik için bkz. Demiriz, Osmanlı Mimarisinde Süsleme, s. 404, Resim: 359.
[437] Motif hakkında bkz. Celal Esad Arseven, "Bezeme", **Sanat Ansiklopedisi**, Cilt: 1, Ankara, 1943, s. 236; Minako Mizuno Yamanlar, "Hatayi Motifinin Menşei", **9. Milletlerarası Türk Sanatları Kongresi (23-27 Eylül 1991) Bildirileri**, Cilt: 3, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1995, s. 445; Ebru Alparslan, "Türk Süsleme Motiflerinden 'Hatai' Motifinin İncelenmesi ve Yazma Eser Ciltlerinde Bulunan 'Hatai

Anadolu süsleme sanatının başlıca motiflerinden olan hatayi, bir çiçeğin dikine kesitinin üsluplaştırılması ile ortaya çıkan hali şeklinde tanımlanmaktadır[438]. Bazı araştırmacılar, hatayi üslübu ile meydana getirilmiş bir çiçeğin kuşbakışı görüntüsünü, penç; profilden görüntüsünü gül, lale, karanfil şeklinde ifade ederek, tek bir başlık altında değerlendirmişlerdir[439].

Erken Osmanlı Dönemi mihraplarında hatayi motifi, Mimar Sinan Dönemi'nde olduğu gibi, en iyi örneklerini çinili mihraplarda vermiştir. *Bursa Yeşil Cami*[440] (1419), *Bursa Yeşil Türbe*[441] (1414-1429), *Edirne Muradiye Camii*[442] (1436) mihrap elemanlarının birçoğunda, hatayi motifli bitkisel süsleme görülür. Bunu yanı sıra, alçılı *Bergama Yıldırım Camii* (1399) ve *Ankara Hacı İvaz Mescidi*'nin[443] çerçeve bölümündeki ince bordürler, rozet çiçekler ile atlamalı şekilde ilerleyen hatayi motifi ile bezenmiştir.

Rüstem Paşa Camii (1561), *Ferruh Kethüda Camii* (1562-1563) ve *Piyale Paşa Camii* (1573-1574) gibi çini ile kaplanmış mihrapların tamamında, hatayi motifi kullanım alanı bulmuştur. Hatayi motifi, bu yapılara ait mihrapların çerçeve ve niş bölümlerinde tercih edilmiştir. Ancak, Ferruh Kethuda Camii'nin sadece niş bölümünde yer alan hatayi motifli çini plakaları korunabilmiştir. Yapının diğer mihrap elemanlarında yer alan çini süslemeler, günümüze ulaşan arşiv fotoğraflarında görülebilmektedir. Hatayi motifi, Mimar Sinan'ın İstanbul dışı örneklerinde ise sadece *Diyarbakır Melek Ahmet Paşa Camii*'nin[444] çinili mihrabında görülür.

Şemseler'", **Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi**, Cilt: 9, Sayı: 42, 2016, ss. 862-874; Levent Efe Arlı, "İstanbul Sultan Ahmet Camii Çinilerindeki Stilize Motifler", **Yekta Demiralp Anısına Sanat Tarihi Yazıları**, Ege Yayınları, İstanbul, 2020, ss. 30-34.

[438] Muhsin Demironat, "Türk Tezyini Sanatlarında Hatayi", **Akademi**, Sayı: V, İstanbul, 1966, ss. 48-49; İnci Ayan Birol ve Fatma Çiçek Derman, **Türk Tezyini San'atlarında Motifler-Motifs in Turkish Decorative Arts**, 10. Baskı, Kubbealtı Neşriyatı Yayınları, İstanbul, 2005, s. 65; Çiçek Derman, "Türk Bezemesinde Hatayi", **Yeni Türkiye**, Özel Sayı (3), Ankara, 1995, s. 631.

[439] Cahide Keskiner ve Azade Akar, **Türk Süsleme Sanatlarında Desen ve Motif-Ornament and Design in Turkish Decorative Arts**, Tercüman Sanat ve Kültür Yayınları, İstanbul, 1978, s. 19; Yaşar Çoruhlu, **Türk Sanatının ABCsi**, Simavi Yayınları, İstanbul, 1993, s. 52; Cahide Keskiner, **Türk Süsleme Sanatlarında Stilize Çiçekler: Hatai**, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 2000, s. 6.

[440] Mihrap üzerinde yer alan hatayi motifleri için bkz. Demiriz, Osmanlı Mimarisinde Süsleme, s. 353, Resim: 275-276.

[441] Mihrap için bkz. Ayverdi ve Yüksel, ss. 182-183.

[442] Mihrap için bkz. Aslanapa, Edirnede Osmanlı Devri, s. 87, Şekil: 107.

[443] Ankara Hacı İvaz Mescid mihrabının çerçeve hattındaki bordür için bkz. Öney, s. 22, Resim: 38; Eskici, Ankara Mihrabları, s. 435, Resim: 57.

[444] Mihrap için bkz. Yenişehirlioğlu, Sinan Yapılarında Çini, s. 308, Resim: 13.

Mimar Sinan Dönemi çini mihraplarında karşılaştığımız hatayi motifi, Geç Osmanlı Dönemi mihraplarında tespit edilememiştir.

4.5.2.5. Penç

Penç, herhangi bir çiçeğin kuş bakışı görünüşünün, stilize edilip yorumlanması ile ortaya çıkan motiftir[445]. Tepeden görünüşü esas alınarak meydana getirilen bu çiçeklerin beş yapraklı olanları "pençberk" olarak adlandırılmıştır. Ancak, kelimede yaprak anlamına gelen "berk" kelimesi zaman içerisinde kullanılmamaya başlanmış ve penç şeklinde kısaltılmıştır. Ayrıca sürecin getirdiği bir diğer değişiklik, yaprak sayısına bakılmaksızın her bir çiçeğin kuşbakışı görünüşüne aynı adın verilmesi olmuştur[446].

Erken Osmanlı Dönemi mihraplarında penç motifi, *Bursa Yeşil Cami*[447] (1419) ve *Edirne Muradiye Cami*'nin (1436) çerçevesindeki ince bordürlerin içerisinde kullanılmıştır. Kıvrım dallar üzerinde yer alan pençler, hatayi motifi ile beraber atlamalı olarak işlenmiştir.

İncelediğimiz örnekler içerisinde; *Rüstem Paşa Camii* (1561), *Piyale Paşa Camii* (1573-1574) ve *Ferruh Kethüda Camii'*nin (1562-1563) mihrap nişlerinde, penç motifine yer verilmiştir. *Rüstem Paşa Camii*'nde, mihrap nişinin yanı sıra, çerçeve bölümünde de bu motifin kullanıldığı görülür.

Mimar Sinan'ın İstanbul dışı mihraplarında penç motifi, Diyarbakır Melek Ahmet Paşa Camii'nin[448] mihrap yüzeyinde kullanım alanı bulmuştur.

Mimar Sinan Dönemi çini mihraplarında karşılaştığımız hatayi motifi, Geç Osmanlı Dönemi mihraplarında tespit edilememiştir.

---

[445] Penç motifi hakkında bkz. Mehmet Zeki Pakalın, **Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü**, Cilt: 1, 1. Baskı, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1946, s. 766; Hasan Özönder, **Ansiklopedik Hat ve Tezhip Sanatları Deyimleri Terimleri Sözlüğü**, Sebat Ofset Yayınevi, Konya, 2003, s. 156; Birol ve Derman, ss. 47-48.

[446] Hatice Kübra Tavaslı, **Penç Motifinin Tarihsel Gelişimi ve Karakteri**, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü Geleneksel Türk Sanatları (Tezhip) Anasanat Dalı, İstanbul, 2014, s. 17.

[447] Mihrap üzerinde yer alan penç motifleri için bkz. Demiriz, Osmanlı Mimarisinde Süsleme, s. 353, Resim: 275.

[448] Mihrap için bkz. Filiz Yenişehirlioğlu, **Onaltıncı Yüz Yıl Osmanlı Yapılarında Görülen Çini Süsleme Programının Gelişimi (Özet) (Les Grandes Lignes de l'Evolution du Programme Décoratif en Céramique des Monuments Ottomans au Cours du XVIème Siècle)**, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Atatürk Kültür Merkezi, Türk Kültüründen Görüntüler Dizisi, Sayı: 5, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1985.

4.5.2.6. Natüralist Çiçekler (Gül, Lale, Bahar Dalı, Hançer Yaprak)

Anadolu Türk Mimarisinde yaygın kullanım alanı bulan natüralist çiçekler, özellikle 16. yüzyıldan itibaren çinili mihraplarda görülür. Bu grup içerisinde yer alan gül, sümbül, karanfil, lâle, süsen, zambak, şebboy, nergis, bahar dalı, hançer yaprak gibi tabiattaki pek çok çiçek, izlenimci bir anlayışla, yeniden yorumlanarak yarı üslûplaştırılmış çiçek motifleri olarak bezeme sanatında yerini almıştır[449].

Gül motifi[450], aşkı ve dini sembolize etmesiyle süsleme sanatında sıklıkla tercih edilen bir motif olarak karşımıza çıkar. Natüralist çiçek grubu içerisinde yer alan bu motif; rengiyle aşkın ve sevginin, yapraklarıyla nezaketin, dallarıyla zerafetin, tohumlarıyla inancın ve gücün, goncalarıyla baharın, yeninin ve müjdenin, bülbülle olan sohbetiyle ise muhabbetin temsili olmuştur[451]. Genellikle kuşbakışı veya profilden yalınlaştırılarak çizilen bu motifin, bazı örneklerde çeşitli yorumlamalar ile soyutlaştırıldığı görülür.

Farsça bir kelime olan *lâle* (Lat. tulipa) yaşça büyük, soğanlı ve otsu bir bitkinin adıdır[452]. Kırmızı, sarı veya beyaz renkli çiçekleri sap üzerinde bir tane olup çiçek örtüsü altı parçalıdır[453]. Lale, sembolik anlamı ve desenlerde form yönününden kolay şekil alabilmesiyle, Osmanlı çini ve seramik sanatında sevilerek kullanılan motiflerin başında gelir.

Gül ve *lale* motifi, incelediğimiz örnekler içerisinde, *Rüstem Paşa Camii* (1561) ve *Piyale Paşa Cami*'nin (1573-1574) niş ve köşelik bölümlerinde kullanım alanı bulmuştur.

---

[449] Gülnur Duran, "Osmanlı Tezhip Sanatında Natüralist Üslûpta Çiçekler", **Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Sayı: 31, 2018/2, 2018, s. 179.

[450] Gül motifinin simgesel anlamı ile süsleme sanatında kullanımı hakkında bkz. Yıldız Demiriz, "Osmanlı Keramik ve Çini Sanatında Gül Terminolojisi ve Tanımı", **Şerare Yetkin Anılarına Çini Yazıları**, Ed. Yıldız Demiriz, Sanat Tarihi Derneği Yayınları, İstanbul, 1996, ss. 47-52; Murat Bayazit, Betül Coşkun, "Seramik Sanatında Gül Yansımaları ve Çinilerde Gül Motifleri", **Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Sayı: 24, 2013, ss. 1-11; Gül İrepoğlu, **Gül: Aşkın Çiçeği, Sanat Çiçeği, Sonsuzluğun Çiçeği**, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2015.

[451] Filiz Çetinkaya Karafakı, Çiğdem Çetinkaya, "Türk Süsleme Sanatında Gül'ün Kullanımı", **Çağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, 13 (1), 2016, s. 18.

[452] Lale motifinin kökeni ve kullanımı hakkında bkz. Gül İrepoğlu, **Lâle: Doğada, Tarihte, Sanatta**, Yapı Kredi Kültür Sanat Yayınları, İstanbul, 2013; Ahmet Dolunay ve diğerleri, "Lalenin Osmanlı ve Hollanda Sanatındaki Yansımaları", **Kalemişi**, Cilt: 7, Sayı: 15, 2019, ss. 166-167.

[453] Turhan Baytop ve Cemal Kurnaz, "Lâle", **TDV İslam Ansiklopedisi**, Cilt: 27, Ankara, 2002, s. 81.

Süsleme sanatında, bahar açmış meyve ağacı olarak da bilinen *bahar dalı*; bahçe ve natüralist çiçek gibi motifler ile beraber kullanılmış olmasına karşın, tek başına zarif bir dal şeklinde uygulandığı örnekler de vardır[454]. Süsleme sanatında sevilerek kullanılan motiflerin başında gelen bahar dalı, özellikle 16. ve 17. yüzyıl çini örneklerinde görülür. Bu bağlamda, incelediğimiz çinili mihraplar içerisinde, *Rüstem Paşa Camii* (1561), *Ferruh Kethüda Camii* (1562-1563) ve *Piyale Paşa Camii*'nin (1573-1574) niş bölümleri, bahar dalı motifinin kullanım alanı bulduğu örneklerdir. Motifin geniş bir alanda daha rahat yayılım göstermesi, incelediğimiz örnekler içerisinde, bahar dallarının mihrabın niş bölümünde toplanmasına neden olmuştur.

Erken ve Geç Osmanlı Dönemi'ne ait çinili mihraplarda, bahar dalı motifi tespit edilememiştir.

Türk süsleme sanatında, sıklıkla tercih edilen motiflerden biri olan yapraklar, sapların kesişme noktalarını kapatmak, uzun sapları örtmek, boşluk doldurmak ve süslemeye estetik bir görünüm katmak amacı ile kullanılır. Çini süsleme sanatının da vazgeçilmez unsurlarından olan yaprak motifi, birçok örnekleme ile karşımıza çıkar. Bu çeşitlemelerden birini meydana getiren *hançer yaprak*; uzun, sivri uçlu, hareketli ve zarif görünüşe sahip bitkisel bir motiftir. Çini süsleme sanatında sevilerek kullanılan bu motifin orta damar ve ana çizgileri, genellikle kalın çizilir. "S" kıvrımlar yaparak ilerleyen hançer yapraklar, geniş yüzey üzerinde yayılım gösterir. İncelediğimiz mihraplar içerisinde, *Rüstem Paşa Camii* (1561), *Ferruh Kethüda Camii* (1562-1563) ve *Piyale Paşa Camii*'nin (1573-1574) çerçeve ve niş bölümlerinde, hançer yaprak motifi görülür.

Erken ve Geç Osmanlı Dönemi'ne ait çinili mihraplarda, hançer yaprağı motifi tespit edilememiştir.

[454] Motif hakkında geniş bilgi için bkz. Yıldız Demiriz, "Türk Sanatında Bahar Açmış Meyve Ağacı Motifi", **I. Milli Türkoloji Kongresi (6-9 Şubat 1978) Tebliğler**, 1. Baskı, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi-Kervan Yayınları, 1980, ss. 387-400; Gönül Cantay, "Türk Süsleme Sanatında Meyve", **Turkish Studies**, Cilt: 3/5, 2008, ss. 32-64; Dilek Çakır, **Osmanlı Çinilerinde Bahar Dalları**, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sanat Tarihi Anabilim Dalı, Çanakkale, 2016, ss. 28-32.

4.5.3. Geometrik Süsleme

Geometrik bezeme, Anadolu Türk Mimarisi'nin her döneminde sıklıkla tercih edilen süslemelerin başında gelmektedir. Erken Osmanlı Dönemi mihraplarında zengin geometrik kompozisyon kullanılmasına karşın; Mimar Sinan ve Geç Osmanlı Dönemi'ne ait mihrap örneklerinde, bu süslemelerin daha az tercih edildiği görülür.

Mimar Sinan'ın İstanbul ve İstanbul dışında inşa ettiği mihraplardaki geometrik süslemelerde; yıldız, piramit, çokgen, meander, çarkıfelek gibi motiflerin kullanıldığı görülür. Bu motifler arasında en fazla, yıldız, piramit ve çokgen; en az ise çarkıfelek motifi tercih edilmiştir. Geometrik süslemenin, özellikle mihrabın kavsara bölümünde yoğunlaşması dikkati çekmektedir.

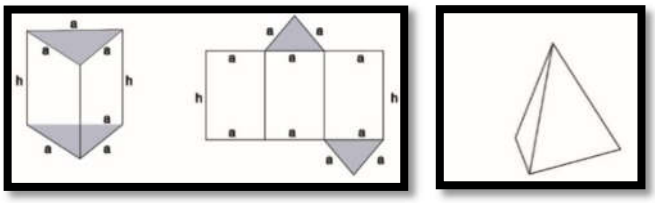
4.5.3.1. Piramit

Eski Mısır dilinde *mer* sözcüğüyle anlatılan "piramit"in, aynı dildeki, "piramit yüksekliği" anlamına gelen *per-em-us*'tan türediği düşünülmektedir[455]. Piramit, tabanı çokgensel bölge olan, üçgenlerden meydana gelen yanal yüzleri ise ortak bir noktada birleşen, üç boyutlu geometrik bir cisimdir. İsmini, tabandaki çokgensel bölgenin şekline göre alan piramitlerin yan yüzleri daima üçgendir.

Mihrap kavsaralarındaki geometrik süslemelerin en önemli unsurlarından olan piramitler, mihrap ile ilgili çalışmaların birçoğunda prizmatik üçgen olarak adlandırılmıştır[456]. Ancak prizmatik üçgen, tabanı üçgen, yan yüzleri dikdörtgen olan bir prizmadır. Mihrap kavsaralarında sıklıkla karşılaştığımız geometrik unsurların yan yüzleri ise üçgendir. Bu doğrultuda, yan yüzleri üçgen olan bu unsurların, piramit olarak adlandırılması daha doğru olacaktır[457].

---

[455] Nilüfer Kozikoğlu, "Piramit", **Eczacıbaşı Sanat Ansiklopedisi**, Cilt: 3, Yapı Endüstri Merkezi (YEM) Yayınları, İstanbul, 1997, s. 1481.
[456] Bkz. Top, 1997; T. Bozkurt, Osmanlı Selatin Camii, 2007; Butasım, 2016.
[457] Yasser Dallal doktora çalışmasında, mukarnas içerisinde yer alan bu unsurları "ters piramit sarkıt" şeklinde adlandırmıştır. Bkz. Dallal, 2019.

Çiz. 166. Üçgen prizma ve açılımı. (2021, O. B.-F. F.)
Çiz. 167. Üçgen piramit. (2021, O. B.-F. F.)

Osmanlı Dönemi'ne ait mihraplarda, mukarnaslı avsaraya sahip örneklerin içerisindeki nişlerde piramit kullanımı yoğundur. Nişin içerisine ters şekilde yerleştirilen piramitler, geometrik süsleme kompozisyonunun önemli bir parçasını meydana getirir. Piramitli kavsara örneklerine alt noktadan bakıldığında algılanan geometrik süslemedeki yıldız kollarının büyük bir bölümü, piramitler ile sağlanmıştır.

Erken Osmanlı Dönemi'ne ait mukarnaslı kavsaraya sahip örneklerde piramit; *Bursa Orhan Camii*[458], *Bursa Hüdavendigar Camii*[459], *Bursa Yıldırım Camii*[460], *Bursa Ulu Cami*[461], *Edirne Eski Cami*[462] gibi birçok yapının kavsara bölümünde kullanım alanı bulmuştur. Piramitler genellikle kavsara bölümünde tercih edilmelerine karşın; *Gelibolu Azebler Namazgahı*[463] (1407), *Edirne Üç Şerefeli Cami* ve *Edirne Sitti Hatun Camii*[464] gibi yapıların mihrap sütunçe başlıklarında da görülür.

Piramitler, incelediğimiz bütün mihrapların kavsara bölümünde kullanım alanı bulmuştur. Kavsaranın yanı sıra; tepelik, sütun-sütunçe başlık ve altlıklarında da piramitlere yer verilmiştir. *Atik Valide (Nurbanu) Sultan Camii* (1571-1583), *Hacı Evhad (Evhadüddin) Camii* (1585), *Çarşamba Mehmed Ağa Camii* (1585), *Nişancı Mehmed Paşa Camii* (1584-1588) mihrap tepelikleri ile *Süleymaniye Camii* (1550-1557), *Kadırga Sokullu Mehmed Paşa Camii* (1571-1572), *Çarşamba Mehmed Ağa Camii* (1585), *Mesih Ali (Mehmed) Paşa Camii* (1585-1586), *Nişancı Mehmed Paşa Camii* (1584-1588), *Kara Ahmed Paşa Camii*'nin (16. yüzyılın ikinci yarısı) çerçeve sütun altlıkları, piramitler ile bezenmiştir. Bunun yanı sıra, *Hacı Evhad (Evhadüddin)*

[458] Mihrabın kavsarası için bkz. Ayverdi, Osmanlı Mimarisinin İlk, s. 80, Resim: 102.
[459] Mihrabın kavsarası için bkz. Ayverdi, Osmanlı Mimarisinin İlk, s. 256, Resim: 375.
[460] Mihrabın kavsarası için bkz. Ayverdi, Osmanlı Mimarisinin İlk, s. 435, Resim: 746.
[461] Kavsara için bkz. Ayverdi, Osmanlı Mimarisinin İlk, s. 410, Resim: 692.
[462] Kavsara için bkz. Ayverdi, Çelebi ve II. Sultan, s. 158, Resim: 255.
[463] Mihrap için bkz. Demiriz, Osmanlı Mimarisinde Süsleme, s. 563, Resim: 599; Özbek, s. 226, Resim: 234.
[464] Mihrap için bkz. Bayrakal, Edirne'deki Tek Kubbeli, s. 209, Resim: 58.

Camii (1585) ve *Mesih Ali (Mehmed) Paşa Camii*'nin (1585-1586) sütunçe başlıklarında da piramitler görülür. Mimar Sinan'ın İstanbul dışı örneklerinde de piramit kullanımı mevcuttur[465].

Geç Osmanlı Dönemi Neo-klasik üslubun hakim olduğu yapılarda, piramitlerin kullanımı yoğundur. *İstanbul Üsküdar Yeni Valide Camii* (1708-1710), *İstanbul Hekimoğlu Ali Paşa Camii* (1734-1735), *İstanbul Pertevniyal Valide Sultan Camii* (1867-1871) ve *İstanbul Yıldız Hamidiye Cami*'nin (1885-1886) mihrap kavsara ve tepelikleri buna örnektir. Piramitler, klasik mukarnaslı örneklerde niş yuvalarına; tepeliklerde ise ince bir şerit içerisine, atlamalı şekilde yerleştirilmişlerdir.

4.5.3.2. Yıldız

Süsleme sanatında yaygın kullanım alanı bulan yıldız motifi, Erken Osmanlı Dönemi mihraplarında en çok kullanılan motiflerin başında gelir. Bu döneme ait geometrik süsleme kompozisyonlarında, çok kollu ve çok köşeli yıldız örneklerinin kullanımı yoğundur. Yıldızların kol veya köşe sayıları, örneklere göre değişiklik göstermektedir.

Erken Osmanlı Dönemi'ne ait mihraplardaki yıldızlı geometrik süsleme kompozisyonları, genellikle "*kırık çizgi, çember yayları veya çokgenlerden gelişen düzenlemeler*" ile meydana getirilmiştir. *Bursa Orhan Camii*[466] (1340), *Bergama Yıldırım Camii* (1399), *Bursa Yeşil Camı*[467] (1419), *Edirne Muradiye Cami*'nin[468] (1436) çerçeve hattı ile *İznik Yeşil Camı*[469] (1392), *Ankara Molla Büyük Camı*[470] (14.-15. yüzyıl), *Ankara Direkli Camı*[471] ve *Ankara Örtmeli Mescit*'in[472] çerçeve ve köşelik bölümleri, bu tarz geometrik süsleme düzenlemelerine sahiptir.

---

[465] Fotoğraf ve kaynakların, Mimar Sinan'ın İstanbul dışındaki mihrapları hakkında çoğunlukla ayrıntıya yer vermemesi nedeniyle, kavsara dışındaki elemanlarda piramitlerin kullanım şekli aydınlatılamamıştır. Herhangi bir hata yapmamak adına bu konuda yorum yapılmamıştır.

[466] Bursa Orhan Camii mihrabında yer alan geometrik süslemeler için bkz. Ayverdi, Osmanlı Mimarisinin İlk, s. 80, Resim: 101.

[467] Mihrabın çerçeve hattında yer alan geometrik süsleme kompozisyonu için bkz. Ayverdi, Çelebi ve II. Sultan, s. 70, Resim: 100a.

[468] Mihrabın çerçeve hattında yer alan geometrik süsleme kompozisyonu için bkz. Demiriz, Osmanlı Mimarisinde Süsleme, s. 500, Resim: 501.

[469] İznik Yeşil Cami mihrabında yer alan geometrik süslemeler için bkz. Özbek, s. 120, Resim: 94, 96, 99.

[470] Geometrik süslemeler için bkz. Eskici, Ankara Mihrabları, ss. 440-441, Resim: 67-70.

[471] Geometrik süslemeler için bkz. Eskici, Ankara Mihrabları, ss. 438-439, Resim: 64-65.

Mimar Sinan Dönemi mihrap kavsaralarının tamamına yakınında kullanım alanı bulan yıldız formunda konsol uygulaması, bu dönemde oldukça azdır.

Mimar Sinan'ın İstanbul ve İstanbul dışında inşa ettiği mihraplarda yıldız motifi, mihrapların kavsara, köşelik ve çerçeve bölümlerinde genellikle tek başına tercih edilmiştir. Sinan'ın mihrap örneklerinin kavsara bölümünde, yıldız formunda konsollara yer verilmiştir. Beş veya yedi köşeli yıldız formunda tasarlanan konsollar, kavsara kademesinde yarım olarak uygulanmışlardır. Bu durum, genellikle yıldızların üç köşe noktasının seçilebilmesine neden olur. Bazı örneklerde ise yıldız kollarının yüzeyinin yivlendiği görülür. Bu düzenleme, yıldızların alt noktasının, yüzeyi yivli hatlar ile aşağıya doğru uzatılması ile devam eder.

Çerçeve bölümünde yıldız motifi, incelediğimiz yapılar içerisinde sadece *Kadırga Sokullu Mehmed Paşa Camii*'nde (1571-1572) kullanım alanı bulur. Yıldız motifi, mihrabın sağ ve sol yanında yer alan silindirik gövdeli sütunların, kare tabanlı kaideleri üzerinde görülür. Aşağıdan yukarıya doğru daralan kademelerden üçüncü sıra, yarım beş köşeli yıldız formundaki konsollar ile bölümlere ayrılmıştır. Yıldızların alt noktası, yüzeyi sivri bir hat ile aşağıya doğru uzatılmış ve ortasına kelepçe yerleştirilmiştir.

Yıldız motifinin bitkisel motiflerle birlikte kullanımı, mihrabın köşelik bölümünde yer alan rozetlerin içerisinde görülür. Yıldız motif kullanımı, *Rüstem Paşa Camii* (1561) ve *Zal Mahmud Paşa Camii*'nde (16. yüzyılın ikinci yarısı) karşımıza çıkar. Mihrap yüzeyinden hafif dışa taşkın köşeliklerin ortasındaki rozet çiçeklerin merkezine on iki köşeli yıldız motifi yerleştirilmiştir. Bazı geometrik motifli rozet çiçek örneklerinde ise yıldız yerine küçük üçgenler tercih edilmiştir. *Üsküdar Mihrimah Sultan Camii* (1547-1548), *Sinan Paşa Camii* (1555-1556), *Azapkapı Sokullu Mehmed Paşa Camii* (1577-1578) ve *Kara Ahmed Paşa Camii* (16. yüzyılın ikinci yarısı) köşeliklerindeki rozetlerin taç yaprakları arasında yer alan üçgenler buna örnektir.

Sinan'ın İstanbul dışında yer alan mihraplarında da, yıldız motifine yer verilen köşelik örnekleri mevcuttur. *Isparta Firdevs Bey Camii* (1561-1565) ve *İzmit Pertev Paşa Camii*'nin (1579) köşeliklerinde yer alan rozetlerin merkezinde, sekiz köşeli yıldız

[472] Geometrik süslemeler için bkz. Öney, s. 235, Resim: 63; Eskici, Ankara Mihrabları, s. 421, Resim: 28-30.

motifi görülür. Bunun yanı sıra, *Konya (Sultan Selim) Selimiye Cami* (16. yüzyılın üçüncü çeyreği) köşeliğindeki kabaraların yüzeyi de beş ve sekiz köşeli yıldız motifleri ile bezenmiştir.

Geç Osmanlı Dönemi'ne ait mihraplarda yıldız, genellikle Neo-klasik üslübun hâkim olduğu yapılara ait mihrapların kavsaralarında, konsol şeklinde kullanılmıştır. Yarım köşeli yıldız formunda konsol örnekleri; *İstanbul Üsküdar Yeni Valide Camii* (1708-10) ve *İstanbul Hekimoğlu Ali Paşa Camii*'nin (1734-1735) mihrap kavsaralarında görülür. Bunun yanı sıra, İstanbul Üsküdar Yeni Valide Camii'nin köşelik ve tepelik bölümünde yer alan kabaraların etrafı, küçük yıldızlar ile çevrelenmiştir.

4.5.3.3. Meander (Menderes)

Meander motifi[473]; birbiri içerisinden geçen dik açılı ya da eğrisel kıvrımların, bir çizgi ya da şerit halinde ilerlediği geometrik bezemedir[474]. Motif, adını Ege Denizi'ne dökülen Menderes Nehri'nin antik adı olan *Maiandros* isminden alır. Nehrin kıvrımlarından esinlenilerek meydana getirilen bu motif, süsleme sanatının birçok alanında sevilerek kullanılmıştır.

Osmanlı Dönemi mihraplarında meander motifinin kullanımı oldukça azdır. Erken Osmanlı Dönemi'ne tarihlenen *Osmancık Koca Mustafa Paşa Camii*'nin[475] (1430-1431) köşelik bölümü ile Mimar Sinan Dönemi'ne ait *Azapkapı Sokullu Mehmed Paşa Camii* (1577-1578) ve *Atik Valide (Nurbanu) Sultan Camii*'nin (1571-1583) sütunçe başlıkları, meander motifli şeritler ile bezelidir. Sütunçelerde yer alan kum saati formlu sütun başlık ve altlıklar, üst ve alt noktadan meander motifli bir bordür ile sınırlandırılmıştır. Geç Osmanlı Dönemi camilerindeki diğer yapı elemanlarında karşılaştığımız meander motifine, mihraplarda yer verilmemiştir.

[473] Motifin kullanımı hakkında bkz. Demiriz, Osmanlı Mimarisinde Süsleme, s. 115.
[474] Sultan Sezin Sezer, **Roma Dönemine Kadar Mozaik'te Meander Motifi**, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Arkeoloji (Klasik Arkeoloji) Anabilim Dalı, Ankara, 2002, s. 70.
[475] Mihrabın köşelik bölümü için bkz. Ayverdi, Çelebi ve II. Sultan, s. 533, Resim: 924.

4.5.3.4. Zencerek/ Zencirek

Farsça'da "küçük zincir" anlamına gelen zencerek/ zencirek, birbiri içine girmiş iki kırık veya yuvarlak çizginin kesişmesinden meydana gelen süsleme şeritleridir[476]. Anadolu Türk Mimarisi'nin birçok döneminde sevilerek kullanılan bu motif, mihraplarda da kullanım alanı bulmuştur.

Erken Osmanlı Dönemi'nde zencirek motifli şeritler, *Bergama Yıldırım Camii* (1399), *Edirne Sitti Sultan Camii*[477] (1484), *Ankara Hacettepe Cami*[478] (14.-15. yüzyıl), *Ankara Direkli Cami*[479] ve *Ankara Poyracı Mescidi*'nin[480] çerçeve hattında; *İznik Yeşil Cami*'nin[481] (1392) ise niş ile kavsarayı birbirinden ayıran bölümünde yer alır. Bunun yanı sıra, *Edirne Muradiye Cami*[482] (1436) mihrabının çerçeve ve köşelik bölümlerinde de zencirek motifli şeritlere yer verilmiştir.

İncelediğimiz mihrap örneklerinde zencirek motifi, genellikle mihrapların sütunçe başlıklarında, şerit halinde kullanılmıştır. *Kadırga Sokullu Mehmed Paşa Camii* (1571-1572), *Şemsi Ahmet Paşa Camii (1580)* ve *Kara Ahmed Paşa Camii*'nin (16. yüzyılın ikinci yarısı) sütunçe başlıkları, alt ve üst noktadan zencirek motifli bir şerit ile sınırlandırılmıştır. Bunun yanı sıra *Piyale Paşa Camii* çerçevesinin en dış hattında yer alan ince şeridin içerisi, zencirek motifleri ile doldurulmuştur.

Geç Osmanlı Dönemi'ne ait mihraplarda zencirek motifi, *İstanbul Dolmabahçe Cami*[483] (1855) ve *İstanbul Ortaköy Cami*'nin[484] (1854) çerçeve hattında yer alan plasterlerin yüzeyinde karşımıza çıkar. Süsleme şeridinde yer alan zencirekleri meydana getiren hatlar oyma tekniklidir. Motiflerin içerisi ise renkli mermer ile doldurulmuştur.

---

[476] Motif hakkında bkz. **Eczacıbaşı Sanat Ansiklopedisi**, Cilt: 3, Yapı Endüstri Merkezi (YEM) Yayınları, İstanbul, 1997, s. 1962; İnci Ayan Birol, "Tezhip", **TDV İslam Ansiklopedisi**, İstanbul, 2012, Cilt: 41, s. 62.
[477] Mihrap için bkz. Bayrakal, Edirne'deki Tek Kubbeli, s. 209, Resim: 58.
[478] Mihrabın çerçeve hattı için bkz. Eskici, Ankara Mihrabları, s. 431, Resim: 49.
[479] Mihrabın çerçeve hattı için bkz. Eskici, Ankara Mihrabları, s. 439, Resim: 65.
[480] Çerçeve hattı için bkz. Eskici, Ankara Mihrabları, s. 433, Resim: 53.
[481] Zencerek motifli bordür için bkz. Özbek, s. 118, Resim: 94.
[482] Köşelikleri için bkz. Demiriz, Osmanlı Mimarisinde Süsleme, s. 501, Resim: 502.
[483] Mihrabın çerçeve hattında yer alan zencirek motifi için bkz. Ögel, s. 190, Resim: 8.
[484] Mihrabın çerçeve hattı için bkz. Saner ve Keskin, s. 283, Resim: 24.

4.5.3.5. Çarkıfelek

Esin kaynağı tam olarak bilinmeyen çarkıfelek, eski dönemlerden günümüze sıklıkla tercih edilen bir süsleme motifidir[485]. Farklı coğrafyalarda çeşitli anlamlar ile kullanılan bu motif; hareket, süreklilik ve dönüşümün simgesi olmuştur. Türk İslam süsleme sanatında, çeşitli türleri ile karşılaştığımız çarkıfelek motifi, kozmolojik anlamıyla da ön plana çıkar[486].

Anadolu Selçuklu Dönemi mihrap örneklerinde daha sık karşılaştığımız çarkıfelek motifinin, Osmanlı Dönemi'ne ait mihraplarda kullanım oranı azdır. Erken Osmanlı Dönemi'ne ait mihraplarda çarkıfelek, *İznik Yeşil Cami*[487] (1392) ve *Amasya Bayezid Paşa Camii*[488] (1414-1419) mihrap nişi ile *Edirne Sitti Sultan Camii*'nin[489] (1484) çerçeve yüzeyinde yer alan geometrik bezemeli rozetlerin merkezinde görülür.

İncelediğimiz mihraplar içerisinde çarkıfelek, *Şemsi Ahmed Paşa Camii*'nin (1580) kavsara bölümü ile *Zal Mahmud Paşa Camii*'nin (16. yüzyılın ikinci yarısı) köşeliklerindeki rozet çiçeklerde görülür. Kavsara bölümünde yer alan çarkıfeleklerin yüzeyi, iki katlı verilmiş ve katların her biri yuvarlak yüzeyli derin oyma teknikli çarkıfelek motifi ile bezenmiştir. Dokuz kollu işlenmiş çarkıfeleklerden alt kademedeki sağa, üst kademedeki ise sola doğru devinim gösterir. Sinan'ın İstanbul dışında inşa ettiği *Konya (Sultan Selim) Selimiye Cami* (16. yüzyılın üçüncü çeyreği) mihrap kavsarasının en alt kademesi de, iki adet çarkıfelek motifi ile bezenmiştir.

Zal Mahmud Paşa Camii'nin köşeliklerindeki rozet çiçeklerin merkezi, çarkıfelek motifi ile işlenmiştir. Çarkıfeleğin kollarından uzayan hatlar, on iki köşeli yıldız motifinin uç noktaları ile son bulur. Köşeliğin sol tarafında yer alan rozet çiçekteki çarkıfeleğin sağa doğru, sağ taraftaki çarkıfeleğin ise sola doğru devinim yaptığı görülür.

---

[485] Motifin kökeni ve simgesel anlamları hakkında bkz. Lale Avşar, "Antik Yunan Seramiklerdeki Haç ve Çarkıfelek Simgeleri ve Bunların Avrasya, Anadolu ve Mezopotamya Kültürlerindeki Muhtemel Kaynakları", **Mukaddime**, Cilt: 3, Sayı: 3, ss. 121-126.

[486] Ortaçağ İslam kozmolojisinde felek, yıldızları taşıdığına ve hareket ettirdiğine inanılan şeffaf gökküre ile gezegenlerin yörüngesi anlamlarına gelir. Bkz. İlhan Kutluer, "Felek", **TDV İslam Ansiklopedisi**, Cilt: 12, İstanbul, s. 303.

[487] Mihrap nişinde yer alan çarkıfelek motifi için bkz. Özbek, s. 119, Resim: 96.

[488] Mihrap nişi içerisinde yer alan süsleme için bkz. Özbek, s. 315, Resim: 325.

[489] Mihrap için bkz. Bayrakal, Edirne'deki Tek Kubbeli, s. 209, Resim: 58.

Erken Osmanlı ve Mimar Sinan Dönemi mihraplarında karşılaştığımız çarkıfelek motifi, Geç Osmanlı Dönemi mihraplarında tespit edilememiştir.

4.5.4. Yazı

İslam mimarisinin her döneminde görülen yazı, gerek iç gerekse dış mekandaki yapı elemanlarının birçoğunda kullanım alanı bulmuştur. Bu doğrultuda, Osmanlı Dönemi'ne ait mihraplar, yazılara yer verilen yapı elemanlarının başında gelir. Mihrabı süsleme özelliğinin yanı sıra, mesaj vermek amacıyla da tercih edilen yazı, Kur'an-ı Kerim'den alınan ayet metinleri başta olmak üzere, çeşitli dini ibarelerden meydana gelir. Bunun yanı sıra; az da olsa, usta, tarih veya bani hakkında bilgi veren kitabeler de vardır. Ancak, Mimar Sinan ve Geç Osmanlı Dönemi mihraplarında, bilgi içerikli kitabe tespit edilememiştir.

Osmanlı Dönemi'ne ait mihraplarda, en yoğun "sülüs" ve "Celî sülüs" hatlı yazı kompozisyonları karşımıza çıkmaktadır. Yazıların dönemlere göre kullanım şekli ve karakteri değişmesine karşın, Erken Osmanlı Dönemi'nde kûfi ve sülüs; Mimar Sinan ve Geç Osmanlı Dönemi mihraplarda ise sülüs hatlı yazı örnekleri tercih edilmiştir. Osmanlı Dönemi'ne tarihlenen mihrapların yüzeylerinde, genellikle Al-i İmran Suresi'nin 37. veya 39. ayetinden bölümlere yer verilmiştir. Ancak Erken Osmanlı Dönemi'nde, bu surelerin yanı sıra; Cin Suresi, Ayet-el Kürsi, İhlas Suresi, Fetih Suresi gibi çeşitli sure örneklerinin yazılı olduğu mihraplar da mevcuttur[490].

Erken Osmanlı Dönemi'ne tarihlenen mihraplar, yazının kullanım yeri ve karakteri açısından en fazla çeşitliliğe sahip örneklerdir. Bu döneme ait mihraplardaki yazı kompozisyonları, genellikle mihrapların çerçeve ve alınlık bölümlerine yerleştirilmiştir. Yazıların meydana getirilmesinde ise kûfi[491] ve sülüs[492] hat olmak üzere iki yazı karakteri tercih edilmiştir[493]. Kûfi yazılı örnekler, *Bursa Yeşil Cami*[494]

[490] Erken Osmanlı Dönemi'ne ait mihraplarda kullanılan sureler hakkında bkz. Top, Erken Dönem Osmanlı, s. 319; T. Bozkurt, Osmanlı Selatin Camii, s. 256.
[491] Kûfi yazı hakkında bkz. Ömür Bakırer, "Kufi Yazıda Geometrik Yorumlar Üzerine Bir Deneme", **Sanat Tarihi Dergisi**, Cilt: 1, Sayı: 1, 1982, ss. 1-27; Muhittin Serin ve Yûsuf Zennûn, "Kûfî", **TDV İslam Ansiklopedisi**, Cilt: 26, Ankara, 2002, ss. 342-345.
[492] Sülüs yazı hakkında bkz. Muhittin Serin, "Sülüs", **TDV İslam Ansiklopedisi**, Cilt: 38, İstanbul, 2010, ss. 128-130.
[493] Erken Osmanlı Dönemi mihraplarında kullanılan yazılar hakkında geniş bilgi için bkz. Top, Erken Dönem Osmanlı, ss. 318-321; T. Bozkurt, Erken Dönem Osmanlı, ss. 222-224. Ayrıca, Osmanlılar'da

(1419) ile *Edirne Muradiye Cami*'nin[495] (1425-1426) çerçeve ve alınlıklarında; *İznik Yeşil Cami*[496] (1392) ve *Edirne Üç Şerefeli Cami*'nin (1447) ise sadece alınlık bölümlerinde karşımıza çıkar. Kûfi yazının tek başına kullanımının yanı sıra, sülüs hat ile beraber tercih edildiği örnekler de mevcuttur. Sülüs hat ile meydana getirilen yazılar *Bursa Yeşil Cami*[497] (1419), *Ankara Ahi Elvan Camii*[498] (14. yüzyılın ikinci yarısı), *Ankara Hacı İvaz Mescidi*[499] (15. yüzyılın ilk yarısı), *Bursa Timurtaş Camii*[500], *Ankara Direkli Cami*'nin[501] alınlık ve çerçeve bölümünde; *Osmancık Koca Mehmet Paşa Camii*[502] (1430-1431), *Edirne Şah Melek Camii*[503] (1429), *Merzifon II. Murad Camii*[504] (1426-1427) gibi mihrapların ise sadece çerçeve hattında görülür.

Mimar Sinan'ın İstanbul'da inşa ettiği mihraplarda yazı; alınlık, çerçeve, kavsara ve köşelik bölümlerinde karşımıza çıkar. İncelediğimiz alınlığa sahip mihrapların tamamında, Al-i İmran Suresi 3/37. veya 3/39. ayetinden bir bölüm yazılıdır. *Şehzade Mehmed Camii* (1544-1548), *Sinan Paşa Camii* (1555-1556), *Süleymaniye Camii* (1550-1557), *Rüstem Paşa Camii* (1561), *Edirnekapı Mihrimah Sultan Camii* (1562-1566), *Kadırga Sokullu Mehmed Paşa Camii* (1571-1572), *Azapkapı Sokullu Mehmed Paşa Camii* (1577-1578), *Kılıç Ali Paşa Camii* (1580), *Şemsi Ahmed Paşa Camii* (1580) ve *Kara Ahmed Paşa Camii*'nin (16. yüzyılın ikinci yarısı) alınlıklarında, Al-i İmran Suresi'nin 3/37. ayeti yazılıdır. *Üsküdar Mihrimah Sultan Camii* (1547-1548), *Piyale Paşa Camii* (1573-1574), *Atik Valide (Nurbanu) Sultan Camii* (1571-1583), *Hacı Evhad (Evhadüddin) Camii* (1585), *Çarşamba Mehmed Ağa Camii* (1585), *Mesih Ali*

---

kullanılan yazı çeşitleri hakkında bkz. A. Vahap Yıldız, "Osmanlılar'da Yazı Çeşitleri", **Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, Yıl: 17, Sayı: 28, Temmuz-Aralık 2012, ss. 47-62.

[494] Yazılar için bkz. Abdülhamit Tüfekçioğlu, **Erken Dönem Osmanlı Mimarisinde Yazı**, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 2001, ss. 160-163.

[495] Yazılar için bkz. Tüfekçioğlu, ss. 225-228.

[496] Alınlık için bkz. Özbek, s. 121, Resim: 100.

[497] Bursa Yeşil Camii mihrabının kavsara köşeliklerinin sütunçelerle birleştiği kesimde, sülüs hatlı iki kitabe panosu yer almaktadır. Sarı şeritlerle sınırlandırılmış, lacivert zeminli ve beyaz renkli yazılardan sağdakinde Tebrizli ustalara ithafen "Amale-i üstadan-ı Tebriz" yazmaktadır. Soldakinde ise Farsça, "Pendaşt setemger ke setem ba men kerd. Der gerden u bemand, ber men begozeşt" yani "Sitem eden, zulmeden kişi bu zulmü bana yaptığını sandı. Bana yapılan zulüm geçip gitti ama vebali onun boynunda kaldı" sözleri yer alır. Kitabe panoları için bkz. Ayverdi**,** Çelebi ve II. Sultan, s. 70, Resim: 100d-100e.

[498] Yazılar için bkz. Tüfekçioğlu, s. 107.

[499] Yazılar için bkz. Eskici, Ankara Mihrabları, ss. 434-435, Resim: 56-57.

[500] Yazılar için bkz. Tüfekçioğlu, ss. 73-75.

[501] Yazılar için bkz. Eskici, Ankara Mihrabları, ss. 438-439, Resim: 63, 65.

[502] Yazılar için bkz. Tüfekçioğlu, s. 212.

[503] Mihrabın çerçeve hattı için bkz. Demiriz, Osmanlı Mimarisinde Süsleme, s. 512, Resim: 522-523.

[504] Yazılar için bkz. Tüfekçioğlu, s. 195.

(Mehmed) Paşa Camii (1585-1586), *Nişancı Mehmed Paşa Camii* (1584-1588), *Zal Mahmud Paşa Camii*'nin (16. yüzyılın ikinci yarısı) mihrap alınlıklarında ise Al-i İmran Suresi'nin 3/39. ayeti yazılmıştır. Genellikle düz yüzeyli derin oyma tekniği ile meydana getirilen harfler, sülüs veya Celî sülüs hat ile yazılmıştır.

Çerçeve bölümünde yazı, iri sütun başlıklarındaki alemlerin tepeliğinde karşımıza çıkar. *Şehzade Mehmed Camii* (1544-1548), *Süleymaniye Camii* (1550-1557) ve *Kara Ahmed Paşa Camii*'nin (16. yüzyılın ikinci yarısı) alem tepeliği buna örnektir. Mihrabın doğusunda yer alan alemlerde "Muhammed", batıdakilerde ise "Allah" yazılıdır.

Kavsarada yazı, en alt bölümde yer alan kademede kullanım alanı bulmuştur. *Üsküdar Mihrimah Sultan Camii* (1547-1548) kavsarasında yer alan kare kartuşun içerisine sülüs hat ile "*Allah Cellecelâluhu*" yazılmıştır. *Çarşamba Mehmed Ağa Camii* (1585) mihrap kavsarasının en alt kademesi, içleri yazı ile doldurulmuş yedi adet kartuş ile bezelidir. Kartuşların içlerinde, sağdan sola doğru sırayla: "*Ya Hannân*" (Ey seven-acıyan-şefkatli olan), "*Ya Mennân*" (Ey nimet veren), "*Ya Deyyân*" (Ey yargılayan), "*Ya Sübhân*" (Ey haşmet ve heybetli olan), "*Ya Sultân*" (Ey hükümdar-sultan olan), "*Ya Gufrân*" (Ey bağışlayan-affeden), "*Ya Rahmân*" (Ey merhamet eden) ve "*Ya Emân*" (Ey emniyet-güvenlik-barış-huzur içinde kılan) yazıları yer alır. Köşelik bölümünde yazı kullanımı ise sadece *Azapkapı Sokullu Mehmed Paşa Camii*'nde (1577-1578) görülür.

Sinan camilerindeki mihrap kavsaralarının bazı örneklerinde, en alt kademede içi yazılı ya da yazısız kartuşlar görülür. Bu uygulama, *Kadırga Sokullu Mehmed Paşa Camii* mihrap kavsarasının en alt kademesinde yer alan kartuşlarda ise farklılık gösterir. Şöyle ki, taslak çizimi yapılan söz konusu kartuşların, yalnızca ana hatlarına ait izler seçilebilmektedir. Özellikle kartuşların içerisindeki yazıların, günümüzde kalemle çizildiği anlaşılmaktadır. Orijinalinde bu alana kartuşların yapılmasının planlandığı, ancak yer yer izleri seçilebilen hatların tamamlanmadığı kanısındayız. Nitekim sonradan kurşun kalemle hatları belirlenen yazılarda da çeşitli eksiklikler tespit edebilmekteyiz. *Çarşamba Mehmed Ağa Camii*'nin kavsarasındaki kartuşların içerisinde yer alan "*Ya Sultân*" ve "*Ya Sübhân*" kelimeleri, *Kadırga Sokullu Mehmed Paşa Camii* mihrabında aynı kartuş içerisine alınmıştır ve "y" harfinin noktaları eksiktir. Yukarıda belirttiğimiz

gibi, yazıların ana hatlarının kalemle çizilmiş olması ve harf hataları, bu örneklerin orijinal olamayacağını düşündürmektedir.

Mimar Sinan'ın Anadolu'da inşa ettiği mihraplarda yazı; alınlık, çerçeve, kavsara, köşelik ve tepelik bölümlerinde karşımıza çıkar. Bu mihrap elemanları içerisinde en çok yazı, alınlık bölümünde kullanılmıştır. Alınlığa sahip örneklerin büyük bir çoğunluğunda, Al-i İmran Suresi 3/37. ayetinden bir bölüme yer verilmiştir. *Kırklareli-Babaeski Semiz Ali Paşa Camii* (1561-1565), *Kırklareli-Lüleburgaz Sokullu Mehmet Paşa Camii* (1569-1570), *Havsa Sokullu Mehmet Paşa Camii* (1576-1577), *Konya Ilgın Lala Mustafa Paşa Camii* (1576), *Kayseri Kurşunlu Cami* (1585-1586), *Manisa Muradiye Cami* (1586) mihrap alınlıkları buna örnektir. Ayrıca, Edirne Selimiye Cami (1574-1575) alınlığı gibi Kelime-i Tevhid'in yer aldığı ünik bir alınlık örneği de mevcuttur. Genellikle düz yüzeyli derin oyma veya boyama tekniği ile meydana getirilen harfler sülüs hat ile yazılmıştır.

Çerçeve bölümünde yazı, iri sütun başlıklarındaki âlemlerin tepeliğinde karşımıza çıkar. *Kırklareli-Babaeski Semiz Ali Paşa Camii* (1561-1565) ve *Edirne Selimiye Cami* (1574-1575) alem tepeliği, buna örnektir. Mihrabın doğusunda yer alan alemlerde "Muhammed", batıdakilerde ise "Allah" yazılıdır.

Sinan Dönemi'ne ait mihraplar içerisinde, sadece *Edirne Selimiye Cami* (1574-1575) mihrap tepeliğinde yazı görülür. Üçgen formlu tepeliğin yüzeyinde, Al-i İmran Suresi'nin 3/37. ayetinden bir bölüm yazılıdır.

Manisa Muradiye Cami (1586) köşelik yüzeyine yerleştirilen farklı boyuttaki rozetlerin içerisinde, çeşitli yazılara yer verilmiştir. Bunun yanı sıra yazı, *Kırklareli-Lüleburgaz Sokullu Mehmet Paşa Camii* (1569-1570) mihrap kavsarasının en alt bölümünde yer alan kademede de kullanım alanı bulmuştur. Yıldız formlu konsollar arasında yer alan boşluklar, içerisi yazı ile doldurulmuş rozetler ile bezenmiştir.

Geç Osmanlı Dönemi'ne ait mihraplarda yazı; genellikle alınlıklarda kullanılmasına karşın, az da olsa tepelik bölümünde de karşımıza çıkar. Bu döneme ait mihrap alınlıklarının birçoğu, Al-i İmran Suresi'nin 3/37. veya 3/39. ayetinden bir bölüm ile bezelidir. *İstanbul Üsküdar Yeni Valide Camii* (1708-1710), *İstanbul Hekimoğlu Ali Paşa Camii* (1734-1735), *İstanbul Nuru Osmaniye Camii* (1748-1755),

İstanbul Üsküdar Ayazma Cami (1757-1760), *İstanbul Laleli Cami* (1759-1763)[505], *İstanbul Beylerbeyi Cami* (1776-1778), *İstanbul Emirgan Cami* (1781), *İstanbul Eyüp Sultan Camii* (1798-1800), *İstanbul Ortaköy Cami* (1854), *İstanbul Dolmabahçe Cami*[506] (1855*), İstanbul Pertevniyal Valide Sultan Camii* (1867-1871) ve *İstanbul Yıldız Hamidiye Cami* (1885-1886) alınlıklarında, Al-i İmran Suresi'nin 3/37. ayeti yazılıdır. Bunun yanı sıra, *İstanbul Teşvikiye Cami* (1794), *İstanbul Nusretiye Cami* (1826) ve *İstanbul Hırka-i Şerif Cami* (1851) gibi Al-i İmran Suresi'nin 3/39. ayetinin yazılmış olduğu örnekler de mevcuttur.

İstanbul Üsküdar Ayazma Cami (1757-1760), *İstanbul Eyüp Sultan Camii* (1798-1800) ve *Üsküdar Selimiye Cami*'nin (1805) üçgen formlu tepeliklerinin ortasına yerleştirilen çerçeveler sülüs hat ile doldurulmuştur.

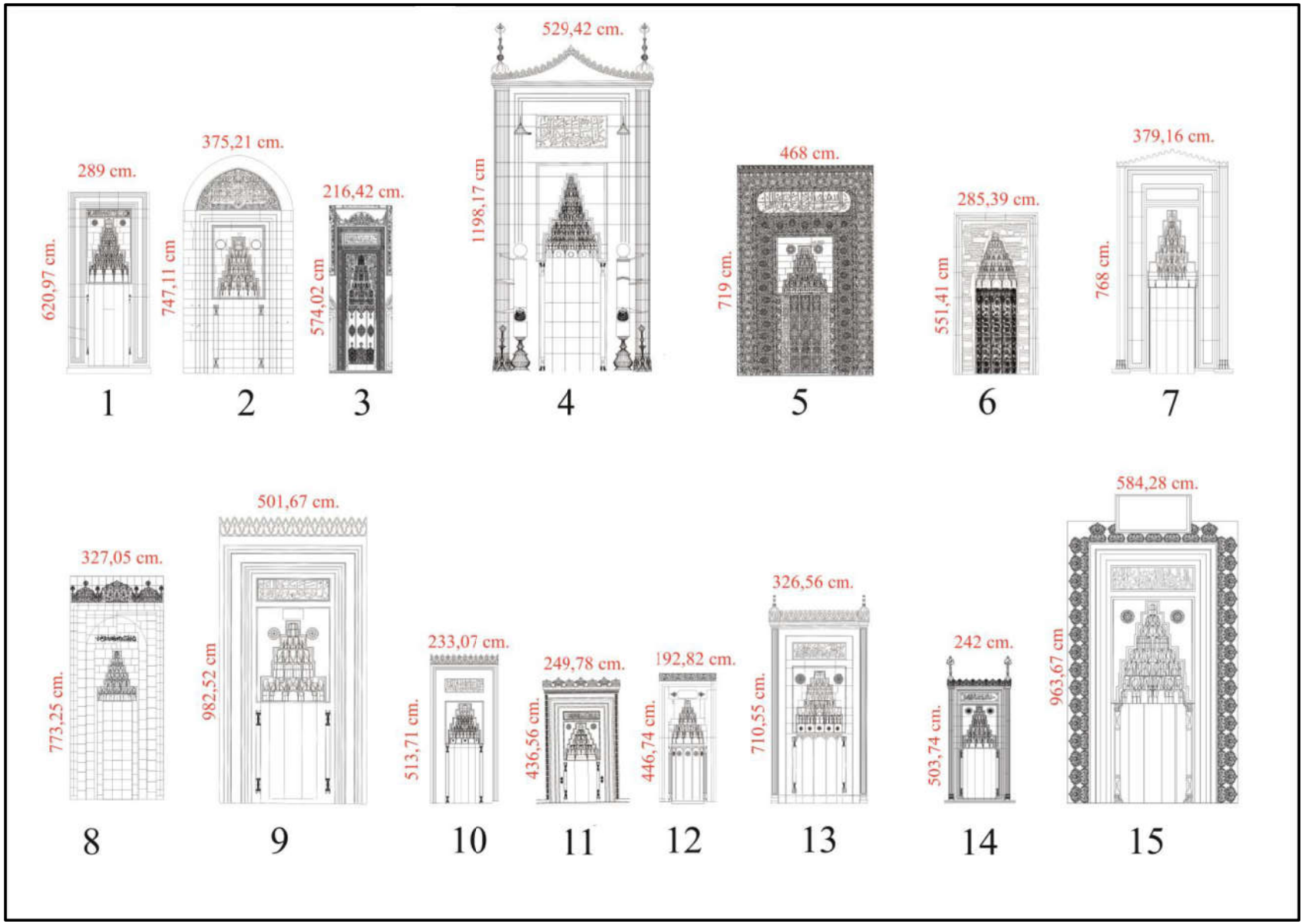
[505] Alınlık için bkz. Ögel, s. 187, Resim: 4.
[506] Alınlık için bkz. Ögel, s. 190, Resim: 8.

5. TABLOLAR

Tablo 1. Mimar Sinan'ın İstanbul Camilerinde yer alan mihraplar. (Fot. O. B.)

1-Şehzade Mehmed Camii (1544-1548) **2-**Üsküdar Mihrimah Sultan Camii (1547-1548) **3-**Hadım İbrahim Paşa Camii (1551) **4-**Sinan Paşa Camii (1555-1556) **5-**Süleymaniye Camii (1550-1557) **6-**Rüstem Paşa Camii (1561) **7-**Ferruh Kethüda Camii (1562-1563) **8-**Edirnekapı Mihrimah Sultan Camii (1562-1566) **9-**Kadırga Sokullu Mehmed Paşa Camii (1571-1572) **10-**Piyale Paşa Camii (1573-1574) **11-**Azapkapı Sokullu Mehmed Paşa Camii (1577-1578) **12-**Çarşamba Mehmed Ağa Camii (1585) **13-**Hacı Evhad (Evhadüddin) Camii (1585) **14-**Ramazan Efendi (Hüsreviye) Camii (1585-1586) **15-**Mesih Ali (Mehmed) Paşa Camii (1585-1586) **16-**Kılıç Ali Paşa Camii (1580) **17-**Şemsi Ahmed Paşa Camii (1580) **18-**Atik Valide (Nurbanu) Sultan Camii (1571-1583) **19-**Nişancı Mehmed Paşa Camii (1584-1588) **20-**Çatalca Damat Ferhat Paşa Camii (1597-1598) **21-**Kara Ahmed Paşa Camii (16. yüzyılın ikinci yarısı) **22-**Zal Mahmud Paşa Camii (16. yüzyılın ikinci yarısı)

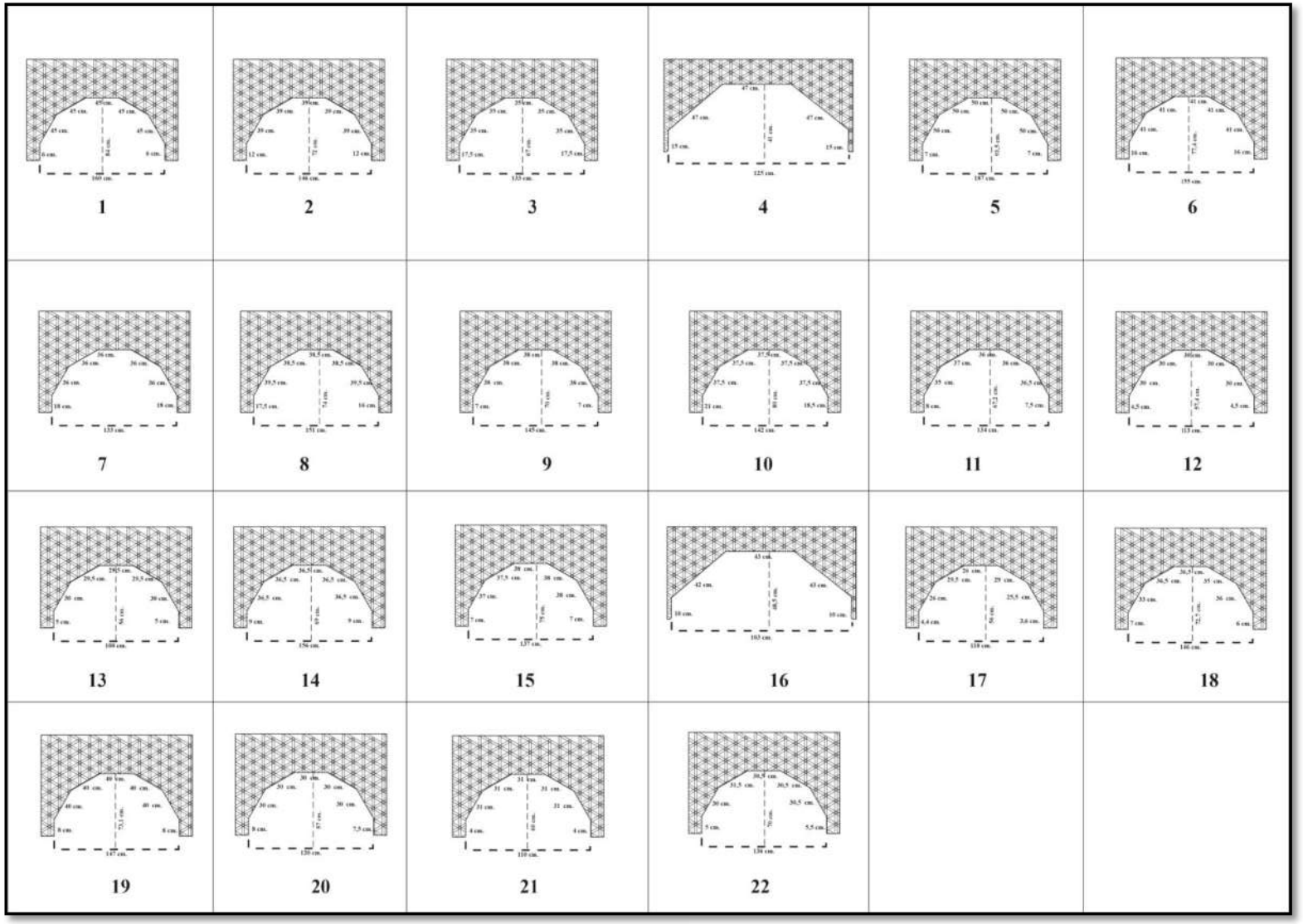
Tablo 2. Mimar Sinan'ın İstanbul Camilerinde yer alan bazı mihrapların boyutları. (Çiz. İstanbul Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi'nden işlenerek)

1-Üsküdar Mihrimah Sultan Camii (1547-1548) **2-**Hadım İbrahim Paşa Camii (1551) **3-**Sinan Paşa Camii (1555-1556) **4-**Süleymaniye Camii (1550-1557) **5-**Rüstem Paşa Camii (1561) **6-**Ferruh Kethüda Camii (1562-1563) **7-**Edirnekapı Mihrimah Sultan Camii (1562-1566) **8-**Piyale Paşa Camii (1573-1574) **9-**Azapkapı Sokullu Mehmed Paşa Camii (1577-1578) **10-**Şemsi Ahmed Paşa Camii (1580) **11-**Hacı Evhad (Evhadüddin) Camii (1585) **12-**Ramazan Efendi (Hüsreviye) Camii (1585-1586) **13-**Mesih Ali (Mehmed) Paşa Camii (1585-1586) **14-**Kara Ahmed Paşa Camii (16. yüzyılın ikinci yarısı) **15-** Zal Mahmud Paşa Camii (16. yüzyılın ikinci yarısı)

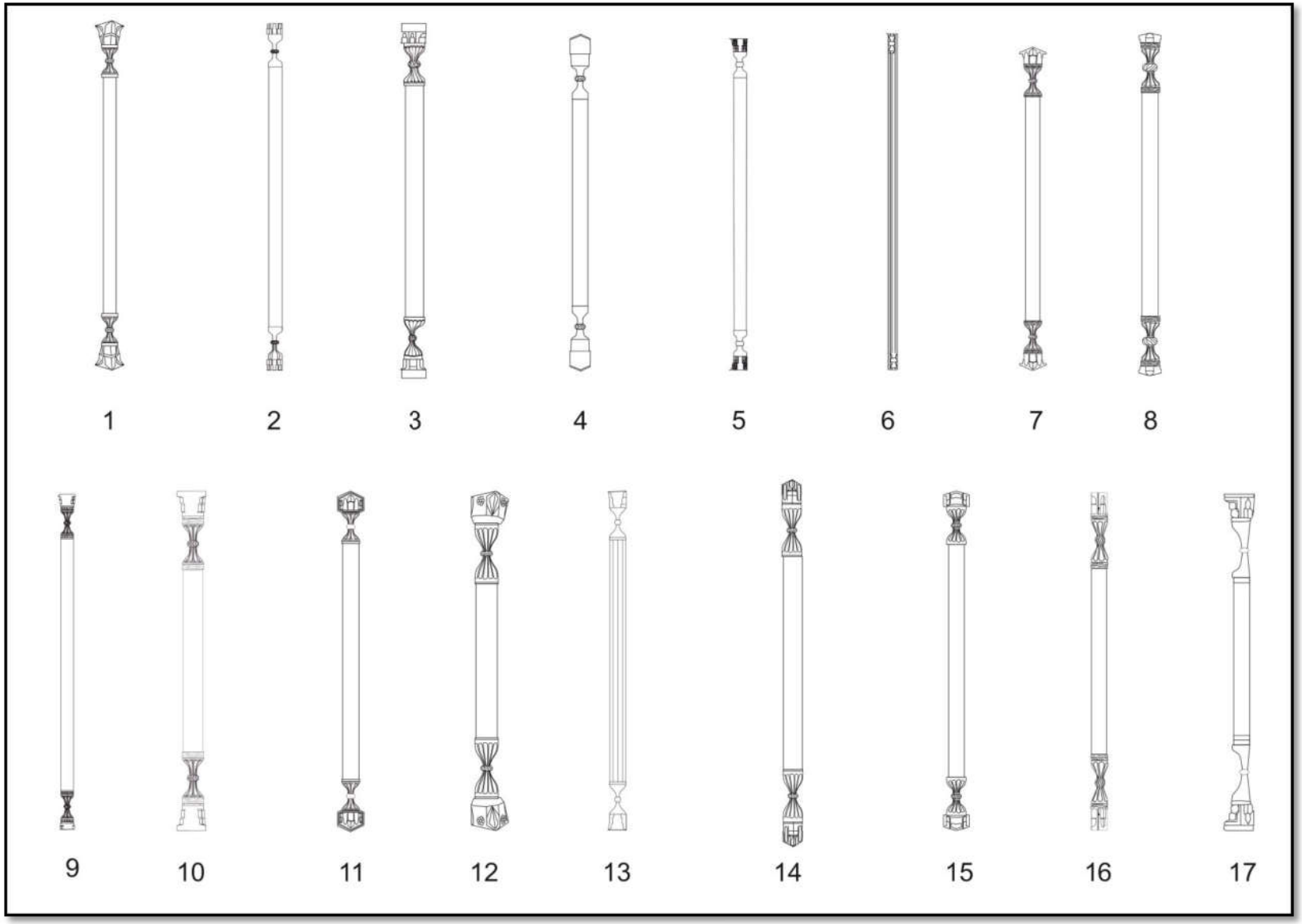
Tablo 3. Mimar Sinan'ın İstanbul Camilerinde yer alan mihraplarındaki nişler. (Fot. O. B.)

1-Şehzade Mehmed Camii (1544-1548) **2-**Üsküdar Mihrimah Sultan Camii (1547-1548) **3-**Hadım İbrahim Paşa Camii (1551) **4-**Sinan Paşa Camii (1555-1556) **5-**Süleymaniye Camii (1550-1557) **6-**Rüstem Paşa Camii (1561) **7-**Ferruh Kethüda Camii (1562-1563) **8-**Edirnekapı Mihrimah Sultan Camii (1562-1566) **9-**Kadırga Sokullu Mehmed Paşa Camii (1571-1572) **10-**Piyale Paşa Camii (1573-1574) **11-**Azapkapı Sokullu Mehmed Paşa Camii (1577-1578) **12-**Çarşamba Mehmed Ağa Camii (1585) **13-**Hacı Evhad (Evhadüddin) Camii (1585) **14-**Ramazan Efendi (Hüsreviye) Camii (1585-1586) **15-**Mesih Ali (Mehmed) Paşa Camii (1585-1586) **16-**Kılıç Ali Paşa Camii (1580) **17-**Şemsi Ahmed Paşa Camii (1580) **18-**Atik Valide (Nurbanu) Sultan Camii (1571-1583) **19-**Nişancı Mehmed Paşa Camii (1584-1588) **20-**Çatalca Damat Ferhat Paşa Camii (1597-1598) **21-**Kara Ahmed Paşa Camii (16. yüzyılın ikinci yarısı) **22-**Zal Mahmud Paşa Camii (16. yüzyılın ikinci yarısı)

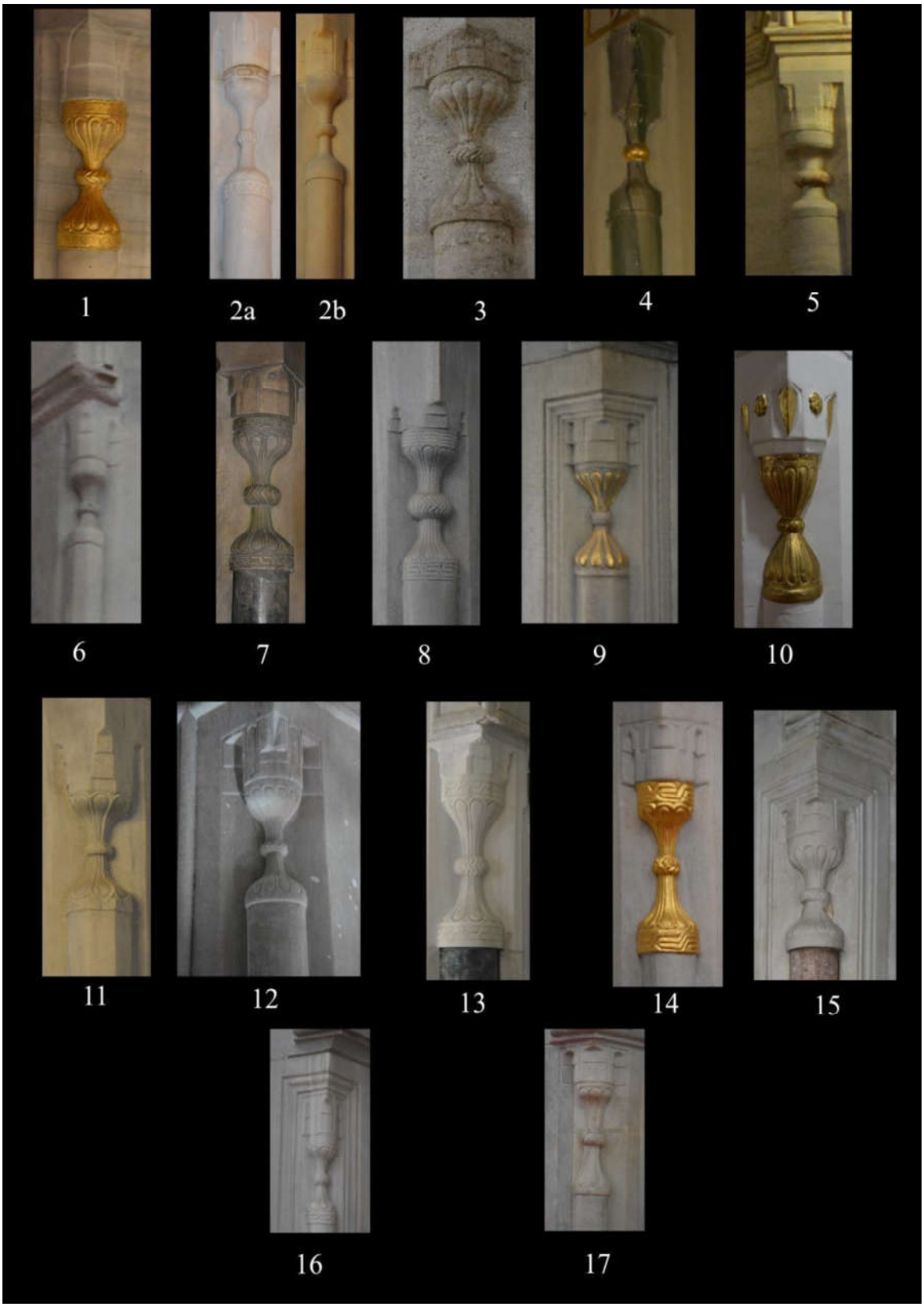
Tablo 4. Mimar Sinan'ın İstanbul Camilerinde yer alan mihraplarındaki niş ölçüleri. (Çiz. O. B.-F. F.)

1-Şehzade Mehmed Camii (1544-1548) **2-**Üsküdar Mihrimah Sultan Camii (1547-1548) **3-**Hadım İbrahim Paşa Camii (1551) **4-**Sinan Paşa Camii (1555-1556) **5-**Süleymaniye Camii (1550-1557) **6-**Rüstem Paşa Camii (1561) **7-**Ferruh Kethüda Camii (1562-1563) **8-**Edirnekapı Mihrimah Sultan Camii (1562-1566) **9-**Kadırga Sokullu Mehmed Paşa Camii (1571-1572) **10-**Piyale Paşa Camii (1573-1574) **11-**Azapkapı Sokullu Mehmed Paşa Camii (1577-1578) **12-**Kılıç Ali Paşa Camii (1580) **13-**Şemsi Ahmed Paşa Camii (1580) **14-**Atik Valide (Nurbanu) Sultan Camii (1571-1583) **15-**Çarşamba Mehmed Ağa Camii (1585) **16-**Hacı Evhad (Evhadüddin) Camii (1585) **17-**Ramazan Efendi (Hüsreviye) Camii (1585-1586) **18-**Mesih Ali (Mehmed) Paşa Camii (1585-1586) **19-**Nişancı Mehmed Paşa Camii (1584-1588) **20-**Çatalca Damat Ferhat Paşa Camii (1597-1598) **21-**Kara Ahmed Paşa Camii (16. yüzyılın ikinci yarısı) **22-**Zal Mahmud Paşa Camii (16. yüzyılın ikinci yarısı)

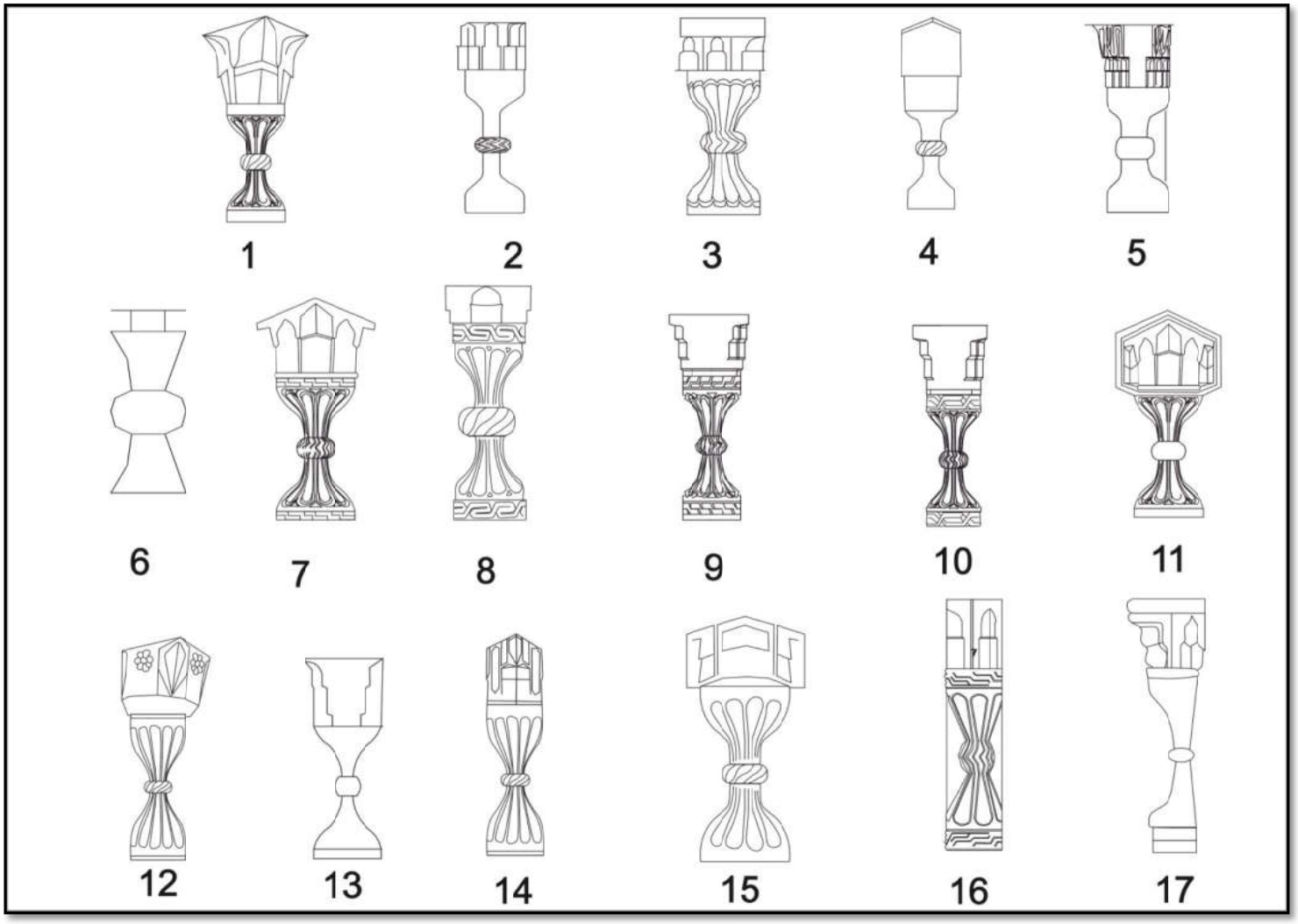
Tablo 5. Mimar Sinan'ın İstanbul Camilerinde yer alan mihraplarındaki sütunçeler. (Çiz. İstanbul Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi'nden işlenerek)

1-Şehzade Mehmed Camii (1544-1548) **2-**Üsküdar Mihrimah Sultan Camii (1547-1548) **3-**Hadım İbrahim Paşa Camii (1551) **4-**Sinan Paşa Camii (1555-1556) **5-**Süleymaniye Camii (1550-1557) **6-**Edirnekapı Mihrimah Sultan Camii (1562-1566) **7-**Kadırga Sokullu Mehmed Paşa Camii (1571-1572) **8-**Azapkapı Sokullu Mehmed Paşa Camii (1577-1578) **9-**Şemsi Ahmed Paşa Camii (1580) **10-**Atik Valide (Nurbanu) Sultan Camii (1571-1583) **11-**Çarşamba Mehmed Ağa Camii (1585) **12-**Hacı Evhad (Evhadüddin) Camii (1585) **13-**Ramazan Efendi (Hüsreviye) Camii (1585-1586) **14-**Mesih Ali (Mehmed) Paşa Camii (1585-1586) **15-**Nişancı Mehmed Paşa Camii (1584-1588) **16-**Kara Ahmed Paşa Camii (16. yüzyılın ikinci yarısı) **17-**Zal Mahmud Paşa Camii (16. yüzyılın ikinci yarısı)

Tablo 6. Mimar Sinan'ın İstanbul Camilerinde yer alan mihraplarındaki sütunçe başlıkları. (Fot. O. B.)

1-Şehzade Mehmed Camii (1544-1548) **2a,b-**Üsküdar Mihrimah Sultan Camii (1547-1548) **3-**Hadım İbrahim Paşa Camii (1551) **4-**Sinan Paşa Camii (1555-1556) **5-**Süleymaniye Camii (1550-1557) **6-**Edirnekapı Mihrimah Sultan Camii (1562-1566) **7-**Kadırga Sokullu Mehmed Paşa Camii (1571-1572) **8-**Azapkapı Sokullu Mehmed Paşa Camii (1577-1578) **9-**Çarşamba Mehmed Ağa Camii (1585) **10-**Hacı Evhad (Evhadüddin) Camii (1585) **11-**Ramazan Efendi (Hüsreviye) Camii (1585-1586) **12-**Mesih Ali (Mehmed) Paşa Camii (1585-1586) **13-**Şemsi Ahmed Paşa Camii (1580) **14-**Atik Valide (Nurbanu) Sultan Camii (1571-83) **15-**Nişancı Mehmed Paşa Camii (1584-1588) **16-**Kara Ahmed Paşa Camii (16. yüzyılın ikinci yarısı) **17-**Zal Mahmud Paşa Camii (16. yüzyılın ikinci yarısı)

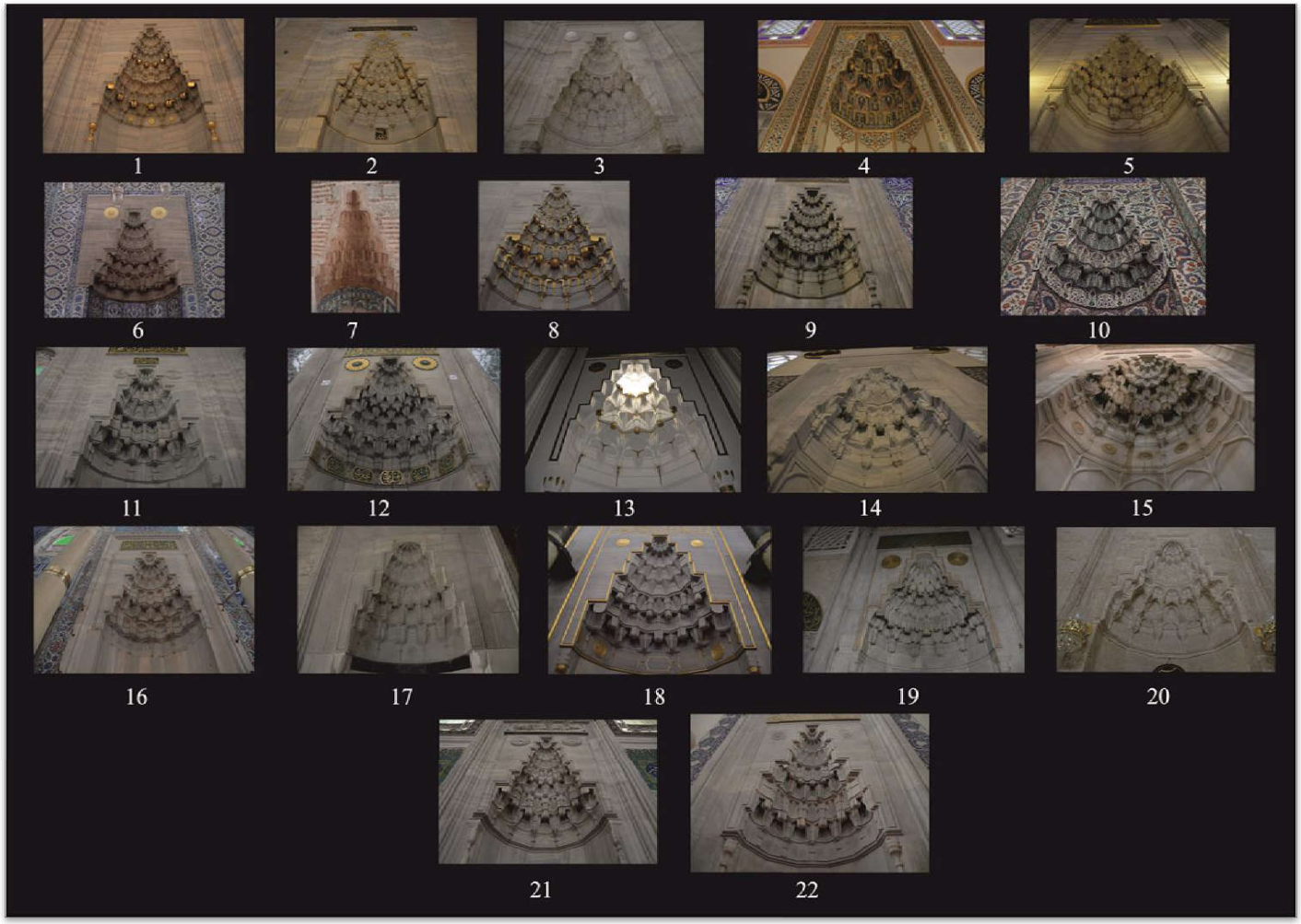
Tablo 7. Mimar Sinan'ın İstanbul Camilerinde yer alan mihraplarındaki sütunçe başlıkları. (Çiz. İstanbul Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi'nden işlenerek)

1-Şehzade Mehmed Camii (1544-1548) **2-**Üsküdar Mihrimah Sultan Camii (1547-1548) **3-**Hadım İbrahim Paşa Camii (1551) **4-**Sinan Paşa Camii (1555-1556) **5-**Süleymaniye Camii (1550-1557) **6-**Edirnekapı Mihrimah Sultan Camii (1562-1566) **7-**Kadırga Sokullu Mehmed Paşa Camii (1571-1572) **8-**Azapkapı Sokullu Mehmed Paşa Camii (1577-1578) **9-**Şemsi Ahmed Paşa Camii (1580) **10-**Atik Valide (Nurbanu) Sultan Camii (1571-1583) **11-**Çarşamba Mehmed Ağa Camii (1585) **12-**Hacı Evhad (Evhadüddin) Camii (1585) **13-**Ramazan Efendi (Hüsreviye) Camii (1585-1586) **14-**Mesih Ali (Mehmed) Paşa Camii (1585-1586) **15-**Nişancı Mehmed Paşa Camii (1584-1588) **16-**Kara Ahmed Paşa Camii (16. yüzyılın ikinci yarısı) **17-**Zal Mahmud Paşa Camii (16. yüzyılın ikinci yarısı)

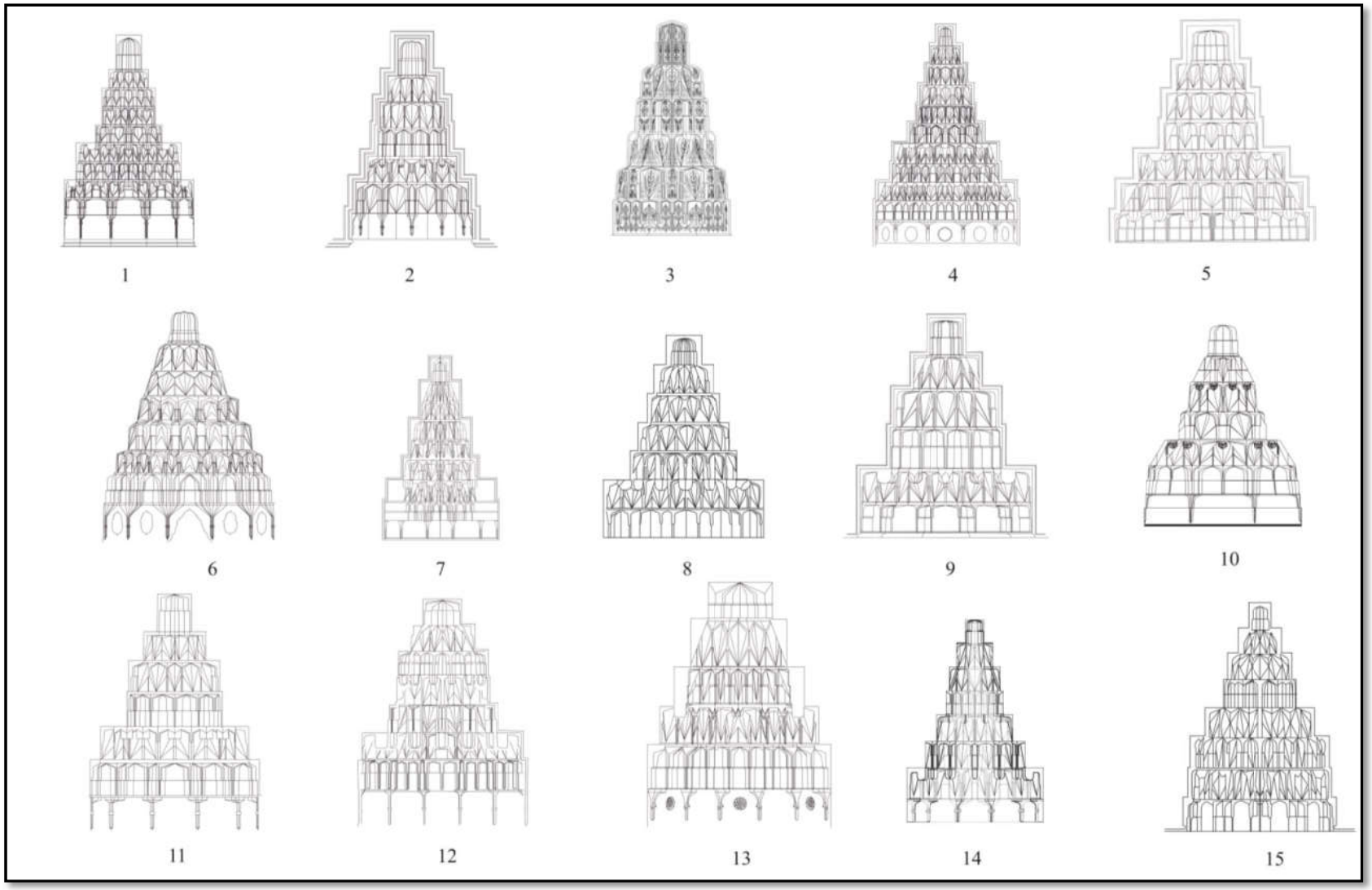
Tablo 8. Mimar Sinan'ın İstanbul Camilerinde yer alan mihraplarındaki çerçeve sütun başlıkları. (Fot. O. B.)

1-Şehzade Mehmed Camii (1544-1548) **2-**Süleymaniye Camii (1550-1557) **3-**Edirnekapı Mihrimah Sultan Camii (1562-1566) **4-**Kadırga Sokullu Mehmed Paşa Camii (1571-1572) **5-**Çarşamba Mehmed Ağa Camii (1585) **6-**Mesih Ali (Mehmed) Paşa Camii (1585-1586) **7-**Nişancı Mehmed Paşa Camii (1584-1588) **8-**Kara Ahmed Paşa Camii (16. yüzyılın ikinci yarısı)

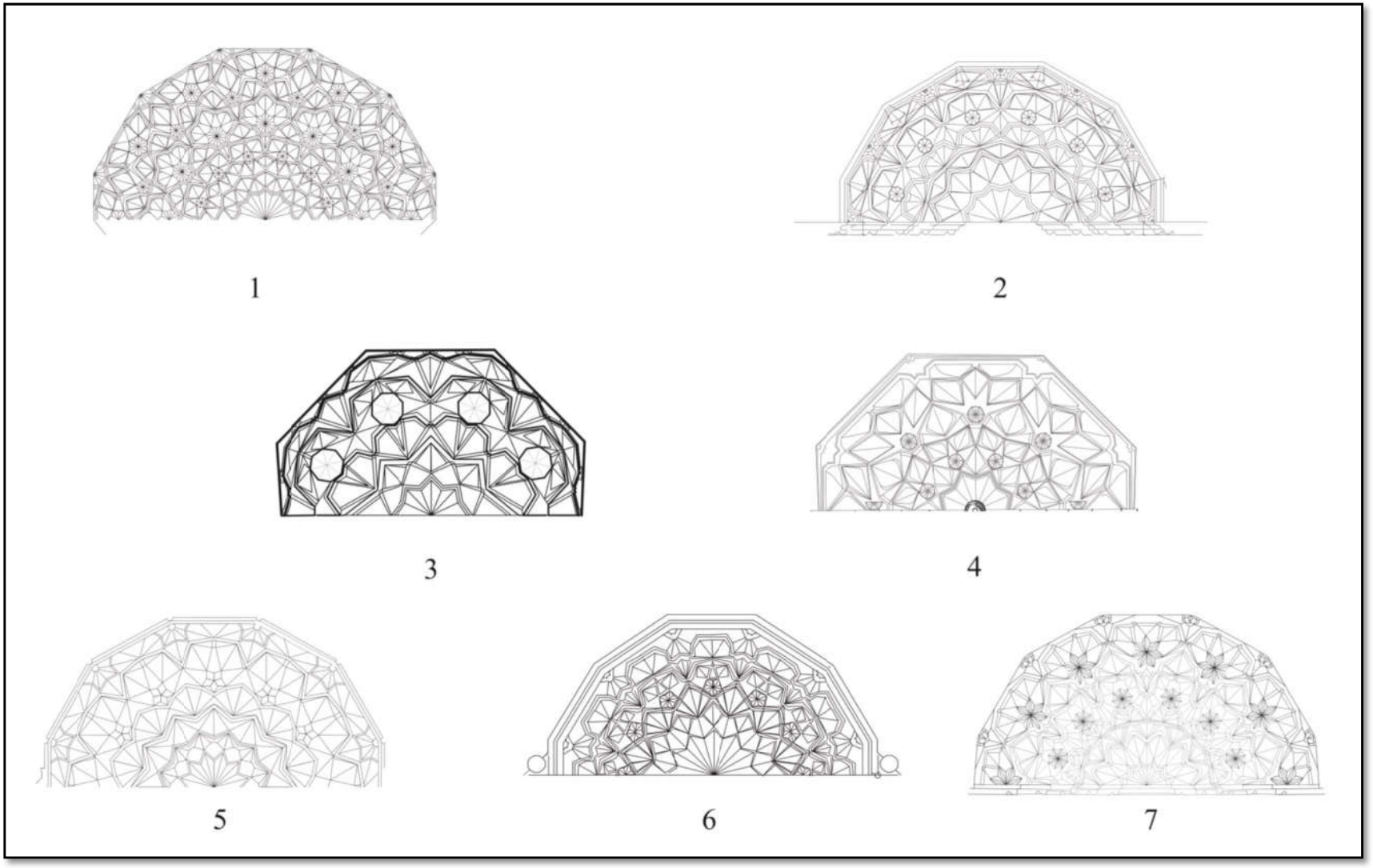
Tablo 9. Mimar Sinan'ın İstanbul Camilerinde yer alan mihraplarındaki kavsaralar. (Fot. O. B.)

1-Şehzade Mehmed Camii (1544-1548) **2-**Üsküdar Mihrimah Sultan Camii (1547-1548) **3-**Hadım İbrahim Paşa Camii (1551) **4-**Sinan Paşa Camii (1555-1556) **5-**Süleymaniye Camii (1550-1557) **6-**Rüstem Paşa Camii (1561) **7-**Ferruh Kethüda Camii (1562-1563) **8-**Edirnekapı Mihrimah Sultan Camii (1562-1566) **9-**Kadırga Sokullu Mehmed Paşa Camii (1571-1572) **10-**Piyale Paşa Camii (1573-1574) **11-**Azapkapı Sokullu Mehmed Paşa Camii (1577-1578) **12-**Kılıç Ali Paşa Camii (1580) **13-**Şemsi Ahmed Paşa Camii (1580) **14-**Atik Valide (Nurbanu) Sultan Camii (1571-1583) **15-**Çarşamba Mehmed Ağa Camii (1585) **16-**Hacı Evhad (Evhadüddin) Camii (1585) **17-**Ramazan Efendi (Hüsreviye) Camii (1585-1586) **18-**Mesih Ali (Mehmed) Paşa Camii (1585-1586) **19-**Nişancı Mehmed Paşa Camii (1584-1588) **20-**Çatalca Damat Ferhat Paşa Camii (1597-1598) **21-**Kara Ahmed Paşa Camii (16. yüzyılın ikinci yarısı) **22-**Zal Mahmud Paşa Camii (16. yüzyılın ikinci yarısı)

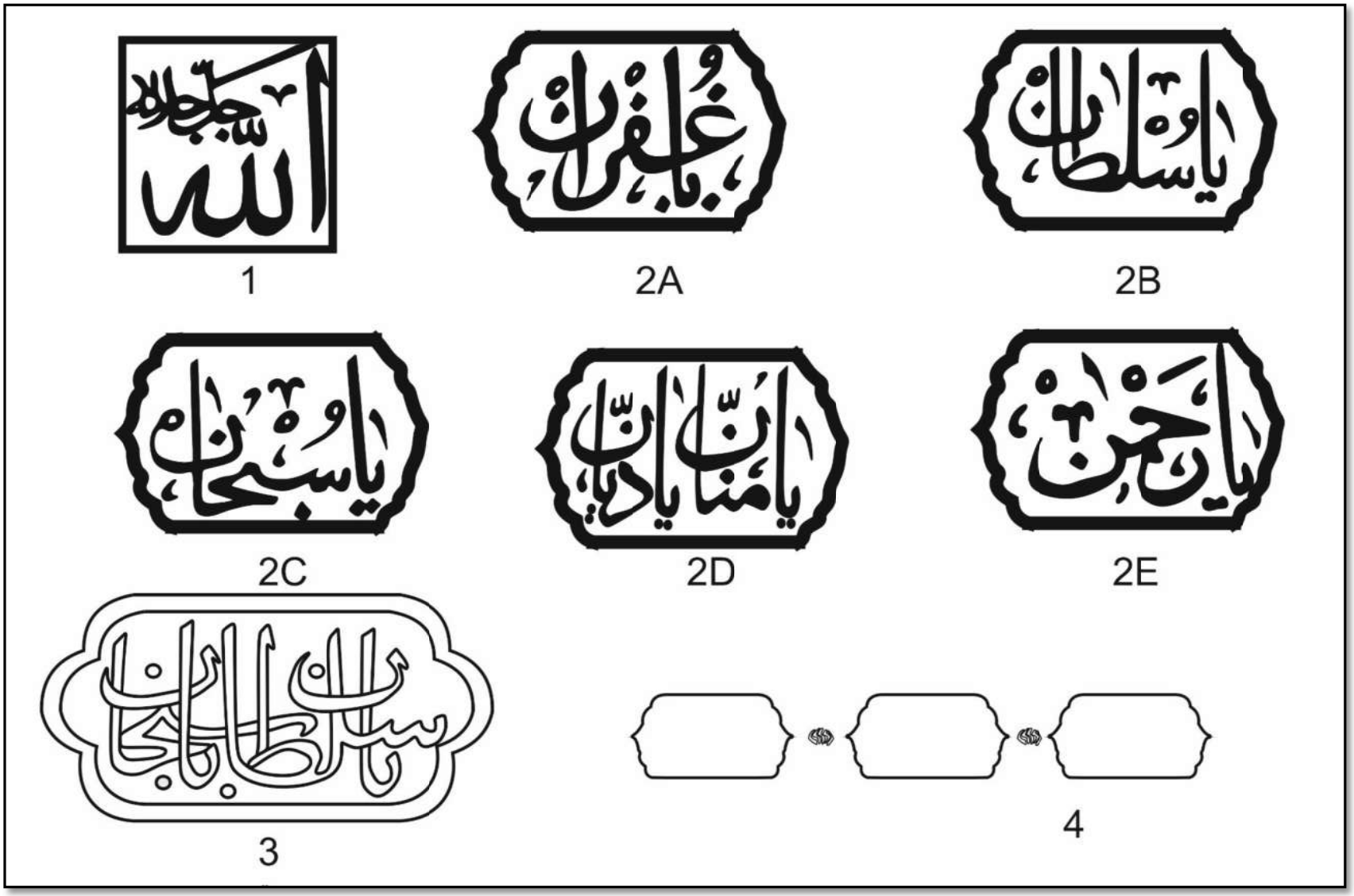
Tablo 10. Mimar Sinan'ın İstanbul Camilerinde yer alan mihraplarındaki bazı kavsaralar. (Çiz. İstanbul Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi'nden işlenerek)

1-Üsküdar Mihrimah Sultan Camii (1547-1548) **2-**Hadım İbrahim Paşa Camii (1551) **3-**Sinan Paşa Camii (1555-1556) **4-**Süleymaniye Camii (1550-1557) **5-**Rüstem Paşa Camii (1561) **6-**Ferruh Kethüda Camii (1562-1563) **7-**Edirnekapı Mihrimah Sultan Camii (1562-1566) **8-**Piyale Paşa Camii (1573-1574) **9-**Azapkapı Sokullu Mehmed Paşa Camii (1577-1578) **10-**Hacı Evhad (Evhadüddin) Camii (1585) **11-**Ramazan Efendi (Hüsreviye) Camii (1585-1586) **12-**Mesih Ali (Mehmed) Paşa Camii (1585-1586) **13-**Şemsi Ahmed Paşa Camii (1580) **14-**Kara Ahmed Paşa Camii (16. yüzyılın ikinci yarısı) **15-**Zal Mahmud Paşa Camii (16. yüzyılın ikinci yarısı)

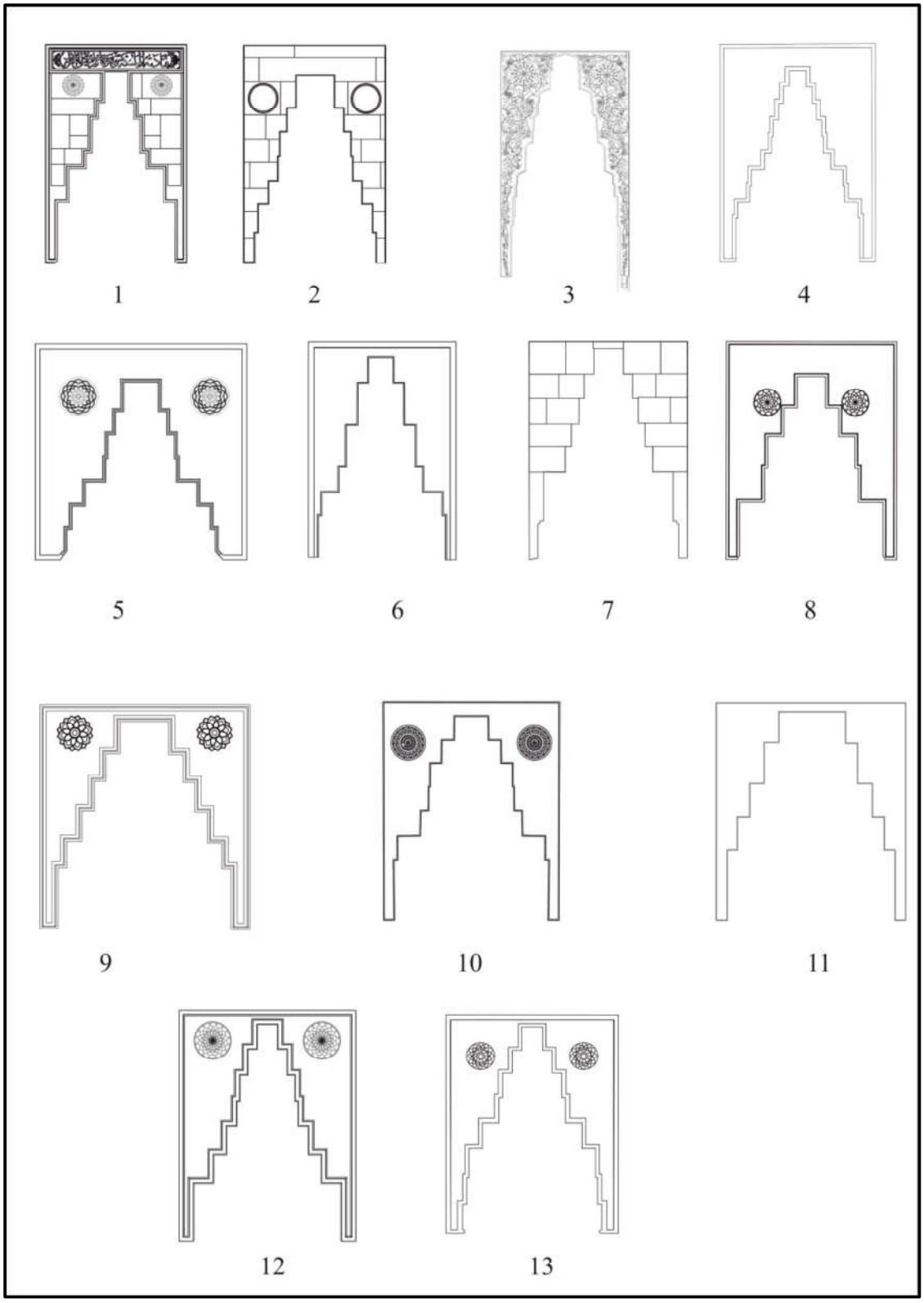
Tablo 11. Mimar Sinan'ın İstanbul Camilerinde yer alan mihraplarındaki bazı kavsaraların alttan görünümü. (Çiz. İstanbul Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi'nden işlenerek)

1-Üsküdar Mihrimah Sultan Camii (1547-1548) **2-**Hadım İbrahim Paşa Camii (1551) **3-**Sinan Paşa Camii (1555-1556) **4-**Hacı Evhad (Evhadüddin) Camii (1585) **5-**Ramazan Efendi (Hüsreviye) Camii (1585-1586) **6-**Şemsi Ahmed Paşa Camii (1580) **7-**Kara Ahmed Paşa Camii (16. yüzyılın ikinci yarısı)

Tablo 12. Mimar Sinan'ın İstanbul Camilerinde yer alan mihraplarındaki kartuşlar. (Çiz. O. B.-F. F.)

1-Üsküdar Mihrimah Sultan Camii (1547-1548) **2A,B,C,D,E-** Çarşamba Mehmed Ağa Camii (1585) **3**-Kadırga Sokullu Mehmed Paşa Camii (1571-1572) **4-**Atik Valide (Nurbanu) Sultan Camii (1571-1583)

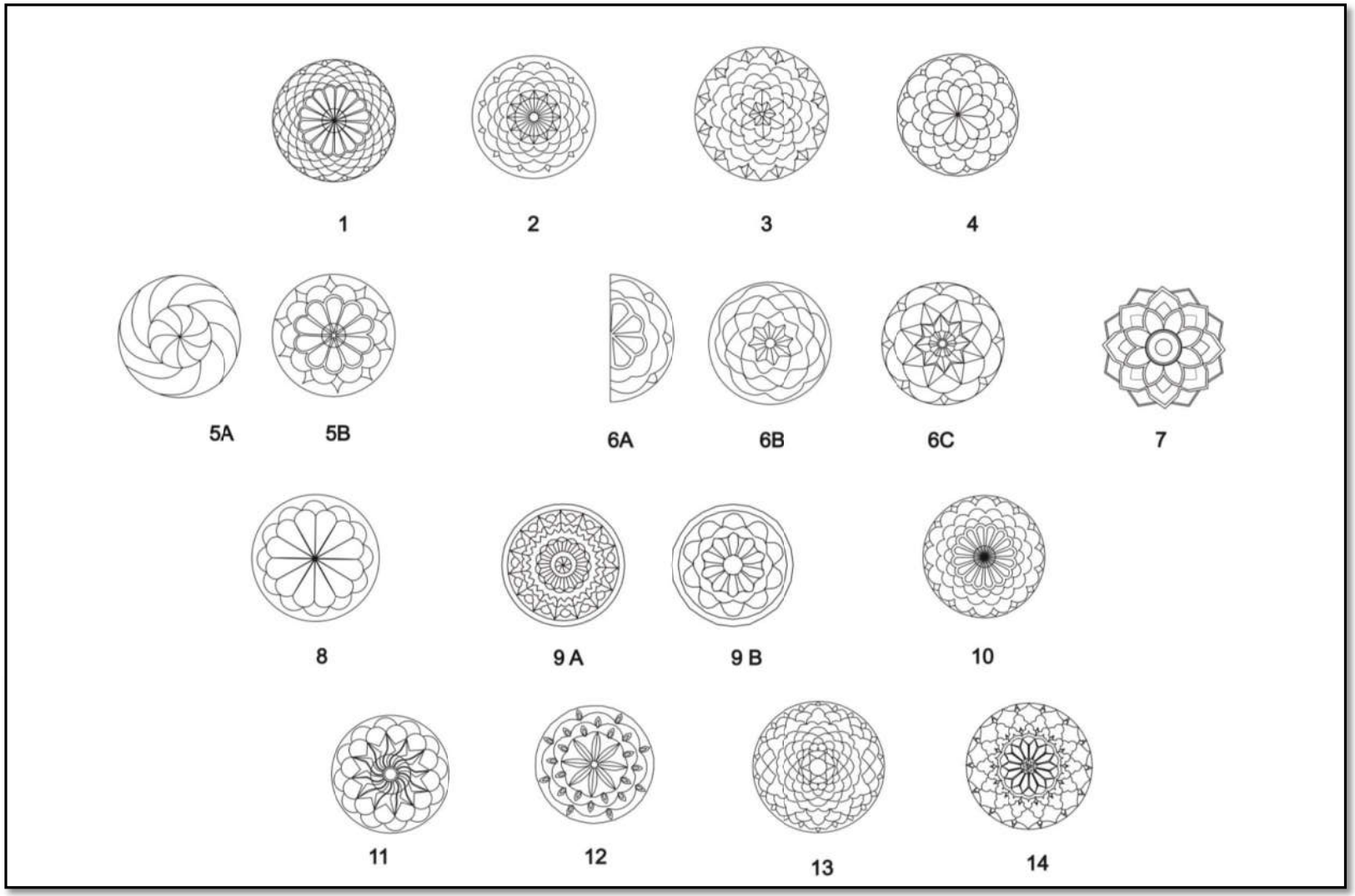
Tablo 13. Mimar Sinan'ın İstanbul Camilerinde yer alan mihraplarındaki bazı köşelikler. (Çiz. İstanbul Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi'nden işlenerek)

1-Üsküdar Mihrimah Sultan Camii (1547-1548) **2-**Hadım İbrahim Paşa Camii (1551) **3-**Sinan Paşa Camii (1555-1556) **4-**Süleymaniye Camii (1550-1557) **5-**Rüstem Paşa Camii (1561) **6-**Edirnekapı Mihrimah Sultan Camii (1562-1566) **7-**Piyale Paşa Camii (1573-1574) **8-**Azapkapı Sokullu Mehmed Paşa Camii (1577-1578) **9-**Hacı Evhad (Evhadüddin) Camii (1585) **10-**Mesih Ali (Mehmed) Paşa Camii (1585-1586) **11-**Şemsi Ahmed Paşa Camii (1580) **12-**Kara Ahmed Paşa Camii (16. yüzyılın ikinci yarısı) **13-**Zal Mahmud Paşa Camii (16. yüzyılın ikinci yarısı)

Tablo 14. Mimar Sinan'ın İstanbul Camilerinde yer alan mihraplarındaki rozet çiçekler. (Fot. O. B.)

1a,b-Şehzade Mehmed Camii (1544-1548) **2-**Üsküdar Mihrimah Sultan Camii (1547-1548) **3-**Sinan Paşa Camii (1555-1556) **4-**Rüstem Paşa Camii (1561) **5-**Kadırga Sokullu Mehmed Paşa Camii (1571-1572) **6-**Azapkapı Sokullu Mehmed Paşa Camii (1577-1578) **7-**Çarşamba Mehmed Ağa Camii (1585) **8-**Hacı Evhad (Evhadüddin) Camii (1585) **9-**Ramazan Efendi (Hüsreviye) Camii (1585-1586) **10a,b-**Mesih Ali (Mehmed) Paşa Camii (1585-1586) **11a,b-**Şemsi Ahmed Paşa Camii (1580) **12 a,b,c-**Atik Valide (Nurbanu) Sultan Camii (1571-1583) **13-**Kara Ahmed Paşa Camii **14-**Zal Mahmud Paşa Camii (16. yüzyılın ikinci yarısı)

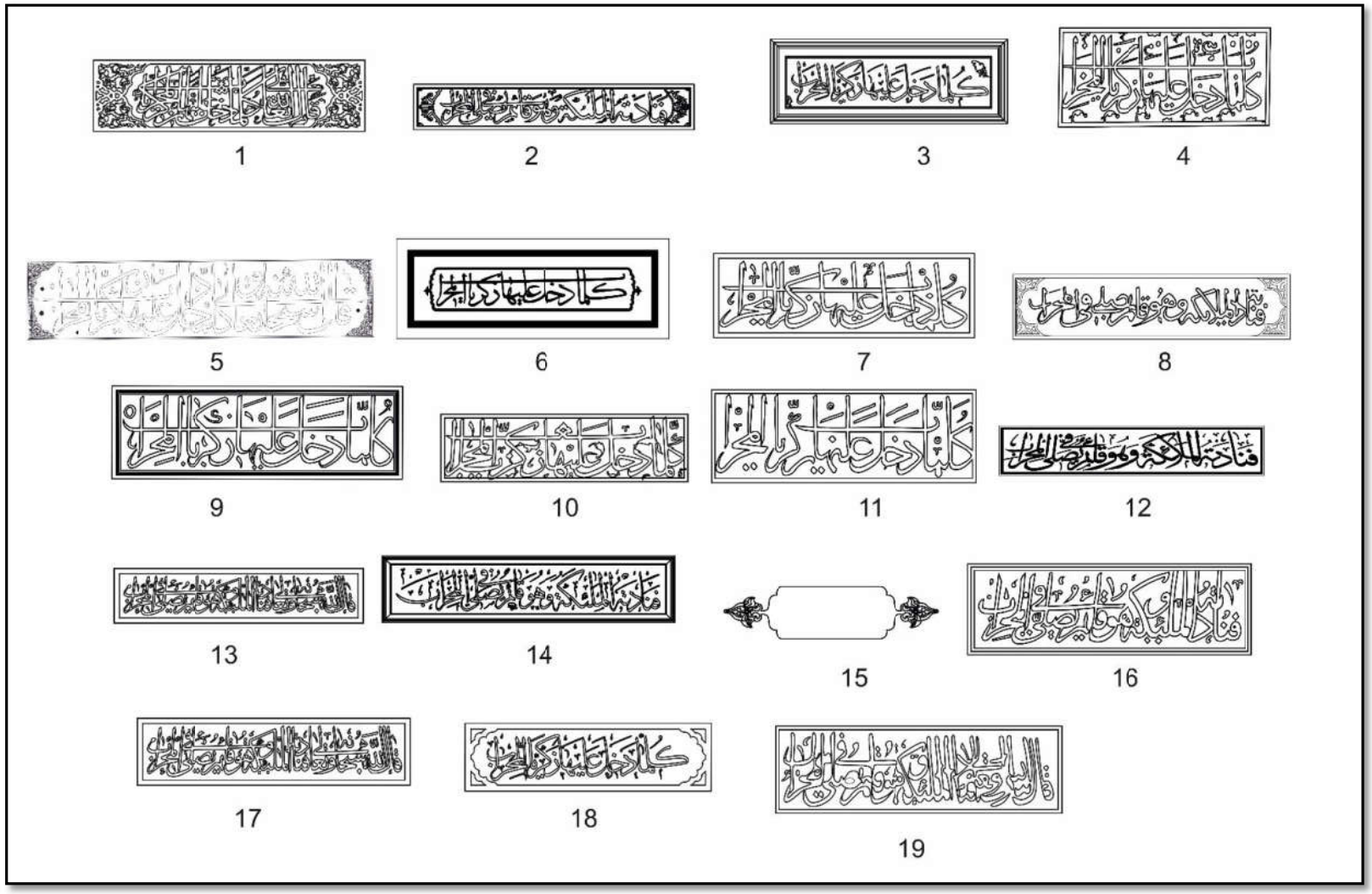
Tablo 15. Mimar Sinan'ın İstanbul Camilerinde yer alan mihraplarındaki rozet çiçekler. (Çiz. İstanbul Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi'nden işlenerek)

1-Üsküdar Mihrimah Sultan Camii (1547-1548) **2-**Rüstem Paşa Camii (1561) **3-**Kadırga Sokullu Mehmed Paşa Camii (1571-1572) **4-**Azapkapı Sokullu Mehmed Paşa Camii (1577-1578) **5-**Şemsi Ahmed Paşa Camii (1580) **6a,b,c-**Atik Valide (Nurbanu) Sultan Camii (1571-1583) **7-**Hacı Evhad (Evhadüddin) Camii (1585) **8-**Ramazan Efendi (Hüsreviye) Camii (1585-1586) **9a,b-**Mesih Ali (Mehmed) Paşa Camii (1585-1586) **10-**Kara Ahmed Paşa Camii (16. yüzyılın ikinci yarısı) **11-**Zal Mahmud Paşa Camii (16. yüzyılın ikinci yarısı) **12-**Sinan Paşa Camii (1555-1556) **13-**Nişancı Mehmed Paşa Camii (1584-1588) **14-**Çarşamba Mehmed Ağa Camii (1585)

Tablo 16. Mimar Sinan'ın İstanbul Camilerinde yer alan mihraplarındaki alınlıklar. (Fot. O. B.)

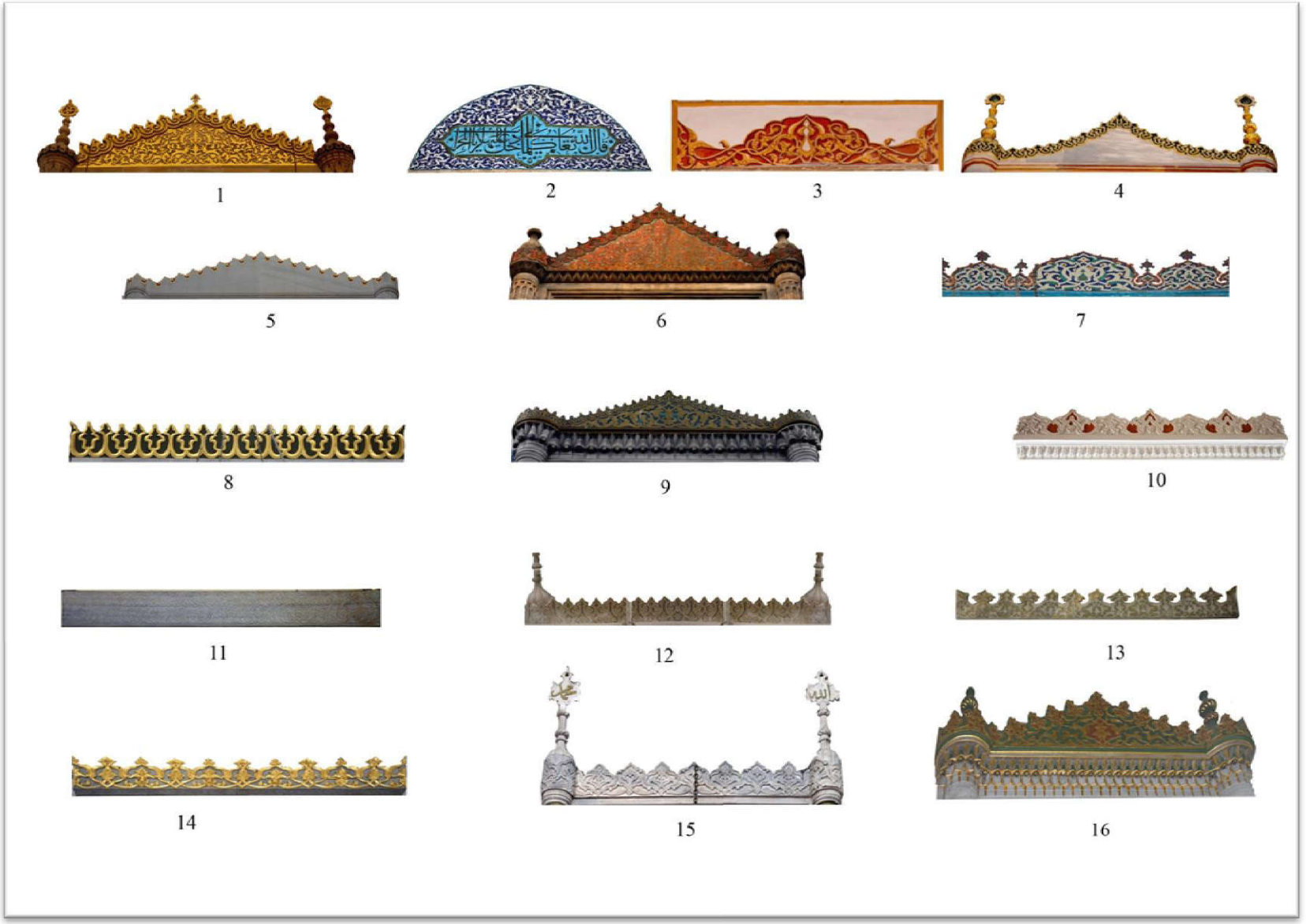
1-Şehzade Mehmed Camii (1544-1548) **2-**Üsküdar Mihrimah Sultan Camii (1547-1548) **3-**Sinan Paşa Camii (1555-1556) **4-**Süleymaniye Camii (1550-1557) **5-**Rüstem Paşa Camii (1561) **6-**Edirnekapı Mihrimah Sultan Camii (1562-1566) **7-**Kadırga Sokullu Mehmed Paşa Camii (1571-1572) **8-**Piyale Paşa Camii (1573-1574) **9-**Çarşamba Mehmed Ağa Camii (1585) **10-**Azapkapı Sokullu Mehmed Paşa Camii (1577-1578) **11-**Hacı Evhad (Evhadüddin) Camii (1585) **12-**Ramazan Efendi (Hüsreviye) Camii (1585-1586) **13-**Mesih Ali (Mehmed) Paşa Camii (1585-1586) **14-**Kılıç Ali Paşa Camii (1580) **15-**Şemsi Ahmed Paşa Camii (1580) **16-**Atik Valide (Nurbanu) Sultan Camii (1571-1583) **17-**Nişancı Mehmed Paşa Camii (1584-1588) **18-**Kara Ahmed Paşa Camii (16. yüzyılın ikinci yarısı) **19-**Zal Mahmud Paşa Camii (16. yüzyılın ikinci yarısı)

Tablo 17. Mimar Sinan'ın İstanbul Camilerinde yer alan mihraplarındaki alınlıklar. (Çiz. İstanbul Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi'nden işlenerek)

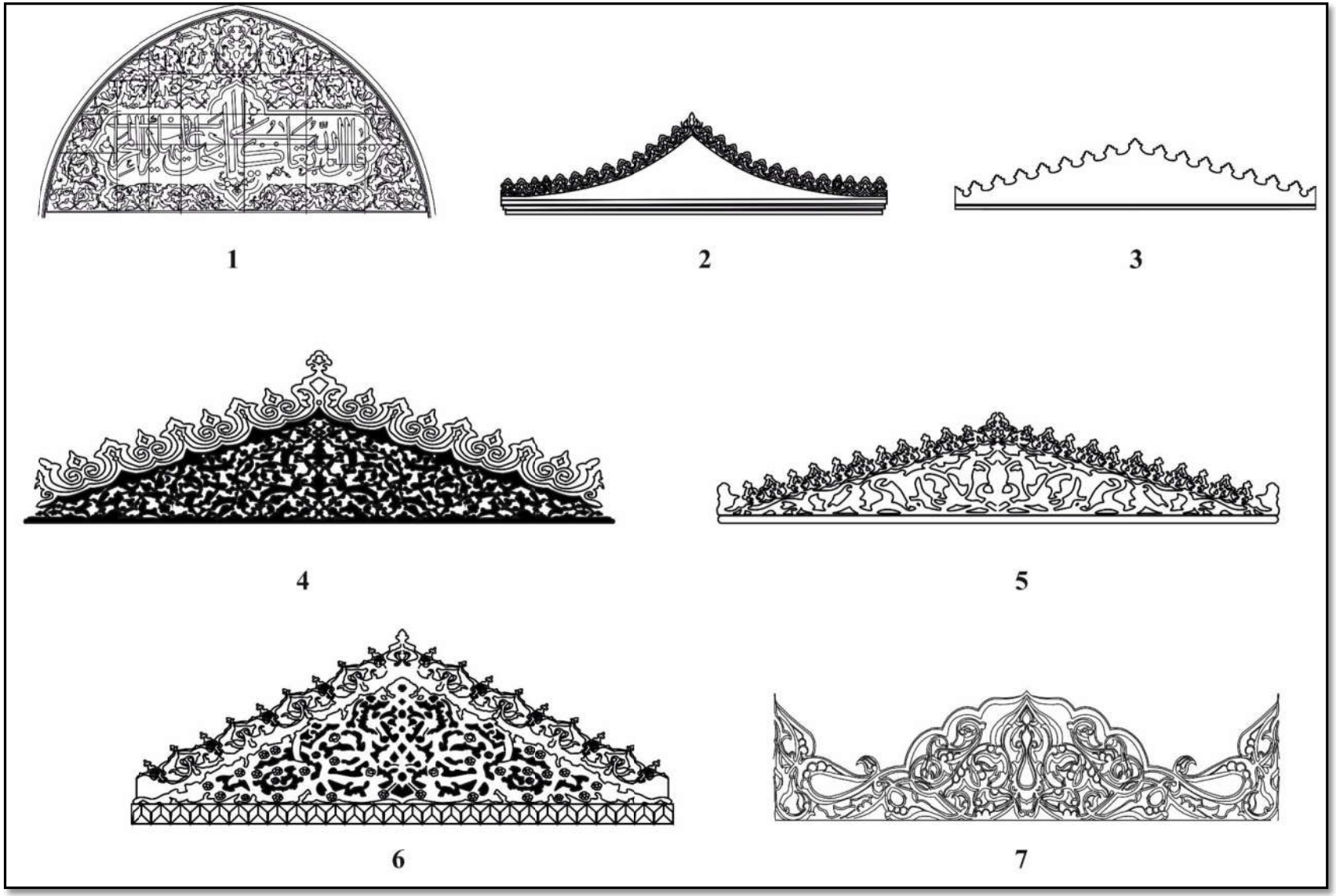
1-Şehzade Mehmed Camii (1544-1548) **2-**Üsküdar Mihrimah Sultan Camii (1547-1548) **3-**Sinan Paşa Camii (1555-1556) **4-**Süleymaniye Camii (1550-1557) **5-**Rüstem Paşa Camii (1561) **6-**Edirnekapı Mihrimah Sultan Camii (1562-1566) **7-**Kadırga Sokullu Mehmed Paşa Camii (1571-1572) **8-**Piyale Paşa Camii (1573-1574) **9-**Azapkapı Sokullu Mehmed Paşa Camii (1577-1578) **10-**Kılıç Ali Paşa Camii (1580) **11-**Şemsi Ahmed Paşa Camii (1580) **12-**Atik Valide (Nurbanu) Sultan Camii (1571-83) **13-**Çarşamba Mehmed Ağa Camii (1585) **14-**Hacı Evhad (Evhadüddin) Camii (1585) **15-**Ramazan Efendi (Hüsreviye) Camii (1585-1586) **16-**Mesih Ali (Mehmed) Paşa Camii (1585-1586) **17-**Nişancı Mehmed Paşa Camii (1584-1588) **18-**Kara Ahmed Paşa Camii (16. yüzyılın ikinci yarısı)

19-Zal Mahmud Paşa Camii (16. yüzyılın ikinci yarısı)

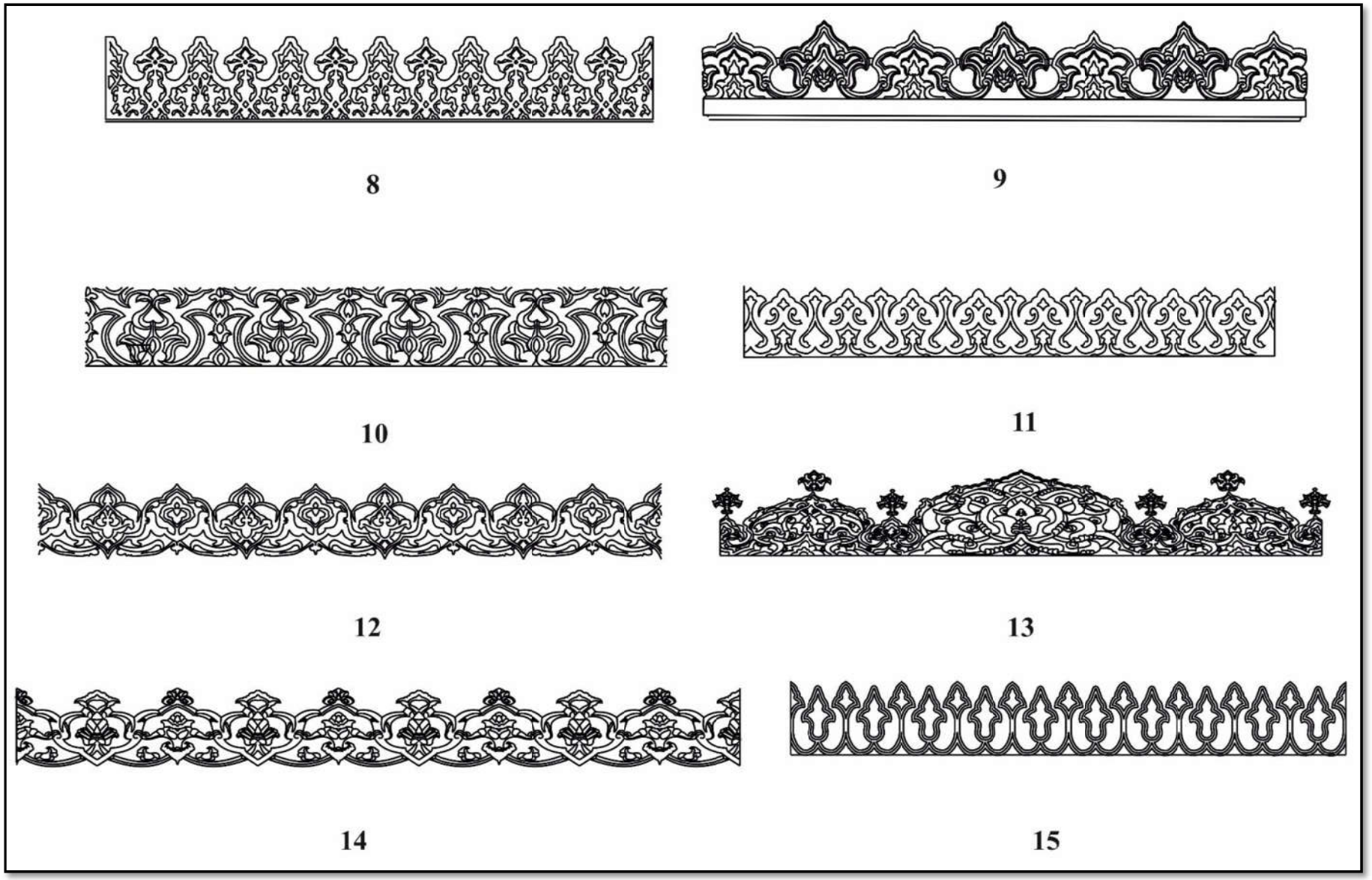
Tablo 18. Mimar Sinan'ın İstanbul Camilerinde yer alan mihraplarındaki tepelikler. (Fot. O. B.)

1-Şehzade Mehmed Camii (1544-1548) **2-**Hadım İbrahim Paşa Camii (1551) **3-**Sinan Paşa Camii (1555-1556) **4-**Süleymaniye Camii (1550-1557) **5-**Edirnekapı Mihrimah Sultan Camii (1562-1566) **6-**Kadırga Sokullu Mehmed Paşa Camii (1571-1572) **7-**Piyale Paşa Camii (1573-1574) **8-**Azapkapı Sokullu Mehmed Paşa Camii (1577-1578) **9-**Çarşamba Mehmed Ağa Camii (1585) **10-**Hacı Evhad (Evhadüddin) Camii (1585) **11-**Ramazan Efendi (Hüsreviye) Camii (1585-1586) **12-**Mesih Ali (Mehmed) Paşa Camii (1585-1586) **13-**Nişancı Mehmed Paşa Camii (1584-1588) **14-**Atik Valide (Nurbanu) Sultan Camii (1571-1583) **15-**Kara Ahmed Paşa Camii (16. yüzyılın ikinci yarısı) **16-** Nişancı Mehmed Paşa Camii (1584-1588)

Tablo 19. Mimar Sinan'ın İstanbul Camilerinde yer alan mihraplarındaki tepelikler. (Çiz. İstanbul Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi'nden işlenerek)

1-Hadım İbrahim Paşa Camii (1551) **2-**Süleymaniye Camii (1550-1557) **3-**Edirnekapı Mihrimah Sultan Camii (1562-1566) **4-**Şehzade Mehmed Camii (1544-1548) **5-**Çarşamba Mehmed Ağa Camii (1585) **6-**Kadırga Sokullu Mehmed Paşa Camii (1571-1572) **7-**Sinan Paşa Camii (1555-1556)

Tablo 20. Mimar Sinan'ın İstanbul Camilerinde yer alan mihraplarındaki tepelikler. (Çiz. İstanbul Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi'nden işlenerek)

8-Şemsi Ahmed Paşa Camii (1580) **9-**Hacı Evhad (Evhadüddin) Camii (1585) **10-**Ramazan Efendi (Hüsreviye) Camii (1585-1586) **11-**Mesih Ali (Mehmed) Paşa Camii (1585-1586) **12-**Kara Ahmed Paşa Camii (16. yüzyılın ikinci yarısı) **13-**Piyale Paşa Camii (1573-1574) **14-**Atik Valide (Nurbanu) Sultan Camii (1571-1583) **15-**Azapkapı Sokullu Mehmed Paşa Camii (1577-1578)

	MALZEME VE TEKNİKLER													
	MERMER	Düz Yüzeyli Derin Oyma Tekniği	Yuvarlak Yüzeyli Derin Oyma Tekniği	Boyama Tekniği	TAŞ	Düz Yüzeyli Derin Oyma Tekniği	Yuvarlak Yüzeyli Derin Oyma Tekniği	ÇİNİ	Sıraltı Tekniği	ALÇI	Sıvama Tekniği	Düz Yüzeyli Derin Oyma Tekniği	Yuvarlak Yüzeyli Derin Oyma Tekniği	Boyama Tekniği
Şehzade Mehmed Camii (1544-1548)	•	•	•	•										
Üsküdar Mihrimah Sultan Camii (1547-1548)	•	•	•	•										
Hadım İbrahim Paşa Camii (1551)					•		•	•	•					
Sinan Paşa Camii (1555-1556)										•	•		•	•
Süleymaniye Camii (1550-1557)	•	•	•	•										
Rüstem Paşa Camii (1561)	•		•	•				•	•					
Ferruh Kethüda Camii (1562-1563)	•		•	•				•	•					
Edirnekapı Mihrimah Sultan Camii (1562-1566)	•	•	•	•										
(Kadırga) Sokullu Mehmed Paşa Camii (1571-1572)	•	•	•	•										
Piyale Paşa Camii (1573-1574)								•	•					
(Azapkapı) Sokullu Mehmed Paşa Camii (1577-1578)	•	•	•	•										
Kılıç Ali Paşa Camii (1580)	•	•	•	•										
Şemsi Ahmed Paşa Camii (1580)	•	•	•	•										
Atik Valide (Nurbanu) Sultan Camii (1571-1583)	•	•	•	•										
(Çarşamba) Mehmed Ağa Camii (1585)	•	•	•	•										
Hacı Evhad (Evhadüddin) Camii (1585)										•	•	•	•	•
Ramazan Efendi (Hüsreviye) Camii (1585-1586)	•	•	•	•										
Mesih Ali (Mehmed) Paşa Camii (1585-1586)	•	•	•	•										
Nişancı Mehmed Paşa Camii (1584-1588)	•	•	•	•										
Çatalca Damat Ferhat Paşa Camii (1597-1598)					•		•							
Kara Ahmed Paşa Camii (16. yüzyılın ikinci yarısı)	•	•	•	•										
Zal Mahmud Paşa Camii (16. yüzyılın ikinci yarısı)	•	•	•	•				•	•					

Tablo 21. Mimar Sinan'ın İstanbul Camilerinde yer alan mihraplarda kullanılan malzeme ve teknikler. (O. B.)

	MİHRAP ELEMANLARI																					
	ÇERÇEVE	Sütun	Düz Silme	Dış Bükey Silme	İç Bükey Silme	NİŞ	Beş Kenarlı	Yedi Kenarlı	SÜTUNÇE	SÜTUNÇE BAŞLIĞI VE ALTLIĞI	Silindirik Gövdeli	Kenarlı	Kum Saati Formlu	KAVSARA	Mukarnas	ALINLIK	KÖŞELİK	TEPELİK	Üçgen Formlu	Yatay Dikdörtgen Formlu	Yarım Daire
Şehzade Mehmed Camii (1544-1548)	•	•	•	•	•	•		•	•	•	•		•	•	•	•	•	•	•		
Üsküdar Mihrimah Sultan Camii (1547-1548)	•		•	•	•	•		•	•	•	•		•	•	•	•	•				
Hadım İbrahim Paşa Camii (1551)	•		•	•	•	•		•	•	•	•		•	•	•		•	•			•
Sinan Paşa Camii (1555-1556)	•		•	•	•	•	•		•	•	•		•	•	•	•	•				
Süleymaniye Camii (1550-1557)	•	•	•	•	•	•		•	•	•	•		•	•	•	•	•	•	•		
Rüstem Paşa Camii (1561)	•		•			•		•						•	•	•	•				
Ferruh Kethüda Camii (1562-1563)	•		•	•	•	•		•						•	•		•				
Edirnekapı Mihrimah Sultan Camii (1562-1566)	•	•	•	•	•	•		•	•	•		•	•	•	•	•	•	•	•		
(Kadırga) Sokullu Mehmed Paşa Camii (1571-1572)	•	•	•	•	•	•		•	•	•	•		•	•	•	•	•	•	•		
Piyale Paşa Camii (1573-1574)	•		•	•	•	•		•						•	•	•	•	•		•	
(Azapkapı) Sokullu Mehmed Paşa Camii (1577-1578	•		•	•	•	•		•	•	•	•		•	•	•	•	•	•	•		
Kılıç Ali Paşa Camii (1580)	•		•	•	•	•		•						•	•	•	•				
Şemsi Ahmed Paşa Camii (1580)	•		•	•	•	•		•	•	•	•		•	•	•	•	•	•		•	
Atik Valide (Nurbanu) Sultan Camii (1571-1583)	•		•	•	•	•		•	•	•	•		•	•	•	•	•	•		•	
(Çarşamba) Mehmed Ağa Camii (1585)	•	•	•	•	•	•		•	•	•	•		•	•	•	•	•	•	•		
Hacı Evhad (Evhadüddin) Camii (1585)	•		•	•	•	•	•		•	•	•		•	•	•	•	•	•		•	
Ramazan Efendi (Hüsreviye) Camii (1585-1586)	•		•	•		•		•	•	•		•	•	•	•	•	•	•	•		
Mesih Ali (Mehmed) Paşa Camii (1585-1586)	•	•	•	•	•	•		•	•	•	•		•	•	•	•	•	•		•	
Nişancı Mehmed Paşa Camii (1584-1588)	•	•	•	•	•	•		•	•	•	•		•	•	•	•	•	•	•		
Çatalca Damat Ferhat Paşa Camii (1597-1598)	•		•	•	•	•		•						•	•		•				
Kara Ahmed Paşa Camii (16. yüzyılın ikinci yarısı)	•	•	•	•	•	•		•	•	•	•		•	•	•	•	•	•		•	
Zal Mahmud Paşa Camii (16. yüzyılın ikinci yarısı)	•		•	•	•	•		•	•	•	•		•	•	•	•	•				

Tablo 22. Mimar Sinan'ın İstanbul Camilerindeki mihraplarda yer alan elemanlar. (O. B.)

		SÜSLEMELERİN MOTİF ÖZELLİKLERİNE GÖRE DAĞILIMI																			
	MUKARNAS	BİTKİSEL MOTİFLER	Palmet	Rumi	Lotus	Kıvrım Dal	Rozet Çiçek	Stilize Çiçek	Balıksırtı	Hançer Yaprak	Gül	Hatayi	Bahar Dalı	Penç	GEOMETRİK MOTİFLER	Piramit	Yıldız	Meander (Menderes)	Zencerek/ Zencirek	Çarkıfelek	YAZI
Şehzade Mehmed Camii (1544-1548)	•	•	•	•	•	•	•	•	•							•	•				•
Üsküdar Mihrimah Sultan Camii (1547-1548)	•	•					•		•							•	•				•
Hadım İbrahim Paşa Camii (1551)	•	•	•	•		•		•	•							•	•				•
Sinan Paşa Camii (1555-1556)	•	•	•	•		•	•	•					•			•	•				•
Süleymaniye Camii (1550-1557)	•	•	•	•		•			•							•	•				•
Rüstem Paşa Camii (1561)	•	•	•	•	•	•	•			•		•	•	•		•	•				•
Ferruh Kethüda Camii (1562-1563)	•	•	•	•		•			•	•		•		•		•	•				
Edirnekapı Mihrimah Sultan Camii (1562-1566)	•	•	•													•	•				•
(Kadırga) Sokullu Mehmed Paşa Camii (1571-1572)	•	•	•	•	•	•	•		•							•	•	•	•		•
Piyale Paşa Camii (1573-1574)	•	•	•	•		•		•		•	•	•	•	•		•	•	•	•		•
(Azapkapı) Sokullu Mehmed Paşa Camii (1577-1578)	•	•	•	•	•	•	•		•							•	•	•			•
Kılıç Ali Paşa Camii (1580)	•	•	•	•		•										•	•				•
Şemsi Ahmed Paşa Camii (1580)	•	•	•	•		•	•		•							•	•	•	•	•	•
Atik Valide (Nurbanu) Sultan Camii (1571-1583)	•	•	•	•	•	•	•		•							•	•	•			•
(Çarşamba) Mehmed Ağa Camii (1585)	•	•	•	•		•	•	•								•	•				•
Hacı Evhad (Evhadüddin) Camii (1585)	•	•	•	•		•	•	•	•							•	•				•
Ramazan Efendi (Hüsreviye) Camii (1585-1586)	•	•	•		•		•									•	•				•
Mesih Ali (Mehmed) Paşa Camii (1585-1586)	•	•	•	•		•	•		•							•	•				•
Nişancı Mehmed Paşa Camii (1584-1588)	•	•	•	•		•	•		•							•	•				•
Çatalca Damat Ferhat Paşa Camii (1597-1598)	•															•	•				
Kara Ahmed Paşa Camii (16. yüzyılın ikinci yarısı)	•	•	•	•		•	•		•							•	•	•	•		•
Zal Mahmud Paşa Camii (16. yüzyılın ikinci yarısı)	•	•	•	•		•	•		•							•	•			•	•

Tablo 23. Mimar Sinan'ın İstanbul Camilerindeki mihraplarında yer alan süslemelerin, motif özelliklerine göre dağılımı. (O. B.)

ALTINCI BÖLÜM

6. SONUÇ

Mimar Sinan'ın İstanbul'da inşa ettiği camilerde, özgün ve büyük ölçüde özgünlüğünü korumuş 22 ana mihrap tespit edilmiştir. Sinan'ın bu mihraplarında, genel bir üslup hakim olmasına karşın, sultan ve sadrazamlar tarafından inşa ettirilen yapılarda, boyut ve işçilik açısından bazı küçük farklılıklar görülmüştür. Ancak bu durumdan yola çıkarak, "baniye yönelik özgün bir mihrap tasarımı veya biçimlendirilişi vardır" şeklinde yorum yapmak da oldukça güçtür. Mimar Sinan'ın sultan ve sadrazamlar için inşa ettiği yapıların bütününde özen gösterdiği boyut ve işçilik konusu, aynı şekilde mihrap elemanlarına da yansımıştır. Bu bağlamda, *Şehzade Mehmed Camii* (1544-1548), *Süleymaniye Camii* (1550-1557), *Zal Mahmud Paşa Camii* (16. yüzyılın ikinci yarısı) gibi büyük boyutlu yapılarda, mihrap ölçülerinin de yüksek olduğu gözlemlenmiştir. Bunun yanı sıra, sınırlı sayıda da olsa, Süleymaniye Camii mihrabı gibi mihrap yapım ve süslemesinde çalışan usta ve sanatçılar hakkında bilgilere de ulaşılabilmiştir. Bu veriler, önemli yapılarda genellikle alanında uzman kişilerin görev aldığını düşündürmektedir.

Araştırma konumuzu meydana getiren mihrapların tamamına yakını, giriş ekseni ile aynı aks üzerinde vurgulanmıştır. Ancak bu uygulama, incelediğimiz yapılar içerisinde sadece *Piyale Paşa Camii*'nde (1573-1574) değişiklik göstermiştir. Caminin hünkar mahfili, harim kuzey duvarının ortasına, minare ise bu düzenlemenin hemen gerisinde, harim duvarının üzerine yerleştirilmiştir. Mihrap ile aynı eksende vurgulanan bu yapı elemanları, giriş açıklıklarının harim kuzey duvarının iki ucuna yerleştirilmesine neden olmuştur. İncelediğimiz mihraplar, kıble duvarı üzerine ve kıble duvarından dışa taşkın eyvan şekilli özel bir alan içerisine yerleştirilen örnekler olmak üzere, iki farklı şekilde konumlandırılmıştır. Kıble duvarından dışa taşkın eyvan şekilli alan içerisine yerleştirilen mihrap uygulamalarında, mihrap için özel bir alan yaratılmış ve mihraba olan vurgu arttırılmıştır. Ancak bu düzenleme, özellikle aydınlatma konusunda bir kaygıyı da beraberinde getirmiştir. Dışa taşkın eyvan şekilli alanlara yüksek sayıda pencere yerleştirilmesi ve bazı mihrapların iki yanına pencere açıklıklarının bırakılması, bu durumu destekleyen uygulamalardır.

İncelediğimiz mihraplarda en çok mermer kullanılmış ve buna bağlı olarak yüzeyinde, genellikle oyma ve boyama teknikleri tercih edilmiştir. Klasik Osmanlı Mimarisi'nin temel malzemesi olan mermerin, mihrap elemanlarında da tercih edildiği ve mimari doku ile uyumunun devam ettirildiği görülür. Mermerin temini konusunda ise Marmara Denizi'nin güney kıyısında yer alan Kapıdağ Yarımadası ile Marmara Takımadaları'ndaki mermer rezervlerinin katkısı oldukça büyüktür. Antik Dönem'den itibaren önemli mermer üretim ve ihracat merkezi olan bu adalar, Osmanlı Dönemi'nde de verimli bir şekilde kullanılmıştır. Nitekim, Mimar Sinan tarafından İstanbul'da inşa edilen mihraplarda sıklıkla karşılaştığımız beyaz renkli mermerlerin büyük bir bölümü de bu bölgelerden temin edilmiş olmalıdır. Mihraplarda beyaz renkli mermerin yanı sıra, lokal noktalarda gri, siyah ve kırmızı-vişneçürüğü gibi renklere sahip mermerlerin kullanıldığı da görülür. Bu tarz farklı renk ve cinse sahip mermerler, Marmara Bölgesi dışında, Anadolu'nun çeşitli bölgelerinde yer alan mermer yataklarından da temin edilmiştir[507]. Ayrıca, Anadolu dışından getirtilen mermer örnekleri de mevcuttur. Söz konusu durumlara, Süleymaniye Camii'nin inşası aşamasında Mısır'dan ithal edilen çeşitli cinste mermerler ile sadece Elazığ ve çevresindeki noktalardan çıkartılabilen vişneçürüğü rengi mermer örnek olarak gösterilebilir.

Mihraplarda en az tercih edilen malzeme ise taş ve alçıdır. Taş, *Hadım İbrahim Paşa Camii* (1551) ve *Çatalca Damat Ferhat Paşa Camii* (1597-1598) mihraplarında, kesme küfeki şeklinde kullanılmıştır. Bakırköy (İstanbul) ve civarında yer alan taş ocaklarının, özellikle Marmara Bölgesi'nde inşa edilen birçok yapıya malzeme sağladığı bilinmektedir. Bu doğrultuda, Sinan'ın İstanbul'da yer alan taş mihraplarında kullanılan küfeki taşların büyük bir bölümü de, muhtemelen bu bölgelerden temin edilmiş olmalıdır.

Alçı, sıvama tekniğiyle *Sinan Paşa Camii* (1555-1556) ve *Hacı Evhad* (Evhadüddin) *Camii* (1585) mihraplarında kullanım alanı bulmuştur. Bu mihrapların orijinalliği konusu tartışmalı olmasına karşın, form açısından diğer mihraplar ile benzer noktaları tespit edilmiştir.

[507] Türkiye'de çıkartılan mermer cins ve renkleri hakkında bkz. Mustafa Arıkan, "Türkiye Mermerciliği, Mermer Yataklarının Durumu ve Ehemmiyeti", **Bilimsel Madencilik Dergisi**, Cilt: 3, Sayı: 10, 1963, ss. 691-694.

Çininin kaplama şeklinde uygulandığı mihrap örnekleri mevcuttur. Tamamı çini ile kaplanan mihrapların yanı sıra, mermer-çini ve taş-çininin birlikte kullanıldığı örnekler de karşımıza çıkar. İncelediğimiz mihraplarda çini kaplamaların mermer, taş ya da tuğla malzeme üzerine uygulandığı tespit edilmiştir. *Rüstem Paşa Camii* (1561) ve *Mesih Ali Paşa Camii* (1585-86) gibi mermer ile inşa edilen mihrapların çiniyle kaplanması muhtemelen banilerin özel isteği olmalıdır. Nitekim bu yapılarda kaliteli düzgün işçiliğe sahip mermer kullanıldığı ve restorasyonlardan anlaşıldığı kadarıyla, bu mermerlerin sonradan çentiklenerek çinilerle kaplandığı görülmektedir. Mermer gibi pahalı bir malzemeyle inşa edildiğini düşündüğümüz bu tarz mihraplarda, mermerin üzerinde çininin kullanılması, 16. yüzyıl İznik çinilerinin gösterişli ve mükemmel işçiliğinin etkisi olmalıdır.

Mimar Sinan'ın İstanbul camilerindeki bazı taçkapılar ile mihrapları arasında, gerek malzeme gerekse form açısından doğrudan bir benzerliğin var olduğu tespit edilmiştir. Bu benzerlikler, özellikle harime girişi sağlayan taçkapılarla sağlanmış ve aralarında bir bağ kurulmuştur. Harimin yanı sıra, *Şehzade Mehmed Camii* (1544-1548) ve *Süleymaniye Camii* (1550-1557) gibi avlu taçkapısıyla benzer olan örnekler de mevcuttur. Ancak, benzer örneklerden yola çıkarak, Sinan'ın bütün yapılarında malzeme veya form açısından tam bir uyum kaygısı olduğunu düşünmek de oldukça güçtür.

Tez kapsamında ele aldığımız mihraplarda sütunçe, alınlık, tepelik gibi elemanların kullanımının değişiklik gösterdiği gözlemlenmiştir. Bununla birlikte, mihrabın en alt kademesinde yer alan oturtmalık bölümü, incelediğimiz hiçbir örnekte tespit edilememiştir. Bu durum, Sinan'ın yapmış olduğu mihraplarda görülen dikey yönelimi bozmama ve mihrapta yatay bir kesinti istememe ihtimalini akla getirmektedir.

Mimar Sinan, inşa ettiği mihraplardaki çerçeve ve tepelik elemanlarında, özgün uygulamalara yer vermiştir. Kendisinden önceki mihrap örneklerinden hareketle, yeni yorumlamalarda bulunmuş ve özgün tasarımlar ortaya koymuştur. Özellikle çerçeve bölümünde yer alan silme takımları ile mihrabın iki yanına eklediği sütunların kullanımında, bu yenilikler görülebilmektedir. Sütunlu örneklerin tamamı, mermer mihraplarda kullanılmış ve tepelik hizasında son bulacak şekilde tasarlanmıştır. Silindirik, yivli veya kenarlı gövdeye sahip sütunların her biri, kaide ve başlıklara

sahiptir. Genellikle kare formlu tasarlanmış kaideler, aşağıdan yukarıya doğru daralan kademelerden meydana gelmektedir. *Kadırga Sokullu Mehmed Paşa Camii* (1571-1572) mihrabında yer alan sütun kaidesi, diğer örneklerden bazı noktaları ile ayrılmaktadır. Kare tabanlı kaidenin aşağıdan yukarıya doğru daralan kademelerindeki bezemeler, Sinan camilerindeki mihrap kavsaraları ile benzerlik göstermektedir.

Mihrap tepelikleri, üçgen ve yatay dikdörtgen olmak üzere iki farklı formda tasarlanmıştır. Üçgen formlu tepeliklerin tek parça halinde kullanım şekli, Mimar Sinan'ın mihrap üzerindeki özgün uygulamalarından biri olarak dikkati çeker. *Süleymaniye Camii* hariç üçgen panolara sahip tepeliklerin tamamı, bitkisel motifler ile bezenmiştir. Palmet, rumi, kıvrım dal, lotus gibi motiflerden meydana gelen bitkisel süslemeler, genellikle yuvarlak veya düz yüzeyli derin oyma tekniği ile işlenmiştir. Bunun yanı sıra, üçgen tepeliğe sahip mihrapların tamamının çerçeve bölümünde; sütun kullanımına yer verilmiş ve sütun başlığındaki süsleme şeritleri tepelik ile doğrudan ilişkilendirilmiştir. Sütun başlığının en üst kademesi, tepeliğin yüzeyinde yer alan süslemenin devamı niteliğindedir. Ancak bu düzenleme, sadece *Şehzade Mehmed Camii*'nin tepeliğinde uygulama alanı bulmamıştır.

Mimar Sinan'ın İstanbul mihraplarında, beş ve yedi kenarlı nişlere yer verilmiş ve nişlerin kenar noktaları ½ oranına yakın bir şekilde yarım uygulanmıştır. Poligonal plan şemasına sahip bazı nişlerin köşe noktalarına ise sütunçe yerleştirilmiştir. Sütunçeye sahip örneklerdeki başlık ve altlıkların tamamı kum saati formludur.

Anadolu Türk Mimarisi'nde sevilerek kullanılan mukarnas, başta kavsara olmak üzere Mimar Sinan tarafından inşa edilen bütün mihraplarda kullanılmıştır. Aşağıdan yukarıya doğru daralan kavsara kademelerinde; yıldız, piramit, niş, püskül gibi süsleme elemanlarına yer verilmiştir. Belirli açı ve düzen içerisinde yerleştirilen bu unsurlar, kavsara içerisindeki geometrik süslemeyi meydana getirir. Mihrap kavsaralarındaki geometrik süslemelerin en önemli unsurlarından olan piramitler, mihrap ile ilgili çalışmaların birçoğunda prizmatik üçgen olarak adlandırılmıştır. Ancak prizmatik üçgen, tabanı üçgen, yan yüzleri dikdörtgen olan bir prizmadır. Mihrap kavsaralarında sıklıkla karşılaştığımız geometrik unsurların yan yüzleri ise üçgendir. Bu doğrultuda, yan yüzleri üçgen olan bu unsurların "piramit" olarak adlandırılmasının daha doğru olacağı düşüncesindeyiz. Yan yüzleri daima üçgen olan piramitler, tabanının şekline

göre adlandırılmaktadırlar. Ancak incelediğimiz piramitlerin taban bölümü algılanamadığı için, hangi tür piramidin kullanıldığı hakkında çıkarımda bulunmak oldukça güçtür.

İncelediğimiz mihrapların tamamında, mihrap yüzeyinden hafif dışa taşkın, kavsarayı üç yönden kuşatan köşeliklere yer verilmiştir. Üçgen biçimli köşelikler, genellikle iç ve dış bükey hatlar ile kademelendirilmiş ve bazı örneklerin yüzeyine iri rozet çiçek yerleştirilmiştir. Rozetlerin yüzeyi, yuvarlak yüzeyli derin oyma tekniğiyle meydana getirilmiş çiçek veya taç yapraklı bitkisel motiflerle işlenmiştir. Ancak, *Sinan Paşa Camii* (1555-1556), *Rüstem Paşa Camii* (1561) *Atik Valide Sultan Camii* (1571-1583) ve *Zal Mahmut Paşa Camii*'nin (16. yüzyılın ikinci yarısı) köşelik yüzeylerinde yer alan rozet çiçeklerde, yıldız ve üçgen gibi geometrik motiflere de yer verildiği görülür.

Alınlık bölümü, *Hadım İbrahim Paşa Camii* (1551) ve *Çatalca Damat Ferhat Paşa Camii* (1597-1598) hariç, incelediğimiz mihrapların tamamında kullanım alanı bulmuştur. Alınlık bölümü bulunmayan bu mihrapların ortak özelliği ise taş ile inşa edilmiş olmalarıdır. Ancak taşla yapılmaları alınlık bölümünün bulunmamasını açıklamamaktadır. Nitekim mermerde olduğu gibi usta, taşı da rahatlıkla işleyebileceği halde, alınlık bölümüne yer vermemiştir. Bu durum, bilinçli bir tercihin olduğunu düşündürmektedir. İncelediğimiz alınlığa sahip mihrapların tamamında, Al-i İmran Suresi'nin 37. veya 39. ayetinden bir bölüme yer verilmiştir. Düz yüzeyli derin oyma tekniği ile meydana getirilen harfler, sülüs veya Celî sülüs hat ile yazılmıştır.

İncelediğimiz mihrapların yüzeyinde karşımıza çıkan bitkisel ve geometrik süslemelerin, lokal alanlarda tercih edildiği görülmüştür. Bitkisel süsleme kompozisyonları genellikle palmet, rumi, lotus, kıvrım dal ve rozet çiçek gibi motiflerden meydana gelmiş çinili mihraplarda, bu motiflere ek olarak, hançer yaprağı, gül, hatayi, penç, bahar dalı gibi motifler de eklenmiştir. Geometrik süsleme, özellikle mihrap kavsarasında yoğunlaşmış ve süsleme kompozisyonu, mukarnas, yıldız, piramit, çokgen gibi parçalardan meydana getirilmiştir. Bunun yanı sıra, az da olsa, meander, çarkıfelek gibi geometrik süsleme motiflerine sahip mihrap örnekleri de mevcuttur. Yazı ise başta alınlık olmak üzere tepelik ve kartuşlarda kullanım alanı bulmuştur. Alınlığa sahip mihrapların tamamında, alınlığın içerisi Al-i İmran Suresi'nin 37. veya

39. ayetinden bir bölüm ile doldurulmuştur. Tepelik bölümünde yazı kullanımı, incelediğimiz örnekler içerisinde sadece Hadım İbrahim Paşa Camii'nin mihrabında görülür.

Sonuç olarak; Sinan mihrapları kendisinden önceki dönemlere ait mihraplardaki birçok unsuru bünyesinde bulundurmasına karşın, Klasik Dönem'in beraberinde getirdiği yalınlığı da mihraplara yansıtmıştır. Sinan'ın başkent İstanbul'da yer alan mihrap formları, başta Marmara Bölgesi olmak üzere, civar kentlerde de varlığını devam ettirmiştir. Bu durum, bölgede bir usta birliğinin var olduğunu gösterir niteliktedir. Ayrıca, incelediğimiz mihraplara bakıldığında, mihrap-mekan ilişkisinin uyumu, boyutları ve formları açısından bu birimlere, Mimar Sinan'ın da müdahil olduğu kanısındayız. Nitekim, Filiz Yenişehirlioğlu da; Mimar Sinan'ın sarayla yaptığı yazışmalara atıfta bulunarak, Sinan'ın yapının inşası ile ilgili tüm detaylarla ilgilendiğini belirtmektedir[508]. İstanbul'da karşılaşılan üslup, İstanbul ve Marmara Bölgesi dışındaki örneklerde de devam etmiştir. Ancak, Erken Osmanlı Dönemi mihrap örneklerinde karşılaşılan bazı uygulamalar, özellikle İstanbul dışında yer alan mihraplarda da kullanım alanı bulmuştur. Yerel unsurlar, mimarinin yanı sıra, mihrap gibi yapı elemanları üzerinde de etkili olmuştur. Bu durum, özellikle Diyarbakır ve Hatay kentlerinde yer alan Sinan yapılarındaki mihraplar üzerinde kendini hissettirmektedir.

[508] Filiz Yenişehirlioğlu, XVI. yy. Osmanlı Dönemi Yapılarında Görülen Mimari Süsleme Programlarında Mimar Sinan'ın Katkısı Var Mıdır?, **Mimarlık**, Sayı: 5-6, 1982, s. 33.

BİBLİYOGRAFYA

Acar, Türkan. **Anadolu Türk Mimarisinde Tabhaneli Camiler**, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sanat Tarihi Anabilim Dalı, İzmir, 2011.

Açıkgözoğlu, Ahmet Sacit. **Osmanlı Camisinde Mihrab Önü Mekanı**, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Türk Sanatı Anabilim Dalı, İstanbul, 2002.

Açıkgözoğlu, Ahmet Sacit. "Zeyneb Sultan Külliyesi", **TDV İslam Ansiklopedisi**, Cilt: 44, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 2013, ss. 362-364.

Afyoncu, Erhan. "Şemsi Ahmed Paşa", **TDV İslam Ansiklopedisi**, Cilt: 38, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 2010, ss. 527-529.

Akçıl, Nesrin Çiçek, Cebe Özer. "Murâdiye Külliyesi", **TDV İslam Ansiklopedisi**, Cilt: 31, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 2006, ss. 199-201.

Akçıl, Nesrin Çiçek. "Üç Şerefeli Camii ve Külliyesi", **TDV İslam Ansiklopedisi**, Cilt: 42, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 2012, ss. 277-280.

Akgül, Ferda. **Ankara Arslanhane ve Ahi Elvan Camiilerinin Mihrap Süslemeleri**, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Resim Ana Bilim Dalı, Ankara, 1992.

Aksu, Hatice. **Rumi Motifin Kökeni**, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Mimar Sinan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Arkeoloji ve Sanat Tarihi Anabilim Dalı Türk İslam Sanatları Programı, İstanbul, 1998.

Aktan, Latife. "Üsküdar'daki Çini Süslemeli Camiler", **Üsküdar Sempozyumu I (23-25 Mayıs 2003)**, Cilt: 2, Üsküdar Belediye Başkanlığı, Üsküdar Araştırma Merkezi Yayınları, İstanbul, 2004, ss. 105-122.

Aktuğ Kolay, İlknur. “Hadım İbrahim Paşa Camii”, **Mimar Sinan’ın İstanbul’u**, Ed. Tülay Taşdemir, 1. Baskı, Türkiye Turing ve Otomobil Kurumu Yayınları, İstanbul, 2016, s. 113.

Akurgal, Ekrem. “Sanat Tarihi Bakımından Sinan”, **Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi**, Cilt: 2, Sayı: 3, 1944, ss. 373-384.

Alanoğlu, Murat. “Fatih’in Veziri Has Murad Paşa ve İstanbul Aksaray’daki Külliyesi”, **VI. Uluslararası Osmanlı İstanbul’u Sempozyumu Bildirileri (11-13 Mayıs 2018)**, İstanbul 29 Mayıs Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2019, ss. 125-157.

Alçep, Hakkı, Erdal Karaman. **Fatih Camileri ve Mescidleri**, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 2017.

Alparslan, Ebru. “Türk Süsleme Motiflerinden ‘Hatai’ Motifinin İncelenmesi ve Yazma Eser Ciltlerinde Bulunan ‘Hatai Şemseler’”, **Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi**, Cilt: 9, Sayı: 42, 2016, ss. 862-874.

Arlı, Levent Efe. “İstanbul Sultan Ahmet Camii Çinilerindeki Stilize Motifler”, **Yekta Demiralp Anısına Sanat Tarihi Yazıları**, Ege Yayınları, İstanbul, 2020, ss. 29-43.

Arseven, Celal Esad. “Bezeme”, **Sanat Ansiklopedisi**, Cilt: 1, Maarif Vekaleti Yayınları, Ankara, 1943, s. 236.

Arseven, Celal Esad. **Sanat Ansiklopedisi**, Cilt: 2, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul, 1965.

Aslanapa, Oktay. **Edirnede Osmanlı Devri Abideleri**, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul, 1949.

Aslanapa, Oktay. **Osmanlı Devri Mimarisi**, 1. Baskı, İnkılap Kitabevi, İstanbul, 1986.

Aslanapa, Oktay. “Türk Mimarisinde Mukarnas”, **İslam Ansiklopedisi**, Cilt: 8, İstanbul, 1987, ss. 564-567.

Aslanapa, Oktay. **Mimar Sinan'ın Hayatı ve Eserleri**, 1. Baskı, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, Ankara, 1988.

Aslanapa, Oktay. **Türk Sanatı**, 2. Baskı, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1989.

Aslanapa, Oktay. **Mimar Sinan**, 1. Baskı, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1992.

Aslanapa, Oktay. **Türk Sanatı**, 13. Baskı, Remzi Kitabevi, İstanbul, 2015.

Aslanoğlu, İnci. "Tire'de Üç Cami", **Vakıflar Dergisi**, Sayı: 8, Ankara, 1969, ss. 161-165.

Ateş, İbrahim. "Mescid-i Nebevî'nin Yapıldığı Günden Bu Yana Geçirdiği Genişletme Girişimleri", **Vakıflar Dergisi**, Cilt: 24, Sayı: 24, Ankara, 1994, ss. 5-51.

Avşar, Lale. "Antik Yunan Seramiklerdeki Haç ve Çarkıfelek Simgeleri ve Bunların Avrasya, Anadolu ve Mezopotamya Kültürlerindeki Muhtemel Kaynakları", **Mukaddime**, Cilt: 3, Sayı: 3, ss. 115-141.

Ayan Birol, İnci, Fatma Çiçek Derman, **Türk Tezyini San'atlarında Motifler-Motifs in Turkish Decorative Arts**, 10. Baskı, Kubbealtı Neşriyatı Yayınları, İstanbul, 2005.

Ayan Birol, İnci. "Tezhip", **TDV İslam Ansiklopedisi**, Cilt: 41, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 2012, ss. 61-62.

Ayanoğlu, Fazıl. "Ferhad Paşa ve Gizli Kalan Vakıflar", **Vakıflar Dergisi**, Cilt: 7, Sayı: 7, 1968, ss. 145-148.

Aydın, Nur Gül. **Bursa Orhan Gazi Külliyesi**, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İslam Tarihi ve Sanatları Anabilim Dalı İslam Tarihi Bilim Dalı, Bursa, 2017.

Aydoğan İşler, Nesrin. "II. Bayezid Dönemi İstanbul Camilerinde Mihrap", **Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi**, Cilt: 1, Sayı: 1, 2019, ss. 63-76.

Ayvansarâyî Hafız Hüseyin. **Camilerimiz Ansiklopedisi (Hadikatül Cevami)**, Cilt: I, Tercüman Aile ve Kültür Kitapları Yayınları, İstanbul, 1987.

Ayvansarâyî Hüseyîn Efendi, Ali Sâti Efendi, Süleymân Besim Efendi. **Hadikatü'l Cevami, İstanbul Camileri ve Diğer Dini-Sivil Mimari Yapılar**, Der. Ahmed Nezih Galitekin, İşaret Yayınları, İstanbul, 2001.

Ayverdi, Ekrem Hakkı. "Bursa Orhangazi Camii ve Osmanlı Mimarisinin Menşei Meselesi", **Vakıflar Dergisi**, Sayı: 6, İstanbul, 1965, ss. 69-83.

Ayverdi, Ekrem Hakkı. **Osmanlı Mimarisinin İlk Devri**, Baha Matbaası, İstanbul, 1966.

Ayverdi, Ekrem Hakkı. **Çelebi ve II. Sultan Murad Devri**, 1. Baskı, İstanbul Fetih Cemiyeti Enstitüsü, İstanbul, 1972.

Ayverdi, Ekrem Hakkı. İbrahim Aydın Yüksel, **İlk 250 Senenin Osmanlı Mimarisi**, Baha Matbaası, İstanbul, 1976.

Ayverdi, Ekrem Hakkı. **Osmanlı Mi'marisinde Fatih Devri III**, 2. Baskı, İstanbul Fetih Cemiyeti Enstitüsü, İstanbul, 1989.

Bakırer, Ömür. "Ürgüp'ün Damsa Köyü'ndeki Taşkın Paşa Camii'nin Ahşap Mihrabı", **Belleten**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Cilt: XXXV, Sayı: 139, Temmuz 1971, ss. 367-382.

Bakırer, Ömür. **Onüç ve Ondördüncü Yüzyıllarda Anadolu Mihrabları**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1976.

Bakırer, Ömür. "Kufi Yazıda Geometrik Yorumlar Üzerine Bir Deneme", **Sanat Tarihi Dergisi**, Cilt: 1, Sayı: 1, 1982, ss. 1-27.

Barkan, Ömer Lütfi. **Süleymaniye Camii ve İmareti İnşaatı (1550-1557)**, Cilt: I, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1972.

Barkan, Ömer Lütfi. “Süleymaniye Camii ve İmareti Tesislerine Âit Yıllık Bir Muhasebe Bilançosu 993/994 (1585-1586)”, **Vakıflar Dergisi**, Cilt: 9, Sayı: 9, 2006, ss. 109-161.

Başkan, Seyfi. Mimar Koca Sinan ve Sanat Tarihi Araştırmalarında Üslup Sorunu”, **400. Anma Yılı Mimar Sinan Semineri**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1988, ss. 93-102.

Başkan, Seyfi. **Ankara Cenabi Ahmet Paşa Camii**, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1992.

Batur, Muzaffer. “Ramazan Efendi Camii”, **Arkitekt Dergisi**, Cilt: 1958, Sayı: 1958-04, 1958, ss. 176-180.

Batur, Muzaffer. “Rüstem Paşa Camii”, **Arkitekt Dergisi**, Cilt: 1959, Sayı: 1959-2, 1959, ss. 77-79.

Batur, Selçuk. “Osmanlı Camilerinde Sekizgen Ayak Şemasının Gelişmesi Üzerine”, **Anadolu Sanatı Araştırmaları 2**, Cilt: 1, İstanbul, 1968, ss. 139-163.

Bayazit, Murat, Betül Coşkun. “Seramik Sanatında Gül Yansımaları ve Çinilerde Gül Motifleri”, **Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Sayı: 24, 2013, ss. 1-11.

Bayrakal, Sedat. **Edirne’deki Tek Kubbeli Camiler**, Kültür Bakanlığı, Ankara, 2001.

Bayrakal, Sedat. **Erken Dönem Osmanlı Minberleri**, 1. Baskı, Bilimevi Basın Yayın, İstanbul, 2008.

Bayrakal, Sedat. “A Study on the Application Lighting Project of Kiliç Ali Pasha Mosque at Tophane District - Tophane Kılıç Ali Paşa Camii’nin Aydınlatma Uygulama Projesi’ne Dair”, **Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Cilt: 10, Sayı: 25, 2018, ss. 520-533.

Bayram, Sadi, Adnan Tüzen. “İstanbul Üsküdar Ayazma Camii ve Ayazma Camii İnşaat Defteri”, **Vakıflar Dergisi**, Cilt: 22, Sayı: 22, 1991, ss. 199-288.

Baytop, Turhan, Cemal Kurnaz. “Lâle”, **TDV İslam Ansiklopedisi**, Cilt: 27, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 2002, ss. 79-81.

Benian, Esin. “Mimar Sinan ve Osmanlı Cami Mimarisinin Gelişimindeki Rolü”, **Tübitak Bilim ve Teknik Dergisi**, Sayı: 518, İstanbul, Ocak 2011, ss. 40-47.

Berat Ak, Sıddıka. **Anadolu Selçuklu Dönemi Çini Mihraplarda Kufi Yazı**, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Necmettin Erbakan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İslam Tarihi ve Sanatları Ana Bilim Dalı Türk ve İslam Sanatı Bilim Dalı, Konya, 2019.

Bicik, Mehmet. “Kara Ahmed Paşa ve Vakıfları”, **Vakıflar Dergisi**, Sayı: 51, Ankara, 2019, ss. 175-180.

Bilge, Aygen. “Mimar Sinan Hakkında Araştırmalar II”, **Journal of Art History**, Sayı: 5, 1973, ss. 141-174.

Bilgicioğlu, Banu. “Teşvikiye Camii”, **TDV İslam Ansiklopedisi**, Cilt: 40, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 2011, ss. 576-578.

Bilgin, Hüseyin. “Mimar Sinan Yapılarında Kubbeli Örtü Sistemlerinin Yapısal Analizi”, **Selçuk Üniversitesi Mühendislik Mimarlık Fakültesi Dergisi**, Cilt: 21, Sayı: 3, 2006, ss. 119-128.

Binan, Demet. “Sinan Paşa Cami”, **Mimar Sinan’ın İstanbul’u**, Ed. Tülay Taşdemir, 1. Baskı, Türkiye Turing ve Otomobil Kurumu Yayınları, İstanbul, 2016, ss. 290-293.

Binan, Demet. “Süleymaniye Külliyesi”, **Mimar Sinan’ın İstanbul’u**, Ed. Tülay Taşdemir, 1. Baskı, Türkiye Turing ve Otomobil Kurumu Yayınları, İstanbul, 2016, ss. 362-369.

Binan, Demet. “Sokullu Mehmet Paşa Camii (Kadırga)”, **Mimar Sinan’ın İstanbul’u**, Ed. Tülay Taşdemir, İstanbul, 2016, ss. 324-329.

Binan, Demet. “Nişancı Mehmet Paşa Camii”, **Mimar Sinan’ın İstanbul’u**, Ed. Tülay Taşdemir, 1. Baskı, Türkiye Turing ve Otomobil Kurumu Yayınları, İstanbul, 2016, ss. 248-253.

Binan, Demet. “Sokollu Mehmet Paşa Camii (Azapkapı)”, **Mimar Sinan’ın İstanbul’u**, Ed. Tülay Taşdemir, 1. Baskı, Türkiye Turing ve Otomobil Kurumu Yayınları, İstanbul, 2016, ss. 306-311.

Bostan, İdris. “Kılıç Ali Paşa”, **TDV İslam Ansiklopedisi**, Cilt: 25, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 2002, ss. 411-412.

Bozkurt, Nebi, Mustafa Sabri Küçükaşcı. “Mescid-i Nebevî”, **TDV İslam Ansiklopedisi**, Cilt: 29, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 2004, ss. 281-290.

Bozkurt, Onurhan. **Osmanlı Beyliği Dışında Batı Anadolu Beyliklerinde Mimari Süsleme**, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sanat Tarihi Anabilim Dalı Sanat Tarihi Bilim Dalı, İzmir, 2016.

Bozkurt, Tolga. **Osmanlı Selatin Camii Mihrapları,** (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sanat Tarihi Anabilim Dalı, Konya, 2007.

Bozkurt, Tolga. “Erken Dönem Osmanlı Selatin Camileri”, **İstem**, Sayı: 11, 2008, ss. 203-248.

Bölükbaşı, Ayşe. “XVI. Yüzyılda İstanbul'daki Halveti Tekkelerinde Mekansal İşleyiş: Tekkelerin Mensup Oldukları Külliye İçindeki Diğer Birimlerle İlişkileri”, **Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Cilt: 3, Sayı: 1, ss. 214-239.

Butasım, Nebi. **Güneydoğu Anadolu Bölgesi’nde Osmanlı Dönemi Mihrapları (1515-1915)**, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sanat Tarihi Anabilim Dalı, Van, 2016.

Can, Selman. “Ortaköy Camii Keşf-i Evvel Defterleri”, **Atatürk Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü Dergisi**, Sayı: 37, Erzurum, 2016, ss. 198-239.

Cansever, Turgut. **Mimar Sinan**, 1. Baskı, Albaraka Türk Yayınları, İstanbul, 2005.

Cantay, Gönül. **Osmanlı Külliyelerinin Kuruluşu**, 1. Baskı, Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları, Ankara, 2002.

Cantay, Gönül. “Türk Süsleme Sanatında Meyve”, **Turkish Studies**, Cilt: 3/5, 2008, ss. 32-64.

Cantay, Tanju. **XVI.-XVII. Yüzyıllarda Süleymaniye Camii ve Bağlı Yapılar**, 1. Baskı, Eren Yayıncılık, İstanbul, 1989.

Ceran Keçici, Zeynep, Deniz Mazlum. “İstanbul Davud Paşa Camisi Hakkında Yeni Bir Belge”, **Mimarlık Dergisi**, Sayı: 408, 2019, ss. 64-68.

Cezar, Mustafa. “Osmanlı Devrinde İstanbul Yapılarında Tahribat Yapan Yangınlar ve Tabii Afetler”, **Türk Sanat Tarihi Araştırma ve İncelemeleri I**, İstanbul Güzel Sanatlar Akademisi Türk San’atı Tarihi Enstitüsü Yayınları, İstanbul, 1963, ss. 327-414.

Çakır, Dilek. **Osmanlı Çinilerinde Bahar Dalları**, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sanat Tarihi Anabilim Dalı, Çanakkale, 2016.

Çakmak, Şakir. **Erken Dönem Osmanlı Mimarisinde Taçkapılar (1300-1453)**, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 2001.

Çelebi, Meryem Elif. **18. Yüzyıl’da Osmanlı İmparatorluğu’nda Batılılaşma Dönemi ve Bir 18. Yüzyıl Örneği Üsküdar Ayazma Külliyesi**, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Yıldız Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul, 2004.

Çelik, Süreyya. **Süleymaniye Külliyesi Malzeme, Teknik ve Süreç**, Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, İstanbul, 2009.

Çerkez, Murat. **Merzifon'da Türk Devri Mimari Eserleri**, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sanat Tarihi Anabilim Dalı, Ankara, 2005.

Çetinkaya Karafakı, Filiz, Çiğdem Çetinkaya. "Türk Süsleme Sanatında Gül'ün Kullanımı", **Çağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, 13 (1), 2016, ss. 13-20.

Çetintaş, Sedat. **Türk Mimari Anıtları: Osmanlı Devri Bursa'da İlk Eserler**, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1946.

Çobanoğlu, Ahmet Vefa, İsmail Orman. "Sonsuzluğun Eşiğinde Piyâle Paşa Camii", **İstanbul'un Renkli Hazineleri**, Ed. Ahmet Vefa Çobanoğlu, İstanbul Ticaret Odası Yayınları, İstanbul, 2011, ss. 96-99.

Çobanoğlu, Ahmet Vefa, İsmail Orman. "Minelerden Bir Demet Mehmed Ağa Camii", **İstanbul'un Renkli Hazineleri: Bizans Mozaiklerinden Osmanlı Çinilerine**, Ed. Ahmet Vefa Çobanoğlu, İstanbul Ticaret Odası Yayınları, İstanbul, 2011, ss. 118-121.

Çobanoğlu, Ahmet Vefa. "Yeşilcami Külliyesi", **TDV İslam Ansiklopedisi**, Cilt: 43, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 2013, ss. 495-496.

Çok, Beste. **Anadolu Selçuklu Dönemi Çinili Mihraplarda Tezyinat**, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İslam Tarihi ve Sanatları Anabilim Dalı, Isparta, 2018.

Çoruhlu, Yaşar. **Türk Sanatının ABCsi**, Simavi Yayınları, İstanbul, 1993.

Çoruhlu, Yaşar. "Lotus İkonografisi ve Uygur Sanatında Lotus", **Uluslararası Osmanlı Öncesi Türk Kültürü Kongre Bildirileri (4-7 Eylül 1989)**, Haz. Azize Aktaş Yasa, Sevay Okay Atılgan, Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, Ankara, 1997, ss. 155-168.

Dallal, Yasser. **Erken Osmanlı Mimarisinde Mukarnas (İznik, Bursa, Edirne)**, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İslam Tarihi ve Sanatları Anabilim Dalı, Isparta, 2019.

Dallal, Yasser, Bahattin Yaman. “Erken Osmanlı Mimarisinde Mukarnas (İznik, Bursa, Edirne)”, **Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, Sayı: 42, 2019/1, 2019, ss. 75-91.

Daşçı, Ayşe. **Yozgat Mihrapları**, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Bölümü İslam Tarihi ve Sanatları Ana Bilim Dalı Türk İslam Sanatları Bilim Dalı, Konya, 2010.

Daşdağ, Fatma Evren. “Diyarbakır Melek Ahmet Paşa Camii Çinileri”, **Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi**, Cilt: 12, Sayı: 45, 2013, ss. 270-280.

Demiriz, Yıldız. **Osmanlı Mimarisinde Süsleme I Erken Devir (1300-1453)**, Kültür Bakanlığı Yayınları, İstanbul, 1979.

Demiriz, Yıldız. “Türk Sanatında Bahar Açmış Meyve Ağacı Motifi”, **I. Milli Türkoloji Kongresi (6-9 Şubat 1978) Tebliğler**, 1. Baskı, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi-Kervan Yayınları, 1980, ss. 387-400.

Demiriz, Yıldız. “Osmanlı Keramik ve Çini Sanatında Gül Terminolojisi ve Tanımı”, **Şerare Yetkin Anılarına Çini Yazıları**, Ed. Yıldız Demiriz, Sanat Tarihi Derneği Yayınları, İstanbul, 1996, ss. 47-52.

Demironat, Muhsin. “Türk Tezyini Sanatlarında Hatayi”, **Akademi**, Sayı: V, İstanbul, 1966, ss. 48-49.

Demirsar Arlı, Belgin, Ara Altun. **Anadolu Toprağının Hazinesi Çini Osmanlı Dönemi**, Kale Grubu Kültür Yayınları, İstanbul, 2008.

Denknalbant Çobanoğlu, Ayşe. “Silivrikapı Hadım İbrahim Paşa Camii’nin Planın Özellikleri ve Klasik Osmanlı Mimarlığı İçinde Benzer Örnekler Üzerine Bir Değerlendirme”, **Art-Sanat Dergisi**, Sayı: 11, 2019, ss. 101-140.

Derin, Sevil. “Tarihî Süreçte Eyüp Sultan Camisi”, **Sanat Tarihi Dergisi**, Cilt: 25, Sayı: 2, ss. 177-191.

Derman, Çiçek. “Türk Bezemesinde Hatayi”, **Yeni Türkiye**, Özel Sayı (3), Ankara, 1995, ss. 631-634.

Diez, Ernst, Oktay Aslanapa. “Mihrab”, **İslam Ansiklopedisi**, İstanbul, 1960, VIII, ss. 294-304.

Dikmen, Çiğdem Belgin, Ferruh Toruk. “Amasya Yörgüç Paşa Cami ve Türbesi”, **Social Sciences Studies Journal**, Cilt: 5, Sayı: 39, 2019, ss. 3627-3655.

Doğan, Sema. “Nişancı Mehmed Paşa Külliyesi”, **TDV İslam Ansiklopedisi**, Cilt: 33, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 2007, ss. 158-160.

Dolunay, Ahmet, Mehmet E. Kahraman, Mehmet Nuhoğlu. “Lalenin Osmanlı ve Hollanda Sanatındaki Yansımaları”, **Kalemişi**, Cilt: 7, Sayı: 15, 2019, ss. 163-173.

Duran, Gülnur. “Osmanlı Tezhip Sanatında Natüralist Üslûpta Çiçekler”, **Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Sayı: 31, 2018/2, 2018, ss. 177-199.

Durukan, Aynur. “İbrâhim Bey İmareti ve Kümbeti”, **TDV İslam Ansiklopedisi**, Cilt: 21, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 2000, ss. 287-290.

Dülgerler, Osman Nuri. **Karamanoğulları Dönemi Mimarisi**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2006.

Dündar, Abdülkadir. “Bir Belgeye Göre Amasya II. Bayezid Külliyesi”, **Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, Cilt: 44, Sayı: 2, Ankara, 2003, ss. 131-172.

Eczacıbaşı Sanat Ansiklopedisi, Cilt: 3, Yapı Endüstri Merkezi (YEM) Yayınları, İstanbul, 1997.

Ekşi Bekiroğlu, Havva ve diğerleri. “Çırağan Camii 2012-2015 Yılları Restorasyonu Uygulama Çalışmaları”, **Çırağan/Küçük Mecidiye Camii ve 2012-2015 Restorasyon Çalışmaları**, Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları, İstanbul, 2017, ss. 144-188.

Eldem, Sedad Hakkı. **Türk Mimari Eserleri**, Yapı Kredi Bankası Yayınları, İstanbul, 1976.

Emecen, Feridun. "Kara Ahmet Paşa", Cilt: 24, **TDV İslam Ansiklopedisi**, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 2001, ss. 357-358.

Eraslan, Alev. "Mimar Sinan'ın Altıgen Baldaken Sistemli Camilerinde Taşıyıcı, Örtü ve Mekân İlişkisi", **Osmanlı Mirası Araştırmaları Dergisi (OMAD)**, Cilt: 5, Sayı: 13, Kasım 2018, ss. 31-48.

Erçağ, Beyhan. "Rüstem Paşa Camii", **V. Vakıf Haftası Kitabı (Restorasyon ve Vakıfların Ekonomik ve Sosyal Etkileri Semineri 7-13 Aralık 1987)**, Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları, Ankara, 1987, ss. 85-86.

Erçağ, Beyhan. "İstanbul Şehzade Camii Restorasyonu", **VIII. Vakıf Haftası Kitabı**, Türk Vakıf Medeniyeti Çerçevesinde Yunus Emre ve Dönemi, Restorasyon ve Kıbrıs Vakıfları Seminerleri (4-5-9 Aralık 1990), Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları, Ankara, 1991, ss. 213-228.

Erçağ, Beyhan. "Mimar Senin Eseri Olan Şehzade Mehmet Camii ve Rüstem Paşa Camii Restorasyonları", **Mimarlık Dergisi**, Sayı: 248, 1992, ss. 18-21.

Erdoğan, Abdülkadir. "Silivrikapı'da Hadım İbrahim Paşa Camii", **Vakıflar Dergisi**, Sayı: 1, Ankara, 1938, ss. 29-35.

Erdil, İclal. **Anadolu Selçuklu Devri Çini Mozayik Mihrapları,** (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sanat Tarihi Ana Bilim Dalı, İzmir, 1998.

Eren, Ramazan. **Çanakkale ve Yöresi Türk Devri Eserleri**, Grafik Sanatlar Matbaacılık, Çanakkale, 1990.

Ergin, Nina. "Taking Care of Imarets: Repairs and Renovations to the Atik Valide İmareti, İstanbul, circa 1600-1700", **Feeding People, Feeding Power: Imarets in the**

Ottoman Empire, Ed. Nina Ergin, Christoph K. Neumann, Amy Singer, Eren Yayıncılık, İstanbul, 2007, pp. 151-167.

Ersoy, Bozkurt. "Bergama Ulu Camii", **Arkeoloji-Sanat Tarihi Dergisi IV**, Cilt: 4, Sayı: 4, 1988, ss. 57- 66.

Erzincan, Tuğba. "Mesih Paşa Külliyesi", **TDV İslam Ansiklopedisi**, Cilt: 29, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 2004, ss. 310-312.

Erzincan, Tuğba. "Mihrap", **TDV İslam Ansiklopedisi**, Cilt: 30, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 2005, ss. 30-37.

Eskici, Bekir. **Ankara Mihrabları**, 1. Baskı, Başbakanlık Basımevi, Ankara, 2001.

Eskici, Bekir. "Anadolu Selçuklu ve Beylikler Dönemlerinde Alçı Mihrablar", **Sanat Tarihi Dergisi**, Sayı: 15, Cilt: 1, 2006, ss. 57-75.

Eyice, Semavi. "Ahi Elvan Camii", **TDV İslam Ansiklopedisi**, Cilt: 1, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 1988, s. 529.

Eyice, Semavi. "Mimar Sinan'ın İhmal Edilmiş Bir Eseri: Ramazan Efendi Camii (Hacı Hüsrev)", **Kültür ve Sanat Dergisi**, Nisan 1989, ss. 12-18.

Eyice, Semavi. "Mimar Sinan'ın Külliyeleri", **VI. Vakıf Haftası**, Türk Vakıf Medeniyeti Çerçevesinde "Mimar Sinan ve Dönemi" Sempozyumu (5-8 Aralık 1988), Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları, İstanbul, 1989, ss. 169-201.

Eyice, Semavi. "Ahmed Paşa Külliyesi", **TDV İslam Ansiklopedisi**, Cilt: 2, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 1989, ss. 115-116.

Eyice, Semavi. "Azapkapı Cami", **TDV İslam Ansiklopedisi**, Cilt: 4, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 1991, ss. 309-310.

Eyice, Semavi. "Ayazma Camii", **TDV İslam Ansiklopedisi**, Cilt: 4, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 1991, ss. 230-231.

Eyice, Semavi. “Ayazma Camii”, **TDV İslam Ansiklopedisi**, Cilt: 4, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 1991, ss. 230-231.

Eyice, Semavi. “Bezirganbaşı Camii”, **TDV İslam Ansiklopedisi**, Cilt: 6, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 1992, ss. 104-105.

Eyice, Semavi. “Dökmeciler Hamamı”, **TDV İslam Ansiklopedisi**, Cilt: 9, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 1994, s. 516.

Eyice, Semavi. “Edirnekapı Camii ve Külliyesi”, **TDV İslam Ansiklopedisi**, Cilt: 10, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 1994, ss. 446-448.

Eyice, Semavi. “Eyüp Sultan Külliyesi”, **TDV İslam Ansiklopedisi**, Cilt: 12, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 1995, ss. 9-12.

Eyice, Semavi. “Hacı Evhad Cami”, **TDV İslam Ansiklopedisi**, Cilt: 14, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 1996, ss. 472-474.

Eyice, Semavi. “İbrahim Paşa Külliyesi”, **TDV İslam Ansiklopedisi**, Cilt: 21, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 2000, ss. 341-343.

Eyice, Semavi. “İbrâhim Paşa Külliyesi”, **TDV İslam Ansiklopedisi**, Cilt: 21, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 2000, ss. 341-343.

Eyice, Semavi. “Kılıç Ali Paşa Külliyesi”, **TDV İslam Ansiklopedisi**, Cilt: 25, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 2002, ss. 412-414.

Eyice, Semavi. “Eyüp’te Zal Mahmud Paşa Camii, **Tarihi, Kültürü ve Sanatıyla V. Eyüpsultan Sempozyumu: Tebliğler (11-13 Mayıs 2001)**, Eyüpsultan Belediyesi Kültür Yayınları, 2002, ss. 12-21.

Eyice, Semavi. “Atik Ali Paşa Camiinin Türk Mimarî Tarihindeki Yeri (8 Levha)”, **Tarih Dergisi**, Cilt: 14, Sayı: 19, 2011, ss. 99-114.

Fırat, Havva. **İstanbul Yıldız Hamidiye Camii Süslemelerinde Rumi**, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya, 2015.

Giray Küçük, Sezgi. "İstanbul ve Tekirdağ Rüstem Paşa Camilerinin Konum ve Mimari Özelliklerine Göre Karşılaştırmalı Olarak İncelenmesi", **Art-Sanat Dergisi**, Sayı: 13, 2020, ss. 117-141.

Gök, Sevinç. **Bursa'daki Türk Yapılarında Yer Alan Çini Süslemeli Örnekler**, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ege Üniversitesi Sanat Tarihi Anabilim Dalı, İzmir, 2000.

Gök Gürhan, Sevinç. "Beylikler ve Erken Osmanlı Devri Çini Sanatına Kısa Bir Bakış", **Anadolu'da Türk Devri Çini ve Seramik Sanatı**, Ed. Gönül Öney-Zehra Çobanlı, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, İstanbul, 2007, ss. 203-211.

Gök Gürhan, Sevinç. "Bursa ve Edirne Eserleri Işığında Çiniler", **Anadolu'da Türk Devri Çini ve Seramik Sanatı**, Ed. Gönül Öney-Zehra Çobanlı, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, İstanbul, 2007, ss. 215-230.

Gök, Sevinç. "Manisa Muradiye Camii'nin Kayıp Çinileri", **Sanat Tarihi Dergisi**, Cilt: 21, Sayı: 1, Nisan 2012, ss. 87-96.

Güler, Mustafa. "Şah Sultan ile Zal Mahmud Paşa Vakfiyesi", **Eyüp Sultan Sempozyumu V. Tebliğler**, 1. Baskı, Eyüp Belediyesi Kültür Yayınları, İstanbul, 2002, ss. 211-217.

Gültekin, Gülbin. "Şemsi Paşa Külliyesi", **Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi**, Cilt: 7, Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul, 1994, ss. 157-159.

Günay, Reha. **Mimar Sinan**, 1. Baskı, Yapı Endüstri Merkezi (YEM) Yayınları, İstanbul, 2005.

Gündoğdu, Hamza. "İkonografik Açıdan Türk Sanatında Rûmi ve Palmetler", **Sanat Tarihinde İkonografik Araştırmalar Güner İnal'a Armağan**, Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, Ankara, 1993, ss. 197-211.

Gündoğdu, Hamza, Rümeysa Işık. "Üsküdar Yeni Valide Camii Çinili Mihrabının Diğer Çinili Mihraplarla Mukayesesi", **Uluslararası Üsküdar Sempozyumu VIII Bildiriler (21-23 Kasım 2014)**, Cilt: 3, Üsküdar Belediyesi Yayınları, İstanbul, 2014, ss. 163-187.

Gündüz, Filiz. "Sinan Paşa Külliyesi", **TDV İslam Ansiklopedisi**, Cilt: 37, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 1997, ss. 232-234.

Gündüz, Filiz. "Mehmed Ağa Külliyesi", **TDV İslam Ansiklopedisi**, Cilt: 28, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 2003, ss. 431-432.

Hâfız Hüseyin Ayvansarâyî, **Mecmuâ-i Tevârih**, Haz. Fahri Ç. Derin, Vahid Çabuk, 1. Baskı, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul, 1985.

Hasol, Doğan. **Ansiklopedik Mimarlık Sözlüğü**, 1. Baskı, YEM Yayınları, İstanbul, 1975.

İnbaşı, Mehmet. "Şemsi Paşa Vakfiyesi", **Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi**, Sayı: 27, Erzurum, 2005, ss. 257-270.

İnci, Nurcan. "18. yüzyılda İstanbul Camilerine Batı Etkisiyle Gelen Yenilikler", **Vakıflar Dergisi**, Sayı: 19, 1985, ss. 223-236.

İrepoğlu, Gül. **Gül: Aşkın Çiçeği, Sanat Çiçeği, Sonsuzluğun Çiçeği**, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2015.

Kaçkaner, Banu. **İstanbul Kocamustafapaşa Ramazan Efendi Camii Çinilerinin Desen Açısından Değerlendirilmesi**, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Geleneksel Türk El Sanatları Anabilim Dalı, Sakarya, 2009.

Kadıoğlu Ersöz, Özlem. **Büyükada Hamidiye Camii**, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Türk Sanatı Anabilim Dalı, İstanbul, 2013.

Necipoğlu Kafadar, Gülru. "The Süleymaniye Complex in İstanbul: An Interpretation", **Muqarnas Dergisi**, Volume: 3, Leiden, 1985, ss. 92-117.

Kağnıcı, Nihat. "Konya Alâeddin Camii Mihrap Yüzeyindeki Selçuklu Sülüsü Yazıların Hat Sanatı Açısından Değerlendirilmesi", **Konya Sanat**, Sayı: 3, ss. 79-94.

Kahraman, Betül. "Vakfiyesi Işığında Şah Sultan ve Zal Mahmud Paşa Külliyesi", **Fatih Sultan Mehmet İlmî Araştırmalar İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi**, Sayı: 14, 2019, ss. 151-194.

Kahraman, Seyit Ali, Yücel Dağlı. **Günümüz Türkçesiyle Evliya Çelebi Seyahatnâmesi: İstanbul**, Cilt: 1, Kitap: 1, 5. Baskı, Yapı Kredi Kültür ve Sanat Yayınları, İstanbul, 2008.

Kahraman, Seyit Ali, Yücel Dağlı, **Günümüz Türkçesiyle Evliya Çelebi Seyahatnâmesi: İstanbul**, Cilt: 1, Kitap: 2, 5. Baskı, Yapı Kredi Kültür Sanat Yayınları, İstanbul, 2008.

Kakız, Bilal. **Diyarbakır Mihrapları**, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İslam Tarihi ve Sanatları Ana Bilim Dalı, Samsun, 2019.

Kalfazade, Selda. "Yeşilimaret Camii", **TDV İslam Ansiklopedi**, Cilt: 43, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 2013, ss. 496-498.

Kara, Kasım. **Bursa Selâtin Camii Mihraplarında Yazı Kullanımı**, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Necmettin Erbakan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İslam Tarihi ve Sanatları Ana Bilim Dalı Türk-İslam Sanatı Bilim Dalı, Konya, 2017.

Karaçağ, Abdullah. **Beylikler Devri Mimarisinde Alçı Süslemeler**, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sanat Tarihi Anabilim Dalı, Konya, 2002.

Karademir, Murat. **Mimar Sinan Dönemi Yapılarında Taçkapılar**, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sanat Tarihi Anabilim Dalı, Konya, 2014.

Karagöz, Arzu. **Karaman İbrahim Bey İmareti Yapı Topluluğu**, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2002.

Karakaya, Ebru. "Şemsi Paşa Külliyesi", **TDV İslam Ansiklopedisi**, Cilt: 38, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 2010, ss. 529-530.

Karakaya, Enes. "Hamza Bey Külliyesi", **TDV İslam Ansiklopedisi**, Cilt: 15, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 1997, ss. 509-510.

Karpuz, Haşim. "Ortahisar Camii", **TDV İslam Ansiklopedisi**, Cilt: 33, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 2007, ss. 407-408.

Katipoğlu, Ceren. "Sinan'ın Üsküdar'ı ve Şemsi Ahmed Paşa Külliyesi Üzerine Bir Yorum", **Üsküdar Sempozyumu IV (3-5 Kasım 2006)**, Cilt: 1, Üsküdar Belediye Başkanlığı, Üsküdar Araştırma Merkezi Yayınları, İstanbul, 2006, ss. 89-102.

Kaya, Mustafa. **Hatay Mihrapları**, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sanat Tarihi Ana Bilim Dalı, Van, 2018.

Kaya, Nevzat. "Süleymaniye Kütüphanesi", **TDV İslam Ansiklopedisi**, Cilt: 38, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 2010, ss. 121-123.

Keskiner, Cahide, Azade Akar. **Türk Süsleme Sanatlarında Desen ve Motif-Ornament and Design in Turkish Decorative Arts**, Tercüman Sanat ve Kültür Yayınları, İstanbul, 1978.

Keskiner, Cahide. **Türk Süsleme Sanatlarında Stilize Çiçekler: Hatai**, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 2000.

Keskiner, Canan. "Süsleme Sanatlarımızda Rumi", **Antika**, Yıl: 3, Sayı: 34, İstanbul, 1988, ss. 18-29.

Koçu, Reşad Ekrem, Mehmet Ali Akbay. "Balat Camii", **İstanbul Ansiklopedisi**, Cilt: 4, Neşriyat Kollektif Şirketi, İstanbul, 1960, ss. 1965-1966.

Koçu, Reşad Ekrem. "Beylerbeyi Camii", **İstanbul Ansiklopedisi**, Cilt: 5, İstanbul, 1961, ss. 2676-2680.

Koçu, Reşat Ekrem. "Şehzade Camii", **Hayat Tarih Mecmuası**, Cilt: 1, Sayı: 6, 1966, ss. 34-39.

Konyalı, İbrahim Hakkı. **Mimar Koca Sinan'ın Eserleri**, Ülkü Basımevi, İstanbul, 1950.

Konyalı, İbrahim Hakkı. **Abideleri ve Kitabeleri ile Konya Tarihi**, Yeni Kitap Basımevi, Konya, 1964.

Konyalı, İbrahim Hakkı. **Abideleri ve Kitabeleriyle Üsküdar Tarihi**, Cilt: 1, Türkiye Yeşilay Cemiyeti Yayınları, İstanbul, 1976.

Kozikoğlu, Nilüfer. "Piramit", **Eczacıbaşı Sanat Ansiklopedisi**, Cilt: 3, Yapı Endüstri Merkezi (YEM) Yayınları, İstanbul, 1997, s. 1481.

Köroğlu Orbeyi, Nil. "Mimar Sinan Camileri Revak Sütunları Üzerine Bir Araştırma: Süleymaniye Camisi, Selimiye Camisi ve Kara Ahmet Paşa Camisi Örnekleri", **Erciyes Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Fen Bilimleri Dergisi**, Cilt: 28, Sayı: 3, ss. 175-185.

Köse, Fatih. "Arşiv Belgelerine Göre Edirnekapı Mihrimah Sultan Camii Tamirleri ve Onarımları", **Vakıf Restorasyon Yıllığı: Restorasyon, Konservasyon, Arkeoloji, Sanat Yıllığı**, Sayı: 9, 2014, ss. 24-33.

Kuban, Doğan. **Türk Barok Mimarisi Hakkında Bir Deneme**, İstanbul Teknik Üniversitesi Mimarlık Fakültesi Yayınları, İstanbul, 1954.

Kuban, Doğan. "Eski Valide Cami", **Mimarlık ve Sanat Dergisi**, Sayı: II, 1967, ss. 33-36.

Kuban, Doğan. "An Ottoman Building Complex of the Sixteenth Century: The Sokollu Mosque and Its Dependencies in Istanbul", **Ars Orientalis Dergisi**, Volume: 7, 1968, pp. 19-39.

Kuban, Doğan. "Sinan'ın Dünya Mimarisinde Yeri", **Mimarbaşı Koca Sinan Yaşadığı Çağ ve Eserleri**, Cilt: 1, T.C. Başbakanlık Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları, İstanbul, 1988, ss. 581-624.

Kuban, Doğan. "Rüstem Paşa Camii", **Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi**, Cilt: 6, İstanbul, 1994, s. 371.

Kuban, Doğan. "Sokullu Mehmed Paşa Külliyesi", **Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi**, Cilt: 7, İstanbul, 1994, ss. 32-36.

Kuban, Doğan. "Zal Mahmud Paşa Külliyesi", **Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi**, Cilt: 7, İstanbul, 1994, ss. 542-543.

Kuban, Doğan. "Mihrimah Sultan Külliyesi", **Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi**, Cilt: 5, İstanbul, 1994, ss. 454-456.

Kuban, Doğan. **Sinan'ın Sanatı ve Selimiye**, 1. Baskı, Türk Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul, 1997.

Kuban, Doğan. **İstanbul Yazıları**, 1. Baskı, Yem Yayınları, İstanbul, 1998.

Kuban, Doğan. **Osmanlı Mimarisi**, 1. Baskı, Yem Yayınları, İstanbul, 2007.

Kuran, Aptullah. "Zal Mahmud Paşa Külliyesi", **Boğaziçi Üniversitesi Dergisi**, Volume: 1, 1973, ss. 65-81.

Kuran, Aptullah. “Üsküdar’da Mihrimah Sultan Külliyesi”, **Boğaziçi Üniversitesi Dergisi**, Volume: III, İstanbul, 1975, ss. 43-72.

Kuran, Aptullah. “Çatalca’daki Ferhat Paşa Cami”, **Boğaziçi Üniversitesi Dergisi**, Volume: III, İstanbul, 1975, ss. 73-90.

Kuran, Aptullah. “Tophane Kılıç Ali Paşa Külliyesi”, **Boğaziçi Üniversitesi Dergisi**, Volume: 6, İstanbul, 1978, ss. 175-197.

Kuran, Aptullah. “Üsküdar Atik Valide Külliyesi’nin Yerleşim Düzeni ve Yapım Tarihi Üzerine”, **Suut Kemal Yetkin’e Armağan**, Ankara, 1984, ss. 231-248.

Kuran, Aptullah. **Mimar Sinan**, Hürriyet Vakfı Yayınları, İstanbul, 1986.

Kuran, Aptullah ve diğerleri. **Mimar Başı Koca Sinan Yaşadığı Çağ ve Eserleri**, Cilt: 1-2, T.C. Başbakanlık Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları, İstanbul, 1988.

Kuran, Aptullah. “Mimar Sinan’ın Camileri”, **Mimar Koca Sinan Yaşadığı Çağ ve Eserleri**, Cilt: 1, T.C. Başbakanlık Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları, İstanbul, 1988, ss. 175-214.

Kuran, Aptullah. “Mimar Sinan’ın Külliyeleri”, **Mimarbaşı Koca Sinan Yaşadığı Çağ ve Eserleri**, Cilt: 1, T.C. Başbakanlık Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları, İstanbul, 1988, ss. 167-173.

Kurt, Günay. “Ramazan Efendi Camii (Hacı Hüsrev) Kitabesi Üzerine”, **Sanat Tarihi Araştırmaları Dergisi**, Cilt: 3, Sayı: 7, Nisan 1990, ss. 41-42.

Kurtbil, Zeynep Hatice. “Bergama Ulu Camii”, **TDV İslam Ansiklopedisi**, Cilt: 42, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 2012, ss. 85-86.

Kutluay Küçük, Sevgi. “Sanat Tarihi Terminolojisinde Lotus ve Palmet”, **Celal Esad Arseven Anısına Sanat Tarihi Semineri Bildirileri (7-10 Mart 1994)**, Haz. Banu Mahir, Mimar Sinan Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2000, ss. 253-258.

Kutluer, İlhan. “Felek”, **TDV İslam Ansiklopedisi**, Cilt: 12, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, ss. 303-306.

Memiş, Mehmet, Neziha Bezci. “Arşiv Belgeleri Bağlamında Emirgan/ Mirgün Hamid-i Evvel Camiinin Tarihi ve Mimari Özellikleri (History and Architectural Features of Emirgan/ Mirgün (Hamid-i Evvel) Mosque in the Context of Archive Documents)”, **Sosyal ve Kültürel Araştırmalar Dergisi (SKAD)**, Cilt: 5, Sayı: 9, ss. 61-103.

Meral, Sefa, Emre Kishalı. “Mimarlık Tarihi ve Mimari Koruma Ara Kesitinde Bir İnceleme: Üsküdar Şemsi Ahmed Paşa Külliyesi”, **Art-Sanat Dergisi**, Sayı: 13, 2020, ss. 313-334.

Meriç, Orhan. **Aksaray Pertevniyal Valide Sultan Camisi ve Külliyesi**, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul, 1997.

Mizuno Yamanlar, Minako. “KHAṬĀ’Ī Motif in the Islamic Art: A Study for the Original Forms”, **Orient**, Vol. XXV, 1989, ss. 96-118.

Molla İbrahimoğlu, Süleyman. **Süleymaniye Camii: Yapılışı ve Özellikleri**, Coşkun Ofset, İstanbul, 1984.

Mülayim, Selçuk. “Selçuklu Palmet Motiflerinin Tipolojisi”, **Anadolu**, Sayı: 21, 1976, ss. 141-153.

Mülayim, Selçuk. “Rumi Motif”, **Thema Larousse**, Cilt: 6, İstanbul, 1983, s. 234.

Mülayim, Selçuk. “Beylerbeyi Camii ve Külliyesi”, **TDV İslam Ansiklopedisi**, Cilt: 6, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 1992, ss. 75-77.

Mülayim, Selçuk. “Rumi Motifin Zoomorfik Kökeni”, **Uluslararası Osmanlı Öncesi Türk Kültürü Kongresi Bildirileri (4-7 Eylül 1989)**, Haz. Azize Aktaş Yasa, Sevay Okay Atılgan, Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, Ankara, 1997, ss. 100-103.

Mülayim, Selçuk. “Mukarnas”, **TDV İslam Ansiklopedisi**, Cilt: 31, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 2006, ss. 126-128.

Mülayim, Selçuk. **Bir Şaheser Süleymaniye Külliyesi**, 1. Baskı, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara, 2007.

Mülayim, Selçuk. “Süleymaniye Cami ve Külliyesi”, **TDV İslam Ansiklopedisi**, Cilt: 38, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 2010, ss. 114-119.

Mülayim, Selçuk. “Bir Külliyenin Öyküsü”, **Vakıf Restorasyon Yıllığı Dergisi**, Sayı: 3, 2011, ss. 30-36.

Mülayim, Selçuk. **Sinan bin Abdülmennan -Bir Dünya Mimarının Hayat Hikayesi, Eserleri ve Ötesi-**, 2. Basım, İsam Yayınları, İstanbul, 2013.

Müller-Wiener, Wolfgang. **İstanbul’un Tarihsel Topografyası**, Çev. Ülker Sayın, 1. Baskı, Yapı Kredi Kültür Sanat Yayınları, İstanbul, 2001.

Naza Dönmez, Emel Emine. “İznik Yeşil Camii ve Türk Mimarisindeki Yeri”, **Prof. Dr. Haluk Abbasoğlu’na 65. Yaş Armağanı**, Cilt: II, Koç Üniversitesi Suna & İnan Kıraç Akdeniz Medeniyetleri Araştırma Merkezi (AKMED) Yayınları, Antalya, 2008, ss. 807-831.

Necipoğlu, Gülru. **Sinan Çağı Osmanlı İmparatorluğu’nda Mimari Kültür**, Çev. Gül Çağalı Güven, 1. Baskı, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2013.

Neftçi, Aras. **Laleli Külliyesi’nin İnşaat Süreci**, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), İstanbul Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2002.

Nejdet Erzen, Jale. **Mimar Sinan Cami ve Külliyeleri: Tasarım Süreci Üzerine Bir İnceleme**, ODTÜ Mimarlık Fakültesi Yayınları, Ankara, 1991.

Oğuzer, M. Kadir. **Arapgir Ulu Cami’i Rölöve ve Restorasyonu**, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Gazi Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Ankara, 1991.

Okçuoğlu, Tarkan. “Hadım İbrahim Paşa Camii”, **Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi**, Cilt: 3, Türk Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul, 1994, ss. 490-491.

Okçuoğlu, Tarkan. “Mesih Mehmed Paşa Cami, Türbesi ve Çeşmesi”, **Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi**, Cilt: 5, İstanbul, 1994, ss. 406-407.

Oral, Bülent. **Mimar Koca Sinan’ın İstanbul’daki Camilerinde Minber**, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sanat Tarihi Anabilim Dalı Sanat Tarihi Bilim Dalı, Ankara, 2014.

Orman, İsmail. “Mihrimah Sultan Külliyesi”, **TDV İslam Ansiklopedisi**, Cilt: 30, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 1997, ss. 40-42.

Orman, İsmail. “Şehzade Külliyesi”, **TDV İslam Ansiklopedisi**, Cilt: 38, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 2010, ss. 483-485.

Orman, İsmail. “Zal Mahmud Paşa Külliyesi”, **TDV İslam Ansiklopedisi**, Cilt: 44, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 2013, ss. 109-111.

Ödekan, Ayla. “Mihrap”, **Eczacıbaşı Sanat Ansiklopedisi**, Cilt: 2, Yem Yayınları, İstanbul, 1997, s. 1244.

Ödekan, Ayla. “Mukarnas Bezeme”, **Mimarbaşı Koca Sinan Yaşadığı Çağ ve Eserleri**”, Cilt: 1, İstanbul, 1988, ss. 475-478.

Ögel, Semra. “18. Yüzyıl Mihrap Dekorasyonları”, **18. Yüzyılda Osmanlı Kültür Ortamı Sempozyum Bildirileri (20-21 Mart 1997)**, Sanat Tarihi Derneği Yayınları, İstanbul, 1997, ss. 183-192.

Öney, Gönül. **Ankara’da Türk Devri Yapıları**, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara, 1971.

Önkal, Hakkı. “Kanuninin Türbesi”, **Sanat Tarihi Dergisi**, Cilt: 8, Sayı: 8, 1996, ss. 105-110.

Öz, Tahsin. **İstanbul Camileri**, Cilt: 1, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1962.

Özakbaş, Ayşe. “Hürrem Sultan”, **Tarih Dergisi**, Sayı: 36, 2011, ss. 347-404.

Özbek, Yıldıray. **Osmanlı Beyliği Mimarisinde Taş Süsleme (1300-1453)**, 1. Baskı, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 2002.

Özcan, Abdülkadir. “Mimar Sinan’a Siparişte Bulunanlar”, **Mimarbaşı Koca Sinan Yaşadığı Çağ ve Eserleri**, Cilt: 1, T.C. Başbakanlık Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları, İstanbul, 1988, ss. 131-146.

Özel, Sibel. “Dolmabahçe Bezmialem Valide Sultan Camisi”, **Milli Saraylar Kültür Sanat Tarih Dergisi**, Sayı: 6, İstanbul, 2010, ss. 69-86.

Özgül, İrfan. **Üsküdar'ın Kentsel-Mekânsal Dönüşümü Bağlamında Rum Mehmed Paşa Camisi’nin Koruma Sorunları**, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Kadir Has Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Kültür Varlıklarını Koruma Yüksek Lisans Programı, İstanbul, 2015.

Özgüleş, Muzaffer. “Üsküdar Yeni Valide Külliyesi’nin Bilinmeyen Yönleri”, **Uluslararası Üsküdar Sempozyumu IX (11-13 Kasım 2016)**, Ed. Coşkun Yılmaz, Cilt: 3, Üsküdar Belediyesi Yayınları, İstanbul, 2017, ss. 307-323.

Özönder, Hasan. **Ansiklopedik Hat ve Tezhip Sanatları Deyimleri Terimleri Sözlüğü**, Sebat Ofset Yayınevi, Konya, 2003.

Pakalın, Mehmet Zeki. **Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü**, Cilt: 1, 1. Baskı, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1946.

Pamuk, Şule. **Tezyinî Açıdan Kadırga Sokullu Mehmet Paşa Camii**, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü Geleneksel Türk Sanatları (Tezhip) Anasanat Dalı, İstanbul, 2013.

Papila, Aytül. **Mimar Sinan’ın 1540-1570 Yılları Arasında İstanbul’da İnşa Ettiği Camilerdeki Süsleme Programı**, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), MSGSÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Sanat Tarihi Anabilim Dalı Türk İslam Sanatları Programı, İstanbul, 2006.

Parlak, Banu. **Antalya Cami ve Mescitlerinde Yer Alan Mihraplar**, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sanat Tarihi Ana Bilim Dalı Sanat Tarihi Bilim Dalı, Kayseri, 2011.

Pınar, Mehmet. **Nevşehir Mihrapları**, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sanat Tarihi Ana Bilim Dalı Sanat Tarihi Bilim Dalı, Kayseri, 2011.

Ramazanoğlu, Gözde. **Mimar Sinan'da Tezyinat Anlayışı**, 1. Baskı, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1995.

Sâî Mustafa Çelebi. **Yapılar Kitabı: Tezkiretü'l- Bünyan ve Tezkiretü'l- Ebniye**, Haz. Hayati Develi, K Kitaplığı Yayınları, İstanbul, 2003.

Saatçi, Suphi. **İmparatorluğun Mimari Dehası Sinan Atlası-The Atlas of Sinan Architectural Genius of an Empire**, Haz. Mustafa Aksay, Sinpaş Holding Yayınları, İstanbul, 2015.

Saatçi, Suphi. "Şehzade Mehmet Camii", **Mimar Sinan'ın İstanbul'u**, Ed. Tülay Taşdemir, 1. Baskı, Türkiye Turing ve Otomobil Kurumu Yayınları, İstanbul, 2016, ss. 430-436.

Saner, Turgut, Çağhan Keskin. "Büyük Mecidiye (Ortaköy) Camii'nin Mimarisi", **Büyük Mecidiye Camii**, Ed. Mehmet Baha Tanman, Kuveyt Türk Katılım Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2014, ss. 267-304.

Saybir, Hasan. "Kılıç Ali Paşa Camii'nden Tophane'yi Okumak", **Tarih ve Uygarlık İstanbul Dergisi**, Sayı: 10, İstanbul, 2017, ss. 127-141.

Serin, Muhittin, Yûsuf Zennûn. "Kûfî", **TDV İslam Ansiklopedisi**, Cilt: 26, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 2002, ss. 342-345.

Serin, Muhittin. "Sülüs", **TDV İslam Ansiklopedisi**, Cilt: 38, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 2010, ss. 128-130.

Sezer, Sultan Sezin. **Roma Dönemine Kadar Mozaik'te Meander Motifi**, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Arkeoloji (Klasik Arkeoloji) Anabilim Dalı, Ankara, 2002.

Sönmez, Zeki. "Eyüp Zal Mahmud Paşa ve Külliyesi'nin Tarihlendirme Sorunu ve Sinan'ın Mimarlığındaki Yeri", **1. Eyüpsultan Sempozyumu: Tebliğler**, Ed. İsmail Demirci, Eyüpsultan Belediyesi Kültür Yayınları, 1997, ss. 90-98.

Sönmezer, Şükrü. **İstanbul'daki Sinan Camilerinde Mekan ile Serbest Düşey Taşıyıcılar Arasındaki Boyut İlişkisi**, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul, 2003.

Sönmezer, Şükrü. "Bir Oran Araştırması: Eyüp Zal Mahmut Paşa Camii", **Tarihi, Kültürü ve Sanatıyla VIII. Eyüpsultan Sempozyumu: Tebliğler (7-9 Mayıs 2004)**, Eyüpsultan Belediyesi Kültür Yayınları, 2004, ss. 176-179.

Sözen, Metin ve diğerleri. **Türk Mimarisinin Gelişimi ve Mimar Sinan**, 1. Baskı, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 1975.

Sümengen, Elif Tuğçe. **Piyale Paşa Camii Çinileri**, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Geleneksel Türk Sanatları Anasanat Dalı, İstanbul, 2019.

Şahan, Hacer. **Karamanoğulları Dönemi Cami ve Mescitlerinde Yer Alan Mihrapları**, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sanat Tarihi Ana Bilim Dalı Sanat Tarihi Bilim Dalı, Kayseri, 2009.

Şaman Doğan, Nermin, Turgay Yazar. "Anadolu Selçuklu ve Beylikler Dönemi Mimari Süslemesinde Küre, Küre ve Koni Kesiti/Kabara, Rozet", **Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi**, Sayı: 19, Ankara, Güz 2013, ss. 221-244.

Şenyurt, Oya. "Şemsi Ahmed Paşa'nın Üsküdar'daki Yapıları Üzerine Bir Değerlendirme", **Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Sayı: 35, 2018, ss. 163-192.

Tanman, Mehmet Baha. “Sinan’ın Mimarisi Tekkeler”, **Mimar Koca Sinan Yaşadığı Çağ ve Eserleri**, Cilt: 1, İstanbul, 1988, ss. 311-332.

Tanman, Mehmet Baha. “Balat Camii ve Tekkesi”, **TDV İslam Ansiklopedisi**, Cilt: 5, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 1992, ss. 7-8.

Tanman, Mehmet Baha. “Gedik Ahmed Paşa Külliyesi”, **TDV İslam Ansiklopedisi**, Cilt: 13, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 1996, ss. 544-547.

Tanman, Mehmet Baha. “Atik Valide Sultan Külliyesi”, **TDV İslam Ansiklopedisi**, Cilt: 4, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 1997, ss. 68-73.

Tanman, Mehmet Baha. “Edirne’de Erken Dönem Osmanlı Camileri ve Özellikle Üç Şerefeli Cami Hakkında”, **Edirne: Serhattaki Payitaht**, Haz. Emin Nedret İşli, Mehmet Sabri Koz, 1. Baskı, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 1998, ss. 325-352.

Tanman, Mehmet Baha. “Sokullu Mehmed Paşa Külliyesi”, **TDV İslam Ansiklopedisi**, Cilt: 37, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 1999, ss. 360-363.

Tanman, Mehmet Baha. “Piyale Paşa Külliyesi”, **TDV İslam Ansiklopedisi**, Cilt: 34, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 2007, ss. 297-301.

Tanman, Mehmet Baha. “Piyale Paşa Külliyesi’nin Yerleşim Düzeni ve Mimarisi”, **Piyale Paşa Camii 2005-2007 Restorasyonu**, Ed. Mehmet Baha Tanman, İdris Bostan, Gürsoy Group Yayınları, İstanbul, 2011, ss. 99-131.

Tavaslı, Hatice Kübra. **Penç Motifinin Tarihsel Gelişimi ve Karakteri**, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü Geleneksel Türk Sanatları (Tezhip) Anasanat Dalı, İstanbul, 2014.

Tekinmirza, Ferhan. “Büyük Mecidiye (Ortaköy) Camii’nin Süsleme Programı”, **Büyük Mecidiye ve Ortaköy Camii**, Ed. Mehmet Baha Tanman, 1. Baskı, Kuveyt Türk Katılım Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2014, ss. 309-343.

Tokay, Zeliha Hale. “Rüstem Paşa Külliyesi”, **TDV İslam Ansiklopedisi**, Cilt: 35, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 1997, ss. 291-292.

Top, Mehmet. **Erken Dönem Osmanlı Mihrabları (XIV-XV. Yüzyıl)**, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Arkeoloji ve Sanat Tarihi Anabilim Dalı Sanat Tarihi Bilim Dalı, Van, 1997.

Top, Mehmet. “Ortaçağ Türk Mimarisinde Mihrap”, **Türkler**, Cilt: 6, Ed. Hasan Celâl Güzel, Kemal Çiçek, Salim Koca, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 2002, ss. 128-146.

Tuğcu, K. “Eski Valide Cami”, **Hayat Tarih Mecmuası**, Sayı: 2, İstanbul, Mart 1967, ss. 54-57.

Tuluk, Ömer İskender. **Mekana Bağlı Strüktür Analizi: Osmanlı Dini Mimarisinde Örnekleme (15.-17. yy.)**, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Karadeniz Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Trabzon, 1999.

Tuncer, Orhan Cezmi. **Diyarbakır Camileri: Mukarnas, Geometri, Orantı**, Kültür ve Sanat Yayınları, Diyarbakır, 1996.

Tuncer, Orhan Cezmi. “İstanbul-Edirnekapı Mihrimah Sultan Camisi Geometrik Kurgusu”, **Vakıflar Dergisi**, Cilt: 33, 2010, ss. 113-124.

Tunç, Ferrah. **Amasya Osmanlı Camilerinde Bulunan Taş Bezemeler**, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Atatürk Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi Geleneksel Türk El Sanatları Anasanat Dalı, Erzurum, 2013.

Tüfekçioğlu, Abdülhamit. **Erken Dönem Osmanlı Mimarisinde Yazı**, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 2001.

Türkiyede Vakıf Abideler ve Eski Eserler II, Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları, Ankara, 1977.

Türkiye’de Vakıf Abideler ve Eski Eserler III, Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları**,** Ankara, 1983.

Uçar, Sariye. **18-20. Yüzyıl Konya Camilerinde (Merkez) Ahşap Mihrap ve Minberler**, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sanat Tarihi Ana Bilim Dalı, Konya, 2019.

Ülgen, Ali Saim, **Mimar Sinan Yapıları (Katalog)-The Buildings of Mimar Sinan (Catalogue)-**, Haz. Filiz Yenişehirlioğlu-Emre Madran, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1989.

Ülgen, Hikmet. **İstanbul Camileri**, Kitapçılık Ticaret Ltd. Şirketi Yayınları, İstanbul, 1966.

Ünal, Rahmi Hüseyin. **Osmanlı Öncesi Anadolu-Türk Mimarisinde Taçkapılar**, Ege Üniversitesi Yayınları, İzmir, 1982.

Yaltkaya, Şerafettin. "Kara Ahmet Paşa Vakfiyesi". **Vakıflar Dergisi**, Cilt: 2, Sayı: 2, Ankara, 1942, ss. 83-97.

Vardar, Kadriye Figen. "Rüstem Paşa Camii Taş Süslemelerinin Değerlendirilmesi", **Türkiyat Mecmuası**, Cilt: 27/1, 2017, ss. 367-393.

Vardar, Kadriye Figen. "Mehmet Ağa Camii'nde Görülen Taş İşlemeciliği Üzerine Bir Değerlendirme", **Türkiyat Mecmuası**, Cilt: 27, Sayı: 2, 2017, ss. 257-278.

Yalçın, Görkem. **Tire'de Erken Dönem Osmanlı Mimarisinin Analizi**, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sanat Tarihi Anabilim Dalı, İzmir, 2018.

Yasan, Arzu. **Kadırga Sokullu Mehmed Paşa Camii Hatları**, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Geleneksel Türk Sanatları Anasanat Dalı, İstanbul, 2019.

Yavaş, Doğan. "Yeşilcami Külliyesi", **TDV İslam Ansiklopedisi**, Cilt: 43, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 2013, ss. 492-495.

Yazıcı, Tahsin. "Üsküdar", **İslam Ansiklopedisi**, Cilt: 13, İstanbul, 1986, ss. 129-131.

Yenişehirlioğlu, Filiz. **Onaltıncı Yüz Yıl Osmanlı Yapılarında Görülen Çini Süsleme Programının Gelişimi (Özet) (Les Grandes Lignes de l'Evolution du Programme Décoratif en Céramique des Monuments Ottomans au Cours du XVIème Siècle)**, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Atatürk Kültür Merkezi, Türk Kültüründen Görüntüler Dizisi, Sayı: 5, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1985.

Yenişehirlioğlu, Filiz. "Sinan Yapılarında Çini Kullanımı", **VI. Vakıf Haftası Kitabı**, Vakıflar Genel Müdürlüğü, İstanbul, 1989, ss. 301-314.

Yerasimos, Stefanos. **Süleymaniye**, Çev. Alp Tümertekin, 1. Baskı, Yapı Kredi Kültür Sanat Yayınları, İstanbul, 2002.

Yetkin, Suut Kemal. "Şemsi Paşa Külliyesi", **Sanat Dünyamız Dergisi**, Sayı: 19, 1980, ss. 2-9.

Yetkin, Şerare. "Hadım İbrahim Paşa Çinileri", **İlgi Dergisi**, Sayı: 45, İstanbul, 1986, ss. 22-26.

Yetkin, Şerare. "Mimar Sinan'ın Eserlerinde Çini Süsleme Düzeni", **Mimarbaşı Koca Sinan Yaşadığı Çağ ve Eserleri**, Cilt: 1, T.C. Başbakanlık Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları, İstanbul, 1988, ss. 479-498.

Yıldırım, Mustafa, Kasım Kara. "Bursa Ulu Camii Mihrap Yazıları", **21. Yüzyılda Eğitim ve Toplum Eğitim Bilimleri ve Sosyal Araştırmalar Dergisi**, Cilt: 4, Sayı: 12, ss. 29-48.

Yıldız, A. Vahap. "Osmanlılar'da Yazı Çeşitleri", **Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, Yıl: 17, Sayı: 28, Temmuz-Aralık 2012, ss. 47-62.

Yılmaz, Coşkun. "Mihrimah Sultan Camii (Edirnekapı)", **Mimar Sinan'ın İstanbul'u**, Ed. Tülay Taşdemir, 1. Baskı, Türkiye Turing ve Otomobil Kurumu Yayınları, İstanbul, 2016, ss. 208-213.

Yılmaz, Coşkun. “Kılıç Ali Paşa Camii”, **Mimar Sinan’ın İstanbul’u**, Ed. Tülay Taşdemir, 1. Baskı, İstanbul, 2016, ss. 174-179.

Yılmaz, Coşkun ve diğerleri. **Mimar Sinan’ın İstanbul’u**, Ed. Tülay Taşdemir, 1. Baskı, Türkiye Turing ve Otomobil Kurumu Yayınları, İstanbul, 2016.

Yılmaz, Coşkun. “Mehmet Ağa Camii”, **Mimar Sinan’ın İstanbul’u**, Ed. Tülay Taşdemir, 1. Baskı, Türkiye Turing ve Otomobil Kurumu Yayınları, İstanbul, 2016, ss. 190-194.

Yılmaz, Coşkun. “Mesih Mehmet Paşa Camii”, **Mimar Sinan’ın İstanbul’u**, Ed. Tülay Taşdemir, 1. Baskı, Türkiye Turing ve Otomobil Kurumu Yayınları, İstanbul, 2016, ss. 196-201.

Yılmaz, Coşkun. “Kara Ahmed Paşa Camii”, **Mimar Sinan’ın İstanbul’u**, Ed. Tülay Taşdemir, 1. Baskı, Türkiye Turing ve Otomobil Kurumu Yayınları, İstanbul, 2016, ss. 164-167.

Yılmaz, Gülgün. “Üsküdar Ayazma ve Beylerbeyi Camilerinde Kullanılan Çin Çinileri”**, Üsküdar Sempozyumu VI (6-9 Kasım 2008)**, Cilt: 1, Üsküdar Belediyesi Yayınları, İstanbul, 2009, ss. 271-278.

Yılmaz, Gülgün. “Edirne’nin Erken Osmanlı Devri Yapılarında Çini Süsleme”, **Trakya Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi**, Cilt: 5, Sayı: 10, Temmuz 2015, ss. 59-80.

Yücel, Erdem. “İstanbul Şemsi Ahmet Paşa Camii Restorasyonu”, **Türk Dünyası Tarih Dergisi**, Sayı: 24, 1988, ss. 45-49.

Yücel, Sermin. **Yıldız Hamidiye Camisi**, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul, 1980.

Yüzereroğlu, Uğur. **Batılılaşma Dönemi Erken Örneklerinde Bezeme Programlarının İrdelenmesi ve Koruma Sorunları: Nuruosmaniye Camii Örneği**, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Yıldız Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul, 2006.

Ziyrek, Ali. “Süleymaniye Külliyesi Türbeleri ve Haziresi”, **Restorasyon Yıllığı Dergisi**, 3, 2011, ss. 123-132.

Zorlu, Tuncay. “Klasik Osmanlı Eğitim Sisteminin İki Büyük Temsilcisi: Fâtih ve Süleymâniye Medreseleri (Bir Bibliyografya Çalışması)”, **Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi**, Cilt: X, Sayı: 12, 2009, ss. 611-628.

http://www.dildernegi.org.tr/TR,274/turkce-sozluk-ara-bul.html (Erişim Tarihi: 22. 04. 2021).

https://kuran.diyanet.gov.tr/tefsir/%C3%82l-i%20%C4%B0mr%C3%A2n-suresi/330/37-ayet-tefsiri (Erişim Tarihi: 22. 04. 2021).

https://kuran.diyanet.gov.tr/tefsir/%C3%82l-i%20%C4%B0mr%C3%A2n-suresi/331/38-41-ayet-tefsiri (Erişim Tarihi: 22. 04. 2021).

https://kuran.diyanet.gov.tr/tefsir/Meryem-suresi/2261/11-ayet-tefsiri (Erişim Tarihi: 22. 04. 2021).

https://kuran.diyanet.gov.tr/tefsir/Sebe'-suresi/3619/13-ayet-tefsiri (Erişim Tarihi: 22. 04. 2021).

https://kuran.diyanet.gov.tr/tefsir/S%C3%A2d-suresi/3991/21-23-ayet-tefsiri (Erişim Tarihi: 22. 04. 2021).

https://kuran.diyanet.gov.tr/tefsir/Bakara-suresi/151/144-ayet-tefsiri (Erişim Tarihi: 22. 04. 2021).

TEŞEKKÜR

Konuyu bana doktora tezi olarak öneren, çalışmamın sınırlarını belirleyen, beni bilimsel olarak yönlendiren, cevapsız kalan sorularım için her daim birer yol gösterici olan değerli hocalarım Doç. Dr. Sevinç GÖK İPEKÇİOĞLU ve Doç. Dr. Şakir ÇAKMAK'a tüm destekleri için ne kadar teşekkür etsem azdır. Ayrıca Tez İzleme Komite'mde yer alan ve çalışma sürecime ayrı bir bakış açısı kazandıran kıymetli hocam Prof. Dr. Gürcan POLAT'a içtenlikle teşekkür ederim. Bunun yanı sıra, Almanya'da bulunduğum süreçte, tüm deneyimini benimle paylaşan ve bilimsel yaklaşımı ile çalışmama farklı bir boyut kazandıran değerli hocam Prof. Dr. Neslihan Asutay-Effenberger'e çok teşekkür ederim.

Tez konumuz kapsamında, İstanbul'da yer alan Mimar Sinan Camileri'nde incelemelerin yapılabilmesi için gerekli olan izinlerin tahsisi konusunda, İstanbul İl Müftülüğü'ne ve camilerin içerisinde çalışmaların daha rahat ilerleyebilmesi için yardımcı olan cami görevlilerine teşekkürü bir borç bilirim. Çalışmanın katalog bölümünde yer verilen çizimlerin temini aşamasında, İstanbul Vakıflar 1. ve 2. Bölge Müdürlüğü Arşivi'ne başvurulmuş ve alınan gerekli izinlerin ardından, projesi mevcut olan mihrapların çizimlerine ulaşılmıştır. Bu konunun hızlı ilerleyebilmesi için elinden gelen bütün katkıyı sağlayan Sayın Zafer KARAKUŞ'a çok teşekkür ederim.

Çalışmam süresince, özellikle çizim konusunda vermiş olduğu büyük katkılardan dolayı Sanat Tarihçi Faruk FİDANCİ'ya; tezimin redaksiyonlarını yapan, ayrıca tezimin tüm aşamalarında her türlü desteğini bana daima hissettiren Sanat Tarihçi Sena YILMAZ'a gönülden teşekkür ediyorum.

Maddi ve manevi desteği ile her daim yanımda olan anneme ise teşekkürüm sonsuzdur.

ÖZGEÇMİŞ

Onurhan BOZKURT, lise öğrenimini Anamur Lisesi'nde tamamladı (2004-2007). 2008 yılında Ege Üniversitesi Sanat Tarihi Bölümü'nü kazandı ve 2013 yılında mezun oldu (2008-2013). Aynı yıl, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sanat Tarihi Anabilim Dalı'nda Yüksek Lisans eğitimine başlayarak, Doç. Dr. Sevinç GÖK İPEKÇİOĞLU danışmanlığında "Osmanlı Beyliği Dışında Batı Anadolu Beyliklerinde Mimari Süsleme" adlı yüksek lisans tezini tamamladı (2013-2016).

Yüksek Lisans eğitiminin tamamlanmasının hemen ardından 2016 yılında, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sanat Tarihi Anabilim Dalında Doktora eğitimine başladı. 2018 yılında, Erasmus değişim programı ile gittiği Almanya'nın Mainz kentinde yer alan Johannes Guttenberg Universitat Mainz Üniversitesi'nde Prof. Dr. Neslihan Asutay-Effenberger danışmanlığında doktora tez çalışmalarına devam etti (Nisan-Ekim 2018).

6-8 Kasım 2019 tarihinde Trakya Üniversitesi'nde gerçekleşen 23. Uluslararası Ortaçağ ve Türk Dönemi Kazıları ve Sanat Tarihi Araştırmaları Sempozyumu'na *Tire Kazirzade (Kaziroğlu) Camii'nin Plan ve Süslemelerine İlişkin Yeni Bulgular* adlı bildiri ile katıldı. Bildiri, Mart 2021'de Manisa Celal Bayar Üniversitesi'nin Sosyal Bilimler Dergisi'nde yayımlandı.

Bunun yanı sıra, 2020 yılında Ege Yayınları tarafından basılan, "Yekta Demiralp Anısına Sanat Tarihi Yazıları" adlı kitap içerisinde, Doç. Dr. Şakir ÇAKMAK ile birlikte hazırladıkları *Batı Anadolu'daki Bazı Osmanlı Hamamlarında Aydınlatma Sistemi* adlı makaleleri yayımlandı.